

BÖLSCHE

**SZERELEM
AZ ÉLŐK VILÁGÁBAN**

A SZERELEM FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE
ÉS FÖLDI VÁNDORÚTJA

II.

BIBLIOTHECA

BUDAPEST

Felelős kiadó: Pap László.
Világosság Rt. Budapest. Felelős vezető: Eperi István

Csak egyfajta, ősidőktől fogva küzködő emberiség van. Amije van, saját magából való. Egykoron ködfolt, nap, őssejt, féreg és hal volt. És most emberré lett, nem azért, mert olyannak teremtetett, hanem mert az ő óriási karja mindig többet meg többet Ölelt körül, a ködfolthoz a napot, a napba az őssejtet, az őssejthez a férget s a féreghez a halat. S végre a leg szélső évgyűrűből a legzöldebbet és utolsót, — amit te embernek nevezel.

Minden, ami csak keresztültombol itt rajtad, mint örült szerelmi ellenmondás, — ha csak meg tudod találni, mindenben fölzúg egy mélységes, komor, ünnepi dal. Békedallam. Egész a mélyből tör elő. Csak zsong, csak bong.

Történet az, ami itt lenn hangzik.

A te világtörténeted.

Ezzel a világtörténettel fekszel szerelmi nyugvóhelyeden. Mint kételkedő, merőn bámulsz meztelen testedre. Merőn nézel szeretődre. S feleletet nem találsz. De át kell látnod mind a kettőn. Lásd szeretőd fehér testét, hogyan omlik szerteszét csöndesen ama lassan zsongó melódia ütemében kék ködfolttá; lásd, hogyan lánghat fel, mint a nap, hogyan hűl le vörös csillaggá. Lásd, hogyan vonul tova puha protoplazma-lábacskaival a legősibb óceán partjain. Hogyan kígyózik, mint soktagú barna féreg, hogyan siklik tova, mint ezüstpikkelyes hal, hogyan

hever a napon, mint zöld gyík. És aztán mindebbe képzeld belé a szerelmedet. Lehull a lehetetlenség ördögi álarca. Már nem imádkozol, nem is káromkodol. Te értesz.

* *

Mint tény, ama lehetetlenségek«mindegyike helyes. Ámde minden egyes lény egyúttal útmutató egy darab történethez. A történet most már soha és sehol sem lehetetlenség. Ez szolgáltatja, mint egész, életünk legnagyobb értékét, minden bölcsélet alapját, tudniillik a továbbhaladó fejlődés főtenyét. E történeti alap nélkül boldogság volna létezésünk, csupán szappanbuborék, kísértet. Ha tehát bekerül valami ebbe a történetbe, az egészen más, megdicsőült arccal támad föl előttünk. S különösen, ha a mi legtulajdonabb, legszorosabban vett emberiségi történetünkben támad fel előttünk. Természetesen száz évig heverhetsz a szent majomkenyérfa alatt, s várhatsz feleletre, azért ez nem fogja neked így megmondani. A fekete ősvizekbe kell magadat belevetned s évmilliókon át búvárkodnod. Mindaddig, míg a tengerkéek hullámaiból korallszigetek nem emelkednek ki, amíg az ichthiosaurus nem úszkál körülötted és még távolabb, visszafelé.

Azokban a napokban vetették meg annak az alapját, ami előttünk, emberek előtt, ma mint keveredési szerelem van meg, még bennünk és általunk. És csakis ama korai alapvetéssel függenek össze még most is mindama dolgok, amelyek szerelmi nyugvóhelyeden ördögi fattyúk módjára bámulnak rád, mint bölcs Buddhára.

**

Az első lehetetlen dolog, amit így a legbékekessebb után meg lehet oldani, a szörnyű mag- és petepazarlás. Te nem kerültél ki valami égi Phidiásnak műterméből, mint kész remekmű. A te ifjúkorod parányi kis törpék világában vész el. Emlékezel még, amit ezekről meséltem neked. Ez ősi állatkák mindegyike, amelyekben az élettörténet bizonyos első folyamata alatt maga az ember is nyomtalanul lappangott, egyetlen sejtből állt csupán ama milliárdnyi helyett, amely most felépíti testedet. Ha két állatka egy igazi szerelmi egyedet akarna alkotni keveredési szerelemmel, akkor nem marad más választás számukra, minthogy egészen összeolvadjanak, test a testtel. Mintha te és szerelmesed olvadnának össze s az összeolvadási termék most a gyermek lenne. Az a kettő egyszerűen azt csinálta, amit a te keveredési folyamatodban az ondósejt meg a petesejt csinált. Mert hiszen minden egyes állatocska maga sem volt egyéb, mint egyetlen sejt, az egyik a magsejthez, a másik a petesejthez volt hasonló. Csak később következett be, mint további lépcsőfoka a fejlődésnek, hogy ilyen egysejtű állatocskák szokásszerűen telepekbe álltak össze. Sejt-halmazok képződnek, amelyek lassacskán magasabbrendű egyedekké fejlődtek ki. És csak itt, eme sejt-halmazoknál lett szokássá, hogy többé már nem teljes keveredés útján alkossák a szerelem-egyedet, hanem, hogy a keveredési üzletet megbízott mindkét szövetkezeti sejtkekre bízzák rá. Ez megint összefüggésben volt a munkafelosztás hatalmas elvével, amely a sejtszövetségekben csakhamar oly nagy szerepet kezdett játszani. Egyik-másik szövetségbeli sejt tisztán csak az evésre adta magát, mások az evezésre vagy védelmezésre és így tovább. Ám oly módon cselekedtek mindnyájan, hogy ebből a szövet-

ségnek is volt haszna. Ezen az úton keletkezett végre a te bonyolult emberi tested is valamennyi szervével, — hatalmas sejtszövetkezet, amelyben az egyik sejtcsoport csupán lélegzik (a tüdő), a másik emészt (a bélcsatorna), ismét a másik a külső védőburkot alkotja (a bőr) s így tovább. Már nagyon korán, még abban az időben, amikor, mint ember, egyelőre egész alacsony állatokban, sejtalmazokban rejtőztél nagyon kezdetleges alakkal, — már ez időben jelöltek ki minden telepől egy-egy sejtcsoportot, különös keveredési szerelmi sejtekké, a munkafelosztás következtében. Időről-időre egyszerűen kilökettek többé-kevésbé durván a szövetségből, afféle határozott értelemben, hogy ugyanolyan kiküldötteket keresenek maguknak egy keveredési szerelemhez. Egyszer csak mind ez a külső sejt úgy érezte, hogy egyedül van a szabadban; független, visszakerült a magányos állatocska ősi állapotába. Ennek régi szokása szerint vándorolt vagy várt, a míg valamilyen más szövetségbeli kiküldött nem ért hozzá, — azzal aztán összeolvadt, csak hogy az összeolvadásból most megint egy egészen új fiatal telep keletkezett. Két különböző telephez tartozó kiküldöttek ezen egybeolvadási folyamata adta meg csak — amint látszik — a tulajdonképpeni erőt egy ilyen újabb alkotáshoz. E célból már a régi magányos állatocskák két csoportra oszlottak; voltak kicsi mozgékonyak s nagyobb nehézkesebbek s éppen a keveredési folyamatnál váltak be e szélsőségek. Ez meg is maradt abban az alakban, hogy a nagy sejtszövetségek a kis követeknek kétféle fajtáját szokták kiküldeni: kisebb fűrgebbeket s nagyobb nehézkesebbeket. Az egyik csoport mindjárt kibocsátása után azonnal keresni indult. A másik csoport nagyon kis utat tett meg, lepihent, s arra

várt, hogy valaki onnan túlról jöjjön el. Más szavakkal: farkukat mozgató magsejteket és vaskos petesejteket küldtek ki.

Eleinte mindegyik szövetség mind a két fajtából tetszés szerint termelt. Később mindinkább kényelmesebbnek látszott, hogy az egyik telepből csupán csak harcoló magnépet bíztak a sorsára, amabból meg csak várakozó királykisasszonykákat. Így észszerűbb volt, hogy ugyanazon szövetségbeli testvérek között ne forduljanak elő elcserélődések. Rendesen csak magsejt meg petesejt keveredett, de ezeknél azután bizonyos volt, hogy nem voltak ugyanabból a várból valók, hiszen mindegyik vár céltudatosan vagy csupán magot, vagy csak petét termelt.

De mindezt már régebben letárgyaltuk, csak nagy vonásokban akarom emlékezetedbe idézni, — e helyen azzal a megjegyzéssel, hogy az embernél is ilyen módon kezdődött, bizonyos elődeinél fennálló fokon.

Most azonban térjünk a következtetésnél fontosabb másik pontra. Ha elképzeled, hogy az emberek elődei eljutottak éhez a fokhoz, különválva hímtelepekre, a melyek csak magot bocsátottak ki és nőiekre, amelyek csupán petéket küldtek ki, akkor már itt helyes lett volna a számítás, hogy a fajfenntartásra minden nőnek csupán két megtakarított petét s minden férfinak két magot kellene a sorsra bízni, — feltéve, hogy e két magsejtecske tényleg két idegen petesejtecskét csípett el s viszont a két petesejt két idegen magsejtet. De ez a feltevés itt nyíltan hódolt meg az egyik legkeményebb nehézség előtt, ugyanis a magsejtek is, meg a petesejtek is egyszerűen a szerencsés véletlenre bízva lökődtek az ég kékjébe, eme mindennapi jelmondattal: »Keressetek és vagy célt értek, vagy nem.« Hím és

nöstény között való »megtermékenyítésről« még, úgyszólván, szó sem lehetett. Gépiesen hagyták el a peték az egyik félt, mondhatnánk olyanformán, mint ahogy a pete egy szeplőtelen szüzet hagy el. Itt is, minden megtermékenyítés nélkül, bizonyos időközben elválik egy pete a fészektől, egy darabig vándorol a test belsejében, amikor a havi tisztulás beáll. Csak ki kell színezned magad előtt e dolgot, hogy a leány petéje nemcsak a petevezetéken s az anyaméhen haladt át, teljesen életképesen, ahogy valóságban van is, hanem még a hüvelyen s a külső ivarnyíláson is s hogy végtére teljesen egyedül, majdnem láthatatlan pont alakjában sétál ki a nagyvilágba, — s ekkor megkaptad az egészen hasonló lefolyás képét. A másik félt pedig éppen úgy hagyják el a magsejtek, amiként egy nőtől távol élő férfit hagynak el manapság, mondjuk önfertőzéskor, vagy még valamivel természetesebben, egyikénél ama előbb említett magömlésekkor, holmi izgató álmom után.

Most rajzold meg magadnak világosan a helyzetet e képek segítségével. Azok a régebbi elődök, amelyekben lappangott a mai ember, vízben éltek. Emlékezel rá, csak kétlégzésű hal, meg az amphioxus korában léptek először a szárazföldre őseid. Ami csak előtte élt, mind a világoszöld tengervízből lélegzett s abban úszkált vagy mászkált. Azonban óriási nagy a tenger és földségtől földségig áramlik. Azt pedig bizonyára el sem akarjuk gondolni, hogy azonkorbeli féregszerű vagy halszerű ember hímjei s nőstényei ily messzire lettek volna egymástól. Oly közel kellett lenniök, mint talán egy férfi s nő, akik két karhossznyi távolban úszkálnak egymás mellett közös fürdőben. Most pedig képzeled el, hogy így úszkálás közben a nőtől egyetlen, pontnagyságú élő petécske válnék el, a

férfitől meg egyetlen mikroszkopikus kicsiny, egy-huszadrész milliméter hosszúságú magocska, szabadon a zúgó vízárban. Természetesen a petének is, magnak is meg volna az a jó tulajdonsága, hogy a hideg vízben is életben tudna maradni. Vájjon fognak-e valaha találkozni? A valószínűség erre nézve sokkal kisebb, mint arra, hogy két bolha a szalmakazalban találkozzék.

De eközben szemlátomást nőne a valószínűség, ha elképzelnéd, hogy nem egy, hanem száz, ezer, vagy tízezer magocska indult el. Vagy a peték száma is megnőne. Minél több, annál jobb. Ha pedig a tetszés szerint kiömlött ivarsejtek esetleg az egész elválasztó köbméter vizet a két úszó között sűrű felhőtömegek módjára kezdenék előzönlenni, akkor majdnem bizonyos lenne, hogy nem csupán két sejt szükségszerű egyszeri keveredése jönne létre, hanem legvalószínűbben még nagy nemzés-túltermelés támadna. Azonban nagyon kívánatos lehetne e túltermelés is, mert hiszen üldözött lényről van szó, melynek halálozási arányszáma rohamosan nő, úgy hogy a nemzésnek négyzetes arányban kell vele lépést tartania.

Ez most a helyzet, mikor a természet legelőször kezdte el a »pazarlást« a nemi anyagokkal. A helyzet logikája szerint azonban ez legkevésbé sem pazarlás. Már megvolt az ivaros nemzés. Magsejtnak petesejt kellett. De a testi megtermékenyítés még nem volt kitalálva. Úgy a férfi, mint a nő nemi anyagai mind-egyiktől külön távoztak el, magömlés, avagy havi tisztulás képében. E kiválasztások tömegének annyira meg kellett nagyobbodnia, hogy az áradatok elég biztosan ömölhessenek össze még künn is. Vagy más szavakkal: a keveredési szerelemnek ősrégi alapténye, mint törvény, már megvolt. Csak még hiányzott a

távolsági szerelemnek utolsó, legkülsőbb, legszorosabb folyamata. Még összehasonlíthatatlanul nagyobb távolságra kellett önállóan vállalkoznia a szabadba dobott ondónak s petének. Így aztán hatalmasan megnagyobbodott a számuk azon az alapon, hogy ha ezer utászkatona sem érné el nehéz expedícióval az északi sarkot, legalább az ezeregyedik érje el azt.

Kétségbevonhatatlanul más motívumok is szóltak bele e dologba, amelyek okvetlenül jó hatással voltak a szám megnagyobbítására; így az a már említett dolog, amely a valódi megtermékenyítéseknek minél nagyobb számát kívánatosnak tüntette föl. Azok a megtermékenyített peték, amelyek az első naptól kezdve nem az anya testében értek meg, hanem a nyílt vízben, a legszörnyűbb veszélyeknek voltak kitéve. Fiatal állatok szülői felügyelet nélkül, védtelenül barangolva, ezrivel pusztultak el, még mielőtt a továbbfejlesztéshez jutottak volna. Eként lehetőleg jóelőre kellett minden folyamatnak gondoskodnia, hogy legalább valódi tömegfejlesztésnek ideálját őrizze meg. Nagy mértékben kellett e felfogásnak hozzájárulnia, hogy ne csupán a magok száma legyen jóval több, hanem a petéké is.

Ez esetben azonban még valami nagyon titokzatosnak kellett szerepet játszania, amelynek mélységes rejtelmeibe természetesen még manapság is csak éppen hogy bele tudunk pillantani. Vájjon tiszta véletlen-e csupán, ha az ezeregy északsarki kutató közül éppen csak egynek sikerül eljutnia? Vájjon ez az ezeregyedik kutató nem a legnagyobb lángész-e valamennyi között, az északsark különös lángesze? Talán az, aki legjobban tudja eltűnni a megerőltetések bizonyos nemeit? Vagy talán, akinek éppenséggel egyfajta lélekjelenléte volt? Avagy aki a legfur-

rangosabb módon számított előre? Valóban, az véletlenség is lehetett. De Nansennél például még semmis volt az eredmény, de Ő az igazságos kiválogatás egy neme szerint járt el. Nansen furfangosabb volt, mint elődei és egyúttal egészségesebb is. Ilyesvalami lehet tehát azon magsejtecskékre nézve is. Miközben nagy tömegük dobódik ki, még mindig *lehetséges*, hogy lényükre nézve a legjobbak, vagyis a legtartósabbak, legszívósabb életűek, legéletrevalóbbak jutnak célhoz. Hiszen minden egyes ilyen nyíltan kidobott magocska arra az időre, amíg keresi a petesejtet, egy szabad, magányos lény állapotába, s ezzel az egyed létért való küzdelmének szabad mezejére kerül vissza. De e létért való küzdelemben, Darwin szerint, mindig csak a legjobbak győznek s kiválogatódás következtében a faj összesség szakadatlanul megrostálódik az erő és egészség javára, minden betegség, gyengeség elhull, — a faj a tökéletesebb felé nevelődik. S csakis ezt kellett elgondolni a magsejteknél, már a bekövetkezett megtermékenyítés előtt. Ámbár az is lehetséges volna, hogy az ondósejtecskék e nagy tömege mellett a petének is alkalma nyílhatnék a választásra. Ahogyan a pete nem szokott magába fogadni egy másik nemhez tartozó magot, hanem nagyon is elér ken különbözteti meg és választja ki a hozzá illőt, olyan tulajdonság, amely végtére már az egyszeri kémiai vegyületeknél, molekuláknál — vegyrokonság! — megvan), éppen úgy nagyon könnyen el lehetne gondolnunk egy igen jó választásnak még egyénibb módját. Talán azt, hogy a petesejt csak nagyon erőteljes magocskát fogadna el s? gyengéket visszautasítaná, amíg a »hős« el nem jön érte. Ez is kiválogatódásra vezetne Darwin tana értelmében. Hogy a petesejtnek úgyszólván »tisza esze« valóban

szerepet játszik az egész felvételi folyamatnál, ezt bizonyítják egyes kísérletek, amelyeket Hertwig Oszkár végezett, amikor 1875-ben Ajaccióban. Corsica szigetén, először figyelte meg a tengeri sünök petéinél a megtermékenyítés menetét. Hertwig elkábított kloroformmal egy élő petét és azt tapasztalta, hogy az öntudata elvesztéséig megrészegeedve, egész másképp cselekedett és pedig esztelen módon. Egynél több petesejtet fogadott magába s ezzel a valódi folyamatban igen nagy zavart okozott.

Ki biztosít minket arról, hogy minden egyes alkalommal nem az a magsejtecske volt-e az első, legerősebb, leggyorsabb valamennyi társa között, amelyet a petesejt tényleg elfogadott, legalább is ugyanazon férfimag ömlésekor? Minden gyermeknek, aki petesejtből s magsejtből fejlődik, megvan a maga különös sajátsága. Tehát minden bizonynyal már egyénítve vannak ezek a sejtek maguk is. De minden egyedésítésnél már erőbeli eltérések is szerepet fognak játszani. Egyenesen kimutatható, hogy éppen beteg magsejteknek is kell lenniök. Gondolj csak az alkoholtól, a syphilistől megmérgezett magokra.

Ploetz Alfréd, egy gondolkozó orvos, legutóbb tartalmas könyvében rámutatott arra, hogy »a magsejtecskék között levő eme tenyésztési válogatás« egykor talán a legnagyobb jelentőségre tehetne szert az emberiség előrehaladása kérdésében, — ha ugyanis tudatosan törekednék arra, hogy ezt kihasználjuk és kedvezővé tegyük. Valóban már nagyon gyakran elismerték újabb, Darwin szellemében élő bölcselők, hogy ama darwini — legalkalmasabbnak kiválasztása — tiszta alapon szemlélődve, emberiségünk látzólag végzetes ingadozást mutat. Amikor a gyenge gyermekeket is felneveljük, ezer gonddal, aggdó

fáradozással, amikor életben tartunk betegeket, mindenféle degenerált elemet újra meg újra belevonunk társas testi létünkbe etnikai alapokon, úgy látszik, mintha a rossz kiküszöbölésének elve ellen küzdenénk erkölcsünkkel, amely a legjobbnak javára volna. Másrészt pedig éppen e szájalom-erkölcsnek az emberiség testébe és vérébe való rendszeres behatolásában rejlik valamennyi művelődés legnagyobb-szerű diadala és haladása.

Most ugyan lehet arról vitatkozni, vájjon e dilemmában nincs-e logikai tévedés, hogy ez egyelőre csupán a zöld asztal mellett való bölcsesség, de nem az élet virágzó zöld fáján. Kérdezhetjük, hogy a szájalom nem háríthatja-e el az útból sokkal gyorsabban, mint a szociális javulások alapja, az elsatnyulás és betegség számtalan eshetőségét s ezzel ragyogó többletet ad, melylyel szemben ama mínusz kétszeresen, sőt háromszorosan eltűnik. S kérdezhetjük még azt is, hogy mindent összevéve, általában mennyit tudunk a fejlődési haladás legmélységesebb titkaiból, dacára az önmagában véve kétségtelenül igaz, de mégis csak utólagos tenyésztési kiválasztó-elvnek. A létért való küzdelem Darwin elve szerint, vagy általánosabban: a földi életsors szerint kiválasztja egy állat- vagy növényfajának rengeteg számban felmerülő változataiból a használhatókat, az előbbre haladókat s elhajtja a hasznavetetleneket. Ez az elv minden bizonynyal sziklaszilárdan észszerű. Csakhogy még ma is teljes tudatlanságban élünk afelől, hogy milyen ok határozza meg most már a felmerülő használható és használhatatlan megfejtéseknek eredeti százalékviszonyát a változatok közt. Nem tudjuk, hogy saját maga nő-e, vagy fogy-e és hogy e növekedésben, vagy. fogyatkozásban miféle fejlődési őst örvény rejtőzik.

Mert mégis csak kell, hogy valamennyi változatnak, amelyek közül választanak, önmagának is legyen oka, — csak azt kérdezhetjük hát, hogy melyik az és milyen, a világi dolgok még egy emelettel mélyebb láncolatának milyenségében. És itt például, hogy csak a legdurvábbat említsük, egyelőre halovány sejtelmünk sincs arról, hogyan és minő törvény szerint keletkezik a mi emberi változataink közül a legpompásabb, sőt igazi hivatásos haladási változat: a lángész. Hogy ez fölényét vitatja, azt, Darwin tana értelmében, naponként látjuk, átvive a szellemi világra, sőt azt is láthatjuk, hogy gyakran a, legkegyetlenebbül sanyargatják egy rövid emberéletszakon belül, mártírlángok közt égetik el, ám évszázadok, évezredek multával is felszínre küzdi magát s végül, maga köré csoportosítva, mégis csak felneveli a fejeket. Csakhogy keletkezésének törvényére ezidőszerint még teljes homály borul. Nem találjuk, hogy az valamely műveltségi foktól függene, vagy talán valamely különleges szociális környezettől, avagy rendkívüli izomerőtől, bacillusellenállástól vagy hosszúéletűségtől, azt sem tudjuk se kihizlalni, se kikoplaltatni, sem előverni. Egyszerűen jelen van ennyiszor meg ennyiszor, s ha jelen van, áttör, s végül valamennyiünket előbbre ragad egy kicsit. Feltétlenül lehet oksági összefüggése, legmélységesebb okaiban, amelyek tagadhatatlanul hatalmas szerepkört töltenek be a világfejlődések legbelsőbb szövédéjében. Csak mi nem látjuk ezt előre.

Így hát ez a dilemma sem tűnik fel előttem valami nagyon fontosnak. De mégis mindig szívesen hallgatnók azt a gondolatot, hogy az emberiség előrehaladása egynémely ponton még mindig alá van vetve a tenyésztési válogatásnak, amit a mi szánakozásunk egyáltalán

meg sem mer közelíteni. Éppen így van például a magsejtecskék versengésénél. S hogy mi egykoron törekedhetnénk talán arra, hogy a természetnek még segítségére is lehetnénk az előrehaladásban, amikor gondoskodnánk arról, hogy lehetőleg sok makkegészséges s ereje teljében levő magsejtjeink lennének az érintkezéskor. Amire aztán benn a női szervezetben az előttünk láthatatlan versenyküzdelem ismét a »java« hősöket választaná ki s ekkép mindjobban fejlesztené a fajt. Orvosi lángelmének kellene kitalálni számunkra, hogy mikor és hogyan érhetnénk el, hogy szerelmi szállítmányunk minden egyes esetben a legkiválóbb minőségű legyen. A milyenség aztán csak jobb kilátásokat nyújtana amaz utolsó kiválasztásra. Ámde maradjon ez végig a jövő titka s ne ragadjon el még mélyebbre minket, vezető fonalunktól.

* *

A fődolog az, hogy a nemi pazarlásnak valamikor teljesen meghatározott értelme volt. Mihelyt egyszer meg volt adva a hasznosság, a természet most már az üdeségnek valamennyi regiszterét megszólaltatta. Ahogy szerencsésen összekovácsolta a lényeket milliárdnyi sejtóriássá egyes sejtekből, mit törődött most már azzal, hogy a magános sejtek e tömegeiből kettő vagy három helyett mindjárt ezret, százezret, milliót szakítson el a nemi célra.

A szárazföldön itt vannak a szinte elképzelhetetlen pazarlók, a növények. Legismertebb virágaink ki-mondhatatlan tömege csupán arra van utalva, hogy a szél magával ragadja a hím nemi anyagot s idegen női tagokhoz szállítsa. De ilyenkor e segítő társnak, a szélnek, arra is kell törekednie, hogy szárnyait annyira használja, amennyire csak lehet. Ha egy

iürtös virágos mogyoróágacskát más tavaszi virággal beállítasz a vízbe, — egy éjszakán át az egész csokor, a pohár s néha még körülötte az aszalterítő is beporozódik aranyos porral, — a mogyoró virágporával. Bármerre barangolsz szerelmi időszakuk idején, a zöldelő napgyerekék alatt, e virágpor-üdvözet leng körül millió meg millió fejecskeből, csapocskából, barkából, amelyek csak úgy találomra bízták rá magukat a zúgó léghullámra. Mint szelid bódító illatár, száll szertesztét a hűvös rétről, a búzatáblákról. A fenyőkoronákról, mint Aphrodité áldozati füstje, terjeng alá, egy-egy szerelmi láng itt fönn minden egyes toboz, amelyen megszámlálhatatlan nyilak csillannak meg. Igen, meg nem számláltak, megszámlálhatatlanok. Hogy áthidalhassa a két csalánbokor közt levő térséget, milliárdnyi magsejtecskét használ el. Ahol társaságban élő növények a föld felszínének sok négyzetmértföldnyi területét borítják el egymástól nagyon csekély távolságban, ott majdnem valóság lesz a létszám legmagasabb felemelése, úgy, hogy az egész levegő megtelik időnként a hímporral. Valósággá lesz Zeus, aki termékenyítő felhőben száll alá gyönyörű nimfájához. Arany fellegek kerekednek fel a fenyvesről a szél fuvallatára s messzemesse, a lombos fákra, a rétekre hullanak. Eső vonul át a tájon s a zivataros esőtől aranypatakká olvad, melyet a nép babonásan kénes esőként bámul meg. Igen, áonokkal ezelőtt még óriásabb méretű játék lehetett ez, itt a földön. Az úgynevezett köszén-korban földségeken keresztül terjedtek ki a végtelen egyforma haraszt-, sűrű- meg korpafüerdők. Ismered a korpafű virágporát, a boszorkánylisztet, amely lehelletfinoman, puhán szállongott odébb. Képzeld el, hogy ily korpafüvek házmagas törzseivel buján vannak

benőve egész földrészek s most ezekről az ég felé száll a párologó boszorkányfüst. Valami távoli szemlélőnek a világúrból tán úgy tűnt volna ez fel, mintha finom, aranyos fény lebegte volna körül a földgömböt. S ha valamilyen nedves mocsárvilág, hatalmas esőzések áttörték ezt a szerelmi hálózatot, akkor kénsárga iszapfolyamok vájódtak bele ágyukba s a folyótorkolatnál a tenger kéksége nagy messzeségre sárgásra festődött volna. A szerelmi pornak folyamai, egy óceán, melyet Erős megcsókolt, a szerelem, kisugározva magából erejét a legmagasabb levegőrétegekbe, mint valami vulkán csillanna föl a szerelmi teher alatt s a nőstény hímporától nyert színét a világok ürébe sugározná ki...

E hajmeresztő túltermeléssel szemben még a legnagyobb pazarlás is, amelyet valaha végbevettek az állatok, csak gyerekjátéknak tűnik fel. Már a magasabb növény, amelynek tarka virágai vannak, valamennyire takarékosabban él, amennyiben megtanulta, hogy a rovarokat szerelmi követekül lehet felhasználni, amikor is már nem követeltek tőlük olyan szörnyű fizetséget, mint az ellenőrizhetetlen széláramlatok mellett. De állatoknál ez az egész képesség egyáltalán soha sem vett fel mogyoró- vagy fenyvesméreteket, jóllehet itt sem lehetett még a tulajdonképpeni takarékoságról beszélni. Hiszen az állat már nagyon korán felszabadítja magát a legjobban fejlődő részeivel, eléggé energikusan, a röghöz tapadástól és gyökerезéstől. A nemek egymáshoz úszhattak vagy csúszhattak és ilyenformán legalább csökkenteni tudták a távolságot már akkor, amikor a petét és az ondót még egyszerűen csak a vízbe dobták, rábízva a megtalálás jó szerencséjére. Utóvégre azonban az állatok számadatai sem rosszak, ha úgy halija az ember. A galand-

féreg, amennyire még emlékszel, ötven millió petét hoz létre és megfelelő magtömegeket, tisztára a sorsjátékra bízva, hogy ezek közül egyetlen megtermékenyített petécske a végtelen körülményes utat emberi bélcsatornán, végbélnyíláson, disznóhúson és ismét emberi bélcsatornán keresztül tényleg megteszi és a régi galandféreg-telepet újra létrehozza. Az osztriga legalább is millió petét termel. Hogy éhez minő magözön volt szükséges, azt bizonyára senki se merte még ezideig kiszámítani.

De az a legérdekesebb, hogy éppen ez a pazarlási módszer mily *magasra* nyúlik fel itt az állatnál, egészen a te emberi őseid között levő rokonságig.

Idézd még egyszer magad elé a heringek szerelmi orgiájának ama groteszk képét. A halnál tartasz. Tehát jóval a féreg felett, mindkét lábaddal már a gerinces állatok szűkebb sorai között. Már egészen szépen kialakult a gyomor, a végbélnyílás, a gerincvelő s az agy, már be van iktatva ama kemény deszka, a gerincoszlop, a megtámasztásra, a test hosszába, már koponyává szilárdult az agy körül a burok és ezen a koponyán alakult ki a harapó állkapocs készüléke pofává. Az úszószárnyakkal jelezve vannak a végtagok és az úszóhólyag egyúttal, mintegy jósmódon, majdnem egy tüdő lehetőségét mutatja. Bizonyos, hogy ha felkeresed magad valamennyi állati őslépcsőfokodon, mint hal, már összehasonlíthatatlanul közelebb voltál az emberhez, mint netalán az őssejt lett volna a halhoz. Emberi házad amott még csak magányos alapkö, itt már a vázlatos építkezésben teljesen össze volt ácsolva. És mégis ilyen halaknál még egész víg menetben találsz a nagyon régi, nyitott nemzési módszert és folyamatban találsz a nemi termelések legbujább pazarlását.

Már régen nincsenek odanőve a mi képünk heringjei. Már nem gerinces állat az. Abban a régi, növényi értelemben vett helyezkötött állatoknak utolsó népe ama különleges ascidiumok, amelyek egyúttal a féreg és gerinces állat közt levő hídon állanak; fiatal állatka korukban a gerincoszlop egyfajta első kezdetét találjuk náluk, de később, mint a rothadt burgonyák, egy helyben maradnak és úgy tűnnek elő, mint valami hátrahagyott oldalág, egyúttal mint elzüllött angyalok, az emberiség fejlődésében. A hal tehát rendes körülmények között szabadon tartózkodik elemének legtávolabbi vidékein, ott, ahol csak akar. Csakis ivartermékeinek érési időszakában társul aztán közelebről a hozzá hasonlóval és valóban láthatod most a kedélyes heringcsekéket, hogyan bukannak föl ismeretlen mélységekből, mindenünnen a szent nemzőünnephez. Ez bizonyos tekintetben életük egyetlen nagy vallásos pillanata. Mert a vallás minden egyes állatnak megadja amaz érzületet, amikor nagyon eredeti módon saját maga fölé emelkedik valami magasabba, többet felölelő körbe, egy hasonlóképpen magasabb egyednek gyűrűjébe, mely az övét, mint valami kis porszemet, öleli fel. A hering, ha már fel kell emelkednie ez érzületig, kicsi hal-agyával, amely mindössze néhány csomócska s vékony zsinegen fekszik koponyájában, nem tud még tudatosan elmerülni Goethe mester örök isteni természetében, amely egyaránt ölel fel ködfoltokat, embereket és heringeket. Egyedének legmagasabbrendű, az emberit túlszárnyaló folyamata, a nemzés, az a pillanat, amikor parányi jelenléte a faj óriási gyűrűjébe olvad bele, egyúttal az örök heringbe, amely évezredek át marad életben a tovább fejlesztett nemzedékek segítségével, — a

hering platonikus eszméjébe, amely sokkal magasabb valami, többet átölelő, mint a magános hering gyorsan perdülő életórácskájában.

De már most, ha tényleg a nagy folyamatra kerül a sor, láthatod, hogy még ezek a heringek is az ősrégi nehézkes módszer szerint kormányozzák szerelmi hajócskájukat. A tejelőtől, a hímheringtől, a magömlésnek bizonyos szabályos neme segítségével szakad el a mag és az ikrástól, a nőtényheringtől egyszerűen elválnak a peték, mint egy cseppnyi, menstruációval eltávozó vér, melyre aztán egy szűzi pete önállóan úszik a napfényben. Mivel a hímecek többnyire alant úszkálnak farkuk segítségével és tejükkel a tenger vízének mélyebb rétegét árasztják el, míg a nőténykéek fölülről hullatják alá petéiket, e magfelhőn keresztül a szerencsés véletlen segítségével bekövetkezik a tulajdonképpeni menyegző magsejt és petesejt közt, — a szerencsés véletlen segítségével és hála mindkét részről az áldásos pazarlásnak. A tömeg miatt van ez így! Egy heringnek petéje csak egy milliméter nagyságú s a magsejtecske természetesen még sokkal kisebb. Csakhogy minden egyes nőtény hering ennek következtében a maga harminc-negyven petéjét hozza létre. S ha kihalászol heringhordócskád-ból egy pompás tej anyagfalatot, az nem más, mint a vőlegénynek pattanásig megtöltött magtartója; — és ha összehasonlítod az egész állat nagyságával s elképzeled, hogy minden egyes magsejt önmagában véve mikroszkopikus kicsinységű, — akkor ugyancsak tisztázódni fog előtted ama pete-hekatombának megfelelő sejthalmaz.

Alapjában véve különös nép vagyunk,—mi emberek. Egész kedélyesen hozzászoktunk a heringnél ahoz, hogy a magtömeget, mint nagyon finom ínyc-

falatot megegyük, mintha ez olyan magától értetődő dolog volna. Valamely táplálék iránt érzett undor — mondotta igen helyesen egy ízben Oscar Peschl — tisztán csak a megegyezésen, vagy az ismeretlentől való undorodáson alapszik. Meglehetősen borzalmasnak tűnik fel nekünk, ha az arab hálát ad Allahnak, amiért neki egy tál szöcskét juttatott; vagy mikor a csinos samoa-leánykák beleharapnak egészséges fogaikkal egy kövér cincérálcába, hogy csak úgy ropog s úgy tekerődzik a féreg ajkuk között, mint valami megelevenedett cigaretta; avagy mikor a szintén nagyon csinos dél-amerikai bakairi leányka fekete, sűrű hajából egy pár különösen jól kihizlalt állatkát tesz el a szeretőjének, mint valami ínyenc falatot. Emellett mi, kultúrepikureusok, szinte kéjelgünk a besavanyított sertésvesékben, habár igen jól tudjuk, hogy valamennyi emlős között a legmocskosabb állatnak vizeleti szervei azok. S a legfinomabb nyelvestétikának valóságos tetőpontját képezi — hiába, ez tagadhatatlan — a szalonka bélsár, amelynek voltaképpení füvecskéje — mondj »fuj!«-t, ha akarsz, — a szalonkának ürüléke s a bélcsatorna finoman metélt galandférgéi. Ez irányban nem mehetett volna minden a rendes kerékvágásban, ha nem került volna valami úton-módon asztali örömeink látóhatárába az az esztelen állati magtermelés. De hát ugyan mennyit kellene e fajtából termelniök az ezüsthátú halacskáknak, ha elképzeljük, hogy egy kifejlődött nagy ember, akinek minden egyes ujjá félakkora, mint az egész hal, csupán halikrával akarna jóllakni.

Megéheztél a hűvös Walpurgis-fürdőtől és mivel éppen ilyen ínyenc dolgokról beszélünk, előszeded készleteidet. Itt van egy kaviáros zsemlye. Hiszen

ezzel megint csak ott tartunk a halak nagyméretű petetermelésének másik sarkánál.

Valódi kaviárod tehát nem szágómagvak heringmártásban, hanem tengeri kecsége-petéék, — nem, ezek vizahaltól valók. A viza pedig nagyon érdekes régimódi hal. Minden bizonynyal már sokkal közelebb állottak elődei a te emberi törzsfádhhoz, mint a hering. Éppen a vizahalak közelében vált el a haltörzsfától a kétlégzésű halak azon csoportja, amely úszóhólyagját tényleg tüdővé alakította át s ezzel végérvényesen meghódította a szárazföldről s az emberhez vezető utat.

Természetesen ma már mit sem törődik ezzel a teljesen kifejlődött ember, mint igazi Ínyenc, éppen családfájának eme halsarkától kezdve esik neki valamennyi ősi elődjének. A hírhedt legalacsonyabbrendű hal, az amphioxus, tudtommal eddig csak egyetlen esetben szerepelt étel gyanánt, — azon az ünnepi lakomán, amelyet Häckel Ernő, a bátor törzsfakutató tiszteletére adtak Jenában hatvanadik születésnapjára, ahol tisztelői Nápolyból szereztek egy kis hordó amphioxust és szardellás zsemlyéknek adták föl; az ízük, — Häckel mesélte nekem — bebizonyította volna a szoros rokonságot a legközelebbi magasabbrendű hal-csoporttal, az orsóhalakkal. Már sokkal régibb ezen orsóhalak megbecsülése. A déli vidékeken a cápák úszószárnyai ínycsafalatok. Az ausztráliai kétlégzésű halszárnyak, a ceratodusnak piros a húsa, akár a lazacnak s a megtaláló Semonnak fekete emberei sokkal nagyobb szorgalommal fogyasztották el kéz alatt, mint ahogy ez a természettudósnak tetszett. Az ember esztétikai pazarlása pedig a toknál érte el tetőpontját, úgy, hogy még a haltermészetnek legnagyobb szerű nemi pazarlása is kimerüléssel fenyeget.

Tegyük fel, hogy itt a te pirított zsemlyéden ama fekete gyöngyöcskéknek mindegyike egy vizafajtából származik, amely legkiadósabb a kaviárkivitelnél, — a vizától, amely a Fekete-tengerben és beleömlő folyókban él. E gyöngyök mindegyikéből, ha meg lennének termékenyítve, egy valóságos démoni halszörnyeteg fejlődhetnék, páncélosán s púposán, mint felcicomázott római légionárius, elől fogatlan rémszájjal, mint valami óriáscsecsemő s hátul ekevashoz hasonló, páratlan fark-úszószárnyban végződve. Ha semmi se jönne közbe, valóságos nyolc méter hosszú, úszó fatörzsszé fejlődhetnék ki ez a groteszk ur, tehát kereken ötszöröse lenne a te becses tested hosszának.

Számítsd most már azt, hogy kaviáros zsemlyéden csak ötszáz pete van, — e számot minden bizonynyal nagyon alacsonyra tettük. Akkor ötszáz halnál, mindegyik nyolcméternyire fejlődve ki, négy kilométer hosszú halhúsból való utat nyernénk. S e négy kilométert, mondhatnánk, egy vajaskenyér-szeleten eszed meg. De hogy hány ilyen vajas-kenyeret fogyasztanak el kívüled, egy általános becslési szám mutatja meg, amely évi tízmilliárd petét számít a kaviárfogyasztásra. Mivel a peték megnyerésére az egész nőstényhalat elfogják, megölik és felvágják, tehát évente tízmilliárd halnősténykét kellene a halászoknak elfogni, ha a hal egy évben csak egy petét hozna létre. Ilyen számítással nyüzsögni kellene a vizáknak az egész Fekete-tengerben, mint valami felszáradó tavaszi pocsolyában a békaporontyoknak, vagy még ennél is különben. De hát szó sincs erről. Mert tényleg éppen itt van minden egyes magános nőstényke petetermelésének leghatalmasabb száma.

Fogtak már néhány vizanőstényt, amelyek ezer-négyszáz kilogramm összes súlylyal, négyszáz kilo-

grammnyi petetőmeget cipeltek testükben. Ez legalább is három millió petét jelent egyetlen hálnál, — elég anyag hatszáz ilyen zsemlyéhez. Természetesen nincs mindig ennyi. Voltaképpen egy petegyárat látsz itt, amely nőtényenkint milliókkal dolgozik. Emellett a hering ama harmincezer petéje csak szegényes segítség a szükségleten. A pisztrángnak már csak gyöngye ezerje van, a pikó még a százat sem éri el. Végül a csuka legalább százezerre megy fel, a ponty pedig komolyan közeledik az első millióhoz. A tőkehal egymagában még a vizát is felülmúlja, állítólag kilenc millióig terjed. De a millió fogalma is elégséges. Egy hal, amely egy millió szabályos petét termel testén belül!

E fekete kaviárgyöngyöcskék milliójában rejlik az emberi nő hetvenkétezer petéjének egész titka. Ama hatalmas magfelhőben, amelyre szükség volna ahoz, hogy heringmódra, kavarodás útján, megtermékenyítse azokat a nyílt vízben, amelyet átjár a férfi magömlés, rejlik az emberi férfi millió ondósejtjeinek egész titka. A halat, az ősrégi halat kell csak az emberben elgondolnod, — és mindent megértesz.

Igaz ugyan, hogy a haltól fölfelé, itt szép csendben eltolódtak a jelenségek a fejlődéssel. Még a békánál is, tehát már az amphibiumnál, amelynek négy lába van és tüdővel lélegzik, nagy mennyiségű petét találsz, amelyet lerak és itt még mindig csak utólag ömleszt, a már lerakott petékre a hím a magját. De aztán sok minden megváltozik. A külső megtermékenyítés egyszer s mindenkorra lehetetlenné válik. Végre az egész fejlődés, még a megtermékenyített petére vonatkozólag is, visszahúzódik az anyatestbe. Teljesen elképzelhetetlen, hogy gyermek jöjjön létre egyszerűen magömlés útján. És az anyának s a gyermeknek

hosszú szoros összekapcsolódása, a világra jövő gyermek nagysága mindenféle női peterakásnak a beszüntetése, a peték számát, amelyek egyáltalában eljuthatnak a megtermékenyüléshez, ama minimumra csökkentik, a melyet legutoljára a férfinél is észlelhetünk. De minden esetben úgy tűnik fel, mintha a természet a réginek egy árnyékát, a legrégebnek, mintegy gondos alapzatát akarná megőrizni. Mintha ama halviszonyokat tartogatnia kellene még messze az ember mögé, valami véletlen szükséges eshetőségre, így őrzi meg a petefészek, nagyban legalább, a kezdetét egy viza- vagy pontytermelésnek. Így a férfimagnak oly hatalmas árja van, mintha a magállatocskáknak még mindig holmi szabad vízi-utat kellene megtenniök. Csak így lesz világos előttünk a test bizonyos gépies cselekedeteinek értelme, történeti értelme. Ha a női test mélyén minden menstruációkor egy pete ön-hatalmúlag rászánja magát az anyaméh felé való vándorlásra, az akkor tulajdonképpen még mindig rejtett peterakás, egy meg nem termékenyített petének a szabadba való bocsátása, elejtése, jószerencsére bizva, hogy magra találjon. Minden bizonynyal már nem szabad a petének egészen a fényre jutnia, mert akkor elpusztul. De a petevezeték és anyaméh helyettesítik a vizet, ahova a hering tényleg belebocsátja petéjét. Ha nem áll be megtermékenyítés, egyúttal itt mindjárt útjára van bocsátva a pete, el van téve az útból és van hely újabb küldemény számára. Magának a megtermékenyítésnek a lehetősége, tehát a férfimagnak éppen kellő időben való jelenléte ezen titkos úrben, természetesen egy másik, később megszerzett sorozatba tartozik, ami szorosan függ össze a megtermékenyítés »felfedezés«-ével, amelyről mindjárt szó lesz. De megteszi a kötelességét ama gépies

folyamat a régi halértelemben saját maga részére, ahogyan azt éppen érti, — a hal az emberben még szépen lerakja a petéit a petefészkekbe és belőlük magot bocsát el, amennyit csak lehet, éppen olyan szépen az anyaméh felé, — hadd gondoskodják ott róla aztán továbbra egy magasabb bíróság.

És egészen így van a férfinél. Itt is egy ősállapot, valami halszerűség van, mint alap, minden mögött. A mag hatalmas tömegekben elválva, ott mélyen benn a nőben, nem csupán egyetlen petesejtet kellene meghódítania, aki, mint Kleopátra, úszik a tárt karokkal váró Antonius elé a keskeny Nílus folyón. Az igazi megtermékenyítés hasonlóképpen itt is a szervezet egy magasabb emeletének a kezében van. Az valami később szerzett dolog, amelyet itt egy csoportban kezelnek. De ez a csoport nem fog munkájába, ha egyáltalán innen hosszú ideig semmi utasítás sem érkezik: akkor a test itt is magától jár el a régi hal szokás szerint. Éjjeli magömlés alkalmával, mialatt ott fönn az agytartomány alszik, a magszerv egyszerűen kibocsátja a sejtjeit hering módra a nélkül, hogy asszony lenne a közelben. Csakhogy ez itt a sejtnek biztos halálát jelenti. Ámde ez mindegy. Ha az új, fiatalabb törvény nem akarna beteljesedni, akkor egyszerűen a régi jut érvényre. Ezekre a magsejtekre magukra nézve még teljesen mellékes dolog a nő a kiömlés pillanatában. Egyszerűen a szabadba törekednek ki, a »vízbe«. Hiszen, ha a legesztelenebb utasítások érkeznék magától a felsőbb csoporttól is, mint az önfertőző és pederasztá nemi folyamatok alkalmával, akkor az élethullám szakadatlanul tör elő magától is. Talán semmi sem csodálatosabb, mint ha valaki azt mondja magának, hogy maguk ezek a rendellenességek lehetetlenek volnának, ha a

mi testünk nem volna ennyi meg ennyi zoológiai fejlődéstörténetből álló hatalmas telep. Az önfertőző, aki a semmiségbe szórja szét magjait, a saját ember-épületében hasonlóképpen még egyszer utólagosan ennyi meg ennyi emelettel lejjebb sülyed és azt a réteget kopogtatja meg, amely rendes körülmények között már régen be van földve az ember és hal közti fejlődésnek vastag kőhalmazaival.

A legelső hatalmas kötömb, amely erre a keveredési szerelem érdekében rátelepedett, a »megtermékenyítés« volt. A testi megtermékenyítés, a szerelmi egyed két hatalmas fele közt. Beszéltem itt neked egy magasabb csoportról, egy felsőbb bíróságról. Az átnyúlik ide.

A dolog, mint haladás, már az első tekintetre nagyon egyszerűnek látszik. A heringek minden bizonynyal már teljes pontossággal tudják, hogy a terjedelmes mag- és petekiszórásnak minden nyíltsága mellett sem mehet úgy végbe a megtermékenyítés, hogy a völegény Észak-Amerika partjain bocsátja el magából a magtejet, a menyasszony meg esetleg Norvégia partjairól az ikrát. Ez a királygyermekről szóló mesét adná, akik nem találkozhattak; a víz túlságosan mély volt. És emellett a heringek nemes faja kihalna. A szerelmesek tehát mindenkor egy bizonyos távolságra közelednek és úgy termelnek.

Most azonban a dolog előbbre haladó logikájánál vonakodás nélkül kellene érvényesülnie valamilyen irányelvnek, amely ezt a távolságot még aztán is mindig *csökkenteni* akarná. Minél közelebb, annál biztosabb.

Semmi kétség afelől, hogy annak az őstörténete, amit te megtermékenyítésnek nevezel, tényleg ebben

az egyszerű »logiká«-ban van. De a megvalósítás most mégis különös körülmények nagyon különös csomójába ütközött bele. És a következmény megint csak az volt, hogy előtted oly dolgok tárultak fel, amelyeket most egy barátságos szóval, mint lehetlenségeket« akartál megbélyegezni. Jóllehet azok igen derék történeti sakkhúzások, amelyek nélkül te megint egyáltalában nem lennél, — mivel nem holmi bölcs eszelt ki téged a posteriori, hanem a kedves fejlődés-anya, nagyon is a priori. Még a te megtermékenyítési folyamatod valamennyi látszólagos lehetlensége közül is kicsendül egy szelid hang. Igen, te vagy az még mindig: a természet homunculusa. Jóval előtted, herkulési távolságokban van az igazi homo, — az ember. Még mindig mindenünnen üveghangok törnek elő belőled. De ez az öntési forma. És egy napon érces hangon fogsz csengeni, kész a harang, amely talán már akkor is áthallatszik a bolygók úrein.

Emberasszony és emberférfi egy ikrás, egy tejelő halban lappanganak tehát. Valahol egészen ködös napokban, még jóval az ichthyosaurusokon túl, valahol, valamelyik híressé vált tengerben, amelynek megkövesedett, iszappartjain játszanak manapság, vagy egy munkásgyülekezet vitatja meg a szociális kérdést, vagy éppen egy körmenet halad.

Ezen ikrások és tejelők közül mindinkább többet kényszerítenek arra, hogy szerelmi termékeiket egymás mellett lehetőleg közel válaszsák el, hogy a kicsinyek mindenesetre megtalálják egymást.

Testüket most már a testre fektetik, nyílást nyílás mellé fektetnek. Hogy aztán az ár tüstént az ár felé folyják. A hím magkilövellés a szabadon bolyongó női petékhez jusson abban a pillanatban, mihelyt

mind a két oldalról előtörnek. Az imént már beszéltem neked arról, hogy milyen jelentősége van az ilyen testi közelítésnek az állatokra nézve, melyek vad rablók voltak. Hogyan mérgesedett el itt a szerelem meg a talás között támadt összeütközés. Emlékezzél csak vissza ama csodálatos póktörténetre. Ámde maradjunk mi most az egyszer inkább ama mechanikai feladatnál, amely azzal együtt elsőízben adódott elő az emberiség történetében. Amelyről szinte azt mondhatnám, hogy tisztán művészi tornászmutatvány: hogy a testet a testhez, az ivarkiválást lehetőleg szorosan az ivarkiváláshoz fektesse.

A vidám víziúszóknak, a halaknak minden fajtája még ma is a legszebben mutatják be neked az egész külső fokozást.

A svájci Alpokban, mint turista, pompás napot töltöttem; arra gondolok vissza. Hosszadalmas, tikasztó menetelés után egy vad hágó. Amott a fenyvesek határán túl már csak alpesi rózsák szőnyegkoszorúja látszik, aztán egészen zöld, sárgás-barna kőzet, kemény árnyalatokkal, az ég tejfehér színével csodás ellentétbe olvadva. Majdnem kétezer méter. Itt egészen fönt, az alpesi rózsák s a gentianumok utolsó területeibe, mint két kék szemecske van bemélyesztve két kis tavaeska. Nem sokkal alább a rohanó hegyi patak pompás, fehérén tajtékozó vízeséssel zuhan a legközelebbi völgyi terrasra, vízporrá zúzódva, majd még alább, a nagy, sötétlő fenyveseken keresztül egy mesébe illő, smaragd színű feneketlen tóba hull, amelyben óriási csukák s démoni fekete harcsák tanyáznak, míg e fölött a túlsó oldalon meredek sziklafal áll, valóságos várromformájú

ormokkal, olyan függőlegesen, hogy alig tud egy-egy hasadékban megkapaszkodni egyetlen fa, vagy egy darabka kecskelegelő. Itt fön, e kékszem-tavacszkákban, túl a fa-határon, sikerült megismernem a maga teljes pompájában egy halat, a pisztrángot.

Valaki, valahol, itt lenn a kantonokban, amelyekből gombaalakú, ólomszürke felleg gomolygott fölfelé, itt ez Olympuson bérbe vette a halászatot s egy őrt helyezett ide. Az őr itt lakott, kicsi alpesi kunyhójában, amely körül vidáman füttyentettek a marmoták s hébe-korba átpislogtak hozzá a Tartarusból a zergék, igaziak, nem csupán az etetéssel szelidítettek. Erdei manó volt ez öreg ember, félig még ember, félig már marmota. Elfintorította orrát a nőkre, akárcsak Buschnak öreg Králje, neki nem tudom az idők folyamán hány volt lent a völgyben és hányat vett el feleségül és azt hiszem, még most is élt itt lent. A többire nézve a világ bűneivel és kívánságaival együtt érző szíve volt. Itt fent nem volt semmiféle vendéglő és pisztrángokat pénzért sem lehetett kapni. De aki meg tudta értetni vele, hogy öt órán keresztül mászott és közel van a nyomorúságos éhenhaláshoz, azzal szemben megmozdult az öreg marmota apóban a felebaráti szeretet parancsa, amely azt tanítja, hogy a meztelent ruházni kell, az éhezőt meg vigasztalni, egy aranyértéknél is magasabb jutalom fejében. Sem kenyere, sem sajtja nem volt és az ő gentianum-pálinkája úgy hatott az éhező gyomorra, mint a tüzes parázs. Így végre arra kért, hogy elégjek meg egy pisztránggal, ahogyan azt Robinson adta a hajótörötteknek. Kivette a ficánkolót a hal-szekrényből és praehistorikusan megfőzte egy kezdetleges kávésbögrében. Tányérom egy újságlap volt, egy berni »Bund«. Villám egy hú dugóhúzó volt.

És a tiszteletreméltó aggastyán elmesélte, míg ettem, hogy ő a közvetlen sorsnak ujjmutatását mindenkor hogyan értelmezi, a tisztára hagyományos tan fölé helyezve azt. Így ő sohasem lő zergéket, mivel az minden körülmények között meg van tiltva, hanem ártatlan játék gyanánt, amelytől egyetlen egy ember sem tilthatja el, távoli sziklacsücsökre, amelyeket még éppen elér nem zavaros sasszeme, felállít egy békés Selters-palackot és ezen a célponton gyakorolja öregségének erejét, lövésekkel. Mindenesetre, ha véletlenül megtörténnék, hogy egy zerge éppen egy ilyen Teli-lövés pillanatában közéje és a palack közé lépne, akkor azt valami magasabb ujj mutatásnak tekinti, amely előtt a bölcsnek meg kell hajolnia. Ha ismét feljönnék, úgy vélekedett, akkor valószínűleg együtt ehetnének jó zergepecsenyét. Mert bármily csodálatosnak látszik is, ezekben a vad idegen ősmagányokban a sors nagyon különös módon és hatatosan uralkodik a bölcsök kipróbálására. Ebben a romantikus környezetben tanultam megismerni a pizstrángot, ahogyan arról az Ínyenc álmodozik, de többnyire nem ismeri itt lenn, szűk földi völgyében.

A húsa mandolaédes, egy kis rákolló-mellékízzel és aranyosban játszó téglapiros színű. Ez olt a hegyi pizstráng a legmerészebb kifejlődésében, a hal, amely abból a nagy, láthatatlan tóból, mélyen itt alattunk, ahonnan a felhőgombák a völgyhasadékon át hozzám gomolyogtak, eltévedt a sasok és saskeselyűk magasságaiba, e tavakba, amelyeknek kékjéből az alpesi rózsa piros reflexeket vált ki és amelyekből a zerge szik. Gondolataim előtt azonban ez ábrándozásra igen alkalmas helyeken felmerült e pizstráng- és lazacszerű halaknak egész csodanépe, amely a ter-

mészetbúvárnak számtalan talányt ad fel. miknek megfejtése miatt szeretné a földgömböt forgatni, mint valami könyvet...

* *

A pisztrángoknak maguknak is még egy hasonlóképpen egyszerű szerelmi történetük van. Közel rokon ez azzal az öreg pikotörténettel, ha nem is annyira epigrammaszerű, de éppen amelynek közelében közeledik ama fordulóponthoz, amit én gondolok.

A kis ezüstös patakocskában, vagy a kék hegyi tóban, ahol a pisztrángok tanyáznak, nincs semmi szüksége elhagyatott szerelmi búcsúra, mint a hering-öbölben. Minden sokkal finomabban, bensőségesebben megy itt végbe. Minden egyes pisztrángmenyasszonyka elkülönül a többitől, ha az ikra csinos testecskéjében megduzzad. Jóllehet őt rendszerint több férfi kéri követi, csak egyet tüntet ki kegyével, bizonyára a legöregebbet és legkomolyabbat, amelynek komoly szándékait bizonyára élénkebb testszíne árulja el neki — ahogyan a szerelme árulja el szerelemtől kipirult orcája. Jól tudja, hogy sok szakács, még hozzá ha fiatal, elsózza a levest. Hiszen itt, mint a halaknál annyira uralkodik az a rossz szokás, hogy még éretlen hímek ínyenckedéssel megeszik a lerakott petéket, a helyett, hogy azokat megtermékenyítenék. Falás, a szerelem ellen, a régi nóta! De a pisztrángmenyecske megbízik egy lelkiismeretes kísérőben, amely egyúttal elég erős ahoz, hogy a »tunya« népséget elzavarja, mihelyt a kritikus idő elérkezik, így hát sebtiben dologra tér, a cél érdekében. Csinos, tarka farkocskájával a puha homoktalajban egy kis mélyedést legyezget ki. Ebbe ejti bele a petéket és mihelyt ez megtörtént, megint elhagyja azt a helyet. Csak-

hamar elfoglalja azt a vőlegény és rászórja magját. Aztán mindketten annyi ideig úszkálnak, farkukat mozgatva, körülötte, mígnem a homok a kis szerelmi árut ismét gyengéden be nem fődte — és a mű ezúttal be van fejezve. További szülői gondoskodás a fiatalok körül nincs. A kicsinyek maguktól is előjönnek a homokból, ha elérkezik az idejük. Egészen egyszerű még minden. Még mindig a külső víz a keveredési szerelem mezeje. Természetesen már nem korlátlanul.

Az a kis gödör abban a homokos talajban, amelyet a nőstényke elkészít, már egy neme a külső anyaméhnek. Amint a petevezeték az emberi testben a női petéket az igazi anyaméhbe bocsátja, akként bocsátja bele a pisztráng ikráit a külső gödörbe. És ahogyan az emberi hím ondóját abban az irányban ömleszti az anyaméh felé, akként ömleszti a hím-pisztráng abba a gödörbe. Még abban is anyaméhhé lesz a gödör, hogy benne, mint amott az emberi magzat, itt fejlődnek ki a fiatalok, jól körülburkolva. Egyetlen lépés előbbre: és a gödör a tó fővényében már nem készül külsőleg, hanem mint testi szerv lép fel. Az gödörré lesz a nőstény testében. Ezen gödörbe szállnak le belülről a petefészkekből a peték. És ebbe a gödörbe szórja a hímecske kívülről a magját. És a gyermek továbbra is benne érik meg. Ez volna a halból az ember.

De vájjon hány állomás volt még ezek közt! Még mennyi küzdelme az állatnak, amely emberré akart lenni! A tó fővényében levő gödörtől a nő belsejében levő gödörig, — ez *volt* az út. De hogyan?

Nyújtsd ki a kedves kicsiny pisztrángot egy méter hosszúra. Emeld fel a súlyát tizenhat kilóra. És előtted van a lazac. A mi költőink vajmi keveset tudnak az állattanból. Különben nem lehetne megérteni, hogy

már régóta meg nem írta egyikük a lazac eposzát. Egy Odysseia a haléletről. És hozzá még egy szerelmi Odysseia, amelynek vezetője Aphrodité, a szerelem meztelen istennője és nem a nyakig páncélos Pallas Athene. Az eposznak van előéneke, egy kis sorsmese, ősidők mélyéből, amely egyúttal titkos kulcsát adja valamennyi elvarázsolásnak.

* *

Valamikor szép hűvös tengerben, pisztrángthalak éltek. Volt táplálékuk bőviben és óriásokká ették magukat, lazacokká. De amint elérkezett szerelmi időszakuk, ők is úgy jártak, mint a heringek. Csendes, sekély partot kerestek maguknak, ahol a szerelmesek egymást hajszolták és igyekeztek kölcsönösen egymást megtalálni s a nőstény homok-gödrét pisztrángmódra ki tudja vajúni. E játékhoz, valamint a fiatalok fejlődéséhez ez a hely itt sokkal megfelelőbb volt, mint künn a zord tengeren. Egy alkalommal egy ilyen terület széléhez érkező, a keresőnek még sokkal jobb, védettebb hely kínálkozott, mint csupán a szárazföldről védett sekély öblök. A szárazföldről vidám, kristálytisza vizecskék folydogáltak le, kicsiny folyóerek, melyek zöld réteken át csörgedeztek s végre ide jöttek. Ezek mindenesetre édes vizet szállítottak és a tengeri rákoknak, heringeknek finoman terített asztala, amely a lazacoknak az ő óceánjukban annyira bőven megvolt, megszűnt itt. De mi van abban, ha a különben olyan élénk, mozgalmas szerelmi időszakban egy kicsit koplalni is kell!

A lakodalmások tehát messzire bementek a vizekbe, ott ásták meg szerelmi gödreiket és örültek zavartalan boldogságuknak.

Később visszatérve a sós elembe, hamarosan be-

hozták a jászol mellett, amennyit amott elvesztettek és a legközelebbi szerelmi időszakra hízlalták magukat. A fiatalok azonban legott kikeltek az édes vízben, a kicsi férgemből éltek, ahogyan csak tudtak és lassanként a patakocskával lefelé jöttek, az óceánba, öregjeikhez és a jobban terített asztalhoz.

Így ment ez hosszú időn keresztül, mintha sohasem változhatnék meg a dolog. A folyók bizonyos helyei, amelyek különösen védve voltak és minden előnyt egyesítve kínálkoztak, évezredekén keresztül ismét és ismét előnyben részesültek és végtére a szeretkező nép már nem is tudta másképpen, mint csak úgy, hogy kizárólag itt meg itt, ezen és ezen meghatározott helyen kell szerelmének élni és a gödröcskét megásnia. Minden törzsnek megvolt ez irányban a maga hagyománya, amely kitörülhetetlenül bele volt vésve a kicsi lazac-agyba, nemzedékről-nemzedékre, mint valami lelkiismereti törvény vagy erkölcsi kódex egy embertörzsnél.

De amit annyiszor kellett tapasztalniuk az embereknek, azt ez a hű hálnépség sem kerülhette el. Mi örökös erkölcsi táblákat állítunk fel és a természet, az örökösen bolyongó, egy szép napon mosolyogva húzza el alóluk a talajt; a fa, amelynek ágai Isten parancsát kellene, hogy susogják, egyszer csak korhadt lesz és kidől; a csillag, a melyet a mi törzsünk intő jel gyanánt választott magának, egy estén elmarad, mert itt hátul, valahol a tejúton kozmikus bukás állt be; és a dombról, amelyen imádkoznod kellene, évezredek múltán egy esőcsepp elmossa az utolsó kvarc-szemecskét is. A lazacok megérték azt, hogy a part mindinkább befövenyesedett, a tenger állandóan hátrább húzódott és kedvelt folyójuk folyása mindinkább meghosszabbodott a tenger között, ahol a

pompás rákkal terített asztal integetett a tobzódóknak és ama védett folyóban levő hely felé, itt benn a rétek közt, ahol koplalni kellett, de ahelyett szeretkezni lehetett. Ám mit volt mit tenni? Csupán a betoldott folyódarabbal kellett többet úszni, kicsit tovább kellett koplalni és kissé több fáradsággal lehetett szeretkezni. Végére azonban a régi erkölcs legyőzte a geológiai akadályt, — valamint annyi emberi hit, végül egy másik isteni fával és egy a régítől két kilométerrel odébb levő isteni dombbal is beérte.

De újabb akadály támad. Most meg éppenséggel maga a talaj is, még pedig éppen azon a vidéken, ahol mind mélyebben és mélyebben voltak a szárazföld között a lazacok ama régi Aphrodité-szentségei, kezdett fölfelé emelkedni. Az alföldből domb lett, a szelíd dombokból zord hegységek, jégormokkal. A folyók a rétiapályban hegyi patakokká váltak, amelyek rendszerint szörnyű áradattal, sőt víz-esésekkel zúgtak a völgy felé. De ilyen megrögzött, hagyományoknak élő lazac szerelmével még ezen újabb geológiai fejlemények fölé is tudott emelkedni. Vakmerő úzásokhoz szokott hozzá a hegyen fölfelé. És ahol nem túlnagy vízesések zúgtak útjában, ott tornászszá képezte ki magát, amint jól táplálva feljött a tengerből és rugékony izmokkal, ahogyan az kívánatos is volt, meg nem gyengült szerelmi vágyódásában. Felvetette magát lépcsőről-lépcsőre, fölfelé szökölt a folyam habjain — és diadalmaskodott. Mert most itt fenn a hegységben sokkal védettebb volt a szerelmi hely, mint valaha és busásan jutalmazta meg a mászóúzásnak összes fáradsalmait.

Nem szabad túlsókat követelni Homeros atyától, még ha mint zoológus jön is. Manapság még lehetetlen ezt a lazactörténetet pontos névvel egy

határozott geológiai korszakba sorolni, — amint egyáltalában még sok minden kérdezni való marad hátra. De nagy vonásokban valaha okvetlenül kellett ilyenféle dolognak bekövetkezni, mert különben a mai lazacszerelem misztériuma egyáltalában érthetetlen volna.

A szerelemre megérett lazac évenként valósággal szörnyűséges kettős életet él, földrajzilag véve. Ma például, mint lusta legényt, aki tengeri rákokat és heringeket eszik, ott találhatod valahol túl a Rajna torkolatán, az Északi-tenger sós vízében. És valamivel későbbben pontosan ugyanazzal a példánnyal találkozsz magasan, fent a havasi Alpések Gotthárd-csoportjában, ahogyan, mint valami igazi akrobata, a vadul habzó Reuss-ban szikláról-sziklára szökell, fölfelé, — ezerháromszáz méternyire amaz Északi-tenger szine felett. Azon előbbi lazac meg éppen a »faló lazac« — és ez utóbbi ugyanaz az egyed tulajdonságaira nézve mint »szerelmi lazac«. Egy újabb változathoz jutottál e kifejezésben: »habzsolni és széretni«. Itt a legszebb munkafelosztás mellett, — arra a mintára, hogy a ki szeret, az szerelemből is jóllakik. De a szerelmi lazac ezen esetben egyúttal az akrobata-lazac, a tornászlazac. Az eposz vezérfonala most már a következő. Maradjunk példaképpen a rajnai lazacnál.

Amott túl, a Rajna torkolatánál hallatszik a nyílt Északi-tenger zúgása. Itt úszkálnak a lazacok, hímek úgy, mint nőstények. Mindegyik magának él, zabál, zabál szakadatlanul, míg a bendője annyira meg nincs hizlalva, hogy a testének a sejtállamában ama mélyértelmű túltermelés be nem következik, amely petesejtek és magsejtek, ikra és tej elválásával ismerteti meg magát. Egyszerre csak más hivatása lesz a lazac

urnák és lazac asszonyiságnak. Összegyűlnek félszáz darabból álló rajokba. A zabálás mellékessé lesz. Az áradattal együtt megjelennek a folyó torkolatánál. Ezután egészen lefoglalja őket az ívási probléma. Lassú iskoláztatás mellett hozzászoknak az édes vízhez. Egy szép napon aztán úgy látszik, hogy a dolgot ismét elsajátították és most egy titokzatosan ünnepies, fölfelé való vonulás kezdődik meg. A Graal-lovagok felvonulása. Először az ikrások, tehát a kiváló szüzek indulnak a folyóba. Nagyon kimérten, mint valami zarándokmenet, ősi szokás szerint. Valami komikus gravitáció uralkodik e halak valamennyié felett, egy antidiluviális időből való baráti szövetségzet eme szigorú szentsége felett, melyeknek erkölcs-kódexe véghetetlen megvetéssel pillant le a pár ezeréves emberi erkölcsi tanokra, öreg, vastag zarándoknő úszik elől és a többiek kétsorban, ékalakban, mint a vadlibák, utána. Csak később jönnek, hasonló szer-tartások között a lovagok, a tejelők.

Szakadatlan, egyenletes ütemben haladnak a Rajnán felfelé. Hosszan a hollandiai agyagos partok mellett el, a száz szentnek csontját őrző szent Köln mellett, nagy ívben Nonnenwörth körül, a sárgás-zöldcsíkú szőlőhegyek tükörképén keresztül szorosán egymás mellett a Mäuseturm körül. Mindenfelé veszteségek. Itt a vad rohamban keresztültépnek egy hálót, De amott még kitart egy. Haragos laestrygonok vetik ki hálójukat onnan felülről a szenvedő Odysseus társaira. Ott fenn nem csupán szentség van. A lazac koplal az édes vízben a szerelemért. Csakhogy a gonosz ember a pompás lazachúsra éhezik, amelyet éppen most hoznak magukkal e fölfelé haladó zarándokok, a tenger összes hízói és amely királyi, piros színét mutogatja, valami régi könyvfejezetnek a pirosságát,

ha a hatalmas test feldarabolva fekszik előttünk. Ilyen értékes könyv kellemes olvasmány a csendes zárdafülkében, zöld talpas serlegekben habzó rajnai bor mellett. . .

De a szerencsések még ebből is kiszabadulnak. Ezek a középső folyó keskeny füzesei között furakodnak keresztül. A tarka harlekintornyoskás régi baseli hid alatt folytatják útjokat egy sötétzöld vízikapun át, Svájc felé. Messze távolban a fehér alpesek mint cukorsüvegecskék rajzolódnak ki a láthatáron. De még egy utolsó támadás. A bodeni tó felé egy túlerős vízesés akadályozza őket, a schaffhauseni. Ez felülmúlja erejüket. Jóllehet a zarándoknők és zarándokok egész szerelmi terhükkel kisebb akadályokat úgy ugranak át, mint holmi iskolázott cirkuszi halak. Farkukat egy kőhöz támasztva, felperdülnek hatméteres ivben és három méter magasságban, mint a limburgi sajt kukacai, amelyek a tányér szélét használják fel. Ha nem tudnak Schaffhausennél tovább jutni, akkor alább, délre vonulnak, az Aarban és Limmatban. Elhagyják az öreg Zürichet merev templomaival és ábrándos hattyúival, keresztül a hosszú, kék zürichi tavon, Ufenaut megkerülve, szelíd, sápadt holdvilág mellett, a mély, gonosz, emberevő, zöld Walen-tóba érnek és a Rajna legfelsőbb folyásába. Vagy a barna, képekkel tarkított luzerni fahid alatt keresztül vágnak az aranyoszöld fügefalevélen, a vierwaldstädti tavon, el a klasszikus Teli-hegyek mellett és végre felfelé kúsznak, örvényről-örvényre a fehéren tajtékozó Reussban, egészen az első vérvörös alpesi rózsacsokorhoz, a gránitos magas hegyi öbölbe. Az ősrégi szerelmi helyek itt fent vannak. Talán régibbek, mint ez Alpesi óriások felemelkedése. Minden bizonynyal régibb, mint hatal-

mas lesülyedése a tengerbe, amely sokkal hátrább húzódott.

És most végre, az ősatyái házi isteneknél kezdődik a szerelmi munka, — ennek az egész, majdnem fél Európát érintő zarándokútnak jutalma.

A kifejlődött, teljesen érett lazaclovagnak most megint egyszer, hogy úgy mondjam, duzzad a keble a szerelmi kéjtől, hasa tűzpiros lesz és fején a közönséges piros sávok bíborszínű csücskökbe olvadnak át. Nemsokára aztán a lovagok és hölgyek megegyeztek, csak úgy, mint a pisztrángoknál, hogy a szerelmi gödört megássák. A hölgy kiássza a homokban, a lovag örködik. Mihelyt az első peték le vannak rakva, megtermékenyíti azokat; itt is minden pisztrángmódra megy. Emellett még sok kellemes intermezzóról történik említés, ami egy Nibelung-epikusnak mérhetetlen sok anyagot adna.

Előfordulnak tréfálkozások, egészen olyanfélék, mint a szarvasoknál. Fiatál, zöld szerelmes, de már a szerelemtől elvakult férfinépség törekszik ide, mialatt már a legkomolyabb munka folyik mindenütt. Lovagias haraggal veti magát a derék úr jogának tudatában mindegyik tolakodóra. De amíg ő a házassági homokgödör becsületét védi valamelyik gonoszszal szemben, a nő szép csendesen tovább rakja petéit és alkalomadtán egyáltalában nem zavar el egy másik fiatal Don Jüant, ha az a harc hevét, ott túl, ugyesen fel tudja használni és az éppen gazdátlaná lett petéreteget el tudja látni holmi házibaráti áldással. Ha valóban idáig jutott, akkor a kielégült asszony ezt a szállítmányt éppen úgy behinti, farkcsapásai segítségével, néhány homokszemecskével és tovább folytatja munkáját a szabály szerint. Csak ha a tulajdonképpeni hű udvarlót esküvői ruhájában elűzik vagy valami

úton-módon elveszti, akkor ő maga is mogorva lesz, nem törődik a fiatal urakkal és újabb, öregebb s tapasztaltabb úrral köt viszonyt. A petékből utóbb kicsinyek lesznek, anélkül, hogy az öregeknek a legcsekélyebb gondot okoznák. Éppen úgy, mint maguk az öregek, a fiatalok is a kellő időben visszatérnek a tengerbe, kihizlalják magukat és megkezdik újonnan a régi játékot, a régi zarándok-utat.

Végtelen sok komikum van a lazacoknak e szerelmi komédiájában, mindenekelőtt ebben a harcban, még nem a nő testéért, hanem a homokban levő gödörért, amely egyelőre a lazacnöstény méhét szimbolikusan külsőleg személyesíti meg. Ahogyan ófrank lovagok a lovagi torna-játékokon csupán a szeretett nő fejről való kis koszorúért vívnak, amely a térség közepén fekszik, míg maga a szeretett nő magasan fenn, az erkélyen ül, mindegyik harcosfélnek megközelíthetetlenül!

És mégis, mennyire közel van éppen ilyen helyzet mellett az, hogy maga a folyamat még sokkal bensőségesebb legyen!

Mennyire közel áll az, hogy ez a lazaclovag, ez a páratlan tornász, milyen volt, aki vízeséseket ugrott át, — már nem érte be azzal, hogy a nő *után* ő foglalja el a gödröt, — hanem hogy még sokkal gyengédebb állást keresett magának és súlyt fektetett arra, hogy a peteválás pillanatában, minden körülmények közt, *mindig jelen legyen* és a dologhoz a maga járulékát *ugyanabban* a pillanatban adja hozzá, amikor onnan a szükséges előkerült, — hogy tehát a folyamat bensőségesebbé lett, a *testnek szoros egymáshoz simulása* a gödör felett következett be.

Gyönyörűen mutatja be neked a pisztrángszerű halaknak egy harmadik csoportja ezt a lépést is. A tavi pisztrángok már tényleg ily módon szeretkeznek. Már évekkkel ezelőtt figyelte meg őket Vogt Károly. A neufchateli tavon volt. Télvíz idején. Holdvilágkor. Ekkor érkeztek meg a tavi pisztrángok, kis lazacok, hetvenöt és kevesebb centiméter hosszúak. Nagy csoportokban jöttek. De a tömegből kivált egy-egy pár. És ha tényleg megegyezett egymással egy-egy ilyen pár, akkor aztán hirtelen felbukkantak a holdtól megvilágított víztükörből, két birkózó ezüsthénycsík. Hasuk egymás felé volt fordítva. A víz felett, a hideg téli levegőben még egy méternyire is megvillámlott az ugrás. És ugrás közben a lovag testéből a tej, a hölgy testéből az ikra kifreccsent. Ez az ugrás már nem a vízesés legyőzésére való, hanem magasugrás, bele a szerelembe. Ennek a szerelemnek adományai azonban maguk ezalatt mint valami vízesés törnek elő. A tornászás diadalát vándorlásuk közben szerezték meg s most magához a szerelmi játékhoz használták fel. Képzeld el ilyen esküvői ugrást közvetlen a fészekgödör felett, amelynek a megtermékenyített petét el kell fogadnia, — és akkor megint hatalmas lépéssel jutottál előbbre.

* *

Engedd, hogy tekinteted megint messze elröpüljön a régi halastótól, mélyen a mai emberi szokásokhoz. Tánc-zene. Vidám párok lejtenek körben, gyengéden összefogózva. Forró arcok, tüzes, csillogó szemek. De különben csak naiv játék, ártatlan, a zene ritmusától megszentelve és látszólag egészen a magasba emelve, az emberiségnek egy fensőbb, eszményibb körébe.

És mégis, amint a bölcselő szeme végigfut e csinos, táncoló párokon, egyszerre átérzi, hogy itt is ősrégi hurok pendülnek meg. Erotikus hurok. A zene erotikus hatásáról még külön is fogunk majd csevegni. Itt most csak a testi elhelyezkedésre gondolok.

Csupán e félig ölekezésben, amikor test a testhez csak egész gyengéden lebegve simul és mégis oly nagy a közeledés, hogy az egyik fiatal emberi kebelnek forró lehellethulláma a másikat éri, mind a kettőnek e táncegyedében még egyszer feltűnik valami a gerinces állat legegyszerűbb, legeredetibb szerelmi állásából.

E karok, amelyek a kéznél és csípőnél tartják egymást, a halacsának régi melluszonyai, amelyek segítségével a két pikkelyes test egészen közel evezett egymáshoz. Ezek a lábak, amelyek táncolva emelkednek fel a földről, azok az ugró lazacoknak régi farkacskái, a szerelmi ugrásban. Ha most a kedves leányka lehellettével egy pete repülne ki, láthatatlan kicsiségével eltűnne az aranyos porban, amelyet különben a tánc maga is felkavar; és ha a táncos lehellettével egyúttal teljesen láthatatlan magállatocskatündérekék röpködnének körül; és ezek a lélegzetvételek kölcsönösen egyesítenék e titkos életet, hogy egy megtermékenyített pete hullana le a padlóra és ez a parketta-padló itt lent a jóságos szerelmi gödör volna a homokban, amelyből ez az életcsira tényleg kivirágoznék... a pizstráng-szerelemnek régi képét teljes egészében még egyszer visszavarázsolnánk.

Természetesen ilyen messzire még sem megy a dolog. Sőt a tánc a mi mai kultúréletünkben felismerhetetlenül közeledett ama nagyon különös határtermékek egyikéhez, mint amilyet a csók jelképez. Vala-

mint e csók felett, úgy e felett is a legfönségesebb angyali eszménynek egy neme lebeg; egy utolsó elválás egészen fel, a tiszta, virágfehér távolsági szerelemnek magasabb harmonikus folyamataiba, messze mindenféle vérvörös keveredési szerelemtől. De nagyon érdekes, ahogyan éppen ebben lépnek fel az őseredeti s valamikor itt is uralkodó keveredési szerelemnek maradványai és emlékei, valóságos fossil formákban, mint a megtermékenyítési fejlődés legrégebb állomásainak megkövesedései. Farkkal úszó halacsók a tóban, amelyek minden különleges súly nélkül vidáman hajtják magukat egymáshoz a vizükben, a farkúszó kecses evezőcsapásával, enyelegve fogvatartják egymást és végül együttesen szökellnek magasan a víz tükre fölé, — ez az ősi pontja, ősrégi gyújtópontja a táncállásnak, még a legelőkelőbb szalonban is. Csupán csak, hogy ezek a halak még egy lépéssel odébb mentek az egésznek reális értelmében . . .

* *

Háromféle út kínálkozik a hálnak, amely tavi pisztráng módjára szeretkezik, és neked, ha nem csupán táncolni akarsz, hanem teljes nagyságában el akarod végezni szent működésedet is.

Három messzebb fekvő állomás.

Három fénynyalábnak is mondhatod, amelyek a nemi életből esnek arra a körülményre, hogy te halemberré lettél.

Az első állomás az volt, hogy már nem csupán a test került a testhez, párhuzamosan beállítva egy táncállásban. Hanem, hogy ezen a két szerelmi testen azok a helyek szorultak közvetlenül egymásra, amelyeken az ikra és a tej lövellődött ki. Miközben ez

elzárt területen belül a tej az ikrával összekeveredett, tehát az igazi keveredési folyamat a magsejt és petesejt között végbement, a külső szerelmi gödör a homokban *maga is a szerelmi egyedbe* került.

Ama két hely azonban két különös testi nyílás volt, a testeknek két kapuja, melyeken át az ikra és a tej ama testek belsejéből kijutott. Az elzárás tehát tulajdonképpen a két nyílás egymásra szorításából állt. És így ezen állomásra nézve határozottan nagy fontosságúnak kellett lennie ama kérdésnek, hogy milyen módon és mily helyzetben voltak éppen ezek a nyílások, a testnyílások vagy kapuk.

E probléma felállításából azonban most már kényszerítő logikával fejlődött ki, mint következmény, a másik két további állomás, egy még bensősége-sebb elhelyezkedési probléma, meg egy lelki segítő probléma.

A bensősége-sebb tornászati probléma lényege az volt, hogy a két test nyílásának egymásra szorítása mindinkább finomabb módon alakult. A felek megkísérelték, hogy valósággal egymásba gyökerezzenek. Az egyik nyílás széle valóságos kezét fejlesztett ki, hogy a másikban megfogódzhassék, egy tagot, amely végtére csőszerűen préselődött abba. Egy valóságos szerelmi csavar támadt, melynek segítségével két nagy test ezen a helyen a folyamat tartama alatt szabályszerűen összeilleszkedett. Ezt a problémát tehát a megtermékenyítő tag problémájának nevezhetnők el.

A lelki segítő probléma azonban azzal érte el tetőpontját, hogy mind a két szerelmi félt egészen határozott ideginger ösztökélte arra, hogy ivarnyílásaikat egymásra szorítsák és hogy később, amily erősen csak lehet, beszorítsák azt a pántot. Ez ideginger

nem más, mint a kéj. Így tehát a harmadik állomás fogalmául nyered a *kéjkérdést*.

E három kérdés mindegyike azonban most már szorosabban véve magában foglalja a történeti bonyoldalmaknak valóságos csomóját. Mindegyiknek megvan a maga érdekesítő regénye a történeti vonalon, hal és ember között. Engedd meg, hogy erről csevegjünk most már egyet-mást.

A kapukérdéssel kezdem, — már magában véve olyan történettel, amely merészen kutat a büszkén felfelé törőnek át meg átalakítása után, ugyanekkor pedig a hozzá hasonló ezerféle régi hagyománykorlát közé szorított fejlődési elv után. Nem kell aggodalmaskodnod: így is az emberhez jutunk. És pedig az igazi, hamisítatlan emberhez, »Te«-hozzád. Aki olyan, mint aki nem »quia absurdum«, hanem éppen mivel fölfelé úszása alkalmával már egész határozott feltételekkel rendelkezett, mert »kijelölt« volt magában véve, — feltételekkel, amelyek éppen az ő legbensőbb lényét alkották. Ezen feltételek aztán nagyon is lehetővé tették az *előbbre* jutást, mert saját magukban volt egy motívum, amely tartóztathatatlanul magasabbra vágyott. De sohasem látták el erővel, hogy a saját *történetét*, a saját múltját, mint valami herceg, az égből, maga mögött elvágja. Ha azt elvágta volna, rögtön meghalt volna a jövő fejlődése és előtte a semmiségbe bukott volna, mert a semmiség hirtelen mögötte volt.

Tehát térjünk át a kapukérdésre.

A kapukérdés a nemi folyamatnál azonnal teljesen eloszlat egy »abszurdumot«. Ugyanis kulcsot ad ahoz, hogy a mai nagyrabecsült emberi testedben két olyannyira homlokegyenest különböző dolog, mint a csúf vizelet meg a tiszteletreméltó drága nemzési anyagok a mély, bíborszínű tárnából való kiválásukkor miért használják ugyanazt a kaput.

Hiszen tudod, már egyszer beszéltünk a tested nyílászviszonyairól. Figyelmen kívül hagyom az »ablakokat«, a melyeket nem sorolok az igazi ajtók közé, tehát a szemeket és füleket. Ezután nálad, a te ősrégi állati alakzatodnál már csak *egy* szabályszerű testi kapu marad, — a száj. Emlékszel, úgy-e, hogy valamikor egészen állattá levésed küszöbén durva sejthalmaz voltál, valami üres hólyagféle, egynemű sejtekből. Ezután lépett fel az első felismerhető munkafelosztás. A sejtek egyik osztálya mint érzékeny védőbőr telepedett le. A másik mint emésztő gyomor. Ezen a fokozaton levő állat egy serleg alakját vette fel a hólyagé helyett, kívül bőre és belül gyomorfala volt és felül nyílást hagyott szabadon ez a bőr, tudniillik egy száját, amelyen keresztül a szükséges táplálék a gyomorba juthatott. Ebből a serlegalakú teremtésből sokféle átalakulás után most már egy harmadik alak támadt, melynek vázlata már nem a nyílás nélküli hólyag s nem is az egy szájnyílással bíró serleg, hanem a kinyújtott cső volt, melynek elől is, hátul is volt nyílása, — elől szája, hátul alfelnyílása. Csakis e kettősen átyukasztott csőformán túl kezdődik a hal lépcsőfoka, a melynél éppen megállapodtunk.

Csakhogy fentebb e viszonyok szemlélésénél mindig csak a habzsolásról és emésztésről volt szó, egyáltalán elhanyagoltuk azt a kérdést, hogy a te, halakat

megelőző őseidnél, az említett hólyagoknál, kelyheknél, csöveknél hogyan helyeződtek el és hol ürültek ki az ivaranyagok, a mag és a petécske.

Az egészen kezdetleges, lyukatlan hólyagnál mindenestre magától értetődő e dolog. Ha ilyen sejthólyag-szövetkezetből magányos sejteknek mint mag- és petesejteknek el kellett válniuk és szabadon a vízbe pottyanniuk, ez nem történhetett befelé, a zárt, ajtó nélküli hólyagűr felé, hanem a hólyag köréből indult ki kívülről. A bőrről egyszerűen pikkelyek módjára váltak le ama vándorsejtek, a melyek újabb gyarmat-alapítás végett kiköltöztek, ahogyan itt-ott válik le rólad egy körömgökerke vagy bőrpikkelye egyes alkalommal. És ha két ilyen legegyszerűbb sejthólyagocskát akarsz magad elé képzelni már egy valódi megtermékenyítési folyamathoz, amint azok ama táncoló tavi pizstrángok módjára szorosan egymásra simulnak, akkor itt a nemzés szent komolysággal menne végbe, bőrről-bőrré, egy táncoló párnak egyszerű összesimulásával. »Tedd arcodat arcomra«... és az egyik arcnak egy rózsás bőrpikkelye szerepel mini magsejt és a másik arc egy pikkelyecskéjével szabályszerűen hoz életre egy gyermeket.

Ez a legártatlanabb módszer, a »bőrrel való nemzés«, kétségtelenül sokáig uralkodott legrégebb őseidnél megvitathatatlanul és elvitázhatatlanul. Annyiszor meséltem már neked a vidám kis édesvízi polypról. Az már tovább jutott egy fejezettel. Megvetéssel tekint a nyílás nélküli élő hólyagra. Neki már megvan a szabályszerű serlegalakja bőrrrel, gyomorral és száynyílással. Sőt meg tovább fejlődött valamicskével a legegyszerűbb ősfarmájában levő serlegalak fölé. Akárhogyan van is, tény, hogy ez a polyp még kiáltott bőrszeretkező. Még mindig válnak le pikkely-

szerűen külső testi bőréről magsejtek és petesejtek; mondhatnánk, hogy a szerelem tyúkszem módra dagad ki belőle, amint idejük elérkezett, egyszerűen leesnek és szükséghez képest majd magok, majd peték.

Eközben ezen a polypon valamivel *túl* mégis mutatkozik változás, amely — könnyen felismerhetjük — számot vet most egy elülső testnyílás jelenlétével, a szájjal. A külső bőr, a sejtek munkamegosztása következtében, úgyszólván a test-vár külső erőssége lett, miután tisztára el van érve a kehely alak. Ezentúl ez a külső és mindennek leginkább kitett testrész mindenféle védelmi és tájékozódó cél szolgálatába lép: megkeményedik, páncéllá lesz, elmeszesedik, kevesbedik rajta a sörte, egyszersmind a művészi üzletnek mindenkiel harcoló külső része. Nem látszik éppen a legcélszerűbbnek, hogy ezentúl is ebből a tűzfalból sorozzák be az egész gyárnak legszelídebb, legvédtelenebb és egyúttal a legértékesebb alkotásait, az ivaranyagokat. Hanem most a test belső ürege, úgy látszik, sokkal használhatóbbá lett. Már nem az a légmentesen elzárt hólyagüreg, hanem egy csinos gyomorüstöcske, nyitott szájjal. Ahol a tápanyagok besétálnak, miért ne sétálhatnának ott éppen oly jól ki az ivar anyagok? Tehát a gyomorfallal sejteiből kerültek ki ezek. A bőrszerelem helyére lép a gyomor-szerelem!

Tényleg ez állapotot remekül kifejlődve találod egy nagy csomó szép medúzánál, amelyeknek testharangja tulajdonképpen nem más, mint egy kifordított úszó polyp. Egészen következetesen válnak el itt a gyomor meghatározott zugaiban a magsejtek meg a petesejtek és nemzőjük nyílt száján át jutnak ki a messzeségbe. A tavipisztráng-módra való nemi érintkezés itt már nem jöhetne létre tyúkszem érte-

lemben véve, hanem teljes komolysággal a *csók útján*. Szigorúbban véve, még nyersebb kijelentéssel mondhatnánk: *hányás útján*. Az egyik szerelmi fél szája magot vetett ki, a másiké petéket. S a szerelmi kapu itt egyszerűen az egyetlen meglevő testnyílás, a száj volna. De úgy látszik, hogy bizonyos okok miatt a dolog már nagyon korán közeledett volna tényleg valami csupán csókszerűhöz.

Ugyanis a gyomor belseje tartósságra nézve éppen olyan rossz Vénus-zugnak bizonyult, mint a külső bőr.

Minél inkább alakult ki javított kiadásban ez a gyomor csupán falókészülékké, annál kellemetlenebbé kellett lennie mindenféle anyag bennlétének, amely anyag maga nem akart felemészteni. Ezek belekerültek mindenféle begyömöszölt anyag tolongásába, amelyet az emésztés miatt megvizsgáltak, ide-oda dobáltak s megnyomorítottak, erős mártásokkal öntöttek le, majd kiszívtak és nagy volt a veszedelem, hogy ha a tömkelegben nem nyomattak agyon, akarva, nem akarva, azzal együtt feldolgozódhattak volna. Ez lett volna aztán a szerelem és a falás közötti összeütközés tetőpontja: önfelfalás, a saját ivaranyagainak megemésztése. De ilyesmi egyszerűen nem történhetett meg.

Mihelyt a gyomor a féregfokon csővé lett, tehát hátul is kapott nyílást, az alfelnyílást, az a probléma, hogy az anyag a gyomorból kellő időben eltávozzék, magában véve mindjobban megfejtődött. A magsejteknél és a petéknél most már nem a szájon való kihányás útját kellett követniök, hanem az ürülékkel együtt az alfelnyíláson is kijuthattak a szabadba és a valóságos alfelnyílási szerelemnek egy nemével közeledhettek volna egymáshoz.

Ámde, még mielőtt ez általán csak szóba is jöhetett volna, úgy látszik, a te féregszerű őseid ama főszempontból kiindulva, már erélyesen kikeltek az egész gyomornemzés ellen, úgy, hogy azideig nem is került a dolog ama közvetlen alfelnyílási szerelemig és a szájszerelem is lényegesen megszűnt, valami egészen új rendszer javára,

* *

A férgeknel ugyanis — szemben a polypokkal, medúzakkal és így tovább — legelőször fejlődik ki a testben valami, ami még teljesen ismeretlen a csupán bőrből és gyomorból alkotott állatok előtt. A külső bőr és a gyomorfal közt egy közbülső tér alakul ki zsákszerűen, a testnek új ürege, amely a gyomrot belülről még egyszer veszi körül, mint valami tágabb testeső. Azt testüregnek nevezik és a te mai emberi testedben még azon üreg, amelyhez legelőször jutsz, ha testedet felnyitod. Képzeld el, hogy gyalázatos kínai módon saját magadnak kell felvágni a hasadat. Ekkor legelőször a szilárd hasfalat meg az izmokat vágod át egy belső üregig. Nem vágnál mindjárt a bélbe (tehát meghosszabbított gyomorba), hanem előbb a nyílt üregből nyomulnának elő most a belek, mint magukban véve még erősen zárt csövek. Csupán csak a hasüreget vagy testüregét nyitottad volna fel a vágással, tehát azt a tért, amelybe csak a gyomor és bélcsatorna van beleágyazva, mint valami különleges cső, amely természetesen a száj és az alfelnyílás felé nyitott. A polypoknál még nem így áll a dolog, — ha itt bemetszenél a bőrbe, mindjárt az ahoz szorosan odasimuló bélfalba is belevágnál, anélkül, hogy a bőr és a bél között még valami különleges testüreget lékelnél meg. Csak a férgeknel képződött lassanként,

amint említettem, tényleg egy ilyen testüreg és innen örökölted te magad is. Ennek menete legalább is a feléd vezető vonalon, amint látszik, nem volt olyan egyszerű, hogy talán csupán a bőr és a bél belülről kissé eltávolodtak volna egymástól és alkottak volna maguk közt egy üres teret. Hanem, úgy látszik, sejttömegek tolódtak zsebszerűen közbe, a bőrfal és a gyomorfal közé a gyomor szájnnyílása felől minden oldalról, mint valami üres keztyűujj, amely két egymásra fektetett asztalkendő közé hatol. Végül az ujj fent ismét elzárult és most már egészen úgy feküdt a bőr és gyomor között, mint valami üres kolbász, ámde béltartalmának üres falai most nem közvetlenül a gyomor és a bőr voltak, hanem a keztyűfálnak betüremlett új sejttömegei.

A fejlődési menet részletei itt még semmiesetre sem állanak szilárd alapon és azzal vigasztalhatod magadat, hogy ha ez ártatlan szócska: »testüreg«, ma a zoológiában elhangzik, a pártok megrohannak mint a pókok a legyet: mindenik az elméletek más és más hálójába burkol és az egész dolgot népszerűen bemutatni tulajdonképpen terjedelmében még egyáltalán nem lehet. Ha mint valami sültet felszeletem neked ezt, úgy mindenkor szem előtt kell tartanod, hogy ezáltal csak bizonyos, az igazságot megközelítő értékhez jutsz, — bár ebből már egymagában véve is logikus kép lesz.

Maradj meg szilárdan a keztyűujjnak ama nagyon durva szemléltetésénél, amely a szájnnyílás felől minden oldalról betüremkedik és miközben az ujjak elolvadnak, végül egy új csövet, a legbelső alkotja a gyomorcső körül, még pedig éppen az említett testüreg. Igazán természetesnek látszott, hogy az állatok ama helyei, ahonnan megszokás szerint magok

és peték váltak le, a maguk részére használják fel ez új zsebszerűn betüremkedett üreget. Megunták az emésztő gyomor cyclops-üregeit, ahol drága sejtjeik mindig ki voltak téve annak a veszélynek, hogy a polypok őket, mint egyszerű táplálóbárányt, szintén levágják és együttesen megegyék. Így tehát erejükhöz mérten már közvetlenül az üreg bejáratánál, vagyis a szájnál helyezkedtek el. De még ez is nagyon szellős hely volt.

Képzeljük csak azt el, hogy az emberi herék vagy petefészkek esetleg ma ott volnának, ahol a mandulák, kétoldalt a torok mellett. Most nem beszélek arról, hogy ebben az esetben hogyan mehetne végbe a megtermékenyítési folyamat, hiszen még csak ama, testet a testhez láncoló tavi pisztrángok képénél tartunk. De fontoljuk meg, milyen mindenmű munkával túlterhelt hely már amúgy is ez a torok. Lefelé folyik és tömődik a folyékony és szilárd táplálék áradata. Lefelé és fölfelé fúj a levegő az ugyancsak ide torkolló, lélegző tüdő számára, egybekapcsolva a *gége*, mint beszélő szerv szerepével. Valamivel előbbre fekszik a szájbán, nyelv alakjában egy finom kémiai érzékszerv, amely nagyon fontos szerepet játszik a táplálék kiválogatásánál. De egyúttal már itt vannak magának a gyomornak előőrsei, amelyek már itt kezdik meg az emésztést: a fogak, mint legdurvább első kézmívesek, felaprítják a táplálékot s a nyálmirigyek az első feloldó mártást öntik rá. Most eme valóban szédületes túlterhelés mellé még az ivaranyagok! Milyen majdnem elkerülhetetlen veszélye annak, hogy itt tisztára önkénytelenül összeharapdálva, a nyáltól megtámadva, hasonlóképpen lenyeletnének, a helyett, hogy kiköpetnének; vagy hogy a cigány-útra, »hamis torokba« jutnának és a

megfulladást s a beszéd útjaira nézve a legnagyobb bajt okoznák. A régi féregösöknél mindenesetre még nem volt ennyire bonyolult a helyzet. De bizonyos veszélyek, amilyen a lenyeletés, kétségtelenül már jelen voltak.

Itt tehát tényleg nem volt csoda, hogy amaz új, zsebszerűen betüremkedő üregek a bél fala és a bőr fala között egyúttal szívesen fogadott búvóhelyet képeztek a nagy testgyár mag- és petecsoportja részére.

Képzeld el, hogy egy ideig a torkon lévő mandulák lettek volna a tényleges nemi szervek és ezeknek a manduláknak alkalmuk nyílt volna mindkét oldalon egészen a hasüregbe csúszni a test bél- és külső fala közé. Semmi kétség, hogy mélyen itt benn valamennyi üzlethelyiségnek sokkal kevesebb, kényelmesebb, kevésbé veszélyeztetett helye került volna nekik e drága, sőt szent termelések elválasztásához. Az egyénre nézve, a legszentebb számára mindig fenn volt tartva a gyomor cyklopsbarlangja mellett egy ilyen különös kis szentély, ahol a legmagasabb misztérium: az egyedek és fajták összehozása és ezzel az egyed halhatatlanná válásának egyik látható alakja a magsejttel és petesejttel, megközelíthetetlen dicsőséggel és titokzatossággal egyszerűen jöhetett létre. Az egész szervezet szent Graalja két fülkébe vagy frigyszekrénybe hullott, ahol aztán már nem volt semmiféle veszély, hogy ezt a drága edényt valaha is használják profán étkezéshez.

És a dolog tényleg csodálatosan szép lett volna, ha nincsen egyetlen hibája.

Képződött a testüreg, és mélyen benn ebben az üregben, a gyomor fala és a test külső fala közt, a legszebb tabernákulumban voltak mostantól kezdve azok a helyek, ahol a magok vagy peték elválasztattak. Jól védett helyükön rendszerint átalakultak szilárd szervekké, amelyek a kellő időben kiadták a magjukat vagy petéiket. Kiadták magukból, de most — hová? A peték, valamint a mag most nem nyitott torokba hullott, hanem a köröskörül zárt testüregbe. Kétségtelenül megvolt a jó célja, hogy ez üregnek keztyűujjai szépen összenőttek, hogy a dolgokat, amelyeknek belsejében, mint legbensőbb testi élet, hozzá kellett járulniok és ki kellett fejlődniök, hogy kívülről ne zavarhassa senki. De ezzel viszont a nemi anyagok abba a veszélybe juthattak, hogy Münchhausen hajója módjára, a cet gyomrába lettek volna bezárva. Vidáman evezett bele egy kítátott torkon keresztül, de a szörny hirtelen becsukja a száját és most hajó és emberek be vannak zárva a gyomorba. A mag- és petetermelésnek, miután szent Graalját bevitte a legbensőbb frigyszekrénybe meg kellett kísérelnie, hogy most legalább egy egérlyukon át megint kijuthasson e szekrényből, ha itt volt annak az ideje.

Voltaképpen itt nagyon egyszerű út kínálkozik. Valahol a hasüregben, bárhol legyen is az, egy egészen kicsi nyílásnak kellett keletkeznie, csak éppen akkorának, hogy a magsejtek meg a petesejtek keresztül tudtak rajta surranni.

Végy kezedbe egy orsóhalat. Tudod, hogy ez Ínyenc állatocskák nagyon közel állanak a törzsfádhhoz és legalább körvonalaiban megmutatják neked azt a helyet, ahol őseid állottak, amint legelsőben egy koponyát alkottak maguknak parányi agy velejük körül. Az orsó-

hálnál tehát tényleg úgy van a dolog. Mag és pete nyíltan képződnek a testűrben a bélfal meg a testfedő között. Ha megértek, akkor beleesnek a hasüregbe és most arról van szó, hogy kijöjjenek onnan. Ehez azonban a testfalon levő egyszerű lyuk segíti őket, amely a végbélnyílás mögött nyílik, — egy igazi valóságos ivarnyílás, csakis a nemi célok szolgálatára. És ez volna úgyszólván az ősi kép, az ősi típus a kapuprobléma további megfejtéséhez; egy különleges nemi ajtó a hason, amelynek éppen annyi köze van a szájához, mint az alfélnyíláshoz. Ezt az ősi képet még néhány magasabbrendű hálnál is éppen ilyen világosan találod kifejlődve.

Ettől kezdve nagyon könnyen el lehet gondolni még egy kicsi, de fontos, egyenes irányú előrehaladást. Az ivarnyílásnak egyáltalában nem is kellett utólag az egész testnyílást meglékelnie. Az ivarszervek a test belsejében maguk is alkothattak egy csövet, amelynek vége valahogyan csupán magát a hasfalat fúrhatta keresztül. A testüreg helyett mindjárt ebbe a csőbe csúszott a tej meg az ikra. És a cső nyílásán keresztül szabadultak ki a cet gyomrából, mint Jónás és Münchenhausen.

* *

De éppen itt a fejlődő természetnek igazán mulató útjáról lehet most beszélni, amely még csak kulcsát adja a misztériumnak az ember és mostani ivari kapuviszonyai számára.

Az imént említett haladással látszólag már rövidesen a nyakára léptünk az emberi helyzetnek. Egy cső vezet ki a szerelmi üregből; hátul a fenekén csüng a mag és petekészítéshez szükséges készülék, — vájjon

egészen másképpen van-e az embernél? Úgy látszik, hogy legalább a nőnél egészen ilyen.

A nő teste több vonásban őrzött meg egy-egy régies bélyeget, mint a férfié. Úgyszólván konzervatívabb. Ha gondolkodó, bölcselkedő tekintettel nézel meg egy mezítelen nőt, láthatod, hogy egy szívósabb ősvilági darab, vagy ősvilági emlék van előtted, mint tenmagadon. A nőben közvetlenebb módon áll előttem már első pillanatra az emlős állat. Amint azt a legpontosabb tudományos mérések mutatják, testi felépítésének egész finomabb tömegével sokkal több hasonlóságot mutat a gyermekhez, mint a férfi, — a gyermek azonban ismét, ami nyilvánvalóan összefüggésben van az előbb tárgyalt életfejlődés-tani alaptörvénnyel, mindenkor jobban hasonlít a törzstypushoz, az őshöz, a történeendőhöz, mint a felnőtt lény. Persze, a természetnek e csodásan finom és észszerű írásbeli különbségeiből, az ő végső szavánál te, ember, nem ragadtatod magad ostoba következtetésekre, mintha bizony a nő talán még most is csak holmi állat volna, a férfi meg talán már az atyaisten és bizonyára nem fogsz széltében-hosszában elhazudozni a férfiak kedves elméletéről: a nők szellemileg alacsonyabb fokáról. Efajta következtetések éppen olyan ostobák lennének, mintha azt mondanád: az ember a haltól az Istenhez vezető úton áll, a ló alatt, — mivelhogy az ember ötujjú keze összehasonlítva a ló mellső lábával, az ő egyetlen óriás ujjával valami »régies« vonást mutat, ami sokkal inkább emlékeztet a gyíkra, amelynél a kézkifejlődés amaz ötös számmal kezdődött. De éppen a kézen láthatók jól, hogy sok függ attól, hogy mit csinálsz vele és mennyire eszményítesz valami dolgot, habár az alapforma magában véve most már régiesnek vagy újnak

látszik is. Nagyon gyakran fordul elő a természetben, hogy éppen a régies, a gyermekies mutat inkább a haladásra, míg az egyoldalú módon, magasan elkülönült — elmaradt. Ilyen elmaradásokról azonban a férfínél sem akarunk beszélni. A valóságban az emberi testeknek ezen régi, meg fiatal közt lévő különbségei egyáltalában nem oly nagyok, hogy komolyan beszéljünk ezekről, a haladás világában. Itt csupán a mi sajátos esetünkre való vonatkozással említem azokat.

Tehát a nőnél azon említett jelenségek, amint látszik, valósággal még ősi értelemben vannak véve. A testen, a két comb között van egy nyílás, amelynek semmi köze sincs a szájhoz, vagy az alfelnyíláshoz, tehát egyáltalán az emésztőcsatornához. Az a nyílás a bélfal és a testfal között levő hasüregbe nyílik. De már nem orsóhal módjára egyenesen bele, hanem egyfajta csővel nyílik egy szervbe, amely magába fogadja a petéket, bizonyos belső termelőhelyekről. Úgy látszik tehát, hogy ama jelentéktelenül magasabb lépcsőfokot majdnem teljesen elértük, — de ezentúl aztán nincs különbség. A férfinél a dolog félreismerhetetlenül bonyolultabbá vált, bizonyos elszigeteltség következtében, a magalkotó készülék a herezacskó alakjában mutatkozik, szinte a sérv módjára nyomulván előre a testüregből és ennek megfelelően az éhez tartozó cső kifelé is tisztán lett láthatóvá.

Ha figyelmesebben néz oda az ember, valami feltűnik neki. És pedig éppen az, amit az imént bizonyos páthosszal soroltunk az emberi szerelem csúfságai közé egy természetellenes teremtési elmélet alapján. Ez a testi kapu az embernél nem csupán az ivaranyagok szolgálatában áll, hanem még valami igen visszatartó dolognak, a vizeletnek is.

Mi azonban e jelenséget nem érzéseink szerint akarjuk most megfigyelni, hanem szépen, békességben, természettörténeti alapon.

Hiszen végül majd az »undorító«-ra is rákerül a sor, annak álláspontját tekintve.

Emitt hátul, a tó partján, egy döglött macskát nyaldosnak a hullámok. Azt hiszem, megegyeztünk abban, hogy egy ilyen rothadási gázaktól felpuffadt hulla, amelyet mérges legyek donganak körül, a friss tavaszi levegőt messzire dögleletessé teszi és esztétikai szempontból a csúnya dolognak a legalsóbb fokát jelképezi. És mégis fogadni mernék, ha én most téged át tudnálak varázsolni rothadási bacillusnagyságú állatocskává és aztán elhelyeznélek ebben a vízi hullában, anélkül, hogy megmondanám neked, hol vagy, fogadok, te a Böcklin-féle »Boldogság mezején« képzelned magadat, amely tele van az élet gazdag színpompájával. Itt feletted domborodnék egy smaragdzöld színű, az azt átjáró fénykisugárzásoktól csodálatos mágiukusan beragyogott, derült égboltozat és annak fényében olyan tájra esnék pillantásod, amilyenek azt egy modern festő szíve álmodja: vérvörös hegyek, égszínkék erdők, okkersárga tenger. Kékesfekete, óriási víziló vonul el a térség közepén és a tengerből ezüstfém, cethalnagyságú delfinek pattannának ki. Az ég ugyanis annak a macskának rothadástól zöld színű, felpuffadt hastakarója és a többi Böcklin-színket adnák a különböző módon rothadó belek és nedvek, amelyek közé ganaj bogár furakodott és amelyben a nyüvek nyüzsögve hemzsegnék. Minden csupán a helyzettől függ. Ha fordítva, mint valami hatalmas fényszellem, szállnál alá a Siriusról, akkor könnyen megeshetnék, hogy az egész föld, mint

valami piszkos, vízben ázott hulla tűnnék fel előtted, kiköpve az élő tűz világok óriási fény tengerétől. A szent azúrkék ég, szűzi vízhólyagocskájával, amely itt tündöklök fejed fölött, úgy tűnnék fel, mint valami undok, rothadó bőr ezen a nyomorúságos, már maga-magától nem világító földi ürülék és e csúf hólyag alatt nyüzsögnek az emberek, mint holmi nyüvek és ganajbogarak, amelyek sárba ássák lyukaikat.

Nos, most már a kellő látószögből szemlélve, egészen másképp áll a dolog a vizelet körül.

* *

Az embernek, mint élő lénynek, törvénye: szakadatlanul keresztül kell ennie magát ezen a világon, ameddig csak él, habár benne titokzatosan fenn tartja magát egy önálló egyediség. De ez egyediség egyúttal csavarba van foglalva; már nagyon korán úgy kell előbbre mozognia, hogy mindvégig keresztül-csavarodjék másoknak, idegen egyediségeknek mind-megannyi alkatrészén. Ez alkatrészeket magába veszi, azok bőven keresztülmennek rajta. Bizonyos részek alkalmasak lévén az építkezéshez, nála maradnak és »saját magá«-vá lesznek, a többiek egészen keresztülmennek rajta, utólag ismét elhullanak, mögötte újból a szabadba tűnnek. Az ember élete első napjától kezdve így megy ez. Idegen *világot* tömköd s csak egyre tömköd magába, mindenféle fajtáját az ilyen világnak. Levegőt, vizet, állatit, növényit. A légkört, amelyben úszik; oxigénnek és hidrogénnek folyékony egyesülését; ősi nagybátyáit, a növényeket, őseit és rokonait, az állatokat. Mint valami szakadatlanul vájkáló kukac, előtte a

sajthegy, amelybe rést ás és mögötte a keresztülgyömösöltnek, újra kivetettnek, megemésztettnek végtelen nyoma!

Az idegen anyagokat háromféle alakban veszi az ember magába: szilárd, folyékony és légnemű alakban. E három alakjában válik el tőle ismét. Szédületes kép; milyen tömegek! Képzeld el, hogy ebben az értelemben hirtelen nyernél áttekintést egységed egész életműködéséről. Előtted vannak életednek összes táplálékai: kezdve az anyavérnél, melyet mint embrió ettél, egészen a haldokló agy fonnyadt tüdejének utolsó lehelletéig. És mögötted a végnélkül való salaklerakodó hely. Valóságos borzalom fogna el a tulajdonképpeni egyeded óriási nagysága miatt, a dolgok tömegét tekintve, amelyeken áthatottál, felölelve őket életéveid alatt. És az emberiség együttesen, mint valami hatalmas földi giliszta, amely, miként az egyed, habzsolja szakadatlanul kis mezejét, éppen úgy nyeli le magába és adja ismét ki évezredekén keresztül az egész földkérget. A növények előre megrágják neki az ásványi anyagokat, az aztán elnyeli a zöld növényi takarót, elnyeli az állatot, amelyet már magában is növények táplálnak. És a legmagasabb értelemben, minthogy növény, állat és ember, maguk is megint csak részei a földnek, tehát maga ez a földgömb az, amely a saját felületén maga-magát emészti meg, mindig újra meg újra, mint valami hatalmas gyomor és engedi, hogy a saját anyagi körökben keringjenek.

Ebbe a nagy képbe tartozik most már a vizelet is.

Táplálék hatolt beléd, ismét mindmegannyi köbméterrel etted tovább magadat, bele környezetedbe, az földi birodalomba, amelyben földi giliszta

módjára élsz. A bélcsatorna és a tüdő (hiszen emlékszel az eredetileg annak a torok felől lévő részének vakon végződő zsákjára), úgy nagyjából felölelték a táplálékot. A vér csak azután osztja azt ki megfinomítva, az összes testszövetek között, elszivattyúzza a legtávolabbi zugig is. A vér a tüdőben fölveszi a levegő-táplálékot, kiszívja a bélcsatorna falából a cseppfolyós táplálékot és most már úsztatja a tápanyagokat a millió meg millió sejt mind-egyikéhez, föl egészen a legkülsőbb agyszálig, vagy le egészen az utolsó lábujjhegyig. De most meg arról van szó, hogy a nagy konyhának rengeteg salakhulladékát, az egész szervezetnek finom ürületeit is el kell megint szállítani minden egyes magános sejtből. Hiszen a bélcsatorna táplálékai közül maga a bél küszöböl ki nagy, emészthetetlen tömegeket. De ez csak a legfölöslegesebb, hasonlóan a tápláló dió kemény héjához. Sokkal finomabb, szorosabb értelemben vett elszállítását mindannak, ami fölöslegessé lesz az egész test minden egyes sejtjében: a vérnek kell elvállalnia. És erre nézve most már kétféle út van. A légneműt, amelynek ismét el kell távoznia, mint szénsavat szivattyúzza ki magából a tüdőből. A vízenyőset és a folyadékká oldottat pedig két híres tisztító helyen, a vesékben szűri le.

A két vese nem más, mint egy-egy kiváló szűrő-készülék. Erősen bezárva a szűk csatornarendszerbe, zúgva jön a vérhullám. Most hirtelen megszűri a vese. A vér a szűrőszitán lebeg, mint valami csatorna szennyese vize a csatornázáskor elhelyezett, átlukasztott lap felett. De a veseszitának megvan az a pompás szerkezete, hogy e vérhullámnak csak bizonyos meghatározott részeit ereszti át a lyukain.

A folyékony vér abban a pillanatban, amikor a vesén áthalad, lényegét tekintve, három egymástól teljesen elütő anyagból van összetéve. Elsősorban tiszta vízből, amelyből igen sokat lehet jól és könnyen, mint feleslegeset, lecsapolni. Másodsorban a valószínűs sár- és méreganyagokból, melyeknek oly hamar kell ismét távoznia, amint csak lehetséges. Harmadsorban éppen csak az imént kapott jó tápláló húslevesből, a keringő fehérjeanyagokból, amelyeknek itt semmiestre sem szabad a pöcegödörbe jutniok. Ennek megfelelően szűri át aztán a veseszita és vezeti le csakis a fölösleges vizet és az elválasztási anyagokat és tartja vissza a fehérjét. Legalább is egészséges állapotban. Bizonyos módon megbetegedve, annyira megtágul a szűrő lap, hogy a fehérje is a többivel megy, tehát lefolyik a test legszentebb tápláló húslevese, — ez esetben bizony nem a legrosszabb sors várakozik az egész emberre.

Az a »le« azonban azt jelenti: ez a salakfolyadék a vércsatorna helyett most szabályszerű alsó csatornázásban, külön csövön folyik mindegyik veséből egy nagy közös tartóba, a hólyagba. És e hólyagból egy utolsó csövön keresztül csörgedez kifelé a testből. Mivel pedig a vesék, teljesen úgy, mint a petefészkek, a hasüreg belsejében vannak elhelyezve, tehát logikus módon ez csakis egy nyílás segítségével történhetik, amely a hasfalon van alkalmazva.

És eléggé különös módon, ez a belső cső a nőnél ugyanabba a kapuba nyílik, amelyen az ivaranyagok távoznak el. Egy utolsó rövidke darabon, úgyszólván még a kapuív alatt, már egyesül a két cső. A férfinál még sokkal bensőségesebb a viszony. Itt a vizelet és ondó az egész nagy csatornavégen ke-

resztül, amit penisnek neveznek, közösen folyik, mintha már kezdettől fogva a legjobb pajtások lettek volna.

Azt hiszem, elég közel vagyunk egy gondolathoz. A természet, amint ezt már *oly gyakran* tette, *takarékoskodott*. A zárt testüregnek csak *egyetlen* átlyukasztását akarta. Mivel azonban két csőrendszer kívánczozott ki a belső üregből, a veseszűrő lecsapolása, meg a nemi szervek lecsapolása, tehát egyszerűen annyira közel hozta egymáshoz a kettőt, amennyire csak lehetett.

Hiszen már máskor is egyszerűsített. Emlékezzél csak vissza. Féregőseidtől kezdve, testházad kocsihoz hasonló alakot öltött. Középen az egyetlen bél, mint alap. Jobbról-balról azonban megkétszereződött a többi szerv: két szem, két fül, kétszer külön-külön két kar és láb, sőt még két agyfélteke és két tüdő. Minden később keletkező szerv ez általános dualizmusának most már a nemi szervek sem állhattak ellen. Így tehát a nőnek még ma is két petefészke van, jobbról egy és balról egy. Egy is megtenné. A madaraknál például az egyik (a jobboldali) majdnem teljesen elcsenevészedett; a csibében, melyet feldarabolsz, látszólag mindenkor csak egyetlen igazi petefészket találsz. De a régi kettős szimmetria mégis a legtöbb esetben, egészen az emberi nőig, nála is a legeredetibb módon fenntartotta magát. Az emberférfinél is megtalálod (a különben oly feltűnő változások dacára is) a két magszervet a közös herezacskóban, — ama két kemény testet, amelyet a köznép »tojások«-nak nevez, jóllehet éppen az igazi tojások ellentétjei, mert hiszen a hímmag készítő helyei.

Mindezek dacára azonban mégis nyilvánvaló a következetes út, hogy már nagyon korán nem valamennyi petefészek fűrt magának lyukat a szabadba, hanem, hogy mindkét petevezeték egy közös nyílásba torkolt. Már a halaknál egész általánosságban elterjedt a lyukkérdésnek ez egyszerűsítése és innen kezdve fölfelé nem ismernek másmilyent.

Ugyanez az elv uralkodott a veséknél is. Azok is párosak, vagyis mindegyik testfélben egy-egy keletkezett és így tartották magukat föl, egészen othozzád«.

Némely madár, pl. a sirályok, természetesen itt is utólagosan, megint odáig jutott, hogy összenövés folytán közös veséjük keletkezett. De félreismerhetetlenül megmarad azért ott is legalább az egyszerűsítő elv, hogy nem két vízelőnyílás keletkezett, hanem csak egy. Azon állatoknál, melyeknél egy vízelőhólyag fejlődött ki, mint közös tartány a két veseszűrő számára, végeredményben csakis egy csatorna maradt meg, tehát csakis egy nyílásra volt szükség és ide tartozol éppen te magad, mint emlős-állat.

Ilyen értelemben véve, bizonyára semmi meglepetésszerű sincs abban, ha elképzeljük, hogy egy szép napon a vízelőnyílás meg az ivarnyílás is összenőtt egy közös nyílásba.

De ez egyszer a fejlődés valóban kezdettől fogva takarékosabb volt egy egész emeletnyivel, amint ezt a logikai vonal kijelölné.

Egy különös ivarnyílásnak ama kifejlődése, amely csak utólag olvadhatott volna ismét össze a vízelőnyílással, az őseid fonalán, amint látszik, általában sohasem következett be, — már nem is *kellott* többé bekövetkeznie. Mert hiszen nagyon régi időkben úgy

alakult már a dolog, hogy a vizelelőcső nyílásával egyszerűen *elvallalta* a nemi anyagok kijuttatását.

Ez most már nagyon különösen hangzik. De képzel el a következő esetet.

Itt van egy féreg, amelynél zárt testüreg fejlődött ki és ebben az üregben vannak a nemi szervek. Mag és pete ki akar jönni. De hogyan? Az egyik út ama keresztültörő nyílás volt. De hátha nem is volt arra oly igen nagy szüksége? A peték vagy magok a belső hasfalon idestova motoszkálnak, mint Jónás a cethal gyomrában. Ekkor hirtelen fénysáv szökken föl. A test falán keresztül finom kis rések nyílnak szét. Keskeny tárnatorkok, — mint a rókalyukak — húzódnak kifelé, a testfalon át. E finom tárnatorkok semmi egyebek, mint legelső kezdeményei annak, amit nálunk ma »veséknek« neveznek.

Az ő falaik mint első, még nagyon egyszerű szűrők szerepelnek, amelyen keresztül lefolynak a féregtest hasznavehetetlen nedvei. De mivel tényleg szabályszerű, ha csak nagyon finom nyílásokat jelképeznek is a cethalüregben, mégis bátran bemerészkednek a mi kis Jónásaink és Münchhauseneink, keresztül-másznak és a feladat ivarnyílás nélkül is meg van oldva: mag és peték a szabadban vannak, egyszerűen a vizelet útján. Nagy számmal vannak olyan férgek, amelyeknél az egész dolog még ma is így van.

Más férgeknel azután olyanformán szabályozódott már jó korán a veseszerkezet, hogy nem sok apró vesecsövecske nyílt a szabadba, külön-külön. Az egyes szűrők egy nagyobb csőbe öntötték tartalmukat, amely a féregtest mindkét oldalán volt. Ez az egész cső azonban most, mint egységes szűrőcsatorna a főntebb leírt fajtából, egyrészt szabadon nyílt a testüregbe és másrészt kifelé, a szabadba.

A főalapon tehát nem változott semmi: magok és peték most már egyszerűen mindkét oldalon ezt a nagy vizeleti csövet is használhatták a sok kicsi helyett, mint kaput, amely a testbörtönből a külvilágba vezetett. Ezt a lépcsőt is megtalálod még, nagyon jól kifejődve, ma élő férgeknél és pedig éppen olyanoknál, amelyek különben is félreismerhetetlenül közel állanak emberi törzsfádroz.

Úgy látszik, hogy így és nem másképp szerepelt a történet a legrégibb gerinces állatoknál (tehát a te szűkebb nemzetségednél), éppen a legegyszerűbb őshalaknál. Ha az őshalak manapság csak azért sem csinálják már úgy, azoknak innentől kezdve mindenestre mellékúton kellett haladniok. Hiszen ők maguk is, amint láttad, *szintén* teljesen logikus országutat választottak különös ivarnyílásuk fejlődésénél. De a te valódi őseid vonalának már nincsen erre szüksége, mivelhogy a peték meg a magok már régen eltökélten hozzászoktak, hogy a vizelőcsövet, sőt magát a vesét, amelynek különben is a legnagyobb részét képezte, használják fel egyszerűen a külső világba való utazásukra. A tej, valamint az ikra a vesébe hullott és a leszűrt vizekkel együtt kiúszott a szabadba.

Két ilyen teljesen elütő dolognak eme legkülsőbb formájában való keveredése, csupán termégtakarításból, most már még sem tehetette végérvényessé a dolgot a növekvő fejlődéssel.

Már a te törzsfád közelében, ahol a hal a kétlégzésű halon keresztül az amphibiához, tehát a békához és a gyíkhoz megy át, világosan felismerhető törekvés nyilatkozik meg az után, hogy a nagy belső

vizelőcsövet legalább is két rekeszre osztják szét. Egyik rekesz az ivaranyagok számára — s a másik a vizelet számára.

Az egyik rekeszen, keresztül folyik ezután is a vizelet, mint annakelőtte. A másik azonban az ivaranyagok számára rendezkedik be. Lenn természetesen mind a két cső megint összeér és a testfalnak ugyanazon nyílásába fut belé végérvényesen. Emellett azonban, mint különös alkalmazkodás, a következő jelenség jutott érvényre.

Egészen a fejlődés ezen lépcsőjéig a tényállás nagyon sokoldalú, sőt eredetileg egész általánosan olyan volt, hogy a te őseid hermafroditák voltak.

Éz annyit jelent, hogy minden magányos állat éppen úgy hozott létre önmagában magot, mint petét.

Emlékezzél csak vissza arra, amit a csigákról meg a piócákról meséltem neked. Ez a hermafrodita kezdet nem azt jelenti, hogy minden egyes lény most már saját óhaja szerint magamagát termékenyíthetné meg. Így is mindig két magányos lénynek kellett összejönnie. Csak szigorúan véve, egyik sem volt férfi teljesen és egyik sem teljesen nő. Mindegyik a másiknak adott magot az ő petéi számára és viszont. Mindegyik felemás nemű volt egész életében. Ismered ezt a szép történetet a görög mithológiából? Egy bölcsekből álló nemzetnek eme mithológiájából, amely Keletnek valamennyi komor színezetű elmékedését kedves, művészi képekké varázsolta át. A derék Hermaphroditos, Hermesnek meg a mithológiából állandóan előrántható, bár máshol férjezett Aphroditének egyik fia. Fürdik *egy* forrásba?); a forrás nimfája, amelynek vizes teste érinti az ő szép

fiatal tagjait, szerelmes lesz belé és imájára megengedik az istenek, hogy a kettőnek teste egy egységes lénynyé olvadjon össze, amely most már nő és egyúttal férfi is.

Bizony az állattan már nem tudja e dolgot ily vonzóan elmesélni. Ez beszámol neked csigákról és földi gilisztákról. De azért, mint tény, mindenesetre maga is elismerheti, túl a légies mithológián, hogy még meglehetősen fenn, a te emberi törzsfádban bizonyos hímnőség uralkodott, még az ártatlan ősidőkből hozva azt ki.

Féregőseidnél egyszerűen adás-vevésből állt ez. Ama burgonyaszerű undok ascidiák a gerinces állat küszöbénél, legalább is a te nagybátyáid, még más-kép nem tudják csinálni a dolgot, mint csak így. De még igazi halaknál is előfordul a hímnőség. Az orsóhalak egy neme, hasonlóan az osztrigához, egymásután, ugyanabban a testben érett magot és érett petéket hoz létre. Valódi halak a sügérhalak csoportjából (az úgynevezett fűrészes sügér) és a *brama-k* csoportjából a legtisztább értelemben vett vízi hermafroditák, amelyek »keresztben« kétszeresen nemzenek egymással. Nem kellett volna nálad semmiféle isteni törvénynek közbelépni, amikor még ebben a régióban rejtőztél. És Aristophanes előbb tudott volna tanácsot adni itt, aki az isteneket egy szép napon, a kettős nemű embereket csak utólag választja szét két félre, férfira és nőre.

Most tehát láthatjuk, hogy ez a hímnőség nyilván jó ideig játszott bele a fenti kérdésbe.

Régibb időkben voltaképpen hármasnak kellett lennie a kivitel problémájának. Egy és ugyanazon egyedben szó volt először a vizeletről, másodszor a magról és harmadszor a petékről. Ha a mag és a

pete más-más időben termelődött, mint az egyik fajta mai *orsóhal*-nál, akkor bizonyára egészen mindegy volt, hogy azoknak mindegyike ugyanazt a kivezető csatornát használta-e; valamiféle belső keveredés és önmegtermékenyítés veszélyébe még sem kerülhettek. De mihelyt életbelépett mind a két anyagnak mindegyik egyedben az egyidejű termelése, amint azt még a sügéreknél megtaláljuk, a csatornák elválasztása után való szükségletnek ezen különböző és ellentétes ivartermékek számára ismét egymás közt kellett fölmerülnie, tekintet nélkül a vízetre. Itt most, úgy látszik, korán lépett életbe a kivezető út.

A mindkét oldali cső rendszeresen két-két csőre oszlott egészen a kijáratig; az egyiket, mint határozottan kijelentett vizelőcsatornát, táplálják a vese-szűrők, a másik, mint ivarcsatorna, az ivarszervek szállítmányaival van ellátva. Most azonban úgy alakult a dolog, hogy a két ivarszerv, tekintettel szállítási útjukra, egymástól teljesen elkülönült. A női szerv, amely a petéket hozta létre, élő szállítmányát a csőnek az ivari anyagok számára fenntartott részébe hullatta; — a hímszerv pedig inkább a saját magja számára használta, mint előbb magát az igazi vízleti csatornát, hogy a petékkal érintkezésbe ne jöjjön, — mint a kisebbik bajt.

És mihelyt ez most már hosszú időn át szokássá vált, akkor is fennmaradt hagyományos módon, amikor végül már a hímnősség teljesen eltűnt. Az amphibiáktól, tehát a gyíkok és békáktól kezdve a magasabb gerinces állatok birodalmának legfelsőbb csúcsáig rendes körülmények közt nincs már hermafroditizmus. Minden egyes magányos szalamandránál, minden egyes magányos gyíknál, minden madáregyed-

nél és minden magányos emlősnél, minden állategyedben már csak *egyetlen* neme fejlődik ki a nemi szerveknek munkaképességgel: vagy petefészkek, vagy férfiherék, — az állat tehát egészen hím, vagy egészen nőstény.

Ha azonban ilyen hím szalamandra esetleg mostantól kezdve csak magot termel és saját maga már petét nem, akkor magától értetődő volt, hogy nála a csőnek az az elkülönített része, amely ezideig állandóan fel volt mentve a petekiürítés alól, értéktelenné vált és elcsenevészsedett. Egész ivarszállítmánya, amely most már csak magból állott, miként előbb is, hű maradt a szokáshoz, hogy szinte magán a vesén keresztül menjen ki és az igazi vizelet útját ne röstellje.

Így tehát, ennél tulajdonképpen ismét a legeredetibb állapot jött létre: a teljes ivari kiürülés megint csak a valódi vizelőcsövön át folyt.

Viszont a nőstény szalamandra, amely a petetermelés mellett maradt meg, szigorúan megmaradt eme peték számára való külön csatorna mellett és sehogy sem tudta azt nélkülözni. Ellenben attól a pillanattól kezdve, amikor már magot nem termelt, a valódi vizeletlefolyási rész teljesen közönyössé vált ivari szállítmánya számára. Mivel pedig itt maga a vizelet folyt csak úgy, mint előbb, tehát e csatornarésznek itt sem volt szabad elcsenevészsednie és így szalamandra asszonyosság szépen megtartotta egymás mellett teljes erejökben mindkét csatornát, emezt csupán a tiszta peték számára, amazt csakis a vesének mocskos, leszűrt vize számára.

Ama kicsi, tarka tavi gőtéknak mindegyike, amelyeket onnan a békatócsából hozhatsz elő magadnak, a legremekebb módon mutatja be neked testén ezt az egész fokozatot még ma is; a peteszál-

lítmány már felszabadult, elkülönült a vizelettől, jóllehet még eredetileg egy, a vizelőcsőtől elkülönült csőben, — a magszállítvány a hímben ellenben még teljességgel a vesén keresztül hull a vizelőcsőbe, és onnan úszik ki.

A szalamandrától fölfelé haladva, a gyíktól az emberhez vezető vonalon, még egyszer alaposan átalakulnak e jelenségek. Maga a vese volt ez egyszer ennek az oka. Miközben a természet ezt a pompás vérszűrőt mindinkább célszerűbbé alakította át, az maga magát gyorsan, tulajdonképpen egészen új szervvé változtatta át.

A régi vesekészülék alsó végé», hogy úgy mondjam, egy magkinövés vagy sarj képződött, amely egész más helyzetben nyomult a testüregbe és ezután a tulajdonképpeni vesét jelképezte, amely most már sokkal művészebb módon végezte a leszűrést, mint azelőtt.

Ez az új vese csakhamar egészen új, saját vizelőcsövet alkotott magának és ahol az emlősállatoknál ez a két új vese-csatorna a test jobb és bal feléről egyesült, nemsokára egy nagy közös tartány keletkezett, egyúttal belső éjjeli edény, a hólyag. Csak ebből az edényből vezetett ki azután a szabadba még egy utolsó kis csődarab és csapolta le külsőleg a vizeletet. És ezzel a férfinél is felszabadult a régi vizelőcsatorna, a mának nem kellett már többé a vesén keresztül és a hólyag mellett abba behullania: a régi cső itt is teljesen felszabadult az ivari szállítvány számára, — és kizárólag »ondóvezeték«-ké lett. A nőnél most már teljesen összezsugorodhatott az illető csatorna, mivelhogy itt azonnal teljesen munkátlanná lett, mielőtt a vizelet már nem folyt keresztül rajta.

Legelőször is tény az, hogy a férfi kivezetőcsatornái, meg a nő kivezetőcsatornái, amelyek az ondó és peték elvezetésére valók, alapjában véve még őseredetű vizeleti csatornák, amelyeket az ivari anyagok rendszeresen ostromoltak és utóbb végérvényesen bevettek. És másodszer elég közel esett egy következmény, tudniillik a régi közösség; sőt a vizeleti csatorna és ivarcsatorna azonossága még mindig ugyanabba a csatornába, vagy megközelítőleg ugyanazon két nagy testi csatornázás torkolatába folyt. A nőnél a vizeleti csatorna még mindig az ivarcsatornával együtt, egy és ugyanazon nyílás kapuíve alatt nyílik a szabadba. És a férfinél az ondóvezeték még közvetlen a hólyag alatt is magába a vizeleti csatornába megy át és vizelet is, ondó is, még mindig békésen egymás mellett, ugyanazon nyílás felé ömlik a külső szerven keresztül.

Aközben természetesen ez a szerv még egy különös átalakulást mutat be, amelyről alább még beszélnünk kell.

Te pedig láthatod, hogy ami a legundokabb fogalmaként jelent meg előtted — ugyanazon nyílásnak a használata éppen e két, menny és pokol módjára egymástól különböző testrendszerénél —, ez a valóságban az árnyak legnagyobb mértékben való megiritkítása és már csak régi, sokkalta durvább tényállásoknak hazajáró szelleme. Millió évekig tartó munkával volt csak képes a fejlődés neked elsősben a petefészkeket, majd az ondóheréket is kihasználni és kifaragni a veséből, magából a vizezőkészülékből, amelybe egyszerűen belefészkeltek magukat. Hiszen az ő életanyaguknak kivezető utat nyitott a »cethal gyomrából«.

Majdnem egészen a kapuig bogozta szét neked a

fonalakat, amelyeket történelmi végzet csomózott össze. A természeti fejlődés a Devon-korszaktól, az első halak korától kezdve, amelyben a legelső gyík feltűnt, szakadatlanul amellet volt, hogy az ivari anyagokat ismét elkülönítse a vizelettől. És most, hogy majdnem ujjhossznyira sikerült a dolog, a nőnél meg még kevesebbnyire, — most jössz, agyadban a te késői fénypontocskáddal, ide világítás és ékes szónoklatokkal fakadsz ki a világ borzalmaságai fölött, amely a nemzés szent Graal-ját felváltva, éjjeli edényként is használja ...

* *

Én azonban még jobban el akarlak varázsolni.

Eddig az egyszerűsítésről beszéltünk. Hogyan akart a természet takarékoskodni a testkapukkal, mint valami bölcs építész, aki jól tudja, hogy a tulsok ajtó vonzza a tolvajokat. Két petefészek két petevezetékkel végül egy nyílásban végződött, két férfihere egy penisben; két vese egy hólyagban és végtére egy nyílásban. Ez a vesenyílás a férfinél azonkívül még egybeesett a penis nyílásával, a nőnél pedig a hatalmas szülési nyílás szájával. De vájjon miért nem támadt itt még egy *utolsó* egyszerűsítés?

Csak egy parányi távolsággal odébb a vizeleti s ivarnyílástól, a testen az alsó törzsvég másik kapuja van: az alfelnyílás.

A nőnél már úgy megszűkülnek a viszonyok, hogy a nyílások annyira egymás mellett vannak, mint a szemüveg két ablakocskája. Vájjon miért nem győzetett le már ez is, összeolvadással?

Láthatod, hogy most vagyunk csak igazán benne a kérdezősködés másik fajtájában. Milyen kifakadásokat hallanánk, ha nálunk embereknél úgy volna,

ama másik »közös« rendszer szerint! Csak csendesen, hiszen nem úgy van. Mi most a dolgoknak csak egyik oldaláról hatoltunk be, ahogy éppen felmerül a kérdés: miért is nincsen így? Az egyszerűsítés elve feljogosít bennünket erre a kérdésre.

És itt egyszerűen azt mondhatjuk, hogy csupán csak azért nincsen úgy, mert mi emberek ez egyszer azt már ősi alakunkban *kipróbáltuk* és *ismét elvetettük*. És ez tényleg elég kedves dolog volt.

Ahol az ivaranyagok még csak a gyomorfaltól váltak le és ahol aztán ez a gyomorcsővé alakult át, mellső és hátsó nyílással, — ott az alfelnyílást magában véve éppen olyan jól fel lehetett volna használni a mag és pete kiürítésére, mint a szájat. De tudod azt is, hogy ez a gyomorszerelem a te törzs-fádban már rég időktől fogva nem játszott semmiféle szerepet, mert hiszen a nemi szervek a testüregben helyezkedtek el és itt mindvégig csak a vesét használták fel kijáratnak. Ez már a férgeknél kezdődik és innen terjed át a te szorosabb értelemben vett őseidnek, a gerinceseknek birodalmába. Ámde éppen ezen a felfelé haladó úton mutatkozik fölötted valami törekvés, amely most mégis összefüggésbe hozza a bélcsatornát a szerelemmel, ha mindjárt utólagosan is.

Ekkor az összes gerinces állatok legalacsonyabbja, ama hírhedt amphioxushal, amely éppen a féreg és a hal közt levő határszélen van, különös művészi dolgot követett el. Nála úgy a vese, mint az ivaranyagok már egészen szabályosan egy közös területbe nyílnak, amelyet, habár egyéb rendeltetése is van ezenkívül, mégis vizelőcsatornának lehetne megjelölni. Ez a közös csatorna azonban rekeszekben nyílik a bél *legmellsőbb* részébe és ezeken usz-

kainak keresztül úgy a nőstényke petéi, mint a himcske magállatocskái, végtére mégis csak vidáman az amphioxus állat igazi száján keresztül, ki a szabadba. Ha ez továbbra is meghonosodott volna, akkor ebből a szerelemből is, jó sokára bár, mégis csak száj szerelem lett volna és az ember kénytelen volna ma a torkán keresztül a levegő és béltáplálékon kívül még vizeletet, ondót és gyermekeket is kilövellni a szabadba. Az a sokféle ok, amely általán mindenféle száj szerelem ellen szól, most itt nyilvánvalóan megkétszereződve áll az útba és így amphioxus ur az első és egyúttal a legutolsó gerinces állat is, amely szájjal szeret.

A dolog mind lehetetlenebbé vált, amidőn a vizelőnyílás a gerinceseknél ezentúl a legnagyobb energiával a hátsó testtáj felé tartott. Így most szükség-szerűen a másik bélvéggel, az alfelnyílással jutott bizonyos vonatkozásba. Eme nyílás ajkszélein nem ültek éles fogak, itt nem tört utat magának semmiféle emésztés, még holmi befelé nyelő mozgásnak a veszélye sem volt jelen, mint a szájnál. Az csupán salaknyílás volt, éppen úgy, mint maga a vizelőkijárat, tisztán csak a kifelé hajtásra teremtve és így sok tekintetben határozottan használhatóbb nemcsak a vizelet számára, hanem az ivari termékek számára is (mert végre is általa szoktak hozzá a salakanyagokhoz).

Így aztán tényleg megérthetjük ezt! Már a halak nagy tömegénél peték, mag, vizelet és szilárd ürülékek, mind összekeverődve, egy és ugyanazon nyíláson keresztül folynak ki. Így kiváltképpen a te közelebbi rokonaidnál, a cápáknál. Az amphibium, tehát béka és gyík még csak így tudják. A test valamennyi csatornáit, amelyek hátul igyekeznek kifelé, egy és

ugyanazon pont felé sugároznak; így a vastag végbél, a hímnek mindkét oldali vizeletcsöve, amely egyúttal magcsatorna is, a nősténykének megfelelő valódi vizelőcsöve és a levált vizelőcső-darabka, mely a női petéket külön szállítja.

Ha ez újabb dolgok számára megfelelő megjelölést akarsz találni, alkotni kellene egyet, amely ama kétféle szerven át való szerelmet egy és ugyanazon összefoglaló cím alá vonná. A természetbúvár itt csupán egyetlen szót ajánl fel, ha nem is a legjobbak egyike. Ő a vizeletkijáratnak és végbélnyílásnak ilyen egyesülését mindenhol, ahol azzal az állatoknál találkozik, rövidesen «kloaká»-nak nevezi el. Most hát a kloaka-szerelemnél tartanánk. Ezen a lépcsőfokon levő állatok, amelyek tavi pisztráng módra aképpen szeretnek, hogy a lehető legközelebb hozzák össze, a mag és pete érdekében, kiürítő nyílásaikat, kénytelenek lennének »kloakájukat« ennel a tényállásnál egyszerűen egymás felé fordítani.

A szalamandrától felfelé ez a kloaka-szerelem tényleg még hosszú ideig döntő szerepet játszott. Attól örökölte ezt valamennyi hüllő, tehát a gyíkok, kígyók, krokodilusok és teknősbékák, mindenestre a kihalt reptíliaszzerű szörnyetegek is, az ichthyosaurusok, röpdőső, ijesztő sárkányok és még sok ilyenféle állat. Csupán egy magas fejlődésű, melegvérű, tollal fedett röpdülő gyík van, a madár. És így találod kifejlődve a tyúknál meg a struccnál, sasnál, fülemilénél és sok-sok ezernyi más szárnyasnál a mezőn, erdőn, tengeren és levegőben megmásíthatatlanul, még a legvalódibb kloakát, — mindig csak a kemény tojás és a folyékony magnak, a bélürüléknek és az (itt pépszerű) vizeletnek a veséken keresztül egy és ugyanazon nagy hátsó kapun való kilépését.

És csak az emlős állatnál hangzik ismét utólag hatalmas »állj«. Amilyen nagy volt a takarékoságiadiadala amely szerencsésen egybeolvasztott minden nyílást: — a dolgot mégsem tarthatta meg egészen a fejlődés legmagasabb tetőpontjáig.

Még ma is él Ausztráliában az az állat, amely megtestesíti e földön az egész nagy élő természetnek a tüneményes, ragyogó csúcsig való lendülését. A csőrös emlős. A csőrös emlős még tojásokat rak, nagyon hasonló módon a madárhoz vagy, jobban mondva, a gyíkhöz. És a csőrös emlősnek kloakája van, — egyedül neki, valamennyi emlős állat között. Mert már feltétlenül emlős állat, amely tejjel táplálja fiait, de még megvan a kloakája. Állattanilag a csőrös emlősöket sokkal is inkább »kloakás állatoknak« nevezik, amiből a nem szakember bizonyára azt a helytelen következtetést vonja le, hogy e kicsi csőrösök csakúgy élnek az ausztráliai farmokban, mint a patkányok nagy városaink levezetőcsatornáiban, — ami azonban még csak eszükbe se jut nekik.

De már itt jön az erszényes állat — az erszényes patkány, meg a kenguru — és ezzel hirtelen vége szakad a kloakának. Egyszerre csak megint szilárd retesz, válaszfal van a vizező és ivarnyílás meg a végbélnyílás között. Ettől kezdve már megint két nyílás van. És ez most megmarad egészen fel hozzád. Te végül aztán így örökölted ezt a majomtól. Visszatérés azután nincs, legfeljebb ama nagyon visszataszító erőszakos folyamatnál, ha t. i. a születésnél a fai a végbél felé utólag behasad; de ez többé már nem természetszerű, hanem beteges, különleges eset.

Természetesen hiábavaló volna minden kísérlet arra nézve, hogy a nemzés folyamatát magát még

egyszer a végbélen vezessük át. A csőrös emlőstől felfelé egyetlen egy emlős állatnak magsejtje sem jutott a hátsó bélvégen át a női petéhez. És legfeljebb még a külső kísérletnek holmi nevetséges árnyképét találhatnék meg a pederasztikus folyamatnál.

Miközben a pederasztia még egyszer fölkeresi a béhitat, mint nemi utat, visszatér bizonyos tekintetben a csőrös állathoz, — csakhogy nála esztelen-séggé változik az, aminek ott a legteljesebb és legszentebb értelme volt. Az egyidejű kísérlet arra nézve, hogy férfiből meg férfiből szerelmi egyedet alkosson, nála természetesen még jóval messzebbre nyúlik vissza. Az lenyúlik egészen ama hím-nős halakig és férgekig, amelyeknél még mindegyik nemi fél egyúttal férfi meg nő volt, tehát egy férfi szerv meg tudott termékenyíteni egy testet s ennek magának is volt férfi szerve.

A pederasztia szívós gyökerei az emberiség hatalmas, fölfelé való törekvésében egyébként még sokkal jobban össze vannak bonyolítva eme régi visszaemlékezéseken felül is és csak a nagyon felületes megfigyelő akarja azokat egyetlen hasonlósági esettel befejezni. Ha a tengeren bolyongó magányos hajón, távol minden női közösségtől, a matróz pederasztiaára vetemedik, akkor itt kétségbevonhatlanul egészen másféle gyökérszál tűnik elő, amely a pederasztikus folyamatot csak mint az önfertőzés egyik változatát állítja elénk, mint kényszerfolyamatot, ahol a nő hiányzott. Ettől kezdve szigorú, szoros logikával régi időktől fogva mindig újra meg újra feltámadt. Ha azután a legmagasabb művészetben, a művészi légmentől átítatott ó-hellén eszményi világban, az Antinous-ideálban, Kelet színes költészetében, majd

meg újra a renaissanceban és az újkorban mindvégig találsz pederasztikus motívumokat, akkor még egy egészen másnemű gyökérhez jutsz majd el. A pederasztikus itt egy magában véve abszolút erkölcsös tényből fejlődik, közvetlenül a távolsági szerelemből. A motívumoknak összezavarása következtében aztán ezt a távolsági szerelmet mint keveredési szerelmet kísérlik meg, amivel az ideális magaslat egy olyan helyzetre süllyed alá, amelynek legkeményebb büntetése tagadhatatlanul a nevetségességében rejlik. És így még több utat lehetne kimutatni. Azonban érdekes marad még ama hal és csőrös emlős értelmében is »az állattani reakcionárius«, aki mindenkor éppen úgy megvan a pederasztában, mint az önfertőzőben. A tragikomikus vonást emellett valamennyi reakcionáriussal együtt megosztja.

Miért tűnt el egyébként ismét a kloáka? Erre rögtön kéznél van a válaszuk. A legutolsó állat törzsfádban, amely még a kloáka-szerelmet gyakorolja, a csőrös állat, egyúttal az utolsó, amely még tojásokat rak. Az eleven fiataloknak szülése, olyan állapotban, amint az az emlősnél a kengurutól kezdve felfelé határozott szokássá lett, úgy látszik, ellenkezett a végbélkijáráttal. A nőnek egész ivari szerkezete mindinkább megterhelte, a mint a fiatal állatnak az anya testében hosszabb ideig tartó és bensőségebb megérésével minden bizonynyal jogot szerzett magának ahoz, hogy lehetőleg saját ajtóhoz jusson. Viszont a férfinél egész más út vezetett épp oly biztonsággal az elválásnak szükségességéhez, ugyanis mind művésziebben alakult ki a nemi szerve.

De ezzel egy újabb határvonalat érintünk.

Mindezideig csak a kapuról volt szó. A megtermékenyítés ösképeként hallgatagon mindenkor felvettük

ama tavi pisztráng módot: kaput csupán a kapu felé fordítva. Fokozatos sorban láttuk mi ezeket a kapukat váltakozni. Szájkapu, haskapu, a vizelet kapuja, kloáka és ismét a vizelet kapuja. De miközben változtak ezek a kapuk, maga az egész folyamat is új haladási irányt keresett magának. Az egyszerű lyukkapu állapotából átlépett a csavar, a pánt állapotába.

Zarándokút Itáliába. Mi volt az a nagy mágnes, amely oda vonzott? Amely még ma is megdobogtatja szivedet, mihelyt elhangzik a szó? A vidék; élő emberek és szokásaik. Igen, de hiszen ez másutt is megvan. A természet minden helyen. örökös Jeruzsálem és abban minden egyes lépés, akár dél, akár észak felé, keresztjáró út. De éppen az Itáliába való zarándoklásban még valami különös is van.

Férfiak és nők társaságába kerülsz, akik sohasem éltek és mégis halhatatlanabbak millió élőnél! Magasabb emeleten élő ember társaságába jutsz. Olyan emberhez kerülsz vendégségbe, akit olyannak látott a művészet, amilyen. Pompás emberi testek, festőknek, szobrászoknak remekbe készült teremtményei.

Jól van, csak vedd meg az emberi testet. Azok valamennyien a nagy görög időktől kezdve egészen Michelangelóig még sem tudtak semmi mást megörökíteni márványban és színekben, mint ezt a testet. Téged azonban több szellemmel ragyog be, mint amennyivel az egész veled élő emberiség még dicsekedhetik.

Meztelen testek tekintenek rád. Úgy jársz itt, mint valami megtisztult világban, amelynek nincs szüksége a ruhára. És mégis, különös tapasztalatra jutsz.

Otromba, bádogból való fügefaleveleket veszel észre ecsettel felrakott durva színfoltokat, egy tehetséges művészképzeletnek örök dicsőségére.

Mosolyogsz. Csodálatos emberiség. Már ilyen gazdag, mégis ennyire szegény! Tudod-e még a régi kedves regét Melusináról? Szépségére és erejére nézve nemesebb volt valamennyi emberi nőnél. De a csillagzatában meg volt írva kérlelhetetlenül, hogy minden hónapban egyszer magára kell öltenie egy alacsonyabb világösszefüggésnek régi halfarkát. És ilyenkor, mint valami összetört bűnös, elzárt toronyba rejtőzött.

Az emberiségnek ez az elreteszelt tornya, ime, Michelangelo egyik alkotásán ez a bádogból való fügefalevél a férfi nemi szervén. És ez a szerv még maga a Melusina halfarka a mi durva szemléltetésünkben. A művész Melusínát rossz órájának félhal alakjában is megörökítette volna ártatlanul. De az maga szégyelte magát. És így az értelem, amely a fügefaleveleket alkotta, még ma is keresztre feszítve érzi magát éppen állatiasságának látszólagos alsóbbrendűségénél fogva.

Különös alkonyati bolyongás. Évmilliók óta még mindig nem akarja az ember, hogy érvényre jusson örök világító szerve. Még a legnagyobb mester ideális alakjában is irtózik saját hasonmásának a szemléletétől, mint valami Gorgófőtől. Ezen a darabka márványon, amely itt áll előttünk, mint a meleg, eleven emberiség szimbóluma, ezen kúszott fölfelé a valóságban az emberiség az idők végtelen áradatán keresztül. Itt volt a halhatatlanság, amely az állatot állatra tolt a meg újra letolta róla mindinkább erősödő varázsok közepette, míg végre a buldogg és a víziló a világ Faustusának kályhája mögött foglaltak helyet

és az ember ugrott elő. Itt mindig újra bogozódott össze az aranyos párkafonál, amelynek minden csomójában egy lélek rejtőzik. És lélek léleknek adja tovább a szerzett fejlődést; legelőször az állat fölött valót, magát az emberiséget s ezen emberiségen belül a művelődés, a világtudomány, a technika, a művészet hagyományait. Igen, ez a Melusina-fark a föld volt a valóságban, amelyhez mindenkor visszatért Antaeus, a sziívós gyökér, amely újra meg újra belefúrta magát valamennyi egyeddel a szent talajba, ahol Urdas forrása csobogott körülötte.

Bizonyos, hogy az a szerv Melusina-tag. Az ember itt visszatér a halhoz, amelytől rózsás napokon eljött. Az örökös habléány hajolt itt feléje. De még több is rejlik abban. Benn van még az egész út is, fel egészen az emberkoronáig. Sőt magában a bádogból való fügefalevélben is jelen van a kultúrtörténetnek jókora útja. A kifejlődésnek és egyúttal a kétkedésnek, tévelygésnek, elátkozásnak útja! Azon a napon, amikor ez a fügefalevél le fog hullani, újra megnyílik majd egy új, ragyogó út. A szabad szem akkoron majd egy meztelen emberi testet ábrázoló ilyen márványszobron két pontot, mintegy gypontot fog csodálva szemlélni. A homlokot égi lámpásaival, a szemekkel, amelyekben a világmindenségnek örökké továbbteremtő szelleme lakozik. És a szervet, amely mögött az örök nemzedékek áonokból való távlatai az időleges világok sorozatának végtelen kétségébe enyésznek el.

Ez ma még úgy hangzik, mint valami képtelen jóslat: de azt hiszem, hogy e fügefáié vél-jelenségek lebecslése meglepő ívben mozog. Egy szép napon be *kell* következnie a nagy túllendülésnek, amely a nemi dolgok előtt letépi a hályogot szemünk-

ról. Bizonyos könnyebb fajta védelmi célok saját maguktól elintéződnek és hirtelen igazsággá lesz, ami oly sokáig nyílt titok volt, hogy Melusina nem állatember, hanem félisten.

Mi sem áll távolabb ettől, minthogy magát a nemzés misztériumát ki akarnák hurcolni az utcára. Amint egy Beethoven-szimfóniának a misztériumát épp oly kevésbé lehetne másképp előadni és élvezni, mint csak választottaktól, a hangulat és a hely meghatározott ihletettsége mellett, éppen úgy nem fogja soha elveszíteni az emberiségnek eme legmélyebb misztériuma szent magányát, a kettős ember magányát, amely szerelmi egyeddé olvad össze és amellet minden harmadiknak jelenlétét a legprofánabb zavarásnak tekinti.

De amit vissza kell szereznünk, az az a mély erkölcsi meggyőződés, hogy ez a magány nem a gonoszságnak, az illetlenségnek elkülönítése, hanem az emberiség oltárán áldozónak megszentelt magányát jelenti. Végzetes láncolata a tévedéseknek. A szentet, az emberfeletti nagyot fátyollal borították le, hogy megvédjék a profanizálás elől. És a profán tömegbe belefészkelte magát az a hit, hogy a fátyolt azért húzták rá, hogy valami illetlent takarjon el! Még az is, ami mint legkülsőbb jelkép arra emlékeztetett, ami mint egyetlen fénysugár itt-ott mégis előbukant a függöny résén keresztül, az a bilincseitől megfosztott illetlenség számkivetésbe került. Börtönné lett a nemi folyamat szentélyének függönye, amelyben a tisztátalan szellem bilincsekben hevert, nehogy az ártatlan világot megmértelyezze. Ez a vonás a vallástörténelemben többször is visszatér. A legnagyobb tisztaságnak titkos művelése, a fel fogás következtében végül a legborzalmasabb ördögi

orgiává hanyatlott. A szüzi szent tavaszi áldozat a titokzatos éj borította májusi erdőben, boszorkánysággá lesz, amely tisztátalansága miatt kerüli a napfényt. Ezt a történelmileg felfogható, de azért logikával sohasem igazolt tévedést végre egyszer már ki kell küszöbölnünk.

A Mene Tekel valóban eléggé világosan lobog fel, valahányszor ez a helytelen felfogás meg akar fosztani bennünket attól, hogy a saját pompás testünket szemléljük és egyúttal megint csak börtönfalak közé akarja szorítani és végül magának e test ideális feltámadásának kellene a művészetben, bilincsekben és csörgősapkában megőrizni számunkra a boszorkányság és illetlenség átkát. Ha Michelangelo egyik halhatatlan remekművén nem szabad a márvány-penist nyílt tekintettel megnézni, hát kérdem, vajjon nem kell-e szintén elrejtenuk magát a kedves kis gyermeket anyja karján, mint valami illetlent és ezer halhatatlan képen nem kellene-e átfesteni. Mert abban éppen olyan jól benne van a szerelmi folyamat jelképe. De ha már letakartad a gyermeket és az anyát egészen, az emlőin túl is befödted ormóttan ruházattal, végre az arcára s fejére is rá kell húznod az utolsó fátyoldarabot. Mert hiszen maga a szem is a maga nemében nemi tag, amint ezt már előbb megbeszéltük. A női hajnak mélységes ivari jellege van; erről még beszélni fogunk. El kell takarnod a virágokat, amelyek zápor módjára hullatják alá szirmaikat Boticelli kedves istennőjére, — mert azok is nemző tagok. El kell fűjnod az arany-sugarú napot, mert az minden kétség nélkül bolygórendszerünknek mindenható nemzőszerve, amely a nappalok őскеzdete óta a földgömb nedvességével teremtett téged és minden más életet. Ha a szimbó-

hunoknak meg kell semmisülniük, akkor végül a világnak kell megsemmisülnie.

De ez magától is össze fog dőlni, mint az agyag-lábakon álló kolosszus és ha nem csálnak az összes jelek, mi most már a vég közepén élünk.

Általában hiszek egy jövő korszakban, a ma úgynevezett nemi illetlenségeknek nemes igazolásában. Sőt ezt a korszakot, a fügefalevél-fanatizmus minden válsága mellett is, mindinkább erősödő reménnyel várom, mint valami egyszerű logikus beteljesedést, amelynek csirája már most kell hogy éljen minden egyes igazán tiszta érzésű és szűzi ember szívében, mert a megismerésnek egyes, egészen egyszerű, egészen igaz tényeit már nem lehet tartósan eltakarni semmiféle hálóköntös-rongyokkal, sem rózsafüzérekkel.

Az illetlennek szentté való igazolása majd egészen más fegyvert fog adni minden igazán »illetlennel« szemben, sőt az első igazán használható fegyvert fogja kezünkbe adni. Mivelhogy ez a nemi folyamatnak magában véve is szent részéből indul ki, mint valami erős várból és már innen is megveti s elveti a durva elvilágiasítást.

Míg mai küzdelmünk az illetlennel szemben többnyire csak rejtett harc maga a dolog ellen, amelyet nem úgy tanultunk megismerni, mint az egész emberi élet legmagasztosabb és legtisztább misztériumát, hanem mint valami elrejtendő gyengeséget, alacsony dolgot, sőt mint valami szükséges rosszat, egy nemét az ördögi dolognak.

Eközben pedig a dolgok keletkezésének történeti felfogása mindenesetre itt is jó darabon fel fog bennünket világosítani.

Ha esik az eső, éppen úgy megázik a berlini ember, mint a déltengeri szigetlakó. De azért sem a felhőnek nem kell ugyanannak lennie, sem pedig a berlininek nem kell esetleg samoainak lennie. Ez az az egyszerű példa, amelynek értelmezése szerint egészen különböző időkben, teljesen különböző helyen, egymástól a legnagyobb mértékben elütő állatoknál ugyanazok a szervek képződtek. Ugyanaz a testi találmány ennyiszor' meg ennyiszor fedeztetett fel, aszerint, hogy hogyan esett a külső szükségletek esője. A csiga, a rovar, a hal az állatvilág három legkülönbözőbb sarkain jöttek elő a vízből, másztak a szárazföldre és a »levegő« kényszere miatt mindhárman fejlesztettek ki tüdőszzerű, lélegző szerveket. A szárnyat önállóan találta fel a madár, de éppen úgy a denevér is, a szárnyasgyík, a pterodactylus és valamennyire megváltozott alakban, hasonló tevékenységre a pillangó is. Egemástól ennyire meg ennyire eltávolított állatcsoportoknál a fényszükséglet szabályszerű szemeket teremtett. És így tovább.

Ilyen értelemben maga a férfi nemi szerv is kollektív termelés. Ahol csak a szorosan elkülönített állattörzseknél felmerült annak szükségessége, hogy a megtermékenyítést lehetőleg szorosan hozzák létre, ott ugyancsak egy csavarhoz hasonló képződmény lépett fel. A nemek pillanatnyilag egybeszegeződtek egymással és a hím ivarszervének kellett a szeget szolgáltatnia. Ezáltal rövidült meg a távolságnak utolsó darabja a női testen belül a keveredési folyamathoz és egyúttal mechanikai támasz teremtődött a folyamat alkalmával a szerelmi egyed nemző feleinek nagy sejtjei számára.

Ez az alapmechanika túlegyszerű volt ahoz, hogy százszor is létre ne jött volna, csakúgy, mint az eső-

nedvesség ama két egymástól messzire eltávolított embergyerek bőréen. Itt találhatsz hím ivarszerveket majdnem mindenféle gerinctelen állatnál. Emlékszel a csigákra, amelyekről előbb beszéltünk, a rovarokra, bizonyos férgekre. A szépiánál, amely legközelebb áll a csigákhoz, egy kar alakult át azzá, tehát a szó szoros értelmében penis. A pók meg már egyszerűen az állkapcsaival végezte el. De mindezek a különleges dolgok most továbbra nem érdekelnek bennünket. Mi már csak esetleg az emberi vonalon keresgélünk, a haltól felfelé. Hogyan találd ki itt a dolgot, közvetlenül ez érttet, magyaráz meg bennünket. Megmagyarázza a mi emberi »szexuális lehetetlenségeinket« De úgy hiszem, te már nem vagy annyira bátor, hogy ilyen lehetetlenségekről komolyan merj beszélni.

Tényleg még egyszer, kezdettől fogva újra ki kellett találni a dolgot, a gerinces állatoknál, a haltól felfelé s az emberi állatoknál, ahogyan őket történeti értelemben nevezni lehetne.

A csodálatos amphioxus-hal, a gerinces állatok e kapuja még semmi nyomát sem mutatja a nemi szervnek. Hiszen, a magot és petéket a száján keresztül köpi ki, tehát nála éppenséggel a szájának kellett volna átalakulnia.

De az orsóhalnál is, ahol legelőször találtál valódi ivarváltásokat a hátsó testvégen, még a legkezdetelegesebb eszköz sincs jelen, hogy ezeket az ivarhelyeket egymással összekapcsolja. És ez így marad még számtalan magasabbrendű halnál is. Minek is valami külső szerv, mikor a megtermékenyítés még két teljesen elkülönített folyamatból áll, mint ama pisztrángoknál és lazacoknál? Hiszen megtermékenyítetlen petéket rak a nőstény a gödörbe — és a hím

csak *azután* önti rá a magot. De ama tavi pisztrángoknál, melyek testeiket egymás felé fordítva csinálják meg szerelmi ugrásukat és egyszersmind az anyagokat is kibocsátják egymásból, már lehetne szó célról. Ha a külső szerv csak valami kis támaszt nyújtana, csupán az első merőlegest mindkét párhuzamoshoz, mint első támpontot.

Itt megint csak láthatod, hogy a természet kezdetben milyen takarékosan kísérletezik azzal, amivel úgyszólván már rendelkezik. Mielőtt egy újabb külső szerv, egy különös »nemi szerv« fejlődne, megkísérli, vajjon nem menne-e a dolog csupán a már meglévő tagokkal.

Itt most még egyszer fontossá lesz a száj. A hal-száj az orsóhaltól kezdve igen energikus szerv volt, mind nagyszerűbben teremtve a megragadásra, erősen fogásra, harapásra. Már az orsóhalnak is van legalább foga. A cápa aztán ezeket a fogakat majdnem mint fűrészket hordja, egységes állkapcsokban, sőt tudjuk azt is, hogyan tud vele megragadni valamit. Miért nem értékesíti a természet a harapásnak e kapaszkodó képességét a szerelmi folyamatnál? Kétségtelenül egyszer majd megint lesz valami faló dolog a szerelem szolgálatában.

Az orsóhal, amelynek szájában még nincs igazi harapó állkapocs, a szájjal való fogódzkodás alatt még nem érti a tulajdonképpen való harapást, hanem a szívást. Mint valami forró csókra, szorítja oda a tárgyhoz kis száját, amelyhez tapadni akar. Ez a csók mindenesetre ellentéte a szerelmi csóknak. Mint a legterhesebb nyűg tekereg egy ilyen kis féregszerű állat a jóval nagyobb hal hasa alatt. Cupp, megcsókolta, vagyis odaszívta magát. Olyan helyre, amelyet a hal maga sem tud elérni, hasonlóan ama

Siegfried nyakán levő híres helyhez, amelyet nem tudott bekenni sárkányvérrel és amely halálát okozta. Keserves csók. Mint valami rátartós kis lányka, aki még nem tud szerelmes-lágyán csokolódnai, hanem éles fogacskáit szinte belevájja, a szegény halacska is csakhamar érez valami ráspolyszerű dolgot, az orsóhal csokolódnai szája mögött, amely sérti a bőrét. Ezek a kedves orsóhalacsok fogai, hiszen az enni akar és nem csokolódnai. A ráspoly aztán kedélyesen át is ráspolyozza a pikkelytakarót, a bőrt, az izomhust. Mindig mélyebben hatol belé a szerencsétlen hal testébe a csokolódnai száj, az orsóhal szabályszerűen zabál ki magának az idegen testben egy alagutat, míg az egész hegy halálra kínozva hal meg.

Minden valószínűség szerint nagyon közel van az a jelenség, hogy egy állat, amely ily, jóformán lerázhatatlan módon képes magát ellenségéhez odacsokolni, arra nézve is tudott volna tanácsot adni magának, hogy mint szerelmi egyed összecokolják egymást. Tudod, ugyebár, hogy Berlinnek a Spreen kívül még egy titokzatos, úgyszólván földalatti folyója van, amely az utak és háztömbök alatt kanyarog, mint az adelsbergi sötét barlangi vizek egyike: a Poik. A Poikban figyelték meg először az orsóhalak szerelmi játékát. Az orsóhalak is szerelmi gödröt csinálnak maguknak. Miután képtelenek a homokot pisztráng módon kilegyezgetni úszószárnyaikkal, köveket emelnek ki, miközben azokhoz odacsokolják magukat és ilyenformán a talajban mélyedéseket csinálnak. Azonban a gödörben már sokkal szabályosabb megtermékenyítést hoznak létre, mint azok az egyébként magasabban álló halak. A hímecke erősen a szűz nyakához szívja magát, — természetesen most csupán igazi csókkal, a fenyegető ráspolyozás nélkül. Mint

valami kimosott harisnyapár a kötélén, úgy csavarják egymás köré angolnyszerű testüket és a magtej abban a pillanatban freccsen a petékre, amikor azok a női ivarnyílásból kiesnek.

* *

Amikor őseid eme visszataszító *Poik-csókolódzókon* tul valódi állkapcsokat kaptak, a szívás magától elmaradt. De most megkísérelték az állkapcsokkal. Most a szívó csókból életlen harapás vált nemzési támaszszá!

A pompás kínai nagy úszószárnyúaknál, amelyek az összes régi hírű aranyhalacsák dacára, a legutóbbi húsz évben akváriumaink díszei lettek, a szerelmi játszótársak a nemi játékban a legkedélyesebben ragadják meg egymást az ajaknál állkapcsaikkal és annyi ideig himbálóznak és bolondoznak, amíg a nő hasa fölfelé ki nem fecskendezi a petéket és a férfi lefelé rájuk nem ömleszti a magot. Jóllehet a szerelmi harapásnak mindenesetre tompának kellene lennie, mégis nem egy ajak roncsolódik szét eközben, bizonyosságul annak, hogy olyan éles kések, mint a fogak, ilyen szenvedélyes játéknemekre mégsem a legjobb támaszok.

Mindamellet érdekes megfigyelés marad, hogy bizonyos értelemben véve az egymást megtermékenyítőnek kölcsönös összehorgonyozása és összekapcsolódása éppen a harapás által, fõn a gerinces állatok világában is alkalomadtán újra meg újra visszatér.

A legismeretesebb eset a madaraknál van. Itt a tulajdonképpen való megtermékenyítés külsõ ivarszerve mindvégig tökéletlen maradt vagy talán egészen is hiányzik. Ehelyett azonban a kakas a tyúkot a kritikus pillanatban, mint valami örült, csőrével a

nyakánál megragadja, hogy az ember azt hinné, el akarja nyelni és tényleg legalább is olyan heveséggel, hogy majdnem minden egyes alkalommal kirepül néhány toll.

S az sem igen szenvedhet kétséget, hogy ama szerelmi szívásnak és szerelmi összeharapdálásnak némi halvány emlékei még nálunk is világosan megvannak. Ismered Heine csodálatosan szép költeményét: »Schlachtfeld bei Hastings«. Az elesett Harald király meztelen holttestét nem lehet már megtalálni a véres halottak között. Ekkor odahívják a szépséges Schwanenhals Editet, aki a szeretője volt. És ő megismeri a királyt...

* *

És csak azokra a kicsi, violaszínű szerelmi lenyomatokra kell emlékezned egy fehér nyakon, amelyeket a köznép szívófoltoknak nevez, hogy az orsóhalat megint fölleljed az emberben.

A csók történelmi gyökereinek egyike általában ide fog visszanyúlni, jóllehet éppen a szájcsók az előbb említett értelemben nálunk annyi mindenfélével kapcsolódott össze, hogy már semmiféle határozott régiségi bélyeget sem tükröz vissza tisztán.

Mindegy eközben, hogy milyen magasra nyúlnak a száj kapcsolásnak eme visszhangjai — mindenesetre a gerinces állat teste már a halfokon kapott ez egyetlen és első kapaszkodó szerv mellé, a száj mellé, egyéb energikus kapaszkodó alkalmatosságokat a tulajdonképpen végtagok első kezdeményei után. Legelőször a cápánál tűnnek fel azok, mint legalább két pár úszószárny a mellen és hason, a későbbi négy hüllő-és emlőslábnak és még a mi két emberi karunknak és lábunknak is ősi lépcsőfoka.

Miközben ezt értékesítik, előáll az a táncállás. A halacskák az úszószárnyakkal fogják egymást. Még ezt a vonalat is simán követheted, mint segítő princípiumot, külsőleg, egészen fel önmagadig. Az úszószárnyak a szárazföldi élet mozgató végtagjaivá lettek, kifejlődött lábakká, mancsokká, karmokká, lábujjakká, kézujjakká, szóval mindenféle kapaszkodószervnek egész fegyvertárává, amelyek a szerelmi folyamatnak maguktól kellett, hogy segítségükre jöjjenek.

Az amphibiumnál, tehát a békáknál és a varangyoknál, amelyeknek mindvégig már nagyon jól kifejlődött szárazföldi végtagjaik és lábaik vannak úszószárnyak helyett, ellenben valami különös megtermékenyítő külső ivarszervük még nincsen, a legfényesebb kísérleteket láthatod ez irányban. A te fehér torkú kis varangyaid, odaát a tócsában, már valószínű mesterek abban, hogy nemzés céljából egymást erősen tartásák a lábaikkal. Vagy jobban mondva: a karjaikkal. Mert a rövid mellső lábak pontosan úgy működnek, mint azok. Se a békának, se a varangynak nincsen már hátul farka, ők tehát már nemcsak a hasukat tudják szorosán egymásra tenni, hanem úgy is sikerül a dolog, ha a himecske a nőstény kére ül. A peték hátul távoznak el és az ugyancsak hátul utánuk törekvő mag felülről rájuk hull. De emellett éppen a szorosán tartáshoz valók a békaherceg karjai. Gubbaszkodik, kapaszkodik a hercegnőn, mindkét mellső mancsával megragadja a szüzet a hóna alatt vagy a kerek testén a csípőnél és így sok órán keresztül, napokon, sőt alkalomadtán egy hétnél is tovább alkotja a legszilárdabb szerelmi egyedet a keveredési szerelem szolgálatában.

A hím erős karjai emellett egy másik célt is betöltenek. Durva szülésznői teendőket is végeznek.

A nőstényke duzzadásig teli van petékkal. Másállapotban van. Testének csak a hímkezek eme váll- vagy lágyéknyomására van szüksége, hogy sűrű, kocsonyaszerű anyagba burkolt petéit vagy a hosszú petefüzéreket hátul a legsimábban megszülhessen. Mihelyt pedig a herceg észreveszi, hogy jönnek a peték, anélkül, hogy elől eleresztené, ráereszti hátul a magját. Nem tagadható, hogy ez a módszer megőrizte erőszakos jellegét. Nem egy szegény béka- vagy varangyhercegnő nyomódik agyon keservesen e hosszú folyamat alatt, szeretőjének és a szülésnél segítő társának ölelése és egyúttal nyomkodása következtében. Azonban a karokkal való erős egybekapcsolódás minduntalan szívósan visszatér még a békán fölül is, ha valahol szükséges volt, amikor a két testnek tulajdonképpen egymáshoz szögezése a tényleges megtermékenyítő külső ivarszervvel már régen ki volt találva. Hiszen még az embernél is megvan az »átÖlelés«, csak úgy, mint valami gyengéd szó a nemi érintkezés számára.

* *

Eközben bármily észszerű volt is e megerősítési formáknak mindegyike, végül mindnyája csak úgy kerülgettem kérdést, mint a macska a forró kását.

Ha egy himbálódzó hajón palackból pohárba akarok tölteni valamit, akkor természetesen az a legelső alapfeltétel, hogy a palackot és a poharat kezeim segítségével lehetőleg egészen közel hozzam egymás mellé. Azonban a döntő pillanatban még több is szükséges: nekem azokat »egymásba« kell tennem, olyannyira, hogy a palack nyaka legalább is érintse a pohár száját és valamennyire bele is hatoljon abba. Csakis így kerülhetem el, hogy minden egyes himbálódzásból keletkező lökés a nedvet ki ne locsantsa.

És így kellett a főoknak végre is egy sajátos tagot, egy *külső megtermékenyítő szervet* beállítania, csupán csak a nemi cél érdekében. Ehhez a következő észszerű út vezetett.

Először megint csak kísérletezek a takarékoság elvével. A természet a meglévőt vette elő. A hálnak megvoltak a mozgató tagjai, az úszószárnyai. Vájjon nem léphettek egyszerűen ezek a nemi szerv szolgálatába?

Ilyen módszerrel nem egy hal kísérte meg a dolgot. Néhány fogas pontynak van fölösleges mozgató úszószárnya, az úgynevezett alfelnnyílási úszója a hasán, amely nagyon ügyesen változott át ilyen *^megtermékenyítő lábbá*«. A magcsatorna testéből jön ki, belemegy az úszószárny legkülsőbb részébe és csakis az úszószárny csúcán nyílik a szabadba. 9 Ha az úszószárny a szerelmi táncnál szorosán oda lett szorítva a női nyíláshoz, akkor szakasztott úgy működik, mint Valami külső férfi ivarszerv. Cápák és macskahalak még hozzá a valódi hasúszóikat, tehát a mi tényleges két lábunk ősfarmait használták fel hasonlóképpen és így szabályszerűen közösülnek a lábaikkal.

De ez a dolog bizony sehogy sem vált be és te sejtet is, hogy miért. A lágy halúszószárnyakból lassankint szilárd törzstagok képződtek, vastag csontrendszerrel a belsejükben, amelyekre a test a szárazföldre való alkalmazkodáskor támaszkodhatott. De, hogy oly finom belső rendszereket, amilyenek az összes magvezetések, tartósan be lehetne vezetni e merev oszlopokba és kapcsokba, ez, minél messzebbre megyünk, annál kevésbé volt keresztülvihető. A hálnak alfelnnyílási úszószárnya már amúgy is teljesen elkorcsosult a valódi négy végtagra való korlátozás

alkalmával. Hosszú időn keresztül úgy volt tehát mintha az a régi halkisérlet egyáltalában meg se történt volna. A béka, a gyík bizonyára már nem tudnak erről semmit. És nekik vagy utódaiknak mégis szükségük lett volna újra erre, csak hogy akkor az egész históriának újra kellett kezdődnie, — ez esetben minden régebbi végtag-kérdésre való tekintet nélkül.

Eközben azonban valami igen fontos dologra kell visszaemlékezned.

A te őseid a szárazföldre másznak és halból négy-lábú, szárazföldi állatokká lesznek azon a fokon, a hol következetesen a vizelet, bélsár, pete, mag egy és ugyanazon nyíláson, tudniillik a »kloaká«-nak nevezett alfelnnyíláson át pillantja meg a napvilágot. Tehát emberré levésed eme lépcsőfokán egy megtermékenyítő tagot építeni annyit jelentett, mint valami olyasmit, ami a férfi alfelnnyílásából indul ki és a nő alfelnnyílásába törekszik.

»Alfelnnyílási végtag« volt a fejlődés jutalomkérdése, a melyet csakis a következő tényállás mellett lehetett felállítani és megfejtetni.

A békánál és a varangynál, amint már elmondtam, még egyáltalában semmit se találsz. A peték is, a mag is a végbélnyílásból hullanak ki. De ezek kívül találkoznak. Ellenben a közel rokon szalamandraféléknél, tehát az amphibiumnál már kezdődnek bizonyos tanulságos kísérletek az említett alfelnnyílással, mintha itt készülne valami. Elsősorban is találsz a szalamandraféléknél nősténykéket, melyek az alfelnnyílással egy bizonyos szívó mozdulatot végeznek. Még a testükön belül vannak a petéik. De a hímje már kívülről, közvetlen a kapu előtt eresztette ki a magját és megtelítette a vizet. A nősténykék meg

ilyen maggal telített vizet szívnak be a végbélnyílással és így még a kilépésük előtt belülről termékenyítik meg a petéket.

Van itt még egy harmadik egész apró társasága az amphibiumhoz hasonló állatoknak, amelyek se nem békák, se nem szalamandrafélék, az úgynevezett gilisztagöték. Ezek csakis a trópusok alatt élnek, belefurakodnak a nedves föld mélyébe, mint a földi giliszta és ilyen életmód mellett teljesen elcsenevészesedtek a szemeik. A gilisztagöte olyan viszonyban van a szalamandrafélékkel, mint a törékeny gyík a gyíkkal. Lábait teljesen elvesztette, úgy tekergődik gyűrűzve odébb, mint valami kígyó és egyáltalán annyira különös lény, hogy nagyon kérdéses, vajjon a szalamandrafélékhez vagy a békához tartozik-e. Valószínűleg valamilyen ősrégi, hatalmas páncélos sárkánynak csenevész utóda lappang benne, amely az amphibium és a gyík határán állott és labyrinthodonnak nevezték el, mivel a fogak keresztmetszete a belső redők valóságos labyrinthusát tüntette fel.

Az említett gilisztagötéknek, minden kígyóformájuk mellett sincsen farkuk, hanem az alfelnnyílás pontosan a leghátsó testvégen van. Mivel pedig ez az alfelnnyílás itt is még egyszersmind valódi szerelmi nyílás, tehát a hím gilisztagöte magát a végbelének ezt a falát tolja ki, mint valami hegyes hosszú kúpot, mígnem az alfelnnyílás maga is olyan alakot nem ölt, mintha valóságos megtermékenyítő külső ivarszerv volna. És ezt tolja most bele mélyen a nőténynek alfelnnyílásába, mint egy valóságos pederaszt a szó legteljesebb értelmében, amelynél ez rendes jelenség.

Szépen gondolták ki, ámde még ez is csak kísérlet. Ennél messzebbre aztán egyáltalában nem jutott az amphibium. Mihelyt a te őseid sorozatában felváltja a reptílium, csakis ezen reptílium az, amely a penis-kérdés újabb fejezetét nyitja meg.

A hüllőkhöz tartoznak az ismert nagyságú gyík, a kígyó, a krokodilus és a teknősbéka.

A hüllő a szalamandraféléktől meg a gilisztagótétől örökölte mint végmegoldást, hogy feltétlenül az alfelnnyílás felől kell valamit előnyomni és egymásba szorítani. De már a gyík meg a kígyó tovább kísérleteznek. A gyíknál az egész végbél fala türemlik ki és nyomul belé a nöstény alfelnnyílásába. Hanem az alfelnnyílásán belül csupán két helyen türemkedik ki, bizonyos tekintetben egymástól elkülönülve és ezek úgy helyezkednek el, hogy mindenikbe éppen belejuthat a mag, a két magnyíláson keresztül. Itt tehát a legmagasztosabb szerelem izgalmas pillanatában — hogy ne mondjam — a nagy hímvégéből egy színházi látcső nő ki. Miközben pedig a női alfelnnyílásban hasonlóképen előduzzad a petéknek mind a két kivezető nyílása és a nemi folyamatnál a távcső valósággal belesrófolódik a távcsőbe, itt már egy remekbe készült közösülési csukló alakul.

Sőt a két hímcső, kitüremkedett részein, még külön tüskéket és szemölcsöket fejleszt ki, amelyek a zárat átmenetileg teljesen elválaszthatatlanná teszik. Egyes gyíkok darabokra szakadnának, ha erőszakkal akarnád őket szétválasztani. A kereszties viperák estétől reggelig feküsznek eképpen egy gomolyban és ha felzavarod őket és tovább akarnak menni, akkor a nagyobbik magával hurcolja a kisebbiket a kétszeresen összeszegelt végbélnél fogva.

Így tehát, amint látszik itt, meg volna oldva a nagy

probléma. De ha pontosabban odafigyelsz, láthatod, hogy ez bizony a legkevésbé sem ama nyakra-főre dicsért végeredmény ezen a vonalon. Itt két férfi tag nyúlik elő az alfelnnyílás mélyéből, tüskékkal felvegyverkezve, mint valami tüskésdisznó.

A kísérlet még itt sem állapotodott meg. Ha a gyík még ilyenformán csinálta is, már ez is mindenesetre haladás. Azonban sikerülhetett — és talán ő előtte már sikerült is — egy másik hüllőnek, megint egészen más módon. Tudniillik a jó krokodilusnak.

* *

A krokodilus közvetlenül az alfelnnyílás peremén már csak a szemölcs egy nemét vagy egy kis huskinövést fejlesztett. Izgalom nélkül volt ez ott, mint valami aranyércsomó. De mihelyt a szerelmi hévbeik a krokodilusnak letódult a vére, akkor a kis szemölcs felduzzadt kúppá fejlődik, mintha legalább is mérges pulykakakas nyakán volna. A krokodilus szerelmi bugásakor nagyon is vad legény. Durván a hátára dobja a nőt és hasát annak hasára szorítja. Mereven, amint volt, belejut a hímvégbél vérrel telt csapja a női alfelnnyílásba. A durva csapnak nincsen ugyan belül semmiféle csatornája, amely a mindkét magtermelő helyről leözönlő és egyesített maghullám kilövellésére való volna, de legalább kívülről van meglehető csatornája és mint valami meredek tetőről a lerohanó eső, úgy folyik le nyílegyenesen ezen a bemélyített csőcsatornán az életnedv krokodilus asszonyosság végbél-kloákájába és ott a petecsatornák torkolatai felé.

Ennek a processzusnak egy előnye van a gyíkével szemben: egyszerűbb. A két tag helyett csupán

egyetlenegy szerepel. És a belső végbél fala még jobban felszabadult. A régi halelv az úszószárnnyal, amelyben a maghullám végigfolyt, bizonyos tekintetben előkerült. A felállítható szemölcs egészen lazán csüngött az alfelnyílás szélén, mint valami kis, tetszés szerint behúzható úszószárny, vagy még jobban továbbfejlődve, mint valami majd vékony, majd vastag ujjacska, amelynek lapjáról a mag lefolyt, mint a facsatornákról a malomkerékre hulló víz.

Már eddig igen sokféle különös ösödöt kellett elfogadnod. Hol az orsóhalat, amelyet megeszel, hol meg a cápát, amely téged enne meg. Fogadd el hát egyszer a vad krokodilust is a te félistenhez vezető, ragyogó utadon. A krokodilus-végbélnek ez az egyszerű csőcsatorna-csapja valóban az emberi penis eredeti ősfarmája. Mellesleg említve, a teknősbékánál éppen úgy megvan, mint a krokodilusnál. Ez a végbél-csap legelső ízben mutat feléd a szigorúan egyenes iránytú irányításával, mint sark felé.

Természetesen csak képzeld el a jelenben még mindig a különbséget. Az izgalmas mámorban, vérhozzájárlás útján felállított, szilárd húscsap csüng az alfelnyílás szélén. Azon ömlik le egy külső csatornán a mag a nemzési folyamatkor. A csap semmi esetre sincsen belülről átfúrva, mint a tied. Azon *csak* a mag folyik le, de nem a vizelet. Az egészen úgy, mint előbb, a nagy alfelnyílási kapun távozik, mit sem törődve ott elől azzal a kanpulyka-csapocskával.

Itt még bizonyára jó néhány állomás van a krokodilus meg Faust között.

És közben mindjárt meg kell említenem, hogy a madarak a hullóknak egyik mellékágát alkotják a krokodilus és teknősbéka tájékáról.

A legtöbb madár, amint utólag megint látható, egyáltalán mindenféle közösülő tagról lemondott. Talán náluk a tornászás egy diadala volt ez. Könnyedén, lebegve, léghajózásuk folytán hozzászoktak a legvakmerőbb állásokhoz, egyben mértékletesen és majdnem epigrammszerű gyors mozdulataikkal főöslegesnek bizonyult nekik mindenféle szilárdabb alkotású csuklózár a nemi folyamathoz. Egy Odysseus végre tizenkét baltafokon lövi át simán a nyilát, az előreszámító sastekintetének kiváló ügyességével. Ha két madárkát megfigyelünk villámgyors, művészien ügyes közösülésükkor, mindjárt sejthetjük, hogy ezeknek nincs szükségük semmiféle tagra. Itt úgy repül be az élethullám, mint Odysseus fejszéje.

A brandenburgi Mark-ban vagyunk. Köröskörül smaragdzöld színben ragyogó vizes rétek; a nád suhog s aranyszínbe olvad, virágzik a Caltha. A falun túl homokhegy látszik, halkan susogó, pacsirtáktól előzőnlött rozsföldekkel borítva; amott siváran kivájva, mint valami holdkráter, — a távolban a leggyönyörűbb kilátási pont. E helység neve Gosen. Az Öreg Nagy Frigyesnek selyemtelepe. Itt igazán kellemes tartózkodás esik, ha mindjárt nem folyik is tej, meg méz. Vasút még nincsen, csupán egy régi döcögő posta Erkner felől. Zöld mohával fedett háztetők, minden házon vend keresztekkel. Egy elátkozott ősrégi temető, benőve vastag, erős illatú gyalogbodzával meg tüskerózsaerdővel. És virágok, virágok mindenfelé, minden ház előtt, minden zöldmohás lécpalánk mögött. A falu utcáján acélkék fecskék libbennek tova és ifjúságukról csicseregnek. A háztetőn meg ott fészkel a gólya.

Itt Gosenben figyeltem meg a gólyák szerelmi játékát. És a legnagyobb tisztelettel teltem el egyen-

súlyozó művészetük iránt. A tiszteletreméltó szalma-tetőn, amely úgy feküdt itt, mint valami bölény, mikor beleveszi magát az algamocsárba, volt a merészen fölépített fészek. A fészekben, szédítő magasban, kiegyenesedve állt Adebar asszony. És az ő hátán, az ég kékségében ringó bárányszerű fellegek közt van a hím, — most lerogyva ezen Eiffel-toronyállásban, hátulról kakas módjára csapva a nőstény felé, majd rögtön újra kiegyenesedve, élénken kelepelve, e madarakat jellemző nevetséges komolysággal, mert ezt a nemi folyamatot a legnagyobb tisztségnek tekintik, ők tudattalanul okosabbak, mint mi. De aki általán így eltudja intézni a dolgát, annak nincs szüksége gyík-kapocsra.

Éppen a golyánál van még meg egy, a krokodilusra emlékeztető jelenség, egy szemölcs, mint a krokodilusi csatornacsap elmosódott nyoma. Más madaragnál, mint a kacsáknál, a hidaknál, a hattyúknál még a csatornával ellátott csap is megvan. És a legősregibb, sokféle tekintetben a hüllőkhöz még leginkább hasonló mai madaragnál, a struccoknál éppen úgy megtaláljuk ezt, akár csak a krokodilusnál. De a madárvilág zömében ezek mind csak kivételek. A hüllőfokozathoz mindenesetre semmit sem fejlesztett. Különben nem a hozzád vezető út vitt ő rajta keresztül, hanem egyenesen az emlős állathoz vezető út. És itt most a golyó feltarthatatlanul gurul célja felé.

* *

Háromféle folyamatot végez az emlős — és nálad tart.

Az első folyamatot megmutatja neked az ausztráliai csőrös állat, amely az emberelőtti viszonyokra

nézve a legmegbízhatóbb tanítónk. Nála még a vizelet, bélsár, mag és peték, amint tudod, ugyanazon végbélben vannak, — az első és utolsó emlős állat, amelynek oly jó sora van. Ennek megfelelően még az a régi, csak nagyon kevéssé megváltozott krokodilusi csap nála egyenesen ebből a végbélből nő ki. De már hatalmas haladás. A malomkerék-állványból, egy csatornával, üres cső lett. A csapcsatorna szélei fent úgy összenőttek, hogy abban zárt csatorna maradt. Csúszatófelület helyett, amelyen a krokodilusnál lefelé folyt az ondó, most már, ha izgalom van jelen, fűrőcső áll ki a mag számára a végbélen, amelyen át kilövell.

A következő folyamatot az erszényes állat jeleníti meg, — tehát körülbelül a kenguru. Az egységes végbélben képződik az a válaszfal, amely ezentúl a valódi végbélvéget, a vizelet, a mag, vagy peték számára való kivezető résztől elválasztja. A kicsatornázott magcsapnak nincs már semmi keresni valója a végbélvégen, amely ezentúl valódi alfelnyílás. Ez amoda, a másik oldalra tartozik.

Mikor azonban a természet itt is újra egymás mellé helyezte el a magcsapot meg a vizelőnyílást, mindkettőt folyadékok számára, amelyeket ki kell lövellnie, ismét csak az egyszerűsítés elve szerint jár el. A magcsövet közvetlenül mint vizelőcsövet is használja.

Ebben a pillanatban, a kengurunál, a közösülő testtag, lényegében véve, emberi tag.

Már csak egyetlen és harmadik folyamatra van szükség, hogy valami legkülsőbb részt is fűzzünk hozzá, aminek azonban már nem sok köze van magához a megtermékenyítő taghoz; ez is a kengurunál kezdődik.

A tulajdonképpeni ivargyárok, amelyekben a mag készül, a két here, oly mélyen csúsznak lefelé a belső

testüregből, hogy végre a férfitag alatt, mint sérvzacskó, szabadon tűnnek fel. Ez olyan, mintha ez a tag egyre nagyobbá, szabadabbá, kifejlődtebbé vált volna és mint hatalmas csap, az alsó testen, végül úgyszólván szabadon előlépve, ezt az oly szorosán hozzátartozó kört odaszállította volna s kinyomulni kényszerítette volna. Mindenesetre az erszényes állattól fölfelé, egészen sorozatos menetben, fokról-fokra, szépen látható lesz magának a nagy gyárnak ez a települése és leszállása.

A nagyon jól ismert emlős állatok egész sorozatánál még nincs teljesen tisztázva ez a kérdés. A bálnánál, lajhárnál, elefántnál például a maggyár éppen olyan mélyen van bent a testben, mint a csőrös állatnál. Az ősrégi sündisznóknál, a rágcsálóknál és denevérek-nél még folyamatban van ma e fejlődés: a herék ideodacsúszkálnak, a szerelmi időszakban egy zsák-szerű ráncba jönnek le és pihenő szünetek alatt megint visszaszorulnak a hasba. Végül azonban mégis minden tisztázódik. Már a félmajom meg a majom rendes helyen hordják a szerelmi időszakban a zacskót. És így jutott el hozzád, mintha már sohasem lehetne másképpen. A régi ősmajom juttatta az embernek, ahol e részek már mind elkülönülnek.

De azért itt, az emlősállatnál is folyt egy kis harc a himtag külső szabad fekvése és belső szilárdsága végett. A négy lábon szaladó állatnál a tag előre, lehetőleg a hasra leszen alkalmazva. Csak a függélyesen röpködő denevérnél csüng függélyesen lefelé, pihenő állapotban. Ezt aztán utánozza a majom, melynek teste a mászásnál szintén feláll. És végre még a járó ember is, amelynél a tag felszabadítása a tetőpontot éri el. Sokféle kísérlet történt ama négy-lábúaknál, hogy e tagnak belső szilárdságot adjanak

valami különös csont beállításával, pl. a legtöbb kutyafajtánál. De még rágcsálók, ragadozók és más állatok tagjaiban is megvan ez a különös csont. Még ezt is elvetette az ember, mint biztosítékot, amely végre mégis gátolhatná a nemi érintkezésnél szabadságában.

Az ember teljes végtagépítkezésében diadalmaszkodik a megeszményített mozgékonyság és pedig oly nagy mértékben, hogy mellette még a leggyorsabb állat is holmi lécekből durván összetákolt bábnak tűnik fel.

Gondolj csak kezed felépítésére, gondolj a nyelvre, gondolj arra a módra, ahogyan a gerincoszlop be van állítva az egyenes járás célja miatt. Ez általános végtageszményítésen, egy csodálatosan egységes és egyszersmind csodálatosan megfinomodott, átdolgozott cselekedet érdekében alapszik lényegében véve a külső harmónia, amelyet a meztelen test nyújt a tekintetnek, — a mezítelen ember szépsége.

E harmonikus szépséghez most már mindvégig szorosán hozzátartozik a nemzőrész is. És már tisztán esztétikai szempontból véve is megszejtelenítő ostobaság, ha egy művésznak meztelen márványszobrán a harmóniának ezt a szükséges részét egy éppenséggel oda nem illő tárgygyal, amilyen a levél, egy »fügefalevéllal« csonkítják meg.

Tisztán ornamentális szempontból a nemzőrész éppen a határon, ahol a törzs egységét a láboszlopok dualizmusa váltja fel, a legszebb alak-intermezzót alkotja, kicsi finom közbeiktatott három részre való osztottságával. Éppen ezzel a szervvel veszti el ezen a helyen a test az alulról jövő kétfelé hasítottságát, a hasíték helyét eltakarja és harmonikus vonalcsomó

jő létre, amely az alsótestből a láboszlopokba megy át.

Ha most már a képek láncolatából, amelyeket neked bemutattam, el tudod képzelni, hogy a természetnek milyen végtelen finom munkájára volt szükség ahhoz, hogy éppen a test eme pontját úgy formálja ki, ahogyan az megvan, hogy az ember, még e szervet tekintve is, hogyan emelkedett fel visszatarthatatlanul a csúcspontra, ez a belső, haladó ember, aki ködfoltokon és csillagokon, bolygókon és életalakok ezerféle nemén keresztül törtetett mindjobban a természetben, az idők áonjain át, — akkor nem kell-e majd elpirulnod e panaszos szócskád miatt: »illetlen«?

* *

Most már csupán néhány rövid szóval kell megemlékeznünk a nőről.

A fődolog különben is világos. Minél szembetűnőbb a férfinél az ék, a palacknyak, annál inkább magától értetődő a nőnél az egyszerű nyílás, a serleg. Természetesen a nő is megcsinálta a csőrös állatnál az ugrást: már nem ugyanaz a kloakalyuk bocsátotta ki a bélsarat, a vizeletet, a petéket és fogadta be a magot. Két kapu különült el; az alfelnyílás már csak a bélsár számára és egy másik kapu ezután a vizelet és petekivitel, meg a magbevétel számára. Ez utóbbi nyílás volt most kizárólag a serleg, amely a nemi folyamatnál szóba jöhetett.

Gondold el hamarosan még egyszer azt a képsorozatot, de most jobban figyelj a nőre, mint a férfire. Még egyszer innen vagy az alfelnyílás és a szerelmi kapu mindenféle elkülönülésén. Mint legrégebbek, itt vannak a békák és varangyok; a nő az alfelnyílásból

kiömleszti a petéket és a hím csak kívülről önti rá a magot. Azután itt vannak a szalamandrafélék, ahol a kloakák egymásra borulnak, — a nő még bent tartja a petéket, a hím a magot befecskendezi hozzájuk, belül jó létre a megtermékenyítés és csak azután rakja le a nő a petéket.

De az előcsarnok a két szerelmesnél igen nagy és benne többféle külön nyílás van. Arról van szó, hogy már most a hím szerelmi kapuk kiömlése pontosan a szűkebb női szerelmi kapukhoz jusson, a szorosan egymásra szorított előcsarnokokon belül, így a bölcs krokodilusnál azt látod, hogy az alfelnyílásából előtol egy kis deszkát vagy csapóhidacskát, amelynek segítségével a mag megkötöttebb irányt nyer ott túlról alá az Orkusba, — az ismeretes hús-csapot.

E helyen mindenesetre nem lehetne csodálatos, ha a nő is a maga részéről, az alfelnyílás előcsarnokán belül egy ilyen kis deszkával jött volna a mag elé, kis darab úton, — ha a húscsap magvezetője felé nyújtott volna bizonyos segítőeszközt, vagy valamilyen torkot, ugyanolyan alakú, de tán kisebb női húscsapot.

És valóban a te őseidnél, a hüllők környékén, bizonyára kellett valami ilyesfélének lenni. A nő is fejlesztett egy ilyen kis tagot, egy kis ujjacskái, amely a mámoros izgalmak pillanatában megdagadt és előrenyomult, hogy ahoz aztán a férfitag hozzá-simuljon és most már tökéletes csatornát alkosson a nemi érintkezés idején a maghullám számára, a férfi végbelében levő magnyílásoktól a női végbelben levő petenyílásokhoz.

Utóbb az emlős állatoknál ez a mindkét részről való közeledés mégis mindjobban korlátok közé szorult.

A dolog megint egyszerűbbé vált.

A nőnél is, amint említettük, végérvényesen különvált az alfelnyílás, a vizeletkivezetés és a magbehozatal számára levő kaputól. De az emlős állatok nagy részénél, a női oldalon sem folytatódott úgy, hogy a csatorna a női csapocskán zárt csövét lett volna s hogy ez valamennyi be- és kivített egyedül vállalta volna el, míg a többi rész légmentesen összenőtt volna.

Ellenkezőleg.

A női csapocskák egyszerű, szolid húscsücsök maradt, mindenféle csatornaátfúrás nélkül. Viszont egyúttal a lehető legkisebbre zsugorodott, a nagy összkapu javára.

Ez a kapu teljes egészében nyitva maradt.

Az egész rendelkezésre álló anyag a régi tagujjacska közelében és még ez maga is az összkapu portásává alakult át. A régi ujjacska egyik része néhány kisebb belső portássá. Egy pár mellette fekvő redő (amelyek a férfinál a herezacskó elzárását segítik elő) két nagyobb, vastagabb portássá alakult. Egy ujjacska utolsó maradványa, éppen csak a csücske, maradt meg csüngve, mint felsőbb ékítménycsomónak egy faja, a beljebb levő portáspárnál. Csakis mind e portásokon túl, belül mutatkozott a két igazi külön kapu: fent a vízcsap, amelyeken keresztül a veséktől táplált hólyagedény időről-időre szabályszerűen kiürült és alább, a tulajdonképpeni női nemi szerkezet-hez vezető fontos kapucska, a melyen át kellett a férfinak bejutni a pete elé — és a melyen keresztül aztán később ennek a petének magának is ki kellett jönnie. Ha most már a mereven kifeszített és a maggal terhelt férfitag közeledett, az valamennyi portás között simán keresztül haladt, aztán maga is a két kapuval ellátott legbelső térbe lépett és belefurako-

dott az alsó legfontosabb ajtóba, annyira mélyen, hogy végre értékes maggyarmatát éppen ide rakja le, ahonnan az utat már a legjobb akarat mellett sem lehetett eltéveszteni. Többé-kevésbé erőszakosan szokta beszakítani a hyment, anélkül, hogy bármily kevéssé is zavartatná magát a szent természeti cél egyenes szándékában és anélkül, hogy ezáltal a nő is valamilyen komoly kárt szenvedett volna.

Az embernél tartunk.

A külső portások a nagy szeméremajkak. A belső portások a kis szeméremajkak.

A régi női nemzőujjacskának maradványa pedig a clitoris. Úgy látszik, ez a clitoris ősrégi rendeltetéséből semmit sem töltött be. Nem ő képezi a serleget, amelybe a palacknyak a halhatatlanság cseppjeit beleöntené. Még csak a vizeletnek levezető csöve sem nyílik bele. És így tényleg úgy látszik, mintha valami fölösleges emléklapja volna e nagyon mozgalmas fejlődési nézőtérnek, egy emléklap legfeljebb ama néhány előrehaladott emberi agy számára, amelyek az igazi világtörténelemnek félig elmosódott ékírását is figyelemmel kezdik olvasni; ámde semmi ama milliók részére, akik testi birtokukat csupán annak gyakorlati tevékenysége szerint mérlegelik.

Ennyire azonban mégsem egyszerűek. A clitoris a keveredési szerelem ama nagy kérdéseinek harmadikát idézi föl, amelyből kiindultunk; tudniillik a kéjkérdést.

Tehát erről volna még különös beszélni valónk.

Titok még nem csodák.
Goethe. (Sprüche in Prosa.)

A szerelem egész természetrajza, ahogyan *itt* beszélgetünk róla, mindent összevéve, még csak sejtés. Fénypontcskák láncolata, amelyből, még ki fog hunyni néhány, mielőtt a szikrasor valóságos nap-sugárkéve lenne.

A kéj természetrajza azonban megint csak egy ilyen pontocska fellobbanása. Ő a mi bölcseségünknek egyelőre a legsötétebb mezejébe kalandoz: az érzések mezejébe.

Mi, embergyerekek, nagyon furcsán vagyunk az »érzés«-sel.

Ez olyan terület, ahol mindegyikünk élvezheti a szakember tekintélyét. Nem hallásból tudjuk, hogy milyen, ha valami jól esik, vagy ha más valami rosszul esik; ha jól érezzük magunkat vagy rosszul, ha rózsa illatát érezzük, avagy a túske szúrását. A legtudatlanabb éppen olyan jól tudja ezt, mint a bölcselkedő. Ez a gyerekekkel magával születik és minden oktatás meg életnevelés erre az alpbölcseségre támaszkodik.

De ezt a büszke szaktekintélyünket mi most már az ellentétes bizonytalanság révén szerezzük meg, hogy szigorúbban véve, *csakis* a saját érzésünket ismerjük el mértékül a világban. Valamennyi más emberi lény érzéseit rendszerint csupán valami analógia-következtetés alapján találjuk el.

Saját érzéseinek mélyére azonban senkinél se láthatunk. Minden következtetéshez kerülő út szükséges. Te megszúrsz valakit tüvel és ez felkiált fájdalmában. A következtetés ez: bizonyára fájdalmat is

érezte. De az érzést magát sohasem veszed észre te magad, csupán következtetés ez, amelynél a legfontosabb tag ki leszen egészítve.

Ha azonban feltalálok egy beszélőgépet, amely tüsszúrára azt kiáltja: jaj!, akkor már bajos ez az egyenes következtetés. Ha vidám és szerelmes vagyok, énekelek. Ha a kakuk az erdőn kakukol, akkor arra következtetek, hogy ő is vidám és fülig szerelmes. De az otthon levő kakukos óráim is tizenkétszer kakukol, ha a mutatója érinti a tizenkettes számot. Nekem nyilvánvalóan még más valamit is kell segítségül hívnom érzés-következtetéseimhez.

Megszemlélem magam a tükörben és aztán megnézem a többi embert. És a hasonlóság oly szembeötlő, hogy úgy gondolom, találtam egy szűkebb bizonyítékot. Hiszen csak egészen másnak látszom, mint valami kakukóra és te is, meg valamennyi ember. Csak aki megközelítőleg is úgy nézi a jelenségeket, ahogyan én, az minden bizonynyal érezni fog valamit a tüsszúrással és a »jaj í« léghullám között. De már a kakuk semmiesetre sem hasonlít az emberhez. Nos tehát, így még egy segítségre van szükségem.

Felismertem, hogy a szúrás meg a jajkiáltás más embereknél egészen különböző összefüggésben van bizonyos szürke sejttömeggel, amely, mint idegtekervény, gerincvelő és agy, ezen ember testében van. De a legbiztosabb jeleit ismerem fel annak, hogy ezek a kis dolgok még saját szeretetreméltó testemben is jelen vannak és hogy éppen az én érzésemmel függnek össze. Ha a karidegeim át vannak metszve, akkor szurkálhatom a kezemet, ahogy csak jól esik; nálam nem támad semmiféle fájdalomérzet. Tehát ismét arra következtetek, hogy már most ez az ideganyag,

ahol csak jelen van, valószínűségi következtetést enged meg. De ilyen ideganyaga a kakukos órának egyáltalában nincsen, csakis a kakuknak.

Most már azonban ez a kakuk még mindig nagyon magas, hozzám közel álló állat. Csakhogy én jóval mélyebbre akarok menni érzéskérdéssel az élők világában. És megint csak nehézségek tornyosulnak. Alacsony állatokhoz jövök le, ahol az idegrendszer mindjobban eltűnedezik az összetestben, míg végre teljesen eltűnik belőle. Egyúttal a jajgatásnak tünetei mind gyengébbek és kétségesebbek lesznek. A növény-nél már-már odajutnak az analógia-következtetések ezen nemei, hogy végképpen az ég kékjébe merüljenek el. De itt még egy segítséget használok fel és most az élő anyagot egész általánosságban főképpen az étellel hozom kapcsolatba. Érzek, mert élek, azt tartom, így tehát minden, ami él, érez is.

Eközben az élet maga is bevándorol a legszélső ibolyaszínbe, az úgynevezett szervetlenhez, ha szorosán a tétel mellett akarunk megmaradni. Az én vég-okoskodásom és végkövetkeztetésem egy bizonyos pillanatában azt kérdelem önmagamtól, hogy az érzés nem lehetne-e esetleg valamennyi anyagnak alaptulajdonsága. Az egész »levés« olyannak tűnik fel előttem, mintha más kifejezése volna a »saját élményének. A saját élmény azonban már jó eleve feltételezi mindenkor az érzést. Az, ami nem érez, nem is élhet át semmit.

Már csak azt kérdezhetem, hogy ezt az érzési képességet csupán egy anatómiailag feldarabolt anyag legparányibb részecskéjének minősíthetem-e. Megint csak magamat nézem meg és tényleg úgy tűnhetik fel nekem, hogy egy egész rendszer érez bennem és nem csupán egy magában álló parányi atom. Ámde ezzel

hatalmas analógia tárult elem. A természetben mindenütt, ahol csal: zárt rendszerek lepnek föl, az elképzelése, sőt valószínűsége is feltámad annak, hogy itt nem csupán valamennyi részecskének egy atomnyi érzése van jelen, hanem az egész rendszeren keresztül magasabb rendű összérzés is.

Nos, e két utóbbi analógiával mégis csak a nyakára hágtam végre lelkileg a kakukos órának. Akár úgy, hogy csupán a legparányibb részecskéinek tulaj donitok érzést, akár úgy, hogy rendszernek veszem és még tovább is következtetek.

Eközben azonban egészen más felfogás nyomul onnan alulról előtérbe, attól a pillanattól kezdve, amikor megérintettük a szervetlent. Ekkor pedig ezt hallod: ha egy úgynevezett szervetlen test esik, — tehát valami kő, vagy akár a kakukos óra súlya, ez egyszerűen »mechanikai tünet«.

Itt az erély megmaradásának elve jő figyelembe és ez esetben az érzés semmiféle szerepet se játszik. Most ez analógia segítségével kell alulról fölfelé jönnünk a szervesbe. Itt van a baktérium, — tekintsük ezt most az egyszer tisztán holmi hulló kőnek, vagy valami gépiesen lejáró óraszerkezetnek. Vájjon így is nem vág-e minden a legpontosabban, sőt amaz exakt számítás is teljesen ráillik végeredményében, amely azon a törvényen alapszik. Itt van a növény, — folytassuk tovább az analógiát. A növény: gépezet. De ha már ennyire sikerült eljutnunk, akkor eme gépies növény analógiájára magyarázzuk meg most már végtére újra az állatot. Ahol idegrendszer van, ott azt rendszeren olyan készüléknek veszik, amelyet, az erély törvény »szabályai szerint, bizonyos erők járnak át. A kakuk agyát is ilyennek minősítik. És az állatba is, amelyet túvel szúrunk meg és jajgat, egyszerű erő-átvitelt helyez-

nek el, amelylyel a túsúrás bonyolult hatás után tisztán gépiesen váltja ki belőle a jajsztót.

Ez az analógiahullám a legközelebbi lépéssel alulról felfelé haladva, téged saját magadat ért el és fogott körül.

Ha előbb a kakukóra azon az úton volt, hogy megemberiesedjék, most fordítva, te meg ott tartasz, hogy az ember alapjában véve nem más, mint egy kakukos óra.

Abban a pillanatban azonban, mihelyt ez teljesül, itt most még egy másik, igen különös dolog teljessé lett be. Látszólag ez a második okoskodás, alulról felfelé haladva, minden előbbi analógia-következtetéseket egymásután széttepte és megsemmisítette. Még a szürke agytömeg sem más bizonyíték a gépies erőtünetmények mellett, sőt az, mondhatnám, csupán egy egységes, önmagában összebogozódott csőköteg. De éppen abban a pillanatban, amikor magát az embert érinted, úgy tetszik neked, mintha mindez újra eltűnnék és mintha minden még egyszer felfordulna magától.

Mert most már te magad vagy egy igazi és helyes gépnek a típusa. Te magad azonban, engedelmeddel, mégis csak ugyanaz maradsz, aki azelőtt is voltál. Ha a tű megszúr, ezt érzed mint fájdalmat és mert valami fáj, hát jajgatsz. Nem marad más hátra, mint-hogy a te kedvedért még valamit bekapcsolunk a gép meghatározásába, ugyanis éppen az érzésnek e tényét. Hogy ezt mint akarod megcsinálni, az már megint más kérdés.

A legtúlzóbb materialista azt fogja neked mondani: ez a te érzésed csupán csak tünetény a mechanizmuson belül. Talán ilyenformán: kívülről egy mechanikus erőhullám jó minden túsúrásnál, ez a hullám

beléd hatol, az agyadban átalakul érzéssé, ugyanazon törvényszerűségnél fogva, amely szerint a mozgás hővé változik át. Ez az érzés aztán ismét kiinduló pontja lesz közönséges erőhatásoknak, amelyeknek legutolsó eredménye a jajszó.

Vagy az erőhullám, amely, Mayer és Helmholtz szerint, egységesen átjárja testedet a túsúrástól a jaj szóig, az agyon belül valamerre, az út egy részén ennyi meg ennyi százalék erőt ad le a kuriózus mellék-tünetemény fejlődésére, amelyet érzésnek nevezünk.

De te Dubois Reymond szerint is (ezt már mások előtte jóval élénkebben csinálták meg!) logikailag semmisnek minősítheted a mechanikai erő és érzés mindenféle összebogozását. És úgynevezett parallelizmus értelmében még az agyaddal is, a szúrástól a jaj szóig, amely felett azonban egyidejűleg kigyúl az érzési vonal, mint valami titokzatos szivárvány, anélkül, hogy azt a mechanika idézte volna elő.

Ha ezen az oldalon következetes akarsz lenni, akkor ezt a lelki szivárványt minden bizonynyal még jóval meg kell nyújtánod; azt fogod mondani, hogy már minden egyes, az agyba belépő erőhullám hoz magával egy lelki párhuzamos értéket. Tehát a tú szúrása is. És hogy ez a szúrás épp úgy érezhető lelkileg-, mint »fájdalom« érezhető, ahogyan a lökése a mechanizmusban mint erőhullám játszik szerepet. És hogy a jajszóval belőled mechanikai lefolyással épp úgy távozik egy lelki párhuzamérték.

Ugyan jöjjön meg a kedved ahoz, hogy ezen a sarkon ezt a csodás parallelizmust még egyszer utólag egyszerűsítsd.

Legelőször is azt fogod kérdezni, hogy nem jelenti-e ez ugyanannak a dolognak két oldalról való meg-szemlélését; ugyanis először a belső szubjektív

oldalról és másodsor egy külsőleg megnyilatkozott, erősen objektív oldalról. Az érzés a szubjektív, a mechanikai erőhullám pedig ugyanazon dolognak az objektív szemlélése. Maga a dolog tehát nem volna már többé dualisztikus, hanem a kettősség, a dualizmus csupán a te szemlélődési módozatodban rejlett.

Vége is könnyen kedved támadhatna arra, hogy még e szemlélési dualizmuson túl egy legalább is alapvető monizmusra térj át, valami egységes tanra, összes tapasztalati világodra való tekintetből.

Hiszen emlékezhetnél amaz egyszerű tényre, hogy összes tapasztalataid érzési tapasztalatok, így hát lelki természetűek, míg az erő és a mechanizmus összes fogalmai csakis ezen alapvető lelki tapasztaláson belül megteremtett elvont eszméi magának a te gondolkodásodnak, amelyek a világkép elrendezésekor megbecsülhetetlen szolgálatokat tesznek neked, ámde ezen lelki világélményedből egy ujjal vagy vastag nagy lábujjai sem emelkedhetnél ki pozitive sehó.

Tehát végezetül a mechanikai szemlélési mód mégis csak olyan, mint valami páholy az őt körülvevő pszichikai vagy lelki színházban és ezzel az egységet így is elértük volna, amelyről a másik sarkon a materializmus azt hitte, hogy már elhódította.

Most már saját tetszésed szerint intézd el ezt a kérdést önmagaddal.

Legyen bár így vagy úgy: ama döntő pillanatban mégis csak minden alkalommal minden a régi marad. Saját magam vagyok újból minden analógiának a mértéke. Én következetes gép vagyok, — de éppen az én gépem meghatározásához hozzátartozik még valahogyan az érzés. Most már azt látom, hogy vala-

mennyi más ember mindenben, amit csak láthatok, szintén éppen olyan gép, mint jómagam, — következetesen tehát éppen úgy leszek érzéseikkel, mint én. Az a gép ott, amelyet élő kakuknak nevezek el, a maga módja szerint bizonyára szintén érez kéjt. És így halad ez most ismét lefelé, a feltartóztathatlan mélybe. Valamennyi életgép itt alatt, velem szemben, csupán csak a fokozatnak eltérése és nem a fajé, És végül egyáltalában minden mechanikus. Valamennyi mélységbe szintén lesülyed az érzésanalógia és minden, amit a mechanizmus látszólag feldöntött, újra fölegyenesedik, mint eső után a duzzadó rozskalász.

Azt hiszem, ez egyszer teljesen elég, ha a dolgokat feltárom idáig, a modern bölcelet főkönyvéből.

Aminek meg kellene világosodnia és azt hiszem, aminek okvetlenül meg kell világosodnia, az megmásíthatatlan korlátoltságunk ama nagy analógiái következtetése, amely teljes erőre emelkedik minden szemlélési módozatból kifolyólag, mihelyt e szócska: érzés, elhangzik. »Én« egyetlen világhelyen, éppen itt, szaktekintély vagyok, de ezt is azzal szerzem meg, hogy az ezerféle alakuláson átment, eredetileg tarka világ összes maradványa, az érzési pontot illetőleg, rám nézve analógiái következtetés marad. És ebben az értelemben a mechanizmusban való mindenféle megmerevítés egy petákot sem ér.

Bármilyen szépen hangzik is, hogy megtanítsalak, hogyan értsd meg önmagadat önmagadból, a kakukot önmagából, a növényt önmagából, a bacillust önmagából és a földgömböt önmagából, ----- abban a pillanatban, amikor egyáltalán beleviszem számításaimba ez »önmaga« gondolatot, saját *magam* jutok bele egy analógiái következtetés értelmébe. Nekem

ezt meg *kell* tennem, — én magam vagyok itt az egyetlen mikroszkóp, hogy azzal láthassak.

Csakhogy érzem is rögtön a nehézségeket, az eszközöm korlátait. Az egész természet titokzatos alaphasonlatosságának óriási hitére van szükségem, hogy kétségbe ne essem egészen. De így is ingadozni fogok néha; egy labirintusban fogom magamat találni s nem tudom, hogy hol van az analógia a határain túl és hol azokon innen. Hiszen különbségek is vannak. Én, mint ember, nem hasonlítok feltétlenül a növényhez, a bacillushoz. A gép szemmelátlatóan különböző, ha már nem eredeti. Valamennyi érzőre vonatkozólag azonban csak egyetlen kaptafám van: — saját magam.

E dolgokat el kellett itt mondanom, ha mindjárt az ember gondolkodási folyamatainak bonyolultabb részeibe nyulunk is, amelyekkel nem bajlódik minden ember.

Azok egyrésztől bizonyítják a követelésnek kritikán kívül való ürességét, hogy valaki lelki dolgot értsen meg önmagából; emberanalógia nélkül. Másrésztől azonban rámutatnak ama nehézségekre, amelyek e nekünk jutott egyetlen és örök, saját személyünkre vonatkozó analógia-következtetésben jelenek.

Ahol a szerelemben a valódi érzésbeli kérdés meztelenül bukkan elő a testinek hullámaiból, ugyanazzal az elfogulatlansággal kell e tényállásra emlékezned, amely megérintette veled a testit a maga meztelenségében.

Ilyen pont pedig a kéj.

Sejtelmünk sincs róla, hogy mit érez valamely egysejtű amoeba, egy bacillus, ha két részre osztódik. Az az ő szerelmi ténykedésük. Miért ne éreznének ők is valamit mellette? Az, az összes analógiák után, magától értetődő. Egyúttal valamennyi eredeti ténykedése. A kéj itt ősjelenségénél volna. De hiszen már említettük.

És ha amaz egysejtű lények közül kettő összeolvad egymással — valamennyi későbbi nemi szerelem ösképében —, mi lesz azután?

Úgy lehetne okoskodni, hogy minden feldarabolódási ténykedésnél az érzéseknek meghatározott láncolata lép fel, amelyben a kéj a kellemetlennel váltakozik. Elsőben a bővelkedés, a pezsdülő, határait átlépő vágyódás érzése. Tompa, kellemetlen érzés. Másodsorban a testi szétválás tulajdonképpeni folyamata. Minden valószínűség szerint mégis csak éles fájdalom. Utána azonban a két újonnan keletkezett részleányban feltámad a legnagyobb tehertől való megszabadulásnak, a frissességnek, a megváltásnak érzése.

Az egész láncolat számára az analógiát egy szülő nőnél találhatnánk meg. Csakhogy az analógia sántít egy kissé. Mert az önosztódás, mint valami vágás, az egész bacillusegyeden megy át. Az osztódás ténykedésének magában kell foglalnia a halál egy nemét és aztán mind a két részben az újraéledés érzését. Hiszen mindenik rész gyermek is egyúttal és az anya fele. Az érzéseknek tehát minden bizonynyal még sokkal összetettebbeknek kell lenniök, még egy misztérumnál többet kell magukban foglalniok — halál és vidám továbbélés —, ami kívül áll tapasztalatainkon.

Két ilyen egyszerű őslény összeolvadását hasonló

analógiába hozhatnád az éhség meg a jóllakás érzésével. A két lény mindegyikében az élet gyengeségének bizonyos érzése nyilatkozik meg, amely felfrisítés után vágyódik. Az éhség igazi neme. Tehát itt is legelőször általános lelki elégedetlenség, tompa, kellemetlen érzés. Aztán a kettő találkozásával, már bizonyára a közeledéssel, növekedő kéj érzetek. Ezek már mindkét résznél kéjt keltenének. Az érintési folyamat még növelhetné ezt. Az összeolvadás magában foglalná a teljes megelégedést az ezt követő megnagyobbodott erőteljességnek, teljes mértékben való jóllakásnak és megnyugtatósnak érzésével.

De ezen éhségi meg evési analógia még nagyon is hiányos. Bizonyára élesebb analógiákat keresünk a mi emberi nemzési folyamatunkból. Legelőször a szerelemre vágyódó, de magányos léleknek általános kellemetlen érzése. Tehát szerelmi éhség, szerelmi vágyódás. Ez a rossz érzéseknek egy különös neme, amelyben sokáig jelen van az édesség keveréke is. Ezt csak nem kell külön körülírnunk, elég maga e szócska: szerelmi vágy. Azután szerelmünk egyik tárgyával való tényleges találkozás. A látásnak, a kölcsönös megismerésnek finom távolsági értékei. A testi érintkezés. Végül maga a keveredési folyamat. Az azt követő lelki nyugalom.

Még ez az analógia is sántít sok tekintetben.

Hiszen az őslénynek valódi fizikai egybeolvadása hiányzik. Ebben épp úgy, mint amaz önosztódásban, szintén kell lennie egy halálpillanatnak. Véghetetlenül érdekes, hogy a mi emberi nemi érintkezésünkben is a legvégső odaadás és megváltásnak pillanatában van valami halálszerű, úgy a férfire, mint a nőre nézve: a saját egyediségének, az összefolyásának egy pillanata. De ennek a legmagasabb másodpercnek

pszichológiáját bizony ezideig még alig gondolták át tisztán. A mi saját érzésünk itt annyira belemerül a misztériumba, hogy az analógiával nem étünk el sokat. Vájjon a kettős egyed azon halálpillanata, amaz őslényeknél egy egyetlen egyediséggé való összefolyásuk pillanata kéj érzés-e, avagy fájdalmas érzés-e? Feltehetnők ennek az ellentétes kérdését is: a halál az embernél vájjon kéj-, vagy fájdalmas érzés-e? Ezzel megint falnak mentünk. Itt nem az analógiák fejeződnek be, hanem magunktól alkotott ismereteink.

Hiszen ki sem mondható, hogy milyen ostoba módon bujtattak bele a saját bőrünkbe minket okos emberek. Meg akarjuk fejteni a bacillus-érzések titkát a mi saját érzéseink analógiája segítségével és mindenütt azt vesszük észre, hogy mennyire koromsötét őserdeje vagyunk mi saját magunknak, amelyben az elveszett gyermek, Simplicius, remetekunyhóban ül.

Mindenesetre teljes biztonsággal ismerik e dolgot a testeinken belül, csak »mi« nem ismerjük.

Az egyetlen igazi analógiát ama bacillusszerelemhez, nyilván a saját magsejtjeink és petesejtjeink érzéki élete alkotja. Itt mindent pompásan maguk élnek át még az őrendszer szerint. Magsejt és petesejt teljesen úgy olvadnak össze egymással és a megtermékenyített petesejt ismét két külön sejtre. Hogy emellett mennyi érezhető a kéjből és a fájdalomtól, azt a kicsikék itt lent bizonyára eléggé tapasztalhatják majd. De mi, nagy ember-egyedek, ismét hajmeresztően »ostobábbak vagyunk ez egyszer saját magunknál.« Vischer mondotta egyszer, hogy minden költő sokkal ostobább mint saját maga és sokkal okosabb saját magánál. Azt akarja mondani ezzel,

hogy minden egyes költő-egyediségben van egy parányi fénypont s alatta egy feneketlen mélység, amely valóban sokkal többet ölel fel magába, mint amennyi fent látható. Így mi emberek valamennyien együttvéve állandóan, oly jelenségek óceánja felett lebegünk, amelyek tulajdonképpen mindnyájan »mi magunk« vagyunk és amelyeket minden óhajunk dacára sem szerezhetünk meg. A saját ondóállatkáid lelkiélete éppen olyan ismeretlen előtted, akárcsak a Marslakóké.

Most pedig tegyük fel egyszer azt, ami mellett szól alapjában véve minden, hogy t. i. két lény összeolvadása, amelyek mindegyike csak egyetlen sejtből áll, e lényekre nézve a legmagasabb kész kéj pillanatot jelenti.

Nyilván ez a kéj akkor a földön az élővilág legöregebb kéj érzete volt. Valahol a földtörténet már elfelejtett derengő napjainak egyik őstengerében élték át ezt először egysejtű lények, — a mi teremtés-mesénk törpécskéinél. Ilyen egysejtűek azután miriádszor élték át újra meg újra, teljes következéseiben. És ezt még saját magunkban s valamennyi más magasabb állatban naponta élik át az egysejtű ivarsejtek, a mag és a pete, ahol mindig csak ezek teljesítik az igazi keveredési folyamatot.

Mi *egész emberek* azonban, én és te, amint itt előttem állsz és minden más ember, már nem *helyezhetjük* többé kéj érzetünk teljessé válásának a pontját eme legszélsőbb keveredési pillanatba, mert hatalmas sejtállamok vagyunk, sejtszövetkezetek, amelyek egészben véve már egyáltalán nem keverednek egymással.

Itt egyszerűen érvényre jut az, amit fentebb oly

behatóan tárgyaltunk, hogy tudniillik nálunk, tudatos, nagy, egységes embereknél még a legbensőségesebb közösülési folyamat is távolsági folyamat marad, még mindig csak a legfinomabb értelemben véve. A férfi és a nő teste, egészen be a legdiszkrétebb belsőig érintkezik, de nem olvad egybe. Csak a mindkét részről elvált magsejt meg a petesejt teljesítik az igazi keveredési ténykedést, de csak utólag és a mi közbenjárásunk nélkül. A mi egészen emberi szerelmünk, alfától az ómegáig, az első fényhullámtól, amely a szerelmesek közt ide-oda villan, egész a legbensőbb testi egyesüléséig, egyetlen folytatólagos távolsági szerelem és az is marad.

De ebből szükségszerűen vonhatunk újabb, egyszerű következtetést.

Előbb pontosan követtük az utat, ahogyan egysejtű őslényekből soksejtű állatok képződtek. Az egysejtűek sejtszövetkezetekké egyesültek. Kezdetben minden egyedül álló sejt még önálló lény. Minden sejtnek megvan valamennyi élettulajdonsága: eszik, emészt, lélegzik, mozog, fényhullámokat, hanghullámokat, szag- és íz-benyomásokat érez, erejéhez mértén tájékozódik a környezetében és így tovább. Lassankint azonban elrendeződnek a szövetekezeti sejtek a munkafelosztás elve szerint. Mindenik magában már csak egy munkakört tölt be, de emellett élvezi a többinek teljesített munkáját is. Egyes kijelölt sejtek csak esznek, mások csupán fényhullámokat fognak fel, ismét mások csak hanghullámokat, némelyek az egész gyarmatot tovamozdítják, míg mások a tájékozódás központját képezik. Röviden: a sejtszövetkezet végtére új egyedeket alkot, amely mint valami megnagyobbított, kibővített kiadása az eredeti magányos sejtnek, jelen meg.

Ez az összegyed ismét mozog, eszik, lélegzik, hall, lát, csakhogy valamennyi szerve már eredeti magányos sejteknek szorosabb szövetezeteit alkotja, a munkafelosztás elve szerint. Egységesítésének diadalában természetesen ismét megvan a kék és fájdalom érzete, mint az előbbi magányos sejteknek. A túvel való szúrás nála a fájdalomérzet visszahatását idézi elő, éppen úgy, mint amaz egysejtűnél. És ha szerelmi izgalom remegteti meg, akkor ez a magasabb soksejtű egyed is a kék érzeteknek széles aranyhullámába merül, egyenletesen fokozódó sülyedéssel, a tökéletes szerelmi kék teljesülésének végpillanata felé.

De!

Ez egész szerelmi kéknek fokozatbeli emelkedésében *egységesen* kellett alkalmazkodnia itt a sejt-szövetkezetviszonyaihoz, szemben a magányos sejtrel. Egész menetének mindvégig be kellett teljesednie ama távolsági szerelmen belül, amely egyedül a sejt-szövetkezetnek van megadva. Beteljesülésről a valódi keveredési folyamatban egyáltalán szó sem lehetett nála, mivel az összes hím és női soksejtű lények többé már nem keveredtek egészen az egybeolvadásig.

Hiszen ama bizonyos pontig mindent felölelt a nagy sejtszövetkezeteknek szerelmi élete is, amilyen te vagy, amilyen magam vagyok, amilyen a kedvesed. E magasabb, emelkedettebb egyedek látták, megközelíthették, hallották egymást, százféle finom külső médium segítségével érezhették egymást, szellemi módon egymásba olvadtak, csodálatos harmóniába kerültek, — végre közvetlenül a testük főfalaival érintkeztek, — kezet fogtak, megölelték egymást, csókolódtak, — mindig szorosabban szorították magukat egymáshoz s végre még belsőbben egyesültek. De mindezekben a *szerelmük* játszotta a *főszerepet*,

ezerszerre jobban, mint az egymást kereső magányos sejtek azt valaha is tudták volna, a test belsejében elrejtett ivarsejtek számára is. A szerelemnek valamennyi kéj- és fájdalomérzete addig-addig hullámozott, lobogott, forrott teljes erejével a nagy szervezeten keresztül, mígnem felkavarta az egész felül levő, magasabb, többet felölelő személy-egyedet, egészen ama mélységig le követelődzött, panaszkodott, ujjongott, szétáramlott benne.

Ámde meghatározott helyen akkor ez mind megállapodott. A magsejtek a petesejtekre rátaláltak, megkezdődött a kicsi, elkülönített vakondok titkos belső élete, egy mindenekfelett levő egyeden belül. Ott valódi sejtkereskedés jött létre. De amint az megjött, minden közvetlen összeköttetés teljesen megszakadt a nagy férfi- és nő-egyedek szerelmi életével. Ott régen bevégeződött a testi szerelmi folyamat. *Saját* legmagasabb emelkedettségének és teljesülésének már régen el kellett ott múlnia.

Ha mindezt tisztán emlékezetedbe idézed saját testednek egyik szerelmi ténykedésével, akkor bizonyára nem kételkedhetel afelől, hogy minek kellett történni és mi történt.

A legmagasabb kéj pillanatában az egysejtű lényeknél természetűen a teljes összeolvadásba helyezve, s a soksejtűeknél éppen olyan természetűen a nagy szerelmi út más fokozatába kellett *elhelyezkednie*.

Egy korábbiba.

A távolsági szerelemnek a valódi vegyülési ténykedéshez legközelebb eső fokozatába. Tehát e távolsági szerelem legszélsőbb pontjába, melyet az igazi vegyképes nemi egysejtűek, de még a soksejtű egyedek maguk is elértek.

Ezzel a kezembe került az egész fejlődés menetének a kulcsa. A sejtbokrok szerelme is megőrizte a maga számára a testi kielégítés legmagasabb pontját, a saját kék pontját; de ezt a pontot egész természetének megfelelően a nagy láncolás más helyére tette, oda, ahol ez a láncolat rájuk nézve egy elért és tovább már túl nem szárnyalható tetővel végződött.

Most már csak az a kérdés, hogy az állatok fejlődésének nagy emelkedő vonalán hol volt mindegyiknél e tetőpont. És itt az előbb elmondottak változatos képe valószínűen maga szolgáltatja a fejlődés szükséges fokozatait.

* *

A soksejtű lények, e nagy sejtgútlák, légszelső szerelmi ténykedése, melyeknek védő- és fedőpajzsa alatt a kis mag- és petevakondok végzik utolsó munkájukat, nem vegyületes, hanem a legkedvezőbb esetben érintési ténykedés.

Láttuk azonban azt, hogy meddig ingadozott ez maga a te becses őseidnél. A szerelmes soksejtű lények keresték egymást, közeledtek egymáshoz, látták egymást, megéreztek egymást valahogy a legnagyobb távolságra — és azután mag meg peték kifröcscsentek taláalomra a nagy ürbe. Csak lassan szegődik éhez feltétel gyanánt a testi érintkezés. Halak, amelyek testüket egymás testéhez szorítják. Amelyek egymáshoz szívódván, úszójukkal fogják egymást. Végtére szorosan tapad szerelmi kapu a szerelmi kapuhoz. Ez hosszú időn keresztül a kloaka összekötő kapuja. Lassacskán fejlődik ebben mindkét részről a zsarnér. Egyoldalúan emelkedve és végre az alfelnyílástól elválva, penissé válik.

A külső lehető távolságvételnek e tisztába hozott

útja a két nagy fedőegyed, a férfi és nő között minden egyes állomásával egyúttal ez egyedek kéj érzeti vetületének útja volt.

A kéj érzet, mint az élvezet legmagasabb mozzanata, koronája legyen a szerelmi láncnak. E szerelmi lánc határpontja fokról-fokra mind mélyebbre tolul befelé. És ezzel velejár a kéjérzet is, hogy illő helyét keresse.

Térjünk még egyszer vissza a soksejtű lény amaz ösképéhez, amely már annyiszor segített rajtunk vizsgáló szemlélődésünkben; ahoz a fokhoz, amelyet Häckel ösgyomorállatnak vagy gastráának keresztelt.

Az egész állat csak bőrből és bélből van. A bél gondoskodik a táplálásról. A bőr ellenben mozgat, véd és az érzetek tulajdonképpeni széke. Ez veszi föl a fény és hang ingereit, a lökéseket és szúrásokat és különféle fajú érintéseket.

E fokon a bőr egész terjedelmében az, ami később az idegrendszer. Ez az egész idegrendszer összes érzéki szerveivel és belső műhelyeivel eredetileg bőrből alakult ki. A finomabb átalakító-műhelyek lassacskán, védelmi szempontokból, e bőr gödröcskéibe, csatornáiba és zacskóiba, tehát befelé helyeződtek el. Így az agy- és gerincvelő az egész ideghálózat mintegy bőrdarabocskákban, fokról-fokra mind mélyebbre sülyedt befelé a testnek biztos mélységébe, éppen amaz alapelv mintájára, mely szerint legelőször is a gyomor fordult befelé. Mennél finomabban és bonyolultabban alakult ki az állati test összes belső művészi szervezete, annál finomabban és bonyolultabban szövődött ez a kezdetleges bőrháló egész belsején keresztül. Azonban még most is fenn kellett állania a legszorosabb összeköttetésnek a belső érzetműhelyek és a külvilág között.

Habár az érzésnek tulajdonképpeni székhelye mélyre vonult vissza a kemény koponyába és a gerincoszlopba, mégis fenntartották e befelé költözött bőrrészek folytonfolyvást, idegkapcsolatok révén, tehát voltaképpen a legfinomabb bőrnyújtványok, mintegy befelé vezetett bőrcsúcsok útján az összeköttetést, érintkezést a test felületével, tehát a bőrnek régi, valódi székhelyével.

Még mindig e külső bőr veszi fel, nálad is, legelőbb a fény- és hanghullámokat, a tűnek bosszantó szúrásait és a májusi nap jóleső melegét és így tovább.

Az érzet tulajdonképpeni székhelye immár nincsen közvetlenül a fölület befogadó helyén, hanem közbefurakodik az ideg távírósdronya, mely a fény-, hang-, lökés- vagy hőingert a belső főszervhez, tehát a gerinc- és agyvelőhöz vezet. Maga a bőrfelület is megosztá, tennenmagadnál is, a munkát. Két hely, a szemek, csak a fényingereket lesik; kettő, a fülek, csak a hallás ingereit. Kettő az orrban kizárólag csak a szag ingereit. Ebben az esetben e legszélső befogadó helyek újból egy kicsit beapadtak a maguk védelmére; így a fény föl vételére szolgáló recehártya mélyen fekszik a felső bőr egyik áttetsző része mögött; a fül is egészen zárt hüvelylyé vált és az orr majdnem zsebforma alakot öltött a szagló nyálkahártya számára.

Csak a nyomás és hőváltozásra való visszahatás maradt majdnem az egész bőrfelület számára; bárhol is bökdösnek tüvel, karodon, lábodon, vállodon, melleden: kellemetlen fájdalmat érzel, valamint éppen e helyeken kellemesen érzed a nap jóleső melegét. Mind e finomodások és bonyolódások csak lépésről-lépésre fejlődtek közted és a legrégebbi bőrállatok közt. Még ma is vannak előtted oly állatok, melyeknél az egész valódi felbőr az egész agyvelőt alkotja

és teljes egészében hall, meg fényt is érez. És csak lassacskán látod, mint válik az agyvelő központi helylyé, mely a fősejtek összes érzeteit újból egybeköti, miként a pók hálójának összes szálait. Kisvártatva észreveszed, hogy pl. ez vagy az a helye a bőrnek csak a fényt érzi még, de a többi helyett is. Látod, hogy ez a hely befelé összeköttetésben van az agyvelővel, határozott bőrrost, a látóideg útján és látod, miként süpped be kívülről befelé, először kis gödröt, majd zacskót és végre zárt és csak elöl, a fény áteresztésére nyitott helyet alkotva, szóval, hogy miként alakul át szemmé. Az egész felsőbb állatvilág e jelentős haladások szakadatlan példája.

Nos tehát, a soksejtű lényeknél a szerelem egész érzetvilága a bőrre vezet vissza bennünket.

A bőr lett a soksejtű állatok mindenható szerelmi közvetítője és hordozója, s így azok már nem szeretkezhetek valódi teljes vegyülésre, hanem már csak távolsági szerelmet, érintkező szerelmet gyakoroltak. És így lett a bőr a kék eredeti tanyájává, e távolsági szerelem legmagasabb testi gyönyör-diadalának színhelyévé.

Hogy mennyire van része a bőrnek a szerelem dolgaiban, azt önmagadtól kitalálhatod. Igaz, hogy rendkívüli agyvelőddel, mérhetetlen távolságokat átható emlékezőképességeddel, mindenkor szilárdan alkotó képzelőtehetségeddel, ezernyi művelődési eszközökben és művelődési rövidítésekben való titkos iskoláztatásoddal kiválóan nehéz példa vagy, mégis ez egyszer hadd beszéljünk veled kurtán.

Bőröd szerelmi gerjedelmedben először is mint recehártya vesz részt és pedig a látásnál. A női test látása, a tulajdonképpeni szerető látása s így tovább.

Azután, mint a hanghullámok tapintó érzéke. Mint

fül. Emberi hang, beszéd, ének, zene. A zene erotikus hatásához semmi kétség sem fér.

Harmadszor: mint az orr nyálkahártyája. Saját-ságos fátýolban jelenik meg nálunk a szaglás szerepe erotikus dolgokban. Beszélünk buja parfümökről és jogosan. Máskülönbén a szag, melyre Jáger Gusztáv találóan utalt, még afféle titkos szerepet is játszik. E kérdés még igen bonyolult és beható tudományos tisztázásra szorul.

Negyedszer: testi érintés által. Itt a kék érzet erősségének félreismerhetetlen fokozódásával találkozunk. Csók. ölelés. A puha emberi bőr érintése a bőrön a kellemes csiklandozás határozott érzetét kelti.

De a csiklandozás ez általános érzetén belül most ötödször: félreismerhetetlen lokalizálás áll be. Az érzés tetőpontja gyanánt egy szorosán körülírt hely jelentkezik: a férfinél a penis, a nőnél? a clitoris. E helyek tartós ingerlése mindkét nemnél a gyönyörérezet legmagasabb fokát idézi elő. Mind a két nemnél mély összefüggés áll fenn éppen e helyek ingerlőképessége és a nagy sejttest érettsége között, nemzőanyagok elválasztására. Sőt a férfinél az elválasztás e folyamatának legszélső mechanikai ténykedése, a magállatocskák kiválása, közvetlenül a gyönyörérezet legmagasabb fokával esik össze és oly benső viszonyban áll ezzel, hogy a két folyamatot széjjel sem lehet választani,

Ha megvizsgálod az illető kritikus testrészeket, amelyekhez a gyönyörérezet teljessége tapad, határozott idegfeltételeket találsz, melyek alapján egyenesen »kéjszervről« beszélhetünk. Mindazonáltal összetett nemi érzék-szervről, olyan értelemben, amilyen a szem a fényre nézve, nem szólhatunk. A bőrrel való összefüggés nagyon is nyilvános.

Képzeld el azt a helyzetet, hogy egész fehér bőröd egy hangszer billentyűinek nagy sorozatát alkotná, melyen zenélni lehetne.

Bőrödnek vannak egyes helyei, melyeknek volta-képpen csak egy a billentyűje. A szemek a világosság, a fülek a hang számára. De éppen ez »egybillentyűs szerveknek« billentyűjében egy külön nyomantyú van, mely egy teljes gyönyörű hangszer, sőt valóságos óriási zenekar megnyitására szolgál, mely a legbonyolultabb darabokat játssza.

Némiképpen hasonló, de alacsonyabb soron áll a nyelv meg az orr.

Ellenben óriási tömegét találod a bőrhelyeknek — néhány ponton egész szép meztelen bőrödet —, melyek mindegyikének több a billentyűje, de a billentyűk csak magukban vannak meg, a nélkül, hogy mögöttük más, nyitható zongora volna.

Az egyik billentyű nyomásra és bökésre, a másik gyöngé csiklandozásra, a harmadik hidegre, melegre érez föl, kellemes vagy fájdalmas érzéssel, úgy, ahogy. De ezzel a felérezéssel minden meg van téve. Ezek sorába szegődik a nemi kapuk helye, a férfi nemző tagja és a nő csiklója. Ezeknek, úgy tetszik, szintén csak egy a billentyűjök; de ez nem olyan különös, mint a szem-, fül-, nyelv- és orré, milyen a többi bőrnek nincsen, hanem csak olyan, amilyent a bőr sok helyén találunk: a csiklandozás billentyűje.

Ezt a billentyűt egyoldalúan fejlesztette, de nem a szem és fül értelmében, óriási zenekarrá, végtelenül bonyolult, összhangzatos és diszharmonikus játékkal, hanem csak egy határozott kéz hangulatot, mely már magában a billentyűben benne volt és ott óriási módon fokozott föl.

A könnyű, finom csiklandozás mindig kék érzettel jár. Ez a kék sarkában iszonyúvá, orkánszerűvé fejlődött, anélkül, hogy belsőleg valaha finomabban tagozódott volna. A látással és hallással szemben a buja kék egy szörnyeteg, otromba óriás, aki minden erejét nem a különleges élet finomodásából meríti, hanem egyetlen egy valódi kék hajtás szertelen túlhajtásából. Igaz, hogy ez egy Góliáth ereje.

Buja kék érzeted összefüggése a bőr egyszerű kellemes csiklandozásával nagyon is világos, már amennyire valami az érzetek e bonyolult birodalmában világos lehet, hol mindenütt, már legközelebbi embertársunknál is, analógiákkal kell számolnunk, míg önmagunkra nézve csak vékonyka deszkán függünk ismeretlen énünk fekete tengere fölött.

Talán nem is oly rossz hasonlat, hogy egyszer valamely tipikus csiklandozási tény, mondjuk csak, a férfi nemi folyamatával párhuzamba állítasz. Értem a tüsszentést. Valami könnyen csiklandozza orrod nyálkahártyáját. Bizsergő inger származik belőle gyorsuló fokozással. Egyszerre megesik az impulzív akarotodtól nem függő, kilökéssel járó kiválás. A csiklandozás a megváltással együtt határozott kék érzettel jár, gondoljunk csak tubákos ismerőseinkre. Az egész ténykedés pedig merőben hasonló a férfi nemi ténykedéséhez.

Ennél is a kék legnagyobb érzete együvé esik egy önkény telén ejakulációval, kilökéssel. Hiszen a testnek általán ismert »összenyaklása« a nemi ténykedésnél szakasztott mása a tüsszentő viselkedésnek! Sőt a magam részéről, ha a két ténykedést gondolatban egybevetem, a legjobb akarat mellett sem tudnék helyét megálló különbséget felhozni, a kékérzet fokozatának (de nem fajának) egyedüli kivételével.

Az egyik ágyúdörrenés egy szippantás tubákkal szemben.

A csiklandozó kék iszonyú, mesés fokozódása a nemi ténykedésben, az egyetlen tompa hang óriási ereje, mely a csiklandozó főbillentyűnek csak éppen abban az esetben jutott osztályrészül és seholy egyebütt, ez, nézetem szerint, egyszerűen következménye annak, hogy e nemi csiklandozó ténykedés a hímember és nőember sejtársulata távolsági szerelmének leg-szélső fokát jelöli és ezáltal tett szert amaz óriási többletre, mely a magasabb egyed kék érzetében szabaddá lett az egysejtűek valódi vegyülése és egybe-olvadása fejében.

A szerelmi teljesüléssel velejáró boldog érzület, mely valamennyi egyednél a reális testvegyüléstől elvált, a távolsági szerelem e legszélső fölcsiklandozó helyén lokalizálódott.

Ezáltal ez a kék érzet, habár nem is tett szert, a szem vagy fül módjára, külön átszellemült érzéki szervre, mégis rengeteg perspektívát szerzett maga mögött, — ez minden soksejtű egyed mindenható szerelmi odysseájának határozott koronázó mozzanatává fejlődött. Pusztán csak e szerelem, mint távolsági szerelem átszellemülésének összes mennyei gyönyörűségeire kell gondolnod, hogy megérezd, mily szellemi láncolatba lépett ezzel a kék érzet. Fokozott tubákos csiklandozásaiból kiindult szárnyrakelés ez, mely a »Divina Commedia«-ba hull bele.

Mert bár te most a buja kéjt (habár, mint látod, nem is teljesen jogosult értelemben) vérvörös keveredési szerelemnek nevezed és a liliumfehér szem-, fül- és csók-távolsági szerelemmel szemben lealacsonyítod, még sem tagadhatod azt, hogy tested ez egyetlenegy, de Herkules-erejű bőrbillentyű mozgása

adja meg az alapbasszust valamennyi, bár mégoly Botticelli-édes szellemi dallamaidhoz. Még pedig a jogosult basszust. Mert mindaz, amit te testnek nevezel, valóságban épp oly szellem, mint minden más egyéb te benned. A nagy hangversenyhez minden hangszer egyenlő joggal odatartozik. *Ez is.*

* *

Ebből a következtetésből kiindulva, a további történelmi szemlélés (de mindig a valószínűség keretében!) már semmi különös nehézséggel sem jár.

Ha ember-analógiánk szerint valamennyi soksejtű állategyed számára alaptényül a kielégítő kéj érzetmegváltást tekintjük, akkor e kéj érzet lokalizálódása hozzáilleszkedett a különböző tényállásokhoz, úgy ahogy csak lehetett.

A halnál, melynek még semmi nemzőtagja nincsen, a legmagasabb kéj érzet nem kapcsolódhatott egy helyhez, mint az embernél. Emlékezzél csak még egyszer a kedves tavi pisztrángra: hím és tojó össze-találkoznak, meglátják egymást, szerelmesen felszökkennek a levegőbe, miközben egész hasukkal érintkeznek és most egyszerre kifreccsen a hímnél a mag, a nőténynél a peték. A magad szerelmi élményeinek példája alapján azt fogod mondani: íme, itt már az egész hasbőr érintésével velejáró egyszerű csiklandozás elegendő arra, hogy a kéjérzetet teljes magasságra szöktesse. És e magassággal kapcsolatban mindkét félnél beállít a nemi tüsszentés; hím és nőtény kifreccsentik szerelmük termékét.

Mi sem gátolja azonban azt, hogy ezen az úton visszafelé a dolgot még egyszerűbbnek ne gondolhassuk.

Tekints el a puszta érintéstől, sőt minden egyéb közvetlen testi megtapintástól, mint a csiklandozás mozzanatától. Két különmemű állat kölcsönös közelségüket csak egy érzékkel — szemmel vagy füllel — érezzék, csak lássák, hallják vagy csak szagolják egymást és azután mindketten ériék el a gyönyör tetőpontját. Itt tehát egyenesen a szem vagy a fül, vagy az orr alkotta a csiklandozót, mely tüstént a teljes kējérzetre vezetett.

Ezekből látod, hogy a fokozódás lépcsőjének minden egyes foka, melyet fentebb tenálad szemléltünk, állati őseid egyikénél-másikánál elegendő volt arra nézve, hogy az egész érzést kiváltsa. Mintha te szeretődöt csak látnád, csak hallanád, vagy csak ruhájának illata ütné meg orrodát és már az elegendő volna arra, hogy tebenned a legbensőbb szerelmi ténykedés teljes dallamát összes érzelmeivel és az élethullám kiömlésével együtt megindítsa. A tavi pizstrángok legalább már a kézszorításnál tartanak. Az ezektől tehozzád vezető utat fordított irányban most már magadtól tudod kijelölni. A békák ott a tóban nyilván még a bőr külső dörzsölődésével gerjednek föl. A götéknél, melyek szeretkezése kaput a kapura zár, ez érzés bizonyára már erősen lokalizálódik a kapuk szélére. De ezek még csak a bélcsatornák kapui. (Ez eset, mellékesen megjegyezve, igen érdekes a pederasztia történetéhez.) Ugyanez az eset még a gyík- és krokodilusnál. De itt már megszűnik valami, ami rád nézve idegen.

A nőtény t. i. a kēj ténykedésén túl is testében tartja meg petéit.

A fogamzás, a mag- és petesejtek tulajdonképpeni összevegyülésének ténye, magában a nő testében történik meg. Ez egyfelől védelmet jelent a peték

számára, másfelől nagy fokozódását ama valószínűségnek, hogy minden gyíkpete megtalálta magállatocskáját, minélfogva a valódi vegyülési ténykedés be is állott. Ez a haladás csak akkor vált lehetségessé, amikor a hím nemzőrésze már kifejlődött. Ezentúl a mag ejaculatiojának a kék érzet legmagasabb fokával csak a hímnél kellett együtt járnia. A nőnél a kék pillanatában végkép elesett a peték mindenféle kitörése.

Emlékezel, hogy az ember-nő épp ezen esete egyike volt ama pontoknak, melyet te előbb lehetetlennek akartál bélyegezni, t. i. azt, hogy a nőnél a gyönyör ténykedése látszólag teljesen függetlenül a petéknek a petefészektől való elválásától. Valóságban minden csak attól függött, hogy a mag a fejlődés határozott fontos sarkába, mennél mélyebbre hatoljon bele a nőbe. Ebben a behatolásban feküdt a két nagy fedőegyed, a férfi és nő távolsági szerelmének legszélső ténykedése, a mag- és petesejtek vegyülési szerelmének javára.

A nőnél egyedül arra kellett a természetnek törekednie, hogy a maghullám minél mélyebbre való behatolására lehető legjobb belső helyzet nyújtson lehetőséget. Mindaz, ami a tulajdon nőpetéket illeti, már régóta olyan mélyen helyezkedett el a belsőben és oly külön tulajdon mechanizmussal bírt, hogy a két nagy ember egész nemi folyamatának ezzel egyáltalában mit sem kellett törődnie. A peték tulajdonképpen határába való benyomulás a bevitt magállatocskák sajátos dolga volt. Hadd hajthassa azokat a maguk külön kéjsóvárgása előre, a valódi testi egybeolvadás ősi kék érzete után, melyet mi, nagyok már nem ismerünk. Ennek azonban az óriási, milliónyi sejtű anyaszervezethez semmi köze sem volt és ennél-

fogva semmi vonatkozásban sem állott ennek kéj-érzetével. Az a követelés tehát, hogy a nő kéj érzete összeessék a peték elkülönítésével, nem egyéb rég elavult állapotok megújulása után való vágynál, a halak és békák állapota után, melynél a nő is kéjlegett, mikor petéi elváltak; oly állapot után, melyből már a gyíkok kivedlettek, mivel nem volt hasznos.

* *

A szerelmi gyönyör, mint pusztá pillanatnyi kéj-érzet, démoni erejét pusztán csak egy és ugyanazon hang fokozásával éri el. Ebből érthető, hogy állati elődeid láncolatában attól fogva, hogy a kéj és fájdalom visszahatása általában külsőleg meglehetősen világosan jelentkezett, a kéj már mint többé-kevésbé állandó valami tűnik fel.

Már a szerelmes halak viselkedése, melyek egymáshoz dörzsölődnek, anélkül, hogy nemi szerveik volnának, merőben hasonlítanak a némileg fölgerjedt emberfiához olyannyira, hogy ez még a legegyszerűbb szemlélőnek is feltűnt. Lehetséges, hogy az érzet még hosszabb időre terjed ki. Lehetséges. De pontosan ezt nem mondhatjuk, mivel nem tudjuk, mennyi az előjáték és mennyi az igazi, valódi ténykedés. Azt hihetnők, hogy az embernél, ha már minden annyira epigrammaszerűleg kicsúcsosodik itt is, mint minden cselekvésében, ez a központosítás, takarékoskodás és epigrammatikusság jelentkezik. De ha általában pusztán csak magát a ténykedést tekintjük, nagy művészet kell ahoz, hogy csak a legkisebb, de helytálló különbséget találjunk egy szerelmes hímbéka és egy pusztán csak a nyers kéj sóvárgás által hajtott ember közt.

Mint az örült — és valóban érzelmi zenekara egyetlen mozgó billentyűjének Örültje — veti magát a béka bármely nősténybékára. Még nemzötagnélküli — csak általános érintkezési szeretkező. De oly erővel ragadja meg a nőstényt, hogy ez nem ritkán belevész ebbe az ölelésbe. Ha igazi nőstény béka nem áll rendelkezésére, más, kapóra kerülő állatot ragad meg gerjedelme kielégítésére. Megüli a pontyot, hogy csak úgy röpül a pikkelye és nem ritkán még a szemét is kikaparja. Az aranyhalas-edénybe került béka ily módon halálra hajszojja az aranyhalacskákat. De a hímbékák a hímre is ráugranak, ha más választásuk nincsen. A döglött nőstényt épp oly dühösen ölelik át, mint az elevent. A szeretkezésben ölelő párra is rávetik magukat a pár nélküli hímek, mígnem a kuszált élet utálatos gomolya nem támad. Sőt még az élettelen fát is megragadják, hogy vele közösüljenek.

Örült játék. Nem jut-e eszedbe, mi mindent nem követett el az emberi örület buja kék vágyában?

Mindent csak azért, hogy e tompa alapbasszusba változatosságot vigyen bele. Férfinak férfival, nőnek nővel való szeretkezése. Szeretkezés szamarakkal és libákkal. Szeretkezés holtakkal, kínozottakkal, haldoklókkal. Szeretkezés mesterséges tárgyakkal, babákkal és szerekkel. Szeretkezés sokakkal. Szeretkezés a kaucsuk emberalakkal, minden kigondolható helyzetekben. Nem szükséges e humorisztikus rémkamarának további feltárása.

Végül következik a szerelem kipróbált Epikureusa és kimondja végeredményül, mily nyomorúságosan kevésbé lehet ezt a hatásában oly iszonyú kék érzetet változtatni, — egy kis kör, örökké újonnan tapodva és az eredmény tulajdonképpen mindig csak semmi!

Mindezt már eleve megtette — a bölcselkedésen

kívül — a béka és te, annyi kultúrszázad túlfinomult embere, a valóságban itt állsz az, évmilliók ijesztően szegény köre előtt, melyek téged békaemberedtől elválasztanak. Ki kell mondani, hogy az emberiség e pontban valóságos Don Quixote-harcot vívott a legnagyobb szélsőségig, csakhogy változatosságot teremtsen az egyszerű érzelemben. És a valóságban még sem haladta túl a békát.

Nem, ebben az irányban nem lehetett mást tenni. Egészen más út vezetett, emellett sokkal lassabban, de magasabbra és ez sokkal emberibb is. Az ember már egyszer a szellemi állat, a magasbatörő szellem állatja — és itt misem segít.

Innen kiindulva, egészen más, határozottan több kilátással kecsegtető úttal próbálkoztak meg. Némileg zajtalanabb, de mégis túlhatalmas kísérlet történt, hogy mivel már a nagy szerelemláncba a gyönyöringer jelenete szilárd szikla gyanánt belekerült, hogy ezt a sziklát magasabb vonalba szellemesítsék.

Magasabb vonalból vették új bírálás alá a két-egyednek, a férfinak és nőnek összeállítását egy, még magasabb egységalkotás szempontjából.

Nem minden nő mint ilyen és csak azért, mivelhogy »nő«, akármilyen férfival és fordítva. Értesz, hogy mit akarok. A kéj zabolátlan lova önmagában fejlődésre képtelen, de mindenható szellem- és kulturlovass combjai közé szorult: a szerelmi egyed szellemi megokolása az éppen eme férfi és éppen eme nő közötti egyéni összhang alapján. Innen kezdődik a fejlődés egy további folyamata, mely mindent még egyszer másképp értékeli. E szó: egynejűség, csak jelzi, még pedig csak előzetesen és nem maradandó lényegében e folyamatot. Mégis oly durván ragadja meg, hogy a dolog megismerhetővé válik.

A kék, mely férfiak és nők között állatokkal, hullákkal, műszerekkel és így tovább végre mégsem ért el további komoly fejlődést, tényezővé válik két embernek egymáshoz való viszonyában, kik egészen más, lelki talajról magasabb közösségbe, egy egészen határozott egyed-műveltségbe léptek. Kétségtelen, hogy a kék az ilyen szövetségnek is nyers parlagija lesz. De kérdés, hogy inneniül fogva nem nevelhető-e — ő, ki őskézdetében tulajdonképpen csak két testileg egybeolvadó egyed közötti összhangzó érzés volt, mely azután a soksejtűeknél, a fedőegyedeknél, a férfinél és nőnél egy távolsági sarok legszélén befészkelte magát — és most ama lehetőség előtt áll, hogy egy igazi szellemi egybeolvadási kísérletre térhetne.

E fejlődési pálya részben már a monogámia krónikájában és mindabban, ami ezzel összefügg, nyíltan látható. Nagyobb részt azonban oly házasságban (cum grano salis) lappang, mely még nem fekszik mögöttünk, a ma emberei mögött, hanem még csak előttünk.

Ez a dolgot ismét rendkívül megnehezíti.

Egy egészen új, távoleső, ködösen kéklő hóhegység mered föl előttünk.

Mindaz újból jelentkezik, amit már réges-régen a házasság kezdeteiről mondhatunk. De a szó maga mint egy takaró hull le egy sokkal mélyebben fekvő problémáról.

Eddig a szerelmi egyedről mindig csak általán mint férfiról és nőről beszéltünk. Ez ellentétességben rejlik minden. Megfigyeltük az eszközöket, hogy miképpen találkozhatnak, köthetik le egymást, hogy alkotják a magasabb egyedet, kezdeményezhetik a vegyülési ténykedést és így tovább. Mi lesz akkor,

ha a férfi és nő ez összekapcsolódásába még sokkal finomabb motívumok vegyülnek bele?

Többé nem csak férfi és nő, a szükséges nemi ellentét értelmében.

Hanem *egy* férfi, egy egészen határozott férfi.

És *egy* nő, egy egészen határozott nő.

Egyénítő választás.

Bizonyára igen különös, hogy éppen a durva kéj egy pontjánál térünk erre az új fejezetre. Éppen a buja kéj, durva, egyforma alabasszusával ekkoráig folyton-folyvást azt akarta velünk megértetni, hogy voltaképp minden magasabb, szellemibb, egyénítettebb választás a szerelmi egyed dolgában közömbös, mivel ez az alapdallam tovább hangzik, akár szeszélyünk legbutább pillanatnyi lénye, akár a legtisztább szerelem üti a billentyűit.

És valóban úgy van, hogy éppen itt csak jövődöbeli értékek merülnek föl előtted, ha a kéj egyénítéséről is akarsz szólni, ha bizonyos értelemben felszabadított emberről beszélsz, ki a valódi kéj érzetére általán csak akkor volna képes, ha egy más lénnyel egyesülne bensőleg, melyet végtelenül kifinomodott egész kultúrszelleme, összes erkölce és szépiészeti érzéke, egész eszményisége és eszményeket teremtő vágya az igazinak, a neki megfelelőnek felismert, mely tehát a legmagasabb értelemben ő rá nézve Madonna is, Vénusz is lenne egy személyben. Ez a fenséges harmónia nyilván nálunk is még csak fejlődési eszmény, melyet ugyan már vágyakozva nézünk, de korántsem bírunk. Csak ez a folytonos epedve buzgó nézés (melyhez semmiféle igazi és tiszta lélek, vágyakozása pontjára valamikor életében még az attól bármily erősen elütő ténykedésekben sem lett voltaképpen hűtelemné) vezethet bennünket vala-

mikor annak birtokába. Eközben azonban úgy látszik, hogy a kék ama régi durva alakja egy irányban mégis jó szerepet játszik, hogy még most is általán szerelmi egyedeket segít folytonosan teremteni, habár ezek még csak durva, mintegy torzképei az eszménynek. Különbösen kihalna az emberiség, az eszményteremtésnek életerét ezáltal mélyebb rétegből elválnák, melyet nekünk, küzdőknek épp oly kevésbé szabad lebecsülnünk, mint a mesebeli óriáskiasszonynak a parasztot, ki a magot veti.

De hát miért nem választjuk szándékosan rendszeretlen, csak intim gondolatingereket követő megfigyelésünk módjánál éppen az ilyen, a legrégebbi, az eljövendővel összekötő csomókat lendítő deszkául egy további ugráshoz? Éppen azért nem, mert ilyen.

Föl tehát az egyéniség csöndes, de folytonos diadalában egy új fokra, egy magasabbra. Többé már nem férfi és nő, hanem »ez a« férfi és »ez a« nő.

Bevezetésül egy állattörténet.

Előbb azonban még — egy szót.

Intermezzo.

A túlsó tópart kis fenyves körvonalán túl, vakító fehér felhőtömb emelkedik lassan fölfelé.

Az apró fácskákhöz képest óriásinak, örök hóval borított szakadéknak tetszik. Az ég végtelen kék csészéjéhez képest csak egy darabka csillogó cukor.

És úgy tetszik, mintha ez a forró kék már ki is kezdené, amint a szemhatár fölé merészkedik. A fehér tömb púpokát hajt, akár mint Hamlet tevéje és torz pofákat vág, nagy Napóleon-orrokkal. Egyszerre elszakad az egyik első orr, laza pehely gyanánt kavarog a kékségben.

Egy pillanatra a tóra tekintesz, azután megint feléje fordulsz. A pelyhecske eltűnt végképpen. Elolvadt. Felszívódott. Alig, hogy az azúrtengeren gyöngé kis halavány pihét látsz. Még egy perc és ez is eltűnt. Újból egységes érc gyanánt derül a kékség.

Eközben alant az egész hóhegy omlik, bomlik. Még két-három felhőcske elszakad, feljebb száll és magában olvad el. Azután az egész főtömb sok kisebb orommá válik széjjel, melyek többé nem szállnak följebb, hanem már alant fogyatkoznak. Egyszerre mindenfelé a havas csúcsok között kéklő jegesek módjára csillan föl. De már Kék folyókká változnak a jegesek, a folyók ismét az azúr fémek kékjébe nyomuló szakadékokká. Finom lobogócskák csüngenek most alá, csillanó jégcsapokhoz hasonlóan a hó szélein. Azután e csapok finom fehér porrá robbannak szét vízesések módjára, melyek habbá locscsannak, mielőtt a mélység fenekét csapkodnák. Még néhány perc és vége a felhőnek; csak egy kis ködös foltocska van még a diadalmas kékben, egy halvány homályosodás — és azután semmi. De mélyen alant, az erdő fölött, fehér ólálkodó medve gyanánt, újabb tömeg törekszik fölfelé. Újra ugyanaz a küzdelem. Újra ugyanaz a halál...

Szent igaz, hogy a történelmi fejlődés mélyebb bepillantást nyújt. Ez a millió évek embere, kiben annyi meg annyi világ rétege települt egymás hegyébe, ki annyi meg annyi szörnyetegen át történelmileg keresztülmászkaált és még ma is valamennyinek mintegy farkát és karmát magán viseli. Darwinnak és az igazi világtörténelemnek ez az embere valóban másként értelmezhető legény, mint Jehovának ama paradicsombeli Ádámja, aki teljesen készen észter-

gályozva és lakkozva került a vásárra, hogy azonnal és minden időre képviselje az eszményt és aki azután mégis oly fogyatékosnak bizonyult, mint - amilyen.

Ez a történelmivé vált ember hasonlít a Tolstoj-novellabeli hőshöz, kinek a maga élete olyannak tetszett, mint egy elevenek fojtogató munkája, ki gyapjúzsákba van bevarrva és akinek addig kell forgolódnia és kapálódnia, mígnem fejét végtére ki nem bökte a hurka egyik végén és a napfényre ki nem dugta. Semmiesetre sem lehetetlenség, hogyha ennek az embernek, aki nagyot lélegzik a világosságban, a haja még tele van gyapjúpihével. Ilyen gyapjúpihék mai szerelmi életedben a látszólagos bolondságok, a számtalan elszórt nemzősejt, a szentnek és ízléstelennek összekapcsolása a nemi folyamatban és így tovább. Jó, látok végtelen bonyolódást és ha ez a történelmi bonyolódás még ma is bonyolult, akkor ez valóban nem abszurdum, hanem merő logika. Fejemet azonban kezemre támasztva nézem amott a felhőket, amelyek szép fehérén és tömören bodroznak föl és mégis folyton-folyvást a kéklő semmibe oldódnak. A tavon szeretkező madarak páros sokasága lakodalmat csap és vadul folyik itt alant új életnek nemzése. De fönt jönnek-mennek hallgatólag a felhők csöndes tragikummal, mint egy nagy kar, mely a dologból a következtetést, az erkölcsi tanulást levonja.

Hja, az a morál. És én beleképzelem magamat ama kvadrillió számú, világba szórt magálatocskák egyikének a sorsába és kérdelem magamtól: vajjon mindezzel a lehetetlenséget nem toltuk-e el csak egy darabkával is a világdolgok velejében, ahelyett, hogy ki is emeltük volna a világból?

Hogy egy éljen és tovább szeressen, kvadrilliónak kell elpusztulni!

Magsejt találkozik a petesejttel és meglesz az ember és nagygyá lesz és napfényre lép, szeme nyílik és látja a csillagokat és a mesés kéket odafent.

Ezernyi petesejtnak rövidke élete azonban csak nyomorúságos tapogatódzás a petefészkek és méh közti koromsötét csatornában. Szegény építőkövek világok számára, melyekből világ még sem lesz soha.

Eszembe jut még Multatuli gyönyörűséges históriája: apa oktatja gyermekét, mily szépen vagy on elrendezve minden a világon. A madár tojik és fiai jókor kelnek ki, amikor giliszták akadnak ebédre és danájuk csupa hála e hűséges gondoskodásért. »A giliszták is velük énekelnek, apa?«kérdi a gyermek.

Nem, bizonyára nem énekelnek együtt ez elpazarolt magálatocskák, ha öröklésük és reményeik évmilliók terhével szomjan vesznek, anélkül, hogy emberré váltak volna.

* *

Jól látom, hogy a legvégsőre akarsz kérni; a bölcselet legvelejére. Én pedig csak egyetlen egy képpel akarok felelni. Hátha megteszi.

Képzeld magad könnyűnek, mint madár, léggömbnek, — még sokkal könnyebbnek, teljesen nehézség nélkülinek. És szállj fölfelé. Oly magasra, mint egy 500 lábnyi eukaliptusfa. Az Eiffel-torony 300 méterére. A Gaurizankár 8840 méterére. Kék szem gyanánt látod itt a kerek tavat alattad, amint besüpped a fenyves szürkészöld szőnyegébe. És a szőnyeg belevész egy megfejthetetlen hímzés általános tarkabarkaságába. Violaszínű magaslatok délen. Északon a szemhatár rajta van a magasán domborodó tengeren. Végre az

egész alföld csak egy szakadék, — azután e szakadék is bezárul, felhők, végtelen fehér magány. A léggömb legnagyobb magassága: Berson a »Phönix«-ben 9000 méternyire, az üres »Cirrus« 18.000-ig. Az ó-kor fel-fogása szerint most keresztül kellene vágnod az ég hires kristály kék harangját, amelyen az istenek lebegnek.

De kristály nem tűnik föl, semmiféle Vénusz hófehér teste nem tükröződik benne. Valóban csak a kék szint hasítottad keresztül. A finom vízhólyagocskák fölötted kék szint már nem vetnek vissza. Az ég borzadályosan koromfekete, izzófehér a nap korongja, akár a kohó szájának kerek nyílása. Jeges kézzel nyúl hozzád itt már a világűr sarki hidege. Ama 18.000 méternél már 67 fok van a fagypont alatt. Lassanként százra sülyed. Alant a felhőzátonyok már pelyhekké és sávokká olvadnak. Újból előtűnik a föld, de tonna módjára befelé homorodva tátongó űr gyanánt.

Följebb. Fogy a légkör. Kétszáz kilométeren mintha már nem is volna. A levegő e partján titokteljesen tűnik föl a mélyebb légköri óceán végső partja. Itt lebegnek a vulkánikus hamu részecskéi és a legkönnyebb bakteriacsírák, bizonyára az egyedüli dolgok, amiket a zúgva rohanó Föld folyton-folyvást a világtérbe vet. Közül azonban már az Újnak vendégei.

Talán áthatolsz ama talányszerű gázzrétegen, amely odafent az északi fény sarka sugárkoronájában gyullad ki számunkra. A mindenség finom, meteórikus nikkeltavas pora sűrűbben kezd hullani rád. Alattad, szétrobbanó bomba gyanánt, széjjelpukkan egy otromba meteorkő a nyugatról keletre föltartóztathatlanul rohanó léghengerrel való dörzsölés folytán. Még egy lökés és szabad a tér. Szabad a holdig.

De te gyorsítod röptödet. A fény sebességével haladsz. 40.000 mérföldnyi sebességgel száguld másodpercenként az éter hulláma, melyet fénynek érezünk. Csak 51.000 mérföldnyire van a hold a Földtől. Tehát még másfél másodpercre sincs szükséged e sebességnél. Egy ugrás, mint a székről, és a holdon ülsz. Ez a fizika boszorkánysága. Egy iszonyú kráterörvény szélén. Ezer meg ezer méternyire alattad, szédítő fal alatt, végtelen, hullámos szürkéssárga síkság. A gerincfok, amelyen lógsz, árnyékát óriási szarv-silhouettek koromfekete alakjában veti messzire a csillogó sikra. A messze távolban magában álló meredek csúcs — a kráterörvény központi kúpja. Itt-ott a síkon rejtélyes színfoltok. Zöldek, kékek. Haragoszöld kristályok erdői-e, — vagy fantasztikus gomba-vegetáció-e eukalyptusmagasságú szárakkal és palotanagyságú tetőkkel?

De szemedet fölfelé fordítod. Itt lebeg a Föld. A Volva, miként Keppler »a holdról való álmában« holdi fölfogással nevezi. Szabad óriási gömb. Az északi sark jeges mezői oly erősen vetik vissza a fényt, hogy szemedet hunyorgatod. Ez az a viplék, amelyet még maga az ember sem lépett meg. Innen lefelé a tengerek zöldeskékek. A Szahara vörössárga. Telített smaragd-zöld Afrika és Brazília tropikus öve. Európa részei fölött vakító fehér felhőzátony párolog. Ott, ahol a tavaknak kellene feküdniök, minden egészen tiszta. De hiábavaló, ha keresed. Nagyon is picike. Egy mikroszkopikus pontocska. Alighogy észreveszed a Földközi- és Északi-tenger közötti teret és a legnagyobb karmokat, melyeket e kicsi földrész e tengerekbe vág bele.

A mi óriási távcsöveink egyike sem mutatna neked a hold e kráterfokáról egyetlen olyan embert, kinek

öröme és bánata ebben az órában tizenötszázmillió-szorosan fölszívít és följjajong e gömbnek domborodásán. Csak 51.000 mérföldnyi út után már csak víz, föld, jég és maga a gömb . . . de emberi arc seholsem.

De te nem pihensz. Tovább szárnyalsz. Micsoda út a fény másfél másodpercnyi sebességének pályája ebben a fekete térben, izzó csillagaival. Három perc a fénynek szárnyán. Már az első percen belül a föld gömbje picis sarlócskává lesz, mellette a valódi holdsarló csak ezüst pont gyanánt áll. A harmadik perc végén a Mars egyik téglavörös fensíkján állapodul meg. Késő éjjel. A hajnali oldalon, ahol pirkadni akar, áll a reggeli csillag, oly fényes, mint nálunk a Vénusz. Ez az egész Föld. Fénypont az égboltozaton. A pusztaság már nem lát sem földséget, sem tengert. A hold sem látszik e fényben. A hét millió mérföldnyi távolságra, szemedre nézve megszűnt annak önálló létezése.

Mindenesetre szép csillag. Fehér virág gyanánt még sokáig virít keleten, míg a hajnali pirkadást itt lent a sikon vörös sávokat és véres reflexeket vet a csatornák széles hálózatára ...

Tíz percnél tovább szárnyalás. Az első után a Mars már megint sárgás-vörös csillag. A tizedik után kísérteties halvány ködös ív vonul fölötted keresztül az égboltozaton. A Saturnuson vagy. Gyűrűje itt fölfele tart. Az égboltozat szelvényén csillagok ragyognak. Hol a Föld? Hiába keresed. Fény pontocska ja oly piciny, hogy üveg nélkül már a szemed nem akar! rá. Maga a Nap is jócskán megcsappant; már csak akkora, mint rövidre csavart gázláng.

Négy évnyi szárnyalás. A fény még nem is másfél másodperc alatt vetett a holdra, négy teljes évre

szorul, hogy a legközelebbi állócsillaghoz megtegye a négybilliós mértföldnyi utat. A Centaur csillagkép piros kettősnapja, az Alpha egyik holdján megállasz. Ismét éjjel van. Szemed borzongva merül bele a csillagtengerbe. Egy kis fénypontocska ott az ezüstös porban, ezrek közt forogva, a Nap. ő maga is már csak apró csillag. De e csillagocska fényében benn rejlenek immár láthatatlanul a bolygóink, a fehér Vénusz, a piros Mars, az óriási Saturnus gyűrűivel és a végtelen távolságú Neptun. És maga a te Földed is. Mind, mind csak egy pontocska. Egy ezüst porszem, mely valóságban a Neptun pályájának nagyságával bir, vagyis több mint 9000 millió km.-nyi átmérőjű gömböt alkot.

De még ezzel a távolsággal sem éred be. A fény sebességénél gyorsabban kezdesz szállani.

Keresztülvágsz az állócsillagok egész világán. Tarka-barka, kettős-hármas napok szegik utadat. Oly rendszerek bolygói, melyeknek egén ma kék nap ragyog és minden Capri barlangjának azúrjában fürdik; holnap zöld nap süt, úgyhogy az egész vidék a Vierwaldstádti-tó smaragd kristályába merül; majd vörös nap lángol föl, úgyhogy tenger és hegy mintegy pokoli tűzben ég. Es mindegyik bolygón érző lények, hozzád hasonlók. A csillagképek ily módon virágos kertekké szakadoznak előtted és a *tejút* tarka habbá válik. A te Napocskád már régen elmerült a világok tengerébe.

De te csak szállsz, csak szállsz!

És te, a mindenség Ahasverusa, egyszer csak túlrepültél mindenén, amit a Földről láthatunk. Az állócsillagok egész szigetvilága, melyhez a mi napunk is tartozik, az álló napok, csillagrakások, ködfoltok egész rendszere, melynek fénye csak innen-onnan

pislog le mihozzánk, mindez mindegyik nap mögöt-
ted lesz. És ha röptödben most hátratekintesz, mind
egész teljes mivoltában ragyogó felhővé olvad össze,
hosszúkás, csillogó ezüstpajzsza, távoleső, pislogó
tengelyivé a végtelen fekete térben. És ha kis vártatva
újából hátratekintesz, akkor ez az egész csillagos ég,
valamennyi napjával és ködfoltjával együttvéve,
megint csak egyetlenegy csillag, — egyetlenegy fénylő
pont abból a távolból, ahová szálltal, — millió világ-
test újra *egy* pontba gyűrődve.

Jól nézz rá erre a pislogó csillagocskára. Ktartott
ujjad hegye máris eltakarja. Nem nagyobb, mint
a szivarodról lehulló égő pernye. És mégis ez apró
fényben millió meg millió föld és rajtuk emberi szivek
telve vágygyal és reménnyel. És mindaz, amit az
emberek szeme a hév legmagasabb fokán lát, az égő
égboltozat összes égető kérdéseivel együttvéve, mindez
mind benne van a tünedező csillagpontocskában.
Nemcsak te vagy benne, mint valamikor élt ember,
hanem mindaz, ami az a »te« a legtágabb értelemben
volt: az egész világ, mely ebben a »te«-ben vissza-
tükröződött, mely a »te« belsején keresztülcikázott.
Igenis, »világ« ez a kis csillag ottan, világ, magába
zárkózott teljes világ.

De szemed tovább jár. Hisz itt még több csillag
van. Megint csillagképek, csillagrakások, ködfoltok,
mint abban ott benn. Ez a te csillagvilágod is itt áll.
Sőt lám, másokkal együtt csillagképet is alkot,
titokzatos háromszöget és ez a háromszög ismét csak
karja egy világfölötti, óriási, világok csillagjaiból
alakult Orionképnek. Minden olyan, mint nálunk.
Csakhogy minden egyes csillag nem egy Nap, hanem
egy egész világ.

Leszállsz e túllontuli birodalom egyik bolygójára.

Más lények fakadnak ott, a földiektől elütőbb, sokszorta különb óriási terjedelmekben. Miképpen térfogalmuk világokat ölel fel csillagok helyett, azonképpen időbeli fogalmuk évmilliókat tekint pillanatnak. Idejük egymásutánja ily pillanatok millióiból áll össze. Egy ilyen ember kilép ajtaja elé. Föltekint a maga csillagos egére. És miként Tycho de Brahe esetében 1572 november 11-ikének ama csodás estéjén, hogy amikor hirtelen kereste a Kassiopeja megszokott képét, Jupiternagyságú, soha nem látott hófehér ragyogó csillagot vett észre benne — éppen úgy ez is felcsillanni lát egy csillagocskát olyan helyén, amely előbb sötét volt. Csodálkozik és megjelöli magának a helyet. A rákövetkező éjjel megint odatekint. És a csillagocska már kihamvadt. Egy nap alatt. Mit sem lát már belőle.

És a túlontuli bolygó embere tenyerébe hajtja fejét és gondolkodik. Szegénysorsú csillagocska. Az egész múlt fáradt azon, hogy kigyuladjon. Most néhány óráig fénylett és röppentyű módjára eltűnt. Mily másképpen jártunk mi itten. Az időnk végtelen szakaszain át emelkedünk folytonos fejlődésben, följebb is jutunk hasonló óriási időben, végét sem látjuk. És ez a szegény csillag a maga tizenkétórás életével!

Mit tett? Mit művelt? Néhány óráig kis fényt sugárzott ki. Éppen elegendő arra, hogy recehártymat egy kicsit érintse. És azután tüstént a semmibe.

»A csillag is énekel, apa?«

... Amaz ember tizenkét órája az eltűnt csillagon százezer trillió esztendőt jelentett. Ez éveken át minden egyes csillag tüzes voltának, melyet egyedül csak amaz ember láthatott, el kellett múlnia, hogy egyáltalán beköszönthessen rajta a fejlődés ama

ragyogó korszaka, melyet mi szerves életnek nevezünk. Amit amaz ember abban a pillanatban látott, amikor a világok csillagocskája fényingerével csiklandozta recehártyáját, — tulajdonképpen szellemi alakulásának csak barbár ősformája volt, amikor még tiszta tűz gyanánt folyt ki; az értelmének fejlődési alakjához, mely csak ezután következett be, semmi érzéke sem volt a maga szempontjából tekintve.

Az ő részéről a recehártya e bárdolatlan ingerlésének megszűntével mindennek vége volt«. Mi minden is fejlődhetett volna e néhány órányi időben! Ostobaság. Csak a természet céltalan pazarlása volt. az ilyen csillag. Egy égi magállatocska, mely nem az élet tovafejlesztő hullámába esett, hanem szomjan veszett, elszáradt. Egyenlőtlen kockát vetettek ott fent; ennek semmi, annak minden. Borús világ!

És az ember ott, a világok csillagai alatt, a maga millióéves időfogalmával, feltámasztotta fejét és duzzogott. Borús világ. Buta világ. Kiszámíthatatlan világ...

* *

Álmok. De ha olyan mélyen akarsz hatolni a bölcselkedésbe, nincs is egyebed álmoknál és analógiáknál. Mindig, bárhova is tekintesz és bármit is láatsz: mindig csak fejlődések metsző síkjaira akadsz.

Minden porszemben világok gyülemlenek össze. Minden porszem esésében világok fejlődésének hulláma zug el melletted.

Változtasd meg nagyralátásodat és agyvelőd léte-
lényegének minden csöppje Sírúsz-távolságokat ölel
föl, vagyis akkora tereket, melyeknek átvillanásához
a világosságnak száz évre volt szüksége. Változtasd
meg — és állócsillagaink egész rendszere csöppé

olvad az agyvelőben és a Nap lebegő molekulává leszen a gondolatgyár iszonyú égő folyamatában,, mely álló csillagok gondolatait gondolja.

Az elvesző magállatocska, valamint az izmosodó ember ilyen fejlődésmetszetének sarkai. Egyszer a metszetben csak egy pontot, máskor hosszabb darabot látsz, akár egy fátörzsnél, melynek keresztmetszete évgyűrűket tüntet föl. Hát mit akarsz? Egy teljes egészet, egy örökké előretörőt, mint iyent, sem itt, sem ott nem látsz. A te magállatocskád, mely alakulásodat elősegíté, nem száradt el. Te lettél belőle. De mi az a te? Holnap már magad is heversz, pihegsz és kapkodsz meleg, levegő és világosság után — és éppen úgy halsz meg, csak ennyi meg annyi évvel későbben; kiszakadsz az erővel teli életből, mely nézte a csillagos eget, olvasta Goethét, mely a szerelem, megismerés és esztétikaszülte borzongásban remegett; kiszakadsz belőle — ugyanabba a »sem-mibe«.

Vagyis belekerülsz az ismeretlen fejlődésnek ugyanabba a hosszanti részébe, melynek itt is, ott is változhatatlanul csak keresztmetszetét látod, melynek vetülete éppen életed síkjába esik bele.

Itt egy pont — ott egy törzs apró keresztmetszete évgyűrűkkel. De hiszen láttad a képben: már maga a pont, a mindenségben csillogó egyedüli fénypontocska trillió napok világát zárhatja magába, melyek körül kvadrillió Földek tele sóvárgó emberszemmel keringenek az egyetlen egy ponton belül. A felnőtt embert a magállatocskával szemben nem pusztán pontnagyságú, hanem bővebb metszetben szeled keresztül, melynek központi körei negyven vagy hatvan évnek folyamán rakódtak le a pont körül. Végére az egyik metszet, mint a másik is, megszűnik

látásod számára. Nyilvánvaló, te benned van e különbség.

Te a világ oly szemlélésében élsz, mely az elszáradó magállatocskákat fejlődésük sorsában egyszerre és mindenkorra elveszti, — míg a többiek, melyekből a te képedre ember leszen, belenőnek a világodba és amíg emberek, láthatókká, hallhatókká és érezhetőkké válnak. Csak azt, ami a milliárdokból éppen az emberré-levés alakjába lép, csak azt látod, — a többi mind a sülyesztőbe száll alá számodra. De mi szerint akarsz te most értékelni, mérlegelni? Ha egy csillagban egy egész világ metszéspontja lehet, — egy világgal akarsz te egy embert csak úgy szembeállítani?

Az, ami szemed határából ismét eltűnik; csak nem szolgáltatathat Ítéletet a maga értékére nézve. Mert még maga az ember is, összes erejének magaslatán, végre is egyik nap eltűnik számodra. És alapjában véve, mennyivel többet tudsz te róla, mint az elszáradó magállatocskáról, melynek sorsa az lett, hogy azonnal menjen? A »semmi«-ből jöttök és a »semmi«-be mentek. Ezt a »semmit« dicsfénybe helyezni a fejlődés gondolatával, benne sejteni az egészet, melyből csak néhány esetleges metszetet látunk, melyeket éppen létezésünk szakasza szel keresztül, — ez végre minden természetismeret és minden világnézet leglényesebb feladata.

És így ez az elvesző magállatocska igazi megváltó bölcselete is.

A legbensőségesebb utak váltakoznak itt széjjel. Ha a világ életében általában csak non-senset, csak világnagyságú sületlenséget látsz, — akkor a világnagyságú Goethe is halálos székén csak egy szegény elnyomorodó magállatocska, mely vad szerelmi játék

után ott maradt és melynek farkocskája addig rándul, míg nem a meleg és nyirkosság utolsó maradéka is eltűnik belőle és az öreg kaszás, a halál, közibe nem dobja a hideg kévének.

Hadd felhőidet szállani.

És hagyj bennünket a körön belül, Öndicsőségünk tarkavirágú zöld mezején csatangolni.

Fordítsd a világtól távcsövedet ismét a magad csillagára, az embercsillagra. Magadra itt a gyöpön, erre a kézzelfogható keresztmetszetre, meztelen fehér bőrből, sóvargó csillagszemekkel és szerelmi tűzben forrongó vérrel.

Problémánkat új mozzanatra állítottuk.

Az ember, még benn az állatban, de már Prometheusként fölfelé törve, szerelmében ráakad a szűkebb választásra.

Férfi a nőhöz, nő a férfihez csodálatosan illeszkedett. De most új fény villan föl. Itt is látható már nagyjában a fejlődés újabb keresztmetszete.

Ugyanazon faj más nemének határozott *egyedére* esik a választás.

Mi minden lép itt érvénybe?

Mindenekelőtt nagyjelentőségű arabeszket kell előbb nyomoznunk.

A szemről való távolsági utat. De e szem mögött őslényed titokzatos tulajdonságai lappanganak, melyek már az állatban jelentkeznek.

Kövessük először az állatnál, hogy bennük nyerjük az ember számára a vezérelvet, mint magától értedődőt, emberré levéséhez, szerelméhez.

Aranyos őszi nap Drezdában.

Az ó-város körvonalai, a zöld patinás háztetőkkel, a vadszőlő vörös leveleinek koszorújában; a város és hangulat fölött valami csapangó jókedv, mely fittyet hányt az ősz megszokott minden mélabújának.

Több óra hosszat járkáltam a gallériában, Bādecker nélkül, szabad, kényelmes úszó gyanánt az emberi magas művészet kék tengerében. Újból elhaladt mellettem a tarka világ, melyet e sötét Földön magamagának teremtett, — kezdve a hollandusok boros, merész életkedvétől, a világgá vált szerelem ragyogó eszményi alakjáig, mely előtt valamikor Lange Frigyes Albert fölveté a kérdést: mely bölcselkedő fogja valaha a sixtusi Madonnát »megcáfolni«. . .

Még egészen e gyönyörűségnek a hatása alatt, a dübörgő nagyváros közepén fekvő Zwinger régi, kedves kertjének gerániás ágyai és csipkerózsás bájai közt csatangoltam. Átballagtam az állattani múzeumba mely a Zwinger folyosóiban és pavillonjaiban oly stílszerű otthonra talált, amilyenek nem akad egyhamar párja. Az előkelő épület egyszer már áldozatul hozta lételetét akkor, amikor az 1849-iki utcai harc alkalmával belecsapott a láng és fölfalta kincseit. De az elhamvadt termekből új erőre támadt fel és ma ismét egyike a legjobbaknak a német földön.

A kit azonban a művészet csak az imént csókolt homlokon, mint engem e pillanatban, azt idegenül csapja meg az itteni világ. Nem azért jöttem ide, hogy homályos spirituszüvegek céduláinak latin neveit betűzgessem. A tágas, szép ablakokon át ide is beömlött az ősznek aranya. Az élet fuvallata rezgett a mindenünnen való állatvilág kitömött példányai-

nak torzarca fölött. És az étellel *rezgett* valami, ami a legbensőbbben még több, még magasabb volt.

Ma nem láttam a sodronyokat, a segítőfonalakat, melyek ezt a holt világot tudományos tanulmányozás céljaira mégegyszer összetartják. De úgy rémlett, mintha finom és csak a legszélső fényben látható fonalacskák vezetnének át a természetkutató e mozdulatlanul megmeredt állatvilágából a művészet túlnan fekvő templomának ragyogó színvilágába. Ily jó órában kutatsz, összekapcsolsz és összehasonlítasz, akár a gyermek, aki a zöld erdőt és kék eget egyszerre egészen újnak nézi és érzi is, hogy ezek viszont sokkal mélyebb., titokzatosabb élet szemével tekintenek rá.

* *

A drezdai múzeumnak van egy kincse, mely a természet barátja szempontjából nagyon is összehasonlítható a »Grünes Gewölbe« közeli világhírű kincseskamara csillogó drágaköveivel, melyeket mindenki ismer. Alig, hogy egy kissé belemélyedtél az állattani ritkaságokkal telt üvegszekrények labirintusába, fekete-szőrű gorillatestek közé és bámultad a fejed fölé, a mennyezet hosszában kifeszített finn cetnek iszonyú nagy csontvázát, irányító nyílás táblán ezt olvasod: Mit a paradicsom-madarakhoz.

Ez az a kincs.

Óriási tükörüvegek, mögöttük a legcsodálatosabb színek és alakok csillogása, villogása, tündöklő szivárvány, mely váltakozó színekben törik meg állati alakok tollazatán. A hollóalakú madarak ama csoportjának egyik világraszóló gazdag gyűjteménye ez, melyeket a gyermekies természetvizsgálás aromantikusan játszó kor naiv hitével »paradicsom-madarak« névére keresztelt, a gyermekies képzelet ama szerencsés

ötletével, melyből a haladó megismerés mindig valami értelmet fejt ki.

Paradicsomkert ma sehol sem virul a földön, még a forró öv legtávolabb zugában sem. És ime, még a legegyszerűbb szemlélőben is e ritka lények láttára homályos sejtelem támad, hogy mégis valami különös dolog van ezekkel, Oly szépek! Mintha föllélegzenél, mikor a múzeum termeinek tömérdek maskarái és tátogató pofái közül ide belépsz. Ez itt többé már nem tudomány, — ez művészet!

Ott lebeg, csinosan kitömve, egyike a legkisebbeknek, az úgynevezett király-paradicsommadarak sorában. Gyöngye kis madárka. De milyen ékesség! Fog] egy fenyves-madarat és mártsd fejét, hátát, szárnyát és farkát majdnem fellobbanó cinóbervörösbe; rajta fonott üveg fénye, mely a fejen bársonyos narancs-szinbe megy át. Hasa selyemfehér legyen, ott azonban, hol e fehér selyem már a fej piros bársonyát érintené, mély smaragdzöld szalag fonódik közbe, mint a rendjelszalag csokrának a bodra. Mint színarany, szökik ki csőre a pirosból, kobaldekén a lába a fehérből. A zöld mellszalagtól jobbra-balra, de függetlenül a fahéj színű szárnyaktól, egy-egy csomó hosszú toll legyező alakjában meredez, mindegyik legyező elején ezüstszürke, vége felé pedig ismét zöld, mint csillogó smaragdok karikája. A vörös farkból végtére lantalakúan két igen hosszú tollsugár válik ki, melyeknek hegye féloldalt aranyzöldes és spirális módon göngyölődvén, egy-egy csillogó smaragdlemezkét alkot, — oly tündéri módon lebegő pillangók, amilyenekkel semelyik madár sem dicskedhet e földön.

A monda és a természettudós romanticizmusa egyenlő módon szövődik e pompás madár köré.

A tizenhatodik század közepe táján az öreg Gessner Konrád ír róla.

Mindenféle drágaságokkal együtt a Szunda-szigetekről olykor-olykor e madár bőre is hozzákerült. Hogy mi a tulajdonképpeni hazája, azt nem tudhatták, mert Új-Guineának egész csodavilága, e paradicsomiak valóságos paradicsoma, az akkori földrajz előtt még ködös homályban úszott. De Gessner már otthoni nevét akarja tudni: Manucodiata, »Isten madárkája«. Életükben sohasem érintik ezt a profán földet. A kakas háta üreges szöget alkot. A tojónak pedig mélyített a hasa. Amidőn a szülők szorosán simulnak egymáshoz, természetes meleg fészket alkotnak egymás között, amelyben kikelnek a tojások, míg a szülők az egekben lebegnek. És hogy a hű pár esetleg el ne szakadhasson, a kakas ama két hosszú, vékony farktollát egész időn át erősen csavarja a kotló anya teste köré, mint vargacérnát.

E történet oly érdekes találmány, hogy majdnem csodálkozunk, hogy nem valóság. Mert hiszen a természet kimeríthetetlen ilyen bonyolult rendszerekben, a kotlós nehezebb állapotainál. Csinos találmány az a kis történetke a vadról, melyet Gessner hozzáfűz: az Isten-madárkáról, mint a halhatatlanság hitéhez térítőről. »A Marminkirályok a Molukki szigeteken«, így meséli Ő — »néhány évvel ezelőtt hinni kezdték, hogy a lelkek meg nem ölhetők, még pediglen semmi más okból, hanem abból, hogy észbe vevének egy igen szép madárkát, mely sem a földön, sem más dolgon nem ül el. Hanem, hogy olyik alkalomkor a magas levegőégből holtan hull a földre. És mikoron a muzulmánok, kik hozzájuk kereskedők kincseért jöttének vala, tanúságot tevének, hogy ez a madár a paradicsomban, mely a holtak lelkeinek a

helye, születnek, a királyok a muzulmán felekezethez szegődének azért, mivelhogy ez erről a paradicsomról sok nagyot mond és ígér vala.«

Háromszáz évre rá a természettudós romanticizmusának legcsillogóbb órája köszöntött be.

1857 márciusában az Új-Guinea mellett levő kis Arn-szigetek egyikén esik meg. Egy angol gyűjtő, Russel Alfréd Wallace itt ütötte fel sátrát, hogy madarakat lőj jön és lepkéket meg bogarakat gyűjtsön. Ez ugyanaz a Wallace, aki kevéssel utóbb Darwin mellett hirre vergődött a természetes ivari kiválasztás tanával. Az Arn-szigetek akkor szüzi területet nyújtottak a zoológus számára. Wallace legényeit vadászatra küldte és egyikük tarka madarat hozott haza. Ez az első király-paradicsommadár, melyet a természettudós ott helyben, mindjárt frissen a lövés után kapott.

Igen érdekesen beszéli el Wallace, hogy milyen ünnep volt reá nézve ez a nap. Egész utazásának egyik célja ezzel el volt érve. »Költői érre volna szükségünk, ha a természettudós érzelmeit tolmácsolni akarnánk, ki régóta óhajtotta, hogy valójában lássa azt a dolgot, melyet eddigelé csak leírások, rajzok és rosszul konzervált bőrök után ismert. S kivált ha ez a dolog rendkívül szépségű és ritkaságú és most egyszerre megkapja. A távoleső sziget, amelyen tartózkodtam, egy jóformán sohasem látogatott tengerben, messze, félre a kereskedelmi hajók útjától, a vad, buja tropikus erdők, melyek minden irányban messzire terjedtek ki, a durva, műveletlen vadak, kik rám meregették szemeiket, — mindez befolyással volt érzelmeimre, amelyekkel a szépségnek ezt a netovábbját néztem.«

A szépség eme netovábbja ugyan nem lebegett örökké Gessler értelmében az éterben. Wallace most

tisztán látta a kék lábakat, melyeket a régismert példányoknál a benszülöttek utólagosan mindig levágtak. De a szépség közvetlen bája megmaradt. »A rég elmúlt időkre gondoltam, amelyekben ez apró teremtések egymást sorban követő nemzedékei fejlődésükön keresztülestek — amint évről-évre világra keltek, éltek és elhaltak ezekben a sötét, borongós erdőkben, anélkül, hogy értelmes szem kedvességüket észre is vette volna, mily rémes pazarlása a természetnek.«

E gondolat mélabúsra hangolja. Mondogatja is magában, hogy a művelt ember, ha e félreeső erdők zugaiban valóban meg jelen, csakhamar kiveszőre viszi a gyöngye madarakat. Jóslat, mely a paradicsom-madárnemnél már-már valóra válik. És azután okoskodik, hogy a természet e gyöngyös alkotása nem pusztán csak az emberért keletkezett, hanem hogy létének külön önálló céljának kell lennie,

* *

Azért terjeszkedtem ki annyira a felfedezés történetére, mivel mértékül szolgál e madár nagy hatására. A durva benszülött, a számító, hideg tengerentúli kereskedő, a tizenhatodik század egyszeri tudósa, otthon, a maga gyógyszerári szobájában és azután ismét a tizenkilencedik század finomérzékű bölcselkedő] e és természettudósa: mindmegannyian e madárláttára pillanatra abbahagyják a napi munkát és meséket álmodnak, mondákat költenek, sőt maga a szigorú kutató is költői eret keresve, Istenről és világról bölcselkedik.

Szavakhoz fordulnak, amilyenek: Isten, király, paradicsom, a szépség netovábbja, csakhogy nevet adjanak neki.

És emellett ez a király-paradicsommadár csak egy a többieknek hosszú sorából. A leghelyesebb, de nem is a legfeltűnőbb a maga családjában.

Itt van a tarka múzeumi képből az úgynevezett »nagy paradicsommadár« voltaképp a csoport legismertebb típusa. Alapjában véve ez sem nagy madár; legfeljebb akkora, mint a csóka. Nagysága érzetét bizonyos tollainak iszonyú pazar volta kelti. Igazi madárteste majdnem egyszerűen színes, barnavörös, csak a nyakán van egy kis aranszalag és torkától kezdve túl a szemeken bársonyzöld. De e test oldalain, a szárnyak alatt, egy helyen, ahol különben feltűnő tollakat nem is várnánk, rengő arany óriási hulláma gyanánt tódul fel a tulajdonképpeni »paradicsomfark«, melynek drága tollait mindenütt becsülik és amely voltaképpen a madáron csak lazán lebeg, mint a lófark valamely sisakon. Valóságos ékítő rész ez, melynek semmi köze a testen, szárnyakon és igazi farkon előforduló hasznossági tollakhoz. De az egész állat képén ez az aranyhullám nyújtja a tulajdonképpeni meglepő szépet.

Aki e gyönyörű teremtet többször látta, elképzelhette, milyen hatást gyakorolna ez a hullám, ha arany helyett a spektrum más színében ragyogna.

Mi mindent nem nyújthatott az oly későn ismertté lett, most pedig annyira hajhászott Új-Guinea csodatországa! Ebben az órában látjuk Drezdában a Brehm tanítványa, néhai Rudolf trónörökös után elnevezett, Rudolf-paradicsommadarat. A színek tanában azt mondják: a sárgának kiegészítő színe a kék. E paradicsommadárnak amaz ékítő tollai caprikékben ragyognak, mintha rájuk öntötték volna az olasz tenger összes fényét. Bámulatos itt a kéknek ellentéte bizonyos tollak karmazsinvörös szegélyeihez, melyek kaláris

bokor gyanánt tűnnek ki e kékből. Ez a kék hullám itt sem nem szárny, sem tulajdonképpeni fark, hanem fényűzés, mely az egész állatot röptében bűvésziés tündérfátyol gyanánt lengi körül.

Ez a fényűzés jellemző az összes legszebb paradicsom-madarakra nézve. A Wallace-madár melléből, mely különben csak szürke madárka és csak a fején hord egy kis violaszínű koronácskát, a fényes zöldnek valóságos lobogói törnek elő és vállairól még külön négy hófehér óriási toll emelkedik.

Az Albert király-madár füle tövén két egyes toll-zászló, sokkal hosszabbak, mint az egész madár, változó kék és fehér porcellánszínezésben, tarka ákáclevél gyanánt lobog.

Némelyik madár a sorban olyan fekete, mint az antracit és ebből az antracit-testből hirtelen óriási láng módjára zöldes vagy viola, vagy arany vörös ércfényben iszonyú kobakok, hosszú papagályfarkak, legyezők és mindenféle diadémok tűnnek elő. És mindig csak egyet mond a bámuló néző: milyen szép! Festmények és rajzok általán csak ki nem elégítő képet nyújtanak, mert a fémfényű színeket többnyire csak tompán adják vissza. De egy igazi gyűjtemény, amilyen ez a drezdai, legyőz és elragad.

Gondolkodnod kell és fontolóra kell venned, mit jelentsen a szépség ilyen mámora a legfélreesőbb őserdő e teremtményeinél. Hisz Új-Guinea belseje még ma is a föld legismeretlenebb tartománya. Már a derék Wallace úgy érezte, mintha a természet e büszke szentélyét valóságos torlaszok védenék az ember lába ellen. Szakadatlanul neki hömpölyög a Csendes-óceán hullámhada az északi partnak. Az egész tartomány sziklás és hegyes, mindenütt sűrű erdők borítják és ismeretlen belseje előtt a mocsarak, ör-

vények és szaggatott hegláncok majdnem áthághatatlan akadályt alkotnak. Lakói veszedelmes vadak, a barbárság legalacsonyabb fokán. Ilyen földön és ilyen nép között találjuk a természet e csodálatos teremtményeit, melyeknek válogatott szép alakja és tollazatuknak különös, színpompás fejlődése arra való, hogy a legműveltebb és legképzettebb ember csodálatát és bámulatát keltse fel és a természetvizsgálónak tanulmánya, a bölcselkedőnek pedig elmélkedése számára kimeríthetetlen anyagot nyújtson. Így szól Wallace majdnem harminc évvel ezelőtt. A helyzet lényegében még mindig ugyanazt az éles képet adja.

Én előttem pedig, amint Drezdában a Zwinger kertjében a sixtusi Madonnától a Paradisea Rudolphihoz értem, fölmerült a kérdés: hol van itt az összekötő kapocs és vájjon van-e valóban ilyen?

Szükségképpen egy pillanatig fontolóra kell venni a dolgot.

És úgy rémlik, mintha legelőször is két, egymástól elütő dolgot kellene elkülönítened.

Itt van Rafael Madonnája vagy a drezdai képcsarnok más kiváló festménye. És amint nézem, azt mondom, hogy ez szép.

Én mondom ezt, én a magam emberi érzésével. »Szép«-nek érzem. És ezzel föltétlenül biztos is vagyok a dologban.

Rafael, a festő, aki a képet alkotta, olyan ember volt, mint én. Bennünket századok választanak el, de a művészi érzés körén belül ez csak rövidke időköz. Phidias éppen így kap meg még ma és ő kétezer évnél már régibb. Tehát ez a körülmény elesik. Rafael, mint festő, lángész volt, ami én nem vagyok. Éppen abban rejlik tehát ereje, hogy képeket olyképpen

vetít kifelé, hogy én még ma is csöndes ájtatossággal állok előttük. De ez sem érinti az alaptényállást.

Ő ember volt. Én is az vagyok. Voltak szépség-érzelmei, még pedig gyökerükben föltétlenül hasonlóak az enyémekekhez. Személyes ereje csak azon alapult, hogy ez érzelmeiket »alkotva« tudta értékelni. Ő »alkotott« és én bámulok. Valójában pedig csak az emberi szépségérzet, mely magjában én bennem is rejlik, az ő mesteri voltának útján kerül hozzám vissza.

És amikor festett Madonnája előtt szépségérzetem mélységét kikezdve és ragyogó színekkel telítve látom, a dolog leglényegében csak önönmagamat érzem. Rafael »szépet érzett«. Én »szépet érzek«. ő érzete alapján »szépet alkotott«. Én alkotását ismét »szépnek érzem«. Ez egyszerű vonal ugyebár?

Emberből indul ki és emberhez vezet. Egy kis múlt nyomul ugyan közbe, de áthidaljuk. Rafael meghalt, de képe még él. Velem él és még ma is gyönyörködtet. Ez mind kristálytisztá dolog.

Most azonban vedd a mesés kék Rudolf-paradicsom-madarat. Nem kell a múltba visszatérnem, ő maga mellettem él, az én kortársam — habár az ugyancsak elrekesztett távoli tropikus szigeten. Itt a múzeumban azonban közvetlenül ő maga áll előttem. És én — »szépnek« találom.

Mit jelent ez most?

Én, mint ember, szépnek találom. Ő madár, élő lény, messze távol én tőlem. Ajkamra kerül a szó: mily gyönyörű remekmű ez a madár. De ekkor egyszerre a legkülönösebb kérdések jelentkeznek.

Ez az eset nem egészen más, mint Rafaelnél? Rafael, az ember, kifelé vetít szépségi dolgokat és én ezeket ismét szépeknek találom — valóságos sima körfutás. A kép alapján véve csak Rafael agy-

velejének egy része, belevetítve az idő tartamába, az agyvelő maga azonban csak ember agyveleje és én azt találom ismét, ami magamnak is van, habár nem is rendelkezem a vetítés ugyanazon erejével.

A paradicsommadárnál látszólag csak a félkör vonala van meg. Agy velőm szépnek találja, amint meglátja. De nélkülözöm a kör másik felét. Kinek az agyveleje eszelte ki ezt a madarat? Ki vetítette ki, mint »szépséget«, önmagából? Első pillanatra minden kapcsolat hiányzik. Rudolfnak ez a paradicsommadara Capri-szigete kék barlangja színpompájában — talán már akkor röpködött ama megátkozott Új-Guinea őserdejében, amikor emberek keletkeztek a földön. Honnan jött az ő »szépsége«?

Amikor ezt érzem, azt álmodom, hogy ebben is újra találok valamit, mint Rafael ama Madonnájában.

De mit? Hiszen már túljárok minden emberinek a határán. Szép — és szép! Nem volnának a fogalmak még sem egyenlők? Engedd, hogy vigyázva tovább haladjunk, hátha megfjítésre akadunk.

* *

A drezdai múzeum nemcsak a leggyönyörűbb paradicsommadarakat mutatja; a madárgyűjtemény többi része is fölötte gazdag szép alakokban. Helyes fölállításuk valóságos tobzódás a színekben. Itt vannak a kolibrik, melyeknek egész színhatása többnyire a torok egy kis foltjára szorul, itt ellenben drágakövek módjára hat. Emitt a harkályok, melyek bizonyos színeket mindig kaleidoszkópszerűen mutatnak be; ha ezeket áttekinted hosszú, színes soraikban, amit itt a majdnem művészi elrendezés lehetővé tesz, azt látod, hogy az egyes kaleidoszkópképek valóban lépcsőzetes fokozatokat alkotnak. Egyik a

másikat föl váltja, pótolja, egymásból fejleszti. Itt vannak a galambok; a mieink többnyire igen szerények színekben, de a Moluccok forróövi példányain a tropikus pompa csillog.

Egyszerre aztán a szekrények új sorozata előtt egészen más kép tárul elénk.

E madarak fészkeinek számtalan fajtát látod szürke és barna színben, minden fény nélkül. Valóban, egészen más világ ez. Első tekintetre azt látod, hogy minden a hasznosságra, a biztonságra és védelemre törekszik. És mekkora értelmi erővel, a lehetőségek és kényszerhelyzetek ezrei között! Itt van az úgynevezett élvezhető fecskéfészkek, mely ragadós nyálkával tapad a függőleges sziklafalhoz. Itt az Ortofomus (szabómadár) fészke, mely néhány nagy levélből áll, amit a madár magafonta fonalakkal, tügyanánt használt csőrével, szabályszerűen varrt össze. Itt vannak a nádi madarak megerősített fészkei, amelyek a nádszálak közt, mint cölöpépítmények, csüngenek. A vizityúk úszó sziget-fészke. A zacskós seregély bolond palackkosarai, zacskói és tömlői, melyek óriási gyümölcsök gyanánt vékonyka ágak hajlatain ég és víz között csüngenek és így hozzáférhetetlenek minden nehezebb kúszó rabló számára. Itt van az afrikai telepi veréb nagyszerű lebegő szénapetrencéje, amely voltaképpen többedmagával társas-házat alkot, melynek védő összfedele alatt száz meg száz egyes fészkecske rejtőzik.

Itt nem a külső ékesítő szépség ragad meg bennünket, bármily kecses és csinos is az építés művészete; hanem egészen más kap meg ez egyszer teljes erővel: e vig sereg agyveleje, a vékony koponya alatt levő kis szerv iránt érzett tisztelet. És e szervet te, inyenc, a fenyőmadártól elveszed anélkül, hogy csak

sejtelmes is lenne arról, hogy milyen finom szellemi műhely semmisül meg fogaid között.

Ebben a pillanatban semmi szándékom, hogy azt a mélyebb kérdést megérintsem, hogy miképp jutott az első telepi veréb vagy szabómadár fészke rakásának e csodálatos módjához. Föl akarom tételni, hogy titokzatosan öröklött ösztön útján (ennek az át öröklésnek lényegéről mit sem tudunk, csak azt, hogy szót alkottunk magunknak, amivel valami sötétet nevezünk) minden madár, mely ma kikel, egyúttal fészke alakjának általános képét hozza magával.

Amit azonban ezután és mindig újból meg kell csodálnom, az minden egyes madárnak fölötte bámulatos egyéni tevékenysége, hogy ezt a fészket valóban csak a maga helyzetének megfelelően építi.

Hiszen a külső feltételek folyton-folyvást módosulnak valamiképpen és a fészkekrakásnak szintén folyvást, éppen ennek az ágnak, éppen ezen nád-szaraknak egyéni állapotához kell illeszkednie. És ezt minden esztendőben mindmegannyi apró és legapróbb madaracska végzi költési idejében, pici agyvelejének majdnem végtelen mozgékonyásával, a hely kiválasztása dolgában minden egyes új esetben és a fészkealak általános mintájának e hely adott körülményéhez való alkalmazkodásában.

Aki itt is vak ösztönről akar beszélni, az mindent össze-vissza dobál. Mindenki, aki megtanult következetesen összehasonlítani, ebben az egyénítésben a szellemi tevékenység legélesebb jelét látja, melyet legfeljebb csak a magunkéval hasonlíthatunk össze.

Most pedig azt gondolom, hogy egész fejtegetésünkre nem jelentéktelen, ha szembeszökő módon másunnan is kapunk figyelmeztetést a madár gondolkodó agyvelejének létéről.

A mi szép kék Rudolf-paradicsommadarunknak is, amelyből kiindultunk, van ilyen agyveleje.

Művészeti összehasonlításunk azonban Rafael képénél nagyon is nyomósán utalt bennünket az agyvelő szócskára. Rafael agyvelejében élt a szépség iránt való érzék. A sixtusi Madonna képébe ez az érzék — Rafael agyának mintegy darabkája — belevetitődött. Ez az érzék eme vetítéssel, mint tartással, a csarnokban függő kép útján még ma is tud rám hatni: fölkelte agy velőmben az én tulajdon szépség-érzékemet. Ez a tökéletes körforgás.

A madárnál is hatott valami olyképpen rám, hogy azt mondtam: érzem, hogy szépségérzékem fel van keltve, a legnagyobb csodálkozásra ragadva. De nem tudtam, hogy ebben az esetben honnan jött a szépség? Hiányzott tehát a körvonal másik fele.

Most úgy tetszik, mintha egy fényponttal több derengene. Hisz a paradicsommadárnak is van agyveleje!

Ez ugyan eddigelé még csak egy fénypont és korántsem a még- hiányzó körív. Mert Rafael agyvelejénél egyrésztől minden érthető: az agy velőnek szépség-érzetei vannak, ezeket belevetíti a képbe és a kép ismét az én agy velőm szépségérzeteire hat. De hát a paradicsommadárnál? Milyen összefüggés legyen pici kis agyveleje és tollazatának színpompája közt, melyet a magam agyvelejével »szép«-nek érzek? . . .

Maradjunk még egy darabig nyugodtan a derék drezdai múzeumban. Itt a sok víg madárfészekkel teli szekrény mellett egy külön szekrény áll valamivel, és ez legelőbb is szükségessé teszi, hogy messze elkalandozzunk gondolatainkkal. Derék séta

ez, melynél mindenekelőtt még egyszer az összes szürke elméleteket, mint fölszállni készülő léggömbről a homokzsákokat, ki kell dobnod. Abban a szekrényben egy ausztráliai vidékre pillantasz. A háttérben levő, csinosan festett kulissza fölkelti a képzeletet: ausztráliai fákat látsz, ama sajtóságos cserjés vidék egy kis szakaszát, mely a csőrös állatok, kenguruk, szalamandrák ez ősrégi sajtóságos földrészét jellemzi. E vidék előtt, tökéletes természet utáni hűségben épült föl egy igazi ausztráliai tárgy legritkább fajtája.

Azt az érzetet kell magadban keltened, hogy e pillanatban valóban az ausztráliai cserjében csatangolsz — és egyszerre szemedbe tűnik ez a valami, melyet sokkal nehezebben lehet meghatározni, mint a találékony természet más termékeinek végtelen sorát.

Ez az úgynevezett pártás madárnak, vagy mint tudományosan hívják: chlamidoderának lakodalmas lugasa. Lakodalom! Egyszerre a szerelem előtt állunk.

A madár, szerkezeténél fogva, oly szorosán a paradicsommadarakhoz tartozik, hogy bátran egynek vehetjük ezekkel, de mindenesetre példa arra, hogy mit várhatunk két Rudolf madarunk agy velejétől.

Csakhogy a történethely ez egyszer Ausztrália szárazföldje.

Ott a »Skrub«-ban, az igazi újhollandi cserjésben minden fajtájú csodálatos állat lakik. Itt suhan ki rejtekéből éjjel a groteszk echidna-állat, a szárazföldi csőrönd, mely, ámbár emlős állat, mégis tojásokat tojik, mint a madár. Itt kapar a Skrub-pulyka, a híres talegallus-madár, mely madáreszével valami módon mégis a vegytan egy nagy törvényét fedezte föl homályosan: tudniillik, hogy rothadó növényanyagok bizonyos erjedési meleget gerjesztenek.

Ez az a törvény, mely szerint nyirkos boglyák bel-sejükben önmaguktól gyulladnak ki. De a talegallus ezt a dolgot a gyakorlati oldaláról tekintette: garmadába kaparja össze a leveleket, fűvet és gombákat, egészen két méter magasságig és négy méternyi kerületig és ezekbe a kis petrencékbe rakja a tojásait, hogy a keletkező meleg kiköltse, mint valami költökemence. A dologra oly pontosan ügyel, mint egy tudós: naponként többször jönnek az öregek, szellőztetik a tojásokat, melyek méternyi mélységbe beásva fekszenek, megnézik azokat, vájjon a hőség helyesen fejlesztette-e. Végre a kikelt fiatal csibéket kísérik meleg fészükből, — mind hasznos adatok ezek a madáragyvelő főntebb érintett témájához.

Itt tehát, a sötét egyhangú cserjésben, hol legföljebb annak szélén egy pár sárgavirág ébreszt némi »szépséget«, kidőlt törzsek, elszáradt gallyak és a talegallus-tyúkok ama mesterséges halmai között, itt él a *pártás madár* is: az összes állattudósok előtt híres chlamidodera.

Seman Richárd újabban ott a helyszínén figyelte meg. A madár nem dicsekedhetik az új-guineai paradicsommadarak szépségével. Egyszerű fickó. Szürke és barna, világosabb pettyekkel, csak nyakát díszíti rózsavagy violaszínű tollakból alakult helyes kis gallér. De éppen ez az egyszerű fickó lesz tanítómestered a madáragyvelő egy titokzatos, jelentős részéről, mely kérdésünkre nézve a legnagyobb jelentőségű.

A chlamidodera valódi, a tojások és fiak számára rendelt fészket éppen úgy rakja, mint atyafiségének bármelyik más madara. Ez komoly kötelesség, mely semmiféle különlegességet nem tűr. Ha beköszöntött

az igazi idő, a fészket az eucaliptus-fán, vagy akác-bokorban rakják, edény formájára, mint a rigó, nagyját száraz gallyakból, melyet azután a legfinomabb füvecskék és tollacskák bolyhosszá tesznek a kedves kicsinyek számára. Mind természetesen oly rejtett és annyira észrevehetetlen, amennyire csak lehetséges. Mert habár Ausztráliának nincsenek is benszülött macskái, mégis vannak kúszó erszényesei, melyek szemtelenebbül rabolnak, akár a macskák.

Bárhon is fogjanak a madarak a fészekrakáshoz és a fiak javáért való gondoskodáshoz, életük gondteljes szakát élik, amikor legkevésbé gondolhatnak a maguk kényelmére és vígságára. És mégis: a mi chlamydo-deránk számára az építés ez ideje csak a második jelenet. Már egyszer építettek — elébb — nem a családi gond terhei közt, hanem az első szerelmi idő víg mámorában. A fészek egy különös neméről volt ekkor szó, de nem gyermekszobáról, hanem — lakodalmi lugasról.

Ez tehát az a különös dolog, amit Drezdában a maga teljében bemutatnak.

A pártás madarak szerelmi ideje beköszöntött. A szerelmi párok csalogatják és keresik egymást. Ekkor épül a cserjés fenekén, a szerelmes madárkák munkája folytán, messze távol onnan, ahova később a tulajdonképpen fészek kerül, — a szerelmi templomocskák egy fajtája: a lakodalmi ház.

Hasonlíthatatlanul sokkal nagyobb, mint a későbbi fiafészek. Egy méter sőt még nagyobb hosszúságra építenek (különösen a kakasok) egy kunyhó- vagy sátorfélét, erősebb gallyakból. A gallyak részecskéit két oldalról ferdén egymáshoz támasztják, éppen úgy, mint mikor gyerekek gyújtókból hosszú sátrat alkotnak, csakhogy a nagyság messze felülmúlja a gyufákat.

Ha a sátor nagyjában elkészült, elől és hátul is hegyes ajtóval, belül pedig keskeny folyosóval látják el, mely fölött a ferde szarugallyak többé-kevésbé boltozatosán összeérnek, aztán kezdődik a finomabb munka.

Még pedig — kereshetsz most szavakat, bármilyeneket — az *esztétikai* munka, melynek a száraz hasznossághoz semmi köze sincsen.

A kunyhócska durva lészáit (galyból készült fal) helyes zöld fűszálakkal simábban kibélelik. Azután a padozatot kikövezik kerek fehér folyó-kövecsekkel, melyeket mesterségesen rendeznek el, itt garmadába gyűjtve, ott apró ösvényeket szabadon hagyva. Tarka tollakat, rikító vörös bogyókat, egy darabka kék posztót, melyet valahonnan keríthettek, — rendeznek el a zöld bélésfalakba. És végtére mindebbe, mint a kijáró elé, egy külön kiállítást halmoznak feltűnő és szép tárgyakkal, csodálatos kagylócskákat, melyeket méiföldnyiről hoztak ide, a legközelebbi folyóból. Tarka, csillogó kövek. A sokféle tarka-barkaság közé mintegy ellentét gyanánt, hófehér csontocskákat, melyeket nyilván nagy gonddal válogattak ki fehér mintapróbakul, különösen a denevérek apróbb koponyáiból. Olykor-olykor félvéka ilyen gazdaságot találunk egy helyen összehalmozva.

Ez a chlamidodera szerelmi lugasa. Ha végtére készen áll és pompájában ragyog, akkor kezdődik a vígság ideje. E kunyhóban keresik egymást a szerelmesek, ugrálnak, táncolnak és kergetik egymást és az aranyos szerelmi napok minden boldogságát élvezik. S csak akkor, mikor mindez elmúlt kezdődik innen messze távolban a tulajdonképpeni fészek rakása.

Csak egy tekintetet kell vetnünk a lakodalom ez ékes lugasára — és mindenkorra meggyőződünk,

hogy a magányos ausztráliai cserjés e madarának agyvelejében nemcsak bizonyos értelem honol, hanem, hogy a »szép« közvetlen esztétikai örömet is vált ki benne. Te talán közbeveted, hogy néhány vörös bogyó vagy egy tarka toll, vagy éppen egy fehér kis kövecskés mégis csak nagyon is nyomorúságos bizonyítékai a szépségnek. De hát miért húz a vad ember orrába ragyogó gyűrűt, miért burkolja szeretőjét rikító vörös kendőbe, miért aggat kunyhójára néhány meglepő virágot? Mert *szépnek* találja; kicsi esztétikája ebben merül ki. És miért tűzünk mi gomblyukunkba piros szegfűt, fülünkbe gyémántot? Tegyéél ausztráliai tanyád ablakába néhány közönséges zöld levelet és ezek közé egy piros szegfűt: gyermeked először is a szegfű után nyúl, a leveleket pedig otthagyja, — a galléros madár pedig, bizonyos lehetsz benne, *azonképpen* cselekszik és gyémántfülbvalódat — vannak esetek rá — minden körülmények közt lakodalmas lugasába viszi, hacsak hozzá tud férni.

De madarunk szépségérzetének legcsattanósabb bizonyítéka az, hogy lugasának falába éppen tarka madártollakat tűz bele ékességül. A maga teste, mint említém, nem sok tarkasággal dicsekedik. De tegyük fel, hogy útjába akadna ama Rudolf-paradicsommadárnak (ez nem ott, hanem Új-Guineában él) egyik caprikék tolla: semmi kétség, hogy felcsipi és hazaviszi szerelme hajlékába legdrágább lelete gyanánt. Miért? Mert »szépnek« találja.

Ott tartunk tehát, ahová érni akartunk. A mi agyvelőnk szépségérzéke alapján a kék paradicsommadarat szépnek találja; itt pedig van egy madarunk, mely a paradicsommadarak legközelebbi rokona és ennek kicsi agyvelejében a szépnek érzete támad a paradicsommadár tollának a láttára.

A legközelebbi, malomalatti durva következtetés az, hogy akkor a paradicsommadár maga is, ha önmagát tükrözve látja, vagy hasonmását megpillantja, szépnek fogja ezt tartani. Tehát a paradicsommadár agyában is él a szépség iránt valami érzék. Így tehát hasonlatunk egy lépéssel tovább jutott. Rafael agyában megvolt a szépség érzéke, ennek segítségével alkotta a sixtusi Madonnát, mely most nekem is, kinek agyában szintén megvan a szépség érzéke, ismét szépségnek tetszik. A paradicsommadárnak is van agya és agyában szépségérzetek, az enyémmel egybevetethők. Nekem pedig, az én agyamnak a maga képességeivel tollazata szépség gyanánt tűnik föl.

* *

Azt vélem, hogy tisztán látod, hogy a második esetben még mindig nem zárult be a kör.

Közelebb jutottunk a dologhoz, hogy a madarat felruháztuk agygal és ezt a mienkkel rokon szépségérzékkel.

De most még mindig egy roppant úr tátong. Rafael szépséggel teli agya teremti a Madonnát és én azt szépnek találom.

A paradicsommadár — íziben semmit sem terem. De van valamije. Van agyveleje és az agyában szépségtudata. Továbbá vannak pompás karmazsinvörös és égszínkék tollai.

A maga szépségtudata elegendő arra, hogy e tollakat szépnek találja. Én is szépeknek találom. Tehát ő és én nyilván megint közelebb értünk egymáshoz — egészen egy pontig.

Rafael az okok láncolatában teremti képét és ebben a képben mintegy kifelé vetíti agyát. De mi köze — és ez a kérdések kérdése — a madár agyának (az enyémmel)

mel való minden rokonsága ellenére) a tulajdon tollas mezének keletkezéséhez?

Talán a madár azért tette magát oly széppé, mivel ezt szépnak találta és ilyennek akart is tetszeni?

Vagyis más szavakkal a szépséget szomjúhozó paradicsommadár saját tollazata az ő saját cselekedete-e? Akkor, igenis, bezárulna a kör. A Rudolf-paradicsommadárnak van agyveleje szépségi eszményekkel. Ugyanez az eset áll (természetesen az emberig fokozva) Rafaelnál. Rafael megalkotja képét, melyet én szépnak találok, mert hasonló agyam van szépségérzéssel (legalább passzív irányban).

A paradicsommadár teremti tollazatának kék pompáját, mely nekem szépnak tetszik, mert ehhez a paradicsommadárhoz is némiképp hasonló agyvelőm van az övéhez hasonlófajú szépségérzéssel.

De ki adja meg nekünk, az Isten szerelméért, a jogot, hogy minden további nélkül akkora iszonyú föltevést tegyünk, hogy ama kört bezárjuk.

A madár hozta volna létre testén a gyönyörű tollazatot önmagától, a maga agyából és esztétikai képességéből?

Ő lett volna önönmagának saját művésze oly értelemben, melyhez képest minden egyéb műalkotás csak gyerekjáték?!

Összehasonlítás céljából térjünk vissza még egyszer Rafaelhez, ő a maga lelkében gyönyörű művészeti eszményt látott, a sixtusi Madonnát. Keze ecsethez nyúl és külsőleg megteremti olaj festékek bői, idegen anyag síkján e fenséges esztétikus álom visszfényét. Hogyan járt volna, ha amaz alkotó paradicsommadár módját kellett volna követnie? Ő neki magának, mint eleven embernek, át kellett volna változnia művészeti eszményévé és a sixtusi Madonnának

ezentúl élő alakban kellett volna járnia a földön. E gondolat badarsága oly kézzelfogható, hogy nem is érdemes ezzel foglalkozni. És egész elmélkedésünk, úgy látszik, Drezdán, Új-Guineán és az ausztráliai cserjésen át valóságos felhő világban végződik.

Amire azonban szükségünk van, az az, hogy ismét kidobáljuk hajónkból a szürke elméletet és múzeumunk néhány további valóságát vegyük szemügyre.

* *

Régi vita tárgya a szépség tanában: ki a szebbik: — a férfi, vagy a nő? A képírók és képfaragók, kiket e dologra nézve a szakember joga illet meg, erre a kérdésre gyakorlatilag feleltek. Ők a feltétlen egyenértékűség mellett léptek sorompóba.

A tréfás megjegyzésnek, hogy a szép férfi mindig szebb a csúnya nőnél és a szép nő a csúnya férfinél, igaza van. De a szépség bizonyos fokánál már nem tehetünk különbséget, mihelyt szép a széppel áll szemben, női eszmény férfi eszménnyel, a milói Vénusz Praksziteles Hermeszével, Michel Angelo Dávidjával és Mózesével a mérleg serpenyői egyenlők. A »szép ember« a fejlődés csodaműve, mely magában nem ismeri korlátul a nemet.

Ugorj most egy nagyot és hasonlíts össze az emberrel egy állatot, mely a te mértéked szerint aligha jöhet számba mint szép és mely legfeljebb komikusnak tetszhetik: a sündisznóval.

Bizonyára ismered a nyúl és sündisznó közötti versenyfutás mulatságos történetét. Valahányszor a nyúl a célhoz rohan, a barázdából előáll a sündisznó, hogy »már régen megérkezett.« A tréfa veleje az, hogy a sündisznó a valóságban nem is futott, hanem csak párját rejtette el a célpontnál, ki a nyulat, valahány-

szór pihegve odaér, „itt vagyok“ kiáltással fogadja. A sündisznó és párja olyannyira hasonlók egymáshoz, hogy a buta nyulat becsapják. És a meséből az a tanulság, hogy aki derék sündisznó, gondoskodják arról, hogy élete párjául is sün disznót kapjon. De a mesének még állattani tanulsága is van, mint ahogy általában a találó népszellem legtöbb nyilatkozatából sokféle „igazat“ lehet kiolvasnunk.

Föltevéssül szolgál a valódi állattani tény, hogy a hám és nőstény sündisznó között alig észrevehető különbség van. Nem szorulunk itt rá a szép és csúnya mértékére: a nemi különbség külső tekintetre jóformán egészen elesik. A híres-neves sündisznó ur azonban, mikép emlékezel, egyike amaz állatoknak, melyek az erszényes és majom között meglehetősen közel állottak emberi származásod fájához. Ami annál jelentősebb, mivel a népmese felhasználhatja a külső testalkat felcserélésig való hasonlóságát kan és nős* tény sündisznó alakjához. Feltámad az eszme, hogy maga a valóságos különbség, mely ma az embernél férfi és nő között fennáll (ami nem jelenti a szép és csúnya közötti különbséget), ennél a régi és alacsony állati alaknál, a milyen a sün, már egészen eltűnt.

A női arcba és a férfiarcba való finom egyénesítés csak az ember számára volna a fejlődés sikere, a sün és párja, melyet a nyúl hímnek tekint, mivel éhez hajszálnyira hasonló, szemünk elé állítja az eredeti, durva alapot, mintegy az otromba márványtömböt, melyből csak a magasabb szellemi fejlődés faragta ki a női szépség és férfiszépség ragyogó ikercsillagát. Csinosan hangzik, — de mindenekfölött badar.

Férfi és nő már mélyen alant az állatvilágban, Ezer meg ezer esetben oly elütők egymástól, hogy még a szellemileg és testileg vaknál vakabb nyúl

sem tudná őket összecserélni. És a sün, elfogadván bár szerepét a természet legnemesebb ősi tábláján, nem jó példa a régibb állatiságra nézve, hanem igazi és valódi kivétel. Már nagyon is alacsonyan álló teremtményeknél a nemek különbsége oly szélsőségekre fokozódik, melyekhez képest a mi emberi viszonyaink, sün módjára, egészen jelentéktelenek. Emlékezzél csak a Bonellia nevű zöld féregre, melynél a hím és nő közötti nagyságkülönbség úgy viszonylik, mint húsz centiméter az egy-két milliméterhez; a törpe hímek, mint apró élősdiék laknak óriási hölgyük testében.

Már most bizonyos, hogy az ilyen utálatos féreg, amilyen a Bonellia, sokkal távolabb esik minden esztétikus összehasonlítástól, mint a maguk barázdájában a hímsün és párja. E kérdés azonban a szépségről való elmélkedésünknel fontosságot nyer amaz állatokra, melyekről bevallottuk, hogy kétségtelenül „szépek“.

Szemügyre vesszük a paradicsommadár hímjét és tojóját.

* *

Hogyha eddig a paradicsommadár „szépségéről“ szó volt, akár a nagy arany színéről, akár a kicsi piros, fehér, zöldről, vagy az új kékről — mindig a nélkül, hogy akartuk volna, részrehajlók voltunk. Egyoldalúan tekintettük a hímet, csodáltuk és róla szőttük gondolatainkat.

Mindezek a csodálatos paradicsomiak, amint itt a múzeumok szekrényeinek alsó felében látjuk, felnőtt, teljesen kifejlődött paradicsommadarak.

Ott fenn azonban egyszerű sorban ülnek a tojók. Kérdi az ember: mit keresnek itt e nyomorúságos

madarak. Mert az ellentét oly rikító, hogy még bizonyos csinos szelíd színek a hímeknek színpompája mellett elkerülhetlenül szegényeseknek tetszenek.

Itt van ama nagy paradicsominak kifejlődött párja, mely maga után húzza a mesés aranyhullámot: ez a tojó fent barna, mint a kávé, torkán, ott, hol hímje smaragdboglárt visel, közönséges füstös violaszínű, hasán halványsárgás; az ékítő tollak egész hulláma teljesen hiányzik. Ha ezeket a tojó madarakat nézzük, csak akkor értjük meg, hogy e paradicsomiak rendje szorosan fűződik a varjak és seregélyek rendjéhez. Ez a tojó valóban nem isteni madár, hanem Új-Guineának egyszerű *stumus*-a.

A gyönyörű király-paradicsommadárnál a meglepetés majdnem még nagyobb. A tojó fent földesbarna, a narancspirosnak alig észrevehető árnyalatával, alant sárgásbarna, némi sötétebb színezéssel — egy veréb paradicsommadár helyett. Azt hinnénk, hogy egy udvari ember hirtelen barna apácacsuhát öltött, lángvörös frakkjának szédítő pompája, fehér selyem mellénye, zöld rendszalagjai és frakkjának hosszú arany varrottas szárnyai fölé. Ez az apáca teljes életében a tojó paradicsommadár. Nem marad egyéb hátra, mint annak megállapítása, hogy ebben az esetben nemcsak nem szerint forog fenn rengeteg különbség, hanem, hogy a legdurvább különbség éppen az esztétikai rátermettségben, a szépségben mutatkozik.

A hím madár olyannyira szép, hogy még a művészi szempontból elkényeztetett embernek nyelve is pára dicsomi képleteket használ.

És a tojó madár egyszerű seregély vagy veréb, amely színének legnagyobb hasonlatát a »kávé« képlete fejezi ki.

Ahol ma »női mozgalom« van, gyakran halljuk e szót: igazságtalanság. És tényleg a bűnök egész garmadáját találjuk azokra a pontokra nézve, amelyekben a nő a művelődéstörténelemben igazságtalan elbánásban részesült, még pedig lényeges igazságtalanságokban, hogy t. i. a férfi mögé került. De mit jelentenek mindezek az igazságtalanságok, melyeket az »asszonyi állatról« szörnyűségesen mesélnék, szemben a nőnek amaz utálatos lebecsülésével, melyet látszólag az anyatermészet itt Új-Guinea paradicsommadarainál elkövetett.

A hím maga a színek pompája, mintha Rafael öltöztette volna, a tojó pedig örökös karthausi nő.

És ehez járul még most a legborzasztóbb, ami a lugasmadarak előbbi megfigyeléseiből folyik. E paradicsomi gyermekek Új-Guinea őserdejében madáreszükben érzékkel és szeretettel bírnak a szépség és tarka tollpompa iránt. Tehát e kis király-paradicsommadár tojó párjáról, erről a kávábarnaságában fel nem tűnő, életfogytiglan és örökké újonnan született hamupipőkéről még fel kell tennünk azt, hogy tudatában van annak, hogy ő utálatos, férje pedig a szépség gyöngye.

Vagy talán mást tételezzünk fel, alapjában véve még keserűbbet? Vájjon a tojó paradicsommadárnak semmi szépségérzéke nem volna, míg a kakas ezzel dicsekedik? Ez lenne a sorsnak ama régi kérdése: mi jobb, örökké vaknak és ostobának lenni, vagy látni és epedni, teljesedés nélkül. Végére az is választás, amelynél eldönthetjük, vájjon azt akarjuk-e, hogy a tigris faljon fel bennünket, vagy pedig az örvénybe ugorjunk-e.

Különben a tények a lugasmadarat illetőleg semmi különbséget sem mutatnak a szépségérzék dolgában a hím és tojóközt. Mindakettőnek kedve telik a lakó-

dalmi lugasban, akár a játszó gyermekeknek. Ez alapon nem láthatjuk be miért volna ez másképp a királyparadicsommadárnál. És azután nemcsak kétszeresen bonyolul „a természet igazságtalansága“, hanem új bog támad akadékul e szépségkérdésben. Emlékezzél csak: rajta és azon voltunk, hogy kérdjük, vájjon a paradicsommadár, melynek agyában szépségérzetek fordulnak elő, nem önmaga „készíthette-e“ széptollú mezét, miképen Rafael teremtette a maga szép képeit. Most egyszeribe kettős esetet látunk a paradicsommadárról való példánkon beiül. Föltesszük, hogy mindkét paradicsomi élnek, a hímnek úgymint a tojónak agyában vannak szépságérzetek. A hímnél sikerül, hogy mi módon, az mindegy, ezeket a szépségérzéseket a saját testének gyönyörű tollas pompájában vetíteni: a hám-paradicsommadár, mint ilyen, a szépség gyöngyévé lesz. A tojó ellenben teljesen képtelen ugyané ténykedésre. Minden szépségérzéseivel egyetemben csak — vén, szürke varjúnak marad meg. Az ellentét oly rikító, hogy azt kellene gondolni, hogy az egész föltevésnek kitekeri a nyakát. Agyvelő és szépségérzék dacára egyszerűen csak kettős és hármas képtelenségnek tetszik, hogy a paradicsommadár önmaga festette rá testére gyönyörű színeit. Valóban kutyaszorítóban vagyunk.

A drezdai múzeum szekrényei tarka baromfinépeivel és tiszta világos üvegtábláival úgy merednek rád, mintha megtették volna kötelességüket és most tovább ők sem tudnának. Legnagyobb segítőnket, a gondolatot kell földéznünk, a mindenható spiritua familiárist, melyet mi, e vén földi bolygónak Faustjai, csak magunk bírunk és melyben semmiféle utálatos sündisznó, sem semmi szépséges paradicsommadár meg és össze nem zavarhat.

Nem kisebb embernek, mint Darwinnak, volt egy gondolata e helyen, melyre elvezettelek.

És e gondolata nem volt más, mint éppen az a tény, hogy a paradicsommadárnál csakis a hím, szépen festett, közvetlen ujjmutatás arra, hogy hogyan lehet e madarak pompája egyáltalán az ő művük.

Még pedig a szerelen műve!

A következő lényegében Darwin végkövetkeztetése. Darwin sok madárra és még más állatokra vonatkozólag bővebben fejtegette. Én velejében összeszorítom számodra a paradicsommadarokról szóló példánkra, mely valamennyi ismeretes példa között a legtanulságosabb és legjobban átlátszó.

* #

Régi dőkben volt.

Hogy milyen régen, az mindegy, csakhogy nem nagyon is régen.

Az ősrégi gyíkmadár, az Archaopterix alakján át, melynek maradványai — félig gyík, félig madár — ma a berlini múzeumban láthatók, már a madarak kifejlődtek a gyíkokból. És e madarak hegyen-völgyön, vízén, pusztán számtalan csoportra oszlottak. A nagyobb fajta csoportok kisebbekké, a legkisebbek pedig végre egyes fajokká. Így lett meg a paradicsommadarak kisebb atyafisága is ott a távol Ausztráliában.

Hol szakadt ki ez az atyafiság — ki tudja? Hol voltak az idők homályában a mostani állatcsaládok szülőhelyei? Nehéz kérdések. Hol keletkeztek a lovak, szarvasok, hol az elefántok? Ezernyi-ezer változásokat, átalakulásokat és vándorlásokat sejtünk, melyeknek magyarázata ott nyugszik a mélységes óceán fenekén.

Elég, hogy a paradicsommadarak egyik nap az ausztráliai vidék határán, kivált Új-Guineában jelentek meg, de nem olyanoknak tűntek föl, amilyeneknek ma a múzeumokban látjuk és csodáljuk. Valamennyinek, hímnek és tojónak egy volt az alakja, egy volt a színe. Igénytelen volt e szín; a mai tojóknak szürkésen szürkére, barnásan barnára festett színe volt.

Még ma is megvan az éles emlékeztetés arra, hogy valamikor a hím is jobbik felének szerény csuháját viselte a gyöngyköpeny helyett, melyben ma paradicsomos természetét bemutatja.

A fia-paradicsomkakas eleintén teljesen egyenlő a tojóval, sem aranyhulláma, sem zöld nyakravalója, sem fehér selyem-mellénye, sem gránátvörös kabátja; kávésan kávé az ifiúr, akár a csuhásbarát. Úgy látszik, különös törvényt ural az élők egész világa: azt, hogy a csira — a gyermek — az ifjonti-alak még egyszer visszaadja az ősök képét. A fia-béka kopoltyuval lélegzik, mint a hal és farka van, mint a gőtének. A fia-madár is a tojásban még ilyen kopoltyúalakú nyílásokat mutat, szárnya meg lába pedig kezdetben úszószárnyhoz hasonlít. A fiatal cetnek a halcsontfog helyett rendes apró fogai nőnek, amilyenekkel ősei birtak. Az újszülött kis oroszlán még tigrismódra távozott, a vaddisznó malaca, az amerikai tapir kicsinye ősök idegen világának sávos és tarkafoltos mezét mutatja. Ezer a példák száma.

Ha fiakorában a paradicsommadár mindkét neme ma is egyenlő, nagyon is valószínű, hogy e fiatal ruházatuk valójában őseiknek meze. Valamikor e madarak minden népe teljes életében ilyen egyszerű és szegényes volt. A tojónak maradandónak, a konzervatív elemnek kellett lennie. Az is maradt mind

mai napig. De a hím egyik nap, mikor kakassá érett, leveté az ősi mezt és kicserélte egészen új fajtájú gyöngyruhával. Miképpen történt ez? Ez a kérdés.

Darwin tovább következtet.

Először tekintsd még egyszer a mai tojónak egyszerű ruháját abból a szempontból, hogy ez valamikor az ősök általános meze volt. Ez, ha minden nem csal, úgynevezett illeszkedő mez.

Azt gondolom, hogy tudod legalább nagyjában, mit jelent ez. A létért való harc dühöng a természetben. Életükért küzdenek a lények. Az erősek támadnak, a gyöngék rejtőzködnek. E harcban eszköz a szín. Elrejtíti a támadót meg a támadottat egyaránt. A sivatag sárga homokján élő állat előnye, ha sárga, mint az oroszlán, sakál, sivatagróka, homoki vipera és homoki gyík; a sarkvidékeken, ha fehér, ilyenek a jegesmedve, a sarki róka és a sarki madarak sok faja. A leveli békának meg a sáskának kedvez a zöld szín. És így tovább. A létért való harcban az illeszkedő alkalmazkodás mindenütt természetszabta törvény. Maga Darwin azt tartja, hogy az ezernyi különböző szín közül legjobbnak mindig az »illeszkedő« maradt meg. A meg nem felelő színek, mint a szitán, keresztülhullottak. A sivatagban csak a sárga maradt meg, minden egyéb kiveszett. Zöld levélen csak a zöld. És így tovább. Mások még közvetlenebb összefüggésre gondoltak. A »hogyan« szabad vita tárgya legyen, melyhez Darwin is csak alkalmul szolgáljon. De a tényt, hogy a létért való küzdelemben, legyen ez támadás vagy védelem, az élő lények általánosan illeszkedve alkalmazkodnak, kétségbevonni aligha lehet már.

Ennek következménye volt, úgy látszik, a paradicsommadarak őseinek amaz egyszerű színe is.

Itt a „szépség“ semmi szerepet sem játszott! Mi a szépség, ha az élet durva küzdelméről van szó! Itt egy vidék, ahol vad rablók, macskák, félmajmok vagy mókusok (ezek az igazi fészekrablók!) a szegény madarat és költését fenyegetik. Itt a jelszó a *lehető legigénytelenebb külső!* Boldog madár, mely olyan barna, mint a veréb. Hozzálapul a barna törzshöz és nem veszik észre. A rabló látja, amint mozdulatlanul ül fészkében és azt gondolja: a fa száraz mohája, egy darab bodorított kéreg, hervadó levél: anya és költése megmenekült.

A sanyargatás ez időszakában fokozódik és meg is erősül az illeszkedés színe, messze távol esvén minden „szépségtől“. Bánja is a katona a csatában az esztétikai értékeket, még ha otthon a „szépészet“ szabadalmazott tanára is. Ez az a hangulat, melyben a paradicsomiak ősei képződtek. Alkalmazkodó lényekké lettek, mint ma a fiak és tojók, melyeknél a fakéreg színe, a kávébarna, az igazi fegyver. Csak semmi feltűnő tollú cafrang! Nagy teher lett volna a kemény viszályban. Térjünk még egyszer vissza a csatában levő katona képéhez. Vájjon a halál torkaiban megrakja-e bornyuját drágalátos képpel? Ily órában Rafael is fölös teherré válik. Ez az a pillanat, mikor a bizánciak egyszer a rohamra törő gótokat Rómában, az Angyalvár fokairól a görög plasztika Hadrian-gyűjtötte remekeivel dobálták...

Most pedig — a dolgok változása.

Ki akarja az állatok rég letűnt vándorlásairól fellebentem a fátyolt? Évezredekén át, még mielőtt a spanyolok Amerika mezítelen vad lakóit megrémítették lovaikkal, Amerikának magának voltak lovaik. Csontjuk maradványai ott hevernek a pam-pák agyagában, le egészen a Tűzföldreig. Miért puszt-

tultak el, mielőtt még Coluinbus megérkezett — ti'ok. Honnan kerültek — szintén titok. Éppen így szállhattak le valamikor Új-Guinea paradicsomilag elzárkózott őserdőibe a még igénytelen paradicsommadarak, minden szépség híjával, a létért folyó harcban szürkésbarnára leforrázott kányasereg gyanánt.

És azután?

Itt új fejezetbe kap bele Darwin eszmemenete, a másodikba, a döntőbe.

* *

Új-Guinea a madarak valóságos paradicsoma. Rengeteg tartomány e sziget, — majdnem egy kis világ-rész magában. Mennyi gonosz rabló rejtőzhetnek e töméntelen sűrűségben, macskák és menyétek, majmok és félmajmok, nagy és kis mókusok, melyek éjjelnappal rémei lennének a szegény madárvilágnak. De semmi sincs ilyesimből. Új-Guineával kezdődik már Ausztrália csodás világa Mindama rablók a niagabbrendű emlősökhöz tartoznak. Ausztráliában nincsenek ilyenek, ősrégi rendek képviselik itt még az ichtyosaurus-korszak szürke maradványait: csőrös emlősök és erszéyes emlősök. De nincsenek meg itt az ausztráliai földség rabló, húsevő erszéyesei. Igaz ugyan, hogy, nagykülönösen, a sziget egy nagy kenguruja fölmászik a fák ágai közé. E fára mászkáló kenguru növényevő, épúgy, mint ugráló rokonai a sík mezőkön. A nagy kacsacsőrű emlős Új-Guineában hangyákat nyel és csőralakú szájában semmi foga, hogy még a legapróbb madarat is megragadja. Ehhez járul az egyenlően sűrű, sötét erdő végtelensége, egy áthatolhatatlan lombtenger, melyben még a kerengő ragadozó madár éles szeme sem igen veszedelmes. Madárnak lenni itt valóságos élvezet. Ment itt

minden a létért való harc küzdelmeitől. Az ártatlanság legendabéli madara, a galamb, bizonyára a legvédtelenebb madarak egyike, merészsze és bujává válik itt, a végtelenségig szaporodik és sokkal több fajra oszlik, mint a földnek bármely más vidékén — és tollazatuk színpompája akkora, hogy a papagályokéval versenyez.

Ez is az a hely, hol a paradicsommadár megtette a döntő lépést a létért folyó sivár küzdelemből a művészethez.

A paradicsommadarak, bár még csak szürke varjak voltak a szépség minden bája nélkül, mégis birtak már kicsi varjúagyukban azzal az egyszerű szépségérzővel, melyet már a lugasmadárnál tapasztaltunk. Rikító vörös bogyó jobban tetszett nekik az egyszerű zöldnél, az őserdő egyik csodás nagy virága jobban hatott rájuk, mint más közönséges levél, a tiszta hófehérekövecs jobban lekötötte figyelmüket, mint a szomszédos patakszéli, durva színű, piszkos kavicsok ezrei.

Az esztétikai érzék pedig mind a hímnek, mind a tojónak közös tulajdona volt.

Régi, találó szó, hogy a szép iránti érzék az életért folyó sivár harc anyagi gondjával bizonyos nyomasztó viszonyban áll. Mint pezsgő folyadék a súlyos tömeg, úgy nehezedik, képletesen szólva, az anyagi gond a lélek mélyebb esztétikai hangulatára. Vedd el a tömeg, a nyomás, az anyagi gond egy részét, rögtön fölbugygyan hirtelen szökéssel a folyadék, az esztétikai érzék, a szép fölötti öröm terheszabadultan kitör és tüstént elfoglalja az egész szint, az egész embert. Valami igéző van e jelenségben, de az ember életében ősi tapasztalás. Egyúttal egyike vigasztaló tapasztalatainknak. Megtanít arra, hogy nemcsak azért küzdünk, hogy a durva életgondok egyik rétegét

eltávolítván, ölbe tegyük kezünket. Ha az »ínség embere« — hogy úgy mondjuk, — felszabadul, akkor a nyomástól menten mélyebb ember tör fölfelé: a művészet embere, ki előtt a munka, magasabb, szabadabb és önakarta munka új világa tárul fel.

Mind e dolgokat mindig csak az emberről mondták. És gyakran szögezték le már az Ínséges lény és művészeti lény közötti e viszonyt, mint döntő különbséget az ember és állat között. »A művészet, oh ember, egyedül a tied!« éneklí a költő. Az állatnál hiányzának ama mélyebb réteg, tehát terhétől nem is szabadulhatott. Az állat, így mondták, megszabadulván a mindennapi kenyérért folyó küzdelem alól, a hajszától, a töri-marástól: zabál és iszik, durván tovább tény ész, meghízík és végre lomhaságában elveszti még állati értelme legutolsó részét is, melyet az ínség elleni harc folyton-folyvást a végsőig megfeszítet.

Ez már megint egyike ama régi jámbor állításoknak, melyeket az előbbi bölcselet oly kitűnően tudott használni, mígnem egyik nap az igazi állattan tisztába nem jött azzal, hogy éppen fordítva áll a dolog.

Amaz állattan, mely észbevette, hogy az ember történelmileg szintén csak állat, az állatiságból desztillált finom, aranyos kivonat, kristály, melynek anyasöprűje csak az úgynevezett állatvilág és semmi más.

Hogy az állatok egyáltalán esztétikai érzékkel bírnak, azt Ausztrália lugasmadara tanúsítja. De éppen ez a lugasmadár bizonyít a nyomás és az az alól való felszabadulásra, mely nyilvánvalóan a kis madár agyában ugyanama következetességgel fejlődik, mint az embernél.

A madárban, mely a lét harcában valamely oknál fogva jobban megkönnyebbül, a nélkül, hogy kíséző tünet erejét és egészségét apasztaná, az említett

képlet szerinti felszabadult szénsav módjára éppen úgy bugyog fel a mélyebb esztétikai réteg, akár mint nálunk. Efélét minden állatnál, kivált a fiataloknál vehetünk észre, amikor játszadoznak. A játék azonnal kezdődik, ha a valódi gond csak egy pillanatra megszűnt. És az a játék már sok, habár nem minden esetben esztétikai vonások kezdetét mutatja, olyasféle állati költészet. De van itt még egy általánosabb és nagyobb szerű pont és éppen ez az, melyre paradicsommadarainknál szükségünk van és melynek kedvéért egyáltalán elmondom ez állatmesét.

Az ausztráliai madár ama lugasai „nászlugasok“.

A nász idején, szerelmi mámorának teljében építi. Az életben legalább a magasabb és legmagasabb rendű állatoknál a szerelem ideje életüknek amaz időszaka, melyben az anyagi gondok dolgában határozottan legkevésbé érzik a terhet. Az állat ilyenkor olyan, mintha megigézték volna. Minden hangulatában mintegy kizökken a rendes kerékvágásból és hosszabb-rövidebb mámoros ideig oly világnak tagja, mely égmagasságyira emelkedik az élet közönséges gondjai fölé. Valami ki- és fölébe csattan az egyes egyénnek: a nemnek külön élete, mely nemzedékek és évezredek sorát éli túl. Mondtam már neked, hogy ez vallásos ideje. De hagyjuk az összes magyarázatokat. A fődolog az, hogy a szerelmi érzelmek lelki vihara fölülragad az élet közönséges gondjain. És következetesen ugyanabban a pillanatban fölfelé törnek a nyomás alól az ideiglenesen felszabadult esztétikai érzelmek.

A szerelmi érzelmek ideje egyúttal a felszabadult esztétikai belélet, — a szépség ideje.

Van alkalom, amikor ezt az összefüggést még a gyermek is megismeri: a madarak éneklése alkal-

mával. A madárénak ütemes hangjai, melyek nem kevésbé gyönyörködtetik elkényeztetett emberi fülünket, mint amily módon ragadja lelkesedésre szemünket a paradicsommadár színpompája, szerelmi dalok, a nászidő dalai. De a szép színek és alakok iránti amaz érzék, mely a lugasmadarat vezeti, a nász idején éli igazán világát.

Bátran föltehetjük, hogy paradicsommadaraink már abban az időiben, mikor még mint igénytelen színű varjak vívták az élet harcát, szerelmük mámorában élték a művészet legélénkebb időszakát. amikor örömük telt a tarkában és csinosban. Hím és tojó e napokban alkalmasint, miként ezt néhány faj még ma is teszi, a lugasmadarak módjára szintén fölcifrázták nászuk rejtekét vidám piros virágokkal, akárcsak a szerelmes juhászpár, mely kölcsönösen rózsát fűz egymásra.

A paradicsomiaknak azonban most sikerül Új-Guineában a meglepedés.

Ezekben az erdőkben, hol a létért folyó harc zúzó nyomása egyáltalán még a nászidőn kívül is jóval csekélyebb! Az ezutáni, majdnem teljesen veszély nélküli életben a nászidő most háromszoros szabad, eszményi ünneppé leszen. Minden örömet fenékgig élvezhet: tehát a szép színekben és alakokban való örömet is.

Fölötte különös azonban az, hogy mihelyt itt valamennyi hatás számára a legszabadabb pálya megnyílt, szinte hihetetlen annak elgondolása, hogy be ne köszöntsön a következő. Valami, amit mintegy csomónak lehetne nevezni, melybe egyik nap a szerelmi élet és a szépségérzék nyilvánulásai szükségképpen összefonódnak.

A csinos színek és alakok iránti érzék a szerelmen belüli választásnál jutott először szerephez.

Szerelmes paradicsommadarainknál lényegileg ugyanazok a viszonyok forogtak fön, mint a többi madár többségénél. Általában mindig több volt a kakas, mint a tojó. Ennek kétféle következménye lett a madaraknál.

Egyrészt mindegyik kakas örül, ha egyáltalán párra tett szert és féltékenyen örködik házassága felett, úgy, hogy e tollas szerelmeseknél nagy számmal találjuk az életfogytiglani, tisztességes monogám házasságokat. Másrészt az egyelőre még hajadon hölgyecske abban a kedvező helyzetben van, hogy a szeretetreméltó kérők hadából válogatva választhatja azt, ki a legkedvesebbnek tetszik.

Igen mulatságos annak megfigyelése, hogyan sürögnek-forognak a buzgó kérők bálványuk körül, hogyan igyekeznek bájaik előnyös bemutatásával és mennyire azon vannak, hogy mindenáron rájuk essék a választás. Mi pedig azt kérjük, vájjon mik lehetnek azok az okok, amelyek a legtöbb esetben a sokat kért hajadont választásában befolyásolják.

A dolog általános világfolyása szerint, amely bizonyára kényszerítőleg hat a madár agyacsájára is, a rátarti hölgyecske választása valószínűleg elsősorban a kérők legerősebbikére esik. Első és legegyszerűbb ízlése alkalmasint a lovagkorszak ízlésével vág. Folyik a torna. Aki a többit mind, habár csak harci játékban és halálos veszedelem nélkül, kiveti a nyeregből, az nyeri el a királyleány kezét.

Ily esetben, miként tudod, a szerelmes, kérő hímek gyakran a legkeményebb tusákat vívták szívük közös királynéja szeme előtt és a jámbor ártatlan helyesen vár mindaddig, míg az egyik a többit mind

haza nem verte — és azután igent mond abban a jól megokolt föltevésben, hogy a győztes bizonyára a legerősebb is.

Tagadhatatlan az, hogy ez a mérkőzés valami durva nyers dolog. A fák madarai nagyjából már a természetüknél fogva sem valami nagy harcosok. Hátha még más módja volna a bálvány szivéhez való férközésnek. még pedig kevésbé erőszakos?

Idézzük fel még egyszer azt a lovagkort. Magasra száll a por, a lándzsák összetörnek, valamennyi versenytárs kék foltokkal teli, nyögve hever a porondon. A királyleány pedig tétováz. Egyszerre túl a korláton édes szerelmi dal hallik. Dalosa a szép hölgy dicséretét zengi. És megtörténik a hihetetlen. A rózsát a dalosnak dobja.

Valami megüti fülünket. Gyöngé zöngés magasabb kultúra hajnalhasadásán. A nő, mint előbb, most is a legderékabbat keresi. És a dal, az ember legmélyebb erejének finoman átszellemült megnyilatkozása, diadalt ül az ököl durva ereje fölött, mely csak lándzsát tud forgatni. A példa egészen emberi. És mégis: alapjában mily közel esik az állat az emberhez.

Egyik nap a madárnál is teljesen hasonló fordulat köszöntött be. Vad tüzü kérőnépség helyett, mely csőrével vagdalkozott, mígnem tollak röptek és vér ömölt, a kívánatos hölgyike a szerelmesek egész karát látta maga körül, kik csinos, ütemes hangokat hallattak, — énekeltek. És a legjobb dalos éneke arát szerzett. A nász idején az esztétikai bájak iránt felbuzduló érzék adta meg a mértéket a válogatós kisasszonynak a kérők megítéléséhez és végtére a döntéshez is. De itt is ugyanaz állott be, mint előbb: nemcsak maga a fülemile dala kerül számba esztétikai motívum gyanánt. Egyebütt, más madaraknál

a szépészeti finom érzék nem annyira a fülben, hanem inkább a szemben jelentkezik. És most bukkan föl a paradicsommadarak számára a mozzanat, amikot szerelmi választásuk egybefonódott szépészeti érzékkel.

* *

Itt ült a hajadon paradicsommadár. Körülötte tizenkét kakas egymással versenyez a kegyéért.

Ily fajta madáragyacskákban nem merülnek fel bonyolult gondolatfolyamatok. Ami jön, az meglehetősen önmagától jön. De úgy áll a dolog, mintha éppen ebben rejlenek a gondolatok legmélyebb logikája. A tojó paradicsommadár, veleszületett szépészeti érzékénél fogva, a hirtelen vörös bogyót szebbnek találja a kávésbarnánál. Itt ül most körülötte a tizenhat hím. De jól értsd meg, a hímek e csapatjában mindmegannyian ekkor még a szokásos egyszerű kávésbarna tollazatban. De a hímek egyikének fején a barna tollak közt egy némiképpen élénkebb színű tolla van: már nem egészen kávésbarna, hanem inkább már vörösesbarna. Mostanra mindegy, hogy ez miképpen történt. Miért van közöttünk, emberek közt, egyszer az egyiknek a homlokán egy vörös jegy; vagy másiknak szöghajában fiatal korától kezdve fehér fürt; vagy az egyéni különlegesség ilyen vagy olyan határozott alakja? Legyen a dolog egyszer a madarainknál is csak ilyen: egyiknek tehát valamivel vörösebb tolla van. És válogató hölgyünk egyenesen éppen ezt a kérőt választja, mert ennek a testén van valami, ami jobban hasonlít a vörös bogyókhöz, melyek neki jobban tetszenek. Ugyané törvény szerint jobban tetszik neki most a vöröses toll és a tizenkettő közül ezt a hímet választja magának.

Így esik ez meg százszor, ezerszer...

Fejükön mindig valamivel több vörös tollal a keveredési szerelem sorsát húzzák a távolsági rajongás helyett és végre valamennyivel szemben családot alapítanak, megfelelő tartós szerelemmel.

Most bizonyos homályos öröklési törvények közreműködése kezdődik. A vörös tollas fejű madárnak már eleitől fogva fölülkerekednek. A vörös szín pedig, amelyért a hímeket válogatták, mindinkább csak a hímekre öröklődik át és nem így a tojókra. Miért? Hja, ezt az »átöröklés törvényeinél« még ma nem szabad kérdeznünk. Miért keletkeznek egyáltalán hímek és tojók? Miért több hím, mint tojó? Hagyjuk egyelőre e kérdéseket is pihenni.

Elég az hozzá, hogy bizonyos idő múltával végre láatalában csak pirosfejű paradicsommadár-hímek vannak. Mivel pedig a tojók a válogatásnál mind kényesebben jártak el, a vörös már rikitóvá, cinóberré, fénylővé lett és színében oly széppé, mint a fonott üveg. De most már megvan és tovább már nem hajtható. A kérők megint egyenlők.

Ekkor ama könnyed, látszólag esetleges elváltozás hatása alatt a tizenkét hím között találkozik egy, melynek hasa nem halványsárgás barna, hanem annyira halvány, hogy inkább fehéressárga. Az ellentét a fej szép piros színével, emberi mértékünk szerint valamivel csinosabb lenne. A válogató menyasszony is *ezt* találja és eszerint dönt. Bizonyos idő múlva valamennyi paradicsommadárnak ilyen fehéressárga a hasa.

Hófehér azonban még jobban festene és a szépségtileg következetes hölgyecskék folyton folyó válogatása folytán végre minden hasacska selyemfehér.

Most új eset köszönt be: itt van egy »korcsszülött«

hím, ennek zöld tolla van, klárisvörös feje és selyem fehér hasa mesgyéjén, mely — egyelőre csak azt mondjuk — nyaka tollainak képződésénél valamely vegyi véletlen folytán támadt. A tojó azonban ezt korántsem tartja korcsszülöttnek. Piros és fehér közt a zöld — hej, be szép! Itt a színérzék és ennek látnia kell. Idő múltán — és valamennyi hímnek piros feje és fehér hasa közén smaragdzöld szalag díszeleg.

De minek is fűzzük tovább?

A hím király-paradicsommadár válogató párja színérzékének eredménye gyanánt keletkezik előttünk; a közönséges »veréb«teljesen át vedlett. De jól értsünk, csak a hím lesz olyan széppé. A válogató tojó önmagát nem válogatja. Megmarad annak, ami volt, a régi szürke verébnék. De talán ennek is megvan a maga haszna. A tojó, legyen a létért folyó harc a kedves Új-Guineában bármilyen könnyed, mint fészken ülő költő fél, még sincs teljes bátorságban. A régi verébszín védőszín volt. Jobb, ha minden eshetőségre megtartja. Hisz szépségérzéke kielégítést nyert, mert úgy járt, mint *Rafael a maga képe előtt*. Nem szükséges, hogy önmaga változzék át művész eszményévé, valamint Rafaelnek sem kell beleolvadnia Madonnájának gyönyörűséges művészi alakjába. Szépségérzéke kielégítésének legmagasabb foka e színpompás hímek látása. Tollazatukat föltárva, gyönyörködtetik szemét. Folyton finomodó műízlésével még mindig a leggyönyörűbbeket választja. Valamennyi király-paradicsommadár így keletkezett, a nagy aranyos és Rudolf trónörökös kék madara. És mind e napig még folyton tart a hímek szépségversengése.

Végül halljad még egyszer szószerint Wallace-t ki a paradicsomiakat hazájuk erdeiben megleste. »A madarak most belekaptak abba«, meséli az Új-

Guineával tőszomszédos Aru-szigetéről szóló utazó-leírásában, »amit az itteni nép a madarak »kaleli«-jének, vagyis tánctársaságának nevez. Bizonyos erdei fákon találkoznak, melyek azonban nem gyümölcsstermők, mint elejével gondoltam, hanem messzire terjesztik ágaikat, melyeken szétszórta nagy levelek ülnek a madarak játékaikhoz és tollazatuk kibontásához jókora teret nyújtva. A fáknak egyikén egy tucát vagy húsz teljes tollazatú hím madár gyűl össze, kinyújtják nyakukat, fölborzolják és folytonosan rezegtetik pompás tollazatukat. Közbe-közbe nagy izgatottan ágról-ágra szállanak, úgyhogy az egész fán csak úgy libeg-lobog a sok toll és mindenütt a sürgés-forgás legnagyobb változatossága látszik. Minden »hasznos« feledésbe megyén a nászjátéknál. A lombozatból tömegesen nyilazzák le a pompás kérőket a benszülöttek — ez utolsó, ámde leggonoszabb ellenségek. A ma oly gyönyörű hímek nyilvánvalóan tudják, hogy »szépségük« a szerelem nyila a tojóval szemben. Tükör elé állítva, a fogoly hím félre nem ismerhető hiúsággal nézegeti magát. Száz más vonás ugyanezt bizonyítja.

Így tehát bezárult valóban a régi körvonal. A hím paradicsommadár a maga szépségével párja szépség-érzékének alkotása, éppen úgy, mint Rafael sixtusi Madonnája; Rafael fenséges művészi szépség-érzékének alkotása.

Itt is a szép, tökéletes, vándorlásában a szellemen által visszatér a szellemhez.

Az eszközök durvábbak, rengeteg idő kell hozzá, átöröklésnek kell sötét munkával rögzítenie azt, amit Rafael egy rövid emberélet rövid óráinak kegyében kézzel és ecsettel képpé rögzít. De alapjában a dolgok köre ott is zárt, mint itt. Rafael a velem rokon szép-

ségérzékével alkotja a Madonnát és ez reám hat a tulajdon magam szépségérzékénél fogva, melyet ő keltett föl. A tojó paradicsommadár a velem rokon szépségérzékével teremti a hím színpompáját, mely reám hat a saját magam szépségérzékénél fogva, melyet ő csak fölkellett.

Darwin gondolatmenetében, melyet itt csak velejében vettem alapul, elsősorú logikai erő van. Mindnyájan érezték ezt, kik a szokásos régi iskola esztétikájából először kerültek szembe a természetkutató ez éles következtetésének láncával. Először mutatkozott lehetősége annak, hogy oly szépséget, amilyen a paradicsommadaré, az igaz emberi szépségtan keretében valóban is besorozni lehessen.

Egyúttal azonban valami belsőleg még jelentősebb dolog tűnt fel. A mód, amely szerint ez állat »szépet« alkotott, körülményes, durva, alacsony volt. De az ő alkotásának gyökere is alapjában egyenlő volt a Rafaeléval: és ez bizonyos dolgoknak titokzatos »szépnek találása« agyának lelki mélyében. Sohasem jutott a természet újabb kutatásában az által lelkileg közelebb az emberhez, mint itt. Az egész kérdés és erről nem szabad megfeledkeznünk, minden természettudományos gondolkodás ellenére át játszódott a lelki élet területére.

Szentelt a föld, bárhol is merüljön föl az öreg Darwin tiszteletreméltó alakja a megfeszített emberi gondolkodás területén.

A szerelmi élet történelme is egy Nagy Sándor diadalmenetére emlékeztető fejezetet köszön neki. De meg fogod engedni, hogy minekutána »Darwin eszméjét« amennyire lehetséges volt, egyetlen egy képbe

szorítottam össze, a nélkül, hogy közbeszóltam volna, — hogy most én is tűzzek hozzá egy rövidke kis szót, teljes tudatában annak, hogy ma nem az a dolgunk, hogy Darwint olcsószerrel »legyűrjük«, hanem derekas igyekezettel haladva az ő tulajdon céljának értelmében, mélyítsük eszméjét.

Darwin Károlynak az úgynevezett »nemző felek megválogatására« vonatkozó eszméi, ahogy mi azokat hasninc év óta ismerjük, ebben az időben fölötte heves, de részben nagyon termékeny viták tárgyát képezték.

A lényegesebb tények e vitában cáfolatlanok maradtak. Az én paradicsommadaram is csak egy Darwin íőelvei alapján bemutatott példa. Hasonló dolgokat garmadával találsz a magasabbrendű állatok világában. A hímek pompás nászruháját. A nőtények válogatását. Azután fülbemászó dolgokat: a hímek hegedülését, énekét és zenélését. A szerelmes tavi göte csipkézett tarajától fogva a csalogány daláig.

Először is a downi öreg összekapcsoló gondolatmenetét vitatták, Darwin sokak nézete szerint nemző kiválasztása elméletében nagyon is »mechanikus« volt. A fejlődés nagy vonala nagyon is durván és nyersen alakult ki a legillőbbeknek a létért folyó harcban megejtett kiválasztásánál! Most meg a szerelem esztétikai kiválogatása »a legtetszetősebbeknek e szaporodásai mint valaki helyesen jelölte meg a dolgot, sokaknak nem tetszik, mert nagyon is »lelki«, nagyon is emberhez hasonló, nagyon is az egyén ágybéli munkája.

Az érvek némelyike azonnal széjjelszóródik, akár a pelyva. Ilyen például ez: egyedül csak az embernek van esztétikája, öröme a szépben, az állatnak meg

nincs. Miért? Hja, az ember »ember«, ég és föld az állathoz képest. Ez önmagában omlik össze Darwin további, az állat és emberről szóló bővebb fejtegetéseinek fogva, melyekre vonatkozólag semmiféle okunk sincsen, hogy csak egy címeckében is engedjünk. Ezt az álláspontot nem kell előtted cáfolnom, mivel immár két kötetten át társalogtunk egymással. Vetközz le pőrére, kérdezd meg testedet, mondjad magadnak, hogy test és szellem egy és ne kérdezz többet. . .

De tovább. Azt mondják, hogy a hím paradicsommadár pompája (és egyéb állatoknál a végtelenig) közvetlen »erőfölösleg«, melyet a nászállapot a küzdés gondjaitól való megkönnyebüléssel idéz elő oly állatoknál, melyeknek létért folyó harca már amúgy sem terhes; hogy a tojó mindig csak a legtolakodóbb, legfeltűnőbb, legtestesebb hímet választja, a legerősebbet, melynek erejét éppen ebben a testességben látja. De semmiféle szerepet sem játszanék ennek vagy annak a színnek, vagy az ének finom ütemének különös tetszése, vagyis hogy nincsen semmi igazi esztétikája.

E nagy erővel előadott véleménynek azonban egy sötét és egy közvetlenül hamis pontja van. A hamis pont abban rejlik, hogy megfélekednek arról, — gondoljunk fenti chlamidodera madarunkra — hogy a madár a bimtől és ennek erejétől is függetlenül gyűjti a tarka dolgokat (tollakat, bogyókat). Az ausztráliai nászlugasának minden egyes feltűnően vörös bogyója és kék tolla bedönti ez érvnek egész sarkát: a madárnak *egyáltalán* öröme telik a tarkában, az esztétikus szépben és mivel ez így van, megfosztanánk szerelmi válogatásában egyik érzékétől, ha ennél az esztétikai kiválasztástól eltekintenénk. Hisz éppen összeroppantok a bizonyítékok a mellett,

hogy a szerelem minden képességet a képzelhető legnagyobb magasságra fokoz föl, hogy zárhatna akkor ki valamely érzéket vagy szellemi képességet?

A sötét pont pedig szerintem abban rejlik, hogy ez a nézet korántsem magyarázza meg igazán, miképp keletkeznek a király-paradicsommadár pompás színei a nászállapot erő fölöslegéből. Éppen a amiképp a kérdés az, melyen egyszerűen átsurrannak.

Jó, szívesen elhiszem, hogy a nászidő a hímmadár testében mindent lánggra lobbant. És miképp a tekintet tüzesebb lesz, épp úgy élénkebb lesz a bőr a vér bővebb beömlésével. Megengedem, hogy ez inger gyanánt hat a tollak növésére. A tollak maguk talán vastagabbakká, nagyobbakká és bujábbakká lesznek a nász időszakában. Kivált a védő őserdő madarainál, hol kisebb a létért folytatott harc. Különösen bizonyos tollak a nagyon is fűtött nemi tájon. Ily szerelmes madárkánál könnyen fejlődhetnek erősebb és hosszabb farktollak »nászruha« gyanánt. Sőt még azt is meg akarom engedni, hogy e felfokozott ingerek — előttem ugyan már ismeretlen módon —, bizonyos vegyi hatások folytán, a tollakban színváltozást is idézhettek elő. Korábbi barna toll én miattam a nász lázában vörösre változhatott; hogy miképpen, azt közelebről nem tudom.

De most nézd meg csak jól a király-paradicsommadarat. Hogy keletkezhetett volna ily módon a smaragdöld szalaggal elválasztott cinóber és fehér színek rendezése? Éppen ez az, mely a madár láttára a csodásan »szép« hatását idézi elő szemünkben. Éppen ez az, amit Darwin szerint a tojó esztétikai válogatása ezernyi ivadék láncolatában száz meg száz lehetőség közül kiválasztott. Ez az esztétikai kiválogatás sohasem létezett volna? És mégis megvan a színek össz-

hangja. Így tehát ez közvetlenül csak a madártest tollatalkotó sejtjeinek ama erőfölöslege folytán jött volna létre. No, de ez egyszerűen odaállított, igazában egészen homályos dolog.

Gyakran hangsúlyozták már és maga Darwin is azt tartotta, hogy az ezen oldalról való roham teljesen megtörött, mert részben félreismervén a leg-egyszerűbb ténylegességeket, hamis pontból indult ki, egyúttal pedig a leglényegesebb alapkérdés dolgában csütörtököt mondván, nekivágott a sötét pontnak,

Mégis fontolóra lehetne venni azt, vajjon a két vélemény összevetését nem lehetne-e magasabb és jobb szempontból megkísérelni?

A mindenkori legszebb hímnek a tojó részéről való esztétikai kiválasztása Darwin értelmében szilárdan állja meg helyét és mindaz, ami éhez fűződött, maradjon úgy, amint fentebb tárgyaltuk; de most felmerülhet még a kérdés, hogy annak a másik sötét pontnak határában nem működött-e tényleg valami a kiválasztás elve ellen? Ezt mind csak észrevétel alakjában — szigorú bizonyítékokat fel nem hozva — közlöm.

Elvégre Darwinnál is a hímek szolgáltadják a válogatás anyagát. Akad egyszer egy vörös toll — ezt a tojó kiszemeli és meg is rögzíti. Azután egy zöldszínű kerül, ez is így jár. És egyik nap a vörös meg zöldhöz a fehér tollak foltja csatlakozott, mely hű ápolásban részesülvén, továbbra is megmarad.

Darwin tana értelmével sem ellenkezik az az állítás, hogy az egyes tollak e szabálytalanul fellépő élénkebb színezése a madárnak a nászidejében magasabbra fokozódó fölgerjedésének tulajdonítható. Ily módon a másik felfogás sötét pontjának határához érsz. Bizonyos, hogy a hím teste is valamivel hozzájárul ehez.

A festéklap fajtáját nyújtja, melynek szabálytalan színeiből azután ennyi meg ennyi nemzedék tojóinak szeme meg agya szép összhangba szedi föl lassacskán a színeket.

Itt most előtted fölmerülhetne a kérdés, vájjon e rithmikus választás javára nem történt-e a tollas mez, vagyis általánosabban mondva, a hím paradicsom-madár bőre részéről valami segítő művelet, rithmikus, esztétikus irányban?

De jól értsd meg: nem a hím madár agya részéről. Ennek itt sem előbb, sem utóbb nem volt semmi hatalma, éppen úgy, mint nekünk, embereknek sem áll módunkban tiszta — »gondolkodás« útján bőrünket pirosra, zöldre festeni, vagy amily kevésbé áll hatalmunkban, hogy a magunk »öntudatosságából« közvetlen belülről testünkre és ennek szerveire hassunk.

De hisz mi már igen sokszor szóltunk a »testről«, mint az egyéniség mélyebb, önálló rétegéről. Engedd tehát, hogy a bőr sejtszelei egyszer önálló hatalomképpen szerepeljenek a madárnál és fontold meg, vájjon ez a hatalom, az összes szervezet legmagasabb energiája állapotában, mely minden egyes sejtre hatást gyakorol, nem tehetne-e olyasmit, ami ama »készséget« tényleg lehetővé nem tenné.

Darwinnak a legillőbbek kiválasztásáról szóló egész eszméjének (a mostani esetben az esztétikailag legillőbbeket kell érteni) az a különös tulajdonsága, hogy folyton-folyvást egy mélyebb rétegre mutat le — és hogy egyszermind ebben a rétegben ama nagy probléma elé állit, vájjon ebből a rétegből működött-e valami kiválasztás érdekében, vagy se.

Tekintsd Darwin egyszerű elméletét a nemző kiválasztásról.

Zöld ágon élnek leveli békák. Különféle színváltozatokat mutatnak. Ezek közt zöldeket is. A létért folyó harcban csak a zöldek maradnak továbbra s továbbra fenn és mint zöldebbek tenyésznek tovább, mivelhogy zöldön a zöld az egyedüli védőszín, mely az ellenség és zsákmányoló állat számára lehetőleg láthatatlanná teszi. Ez nagyon is elfogadható és teljesen kizárja a régi teremtési célelméletet.

De a dolog veleje az, hogy a zöld változatnak alkalmoszerűen fel kellett lépnie. Sőt tagadhatatlan, hogy korán és gyakran kellett megjelennie, különben a dolog nem került volna az egész békahad megsemmisülése előtt a védelem segítősapásába. Tehát minden ósdi célelmélet nélkül is felhangzott a kérdés: vajjon a zöld változatok keletkezésénél nem jött-e már kezdettől fogva valami segítségre, úgy, hogy a természetes nemző kiválasztásnak csupán a maga gyors logikájával kellett utána pótolnia és rögzítenie?

Ilyfajta segédkezés bizonyításának nem kellett éppenséggel a régi célelméletbe visszaesnie, hogy épp olyan »mechanikus« vagy jobban mondva épp olyan logikus lehetett természettudományi oksági értelemben, mint bármely más része Darwin további elméletének.

A leveli békáknak az illeszkedésre vonatkozó nemző kiválasztásánál a következő gondolatra juthatsz.

Most ne foglalkozzunk annak a megvizsgálásával, hogyan keletkeznek egyenkint a színek az állati bőrszövetekben, vagy egyebütt. Mellőzöm a határozott színárnyalatoknak mindmégannyi ásványi hozzájárulással előttem jól ismert képződését, nemkülönből valamennyi úgynevezett *interferáló* színt és így tovább.

Nyers képzelettel így szólok: fény esik valamely test felületére. E felület apró részecskéi elhelyezésének egyszerű hatása mily módon esik a fény elbírálás alá?

Vájjon a fénysugaraknak ezen része el lesz-e nyelve, másika pedig visszaverve? Egyik ilyenféle határozott elhelyezés okozza például a zöld sugarak visszaverődését, úgyhogy a testfelület egészében zöldnek látszik.

A zöld szint előidéző elhelyezésük van ama zöld levél részecskéinek, melyen a leveli béka is ül; nem volna-e lehetséges, hogy hosszabb tartózkodásnál bőrfelületének részecskéi nem közeledhetnének teljes erővel aljzatuk színéhez?

Ezt tisztán természettani alapon is gondolhatnád. Gondolj két sodrony közötti viszonyra, melyek egyikében a villamos áram fut és a másikában indukciós áramlatot hoz létre. Vagy tekints egy kristályt, mely oldatba mártva, határozott »irányító erőt« gyakorol ez oldat újonnan képződő kristályaira és ezeket határozott alakba szőrit ja. Éhez teljesen hasonlóan állnának össze lassacskán a leveli béka bőrének részecskéi, a levélhártya részecskéinek irányában, apró mágnestűk módjára, — és az eredmény egy zölddé váló leveli béka lenne. Bizonyos hatalom fejlesztene segítve zöld változatokat. És így azután a létért való harc, melyben éppen a »zöld« itt védelmet jelent, játszva nevelne végtére új fajt . . .

Mivel azonban a leveli béka bőrének elősejtekről (vagy legalább ezeknek terményeiről) van szó, ezt a dolgot »lelki tünetényként« mondhatnád el.

A béka bőrének valamennyi sejtrészecskéje valamely sajátos inger folytán a levélrészecskék térbeli elhelyezését addig éreznék »kellemetlennek«, míg lehetőleg ugyanabba a sorba nem helyezkedtek el. A leveli béka zölddé válása tehát eredetileg az összhangzás szükségéből származnék, — de nem abból, ami agyában, hanem ami közvetlenül bőre részecskéiben jelentkezik.

De mindegy, akár lélektani, akár természettani a magyarázás, az eredmény mindig egy és ugyanaz. Valami már megelőzte a legillőbbek túlélésében munkájával a védelmi nyers kiválasztást: elejétől fogva a zöld szín változata irányában mutatkozott hajlam, melyet a létért való harcnak csak dédelgetnie kellett, hogy végül az abszolút zöld leveli békának fajtát hozza létre.

Most magadnak is belé kellene merülnöd a nemző-kiválasztás előfeltételeinél az elősegítő hatások ez alsó rétegébe, melyek a testfelület apró részecskéiből indulnak ki. (Mindig csak az észrevétel alakjában, nemde?) Itt azonban nem volna vonatkozás a kis szervi bőrrészecskék természettanilag megfelelő, vagy lélektanilag összhangzó illeszkedési elhelyezéseiből. Hisz a hímparadicsommadár nem azért fejleszt piros-zöld-fehér helgolandtollakat, mivel valamely Helgolandon ül, melynek széle piros, földje zöld és homokja fehér.

Hanem arról van szó, hogy ezt rövidesen kimondjuk, vajjon a szerves világban még egy *különös rithmikus elv uralkodik-e?*

Van-e olyan elv, mely élő részeket, melyek piros tollat fejlesztettek, arra tudnak kényszeríteni (bizonyos természet- és lélektani) okokból, hogy alkalomadtán zöld tollakat fejleszsenek és ismét kiegészítésképpen fehéret, körülbelül emberi esztétikus agy érzékünk skálája szerint. Tehát olyan elv, amely ily módon, habár csak nyers alakban, egy és ugyanazon állat-testnél a maga anyagával elősegítette volna a nemző-kiválasztást.

Tagadhatatlan, hogy az ilyen rithmikus elvnek a szervezet mélyéről sokféle segítségére siet. Nem akarom most kérdezni, amire te talán az össztermé-

szetnél gondolsz, hogy ki különítette el az ikercsillagokat minden csillagászra nézve oly feltűnő módon kiegészítő színekbe és ki tömörítette össze a kristályokat, — ez nagyon is messzire és bizonytalan-ságba csalogathatna. De nézd meg a lap alkotásait, — kovaanyagból való vázak, melyeket bizonyos őslények, az úgynevezett egysejtű álló radiolariák alkotnak.

Ez alakok, melyek védelmi szempontból kocsonya-szerű testcskének szabad vízben való úszkálás céljaira szolgálnak, a legfinomabb rithmikus szálait alkotják, melyeknél pompásabbakat a mi esztétikus emberi szellemünk nem is gondolhatott volna ki.

És emellett egysejtű nyálkacsomócskák terményei.

Most pedig gondolj tovább, talán a csigaházak valóban részegítő, rithmikus pompájára, tehát magasabbrendű, de hozzánk képest mégis igen alacsony, soksejtű állatok bőrkiválasztásaira. És így tovább.

Ha képeket akarsz, akkor lapozd végig Háckel »A természet művészi alakjai« című táblás munkáját.

És a rithmikus elv, miként valóban nevezni szeretném, úgy látszik, az egész szerves természetben mindenütt felülkerekedik. Még pedig valamennyi akármilyen protoplazmarészecske meglehetősen titok-zatos tulajdonságaképpen, — vagy úgy, hogy maguk ezen elv szerint helyezkednek el, vagy pedig, hogy ezt az elvet a jegecesedésnek működő »irányító erő« módjára kiválasztott termékeiknél érvényesítik, mint például a radiolaris váznál és a csiga héjánál.

Most azonban valami nagyon különös, de alapjában véve mégis nagyon egyszerű dolgot mondok el.

Ugyanez a rithmikus elv tér vissza a magasabbrendű állatok szellemében, örömeiben a »szép« iránt! Visszatér nálunk, embereknél a *művészi érzésben* és abban az igyekezetben, hogy esztétikusát alkossunk ...

De csodák csodája! Hisz a mi agysejtjeink szintén csak »sejtek«, még pedig egyenesen eredeti bőrsejtek. Hisz ismeretes értelmezésünk szerint minden »szellemi« csak egy *magasabb* emelet *összegyéniségünkön belül*,-magának a testnek egy magasabban vetített darabja.

Ami mélyen alant feküdt, mint egyszerű testi cselekvés, *ugyanazon az alapon jön ki újra* itt, mint összetett szellemi cselekvés.

És itt jelenik meg a voltaképpeni összekapcsoló pont.

A test színekben kezdi meg a rithmikusát, nem a központi tudatból kiindulva. A bőrrészecskéknél önmaguknál fogva, melyek rithmikusán helyezkednek el. Lehetséges, hogy a nászidő fokozott testi energiájával gyakorolja itt a nagy nyomást. Kivált túl minden létért való harc illeszkedésein. Innen tehát gazdag, rithmikus, már a szépségre hangolt anyag működik közre segítőleg. Ezt azután a szerelmi egyéniség felső emelete, a válogató nőstény szeme és agya útján, megragadja és a nemző-kiválasztás elve szerint kiépíti.

A kigyó farkába harap. A megfigyelés e módja szerint a »sötét pont« csak mint ugyanazon elv alsó fele jelenik meg, mely fönt az agyban választ. Alant a bőrrészecskék tompa, rithmikus kényszere, hogy ha meg van adva a piros elrendezés, akkor a zöld és végre a fehér elhelyezkedésben is rendezkedjenek. Az egyes részecskék természet- és lélektanilag megnyugosznak ennél. Ugyanekkor ez fölfelé is hat, magasabb sejtcsoportokra, mint a »szép« iránt való képesség ahogyan ezt ott szellemileg fogják föl. A tulajdonképpeni esztétikai kiválasztás most felülről kezébe veszi a gyeplőt, igazítja az utolsó otromba tökéletlenséget és úgyszólván ezer minta közül, áttekintő szemmel, mindig kiválasztja a legtökéletesebbet — és így teremti meg Darwin értelmében a nagy eredményt.

Mindig az a leghelyesebb, hogyan jelenik meg itt a felsőbb elv, csak az alsó fejlődési fokozata gyanánt. A szellemiben az esztétikai látva és válogatva jelentkezik, a mely alatt már az egész élő világ alapelve volt. Az anyag megint szellemmé lesz, — mert minden anyagi a valóságban már az őскеzdetől fogva szellemi. Nem a szellem süllyed le az anyaghoz, — hanem az anyag jelenik meg, mint az őszellemi.

De itt kérdés kérdésre tornyosul. Hanem a kötetnek véget kell érnie. A másodikból lesz a harmadik nap. Szerelemről beszélni annyi, mint véget sohasem találni. Mi most teljes súlylyal — habár mint magam mondom, vékony ágacsokán — a szellemibe léptünk. Itt kezdődik azonban a tulajdonképpeni érdekes . . .

De most az egyszer fogadd kézszorításomat, a kék világtenger partján. És a kedves öreg Silesius Angelus egy jeligéjét:

»Barátom, most már elég,
ha többet akarsz olvasni,
menj és légy magad az Írás,
légy magad a Lény.«

Csöndes könyvtár a kolostor ódon termében. A nehéz, mély bolthajtások előtt felhőként lebeg a vörös ámpolna világa. Hátul görbe, kijárt csigalépcső kanyarodik föl és a tompa fénytől felébresztett lépcsőfokok egy kövér sárkány pikkelygyűrűihez hasonlítanak, mely fejét már a tetőzetbe üti.

Egy kissé még kísértetek szagát érezheted itt, — meghalt, füstölővel elűzött kísértetekét. A könyvek aranyozott címei azonban már nagyon is világos szemmel tekintenek reád.

A könyveknek szemük van. Ily magányos órákban néha úgy gondolom, mintha a könyv magasabb szervezet volna, mint mi. A természet olyan fejlődési foka, mely az ember fölé került és őt felülmúlja. Vedd el a könyveket, — mivé lesz az ember? Egy csoport kis gyermek, mely ismét elvadul. Emlékezet nélküli idióta. Mindaz, ami lényét teszi, ide szivódott fel és ami ujat teremt, azért teremti, hogy e magasabb rendben éljen, az emberi mulandóságon túl megmaradjon.

És mily erősen fog el ma is az ilyen csöndes klastromi cella után való vágy. Egy vörös ámpolna, aranyszínű bor és az évezredeknek ezek a bölcs könyvszemei. Az emberiség maga nyugszik itt, mintha egy pince hús évjárataiba volna lefejtve. Egyedül vagy vele. Körülötted csend, mintha minden forrongás és vágy egy nagy órára nyugodnék. Csak a multak megtisztult itala csobban csöndes, mély hangon a hordóban, ha közelébe lépsz. Odakint hó van, melyben minden durva szín elhal. És a csillagok, melyek szintén csak akkor beszélnek, ha minden egész csöndes. És egy jó régimódi lépcső föl a hálófülkébe, — ha elfáradsz, — ha késő este lesz, — ha eljön az ideje . . .

Tudod, milyen magasabb értelem lakozott mindig a kolostor fogalmában? Egy nagy emésztő intézet eszméje. Oly sokat hallunk ma a kenyérkérdésről. Ám igen mély és kellemetlen jelentősége van az emésztés kérdésének is. Képzeld el az emberiséget akkor, midőn felette egy egész kultúrkorszak rohant el örült iramodással. Például a babylon-egyptomi korszak. Vagy a görög. Vagy Róma és Krisztus és a népvándorlás. Vagy mindezek gyors egymásutánban. Mennyit kellett az agynak befogadnia. Szüksége volt

néhány századnyi emésztési szünetre. Ezek utolsója az, melyhez a kolostor felületesen megalkotott fogalmát kapcsoljuk. A cellában ülő ember, az ámpolna alatt, aki nem cselekszik, csak emészt. Szellemileg emészt. Épp ezért ápolhatja testét. Ezért árad a kolostorból pizstráng és ó-rajnai bor lehelete. Sejtjük, hogy az emberek egy évezreden át idegesen ettek, mint akiket étkezés idején is zavarnak. Most már fizikailag is nyugodtan esznek, mert szellemük pihen. És egy napon, midőn a gyomor végre fenn és lenn egyaránt teljesen rendben van, újra ébred a cselekvés önmagától, mint ahogy megjön az egészséges étvágy. Egy napon nekiül egy ilyen szerzetes és oly Megváltéfejet fest cellája ajtaja fölé, mely az antik művészet legnagyobb virágzása idején sem sikerült volna ennyire. Frauenburgban egy kanonok felüti Ptolemaeus utolsó lapját, miután végre egészen megemésztette és az utolsó tiszta oldalra pontot rajzol: a napot és egy kört köréje: a föld pályáját. Ebből a pontból és körből egy új világnézet fakad.

Ezóta az idő ismét oly szédítően gyorsan haladt. Óriási tömegű szellemi táplálékunk épp úgy kiáll a szájunkból, mint a mesebeli Marcinak és Miskának a Csutaknétól lopott utolsó csibecsontja. Hol épül föl majd a mi kolostorunk?

Hadd tartsunk egy ily cellában legalább szellemileg pihenőt a szerelemről való legutóbbi fejtegetésünkkel.

Még számos évjáratbeli emberi szerelmet kell megvizsgálnunk. Minden hordó mögött ott az évszáma. Ez az esztendő vadbimbós tavasz, érzékkábító szőlővenyigeillat. De jégverés is és kék villámlás. Ám a kolostor cellájában már ez is csak nyugalom és átetsző ital. Tartsd azt a régi rómaid a világosság felé . . . már nem pezseg, — már megtisztult emberi

arany. Mellette hordókísértetek fekszenek, idegen-szerűek, feketék, az üstökösök éveiből valók, midőn félelmes csillagzatok vonszolták végig az emberi lélek egén alaktalan farkukat. Mindennek szintén vége van és a bor már tiszta. Oly sok hordó van itt. Nem nyithatjuk meg mindannyit. Még csak a különlegeseket, a nagyszámúakat és jegyűeket, csupán próbaképpen.

Emberiség, — te csodás állat! Mi hozzád képest minden csillag, ichtiosaurus, pók és galandféreg? Te vagy mindennek koronája. A világosságé és a hóborté. Nem a te szörnyű fantáziádon múlt, hogy a szerelem csónakja ezen a kék világtengeren nem a bolondok hajójává lett. Ám ezen a hajón minden évezredben egy csendes, megnémult kormányos ült: képzeleted legnagyobb, legmélyebb varázslatos gyermeke: — a vágyakozás. És vele ezerszer és ezerszer mégis csak újra a paradicsomban kötöttél ki.

Emberiség, te aranyszínű ital, csillagok leszűrődése, csillagok virága, — a sors ősrégi, láthatatlan pókjának szürke fonalain ballagó éjszakai vándor te, — hadd mondjam el rólad és paradicsomi utadról utolsó fejezetemet ...

Amint a mécs vörös fénye itt a menyezeten világít, olyan, mint egy kőből való kéz, mely világodat kormányozza. És mégis éppen ez az igazi kép.

Szűk barlang ez a cella itt, az ablak a barlang szája, amelyen át éppen egy csillag is ragyog. Minden emberi háznak, melyet ma is mint tiszta természeti terméket vizsgálász meg, úgy, mint ahogy egy korall-építményt vagy egy kagylóhéjat nézünk meg, megvan ez a barlang jellege. Ősrégi örökségünk van benne. Valóságos barlangi állatként kezdte az ember.

Tipikus barlangi állatok élnek nála ma is, hívott és hívatlan vendégekként: a bagoly meg a galamb, meg a denevér. Mikor először ácsolt össze házat, az csak a régi barlang modellje volt, amelyet elhagyott; ennél jobb minta nem állott előtte.

Méretlen időszakok alatt mésztelepek képződnek a tenger mélyében. Korallállatok építik fel mészvárukat zátonyul. Kagylós állatok felhalmozzák meszes héjukat. Folytonos finom mészesőként permeteznek le a fenékre az óceán egész vízoszlopából az egysejtű ősellatok mikroszkopikus kicsinységű házacskái és rakódnak egymásra meszes iszappá. Most megmozdul a vízár alatt a szárazföld. Az öreg föld megsűrűsödik, kérge besüpped, az új mélységekbe víz árad le és az egykori tengerfenék itt-ott szabad dombos földként tűnik elő. Mésztelepei most kemény mészközetek, melyek körül szél zug és esőcseppek hullanak alá. Az esővíz valamely szabad sikságon összegyűl. A földkéreg mozgásakor hasadék keletkezett az ősrégi korall alapzatban. Ide tódulnak be most az esőcseppek. És a vízgyöngyöcskével szénsav jut oda. A hasadék meszes falát vegyileg feloldja, a nyílást így kitágítja és a víznek újabb utat nyit. Évszázadok múlnak és a hasadékból barlang lesz. A forrás, mely kimarta, végigcsörgedez rajta, miután a domb meszes lejtőjén utat tört magának, mely őt újból a napfényre bocsátja a zöld erdőben. Misztikus homály uralkodik itt benn a barlangban. Csak a cseppek hullanak a boltozatról és miközben mindenik némi kevés feloldott meszet hoz magával és estében leteszi, a tetőről a padozat felé és a padozatról a tető felé kísérteties nyúlványok nőnek, melyek összeérni kívannak, stalagmiték és stalaktitek, egy egész fantasztikus mészfal a sötétségben. A medve és a hiéna

fölfedezik egyik nap a bejárót és kényelmesen meghúzódnak a barlang gyomrában. Számptalan feketés tömegben lógnak a sötétséget kedvelő denevérek, mint a stalaktit-vegetáció gyümölcsei.

Ám az óra betelt — és megjelenik a teljesedés lény: az ember. A tűzhely vörös fénye megvilágítja a barlangot, a denevérek ijedten szédülnek le és reszketve menekül az égő galy elől a hiéna. Szemébe fúródó könnyíl terítette le a medvét; bundája ott fekszik a meszes talajon az első pamlagtakaróul. A falra gyermekes művészettel groteszk állatképek vannak karcolva: görbe agyarájú mammutok, kecské-
bak és vádló. És a lobogó tűz körül meztelen alakok mozgolódnak, — egy emlős állati típushoz tartozó lény alakjai, a majom kezével, de egyszersmind járásra alkalmas lábakkal, egyenesen állva, anélkül, hogy a karoknak a testet a gibbon kifecamodott tartásával kellene egyensúlyozniuk, — a gibbonhoz és az oranghoz hasonlóan hátul látható fark nélkül, de csaknem egészen meztelen bőrrel. Férfi és nő erősen különbözik, minden magasabb állati fejlődés módjára, a legmagasabb emlősállati fokozat nemi szervezetével. De mindketten meztelenek. Árnyékként esnek körvonalaik a mészfalra: élesen válik ki a testük finoman kidolgozott silhouettje a nyaktól lefelé a prém vagy tollazat ingadozó körvonalai nélkül, mint a medvénél, vagy a vadgalambnál. Ha ez az ember a galambhoz méri magát, olyan, mintha megkoppasztották volna.

A meztelen ember.

A mesebeli »szezám« varázsszó ez a »meztelen« szó.

Ama visszhang szerint, melyet neki adok, különböző ajtókat nyit meg. Kimondom: és az eszmé-
asszociációja ezt feleli: hideg. Ruhátlanul, levetkőzve az északi éghajlat alatt, — fagyoskodva. Más értelmet

adok neki — és ez annyit tesz, mint: művészet, Michelangelo meztelen Dávidja, Praxiteles meztelen Hermese tűnik fel előttünk. De harmadik jelensége elnyomja a többit. Forró lehelet előzi meg ezt a szót. A mi kultúrvilágunk részére erotikus szó ez, általánosságban és mégis plasztikus érzékelhetőségében mindek közt a legerősebb.

Úgy tetszik, hogy e szó többféle értelme messzeágazó vonalakban fut széjjel. És mégis agyunk sima kapcsoló készüléke e tekintetben csodálatosan megbízható gépezet.

Egykor, az emberi gondolkodás különös napjaiban, midőn a középkori scholasztika Aristoteles kapcsán a. mindenség összes rejtélyeit egy kis számtani példa módjára megoldhatóknak hitte, a spanyol Lullus Raimundus egy külső készülékként működő bölcsészeti »gondolkozó gépezetet« szerkesztett. Ez tulajdonképpen pazar eszme volt. Belehelyeztek egy kérdést és megindították a kerekeket. Mint a kaleidoszkópban, úgy rendezkedtek el egy meghatározott szóra a gépezet fogalmat jelölő szavai egymás alatt és megjelent a megfejtés épp úgy, mint áruházaink ismert fizetőkészülékeiben a számjegyek. Nevetséges csak annak a néhány scholasztikus fogalom skatulyájának az aprólékossága volt, melybe a világ minden rejtélyének rögtön bele kellett volna illeszkednie. Ha a jó Lullus gépe oly nagy és gazdag lett volna, mint a világ, akkor valóban megfelelt volna a világ minden kérdésére. Mert lényegében a való világ, a kozmosz, olyan gép, melyben minden pontosan működik és talál. Ám valami szűkebb dolgot csakugyan érintett nagyjából Lullus zseniálisan brutális kísérlete: még pedig saját agyunk eszmekapcsoló készülékét. Abba sem eshetik egyetlen szócska nélkül, hogy

önmaguktól azonnal forogni ne kezdjenek a kerékszíjak és teljesen a Lullus módszere szerint egy egész sor más szót ne hívnának elő. És aki a dolgok mélyében valamelyest olvasni tud, elég gyakran észreveszi, hogy itt is egy titkos »kérdés és felelet«-játékról van szó. Bedobom a »meztelen« szót, mire csakhamar megjelenik ez a három megmozgatott szó: hideg, szép, szerelem. Anélkül, hogy valamit hozzáadtam volna, agyam a bedobott szó mögé egy kérdőjelet csempészett. És íme, három feleletet ad. Ha össze tudom őket kapcsolni, nyitva van számomra a megoldás nagy útja, amely szóm mély értelméhez vezet.

Hadd emelkedjék fel az ember előttünk még egyszer állati, kozmikus fejlődése csúcsán. Úgy, ahogy először emberi létének elősiető árnyékaként fellépni és előhaladni láttuk egész korszakokon végig, ismertük ama kambriai őspartjától kezdve. Míg végre a gibbonmajom leugrik a fáról, a földet újra érinti és az első szerszámot készíti. Lásd az emberiség születése korabeli embert még egyszer ott fenn állani, éppen a határt képező hegygerincen. Mögötte a kékbevesző végtelen állatiság a csillagok ködéig — és előtte hirtelen, a vízvásztón át egy hüvelyknyi lépésre, a kultúra csöndes, üde, új földje.

E páratlan reggelen, a világ fölfedezésének e napján, — amely mellett Kolumbus Guanahanit hozó reggele csekély idillé törpül — élte az ember utolsó testi változásának eseményét, melyben képletesen még egyszer leesett róla az állati ruházat, mint egy valódi köpeny és a levetésnél már magasabb, kulturális művészettel üzött szellemi tevékenység segítette — egyenesen utolsó szervezeti átalakulása felé.

Mikor Homér költészetében a dolgok, végtelen felépítés után, végre a legmagasabb drámai feszült-

séget érik el, a hős védő istennőjének segítő keze személye szerint megnevezi a hős testét, ennek durva koldusruhája egyszerre ködként eloszlik és tagjain kenetként ömlik el a ragyogó hősi szépség. A valódi világtörténelem eposzában a segítő istennők boszorkányok alakját öltik fel, vagy földtengelyek, tűzhányók, jégglecserek, felhők és más csinos dolgok képében jelennek meg. De agynak és vágyakozásnak, művészetnek és kultúrerőnek és — szerelemnek is nevezik őket. És egy órában, színpadi pompa nélkül, de minden következményre nézve maradandó és látható hatással, ők is megnevezték hőseiket és levonták mesterművükről a munkaruhát.

Az ember meztelensége elsőrangú szerelmi problémául jelentkezik előttünk, — egyszersmind az első problémául, melylyel szerelmi vándorútja kezdődik.

A kolostor fekete asztalára részedre először is egyetlen egy művészi képet, egy ódon disznóbőrbe kötött fóliánst teszek le.

A kép Fidusé. Zöld térben a lebegő, tojásalaku mindenséget ábrázolja. Mély értelemmel nyitotta fel a tojást a nagy művész keze és két részre osztott héjának belsejében az élet szent lótuszvirágát fakasztotta. Profán szemek elől, falként, védőn emelkedik a virág mögött egy nagy levél. Mert kedves titkot véd. A tengeri rózsa kifejlett pártájának himszálai közt csinos fiatal asszony ül, ölében kis gyermek fekszik. Az ősrégi, örökifjú misztérium ez: anya és gyermeke. Szemeit a gyermekén tartja, kezeit összekapcsolja, nem vágyó imában, hanem a világboldogság beteljesült, mindent elárasztó örömeiben. Megjött! — kiáltja egész ifjú teste. — Megjött a felfoghatatlan nagy

ajándék az örök rejtelemből. Honnan? Feje fölött áldó napként ragyog a természet örök teremtőereje, mint egy nagy, csodálatos nemzés árad el és hat keresztül a csöndesen lefolyó fényen.

Ez az anya meztelen. Csak fejről omlanak le vállára puha fürtjei. A gyermek kedves fejcskéje a saját hajának sötét foltjával fedi el azt a szent talajt, amelyből sarjadt.

Csodálatraméltó e képben az emberi tisztasággal és ártatlansággal párosult természetesnek és gyümölcsözőn teremtőnek kifejezése. Csak egy percnyi fényre jelent meg ez a csoportozat. Csak a legenyhébb árnyéka érje a tisztátalan gondolatnak és a lótoszlevelek hirtelen durcásan összecsukódnak, mint a mimózaág levélkéi. És csupán az elzárt virágon keresztül csillan meg a sötétpiros, mindig sötétebben pirosuló bibor, — a szégyen pírja. És végül egészen a víz mélyébe bukik le a bimbó, hogy a szent kristályárban a nemtelen érintés fölött érzett borzadást lemossa.

Mesebeli kincsként jelenik meg az emberi meztelenség az ilyen képen, kitérülve egy percre és a legcsekélyebb profán szó elől hirtelen eltűnve. A rááradó fényre, a nemzés szent áldására előtűnik egy pillanatra. Feltűnik, hogy a gyermekbimbó tőle elszakadjon. A gyermek tiszta szájának odatárja leplezetlen mellét. És meztelenül kiáltja az örök csillagokig érő fennmaradó világhoz való hálaimáját, — a tiszta csillagokhoz, melyekből a tér billiómér földnyi távolsága minden tisztatlanságot, minden salakot kiolvasztott...

Az a régi fóliáns, melyet mellé fektettem, 1606-ból való. Valósággal régi kolostorbéli példány.

Miután az állattan az egész természetrajz módjára sokáig emésztési álmát aludta, nagy nyomatékkel ébredt fel a tizenhatodik században. Gesner Konrád,

zürichi orvos, e század közepén óriási munkát irt az állattanról súlyos kötetekben, a polihisztor szorgalmával, de már egy új, megerősödött kor szellemétől áthatva. E monumentális műből kevésel utóbb egy német kivonat jelent meg, melyet nyers népies nyelvezete miatt ma valódi »Gesner«-nek szoktak idézni, noha közte és előkelő szövege között különböző német átdolgozók keze látszik meg. A mi kötetünk az »Állatok könyve«, tehát az emlős állatoké, melyet egy másik azon korbeli svájci doktor, »Forer Konrád úr« fordított németre. Pazarok a fametszetei, pazar a szövege. Sok tekintetben még torzvilág volt az, melyet akkor az emberek »állatoknak« néztek. Isten humorisztikus kabinetje, vagy esetleg a borzalmak kamarája. Olyan itt az állatvilág, mint a bárkából kijövő kísérteties menet. Az orangutánról való hírekkel összekeverednek még az astyokról való antik regék, melyeket e könyv »Geysmánnlein« néven nevez — és az erdei manók és az »Isenach melletti Hirssehgy« szellemei. A bölény mellett, mely ma már kihalt, megelégedetten üget az egyszarvú, amely sohasem létezett. Dürer Albert ismeretlen tudósítás után belerajzolja a rinoceroszt diszitővonalakkal stilizálva. E vidám szörnyetegek közepette azonban a 158. oldalon egy egészen szokatlan vendégre bukkanunk.

»Majomfarkas, vagy medvefarkas« néven nevezik. És a következőket olvashatjuk belőle: »Ezt az állatot nagy csodaképpen Augspurgba hozták és mutogatták 1551-ben. India országának nagy pusztaságain találják, igen ritkán. Lábán olyan ujjai vannak, mint az embernek és ha rámutatnak, hátulját fordítja .. . Természettől jóindulatú, különösen az asszonyok iránt, akikhez való barátságát gyakran tanúsítja.«

Elég a képre egy pillantást vetnünk és ezt a saját-

ságos gavallért a háromszáz esztendei távolság dacára legitimálhatjuk, ő a Kongóvidék nagy majma, melyet ma mandrillnak nevezünk.

Ahol a nagy egyenlítői folyam, mely napjainkban a régi regebeli Nílust a romantikában felváltotta, a sötét földrészt merész ívben átszeli, az őserdőben a természet megteremtette a majomtípusnak groteskségben mesterművét. Az elhagyott ösvényen haladó védtelen leány után egy méternyi hosszú, bikanyakú, rövidlábú gnóm veti magát; feje idomtalanul nagy, karjaiban herculesi erő lakik, mely még a párduccal is megbirkóznék. Ez erdei manó testén szőrözet és meztelenség oly módon váltakozik, hogy a koboldszerű utálat érzetét kelti fel a legnagyobb mértékben.

Teste legnagyobb részét valódi majomszerű prém fedi, többnyire feketészöld színű, csupán a hasán világosabb, hegyes állszakálla pedig, mely torzul és mereven felborzolt üstökével élénk ellentétben áll, citromsárga. De kopasz, tiszta, meztelen bőr fedi az arcot és ellenpontját, a hátsó és a nemi részeket. És úgy látszik, éppen ezekre a meztelen részekre festette valamely jókedvű ecset a legrikítóbb impreszionista színhatásokat vastag csomókban. Az orra kiáltóan vérvörös, mintha odaszegzett pecsétviaszrúd lenne. Jobbra és balra két szárny módjára pofapárnái felfújvák és mindegyiken egy kobaltkék festékcsomó, zsírosan kövér, úgy, hogy le szeretnék róla az olajfestéket vakarni. A megfelelő paletta azonban jobban összefolyt hátulról e gnóm törzse felé rajzolva: a nemi és a hátsó részek a tiszta pecsétviaszvörösbe nyúlnak, az erek vastagabb bőre a vörös és égkék színkeverékébe.

Valójában nem művészi festmény, — a festék »ránőtt« a meztelen bőrre. De e kobold agya, mely ferde, elrejtve fénylő sátánszemei mögött működik,

legalább biztos tudatában van rendeltetésének. Mindkettőének, — a hátsóéinak és az elsőéinek. És a hátsókat, egész határozott gondolatmenetével nyilvánvalóan, többre becsülik, mint az elülsőket. Egészen helyesen figyelte meg a klastrombeli fóliáns régi állatkedvelője: ha nőnek akar tetszeni, háttal közelít feléje és teste ez oldalának színskáláját fejt ki célja elérésére. Emellett, jól jegyezd meg, ősrégi darwinista a gyakorlatban: előtte egybefolyik az állati és emberi nőtény között való különbözőség. Ha az ember mutogatás céljából elfogta s a ketrecben ülve asszonyt lát közeledni, szokása szerint jár el. Egy fiatal mandril, mely magát a tükörben meglátta, egy ideig azon töprengett, hogy mi lehet ez? Aztán úgy látszott, mintha agyában az a gondolat támadt volna, vajjon nem egy második majom-e ez és talán még nőtény is — és villámgyorsan megfordult és a tükörbeli képnek barátságatlan hátsó spektrumát fordította oda.

Emellett nem ismeri azt, amit mi szégyennek nevezünk. Szerelmi gondolatai mindjárt az egészre irányulnak. Emlékezel régi megkülönböztetésünkre a távlati és az egyesülő szerelem között. Mihelyt távlati szerelmének első, a távolságot legyőző szerve, a szem, a másik nem rokon lényét, a szerelmi egyén másik felét meglátta, a természetes vágy egyenes útján minden az egyesülő szerelem felé vonja, mely az egymástól elválasztó teret a minimumra szállítja le. Épp oly kevésbé kelt föl azonban benne teste meztelensége szégyenérzetet. Ellenkezőleg: úgy látszik, közvetlen összefüggés áll fenn sexuális vágyainak e hirtelensége és teste meztelenségei között. Már ősidőkben egészen a test ellentétes pontjaira jutottak a magasabbrendű állat alakulásánál a távolsági és az egyesülő szerelem szervei, — az eredeti tömlőféreg

két végére. Szem, fül, orr, e nagy érzékelő állomások, előre a fej oldalára, a nemi készülék nyílásai megfordítva lehetőleg hátra. Éppen ezen a két helyen szőrtelen, pusztá, meztelen most a mi erdei koboldunk. Ám e meztelensége mindkét ponton rikító és kiáltó színűre van festve, — itt az orra és pofái, ott az egyesülő szerelem birodalmának határai. Szerelmének mindkét arcával, kiválóan azonban a hátsóval mosolyog rá szerelme női párjára, kifejezett örömmel meztelensége és színe fölött. Nyílt vallomás, a szerelem beszéde szól elsősorban a nőstény szeméhez e viselkedésből. Közönségesen mindkét nembeliek úgy futkosnak és mászkálnak, hogy érzékszerveik, elsősorban szemeik vannak elől. Most így látják egymást. A pecsétviaszvörös orról, a mosolygó kobaltkék pofákról száll át az első szerelmes levél: az általános »Szeress!« Ám most fordulat következik és most jő a második levél épp oly tarka levélpapíron a teljességgel félreérthetetlen fokozással.

Mily végtelen távolság van e két kép között: a gyöngéd kultúra lótuszvirágában ülő nő — és a kongóvidéki fák tarka erdei manója között.

Mióta Darwinnal összhangban levő gondolatok élnek a világon az ember származásáról, egy majomketrec szemlélése, éppen az esztétikailag és erotikailag finomultabb embereknél, e gondolatok legerősebb ellenzője volt. A naiv ostobák nevetnek a meztelen, alakatlanul duzzadt, a bohócsapka kiáltó színeivel követelőző hátsók nyílt szerelmi nyelvén, — a gondolkozó ember előtt azonban van valami borzalmassága. Ebbe az alacsony világba tartoznék az ember? Ilyen pillanatokban el szokás felejteni, hogy mily groteszk szörnyűségekig alacsonyodott az emberi állat szerelme is egyes népeknél, egyes időkben és egyes egyéneknél.

Önkéntelenül is egy ideális képhez mérjük, úgy, amint azt szimbolikusan ama kedves lótusztündér mutatja. Ez — és amaz. Amaz — ebből?

Ám a sors fonala tovább szövődik. És a gondolatoké utánaszövődik. Isten ellen senki sem segít, mint Isten. Gondolatokat csak még mélyebb gondolatok szárnyalnak túl. Éppen ehelyütt fonódik be a legtitokzatosabb fonál.

Miért meztelen az ember? Nem mint paradicsomlakó, hanem mint emlős állat? Hiszen az emlős állatot anyai tisztaságnak szent megdicsőülésében nem vitatod a lótuszsellőben sem.

Ám éppen az emlős állat volt keletkezése órájában úgyszólván kötelezve és fölesküdvé a melegítő szőrözetre, a prémre.

Ősidőkben, a mezei surlók és tengeri sárkányok triászorszakában, bukkan föl az emlős állat, mint a fejlődés fokozódásának a diadala a csúszó-mászó állat fölött: tartósan melegvérűen, többé nem függve a külső hőmérséklet örökös változásától. Ennek a melegvérűségnek védelmére hordja új ruházatát: a szőrözetet, a prémet. Talán magának a földnek meg kellett egész valójában indulnia, hogy ez létrejöjjön, — talán a föld messze tájain végigviharzott egy jégkor a triászorszak fordulóján. És ez az őskori jégóriás, kimondhatatlanul idősebb bátyja annak, melyet már a mammut is látott, csak azt hagyta élve, ami belülről nyert meleget és ami e fűtés fölé még egy gyapjúból való melegítőt borított.

Talán. Ezek az őskori képek ide-oda ingadoznak. De a törzs, az változatlanul megmarad. Kezdetétől fogva szőrös állat az ember. Vess egy pillantást arra

a bárkára, mely ma a föld képében az étherben kering. A mosuszökör sarki pusztaságokon, ahol emberi szervezetünk megfagy és az utolsó nyírfacserjét hóviharok temetik el, az oroszlán az egyenlítői nap hevében, a denevér a kék légben és a bársonyfekete vakondok sötét földalatti birodalmában, a vörös mókus, mely a zöld fán mászkál és a vádló, mely a virágos mezőségen üget, a sivatagi egér a sárga homokpusztában, a mormota az alpesi fehér hóban és a hód a mocsárban, mindannyian prémesek. És egészen pontosan megírvák a kivételek.

Kicsiny emlősállatok néhány régies csoportja, a prém rovására, ősi ruházatfélét visel, mely még a reptiliák megkövesültségét viseli magán: a kacsa-csőrű állat, a sündisznó tuskéket, egyébként szőrrel keverve; a tobzoska olyan alakú pikkelyeket, mint a fenyőtoboz, a páncélosállat ízszerű gyűrűpáncélt a beburkolózás céljára. A mylodon nevű óriási lajhárnál, melynek sértetlen bundáját röviddel ezelőtt fedezték föl egy patagóniai barlangban, maga ez a kemény páncél mélyen a vörös prém alá húzódott vissza.

Meztelen továbbá néhány kiszemelt, vízben lüdicoló állat, a kövér lilavörös szilva: a nílusi ló; az öreg ráncos nagynéni: a rinoceros és a bölcs brámin: az elefánt. Itt kétségtelenül a fürdés és talán még inkább az iszapban való bugyborékolás szokása pusztította el a szőrözetet. Hogy ez nem tartozik okvetlenül ez óriások képéhez, bizonyítják a diluviális idő vörösgyapjú és barna-fehér foltos mammutjai és orrszarvúi, melyek tetemei ma is a szibériai jég között fekszenek.

Hogy azonban a víz csakugyan számúzi a szőrözetet, erre az emlős állatok közül való kivételek utolsója tanít meg behatóan: az anyaszült meztelen emlős állat: a delfin és a cet. Az alkalmazkodás itt szembe-

tűnő, aminthogy egy ilyen cet a célirányos alkalmazkodásnak minden tekintetben valódi mesterműve.

E meztelenségeknél is világosan láthatjuk a hőtartó prém egyenértékű helyettesítőjét a bőr bizonyos sajátágaiban: a szárazföld ama mocsári óriásainál a bőr legalább páncélszerűen megvastagodott, a cetnek pedig olyan zsírrétege is van, hogy a sarkövi vízben benső hevét épp úgy megmentheti, mint egy pehelydunnába burkolt madár. Bizonyos jelek pedig éppen arra vallanak, hogy e cet atyjaurai kompakt gyűrűs páncélt hordtak, amely körülmény előttem a rinoscerosznál sem valószínűtlen.

Nem találnak azonban az emlősök meztelenségének ezek a precedensszerű esetei az emberre, erre a rejtélyes földi csodaszörnyre. Előfordul ugyan nála egy ritka betegség, amely néha egyes családokban még örökletes is és amelyet halpikkely- vagy sündisznó-betegségnek neveznek. Ennél a felső bőr pikkelyszerű képződményekké keményedik és ez rendkívüli esetekben annyira fokozódik, hogy az egész testen vastag tobzocskák sarjadnak, amelyek a felületes szemlélőre nézve az élő embert, a mesék módjára, sünné varázsolják. Valóságos útmutatás ez arra, hogy a jó emberbőrből is mi minden válhatott volna. De a sün az emberben, ha — mint előbb elmondtuk — őseink láncolatához csakugyan közel állott, milliónyi évvel mögöttünk áll és egészen bizonyosan nincsenek a mi mandrillunk és lótusznőcskénk között újból páncélosak és tüskések.

Kézzelfogható ellenben, hogy állatiságunk nem is oly messzi idején, egész testünkön szőrözetet viseltünk.

Midőn természetes lótuszhüvelyedben, az anyai testben, valódi emlős módjára, bimbóvá fakadsz, a negyedik hónap vége körül úgy látszik, mintha tested

ott lenn a bíborölben e tekintetben valamire emlékeztetni kezdene. Bőrén, hirtelen növvő spárgaágyként, hajzat támad. Először egész finom, kevésbé színes pihe ez, mely mint szempillaszőr, szemöldök és haj kezdődik egész szabályosan, mintha a rendes emberi szőrözetnek akarna megmaradni, amint az meztelenségünk dacára fejünkön megvan. De nemsokára úgy áll a dolog, mintha a test egyik végén sarjadzó szőrözet csak jeladás lenne. Feltartóztatnatlanul nő tovább, mint egy kis búzaföld, az arcon, mellen, hason, háton és a tagokon. Éppen az arcon nő különösen buján és ezenkívül még egy más, az emberi meztelenség szempontjából tulajdonképp legkevésbé valószínű helyen: t. i. a keresztcsont felett levő háromszögön, a hát végének rovátkás bevágásánál, ott, a hol az emlős állatok többségénél a szőrös fark egész életén át lelóg. Szabályos szőrfarkacska emelkedik ki nálad is leendő gyermekkorodban, ott hátul a bundádból, a szőrözet sajátságos spirális eloszlásával, tökéletesen ugyanúgy, ahogy az állatok farkának szőrpamatjánál ez általánosan ismeretes. Szabályos »prém« is ez, nem össze-vissza sarjadzó szőrözet, hanem szabályos, a hajnak majd gyűrűző, majd sima eloszlásával, mint minden macskánál és tengeri nyúlnál, a felsőkaron lefelé, az alsón fölfelé, a háton kétsorosán a középvonal felé, a hason a köldök irányában és így tovább.

Ám ez az emlékeztető vetés is épp oly titokzatosan kezd magától újból elcsenevésznedni, mielőtt az első nyílt napsugár érte volna. Mennél érettebb, életképesebb vagy születésedkor, annál kevesebbet hozol világra életed vándorútjának ebből a szőrös ősruházatából. A hetedik hónap felé volt szőrözeted legerősebb. Aztán mindinkább fogy. Legtovább tart a

váll hosszú szőrözete. Aztán megérkezel és ekkor egy ugyancsak titokzatos megújulás veszi kezdetét.

Úgy látszik, hogy a visszafejlődött vetés tarlóján az első sarjak hasonló sorrendben újból előtűnnek. Mint a spárganövény, úgy sarjadzik a szemöldök, szempilla és a hajzat. Ám hirtelen különös újítást látunk: a többi ezúttal nem jön vele, a test egész többi része megmarad most a nap szabad világában hosszú és feltűnő prém nélkül, — e szempillától, szemöldöktől és főleg a durvább hajzattól továbbra már elüt.

Továbbra, — ez csak bizonyos számú évre szól. Mert még mindig nincs vége eme szőrözetbeli titokzatosságok láncolatának. Telnek az évek. Akár férfi vagy, akár nő, szerelemre éretté válsz. És egyszerre úgy tetszik, mintha meztelen testrészeid nagy ágyában utólag mégis jelentkeznék egy vonás, mintha föl akarnának támadni és az eredeti szőrözetet egészében újra visszakívánnák állítani. A leánynál úgy, mint az ifjúnál a hón alatt és a nemi szervek fölött. Ki nem emlékszik gyermekkori aggodalmaira e késő, nem várt jelenség föllépésénél. Hány szegény emberi léleknek kellett, ki — mint oly sokan — barátságosan mosolygó fölvilágosítás nélkül szűkölködött, azt az ijedelmet kiállania, hogy ez annyira elrejtett helyekről egy idegenszerű állatiasság indul hódító útjára, amely őt végül egészen hozzá fogja lealacsonyítani és az emberek közösségéből kirekeszteni. Ha az ifjú férfinél éhez még a szakáll is megjelent, úgy szokásaink mellett ez már többé nem keltett aggodalmat, sőt ellenkezőleg, a végre elért férfiúi teljesség érzetével köszöntöttük. Ám a másik ijedelem is elmúlt, az áradat rövid emelkedés után csakugyan nem hágott magasabbra. Megmaradt a néhány meghódított helynél: hónalj, szemérem- és a férfinél az arc alsó része

A többi elől és hátul meztelen maradt. És csupán a férfinél mutatkozott a mellen, hason és a végtagokon egyéne szerint igen különbözőleg egy valamivel erősebb szőrösödésre való hajlandóság.

További egységes előnyomulása nincs is az élei egész hátralevő idejére. Hogy még most is mennyire ingadozik a szőrös és meztelen ember között levő határ, igen szépen illusztrálja a valódi abnormitások alkalmi föllépése. Százezrek között egyszerre csak mutatkozik egy olyan ember, akinél az a test rovátkás vágása fölött a sűrű hajzat csillagalakot alkot, mintha teste oldalait a természet fölcserélte volna. És csakugyan fölcserélt nála valamit, de csak idő tekintetében és nem helyre nézve, — valami tartósan kijutott a nyílt életre, ami tulajdonképpen csupán az anya virágjának lótuuszstádiumába tartozott: az embryo ama szőrfarkacskája. Máskor egy panoptikum látványosságául tűnnek fel azok a »szőrös emberek«, akiknél a haj lefelé az egész homlokot és az arc szőrözetét átfogva, az egész arcot meghódította, és a tömeg mint csodát bámulja meg. Itt sem történt más, mint hogy az embryo-korbeli erő, mely ott mindnyájunk arcát már egyszer a teljes prémozsföldbe bevonta, állandósult az egész emberi élet tartamára. Hajlandóság elég gyakran mutatkozik köztünk erre. Ha két szemöldököd összenőtt, valami már könnyedén megérintett e túlerőből, — egyszer-smind egy lehelet az ember világtörténetének áonjaibóí, amely a szőrös emlősállattól a meztelen emberhez vezetett.

Mert mindezeknek a jeleknek és csodáknak, amelyeket most elmeséltem, csak egy okos értelmük lehet, ami e mondatunk magja is: egykor szőrözetünk volt, minden más prémes emlősállat módjára. Egész vilá-

gosan megértjük, hogy játszik testünk alakító szelleme az anyai testben e régi gondolattal, épp úgy, ahogy valamivel előbb még a hal kopolyújával, úszólábakkal és gyíkfarkkal játszott embryónknál. De már megvalósítani nem tudja a dolgot. Egy második, későbbi, hatalmas generációsort kell álmodnia, mely a régi prém-elvtói eltért. Célja a meztelen ember volt. És ezt kifejezésre is juttatja ma is mindnyájunkban, akik normálisak vagyunk. De hogy tudott ez létrejönni? Mi tette az embert történetileg »meztelenné«, azután., mikor már megvolt rajta az emlősállat valódi, testet elborító szőrözete?

A tizennyolcadik századnál tartunk. Az emberiség ezidőben ősállapotába tért vissza, melyet másfélezer éven át az ősi fekete rög éltető leheleteként lélegzett. Azóta mindinkább eltűnőben van ez a régi, természetfölötti, paradicsomi kép. De éppen abban az időben vette fel új képét, melyből új igazság illata áradt.

Tudsz arról az óráról, melyben Kolumbus Guana-hani előtt állt? »Föld!« kiálták emberei. Mindig azt hiszem, hogy a dolgok egy magasabb emeletén, hol szavaink csak egy magasabbrendű beszéd jelszavai, e kiáltás sok egyéb jó dolog egész skáláját fejezte ki. A szellemi élet új területét. Egy új kor országát. Talán egyszerűen: az igazságot. Új igazságokat. Egy új földet. Új embereket. Kolumbust követte Magalhaens. Magalhaenst Cook és Forster. A kultúra szemei előtt a kék tengerből korallszigetek emelkedtek. A tropikus növényzet örök zöldelése és virágzása élt rajtuk. És a kézzelfogható valóság e valódi paradicsomi kertjeiben szép meztelen emberek éltek. Először kéklett e tenger és e szigetek felett is az az

álom, hogy az ősember nem elbukott angyal, hanem a nap boldogságban fürdő gyermeke, kinek szája előtt csüngött a kenyérgyümölcs és akinek sem ruhára, sem prémre nem volt szüksége, mert az egyenlítő zenitnapja örök sugárfátyollal övezte.

Ez álom első mézesheteiből legalább az az egy gondolat maradt meg állandóan a legjózanabb napokra is: az az eszme, hogy az ember a forró égöv alatt keletkezett.

Rousseau ideális, természetes emberéből lett a fejlődés megfelelő órájában Darwin majomtól származó embere. Legközelebbi élő rokonai az orang, a gibbon, a gorilla és a csimpánz voltak. A dolgok folyása úgy akarta, hogy korunk mind a négy ember-szabású majma forróégövi lakos. A majmok általában, legalább eddig, kivétel nélkül meleg napot kívannak. Mi sem állt tehát közelebb, mint az embert is a forró égöv alatt meglátni, valahol Belső-Afrikában, vagy a Szunda-szigeteken. És ha az utazó a négereket, vagy dajakokat ott még ma is oly szép, ragyogó meztelességben látja forgolódni, látszólag minden védő takaró vágya nélkül, csak annál tetszetősebb az az állítás, hogy a meztelen ember valódi és eredeti trópusi illetőségű. Állati szőrén túladott, mert az örök napsütésben nem volt rá szüksége. Később természetesen, midőn csapatostul előrenyomult a hidegebb égöv alá is, hiányát érezte, ám itt már segített a találékony technika: mesterséges bőrbe bujt, — a ruhába.

Ámde ez az először tetszetős és egyszerűsége miatt tartós feltevés még mindig nem az igazi. Az orang-utang, mely égettarna színű szőrébe egy bozontos kókuszdióhoz hasonlóan elrejtve látszik, szintén trópusi állat és mégis prémet visel. És ezt találjuk az oroszlánnál is, a zsiráfnál is. És ha a nilusi lónál

nem látjuk, ez nem azért van, mivel az egyenlítői hőségben nélkülözheti., hanem mert vízben úszik. Meg kell az állatkertben a hangyamedvét, vagy a lajhárt nézni, amint szinte elvesznek sűrű szőrözetük erdejében, — és akkor mondd, hogy ugyanennek a braziliai trópusi erdőnek a lakója, a Bakiri-indián, az egész földkerekség legmeztelenebb embere. Ha a nap heve ott nem teljesítette a vetkeztetés tisztét, miért tette meg éppen itt?

A forró égöv alapos ismerője jól tudja, hogy a szőrme még a nap ellen is többféle előnyt nyújt. Enyhíti az égetően forró nappal és az éji hűvösség ellentétét, amely mellett a meztelen néger fogvacogva ordít. Maga ellen a rekkenő hőség ellen is véd. Páncélt képez a szúnyogok ellen.. Oly vidékeken, ahol e vérszívó állatoknak a támadásai a legkíméletlenebbek, nem ok nélkül hódít a ruhaviselés »divat-'a«, európai hatás alatt, a meztelenek közt; találékony nadrágyárosok üzleti érzeke és a hittérítő által ajánlott szemérmesség nem elég ok rá: a mesterséges szőrme még ott is szükségletet képez. A test kissé hosszabb szőröze által okozott meleget nem szabad túlnagyra becsülnünk. A németországi éghajlat alatt a majom, szőre dacára, fázik és örül, ha föléje kabátot húzhat. A mammutlefánt, amelynek már eredetileg meg volt a rendkívül vastag bőre, északon szívesen viselne bőre fölött védő gyapjat. Vékonyabb alapon még a szőrme sem használna neki sokat.

Mikor Wallace, a természet kiváló megfigyelője elméjét, a forró égöv alatt való tartózkodásakor, évekkel ezelőtt ezek az érvek oly mélyen megragadták, nem talált más kivezető utat, mint azt, hogy egy, a világot vezető értelem az embert fejlődése bizonyos fordulatokor majomkorbéli szőrözetétől megfosztotta,

hogy »emberré« legyen. Ám ez az érv előttem épp oly keveset ér, mintha az orvos azt mondja, hogy betegének életével a halál végzett. Én is azt hiszem, hogy az embert a világban működő sors tette meztelenné. De én ennek a sorsnak az útját a logikában akarom látni. Csak azzal a logikával jutok el egy valóban egységes világsorshoz, melynél egyik láncszem megszakítás nélkül a másikhöz fűződik. Ahogy az öreg Fechner oly jól mondta: az egyetlen érv »Isten« mellett a történésnek mindenkor érvényesülő logikája és az egyetlen döntő érv ellene egy természetfölötti ácsodat létezése lenne.

Ebben a helyes értelemben fogta fel Darwin a dolgot, midőn az értelem túlságos tág és általános fogalma helyébe sokkal konkrétebbet kívánt állítani: hogy u^oy mondjuk, magának az ősembernek az értelmét. Vájjon csakugyan nem az ember meztelenítette meg magát szellemi életének határozott ingerei alapján?

Mulattunk a csinos paradicsommadarakon. Szerelmi életük regényében egy új motívum merült fel. A szerelmi egyén másik felét rendszeresen választották ki, bizonyos ízlésbeli megkívánás alapján. Ebbe az ízlésbe a természet »felsőbb emelete« vegyült: a »szép« fölött való ágybéli öröm.

Emlékszel rá, miként magyaráztam ezt meg? A természet egész fejlődésén átvonul a harmonikushoz, a rithmikushoz való vonzódás. Végső alapjában minden világlét őstörvénye, hogy a harmonikusnak egygyel több esélye van, mint a diszharmonikusnak. Több benne a fenntartásra való képesség. A céltalan, chaotikus alakulásba az első »tartósságot« viszi bele, az első hosszabb időközökre megmaradó valódi létet.

Ez a lét azonban kérlelhetetlenül a még harmonikusabb, a »magasabb« felé vonja így ez a kis törvény a valódi demiurgos volt, amely a chaosból a kozmost csinálta — vagy pontosabban: amelynek pusztá léte a világ ősrendeltetésében a látszólagos chaost kezdet-től íogva a végleges harmonikus kozmos csirájává, tojásává, összejtjévé tette.

Nos hát: úgy látjuk, hogy ez a mindig újra keresztülhatoló világelv organikus téren megerősödött teremtő erőt nyer. Itt már határozott alakban uralkodik, amennyiben a szervezet, képzése módjára, rhythmikus idomokat alkot, melyek öröklés útján fenntartatnak és ismét, és ismét újonnan állítatnak elő. Míg végre a magasabbrendű állat agyában ugyanaz a dolog tör ki az »esztétikus« fogalmának közvetlen szellemi ingereként is: a szép iránt és a szép választása iránt való érzékként, mikor csak szép és csúnya, hármonkius és diszharmonikus között választani lehet.

Amint a növekvő élő növényben homályos képeséget figyelhetünk meg, mely tagjait a nehézségi erő szerint idomítja, pl. gyökerét függélyesen fúrja le a földbe (a modern tudós ezt »geotropismusnak« nevezi), úgy szeretném én a magasabbrendű állati agynak a rhythmikus szépség felé való ösztönösen kényszerű reagálásában a határozott »tropismus«, rhythmotropismus — ha ez a szó gyökeret verhet — egy fáját látni. Legmagasabb virágzása a mi művészetünk.

Nézd meg a klastrom ódon faragott ajtaját. Hogy a falban nyílást üt, amelyen át ebbe a darab emberi barlangba, a szobába belépni lehet és hogy ezzel azt lakhatóvá teszi, gyakorlati térre tartozik, amelynek éhez a ritmikus ösztönhöz éppen semmi köze sincsen. Épp így nincs annak sem, hogy a légáram és a hívatlan vendégek ellen elzárható védőfalat alkot. Ám, hogy ez

az alakja van, — nem teljesen négyzetalakú, hanem a hosszas négyszög, a mely matematikailag beszélve, az »arany vágás« úgynevezett harmóniabeli viszonyának felel meg, ez okvetlenül emberi rhythmotropismusod következménye, mely éppen ezeket a vonalviszonyokat látja a legharmonikusabbaknak és teteszetősebbeknek. Ugyanez az oka annak is, hogy az ajtó ódon fáját szép díszítések ékesítik, — a mi pedig a nyitás és elzárás pusztja célja szempontjából egészen közömbös lenne. Pusztán csak ez az egy oka van annak is, hogy ott a klostrom tisztos ablakát néhány *tarka* üveglap fedi, ahelyett, hogy a kellő világítás kedvéért minden olyan átlátszóan fehér volna, amennyire csak lehetséges.

Igen, igen: *tarka!* Itt volnánk hát már a paradicsommadárnál.

Ily nagy örömmel lép közbe ott az esztétikus természeti ösztön, a tarkaság, a vörös bogyók és kék virágok fölött elsősorban, a kedvesnek ritmikusan tarkán rendezett tollai fölött azután, hogy csakhamar éppen az élet legerőteljesebb teremtményével egyesüljön: a szerelemmel. A kis nőtény paradicsommadár mindenkor a legtarkább, színekben legszebb himet választja ki nemző férjéül és mindig több tartós színbeli szépséget visz be a madarak népébe.

Ahol ez az egyoldalú ritmus annyira megy, hogy az élet más gyakorlati tényezőit egyenest fenyegeti, tehát általánosabb életveszélyes disszonanciát idézne fel, — ott vissza kell vonulnia és egy még magasabb összhangzati törvény őt magát ismét kirostálja. Ha ama fából készült ajtó díszítését annyira túlozni akarnám, hogy végre a hideg szél keresztülsüvítene rajta, vagy egész elzáró rendeltetése illuzórmssá válnék, vagy ha amaz ablakokat mind oly tarkáknak készí-

tettem, hogy idebenn egy lélek sem tudná többé a homály miatt könyvét olvasni, — létem tágabb Összhangjával jutnék összeütközésbe és kedveért a tiszta esztétikai ösztönt meg kellene nyirbálnom. Épp így meg kellett őriznie a nőstény paradicsommadárnak föl nem tűnő védőszíneit, melyek a fészekben töltött ideje alatt védték és még a hímnél is csak kivételesen vált lehetségessé ez az esztétikailag különös arabeszk-készülék Új-Guinea e csakugyan aránylag paradicsomi módon boldog őserdeiben.

Mindamellett úgy, ahogy van, találó e példa. És még egyszer ismétlem előtted ezt a fontos mondatot.: ahol a létért való durva küzdelem enyhül, ott az életmód mellett ez a rhythmotropismus, ez az esztétikai elem, rögtön, a pezsgősüvegből szabaduló szén-sav módjára, feltör és mindent elönt. Minél magasabbra jut azonban az élők láncában, annál inkább halad a szellem útján. Úgy látom, hogy ez való-ságos vezérelv, melyet az élet megtevő alakjai magyarázatánál nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

És most innen még csak egy rövid ugrás s az emberi meztelenség kérdésének közepére értünk.

Először is még egyszer valami, nem akarom tagadni, némileg utálatos dologra kell elhatározottan gondolataidat irányítanod. A mi erdei manónknak, a mandrillnak is van valami félreismerhetetlenül paradicsommadárszerű »tarkasága.« Az orcái tudni-illik és az ellenorcái. Tedd a kezed a szivedre: mandrill apó ezen ominózus tűzijátéka és a hím paradicsommadár pompás tollrakétái között, melyeket nőink congeniális rhythmotropismusukban oly nagy törnegekben ültetnek párisi divatú kalapjaikra, elvben *semmi* különbség sincs. Ennél a madárnál is következetesen hátrafelé koncentrálódik színpompájának

főrésze. Gondolj csak a páva tarkára. A páva, ahogy gyakran megcsodáltuk, farkát kerekre kiterjeszti és a figyelmet ezzel a legvilágosabb módon az ellenpólusra irányozza, amely fölött a majom vörös északi fénye világít, — a keveredő szerelem feltételei közelében.

Agya tekintetében azonban toronymagasságban áll már ez a majom a madár fölött és nincs rá ok, mely beláttatná velünk, hogy hátsó spektrumát nem ugyanazon módszerrel szerezte volna, mint a madár. Elég jellegzetes is a hiánya, legalább itt a mandrill esetében, a nősténynél, hiányzik továbbá a kölyöknél és keresetten csak a hímnél üt ki a szerelem korában. A szerelem az a prizma, mely e szivárványt megtöri.

Itt sincs semmi kétség, még a mi emberi szemünk előtt sem, a színek pompája tekintetében, épp úgy., mint a paradicsommadárnál sem. Bármennyire felháborodol éppen e déli sarkon levő szín pompán és a mandrill abbéli különös szokásán, hogy éppen e déli oldalával dicsekszik: a vörös és a kék, mint olyan, minden esetben »szép« marad. Jellemző, hogy egy oly, szint kedvelő nép, mint a japán, az ily majomarc intenzív vörösségét művészetében díszítésül felhasználta. Van országukban egy makakmajom, melynek olyan vörös az arca, mint vén ivópajtásodnak — ez különben úgyszólván az egyetlen majom, mely a telet a hegyekben fáradhatatlanul kibírja. Éppen ezzel a rózsaszínűségével vált azonban kedvenc majmukká, mely számtalan képen szerepel.

A legérdekesebb emellett az, hogy ez a bőséges színfejlődés a négylábúak birodalmából való ez erdei manónál meztelen, szőrtelen testen jött létre.

Az emlős szőrözetének és a madár tollzatának mélyreható különbségei jelentkeznek itt. A tollzat, mely a pehelyből közvetlenül fejlődött ki, e pehelyből egész erejét is megőrizte a színpompa létrehozatalára. A legtarkább gyík alig éri el a papagályt. A szőrözet ellenben, tisztán színhatás szempontjából, visszaesést, a tompulás egy nemét jelentette. Bizonyára: szint a prém is fejlesztett, valamint ellentéteket, mintát és ritmust is. Nézd meg a zsiráfot, vagy a tigrist. A majomnál egész skálát látsz: a tengeri macska oliv-zöldjétől a pompás guereza világító fekete és fehér színéig, mely fenyőmagasságú abesszíniai fákon tornázik és hajzatát a ló farkához hasonlóan lógatja le. Ám mindez nem segít: minden prémben mégis csak van valami tompítás, van valami piszkos, lehangoló, mintha belé volna szöve. Tarts egy vörös prémes állatot, például a mi mókusunkat a mandrill orra mellé és megkapod az egész ellentétet. A tiszta spektrálszínek igazi reptilszerű, madárszerű ragyogását mégis csak a prémtől ismét megfosztott régi alap teszi lehetővé: a meztelen bőr.

Így jelentette és kellett jelentenie itt az ilyen valóssággal rikító színgazdagság szeretetének és kiválasztásának egyszersmind az elérhető legnagyobb meztelenség kifejlődését is. A dolgok ez állásából az következik, hogy a majomtest szerelmi gerjedelemre legalkalmasabb zugai a legkönnyebben lesznek meztelenné. Ha nézegetem barátom kis fehér terrier kutyáját, amely gyakran eljárogat velem a fenyvesbe, mindenkor két pontot találok, amely csupaszon tűnik elem, az örökké nedves, szederszínű orrot és a nyírott farkacska alatt egy kis rózsás foltot. Ezen, már természetből fogva meztelen helyekből sugárzott ki korszerűen a mandrill meztelensége is,

ama ponttól kezdve, ahonnan ily meztelenség erotikusán kívánatosnak látszott, mint valami izgató színhatáshoz szükséges vászondarab.

* *

Ámde Darwin azt kérdezte, hogy nem lehetett-e éppen e majomszerű lénynél, amely lény »emberré« lett, tapasztalható meztelenséget akként kiterjeszteni, hogy a folytonos szerelmi kiválasztásnál mindinkább tágult a meztelenségi kör, a két testrészt gyakori sűrűsödése miatt?

A történelemből mindenesetre kell valami végső következtetést vonnunk, ha még oly jelentéktelent is, mint a paradicsommadárnál tettük ezt. Ma az emberi férfi és nő egyaránt meztelen, sőt szigorúan véve, az asszony még valamivel inkább az, mint a férfi. Ez esetben tehát védelmi szempontból semmi oly akadály sem forgott fenn, amely a meztelenségnek a nőténynél való öröklését akadályozhatta volna. És épp így nincs is komoly ok annak föltevésére, hogy, a paradicsommadár módjára, a nő mindig a legtarkább, tehát legmeztelenebb férfinak nyújtott előnyt, — igen könnyen éppen ellenkező kiválasztás és tenyésztés folyhatott le — ahogy egy igen feltűnő majomfajtát, a rhesusmakokat szemléltethet nagy utálattal állatkertjeinkben, melynél éppen a nőtény visel és mutat nemi érettsége idejében egy valósággal szörnyű, vérvörös északi fényhez hasonló koronát hátsó pólusán. Az egyoldalú női választásnak csupán a férfi szakálla megmentését írhatjuk javára: még erre is félreismerhetetlenül megvan az előkészület úgy a majmoknál, mint a kecskebaknál, ahol a hímeknek vagy csak szakálluk van (úgy mint nálunk), vagy azt sokkal fejlődöttebbnek mutatják, mint a nő. Az amerikai

hím sátánmajomnak legalább akkora szakálla van, mint az öreg Darwinnak magának.

De ez utóbbi dolgok mind kevésbé jelentősek. Fontos azonban az a kérdés, amelyet már Darwin is fölített maga előtt. Ha az embert prémétől megfosztotta szerelmeinek a szeszélye, akiknek ez a prém nem volt elég tarka és inkább rikító színeket kívántak, még a teljes meztelenség árán is: miért nem ékes még ma is az ember bőre vörös és kék színekkel, mint a gyíké?

Az öreg borivók orra világosan mutatja, hogy egy kis tűzijáték könnyen volna itt lehetséges. A néger bőre majdnem fekete, az indiáné barnás-vörös. Ámde, a mandrill azért mindezek dacára utólag mégis csak kiizzadt belőlünk. A paletta megmaradt számunkra, de a festmény eltűnt. Tegyük fel egy pillanatra, hogy az ősember még enyhén tarka színű volt, fekete, barnás-vörös, sárga és fehér. És csak azután határozta el magát az emberi ízlés egy egységes szín irányában, amikor is egyik csoport állandó kedvenc színéül a feketét választotta, a másik a fehéret és így tovább a mai nagy rasszok színbeli tagozódásáig. A mandrill szempontjából ez az ősember már akkor is nagyon halvány s színtelen ember volt, — mert mily tompa színek is ezek, — csak prémszínek és nem az orr és hátsó kobalt és pecsétviasz-vörös színei. A mai európai ember pedig úgy áll itt, mint egy eredetileg festett görög szobor, mely fehérré halványult.

Azt vetheted ellen, hogy talán éppen ebben állt később az emberek finomult ízlése. Miután a majom ízlése elérte csúcspontját, midőn is egész teste meztelen lett és olyan színekben ragyogott, mint a mandrill és a rhesus hátsója, saját pulykaszínétől megundorodott és a szerelmesek ezután addig részesítették előnyben

tompább színű kedveseiket, míg az egész színessé elhalványult és így maradt meg.

Ám ez a kifogás is teljességgel lehetetlen. Mert honnan jött volna ez a finomabb színérzék ismét elő. Az ember egy bizonyos zugból nagy haladást tett meg: a tiszta esztétikus érzéstől a tevékeny, gyakorlott művészetig. Ettől az időtől kezdve — valószínűleg első és legrégibb művészi alkotásaként — saját testét igyekezett mesterséges eszközökkel szépíteni: meztelen bőre festésével, ékszerek alkalmazásával és tarka szövet felöltésével ott, ahol ruháról szó lehet. Ám hogyan nyilvánul emellett ízlése? Mennél több művészetet fejt ki ezirányban, annál nagyobb szeretetet mutat a világító és kirívó színek és színbeli ellentétek iránt. Ma is a kék gyöngy után nyúl a vadember, nem a fehér után. Égő vörös színekkel festi ki magát. Szint szín fölé tetovál bőrébe. A király a tömegeből a bíborkabát által válik ki. A római szenátor tógájának szegélye a mandrillon teljes pecsétviasz-vörös színét mutatja. A legszigorúbb ellentétű vörösből és kékből áll a sixtusi Madonna ruhájának színe. Vörös a bíbornoki kalap és a tábornoki nadrág csíkjá. Ha kultúrországainkban ma mindenekelőtt a férfiruházat csakugyan áldozatául esett a piszkos-szürke, barna, fekete árnyalat elvének, ahogy ez elméletnek erre szüksége volt, úgy biztonsággal kimutatható, hogy itt egy keresetten művészietlen és a természetes esztétikai elvtől elidegenedett korszak eredménye áll előttünk. Minden művész ég felé kiáltott miatta és ez a puritán polgáris fedőszínű ruházat előbb-utóbb újból el fog tőlünk távozni, mint egy gonosz kísértet, legyőzve az egészséges ember színteszerető szemétől, amely e tekintetben még épp úgy érez, mint a paradicsommadár. Mikor lett volna ez a

majomember napjaiban állandóan elfojtva? Az emberi őskultúra második legrégebb lelőhelyén, melyet ma ismerünk, a Schussen-forrásnál Felső-Svábországban, iramszarvascsontok és egy gleccsertó grönlandi moszatai mellett, a jégkorszak morenatörmeléke között, nagy mennyiségben találtak vörös festékanyagot: iramszarvaszírral bekent festékdarabokat vasvörösből, ahogy azt a szomszédos Alpok iszapolt palavasköve nyújtotta. Nincs kétség az iránt, hogy itt már történelemelőtti emberek, mammut- és iramszarvas-vadászok, meztelenségüket élénk vörös mázólassal, utólag mandrillszerűleg festették, minekutána a természetes alapszín őket nem elégítette ki. És ekkor az ősök esztétikus ösztönből megszüntették volna, amit a közeli unokák megint oly élénken megkívántak, hogy mesterségesen fölcsetelték?

Darwin úgy vélte, hogy a csomó sokkal egyszerűbb módon is kettévágható. A bőrt nem is a színek kedvéért meztelenítették meg, hanem mert a meztelenség maga a szerelmeseknek örömet szerzett. Az asszony vala az, akit egyelőre a férfi mintegy szemével levetkőztetett. Nem a tarka, hanem egyszerűen a lehetőleg szőrtelen nő lett a férfiak ízlésében a győztes. Ha az ősférfi leánynézőbe ment, mindig legjobban tetszett neki a legkevesebb szőrrel bíró hajadon. A gyöngébb nem ezért a legkevesebb szőrrel bíró még ma is. Továbbiakban átöröklődött Éva meztelensége, mely egyszer gyermekeik mindkét ágára kivívatván, a fiuk is meztelenek lettek. Azt kell gondolnunk, hogy végre az őshajadonok is osztották ezt az ízlést és többé-kevésbé szőrtelen hímnemű lényeket részesítettek szintén előnyben. Még ma is van az új-zélandinak egy közmondása: »szőrös férfinak nem jut feleség.« Semmiesetre sem szólt bele a dologba

alkalmazkodási akadály, mint a paradicsommadaraknál és így végre visszamaradt mindkét nemből a meztelen ember — a tudatosan választó szerelem ajándéka.

Reánk nézve ez az előadás igen csábító. Tisztán szerelmi alapon nekünk, felöltözött kultúrembereknek a meztelen nő mindenesetre erotikailag ingerlőbb. Magában véve a szerelemhez levetkőztetett nő ez. Az állati prém azonban nem egyéb, mint egy, a testre reánőtt ruha. Szórteleníteni annyit tett, mint ezt a ruhát száműzni, mint az erotikus erőt legelőször felszabadítani.

Ami azonban emellett a tiszta esztétikai szempontot illeti, úgy a dolog nekünk még magától értendőbbnek látszik. Képzeld csak el a kapitóliumi Vénuszt, vagy a medicit vagy a Syrakusából való szép töredéket egész hosszában göndör szőrösomókba csomagolva. Azonnal elhal emellett a vállak, mellék, combok gyönyörű művészvonala, éppen az, amit a márvány oly csodálatosan kidomborít. Ne felejtsük el, hogy mindenekelőtt az asszony hátsó oldala az egész kozmosz legelbájolóbb művészi alkotásai közé tartozik. Több mint valószínű, hogy nem lett volna szükség különös vöröskék mandrillszínekre, hogy e nemesen szép vonalakat szerető szemek rhythmotropismusa elől a fedő hajtömegetől elszakítsák és eredeti plasztikus bőrében feltárják.

És mégis, hogy úgy mondjam: még így sem világos előttem a dolog.

* *

Nem képzelhetem el a meztelenség iránt való öröm ezen első kezdetét csak úgy, minden további nélkül, oly időkre, melyek mindig csak vastag prémburkolta férfi és női társakhoz voltak szokva. Még annyi

régen bemagolt vonal iránt való érzéket elfogadva is: nem tudom, miféle bájjal hathatott volna a nőstény majomember egy valamivel csekélyebb, még csak tarlószerűen szőrrel bíró hasa csak magában. Ilyen előőrsökkel azonban valamikor csak kellett a dolognak kezdődnie. Tartok tőle, hogy az ilyen meztelenség első kezdete, egyidejű színes tűzijáték *nélkül*, a bundához szokott ízlésre túlságosan csak azt a benyomást tette volna, melynek előbb a barlalg vörös tüze mellett lakó meztelen embernél már egyszer nevet adtam: a koppasztott tyúk benyomását. A női test összes ornamentális vonalhajlásai nem is voltak áttekinthetők, míg a mű be nem fejeződött. Csakis innen eredhetett volna az ok. A derék Wallace durva teológiai intelligenciájához jutnánk, ha ilyenben kellene hinnünk. Hiszen éppen az ösférfiak és ösnőcskék egyszerű intelligenciájából magából akartunk kiindulni. De ha ezek folyton csak bundához voltak szokva, honnan ugorhatott volna elő hirtelen egy még elérendő meztelen eszmény, készen mint Pallas Athene? Ugyanez áll a csak tisztán erotikusan ingerlőre is. A forrón tüzes mandrillszínek a bundában rég áthozott szerelemhez valamit hozzátehettek ugyanez irányban. Az egyszerű meztelenség tekintetében, különösen az első keletkezésében, nem látok azonban meggyőző célt.

De éhez még valami más is jön. Általános életfeltételekhez való alkalmazkodás hasznossága tekintetében, mint mondtam, a szőrteleníti tropikus állatoknál semmi jelentőséggel nem bírt, — sőt ellenkezőleg. Az esztétikusan erotikus újítás itt kemény harcot harcolhatott volna. Aki mindig ruhát hordott és még a Földközi-tenger forró napjában is először kísérletezik meztelen napfürdőssel, az tudja, mily

érzékenyen »perzselődik« a hirtelen meztelenné vált bőr. A prémes állat e tekintetben is éppen olyan, mint a kultúrember: prémtelenítve e kellemetlenségeket, csak úgy, mint ezek ellenkezőjét, az éjjeli hidegtől való meghűlés veszedelmeit keserűen érezte volna. Nem űzte volna-e el a végén e meztelen divat a szerelemnek — még új eszményét is elismerve önfejűségét? Ne felejtsd el: e védő alkalmazkodások mindig a legelső dolgok, olyanok, mint a pezsgősüveg derék dugasza; csak ha ennek engedni szabad, habzik a többi magasan, mint a fejlődés luxusának egy neme. Éppen ez esetben azonban inkább egy pluszt szeretnék látni az ilyen hasznossági sarkon át, mínusz helyett. Szeretném hallani, hogy meztelenség, tisztán gyakorlatilag határozott viszonyok mellett, hasznosabb volt, mint a beprémezés. Akkor elhihetném, hogy e hasznossági szőrtelenítés egy bizonyos fokán a dolog erotikusán esztétikus oldala is segítségül jött.

De hogyan lehetséges ez a délövi helyzetben, ahol az orangnak még ma is szőre van, vastag, mint az odanőtt rőzsekötegek és magával cipeli az oroszlán hatalmas sörényét, minden szőrösségnek netovábbját.

... Pókhálósálunk elszáll az ūrben. Olyan, mintha egy homályos melódia mindenféle hangokat zümmögne az eddig mondottakból. De még nem akarnak rendbejönni e hangok, még van bennük ellentállás, ellentmondás. Amint azonban a vándorló pók új fonalat ereszt fonómirigye kiapadhatatlan gombolyagáról, hogy azon magát tovább vitesse, úgy tesszük ezt mi is az agyvelőből vándorló gondolatok ezen óriási fonó-

mirigyéből. Sülyed a délövi sziget napjával és virágaival.

Látod odafenn a csillagot?

A hó felett függ az éjjeli kékben a maga mágikus hét szemével a göncöl és magasan fölötte az északi sarkcsillag. A gondolatnak egy ilyen pókszála repül fel hozzája mindig, ha szemed látja. E vén földgolyóbis északi sarkától egy eszményi vonal vezet hozzá: a földtengely iránya. Egy pókfonál a jeges téren át, a mértföldek billiónyi távolságára. De ezen pókfonalon véghetetlen szeretet kúszik. Ferdén áll ez a földtengely a sivító földszörnyeteg napkörüli pályájára. És a tengely állásának ferdeségén határtalan varázs függ, mely e föld sok ezer négyzetmértföldjére egy megmásíthatatlan végzetet szab ki: az évszak szerencsáját és átkát. Téli hó és ibolyás tavasz — meg mereven perzselő nyári fény és égő vörös őszi levelek koszorúja.

Ez ellentétekkel tűnik fel a legmélységesebb szerelmi asztronómia. A tengely ferdesége nélkül nincs tavasz. Minden nap mindenütt egyforma hosszú lenne. Az északi csillaghoz vezető ama vonal ott: belenyúlik a valóságban minden tavaszi erdőbe, bele a violaszínű nyírfabimbókba és a porzó fenyőfatobozokba, bele a levegőhullámokba is, melyeken a fülemile szerelmi dala halkan hangzik. Nap és szerelem a legősregibb összefüggésben állanak. A nap a föld erőforrása. A szerelem a földi élet legkivonatosabb ereje. De e nap világa, a tengely ferdesége folytán, időszakonként nem egyenlő folyamokban ömlik, árad majd és ismét apad e föld messze tájai felett és mindenekelőtt éppen északi földgömbünk élettől tarka földdarabja felett. Így régidőktől fogva egy titokzatos kozmikus időszak jutott bele a mi szerelmi életünkbe is.

Van ugyan benne valami egyszerűbb is, az is csillogászati: éjjel és nappal. Az éjen át legvarázslóbban hangzik a fülemile dala. És az emberi szerelmen át trilláz Philina bohókás verse ama hosszú napról, a maga vesződésével meg az éjről és ennek öröméről, — a szerelmi örömről. A szorongatott ember egy erős védő alkalmazkodása van bizonyára meg a szerelmi éj«fogalmában. A világos napnak csakugyan megvolt a maga vesződése, az egyén erősen harcolt személyéért, élelméért, életéért. A csendes éjben a faj ereje meggondol a magát, a további élet felvirult, mely nemzve, évezeredeken átnyúlik. Mindazonáltal ez az éj és nap közti változás a szerelemben nem visz döntő szerepet, legalább nem egészen élesen abbavágót. A fülemile nappal is énekel, ha a legmagasabb erőhulláma dagadozik és hányan vannak ilyen napgyermek köztünk. Sokkal fontosabb volt a nagy évszakok váltakozása.

Itt az alkalmazkodás fordított és egyszersmind uralkodó hatalmú. A tél amaz erőben szegény idő, melyben arról van szó, hogy egy minimummal gazdálkodjunk. Az egyes egyén magának is alig tud tanácsot adni. Mérhetetlen seregekben özönlenek most a madárversenyek sok szélességi fokon át északról délnek, csak-hogy pusztá egyéni életerejüket megmentésük. Mélyen a földben fekszenek emlősök, csúszó-mászók, békák és mozdulatlanul átalusszák a csúnya időt, még alig ketyegő szívórával. Hamar vénülő alacsonyabb állatok egész nemzetségei számára éppen most van a halál órája. Csak a következő tavasszal kezdődik ismét a naptól eredő nagy aranyos erőeső. Mint Danaé ölébe, folynak alá a napsugarak a terméketlen földre. És mindez a központosított, elfojtott, visszaszorított, megújhodó szeretet, a faj szeretet, az ondósejtek és

petesejtek szeretete, melyek egy magasabb éhségben jól akarnak lakni, felpezsdülni. Így jelent tél és nyár egy erotikus apályt és dagályt is, melylyel a föld nap-pályája a földi szerelmi életbe belenyúl, belenyúl bolygónk pályájabeli ferde tengelyállásának eszményi fogantyúja alapján.

Rousseau és Forster még nem tudtak róla, midőn előttük a paradicsom fia a föld felé süllyedt az ősemlékben egy örökké viruló délövi szigeten.

A te csillagod nem mindig lebeg a pólus felett. Gördítsd visszafelé az évezredek láncát és számtani gondolatod pókfonala, mely a földtengelyt egész a csillagos terekig meghosszabbítja, nem azt találja többé, hanem egy másikat. A tengely iránya eltolódott. Megint egy magasabb csillagászati időköz gördül itt le. Naponta egyszer fordul meg a föld önmaga körül. De minden huszonhatezer évben tengelye is egyszer körülforog, pörögve, úgy hogy váltakozva az égbolt különböző csillagai egész seregére mutat, hogy végre az elsőt, melytől elindult, ismét megtalálja.

A tél és nyár egyforma változását ez nem érinti. Mert habár úgy forog is, mint a táncoló bugócsiga, tengelye emellett változatlanul ferde marad. De vedd ezt az időszakot történelmileg, mint ahogy felveszel egy pókfonalat. Vedd legalább egyszer vagy éppen többször. Odafent változik az északi csillag szemed előtt, nem fénylik többet a kis göncöl rúdcillagául, hanem, ez, ott, amaz a csillag, — a pompás Véga a lantban, a Deneb a hattyúban, — míg végre mégis megint a göncölcillag van itt, mert a huszonhatezer éves időszak éppen megfordult a régi óralapon: a mutató úgyszólván megint tizenkettőre áll, — de itt már ismét tovább csúszik és a váltakozó játék újra kezdődik.

De most gondold meg: szellemileg igazán fordíts

egyét a földórán. Midőn csak egyszer is ráfordítasz a kis göncölről a kis göncöltre, mint északi csillagra, több mint kétszer tízezer év földtörténetére fordítottál vissza. Szemed rajta függött a magányos tengelycsillagon odafent és figyelmetlenül forgattál. De hagyd abba — és nézz körül. Az emberi kultúra egy zárdaablakán át, felépítve a föld északi, félgömbjén. Észak-Németország mérsékelt övében, kezdted tanulmányaidat. Most egyszerre jéghideg vesz körül. Gótikus ablakod egy barlanghasadék — még pedig egy jégbarlangé. Toronymagasan emelkednek a falak a hasadék mindkét oldalán: ez csupa gleccserjég. A csillag fénye kísértetiesen homályosodik el a zöldeskéken. Víz csepeg, jéghideg gleccservíz. Tompa fáradság készül elfogni: az állat fáradsága, amelynek búvóhelye fölé betört a tél és amely azon van, hogy ezt átaludja. De az égi óra forgatása által még egy egészen másfajta télbe is befordultál. Észak-Európára tömör rétegben sok milliónyi köbkilométer jég nehezedik. Télen-nyáron ott fekszik. A nagy jégkorszakba kerül-tél, minden emberi hagyomány kezdetének korába.

* *

Nem adok számokat. Szándékosan nem néztem oda pontosan, hányszor fordítottad valóban meg az óramutatót. Egyszer-e, sokszor-e? Nem is mondom, hogy forgatásod talán magától elővarázsolta még egyszer a jégkorszakot még egy sokkal okozatibb értelemben, mind csak időbeli értelemben. Hiszen vannak emberek, akik a tengelyirány e változásában egyenesen okot keresnek arra, hogy ennyi meg ennyi évezreddel ezelőtt a földnek egy óriási jégkorszakot kellett átélnie, mint egy bolygószerű

hidegrázást. E jégkorszak — felváltva valószínűleg az északi és déli félgömbre — nagyjában tényleg csak egy, az óriásivá erősödött, időközönként állandóbbá fokozódott tél volt. E tengely korszak ugyan magában véve még nem elég ok ilyen téllé erősödésre. De lehetséges volna azt egy csak gyanított, de még nagyobb korszakkal összekombinálni a földpálya tágulási viszonyában, amely tudvalevőleg nem igazi kör, hanem többé-kevésbé megnyúlt ellipszis. Már most is hol közelebb, hol távolabb áll a föld a naphoz. Ahogy tengelyünk ma jónak látta helyzetét fölvenni, északi irányban a kisgöncölbéli északi csillagra tekintve, nálunk, északi földgömbbelineknél tél van, ha földünk a naphoz legközelebb áll és nyár a naptávolban. Visszaforgatásod mellett azonban egyszer, évezredek láncolata után oly korszakba érsz, ahol az fordítva van. éppen a tengely ezen változásánál fogva. Most azonban úgy látszik, hogy jó hosszú időközökben a földpálya ellipszise maga is nyúlik — oly csúcsokra, amikor a föld naptávolban jóval távolabbra kullog el a meleg naptűzhelytől, mint jelenleg. Ha most már egy ilyen csúcson a föld északi félgömbjén e naptávolban (tehát fordítva, mint ma) tél volt, úgy ez egész komolyan fatális tél lehetett, úgyszólván négyzettél vagy ultratél, — összegezve egy valószínű északi földgömbben“ jégkorszak. Erről azonban úgy gondolkozhatol, ahogy tetszik, mert e csillagászati jégkorszak magyarázata ma még csak egy a sok közül és a gondolatok pókjá előbbutóbb még egy sokkal különbet fonhatna.

Maradjunk tehát csak szép óvatosan a közönséges időnél. Visszaforgattad az égi órát egynéhányszor tízezer esztendővel — és bent vagy hirtelen a jégben. A hőmérséklet — legalább a vén bolygó északi fél-

gömbjén, — egyszerre körülbelül öt-hat fokkal esett átlagban — mindegy most már, hogy ezen hőmérsékbeli esésnek az északi csillagbeli tengely csavardáshoz van-e köze, vagy sem. Ez az; öt vagy hat fok (többre igazán nincs szükség) azonban elég volt, hogy a havas karácsonyból valósággal borzasztó jégóriást csináljon, amely legelőször is a legsúlyosabb buzogányütésekkel kezdi kivágni mindazt, amit a szerelmi istenek szorgalma millió évek alatt a föld északi mezején ültetett.

Akárhogy is fordul az ember: nem lehet elkerülni azt a gondolatot, hogy ez az északi mező volt tulajdonképpen az a hely, ahol a föld szent gyermekét végtelen idők óta szeretettel ápolták és becéztették.

Nem tudom, hogy ez mikor kezdődött. Vonultasd el a föld történetének nagy világkorszakait egy bizonyos magasságig anélkül, hogy érdeklődnél utána. A legelső és a mi számunkra legrégebbi, amelyben a carnibriai parton az élet számunkra kezdődik és amelynek vége felé a szél a kőszénkor pálmamagas dobozfüvein keresztülzörög. Azután a csodálatos ichthyosaurusos idő, amelyben az archaeoptery repül és a cykádligetben a házmagas iguanodon ugrál hátsó lábain. Ám a függöny most emelkedik harmadszor és a földön ugrálnak, kúsznak, ügetnek az emlős állatok. A tertiaer-korszak ez, amely nagy távlatban már sokkal világosabb időszak. Ezen tertiaernapokban azonban most már valóban egész félreismerhetetlenül tisztán látható lesz e rejtélyes vén labda északi félgömbjének túlsúlya. Az északi sark körül fekszenek, valahányszor felbukkannak, elszakadva, ismét egymáshoz forrva, a nagy földtömegek. Ami délen régi idők óta megmaradt, ami ott a fejlődés sajátos vonalait keresi, az ezentúl

feltűnően elszigetelve marad: így Ausztrália, a maga csőrös és erszényes állataival; így Dél-Amerika a maga páncélos állataival és lajhárjaival. De az északi gömb szárazföldi övének úgy látszik, mintha a nagy magvető: a fejlődés lépkedne pihenés nélkül, mint Ahasvér, mindig szűkebb vagy tágabb körökben a pólus körül és lépése alatt megmozogna a föld egy magasabb emlős alaptípus; tehát az élet koronájának számtalan növekedő kénéjétől.

Ez növekszik és növekszik, vonul és vándorol Ázsiából Európába és a Behring-szoroson át Észak-Amerikába és Amerikából megint Európába; mindig új állatözönök, a valahol létesült családok és fajok népvándorlásai, egy óriási tolongás, amelyről a sivalikhalmokbeli katakombák a Himalayan, a pikermii klazsákos földjén, Marathonnál, Észak-Amerika szívében és így tovább a maguk tömegsírjaival még ma is kísértetiesen nagyszerű képet adnak.

És folyton, ameddig ezen a tertiaer-időn átvonulnak ez emlős rajok pihenés nélkül, elterjednek, hosszú láncokban földrészeket szőnek át, mint a sárga medúzarajok a kék tengert: az egész északi félgömb felett, magasan a pólusig, egész a váltakozó északi sarkcsillag alatt, egy mérsékelt telű zöld erdőnek és mezőnek háttere áll folyton. Amint egykor korall-állatok nyomultak fel magasan Smithsundig, Észak-Amerika sarki vidékeiig dómjaikkal, oly állatok tehát, melyeket ma csak a meleg délövi tengerekből ismerünk, úgy most is örök babérvöld erdők fuvallata hatol fel hihetetlen magas szélességi fokokig. A fenyő, amely eltűnt, észak-európai folyamok felett aranyos gyantakönnyeit sirja, melyekből később borostyánkő lett, olyan erdőre mutat, melyben arankáriák és

mocsári cyprusok mellett még a seychellesi pálma hintázta szép leveles fejét. Hatalom nélkül való volt a tél mai értelemben is. A Rajna völgy eben feküdt az alligátor, a víziló ott bukdácsolt, papagályok rikácsoltak és majmok kergetőztek a sűrűben, a napos öböl felett. A füves lapályból, ahol határtalanul sokkal később vívta a görög az Európa, és Ázsia között lefolyt harcot, emelkedik a zsiráf nyaka, a földi malac pedig a termiták építményeiben turkál. Most azonban, az északi tájakra nézve, a zöld természeti kép értelmében vett paradicsomi idő vége felé, abszolút váratlan dolog következik be, melynek aktái talán igazán a kozmikus rekeszben fekszenek. Az átlaghőmérséklet nemcsak a mai mértékre, de még egy rövid, azonban rettenetes következményekkel járó fokon alul is lesülyed. Aki távoli csillagról észlelheti, az látja, amint a föld északi fejére egy gyanús fehér lemez borul. És ez a lemez növekszik és növekszik, Európa felé, Szibéria, Észak-Amerika felé nyomul előre, mint egy vándorló harang, mely minden élőt maga előtt hajt, ami ördögien érthetetlen a messze bolygóról. Ami alája esik, megfullad. Mert jégből való, tömör jégből. Így gördül Európa felé, mint Skandinávia és Finnország hegyeinek gleccserje. Az Északi- és Keleti-tenger határát maga alá temeti, lába ezer méter magasan nehezedik az észak-német rónára. Írországon túl fenyegető hófehér előfokként, melyből jéghegyek nyúlnak ki az Atlanti-tengerbe. A német középhegység előtt csikorogva ágaskodik fel a jégóriás, mely, nem akarva, végre mégis kénytelen megállani a még jobban vértezett gránitóriás előtt. De ahol a hegység valahol maga is a magasba nyúlik, mint ahogy az óriás-hegység, vagy mint az Alpések: ott ebből magából is kinyúlnak

saját kristálytenyerei, melyek jéglehelletükkel pusztitva ereszkednek le a völgynek, romlást hozva oda is, ahová a tulajdonképpeni északi óriás már nem ér el. Így másztak akkor a gleccserek Münchenig és a felső sváb vidékig. Egyik kép a másikat kergeti. És mindig van benne valami egy világ pusztulásából. Az özönvíz, mely a paradicsomba tör, — egy ruganyos, lassan előretolódó préselő jég özönvíze. A tertiaer-kor örökzöld erdei úgy letörnek, mint az álom. Helyükre lép a tundra közeledő jegével, a mohapuszta, mélyen Németország szívében. Ezután a jégfalak ismét felolvadnak és olvadó síkjuk előtt óriási folyamok hömpölyögnek. Abban az időben a kristályfal mentén a Visztula és Odera vizei az Elbába folytak, megsza-
porodva magával az olvadó jég özönével. A gleccser a halmokat homokkőzetté örölte végtelen mennyiségekben, a visszaszorított folyamok pedig hozzáhalmozták a magukét. Így öntötte el az észak-német halmos vidéket hegymagasságban homokkal; sík róna feküdt itt, melyben majdem minden egyenetlenség ki volt töltve. És midőn e homoksíkok szabaddá lettek, hosszú időn át a puszta viszonyait mutatták. Rettenetes homokviharok száguldoztak a folyamvölgyeken fölfelé, felhalmozták a sárga port löszrétegekben, mindig újra megfullasztva a gyér életet.

Ez időkben rohamosan lefelé ment a tertiaer-korszak, büszke emlős állatvilágával. A legsajátabb területén fogta meg azokat: az északi félgömb félgűrűjében. Ezt sohasem bírta többet kiheverni. Megtaláljuk ugyan még valódi maradványait a délövi Afrikában és Ázsiában, elefántjait, vízilovait, zsiráfjait, antilopjait. De még ezek is csak maradványok. Amerikában akkor a fauna egészen elszegényedett. Még ott, ahol a hideg nem közvetlenül fogta meg, az erő lehanyat-

lását véljük mindenütt érezni, túlnehéz új követelményekről való lemondást, melyekben mégis csak érinti a nagy vihar egy hulláma. És csak egy kis sereg talál éppen a legerősebb fenyegetés kényszere alatt erőt az alkalmazkodásra: dacol az újjal majdnem, vagy egészen a régi helyén. Az elszántak e garmadáiból keletkeznek most az első igazi pólusi állatok. Az elefánt, amely agyaraiban még a tipikus erdőállat régi szerszámját bírja az ágak törésére, mint mammut, megszokja a tundra törpe kúszó növényeit, rászokik, ami mellett használhatatlanná lett agyari szörnyeteg görbe botokká válnak. A mósusz bivaly ama pólusi állattá lesz, a mely Grönlandban még ma is abból él, amit azelőtt a Rajna völgyében tanult.

Jéghasadékból mereszted szemeidet az égi pólusra, melyen talán éppen a fehér Véga lebeg, fénysugarat szórva. E jég alatt mélyen, homokkal eltemetve fekszik a paradicsom tertiaer-erdeje. Fent iramszarvasok ügetnek a gleccserhez és legelnek a mósusz bivalyok a mohás földön. Átkozott legyen a föld. — verejtékkal táplálkozzál rajta élethossziglan, tüskét és tövist teremjen neked ...»

A legfigyelemreméltóbb tertiaer-korszakbeli emlős állat az ember.

Minden rost a legszigorúbban arra mutat rajta, hogy ennek az északi tertiaer-korabeli állatvilágnak a sorába tartozik. A szorosabban odatartozók, elválaszthatatlanul az elefántok, orrszarvúak, vízi-lovak, sivatheriák, zsiráfok, helladotheriák és machairodák világába. Ami ezeket elválasztja Ausztrália csőröseitől és erszényeseitől, Dél-Amerika óriás lajháraitól és glyptodontjaitól, elválasztja őt is. Ha az

emlős legbujább bölcsője az északi földgömbön feküdt, akkor ott feküdt az övé is. E tertiaer-korszak vidám, nyári, örökzöld erdeiben tűnik fel először a szép délövi ország, valóban hely és idő szerint elhelyezve, melyet Forstertől Darwinig »valahol« az emberlétesülés reális ősalapjául álmodtak. De ha ugyanakkor e tertiaer-erdőket délövi sűrűséggel gyűrűszerűleg az északi sarkkör felé látjuk csoportosulni, elesik minden kényszer arra, hogy az ember e keletkezését az igazi tériók közé, a függélyes nap vonalába vonjuk. Ma az emberszabású majmok gyér maradványai Közép-Afrikában és Dél-Ázsiában élnek. De ezek csak általánosságban a mi napjaink számára klimatikus partra vető sarkai az északról leúsztatott tertiaer emlősállat bárkájának. A tertiaer virágkorában magában a Pliopithekus, mely igazi gibbon volt, Svájcban tanyázott és a Dryopithekus, mely a mi csimpánzunknál nagyobb volt, Franciaországban és Svárországban. A legcsekélyebb ok sincs arra, hogy ide, vagy hasonló, még északibb vidékekre tegyük azt a világtörténelmi gibbont, mely rendesen egyenesen jární kezdett és társaival bonyolultabb beszéd útján, mint az eddigi majombeszéd volt, kezdte magát megértetni és önkészítette szerszámokkal igyekezett magát megvédelmezni s egész helyzetét megjavítani. Itt már végbe kellett menniök mindama dolgoknak, melyeket fent megbeszéltünk: a meleg hatásának és a bőr meztelenítése lehetetlenségének, a meztelenség iránt érzett erotikusán esztétikus kedvtelés útján. Mindazonáltal az egyedüli és nekünk kézzelfoghatóan hozzáférhető maradványt, mely előttünk a gibbontól az ősemberhez való átlépést némileg szemlélhetővé teszi, az igazi délövekben, Jáván, tehát majdnem az egyenlítő alatt, találták: a pithe-

kanthorpust, melyet Dubois a kilencvenes évek elején egy régi folyómeder vulkántufijából ásott ki.

De ez a majomember kétségtelenül már a tertiaerkorszak legszélső végéből származik. Együtt fekszik elefántok és vízilovak maradványaival, melyek teljesen azt a benyomást keltik, hogy éppen akkor vándoroltak be az állatok nagy tertiaerkorbeli menekülésének előfutárjaiul, amikor a meghidegülő északnál a délövek felé igyekeztek. Bevándoroltak, hogy kevéssel azután már elpusztuljanak, mint egy szerencsétlen, szétugrasztott kivándorló-örs. És velük jöhetett az északi majomemberek éppúgy szétugrasztott csapatkája, mely nyilván épp ennyire kép telén volt e változást túlélni, hiszen szintén kihaltak az utolsó fejjig. A legnagyobb mértékben valószínűtlennek látszik azonban, hogy a gibbon és ember közti közbenső típus csak akkor, ily későn, újonnan »jött volna létre.« Azok az állatalakok, amelyekkel jött, messze időkre vezethetők vissza és csakugyan már akkor is régiek voltak. És fiatalságukat a legnagyobb valószínűség szerint északon töltötték. Miért lett volna ő az egyetlen kivétel?

Szőrös volt-e még ez a pithekanthropos, mint a gibbon, vagy most az orang? Az a néhány csont persze nem mond erről semmit. De ha gondolatunk fonala feljebb, helyesen jutott el a szakadásáig, akkor ennek oly állatnak kellett lennie, mely millió régi szőr-tradícióból való és folyton meleg éghajlat alatt éli.

Már most. Az utolsó majomember, melyet ismerünk, valószínűleg Jávában él, egy szétugrasztott, halálnak szánt menekülő és majomszerűen szőrös állat képében. Vele körülbelül egyidőben, tovább északra kitör a jégkorszak minden borzalmával, miután már előszele is megszámlálhatatlan állat csapatot birt vándorlásra.

Meddig tartott a jégkorszak, nem tudjuk, — de rövid aligha volt. A területe időnként változott: néha a jégárok némileg visszahúzódtak, azután ismét kiterjedtek, de az ily kiterjedésnek föltétlenül nagyon sok ideig kellett tartania, mert hiszen a jégnek olyan felhalmozódása, mint ahogy az például Grönland jégmezőin tapasztalható: a levegő hőmérsékletének csak néhány foknyi csökkenése mellett igen hosszú idő alatt következik be. Emellett bizonyít az a tény is, hogy a mammutok alkalmazkodni tudtak e megváltozott körülményekhez, ami semmiesetre sem történt volna meg, ha a változás rohamosan következik be. Egy özönvízhez például semmi sem tud alkalmazkodni, mert mielőtt még erre idő lett volna, már is megfulladt minden. Ha azonban a víz minden évszázadban csak egy tenyérnyit emelkedik, úgy az egykor szárazföldi állat egész biztosan tengeri fóka módjára menekülhet majd, amikor az utolsó darabka száraz területet is elöntötte az áradat.

És ekkor — e jégkorszakban egyszerre csak megjelenik — nem a majomember, — hanem az ember. Megjelenik pedig a jégkorszak legtisztábban szemlélhető területén: Észak-Európában. Megjelenik úgy, ahogy én őt a mészkőbarlangban lefestettem: meztelen testére vörös csíkot vet az izzó parázs.

* *

Évekkel ezelőtt történt egy felejthetetlen sétám alkalmával. Zürichből jöttünk gyalog az Alpeseken keresztül, Hart Gyula, a felesége és én. Ködben kapaszkodtunk a Furka-hágóra, de odafönt eloszlott a köd s a csillagos ég a maga gyönyörű tisztaságában tárult fel előttünk. Szemben velünk ott volt a hegység csodálatos jégcszfinxe, csak egy lépésnyire tőlünk,

az úgynevezett Kánzli alatt, a Rhone-gleccser. A hatalmas jég tömbről folytonosan peregnek a csöppecskék és a csöppecskékből hatalmas folyó lesz, amely messze-messze a kék Földközi-tengerbe ömlik. Rideg fenségében itt emelkedett előttünk a jég tomb, lábunk alatt, pedig egy havas folton apró kis vörös virágok nyíltak: rhododendronok. Még egy lépés a porló köveken keresztül és most itt van előttünk a jégár a maga egész nagyságában, fehéren, meztelenül, miként egy megmerevedett test, egyetlen sötét folt nélkül. Kétoldalt simára lecsiszolt fal, amelyet a jégár gyalult már le ennyire. Balra merész Íveléssel hajlik el egyik ága, eleinte a márványsziklák között haladva, mint egy nagy folyó, azután szét-töredezik s úgy csillog a napfényben, mintha ezernyi ezer apró üvegdarab heverne a sziklák között. Mellette szédületes meredek tátong, amely a Rhone völgyébe nyílik. Szemben emelkedik szaggatott vonalaival a Grimzel-út és valamennyi fölött, a felhők magas ságában büszkén trónol a berni felföld jégóriása: a Finsteraarhorn. Úgy röpdös az ember pillantása itt, mint egy léghajó, a hegység lábától annak a csúcsáig. Hol lesülyed, hol fölemelkedik.

És ekkor messze-messze lent liliputi apróságokat vesz észre a szem. Ott, ahol a Rhone apró érként bontakozik ki a jégóriásból, kicsi emberkék apró házai tűnnek elő parányi ablakaikkal: a gletsi szálodák. Van valami lesújtó ebben a szörnyű ellentétben, de a liliputi munkának valami csodálatos merészsége is érezhetővé vált, látva a hatalmas jég tömeg lábai alatt ezt az elhelyezkedést ezekben a vakond-túrasokban, önkéntelenül is felkiált az ember: így kezdődött akkor is! így ült a jégkorszak első embere is a jégár peremén! Fél Európát beborították a jégárak

és lábuk alatt akkor is gunyhók emelkedtek, a történelmi előtti emberek, a mammutvadászok kunyhói. Soha azelőtt nem láttam oly tisztán e képet, mint ebben a pillanatban. A roppant jégtömeg és a gyöngécske ember: egymással szemben mit csinált vele a jég-sphinx, amely körülölelte őt fagyos karjaival? Mit csinált vájjon belőle, aki a harmadkor örökzöld erdeiben még mint állat élt?!

Az embert a jégkorszak nem temette el és nem is üzte el. Erre nézve bizonyítékaink vannak. Az ember a jégkorszakhoz alkalmazkodva lép fel, megállja helyét erőteljesen, míg végre is a jégkorszak meghajlik ereje előtt és mint egy ragadozó állat, somfordál vissza előle, fel a magas hegyekre, a sarki vidékekre, — a síkságot pedig átengedi számára.

Pompás leleteink vannak a jégkorszakbeli emberről, amelyek úgy tárják fel az életét, mintha csak nyitott könyvből olvasnánk. Az egyik hely *Taubach*, Weimar mellett, a másik a már említett Schussen-forrás, Felső-Szászországban. Taubachban, ezen a klasszikus helyen, a történelem előtti időkben egy törzs telepedett le. Ugyanezt a területet azután tó borította el, amely az Ilm folyóból keletkezett s ennek a tónak meszes iszapja beborította és megőrizte számunkra e letelepedés minden maradványát. Schussenben pedig iramszarvasvadászoknak a nyári tanyája volt egy morénaalkotta barlangban, amelyben grönlandi moha is tenyészik s ez beborítva mindent, kifogástalanul meg is őrizte az ősember eszközeit a számunkra. Mindkét esetben a legelső kultúra tényeit láthatod, — a különböző eszközöket. Taubachban az őselefántot és a Merck-féle rinocerost, a szarvast és a barlangi

medvét veremmel fogták és csontjaikat feldolgozták maguknak. Más eszközök és fegyverek kemény kövekből készültek: tüzköből és kvarcporfirból. A Schussen forrás mellett különösen az iramszarvascsordák szolgáltattak anyagot az eszközök készítéséhez.

Hogy azonban ezeket az egyszerű eszközöket a jégkori ember használta-e először: azt nem tudjuk. Hátha már a harmadkori erdők pitekantropusza is használta Őket?... Hiszen a majom ma is kövel, faággal védekezik; — és az orangutang elég művésziesen készíti el fekvőhelyét a fán, annak ágaiból. Az első kőből faragott fegyver mindenesetre éles határvonalat húzott a majom és az ember között, — de minden támpontunk hiányzik arra nézve, hogy ez az emberré válás a jégkorszak előtt mennyi idővel történt.

Vannak azonban más szűkebbkörű nyomok, amelyek a következő időkre nézve útmutatásul szolgálnak és gondolkodásra készítetnek bennünket. Taubachban úgy, mint Schussenben, tűzhely nyomait találhatod, amelyek mellett — Taubachban — megszenesedett orrszarvú, elefánt- és medvecsontok hevernek, azonkívül a tűzhely peremének megvörösödött és tűzben edzett csigahéjai, sőt található itt faszén darabkák is. Könnyen elképzelhető, hogy a tűz mily sokat jelenthetett a jégkorszakban! Ugyancsak Schussenban azonban festékdarabkákat is találtak. Erről már beszéltem néked: ezek a fickók vörösre festették magukat. Egyébként mezteleneknek kellett lenniök, talán csak részben, de valószínűleg egészen. Egy francia barlangból származó iramszarvascsonton igen jól felismerhető egy meztelen férfi ráncolt alakja. Sokat vitatkoztak ezeknek a történelem előtti képeknek a valódiságáról, de csak azért, mert itt-ott utólagosan sokat fecsegték: még sem járja, hogy az

újabb és újabb leletek egész tömegét mindig hamisítványoknak tekintsék. És éppen a Dordogne-barlangbeli iramszarvascsonton fönmaradt karcon a valódi vadlónak oly félreismerhetetlen típusai láthatók (ezek akkoriban minden valószínűség szerint arrafelé éltek), hogy a hamisítónak ennyire találó képzelete sokkal nagyobb csodának látszik, mint a jégkori vadló-vadásznak a realizmusa.

Ugyan hogy élhetett azonban a meztelen ember abban a jeges pokolban? Tovább kutatsz a történelem előtti barlangokban és csontból vagy fából való árákra és tükre akadsz, sőt félreismerhetetlen nyomait találhatod annak is, hogy már fonalat is fontak, varrtak velők, sőt hálót is szőttek. Ugyanott mindenütt kisebb-nagyobb prémes bundájú állatokat is találsz, — hiszen akkor minden állat bundát viselt, még az orrszarvú is. Ezt a bundát le is lehetett fejteni, sőt durva eszközeikkel ugyan mi egyebet is varrhattak maguknak belőle, mint bundát?

Egyszerre világossá válik így előtted, hogy hogyan is vadászhattak a meztelen fickók abban a jeges világban: a bundát, amit a medvéről lefejtettek, kabátként, nadrággként magukra csavarták. A felöltözött ember áll előtted!

Úgy látszik azonban, hogy ezek a legősibb kulturleletek, amelyeket mi ismerünk, mind a jégkorszak előbbrehaladott korából származnak. A taubachi leletek azt a benyomást keltik, mintha két jégkorszak között levő időből valók volnának. A schusseni mindenesetre a második korszakból való, sőt az is valószínű, hogy ennek a végéről. És most engedd szabadjára gondolataidat.

A jégkorszakban tűnik fel a még majommódra egészen szőrös ember. Ez az ember magával hozza.

vagy legalább is ekkor feltalálja az eszköz-készítés titkát. Ha tud eszközt csinálni, akkor valószínűleg le is tudja húzni az állatról a prémest bört s annyira, amennyire, fel is tudja azt dolgozni. A mindinkább fokozódó hideg azonban létkérdéssé teszi, hogy csakugyan értsen is éhez, minthogy az átöröklött majomi szőrözet nagyon keveset segít rajta ekkor. Amint a vastag szőrözetű orangutangnak a mi állatkertjeinkben — hiszen említettem már — a legkisebb időváltozásnál is vacog már a foga és a takaróba burkolózik, amit az ő — az ember — ad neki: úgy kap a jégkorszakbeli első ember a medvebőr után és beleburkolózik minden szőrözte mellett is. Mert ne felejtse el: a harmadkorszakbeli lényekre nézve még az olyan időjárás is, mint a mai észak-európai vidékéké, fogvacogatóan hideg volt, pedig akkor átlag körülbelül 5—6 fokkal még ennél is hidegebb volt.

Azonban az öltözködés megkezdése fontos pontot jelez az ember élete folyásában. A természetes, organikus testi szőrözet fölöslegessé vált e mesterséges szőrözet mellett. Most egyszersmind azt is látod, hogy amikor szervezet is, a szerszám is, ugyanegy célra törekszik: a testi szervezet hamarosan a háttérbe szorul. Az ember, aki a medve zápfogas állkapcsát használja fegyverül, nem szorul többé a gorilla módjára, saját hatalmas zápfogára és el is veszti azt, hogy ennek helye az agy velőnek jusson, amely éppen a központja a szerszámkészítés képességének.

Bizonyos, hogy még nem látjuk teljesen tisztán azt a változást, ami a ruházatkodással együtt járt, de az is bizonyos, hogy a ruhakészítés első pillanatától kezdve bekövetkezett legalább is a lehetősége annak, hogy a testi szőrözet elsatnyuljon.

Eleintén minden egyes embernél külön-külön dörzsolhette le a ruha a testi szőrözetet, még pedig kiváltképpen a vállról és a hátról. Természetesen, a tudomány mai állása mellett még nagy kérdés az, hogy ilyenfajta mechanikus külső hatások, a generációk számos során át ismétlődve, oda vezethetnek-e önmagukban és egyenesen, hogy végre már az újszülött gyermeknél is nyoma legyen, — ebben az esetben oly módon, hogy a vállak és a hát szőrözete már a születéstől kezdve mindig gyengébb és satnyább lesz. Ha azonban a szőrözetnek ez a lekopása hosszú időn keresztül csak individuálisan, csak a ruhának tartósabb viselete után következett is be, előny volt az illetőre nézve egy olyan okból, amelyiknek lényege megint az eszköz fogalmában rejlik.

A szerszám és a testi szervezet közötti versenyben a szerszámnak mindig és mindenütt óriási az előnye. A szervezet részei elválaszthatatlanul hozzá vannak növe a testhez, a szerszámot ellenben le lehet tenni. A körmöt az ujjamon, vagy a fogat a szájamban mindig viselnem kell, akkor is, amikor egyáltalában semmi szükség nincsen sem a vakarásra, sem a harapásra. A baltát vagy hajítódárdát azonban a kezembe vehetem, hogy védekezsem és, amikor már biztonságban vagyok, a sarokba állíthatom. Ugyanígy történt a testi szőrözettel, amelyet örökösen viselnie kellett tulajdonosának, ellenben a felhúzott medvebundát mindig kényelmesen le lehetett tenni, mihelyt nem volt rá szükség.

A varrótű és kötőtű mellett a történelem előtti korú leletekben égetett csont és szén is található. A tűzhely volt a második eszköz, amely a bundán kívül a jégkorszakból fennmaradt. A bunda, a szabadban, a rossz hővezető szerepét töltötte be, amely

visszatartotta és fölhalmozta a test melegét. A tűzhely azonban az első háziállat szerepét játszotta, amennyiben ez adott meleget a barlangban. Ha az emberek a mézskőbarlangjukban ültek, akkor valamennyiöknek, az egész családnak, volt egy ruhafajtája, amely egészen más módon melegített, mint a medvebőr, vagy mint az egyes ember saját szőre. A rossz hővezető, amely a test melegét védte, ez esetben bizonyos mértékben a barlang egész boltozata képezte. A barlangboltozat és az egyes emberi testek között volt azonban még egy külön meleg forrás is, tudniillik a tűzhely. Hogy a testnek belső melegét megmentsék, természetesen itt, a barlangban, teljesen fölöslegessé vált a medvebőr és abban a pillanatban, amikor a fűtött barlangba bemásztak, le kellett vetniök a bundát. Mindenesetre szívesen tették ezt a kipárolgás szempontjából is és azért is, mert tehertől szabadultak meg: hiszen elég nehéz lehetett az a bunda, amelyet meglehetősen hosszú idei kellett viselniök odakint, akár tetszett nekik, akár nem.

Ha a mai eszkimó, a jégkorszak utolsó embere, a hómezőn jár: úgy beburkolózik a maga bundájába, mint a teknőc a héjába. Ha azonban kunyhójába tér, nincs sietősebb dolga, mint hogy ledobja magáról ezt a terhet. A férfi épp úgy, mint az asszony, a fiú éppúgy, mint aleány, bent a kunyhóban meztelen vad módjára él.

Képzeld azonban magad az igazi jégkorszak elejére. A te ősi eszkimóid akkor körülbelül a Sváb-Alpesek sziklái között rejtőzködnek s otthonukban nincsen rajtuk a medve- és mammut-bőr. Azonban itt nem a mai meztelen eszkimót találsz a kunyhóban, hanem a régi majomszőrözetűt. Kellemetlen, fölösleges bizony most már, ami jobb volna, ha nem lenne. Még ha legalább kint, a vadászbunda alatt alsóruházatként

nélkülözhetetlen volna, — de a medvebőr teljesen elég, a test szőrözete csak növeli a terhet és egyszerűsrimind megakadályozza a bőr kipárolgását a bunda alatt. Végül: a különböző férgek számára, amelyek pedig most a bunda alatt ugyancsak befészkeltek magukat, pompás tanyául szolgál,

Tudod, hogy a bolhák és tetvek kiirtása a szőrös állatok számára csaknem életkérdés, A majmokra nézve el lehet mondani, hogy energiájuknak legalább is harmadrésze az ezekre való vadászatban merül ki. Az a kevés haj, ami megmaradt máig az ember számára, éppen elég bizonyosságot szolgáltat arra, mily óriási szerepet játszhattak valamikor a tetvek az ember életében.

Nagyon érdekes, hogy mai európai kultúránk kellős közepében, gondos öltözködésünk mellett, alkalomadtán még mindig megfészkelheti magát a tetű testünkön, állandó antipátiával kerülve el fejünket és kitartó szimpátiával keresve fel egyéb testrésztünket, ahol csak szőrzetünk tömegesebben megmaradt. A sokat átkozott lapostetűre gondolok most. Ha a hónalj és nemi szervek szőrözete a régi testszőr maradványának tekinted, amely egy átmeneti időre még az első ruházkodás alatt is megmaradt, — úgy ebben a gyalázatos állatkában, amely manapság különösen az említett helyeken szeret tanyázni, az utolsó mohikánját láthatod annak az utálatos fajzatnak, amely valaha arra kényszerítette az embert, hogy leveesse természetes bundáját, mert nem volt már képes tovább kitarítani benne. Amiképen az őskor utolsó csőrös állatainak, a kiviknek, hidasmókusoknak és óriás teknőcöknek az Óceán szigeteire kellett visszavonulniuk, mert a föld másutt mindenütt kicsúszott a lábuk alól, ugyanúgy vonul vissza ez a tetű a meztelen test

tengeréről a hónalj és a nemi szervek szőr szigeteire, mint utolsó szirtre. Az ilyen történelmi szemlélődés talán némi kívánatosságot is kölcsönöz ennek a kedves állatkának, amelyet egyébként az a különös, sőt csaknem egyedül való sorscsapás ért, hogy az ember eszmevilágában az erkölcstannal került együvé, amely az erkölcstelenség vörös bélyegét sütötte rá.

Ily körülmények között tehát a hajzatnak a lesikálódása, amely legalább is ritkítólag hatott, az első pillanattól kezdve nyereség volt. A meztelenség mint kívánatos és hasznos dolog kezdett feltűnni, amely minél nagyobb mértékű, annál jobb, —szóval a meztelenség valósággal *ideállá lőn*.

Látnivaló a fokozódó meztelenség célszerű volta, amely egyelőre még mentes minden esztétikai vagy erotikus vonatkozástól. A meztelenség a létért való küzdelemben mint előny szerepel.

* *

Természetesen az ember azonnal kívánta ezt, — ami azonban nem annyit jelent, hogy el is érte azonnal. Eleinte mindenesetre mesterséges úton is azon volt, hogy elősegítse: nyiratkozott. Még ma is vannak vad népek, amelyek szempillájukat, szakállukat, szeméremszőrözetüket és hónaljhajzatukat nemcsak leborotválni igyekeznek, hanem szálanként is tépdesik. Középbrazília meztelen bakairi indiánjai már az egész kis gyermeknek a szempilláit tervszerűen kicsipegetik és úgy az ifjaknak, mint a szüzeknek a szeméremszőrözetét oly gonddal irtják ki, mintha csak istentelen erkölcstelenség volna azok jelenléte. Mindennek ellenére azonban — bármily ősrégiek lehetnek is e szokások — a gyermekek megint csak szempillával jönnek a világra,

És ugyanígy van, azt hiszem, más egyébbel is. A tonsúra, amit az említett indiánok már Ősidők óta használnak s amire nem a jámbor jezsuiták tanították meg őket, — nem öröklődik át. Végül: ősidők óta hódolnak a zsidók (s velük együtt annyi sok más nép) a körülmetélés szokásának, de mindeddig nincs kifogástalan statisztikai kimutatás arról, hogy ennek következtében a zsidó gyermekek közt növekvő számban volnának azok, akik az említett bőrlebeny nélkül születtek. És így elképzelhető, hogy ama történelem előtti emberek évezredekön keresztül irthatták testi szőrözetüket (a hajuk kivételével) és mégsem használt, — aminek az is lehet az oka, hogy a módszer sokkal erőszakosabb, semhogy eredményeit átörökíthetné.

Azonban az emberi szőrözet mesterséges kiirtását, mint a meztelessé válás egyenes okát, különben is teljesen elhagyhatod, mert rögtön meg fogod látni, mi volt az, ami ezt az eredményt föltétlenül előidézte.

A szőrözetnek a ruha által való ledörzsölése is, de még inkább a lenyírása, esetleg a kitépése: mindinkább láthatóvá tette egyeseknél azt, ami eddig csaknem teljesen el volt rejtve az emberi szem elől: az emberi test plasztikus körvonalait.

Láthatóvá vált pedig ez különösen egy szembeállítás ellentétessége révén. Kint a szabadban, az eszkimó módjára bundába burkolódzott ember oly formátlan, amilyen csak lehet. Bent a tűznél viszont oly plasztikus vonalú az ember, amennyire csak lehet. Az ellentétet kétségtelenül már akkor is észrevették, amikor még az embernek megvolt a majomi szőrözete; hiszen a csimpánz még mindig sokkal plasztikusabb, formásabb, mint az állatbőrbe burkolódzott eszkimó! Lassankint azonban csak-

hamar meztelenre dörzsölt háta, vállak, combok, mellék is láthatóvá lettek otthon, a bunda letevése után. Közbe-közbe pedig egészen rövidszőrű, sőt szőrtelen alakok is akadtak. Ez utóbbiaknál jelent meg először a meztelen testfelület nagyobb mértékben, ha mindjárt csak egyeseknél és csak egyéni ügyesség eredményeként, nem pedig a születéstől kezdve. Ezek a bőrterületek azonban, ha már egyszer így szabadon megjelentek, nemcsak az apró élősdiek kiirtását tették inkább lehetővé, hanem zsírral is be lehetett ezeket a helyeket kenni, sőt még egyébvel is: be lehetett őket festeni szép vörösre.

Azonban hol szeretkezett vájjon a mi jégkorszakbeli testvérünk? Valószínű, hogy nem odakint, mammutvadászat közben, a nehéz prémbundában, hanem odahaza, a meleg tűzhely mellett, amikor szegre került a medvebőr és láthatóvá vált a meztelensége.

A mindinkább plasztikusan előtűnő test volt az, amit a szerelmes szem nézegetett. Ha az Ősember letette bundáját és levetkőzött, ez nem mindig egyedül azt a hasznos célt szolgálta, hogy a meleg barlangban nem kell a ruha, hanem bizonyos időkben erotikus célokat is szolgált és a nemi szervek felkínálását jelezte. Ha azonban a meztelen test célszerűségi okokból és mindig fokozódó mértékben szőrtelenné vált, úgy igen közelfekvő az a gondolat, hogy ez a meztelenség végre az erotikus időben föllépő ama válogatásnál, hogy melyik tetszik jobban, nagy szerepet kezdett játszani, — a plasztikus meztelen test jobban tetszett, mint a szőrrel borított. Az erotikus vágyakat ez izgatta s a legszebb volt a válogató számára, egyszersmind a legkívánatosabb is. Ha a mesterséges lepel lehullott és a szerelmes ember

egyáltalában láthatóvá vált, akkor bizony a legmeztelenebb volt az, amelyik egyszersmind a legkívánatosabbá lőn. A meztelenség pedig egy másik állati csalogató eszköz fölhasználását is lehetővé tette: a bőr rikitóan tarka befestését, ami a szerzőt használó ember korában rögtön művészi módon, az ember festéseként jelentkeznek.

Képzeltető, hogy az erotikus vágyak folytán a festés ugyancsak nekilendült. A paradicsommadár minden tarkasága megjelenik az ember testén, még pedig szigorúan a meztelen részeken.

Bizonyára igen különböző volt az egyes emberek szőrözetének a sűrűsége, — voltak dúsabb hajzatúak és kivételképpen kevésbé dús hajzatúak is. Csak arra gondolj, hogy még a mai embernél is mennyire változó ez: vannak olyanok, akiknek a fél testét beborítja a szőr és az erősen növvő szakállt semmiféle borbély sem tudja teljesen leborotválni — ezek a »kékszakállak« — s vannak viszont tejfehértőűek, akik majdnem teljesen szőrmentesek és alig van valami szakálluk. Ha kedved van hozzá, a ritkább szőrözetű emberek megjelenését úgy tekintheted, mint a szőrkiirtásnak és borotválásnak az átöröklés folytán jelentkező lassú hatását, — hiszen másban nem nyilvánulhatott meg, mint e ritka szőrözetűek számának növekedésében. Azonban mindegy, akár volt hatása, akár nem, az az ősemler, aki ifjúságától kezdve ritkább szőrözetű volt: mikor a szerelmes pillantás az ő meztelen testét érte, valamennyi elől elvitte a pálmát. Szébb volt, mint társai, szébb a szó szerelmesen izzó értelmében, amit már a mandrili-majomtól és a paradicsommadártól ismerünk.

Valószínű, hogy már az anya is nagyobb gondoskodással becézte ritkaszőrözetű újszülötjét. Hiszen

nyersebb emberek között gyakran megfigyelhető, hogy a nem tetsző gyermeket egyszerűen megölik, úgy-hogy a kiválogatódásra a szülők ízlésének is befolyása van. Emlékezzél Rebeka históriájára, aki jobban szereti a sima Jakobot, mint a szőrös Ézsaut!

Bármiképpen történt is azonban, mindenesetre megkezdődött az a folyamat, amely »szébb fajokat« hoz létre a szerelem által, ha már egyszer »a szép« fogalmát egyáltalában ismerték. A természettől ször-telenebb ifjú jobban tetszett a leányoknak és a természetől fogva ször-telenebb leány inkább kapta meg a maga párját. És ilyenformán az egyszerű át-öröklés a nemzés, a gyermekszülés, a kevésbé szőrösök örökösen megisméltődött, újabb kiválogatása által, — talán nem is oly hosszú idő aiatt mindig kevésbé szőrös fajtaikat hozott létre, míg végre az új nemzetség csaknem teljesen szörte-lenné lőn.

Tisztán látható itt az az út, amelyet minden való-színűség szerint a magasabb fejlődés folyamán oly végtelenül sokszor végigjárt az ember.

A meztelen test mint egy célszerű, kívánatos állapot tűnt fel az őseMBER előtt, holott egyéb is volt: esztétikai ideál. Mikor azonban tényleg megjelent a meztelen ember: a ritmikus érzék azonnal feléje fordult, ösztönszerűleg, minthogy ez jobban tetszik. A szem, válogatva, nem törődik egy pillanatig a létért való küzdelemmel, minden finomabb izgalomra könnyebben hajlandó és a jobban tetszőt részesíti előny-ben. És ez az érzés, mindig megerősödve, lassanként realitássá lesz és kifejlődve, a szép szemléletén való esztétikai öröm érzetévé válik.

Mindennek a megértéséhez csak az szükséges, hogy a ritmikus érzést a lélek egy alapvető jellemvonásának

tekintsd és a természetben bizonyos ritmikus mozgási hajlandóságokat láss. Ez esetben tehát az embernek, ritmikus érzéke folytán, jobban tetszik a meztelen és tarkán bemázolt test, mint a formátlan, bundába takaródzott ember. Magánál az emberi testnél pedig bizonyos ritmikus ható viszonyokat vehetsz észre, amelyek abban a pillanatban szabadokká váltak, mihelyt az idegen bunda és a természetes szőrtakaró is elmaradt. Hogy ez a folyamat mennyiben volt tudatos, afelől egyáltalában nem kell túlságosan aggodalmaskodni. Hiszen bizonyos szempontokból csak most jutottunk el »tudatos korszakba«. Hanem ha megijedsz a túlságosan is bölcsnek látszó ősemberi gondolattól, hogy: »én ezt szépnek találom, tehát ezt fogom páromul választani!«, — akkor ne felejtsd el, hogy az ősembernek éppen a rithmus-érzékét, tehát ezt, hogy: »én ezt szépnek találom«, sohasem foghatod fel eléggé ösztönszerűleg. Nem is kell bizony itt a legcsekélyebb gondolkodást sem feltételezni, amiként a vadember sem »gondolkozik«, amikor a kék gyöngy után kap a fehér helyett és a gyermek sem, amikor órákhosszat ihlettel figyeli a kaleidoszkópnak változó színeit. Hiszen éppen ezért alkottam meg ezt a szót számodra: rhytmotropismus — akármennyire nehézkes is, — mert éppen a lélekben jelenlevő növényyszerű ritmikus hajlandóságot akartam kifejezni. Amikép a gyökér enged geotropismusának és függőlegesen nő a földben: ugyanúgy fordul ez a hajlandóság ösztönszerű kényszerrel a ritmikusabb, az esztétikailag erősebb hatású felé.

Egy szép napon pedig az emberi meztelenség lőn az, ami a mágnes lett az esztétikai iránytű számára. Nem tartott sokáig — és a szerelem megrögzítette

ezt a meztelenséget. Állandóvá vált most már és nem csak az esztétikai ízlés számára szerepelt, a minek azután megint megvoltak a maga következményei.

* *

A legközelebbi kérdés most természetesen az, hogy vajjon miért nem ment végbe teljesen a szőrözet elvesztése?

Íme a haj a fejedben. És éppen a kezdődő szerelem idején megnő a hajzat a hónalj alatt és a nemi szerveken, holott a szerelem irtotta ki hajdan.

Miért van ez? Csak nem a fej tetű és lapostetű kedvéért történt? Valami magyarázatra itt még szükség van s kezdjük talán a hónalj és szemérem-hajzattal.

Az a tény, hogy úgy az ifjúnál, mint a leánynál a szerelmi érettség idején lép föl, kétségtelenül arra mutat, hogy éppen a szerelmi étellel van szoros kapcsolatban.

Ha ezeknek a szőrözeteknek a mai állapotát, helyzetét nézed, akkor azt a benyomást nyered, mintha egy hosszú küzdelmet és valami kényszerű engedményt látnál magad előtt. Úgy érzed, hogy sikerült végre egyszer a kiválasztásnak a majomi szőrözetet az egész testről eltüntetni. Egészen az embrióig szorult vissza, de ez egyébként is farkával és egyéb ősapái örökségekkel mulat, — a gyermek azonban már meztelenül született meg. Akkor azonban mégis csak kiderült, hogy valami hiányzik. Éppen a hónalj és szeméremszőrözet nem volt nélkülözhető, bizonyos okok folytán, a régi szőröcsuhából a szerelem ideje alatt és hogy az egész test meg is maradt meztelennek, de ennek — legalább is a serdülő szerelem korában — hamarosan vissza kellett térnie. Így is történt és így is van ma is, amikor a nemi érettség korában

ez a hajzat hirtelen megnövekszik. Az a kérdés most, hogy mi volt az a különös ok, amely ezt a megszőrösödést előidézte?

Engedd meg, hogy a magyarázat kedvéért itt egy kitérést tegyek.

Közép-Ázsiának sötét erdeiben, a Himalája tibeti oldalától Kínáig és Szibériáig, egy kedves kis állat él: a mosusz.

Nem szarvas, nem antilop és nem is vadkecske ez, hanem amaz ősrégi keverékemlősök közül való, amelyiknek a rokonsági köréből ágazódtak szét valószínűleg a fejlődés legfőbb útjai és amelyek olyan régi útmutatóként élnek a mi körünkben, mint ahogy valami jel áll a keresztúton. És ennek a mósusz állatnak van némi köze mihozzánk, a szerelmi élete folytán. A kínaiak ismerkedtek meg vele először, később azután az egész kultúrvilág. Ha a vadász lesi a nyomát az erdőben, akkor nemcsak az igen karakterisztikus csapásán ismeri meg, hanem, ha a párzási időszakban éppen egy bak kerül elébe, messziről — azt mondják: egy negyed mértföldről is — megérzi a szaga miatt.

Ugyanaz a penetráns szag ez, ami bizonyos éjjeli kávéházakban fogadja a nagyvárosi embert, ahol a prostituáltak gyűlnek össze, várva ismerőseikre. Az illatnak az anyaga itt is, ott is, teljesen ugyanaz: a mi mosusz parfümünk, ha csak nem hamisított, közvetlenül a hímmósusztól elvett anyagból készül. És a cél is ugyanaz, itt is, ott is. A mi kultúránk utcai leánya rikitó, feltűnő parfümjével bizonyos ingerlő, némileg izgató hatást akar a férfinél elérni. A hímmósusz pedig, a maga berkeiben, nőstényét csalogatja és hívogatja ezzel a természetes illatával. A különbség csak az, hogy a mósusz állaterkölcsei célja magasabb. Az illat s egyszersmind az egész

mósuszipar fonása egy kis zacskó, a mósuszbaknak a köldöke és nemi szerve között, amelyben a párzás idején néhány mirigyből a mósuszanyag, mint valami finom parfüm, kicsapódik. Az odanőtt parfümtartálynak megvannak a maga nyílásai a nyitott has felé, ahol a szőrösomókon a finom illatanyag szabadon lefolyhatik és a nőstény is megérezheti. Ha több kérő is jelentkezik a maga illatával, akkor természetesen erősebb eszközökre kerül a sor: a mósuszbaknak a szájából két zápfog nyúlik ki, mint két lehajlított disznóölő kés és szükség esetén ez dönti el a kérdést, hogy kié legyen a szerelmi győzelem.

A szerelmes mósuszállatnak ez az illatozása rendkívül tanulságos: rámutat a szerelemnek arra a nagy területére, amit talán a távolba ható szerelemnek nevezhetnénk, mert a szerelem eszközei bizonyos távolságon keresztül érvényesülnek, karakterisztikus, érzékileg izgató illatok által.

Az illat általában egyik legősibb és leghatékonyabb módja volt a természetnek a jeladásra. Nagyon régi és nagyon tiszteletreméltó beszédmód ez. A szaglószervek felhasználása az értesítésre előnyösebb is, mint a látószerveké, mert amazt a legnagyobb sötétség sem zavarja működésében. Azonkívül az illatnak rendkívül erős a képzeletkeltő hatása, amelynek a fiziológiai okai ismeretlenek előttünk, amelyet azonban saját magadon is tapasztalhattál. Egy illatot érzel, amelyet egyszer már valahol magadba szíttál — és egyszerre hallatlan erővel rohannak meg az emlékek: egy szobát, egy házat, egy családot, egy asszonyt látsz magad előtt, mintha csak élnének. Amellett az illat a térben igen erősen képes kiterjedni, sokkal erősebben, mint amennyire bizonyos körülmények között a korlátolt látás elhatolna. Gondolj

csak magára a mósusz-állatra, az ő sziklával és fákkal telt erdeiben, Ha a hajó Korzika felé közeledik, néhány parti virágnak — a maqui-nak (rozmarinok és egyebek) — az illata már régen érezhető, bár maga a sziget még a kékes messzeségben van.

A bódítóan illatozó virágok azonban rögtön ki is használják ezt, mert ugyan mi is maradna a természetben kihasználatlanul? Azok a pompás, nehéz, még bennünket, embereket is elbódító illatok, amelyek egy-egy virágos kertből kiáradnak: mind csalogatóul szolgálnak a virágok részéről a rovarokkal szemben, amelyek megtermékenyítik őket. Érdekes emellett az a tény, hogy ezek a virágillatok, amiket a virágok a kelyheikből — ez az ő nemi szervük — árasztanak, sokszor hasonlóságot mutatnak fel egy kifejezetten emberi nemi illattal: tudniillik a férfiondómagnak a szagával. A rokonság már a kecskefűnél is érezhető, legjobban azonban a szelíd gesztenye virágánál vehető észre. Azokon a helyeken, ahol sok a gesztenye, a virágzás alkalmával a szó szoros értelmében teljesen betölti a levegőt a férfi ondómagvának az illatával.

Természetesen vannak aztán viszont olyan virágillatok is, amelyek sem nem kellemesek a számunkra, sem izgatólag nem hatnak, hanem amelyek egyenesen undorítanak. Meg kell gondolnod, hogy a virág a rovart nemcsak esztétikailag, avagy erotikusan óhajtja gyönyörködtetni, hanem a szó szoros, értelmében terített asztalhoz hívja. Hiszen csak így, mint korcsmalátogató, lesz a rovar önkéntelenül is szerelmi követté. A kevésbbé finom érzékű korcsmalátogatónak azután természetesen kevésbbé finom csalogató-illatok állanak a rendelkezésére. Sok rovarnak az ízlése azonban, különösen a legyeké, egyenesen a rothadó hús szagát kívánja meg, a közön-

séges bűz számukra már nem is elég. A virágoknak egy egész serege tehát eszerint illatozik szépen, kötelességtudóan. A föld legnagyobb, leghatalmasabban kifejlődött virága is ebbe az illatcsoportba tartozik: a szumatrai őserdők óriási rafflesiája, amelynek virága méter nagyságú és nemcsak a szaga, de külseje is olyan, mint a rothadó elefánthúsé.

Ettől csak egy lépésnyire vannak azok a növények és azok az állatok, amelyek nemcsak a csalogatás elkerülése végett árasztanak hallatlan bűzt, hanem egyenesen az önvédelem céljából. Ilyen fegyvere néhány békának az elviselhetetlen foghagymaszaga; emlékszem még arra a szörnyű lehelletre, amely engem egy botanikus gyűjtődobból ért, amelyben egy tucat kicsi, egyébként oly kedves tüzes varangyot (bombinator) vittek egy óráig a szárazföldre. És a görény, a menyétnek egy fajtája, tudvalevőleg valami folyadékot lövel ki az egyik mirigyéből, amely a szó szoros értelmében elképzelhetetlen bűzt támaszt és az ember ruháit örökre használhatatlanná teszi.

Maradjunk azonban a csalogató illatok körében. Az állatvilágban a kellemes illatok teljesen azt a célt szolgálják, hogy az egymástól távol levők között a szerelmet közvetítsék, még pedig sokkal közvetlenebbül, mint ahogy ezt a növényvilágban tapasztalhattuk. Itt a különböző neműek a szag nyomán keresik egymást és az izgatja fel őket némileg. Van néhány rovarféle, amely a virágok közül a legfinomabb illatúakat keresi fel; ezeknek szaglóérzéke tehát kétségtelenül hasonlóságot mutat a mi szaglási esztétikánkkal.

Ezek a rovarok a pillangók.

Majd a pillangó-nőcske az, amely hosszú úton keresztül kiszórja a maga illatát, mígnem a szerelemre

vágyó pillangó-úrfiak minden oldalról köréje nyomulnak. Máskor megfordítva, a pillangó-férfi az, amely intenzív illatot áraszt magából, oly erősét, hogy ezt az embernek sokkal durvább orra is megérzi. A pillangó-gyűjtők már régen tudják, hogy egyetlenegy elfogott és szabadon illatozó pillangó-nőcske egész sereg messze repkedő fajtájabeli úrfit vonz maga köré. Weismann Ágost kilenc éjszakán át hagyott a nyitott ablakban, finom, áttetsző szövetből készült skatulyácskában, amelyet a levegő átjárhatott, egy esti pávaszemű pillangó-nőcskét. És a kilenc éjszaka alatt nem kevesebb, mint negyvenkét pávaszemű pillangó-úrfi került a nőcskéhez, ami csaknem hihetetlen nagy szám, tekintettel arra, hogy ez a pillangófajta egyáltalában nem tartozik a tömegesen jelentkezőkhöz. Ezeknek az éjszakai pillangóknak a szaglószervei az orruk tapogatóiban vannak elhelyezve és a pávaszeműek esetében a nyilvánvalóan erős szaglóképességgel megáldott úrfiak tapogatói sokkal nagyobbak és bonyolultabbak, mint a nőcskéi. Hogy a pávaszem-nőcske vajjon hol hordja a maga illatszerét, azt bizony eddig még nem tudjuk; valószínű azonban, hogy szárnyának és testének finom hímporából egyaránt árasztja. Weismann bebizonyította, hogy a hímorrészekék a bőrnek élő sejtjeivel összeköttetésben vannak. Az illat azonban mindenestre oly finom, hogy a mi emberi orrunk minden eddigi, a nőcskén végzett kísérletezés mellett sem volt képes megérezni. Annál csodálatosabb a pillangó-úrfiak részéről az illatnak ez a rendkívül messziről való megérezése! Weismann említett kísérlete a városban történt. Milyen sok fajta illat lebeg a nagy város levegőjében — és ennek az éjszakai pillangónak a szaglószerve mégis megérezte ezt az illatot

a végtelenül sok közül egyetlen illathullámból, amit a párzásra vágyó nőcske a természettudós ablakában szerteárasztott magából, ki a messzeségbe, kerteken, háztengereken keresztül.

Lényegesen durvább ellenben a hímnek az illata, úgy az éjjeli, mint a nappali pillangóknál. Nyilvánvalólag sokkal kevésbé van a messzi távolságon keresztül való hatásra szánva, hanem inkább a közvetlen érzéki izgatásra, a szerelmi csatában, a nőcske közellétében.

Ebben az esetben a rikító párzási illatot a mi orrunk is képes egészen jól megérezni. Legelőször forró nyári estéink óriási napraforgója volt az, amely a gyűjtőknek igazi vad mósuszillata folytán feltűnt, különösképpen tehát itt megint az a bizonyos illat jelentkezett, amely a krokodilnál is, a mósusz-állatnál is, mint a gyönyörre izgató illat szerepel.

Egyszer már nyomára akadván a dolognak, ebben az utóbbi esetben is szerencsésen fölfedezték a tulajdonképpeni »illatszervet«. Az illatot tulajdonképpen különböző illó olajok idézik elő, amelyeket egyenesen a bőrnek a sejtjei készítenek. Hogy azonban ezek megfelelő módon folyjanak le és párologjanak szét: erre a szárnyaknak vagy a hátsórésznek alkalmas módon rendezett hímorszemecskéi szolgálnak. Tudod, hogy a pillangószárnyak csodálatos színei hogy jönnek létre: mindezeknél a színes fajoknál a szárnyakat finom hímpor borítja be, amelynek apró szemecskéi olyanformán rendeződnek, mint ahogy a házakon a cserép van elhelyezve. Ha erőszakosan letörölöd a hímport, úgy megláthatod a tulajdonképpeni szárnyat, amely üvegtisztaságú, miként a légyé. Mindegyik ilyen kis hímporocská bizonyos mértékben olyan szerepet tölt be, mint a

pehely és különféleképpen színezve, összességükben a tarka pillangószárny gyönyörű képét adják. Nos, tehát: ezek a hímorszemecskék, különösen bizonyos helyeken, nemcsak mint festők működnek közre, hanem mint a pillangó-úrfi illatszergyárosai is. Éppen azért illatpornak is elnevezték őket. Az alakjuk — nagyítóüveg alatt — nagyon sokféle. Egyszer olyanok, mint egy kerek kis pálmalevél, másszor vékonyak, mint egy igazi hajszal. És az élő bőrből állandóan ömlik az illatos olaj ezekbe a kis pálmalevelekbe, vagy hajszalakba, hogy azután a hímorszemecskék legkisebb pórusain keresztül a széleken elpárologjon.

Müller Frigyes volt Brazíliában az első, aki ezeket az illatozó hímorszemecskéket és illatozó hajszalakat fölfedezte. Most már az ő fölfedezése után mindenki könnyen ellenőrizheti a dolgot.

»A mi pillangóink némelyikén is meg lehet győződni e megfigyelés helyességéről — mondja Weismann Ágost, a kitűnő kutató, aki Müller megállapításait igen alaposan átvizsgálta —, ha pl. egy most fogott naplepke pillangó-úrfi (*Pieris Napi*) szárnyán végighúzunk. Az ujjat finom fehér por fedi be: a lesúrolt hímorszemecskék s ezek nagyon finom citrom vagy Melissa-éter illatát ontják magukból, bizonyítékául annak is, hogy az illatanyag a hímor részecskéiben rejtőzködik. Ez a naplepke ugyanis, éppen úgy, mint a közönségesen ismert kék lepkéink, illatozó hímorrészecskéit szárnyának egész felületén viseli, a nagy fehér vagy kék színes hímorok közé elhelyezve.«

»Sok más nappali és éjjeli pillangónál — mondja Weismann — az illatozó hímorrészecskék csomócskákká egyesülnek és ilyenformán gyakran szabad

szemmel is látható nagyobb foltokat, sávokat, vonalakat képeznek. Így például a mi különféle fajtájú szemes pillangóinknak (satyridák) az elülső szárnyakon selymes fekete foltjuk van, míg az ezüstsávos páphiának (*Argynnis paphia*) szénfekete széles vonalai vannak az elülső szárny bordáin, amelyek a nőcskénél hiányoznak és amelyek az illatos hímporrészecskék ezreiből állanak. Egy nagy fajtájú erdei pillangó Dél-Amerikában, amely a mi, pompás zöld színben csillogó szivárványos pillangónkhoz hasonló, hátsó szárnyain egy vastag, sárga, kifeszíthető ecsetet visel, tele hosszú sárga hímporrészecskékkel és éhez hasonlít a szép lila *Zeuxidia Wallacei* a maláji szigeteken. Sok danaidánál még tökéletesebbé vált az illatszerv, amennyiben ezeknél a hátsó szárnyakon egy meglehetősen mély zseb képződött, amelyben a hajszálszerű illatozó hímporrészecskék addig maradnak meg, amíg a pillangó az illatot szét akarja szórni. Sok dél-amerikai és indiai papilló pillangónál a sörényszerűen rendezett illatozó részecskék a hátsó szárnynak szélén vannak és így tovább. Nagyon sokféle ilyen berendezés található úgy a nappali, mint az éjszakai pillangóknál s az utóbbiaknál néha vastag, csillogóan fehér, nemezszerű képet öltenek, amely a hátsó szárny szélét bevonja. Sok esetben e berendezés segítségével az illatszerv felhalmozható és azután a szárny-ráncoknak a hirtelen kifeszítésével kiüríthető.«

Nem tudok arról a gyanúról letenni, hogy az emberi hónalj- és szeméremszőrőzet valami ősi kapcsolatban van az erotikus illatokkal. Vájjon nem éppen azért maradtak-e meg ezek, mert hasonlóan a pillangó illatos részecskéihez, még hosszú időn keresztül bizonyos csalogató illatok szétszórására szolgáltak?

Az ma sem szenved kétséget, hogy legalább is a hónalj illata bizonyos erotikus hatásokat idéz elő, kiváltképpen a férfi hónaljillata a nőre. Egyébként azonban nagy nehézségekbe ütközik e pontban a kutatás, minthogy az sem szenved semmi kétséget, hogy az embernek, kiváltképpen a kultúr-embernek a szaglóképessége általában erősen degenerálódott, elsatnyult, érzéketlenné vált. Azonkívül éppen az erotikus illatok iránt való fogékonyságot még külön is tönkre tette az évezredekken keresztül használt, barbár módra erős, minden egyéni illatot megsemmisítő mesterséges illatszerek használata. De nem forog fenn semmi okunk arra, hogy hasonló satnyaságot tételezzünk fel az ősember részéről is.

Az ember az emlősből fejlődött, amelynél az erotikus illatok befolyása még a tetőponton áll. A kutyáknál a szag valósággal a beszédet helyettesíti, találkozáskor ettől függ szimpátiája és antipátiája, ettől függ evése, ettől függ szerelme. Ha két kutya találkozik: megszagolgatják egymást és hamarosan eldől, hogy dühös harapdálás, vagy szerelmes incselkedés kezdődik-e. A szaglási képesség magas kifejlődésében mindenestre része volt a létért való küzdelemnek, a célszerűségnek. Ez volt segítségére az üldöző vadnak abban, hogy a menekülő vad nyomát, avagy az elesett vadat kikutathassa és ugyancsak ez adta tudtára az üldözött vadnak már messziről, hogy üldözője közeledik. Ez a képesség azonban a szerelmes vadnak is szolgálatára állott, először mindenestre csak annyiban, hogy megtalálhassa keresett párját, később azonban már a nemi izgatás lehetősége fejlődött belőle és egészen individuális szint nyert, miként egyéb kecsességei is az állatnak a szerelem korában. Nagyon különös lett volna, ha, a mósusz-állathoz hasonlóan,

az őseember is nem rendelkezett volna ilyenforma tulajdonságokkal.

Most pedig abba az időbe kell belehelyezkedned, amikor az öltözetlen, erősen kipárolgó ember otthon, a barlangjában, a szó szoros értelmében erotikus emberré kezdett válni. Nagyon könnyen lehetséges, hogy a hónalj- és szemérem-szőrőzet bizonyos erotikus kipárolgásai, a szerelmi érettség korától kezdődőleg, hosszú időn keresztül igen jelentős szerepet játszottak. Azonban éppen az e részeknek illatozó készsége lehetett az oka annak, hogy a szőrőzet az illető helyen megmaradt, valósággal megfogta ezt az illatoknak szét-szórása, szertevetése. És valószínű, hogy az őseember számára bizonyos mértékben a beszédet pótolta némely testrésznek a szaga. Az asszony ezáltal különböztette meg talán a fiút a szerelemre érett férfitől és ismét a férfit az aggtól, azután meg a nagyobb mértékben erotikus férfit a gyengébbtől — s megfordítva ugyanígy tett különbséget a férfi az asszonyok között. Szerelmi megkívánást és nemtörődömséget némán és mégis teljesen érthetően kifejeztek ezek a különböző illatok. Szóval igen könnyen elképzelhető, hogy történt az a folyamat, amelynek az érzéki része manapság már csökevényessé vált, míg a hozzátartozó hajzatok még ma is megtalálhatók, mint elhagyott állomások, miként a mély tengerek vak rákjainak is megvan még a szemüregük, bár látóképességgel már nem rendelkeznek.

Hogy valami kevés még ma is él e régi tulajdonságból, ezt az a tény is bizonyítja, hogy a prostituált nők ma is mosuszillattal veszik körül magukat, tehát egy alacsony emlős állat erotikus csalogató szerét használják fel a maguk emberi testéhez. Azonban éppen az, hogy ilyen kellemetlenül erős illathoz nyúl-

nak, egyszersmind azt is elárulja, hogy nagyon eldurvult az ember érzéke az ilyesmivel szemben. Lehetséges, hogy a növekedő kultúrával az embernek nem volt többé szüksége erre az eszközre. A beszéd, a kifinomodott arcjáték és más egyéb hasonlók teljes kárpótlást nyújtottak ezért neki. Sok mindenféle játszhatott egyébként közre abban, hogy ez a tulajdonság elveszett: az otthoni ruhaviselés, melegebb éghajlatok alatt az állandó meztelenség, a nemi szervek eltakarása szemérmességből, stb. Nem kis része lehetett ebben, sőt főszerepet játszott az orr szaglási képességének csökkenése is. A vadásznépek-nél ilyesmi bekövetkezhetett azért is, mert a szaglást egy élő eszközre bízták, a mely éppen pótolta saját orrukát: a kutyára, önkéntelen kísérőiül a vad keresése alkalmával valószínűleg már igen korán az ember mellé szegődtek a sakálok és kicsi farkasok — s végre is észrevette, hogy ezeknek az övénel sokkal fejlettebb szaglóképességét felhasználhatja. Ettől kezdve ezen a téren is az történt, mint máskülönben: az eszköz (amely ebben az esetben élő ugyan, de amely felett épp úgy uralkodik, mintha holt lenne) háttérbe szorítja a testi szervezetet és végül teljesen satnyulásra készíti. Miután az ember a saját orra helyett a kutyáéra bízta magát évezredek keresztül: lassanként ő maga minden ilyennemű képességét elvesztette. Ez azután természetesen belejátszott a szerelembe is.

A fejet borító hajról sokkal kevesebb a mondani-valónk. A szakállt az ősember, azt hiszem, csakugyan a majomtól kapta örökségbe. Amikor még az egész test teljesen be volt borítva majomi szőrözettel, az arc már többé-kevésbé meztelen lehetett és a férfínél szakáll vette körül. Igen világosan látható már

ez a jelenség igen sok majomnál is, miért nem vette volna hát ezt egyszerűen át az ember tőle még abból az időből, amikor ő maga is igazi majom volt. És éppen azért, mert a férfi szépségéhez már ősidők óta hozzátartozik a szakáll, az egész későbbi időszakon keresztül is, amikor már egyébként a szőrtelen ember lőn az ideál, ez megmaradt.

A tulajdonképpeni — a koponyát borító — haj megmaradásánál azonban, azt hiszem, mindkét ok közreműködött: a célszerűség is, az erotikum is. Hogy már a gyermekeknél is megjelenik: ez azt bizonyítja, hogy a hajzatnak ez a része sohasem tartozott azok közé, amelyeknek a kiirtására megvolt a hajlandóság, de egyszersmind azt is bizonyítja, hogy *nem csak* erotikus okok voltak azok, amelyek a megmaradásába belejátszottak. Hanem igenis, az ember feje egészen különleges helyet foglal el. Egyrészt igen könnyen elviseli a nagy hideget is, ha a test többi része meleg. Viszont fontosnak látszik az is, hogy ráhalmozott ruhaneművel nincsen túlságosan megterhelve és kipárolgásaiban megakadályozva. Mindezt összevéve, bizonyára célszerű volt, hogy a haj itt megmaradjon. Már az ősebernél is nagyon jól el tudom képzelni, hogy a teste bundával van körülvéve, a fejét azonban egyedül csak természetes hajzata védelmezi, talán egy könnyű sapka-féle alatt. Bizonyos azonban, hogy erotikus tényezőknek *is* részük volt a haj megmaradásánál. Ezt bizonyítja mindenekelőtt a hosszú női haj, amely minden valószínűség szerint a kiválasztás által jött létre. Az egészséges és illatszerekkel nem telített női haj ma is egészen különös, sajátos illatú, amelynek a pontosabb leírása azért igen nehéz, sőt csaknem teljesen lehetetlen, mert az árnyalatoknak a leg-

durvább megközelítése is hiányzik nyelvünkől. Bizonyos azonban, hogy legalább is abban az időben, amikor az erotikus illatoknak még egyáltalában nagy szerepük volt, az asszonyi hajnak megvolt a maga igen súlyos jelentősége. Valószínű ilyenformán, hogy a különféle okoknak egész sorozata játszott közre a koponyát borító haj megtartásában.

Eleddig nagyon szépen kapcsolódnak egymáshoz az egyes tények. Ugyebár? Most azonban vigyáznod kell valamire.

Az emberi meztelenségnek az a keletkezése, amely oly szépen kiviláglott, szükségszerűleg kapcsolatban van egy nagy vándorlással, amely azonban már nem érthető meg oly könnyen.

Manapság óriási területek vannak a földön, mindenekelőtt a meleg égtájak, ahol olyan embertömegek laknak, melyek nincsenek testi szőrözettel beborítva, de azért mégsem takaróznak semmiféle bundába. Meztelen emberek ezek, akik meztelenül is járnak. Nincsen semmiféle olyan megkülönböztetésük az otthon és az otthonon kívül fekvő világ között, mint az északi eszkimónak, — már t. i. ami a ruhát illeti. Ha tehát az előbbi elméletet következetesen keresztül akarod vinni, akkor föl kell tenned, hogy mindezek a mai meztelen népek azoknak az ősnépeknek az utódai, amelyek valamikor a hideg folytán bundákban jártak és az öltözködés folytán szőrözetüket elvesztették.

A mai meztelen, szőrtelen vadember tehát e szerint nem eredeti, hanem már egy második, később kifejlett emberfajta volna. Az eredetileg felöltözködött és a

ruha alatt szőrözetét elvesített ember lenne ő, aki délfelé vándorolva, később forró vidékekre jutott, ahol a mesterséges bunda nem volt többé elviselhető és ahol ebből a bundából állandóan ki is vetkőzött, tehát meztelenül járt, ami mellett azonban most már a szőrtelen bőrterület is láthatóvá lőn. Kivétel nélkül mindazok az emberek, akik ma a földön laknak, azoknak az utódai kell, hogy legyenek, akik már keresztülélték valamiképpen a jégkorszakot. Mert valamennyien meztelenek és ha a meztelenné válás csak ott történhetett meg, akkor valamennyinek onnét is kell származnia.

Szívesen bevallom, hogy ez a következtetés hosszú időn keresztül előttem is oly különösnek látszott, hogy miatta azt az egész elméletet, mely a szőrözet elvesztését magyarázza meg, el akartam vetni. De minél tovább foglalkoztam azzal a gondolattal, amely előbb oly különösnek tűnt fel, annál inkább látszott lassanként természetesnek előttem. Míg azután végre is azt mondtam: hát ugyan miért ne történhetett volna így?

* *

Ha úgynevezett vad népeink erkölcsseit és szokásait nézzük, akkor nem is tűnik fel túlságosan valószínűtlennek az a gondolat, hogy egy valaha magasabb kultúra eltorzult nyomai vannak előttünk. Valami elméletet itt felállítani az ősemlék bölcsességéről, természetesen, nem akarok s nem akarom azt mondani, hogy valamennyi meztelen népnek hajdan igen fejlett kultúrája volt. De valamit mégis föltehetünk: elgondolhatjuk t. i. azt, hogy a mostani meztelen vad nem azért meztelen manapság, mert semmiféle ruhát nem ismer, hanem azért meztelen,

mert éppen eltelejtette a ruházkodást. Hiszen a ruhának a viselése nem oly nagy kultúr-eredmény. Az ember legelső és legegyszerűbb találmányai közé merném sorozni. Amennyiben azonban a föltalálása nem volt valami kiválóbb esemény, éppen úgy nem szükséges a ruházkodás elfelejtését sem valami nagy-jelentőségű hanyatlásnak tekinteni. Egy volt ez csak ama sok változás közül, amelyen a népek vándor-lásaik folyamán keresztülmentek.

A lényeges kérdés itt az, hogy vájjon a föld valamennyi emberfajtája úgy tekinthető-e, mint amelyek az északi félteke jeges vidékéről vándoroltak el még a jégkorszakban, vagy azután? Sokszoros össze-függésben van ez a kérdés azzal a másikkal, hogy az emberek származását, fölléptét lehetséges-e egy bizonyos meghatározott helyen elképzelni? Minthogy ezt tagadni nem lehet, más valószínűséget, mint hogy az ember származási helyének a központja a magasabb harmadkori emlősök otthona: ez pedig az északi fél-teke, egészen a jeges vidékekig. Ennek az állatvilágnak délfelé való lehúzóásával talán a legősibb embernek néhány törzse szintén levonult, ezek még szőrös majomemberek, amelyekből semmi sem maradt meg élve, az a rész azonban, amelyikből majd az ember származik, nem mozdul az északi vidékekről. A hideg-gel való küzdelem közben szerezte meg első kultúráját: a tűzhelyet, a fegyvert, a ruházatot, a majomi sző-rőzet pedig emellett lassanként elveszett. A jég-korszak azonban kétségtelenül igen hosszú volt s az emberre való hatásai kétségtelenül igen korán érezhetőkké váltak. Amikor a gleccserek először bon-tották be Európát, Észak-Ázsiát és Észak-Amerikát: az elszórtelenedés folyamata már régen befejeződ-hetett. Amikor a helyet a jégárok elfoglalták, ekkor

vonult le valószínűleg az első igazi embercsoport. délfelé és ez a jégkorszak változó kiterjedései és e kiterjedések időtartama szerint számtalanszor ismétlődhetett. Lefelé pedig mindig a gyengébbek, az ellenállásra képtelenebbek vonultak, ellenben az erősebbek tovább küzdöttek odafönt. Elképzelheted egész nyugodtan, hogy már ezelőtt is voltak bizonyos fajkülönbségek. Az elszörtelenedés folyamata pedig a kihülő vidékeknek egész északi részén végbe ment, akár voltak már itt különböző fajok, akár nem, hiszen valamennyi népnél ugyanaz az ok hatván, egyformán kellett érvényesülnie. Az azonban mellékes, hogy mily messzire akarod visszavezetni a faji különbségek felléptét. Mindenesetre volt eredmény: egyrészt a délfelé fekvő föld fokozódó betelepülése, az északról a növekvő hideg folytán kiszorított embertömegekkel, másrészt egy kiváló északi faj fönmaradása a jégkorszak végével, amely a küzdelmet növekvő kultúrképességével sikeresen megállotta.

Amikor a jégkorszak eltűnésével ez a legkiválóbb törzs is terjeszkedni kezdett — legalább is a mérsékelt jégövek felé —, abban a pillanatban rögtön egy magasabb kultúrnépként jelentkezett ez, szemben az előbbi időkben délre vonult tömegekkel, amelyek a vadak. A jégkorszak viszonyai okozhatták azt, hogy ez a szűkebb körű kultúrnép lényegében az ó-világ területén maradt: úgy látszik, hogy Észak-Amerika teljesen elpusztult és csak későbbben népesedett be ismét. Hagyjuk azonban most ezt is. Mindenesetre ez az elit-törzs az, amely Skandináviától a Földközi-tengerig és Közép-Ázsiáig szétszóródva, a történelem hajnalpirkadásánál mint kultúrnép jelenik meg a régi birodalmakban, kultúrnépként, amelylyel szemben a többiek formátlanul, kultúrátlanul, mint

vadak terepeinek. És emellett igen jellemző, hogy a kultúra fogalma lényegében mindig együtt jár a felöltözött ember fogalmával, míg a vadság a meztelenséggel. Gondolj csak arra az ellentétre, amely kitűnően szimbolizálja ezt az igazságot: Kolumbus páncélos spanyol katonája a meztelen közép-amerikai vaddal szemben. A felöltözött északi ember egyenes vonalban tovább fejlődött, a meztelen déli ember ruhájával együtt a kultúra további fejlődésének a lehetőségét is letette.

Az emberek mai eloszlása néhány egészen meglepő bizonyítékot szolgáltat éhez a fölfogáshoz. Ily módon lesz érthető, hogy miért éppen azok a népek laknak a legtávolabb eső déli pontokon, amelyek a legalacsonyabb kultúrával bírnak: az ausztráliai benszülöttek, akik a csőrössel és a götével együtt Ausztráliában tanyáznak, a veddák, akik Ceylon szigetén laknak, a patagonok, akik Amerika legdélibb csúcsán, a Tűzföldön barangolnak. Ezek lennének ilyenformán azok, akik legelőször váltak el a többiek-től az emberiségnek legősibb korában és akiknek legrégebben szakadt meg az összeköttetésük a magasabb fejlődésnek indult törzsekkel. Az utánuk nyomuló tömeg mind tovább és tovább szorította őket, míg végre is a kontinenseknek a legszélsőbb csúcsára szorultak. A tulajdonképpen déli sarkvidékre azonban még ők sem kerültek át.

Afrikában figyelhető meg a legjobban, hogy oda északról egy-egy emberáradat özönlött időnként. Több ily népvándorlás nyoma maradt fenn és nyilvánvaló, hogy először a primitívebbek jöttek, akiknél? legszélsőbb déli maradványait ma körülbelül a bush-ménekben láthatjuk és csak azután következtek a némileg magasabban fejlődöttek, a kiknek mai kép-

viselői nagyjában a valódi négerek. Természetesen: a kikerülhetetlen keveredés a tiszta képet egy kissé elmosta, de a körvonalak még ma is félreismerhetetlenül jelentkeznek.

Némely jelből arra lehetne következtetni, hogy a legelső, tehát a legősibb dél felé vándorló népek közé tartoztak azok a különös törpe népek is, amelyek kiváltképpen Afrikában találhatók föl még ma is. Az ősi pigmeusmondák keltek itt az ember nem járta afrikai vadonban új életre néhány törpe növésű törzsben, melyeknél a felnőtt férfi a legtöbbször alig magasabb egy és egy harmad méternél. A mi szempontunkból itt annak a ténynek a megállapítása fontos, hogy valamennyi nép közül valószínűleg ezek a törpék azok, akiknek a testszörözete a legdúsabb és a kiknek a legerősebb a testszaguk. Az intelligenciájuk magas, de szinte azt szeretné az ember mondani, hogy a tropikus őserdőben kevésbé használhatják ki. Az emberiségnek egy ősrégi töredéke volnának vajjon ezek a pigmeusok? Egy olyan ág talán, amely akkor, amikor a test szörözetének az elvesztése még nem vált teljessé, dél felé vonult? Sőt talán ujmutatásul szolgálnak ezek a népek arra nézve, hogy az embernek az első ősei többé-kevésbé törpeszerűek voltak? Tényleg: egészen különös gondolatokat kelthetnek bennünk ezek a törpék. Az Indiai Óceánban, a Veddákön ugyanilyen törpefajtájú emberek találhatók s a kultúrájuk a lehető legegyszerűbb és legősibb. És valamennyi kultúrnép ősmeséjében föl-fölbukkan a törpék, mint egy régi valóságnak előcsillanó emléke. Minden homályos sejtésnek a koronájaként pedig Schweizersbildben, Schafíhausen mellett, emberi csontokat találtak, amelyek félreismerhetetlenül pigmeusoktól származnak és a történelem előtti, a jég-

korszakhoz közel lévő időből valók. Annyit mindenestre föl kell tennünk, hogy valamikor, nagyon régen, az ősembereknek legalább is egy fajtája ilyen törpe szabású volt és ahol egyáltalában fenn tudta magát tartani, meg is maradt állandóan kicsi termetűnek. Mindezek a szemlélődések azonban önmaguktól is mélyebb gondolatra vezetnek, arra, hogy hogyan tudnánk a délfelé leszólított és itt-ott még feltalálható ősi leszármazottak útján jégkorszakbeli, vagy jégkorszakelőtti őseinknek a kultúrállapotáról valamiféle képet adni.

* *

Régebben bizony könnyebben intézték el e kérdést, — egyszerűen így feleltek: Mindazok az emberfajták, melyek vadak és meztelenek, közel állnak az állatvilághoz és ilyenformán őseink fejletlenebb állapotának képét tárják föl előttünk. Mi azonban már tisztában vagyunk azzal, hogy ez a vadember nem maga a fejlődésében megállott ősember, hanem egy régi töredék ebből, amely az ősi nagy törzstől elvált és a maga saját külön útján haladt tovább, amely út azonban sohasem vezetett a magasabban fejlődők nyomába, hanem attól bizony erősen eltért.

Ebben az újabb meggondolásban van valami, ami megóvhat téged attól, hogy egy bizonyos lenézéssel viseltessél a valódi ősemberrel szemben.

Hiszen legegyszerűbb volna azt mondani: a mai bestiálisán nyers vadember éppen azért, mert még annyira nyers, kitűnő mása egykori őseinknek. Aki azonban ezt mondja, az elfelejti, hogy ebben az ősi vademberben — aki a fejlődés folyamatában mögöttünk áll, s aki tulajdonképpen mibennünk is él, csak éppen fejlődöttebb alakban — megvolt a ké-

pesség ahoz, hogy arra a magaslatra emelkedjék majdan, amin már mi vagyunk; míg ellenben a mai vadember ama sokezer év óta, amióta törzse él, nem tett egyebet, mint hogy valósággal hizlalta és növelte a nyersségét, úgy, hogy ez a vad természet, mint az állatsereglet valamelyik féltve őrzött díszpéldánya, megmaradt a mi számunkra. Vájjon nem valószínű-e az a föltevés, hogy ez a vadság és durvaság jelentékenyen megnövekedett ennyi idő alatt és e gondozás mellett, amikor egyébként semmiféle fejlődés sem történt? S vájjon nem kell-e föltételeznünk ilyenformán, hogy mindaz a vadság és bestialitás, ami ma ezekben az emberekben megvan, őseinkben mégsem volt meg?

Mindenesetre érdekes megfigyelnünk, hogy a mi egész kultúrfejlődésünkben egészen a mai napig ki-kivirágzik egy-egy ága a vadságnak és bestiálisnak és megmarad állandóan ilyennek, sőt még esetleg növekszik is. Az igazi kultúra azonban mindamellettt tovább fejlődik és halad előre a maga útján az arra alkalmas és fejlődésre képesebb emberek között, sőt csakis ezek között és ezeken keresztül halad előre. Mert a kultúra útja nem tirannusokon, sikkaszt ókon és az erőszakoskodó szoldateszkán vezet keresztül — ezek a mi kultúránkban kivirágzó vad és bestiális ágak —, hanem Buddha, Sokrates, Krisztus, Michelangelo, Dante, Spinoza, Goethe és Darwin jelzik az útját. Valami ilyesforma jelenségnek azonban mindig megvolt a lehetősége.

Bizony mi a mai, mindenesetre jogos, darwini felfogásunkban nagyon könnyen vagyunk hajlandók a másik végletbe tévedni. Hogyha a kultúrát kezdő ember nem volt félisten, hát akkor a lehető legfeketébb gorillának képzeljük, amelyet nem tudunk *elégge*

bestiálisnak magunk előtt lefesteni. Csakhogy ennek az állatembernek éppen azzal a tulajdonsággal kellett rendelkeznie, amely megakadályozta azt, hogy gorillává legyen és az emberi irányba való fejlődés felé terelte. Hiszen, hogyha a gorillának a bestiálisítását még mindazzal a vadsággal tetézzük, ami a vadaknál a történelem folyamán és a mi kultúréletünk egyes rejtett szögleteiben feltalálható és ha mindezt az ősemberre ruházzuk rá: akkor a valóságban egy olyan rémületes teremtetést kell kapnunk, akihez képest a gorilla szelíd gyermek. Félek azonban, hogyha a fejlődés vonalát a fejlődés folyamatának csupa ilyenfajta töredékéből óhajtod összeszerkeszteni: akkor sohasem jutsz el a fejlődés útján saját magadhoz. Semmi sem áll tőlem távolabb, mint az ősembert krisztusi módon, vagy akár csak Rousseau-szerűen is idealizálva elképzelnünk. De igenis azt gondolom, hogy amióta csak a vadembereket közülünk való okos emberek megfigyelik, valamennyi megfigyelőnek feltűnt már, hogy mindmegannyi bestiális vonás mellett mindig megtalálható, ha csak áttetszően, ha csak halaványan is, egy egész serege mindazoknak a vonásoknak, amelyeket mi a mi szempontunkból — szép és nemes tulajdonságoknak tartunk. A miszszionáriusok ezekre a jellemvonásokra a maguk módja szerint azt mondták, hogy ez az »isten mag«, amely minden emberben megvan. Alfréd Russel Wallace ugyanezt az ember »incommensurábilis részé«-nek nevezte, amely nem fejlődhetett az állatból, hanem egy nemesebb szellemvilágból spirituális úton került valamikor az ősemberbe. Az bizonyos, hogy hihetetlen ellenmondások találhatók fel a vadak viselkedésében. Ugyanaz az ember, aki védtelen ellenségét még az előbb valóságos kitanultsággal halálra kínozza

és megette, a következő pillanatban leül és bájos művészeti díszítéseket faragcsál. Ugyanaz az ausztráliai házaspár, amely a törzsnek régi szokása szerint a csecsemő gyermek megölését a lehető legtermészetesebbnek találja, mert némi kényelmetlenséget okozhat, ugyanez a házaspár a serdülő gyermekét a legnagyobb szeretettel veszi körül és ha esetleg meghal, megindító sirassal és a fájdalom minden látható jelével hantolja el A *dajak*, Borneo szigetén, aki emberfejekre vadász és úgy gyűjtögeti azokat, mint a magunkféle ember a bogarat, vagy a levélbélyeget: a leghűségesebb és a legodaadóbb vendéglátó gazda lesz, ha valaki egyszer házába került és sikerül a dajak emberi érzéseit fölkeltenie.

Mire való azonban olyan valószínűtlen hipotézisekhez folyamodni, mint azt a misszionáriusok, vagy Wallace és még nagyon sokan mások is teszik? Az a bizonyos »isteni mag«, az az »incommensurábilis rész« ugyan miért ne lenne ezeknek az embereknek abból az időből való öröksége, a mikor még nem váltak ki az eredeti törzsből, — oly örökség, mely érintetlenül megmaradt ezekben az elágazásokban, ha már nem is fejlődhetett ki jobban? Ugyan miért ne tételeznők föl, hogy amaz ősi törzsből ezek a tulajdonságok még fokozottabb mértékben megvoltak, lassanként — éppen ezek — kiemelték az ősembert az állatok sorából, hogy végül igazán emberekké is tegyék őket? Hiszen ezek a nemes tulajdonságok szétszórva bár, de mind feltalálhatók az állatvilágban — és az őseMBER csak szerencsés gyűjtőpont volt, amely e szétszórt tulajdonságokat egy személyben egyesítette. Aminthogy a lángeszű emberek, akik látszólag az égből hulltak alá, sohasem voltak egyebek, mint korunknak ilyen gyűjtőpontjai. Goethe sem

tett mást, minthogy korának ezerféle szétszórt vágyait, kívánságait, érzéseit egyesítette önmagában s éppen ezért, mint egy új nap, világított szelleme fényességével.

Ha az ősember csak abban különbözik a gorillától, hogy még bestiálisabb volt, mint az, miképp válhatott akkor ember belőle? Azt a jóságot, ami ma megtalálható a vademberben és megtalálható az állatban és éhez hozzáadva talán még egy adag jóságot, (mert hiszen éppen kultúrember lett az ősemberből) mindezt egyesítve képzelem el az ősemberben. És bizony van igazság abban, mert hiszen még ma is vannak vad törzsek, ahol a bestiális vonások úgy háttérbe szorulnak eme jó tulajdonságok mögött, hogy csaknem teljesen ezt a régi képet látjuk magunk előtt. Azok a bakáin indiánok Közép-Brazíliában, akikkel Steinen Károly, a kiváló kutató, ismertetett meg bennünket s akik még ma is a kőkorszakban élnek, vasfegyvereket nem használnak s csaknem teljesen meztelenül járnak: a brutális kannibál-vonásoknak teljesen híjján vannak. Ősidők óta szabályozott társadalmi állapotuk kedves képet nyújt, bájos vidámság tölti be egész lényüket és díszítésekben s színekben tobzódó, erős fantáziáról tanúságot tevő, lendületes művészi hajlam nyilatkozik meg állandóan körükben. Szép, meztelen testükön a kendő, házukban a fal és mindenféle berendezési tárgy mind iparművészeti kidolgozással ékeskedő. Ünnepeik vannak, táncokkal és énekekkel és ezek mint egy virágfüzér övezik életüket. Mindez nem túlzott állítás és nem a rajongó idealista képzelődése, hanem egy rendkívül szigorúan és alaposan megfigyelő kutató állítása. Ilyenformán, mint ezek a bakairi indiánok, tűnik fel előttem az ősember északi tartózkodása idején, ha nem is tartott

ez örökké így és a harmadkor örökzöld erdejéig kell is visszatérnünk, hogy feltaláljuk ezt az időt. Ebben az időtájban törtek bizonyára erősen elő az emberből azok a művészi hajlamok, amelyeknek eredményét a jégkorszakbeli állatképekben és faragcsálásokban már oly kifejeletten észleljük és amelyek visszatart-hatatlanul előtörnek a későbbi vadak brutalitásai alól is. Miért ne keresnők az embernek etikai téren való első fejlődését is ebben az időben?

Ezeknek a gondolatoknak nem mond ellent az az esetleges feltevés sem, hogy az őseember törpeszerű lény volt. Bizonyos azonban az is, hogy e föltevés nem okvetlenül szükséges. Hiszen a jávai Pithecantropus már ugyanolyan nagyságú, mint a mai európai ember. Valószínűbbnek látszik előttem, hogy az embert a legmagasabb emlős megfelelőbb formájából vezessük le, amire a gibbon, amelyekhez az említett jávai majomember annyira hasonló, nagyon alkalmasnak látszik. A gorilla mindenesetre a lehető legrosszabb összekötő vonal az ember és állat között. Szem előtt kell tartanunk, hogy bizonyos gorillaszerű vonások ebbe az őseemberbe is belekerültek, amelyek azután vissza-visszatérve, éppen az illető ember elfajulását jelzik. Ezek az ősi vonások egyes vad törzseknél, ha annak egészében állandóan megfigyelhetők, a törzsi jellemet módosítják, ha pedig a fejlődöttebb emberek között egy-egy egyénben jelennek meg: individuális sajátágnak tekintjük. Az azonban bizonyos, hogy ezek a gorillajellemvonások sohasem segítették előre a kultúrát, legföljebb akadályozták a haladásban. Amint a gorilla ezt önönmagával bizonyítja, mert hiszen megmaradt annak, ami volt: brutális majomnak.

Ha ezeket a gondolatokat megfontolod és hihetőnek találod, akkor annak az egész őskornak a képe egyszerre kedvesebbnek fog feltűnni előtted. Te arra a kimondhatatlan nagy munkára gondolsz, amit akkor végeztek, — és csakugyan: mik a piramisok és mi a Bábel tornya azokhoz az eredményekhez képest, amiket az őskori ember tud felmutatni, aki megteremtette a beszédet, a munkaeszközt, a művészetet, a jognak és erkölcsnek első alapvonalait, szóval mindazt, ami, mint hatalmas őskori emlék, már régen megvan, amikor a történelem fátyla Egyiptomban, Babilonban és Kínában éppen csak hogy emelkedni kezd. Az az ősnép gyöngye emberi erővel csakugyan létrehozta mindazt, amit a késő történelem azután az istenektől és héroszoktól származtatott. Ha az emberi fejlődés képe valaha nagyszerű volt, úgy ebben a korszakban volt az.

Ebből a perspektívából igazán csekélységnek látszik, hogy ebbe a korszakba, esik az embereknek meztelenekké válása, még pedig mint a fejlődni kezdő kultúrának egyik jele. Holott mégsem kizárólag ennek az eredménye volt ez, vagy legalább is nemcsak ezé az ébredező kultúráé. Tulajdonképpen a kultúrember akkor kezdődő szerelmi életének volt ez egyik rendkívül fontos ténye. Csakhogy a szerelmi élet mindig a dolognak végső alapjait érinti s ilyenformán magát a kultúréletet is.

Az embereknek meztelenekké válása látszólag tisztára testi jelenség. Mint az embernek utolsó nagy testi megváltozását, jelöltem meg ezt a tényt feljebb, — amikor is mellőztem azt a kérdést, hogy az a testi átalakulás, amely a beszélőképesség kifejlődésével járt együtt, megelőzte-e ezt, vagy pedig ezzel párhuzamosan ment végbe? Annyit azonban láttunk

már, hogy a pármegválasztásnál egy bizonyos mértékben szellemi motívum — a szebbeknek, a jobban-tetszőknek a kiválogatása — érvényesült. A következő lépés az emberiség szerelmi életében, amennyiben a testnek ezzel a meztelenségével függ össze, véglegesen a szerelmi befolyáshoz vezet.

Az ember ugyanis akkor vált »meztelen«-né, mikor az Öltözetnélküli ember erotikus ember lett.

Eljött egy nap, amikor az ember meztelenségét többé nemcsak abból az okból rejtette el, mert fázott, hanem azért is, mert a meztelen ember éppen az erotikus embert jelentette számára.

Mérföldkő volt bizony az ember fejlődésében, amikor gondolkozásában idejutott és ennél a mérföldkőnél kezdődik az ember szerelmi életének második fejezete, — amely már nem magával a meztelenséggel, hanem a szeméremmel, ezzel a szellemi jelenséggel foglalkozik.

A szeméremérzetnek ez a föllépte testi szempontból körülbelül mit sem változtatott már az emberen. Ellenben az öltözködés mesterségének a kifejlődésére a lehető legnagyobb befolyást gyakorolta. Lelkileg pedig egy olyan állapotnak a kifejlődését jelentette, amelyben a szeméremérzet ezentúl örökre uralkodni fog a kultúrember szerelmi élete fölött. Csak a szeméremérzet fellépése óta válik el végleg és teljesen az ember szerelmi élete az állatétól.

Vannak egyébként meztelen állatok is, sőt vannak olyanok is, amelyek, hogy megvédelmezzék magukat, ruhaszerű művészi páncélba burkolják magukat. A dongó légynek csúf lárvája tavasszal gyönyörű kabátkát csinál magának homokból, fadarabkákból, levelekből, vagy apró csigahéjából. Az egyes részecskéket a legfinomabb selyemfonadékkal fűzi össze,

amit az állat — a pók módjára — saját mirigyeiből ion állandóan. Ellenben a tengeri magányos rák hátulsó felét egy csigahéjba bujtatja, hogy ez szolgáljon védelméül.

Az erotikus szeméremérzet azonban, amely a meztelenséget eltakarja — akár az egész testet érje ez, akár csak a nemi szervezetet —, *az első specifikusan emberi jelenség az egész természet szerelmi életében.*

Mindenesetre jegyezd meg azt, hogyha az embert fizikai szempontból nézzük, akkor mindeddig a pillanatig még semmi sem különbözteti meg az ő szerelmi életét az állatvilág szerelmi életétől. Az ő szerelmi életének is ugyanaz volt a módszere, mint az állaténak: a férfi és nő sejtjeinek kiszakadása a nagy sejthalmazból és két ilyen különböző sejtnek összekeveredése. A magasabb gerincesektől kezdve e kiszakadt sejtek keveredési helye az anyatestnek védett belseje. Ez a belső keveredés azonban megkövetelte azt a külsőleg végbemenő cselekedetet, amelyet létre jövetelében megfigyeltünk már a gőtétől és a krokodilustól kezdődőleg, föl a magasabb emlős állatokig. Általában befolyással kellett erre lennie az ember egyenes testtartásának, szemben a négylábú állatok helyzetével. Azonban még az ember előtt is megtalálhatjuk ezt az egyenes járást a természetben, — hiszen már a madár is két lábon hordja a testét. Igaz ugyan, hogy a legtöbb madárnál a test és lábak tulajdonképpen nem folytatólagosan függélyes vonalat alkotnak egymással, hanem többé-kevésbé derékszögben metszik egymást, — gondolj csak a tyúkra vagy a galambra. Némely vízimadárnál azonban máiannyira a test hátsó részére kerültek a lábak, hogy csaknem teljesen egyenes vonalba esik a kettő, mint

pl. a búbos bíbicnél. Ennek megfelelőleg azután a közösülésük is úgy történik, hogy a vízben mindketten magasan felemelkednek és hófehér mellüket és hasukat egymáshoz szorítják. Az ugyancsak egyenesen álló kenguru első lábaival át is öleli párját és ugyanekkor hatalmasan kifejlett farkával támasztja meg magát hátulról. Ahol ez a támaszték hányzik, ott — nyilvánvalólag — előbb-utóbb arra kellett hogy kerüljön a sor, hogy a közösülés alkalmával a nőstény a hátán feküdjék.

Az orángutangnál guggoló állás figyelhető meg, azonban el lehet mondani, hogy valami, a többitől határozottan elkülönítő jellemvonása az efajta emberi cselekedetnek egyáltalán nincsen. A különböző vad néptörzseknel különböző szokások találhatóak, amelyek végső elemzésben állati szokásokkal egyeznek meg, vagy legalább is azokhoz nagyon hasonlóak. Kamcsatka lakóinál például, akiket az öreg Steller a XVIII. században meglátogatott s oly remekül jellemzett, az oldalhelyzet a szokásos, sőt a vallás is erre kötelez. »A halak is így teszik«, mondták Stellernek. Az Áruszigeteken és Queenslandban az orángutang módja dívik. Lionardo da Vinci, a nagy festő és természet-tudós, aki előtt a világegyetemnek egyetlen dolga sem volt oly csekély értékű, vagy oly kicsiny, hogy ne törekedett volna minden tehetségével a megértésére és megfejtésére, gondos anatómiai rajzokkal igyekezett korának tudományos alapon bebizonyítani, hogy melyik helyzet a normális, egyszersmind matematikai szempontból is. A kultúrának nyugtalan és eklektikus csapongása e téren is, mint bármely más, előidézett ugyan furcsa kísérleteket, azonban ezek sem vezettek ebből a szempontból az állattól való elkülönülésre.

Miután pedig a keveredés megtörtént: az etilben asszony ugyanúgy érlelte meg az ő kicsinyeit, miként a magasabb emlős állatok. És amiképpen a keveredésnek a helye mindig mélyebben helyeződött az anya testébe, ugyanúgy idehelyeződött lassanként a magasabb gerinceseknél az érett tojás kiköltése is. A zöld gyík ugyan még valahol egy nedves helyen rakja le a tojásait s ott aztán sorsukra bízva őket. Dél-Ázsiának az óriása, a pitonkígyó, már összecsavarodva ráül 15 tojására — olyan ez, mint egy feltűzött leányhaj fonat — és ez alatt az idő alatt kivételes módon a teste bizonyos melegséget áraszt, amely segít a költésnél. A Talegallus-pulyka, amely az ausztráliai bozótokban tanyázik, tojásai fölé hatalmas halmokat emel falevelekből, amelyek a rothadás közben kémiai úton fejlődő meleggel éppen úgy hatnak, mint a minálunk használt költőgépek. Ezzel rokonfajtájú tyúkfélék Celebes szigetén a meleg források partjain fekvő forró homokot használják fel, sőt a Bismarck-szigeteken a még puha lávát is fölhasználják ugyanerre. Ezeknek a madaraknak legnagyobb része azonban, minthogy állandóan melegvérűek, egyszerűen ráülnek a tojásukra és úgy költik ki, saját testüknek a melegével.

A fészek azonban egy helyben van és nem lehet az állatnak magával vinnie. Mi történik azonban akkor, ha az anyának vándorolnia kell, ha szükséges, hogy a helyét változtassa és eledelt kell keresnie? A kakukmadár ugyan csőrébe kapja a frissen tojt tojását és idegen fészekbe csempészi be jól ismert módja szerint. De hát ez elvégre is betörőeljárás. A pinguin már ötletesebb: két lába közé fogja egyetlen tojását és így ugrál vele mind tovább. Sőt a patagóniai pinguin a problémát madár létére majd-

nem megoldotta: ez ugyanis a tojását rendesen egy. a hasán levő zsirrácban hordja magával, mintha csak egy kis zsákocskaja volna. A fejlődés magasabb foka azonban az emlős állatok számára lőn fenntartva. A pusztai csőrös emlős frissen tojt tojását alsó testének egy meleg bőrzacskójában helyezi el. Itt a kölyök megérhet, szétpattanhatja a tojás héját és a csepegő tejet is rögtön beszívhatja. A következő fok a kenguru, amely már egyáltalában nem rak tojást, ellenben kölykei még embryószerűleg fejletlenek és rendkívüli kicsinyek — az embernagyságú kenguru mellett borsónyi kicsinységűek — és ugyancsak jól jön most a hason levő zacskó, habár a tulajdonképpeni keltető már ekkor az anyatest volt. Hogy a fiatal kenguruk ezt a hasi zacskót milyen alaposan kihasználják, arról az a nevetető tény tesz bizonyosságot, hogy a kengurukölyök még akkor is felkeresi anyjának ezt a zacskóját, alkalmi védelemként, mikor már ő maga is érett a szerelemre. Weiland, a kitűnő állat-ismerő, egy reményteljes állapotban levő kenguru hölgyet figyelt meg, amely szeptember végén még édes anyjának a zacskójában lustálkodott, októberben még állandóan szopta a tejet, holott ugyanennek a hónapnak a végén már maga is kis kölyköt hordott a zacskójában.

Még egy lépés — és a zacskó is elesik: az ivadék, amely a kengurunál alig egy hónapon túl tartózkodott az anyatestben, hosszabb ideig érik itt és nincs többé szüksége a zacskóra. Az egér ugyan képes rá, hogy az embryóját 21 napnyi igen nagy sebességgel teljesen kifejllessze anélkül, hogy azután még zacskóra szorulna. A macskának azonban már 8 hétre van szüksége és az elefánt — hiába — nem fejlődik ki 20 hónapnál hamarább, Ebbe a sorba tartozik az ember

is, minden különösebb kiváltság és újtás nélkül: kilenc hónapi terhesség után megszületik a gyermek egy bizonyos érettséggel, amely mellett zacskóra nincs szüksége, ápolni ellenben kell és az anyatej által normális körülmények között még egy bizonyos ideig az anyával közvetlen testi összeköttetésben marad. Az emberi tej, amely tudvalevőleg anyagát tekintve, a szamárteljhez hasonlít leginkább, lényegében ugyanolyan, mint általában a magasabb emlős állatoké, ellentétben a csőrös emlőssel, amelynek a teje nem tartalmaz semmi foszfort sem

Hogy azután a kis csecsemő uri- vagy parasztbölcsőbe kerül-e, sisakba teszik-e, mint Hektor fiacskáját, vagy fűzfavesszőkből szőtt kosárba, mint a mongol pásztornő, aki így viszi maga előtt a lovon, — mindez nem jelent valami túlságos különbséget az állatvilággal szemben. Hiszen mily szép az a gyermekbölcső, amit a mi törpe egerünk csinál a rozsföldön. Gyakran méternyi magasra van a föld felett, 20—30 sáaszárat szövöget össze és egy lúdtojásalakú és nagyságú kis kosárkát helyez el benne, amit összerágott és megvékonyított levelekből font össze és belülről pehellyel kipárnázott. A nagy fekete *Kolben* vízibogár pedig egy zárt úszónadrágot font hátsó része köré, ebbe rakja le a tojását, azután kiúszik a partra, a nadrágot lerakja és a nyitva maradt részét szépen befonja. A kis zacskó azután ott úszkál a vízfelületen és egy finom kis hajszálcatornán keresztül levegőt enged a tojásokhoz. Így bocsátja el a bogár a maga készítette kis csónakot, amely nem csekély művészettel készült és úgy úszik, mint egykor a Nílus vizein Mózesé úszott.

Mikor Hüon kedvese Wieland »Oberon«-jában Robinsonszerű egyedüllétben anya lesz, Titániának

kell mentőangyalként közbelépnie, hogy segítsen neki, mint — szülésznő. — A mi kultúrérzésünk rejtőzködik a költő képzeletében: az t. i., hogy egy asszonynak menthetetlenül el kellene pusztulnia, ha nem segítene neki a szülésnél egy ahoz értő második személy. A szarvastehén is egyedül ellik az erdőben, a macska is a szénapadláson, a törpe egér is a maga fészkében: csak az embernek kell szülésznő. Ez a föltevés azonban teljességgel téves.

A vad törzseknél számtalan terhes asszony esik keresztül a szülésen anélkül, hogy bárki is segítségére lenne, és mégsem fenyegette semmi különösebb veszély. Longfellow, aki az ő Hiawatha eposzában igazi indián mondákat dolgozott fel, teljes joggal gúnyolta ki Titániát és hősnője, Nokánisz, a csillagfény mellett, a lilimos mezőn teljesen egyedül és »örvendezve« ad életet kisleányának. Mert az igazi Dakotah-, Sioux-és Chippeway-indián asszony, ha meglepik a fájdalmak, önként is az erdőbe megy s egyáltalában semmiféle segítségre sincs szüksége. A fű és a széna, amit maga gyűjtött magának, a derékalja. Ha mindenén túl van, odavánszorog a vízhez, lemossa magát és gyermekét is jól tisztára és — visszatér a munkájához; az indián asszony keservesen nehéz munkájához. És ugyanígy és nem másként van ez a dolog a természetes állapotban élő népek egész soránál. Ugyanúgy, miként az állat, amely egy lehetőleg csendes, más által nem háborított helyet keres, hogy kölykeit megellje, ugyanígy csinál az eredetileg vad emberasszony. Minden különösebb fontosság nélkül, mint életének egy csekély jelentőségű epizódja, amiről beszélni is alig érdemes, megy végbe egészséges testénél az, ami a kultúraokozta elpuhultságban élet-halál kérdésévé lön.

A Philippi-szigetekbeli Luzon hegyi népeinél az

anya már néhány órával a szülés után gyermekét hátára veszi és tropikus forróságban, vagy a tropikus esőzésekben nyugodtan tovább mendegél. Egy molukki-szigetbeli asszony a csónakban lett rosszul: de megszülte ám gyermekét és szép nyugodtan tovább evezett a célja felé. Egyes esetekben egyébként, amikor a szükség kényszerít az ilyen önkéntelen magamegsegítésre, meglehetősen magas kultúréletet élő népeknél is előfordul ez. Mondják, hogy a dél-szláv parasztságban nem egyszer megtörténik, hogy az embernemjárta vadon közepén lepik meg a fájdalmak, faszedegetés közben. Egy kis pihenő után azonban ilyenkor is szép nyugodtan hazamegy a saját lábán, kötényében hozva a meztelen kis gyermeket, — és a köteg fának pedig, amiért kiment, bizony nem szabad elmaradnia: a hátán elhozza azt is. Én magam emlékszem egy szegény mosónőre, aki ebben a tekintetben Chamisso hősnőjén is túltett: egy nappal a szülés után már ismét teknő mellett volt és dolgozott tovább, hogy pár krajcárnyi keresetét el ne veszítse.

Ami előttünk az ilyesminél a leghihetlenebbnek tűnik fel, az a gyermek elszakítása az anya saját keze által. Tudvalevőleg a gyermeket a tápláló anyatesthez az u. n. méhlepény (placenta) kapcsolja, amit a gyermekkel egy hosszú érszalag, a köldökzsinór köt össze, amely a végén nyitott, hogy a lüktető vér azon keresztül a gyermekbe átömölhessen. Most bekövetkezik a szülés: a gyermek a kitágult hüvelyen keresztül kikerül az anyából. Az egész rajta csüngő felszerelés, a méhlepény és a köldökzsinór, vele együtt kikerül. Ezek azonban idekint, miután az anyával minden összefüggésük megszakadt, rögtön feleslegessé válnak. A méhlepény, elszakítva tápláló

talajától, elhal és elfonnyad. És most a gyermek köldökszínörja nem táplálja, többet, hanem annak kellene bekövetkeznie, ami a sziámi ikrekkel történt: meghalt az egyik fél és a vele elválaszthatatlanul összenőtt másikat halálosan megmérgezte, úgy hogy annak is meg kellett halnia. Így kellene a gyermeknek is ilyenkor meghalnia, ha egy segítő kéz a vele összeköttetésben levő másik részt egyszerűen el nem szakítaná. A szülésznőnek jól ismert képe kell, hogy ilyenkor az ember eszébe jusson, — a szülésznő, a nagy ollóval, aki egyszerűen keresztülvágja a köldökszínört. Miként azonban egy rosszul metszett csemetefánál annak elpusztulása következhetik be, éppen a rossz metszés folytán, ugyanúgy kellene most annak bekövetkeznie, hogy a gyermek vére föltartóztatatlanul kiömlik, minthogy az elmetszett összekötő zsinór eddig minden elzárás nélkül egyenesen a gyermek vérereibe vezetett. A halálhozó veszedelmet azonban elkerülik azzal, hogy a szülésznő rögtön a vágás után gondoskodik a köldök mesterséges elzárásáról.

Amit azonban sehogysen tudunk megértem, az éppen az, hogy az egész bonyolódott eljárást, kezdve a levágástól az elzárásig, hogyan végezheti el maga a gyermeket szülő anya. Ne felejtsd azonban el, hogy a gyermeknek ez a különös hozzáerősítése az anyaméhhez a magasabb emlősök egész tömegénél, az erszényesektől fölfelé már megvan.

Az első ilyen nyomokat még egy erszényes állatnál találjuk, az ausztráliai furcsa erszényes borznál. Azután valamennyi patás állatnál, ceteknél, elefántnál, ragadozónál, rágcsálónál, foghíjasnál, rovarévónél, bőregégnél, félmajomnál és majomnál teljesen kifejlődve megtalálható. Abban van csak

különbség az egyes állatok között, hogy a köldök-zsinór, amely tulajdonképpen vérereknek a foglalatja, az emlősök egy részénél oly szorosán van összefonódva az anyai erekkel és a gyermek ereivel, hogy a szülésnél az anyaméhnek hozzátartozó része is a többivel együtt kiszakad, — s ehez a csoporthoz tartozik a majommal együtt az ember is, — míg az emlősök egy másik részénél a gyermek születekor a méhlepény nem szakad ki a gyermekkel együtt. Azonban akár ló, akár macska, akár patkány, akár ember az újszülött emlős: mindenestre megvan e köldökzsinórja és a legfőbb kérdés számára, hogy hogyan szabadul meg tőle. Az állatoknál az operáció lefolyásának a legegyszerűbb módját láthatod. Igen gyakran magától elszakad a köldök-zsinór a szülés közben leeső gyermek súlyától, vagy legalább is akkor, amikor az anyaállat a szülés után először fölkel; így történik pl. a tehénnél és a lónál. Vagy pedig az anya maga segít magán: egyszerűen keresztülharapja a fájdalmas köldökzsinórt. Így tesznek különösen a ragadozók, amelyeknél az *olló* mindig készenlétben van a szájukban. Éppen a ragadozó állatoknál az anyának föltétlenül teljes egyedüllétben kell a szülést végeznie, tekintettel arra, hogy férjeura nagy kedvelője a gyöngé csemegének és elvezettel falja fel a kicsinyeket, ha valahogy hozzájuk férközhetik. Megtörténik az is, ami ugyan egyáltalában nem túlságosan étvágykeltő, de egészségi szempontból föltétlenül hasznos, hogy az anyaállat a méhből leszakadt belső részeket egyszerűen mint első gyermekágyi levesanyagot maga lenyeli, a köldökzsinórt pedig addig harapja le, ameddig éppen szükséges. Hogy áll azonban el a vérzés? A leszakítás vagy leharapás elvégre is nem jelenti a vérzés elállítását!

Nos, a természetnek egyszerű segítsége a következő. Ha én egy ütőért az ollóval simán keresztül vágok, akkor a nyitott részen át mindenesetre életveszedelmes vérzés indul meg. Ha azonban ugyanazt az ért keresztülszakítom, vagy rácingálva tépem szét, akkor ennek következtében oly módon húzódik össze, hogy a vérzés lecsillapodik, mielőtt veszedelmessé válhatnék. Ilyen szakítás és rácingálva való tépés megy végbe azonban éppen akkor, amikor az anyaállat kölyke ellésekor a szülésznői teendőket végzi saját magán. És ugyancsak ilyenforma műveletet láthatsz akkor is, ha a vad népeknél figyeled meg a gyermek elválasztását az anyjától a szülés alkalmával. A Philippi-szigeteken levő negritóknál pl., ahol különösen gyakran fordul elő, hogy az anyák egyedül szülnek, a köldökzsinórt egy bambusznádforgácssal, kővel vagy osztrigahéjjal vágják keresztül. A brazíliai indián asszonyok, ha az őserdőben egyedül szülnek, macskamódra maguk harapják keresztül a köldökzsinórt. Az utóbbi esetben már az eszköz használatát figyelheted meg, de még nem értek el a vaskorszakhoz. Amint ezek a negritók csinálják, kétségtelenül úgy csinálták a jégkorszakbeli emberek is. A módszerükben semmit sem különböztek az állattól, csak éppen hogy eszközt használtak; a kőből való kést, vagy a fáforgácsot. Csak a fémből való késnek és ollónak a használata, tehát egy előrehaladott kultúra eredménye hozta magával — nagyobb vérzést idézve elő — az ér lekötözésének a szükségességét, amelynek a hygienikus csúcspontja a mai tanult szülésznő.

Hiába keresünk hát itt is ilyenformán valami különösebb válaszfalat ember és állat között. Az a szívós hit is, hogy a hős szám az ember szerelmi éle

tének egy sajátos eredménye, ma már teljesen tarthatatlan, amióta kiderült, hogy az állatok párzási időszaka pontos megfelelője ennek a jelenségnek, — a csimpánz-nősténynél pedig magát a rendes hős számot is észlelték. Sőt még azt is, hogy a szerelmi kiválasztás a tetszés érzése szerint történik, mindarra, amit rhytmotropizmusnak neveztem el, — már a paradicsommadárnál is rámutattam, úgyhogy most erre csak emlékeztetnem kell téged.

Ellenben igyekezz most egy oly állatot elképzelni, majmot, egeret, madarat, bogarat, vagy amit akarsz, amely meztelenségét szeméreméretből eltakarja. Ilyet nem fogsz találni, — a szeméreméretnél az ember birodalma kezdődik!

A szeméreméret problémájánál persze megint úgy áll a dolog, hogy egy filozófiai alapelv felett kell dönten.

Minthogy az ember szerelmi életében tényleg e szempontból jelentkezik emberként, ez különbözteti meg őt az állattól! Van egy olyan irányzat, amely az ősemberről azt állítja, hogy szemérmességének teljesen tudatában van, — állítja pedig azért, mert rá akar mutatni, hogy az ősember éppen erotikus mivoltában akarta először bebizonyítani, hogy ő »erkölcsös ember«.

Az ősember — mondja ez irányzat — egy napon úgy érezte, hogy minden téren különbözik az állattól, a nemi élete azonban változatlanul megmaradt állatiasnak. Erejéhez képest tehát ezt leplezni igyekezett. Szemérmegtelennek mondta és eltakart mindent, ami őt erre emlékeztethette volna. És erre az ébredező »erkölcsiség« készítette — vagyis az ember által felismert és a csakis neki

osztályrészül jutott magasabb világfelfogás, ami által éppen különbözik az állattól.

Hát ez bizony nagyon szépen hangzik. És én magam is teljesen azon a nézeten vagyok, hogy az embernek megjelenése a földön csakugyan egy ilyen magasabb világfelfogás érvényesülését jelenti. De az éhez vezető utat mégis egy kicsit másképpen képzelem. Azt hiszem, hogy Goethének a hatása és a munkálkodása ugyanolyan nagy marad akkor is, ha nem is tételezzük föl az öreg császári tanácsosról, az atyjáról, hogy a nemzésekor kijelentette: most pedig a nagy Goethét fogom nemzeni, aki majd megírja a Faustot. Ez egy kicsit mégis csak sok lenne. Az öreg Frigyes király sem mondta azt, mint ahogy azt a régi anekdota meséli: »ma kezdődik a hétéves háború.* Azt hiszem, hogy a világ folyásának, amely mégis csak több valamivel, mint az ősember kívánsága és erkölcsi megismerése, kissé szélesebb mederben kell a jogait biztosítani. A világ folyása pedig azt a tényezőt uralja, amiről már annyiszor beszéltünk: a hasznosság, a célszerűség.

És bizony valami ilyesfélét kell itt keresnünk, talán valami egészen apró célszerűségi okot, amely az emberrel felismertette a maga meztelenségét és előidézte a szeméremérzetet, ahelyett, hogy azt tételezzük fel az ősemberről, hogy azért cselekedett inkább így, vagy úgy és nem másképp, mert előtte is tisztán állott már az, hogy hogyan erkölcsösebb.

De hát tulajdonképpen mi az »erkölcsösebb« a szónak elvont értelmében? Egy régebbi, ma már lassanként pusztuló felfogás, valaha könnyen meg tudott felelni erre a kérdésre. E felfogás számára az erkölcsiségnek nevezetes haladása volt elvégre az is, ha az ember egy nap felismerte: minden természetes, az állatihoz

hasonló cselekedet szégyenletes, gyalázatos, kárhozatos. Minden ilyen dolgot leleplezni kell, — leleplezni kell tehát a szerelmi élvezetet is. Ez a felfogás azonban alapjában véve hamis. Ennek a felfogásnak lehetett valami pedagógiai értéke, bizonyos időszakokban, a gyors, kulturális emelkedésért való harcokban. Hanem abból a magasabb szempontból, amely megítélésben és értékelésben a természetet mint egy nagy egységet tekinti, ez a felfogás tökéletesen helytelen. Az igazán magas, »az abszolút« erkölcsiséget megközelítő felfogás szerint, az ember szerelmi élete a maga természetes lefolyásában egyáltalában nem tekinthető erkölcstelenségnek. Ha nem úgy volna, akkor ez a mi egész fejtegetésünk lehetetlen, mert hiszen az erkölcstelenséget igazán nem akarom szolgálni.

A régiek felfogása szerint tehát különös dilemmába kerülhetnél. Az ősember felébredt erkölcsi érzetével szégyelte volna természetes származását, amely egyáltalán nem volt erkölcstelen, hanem éppen olyan mélységes és tiszta megnyilatkozása az isteni világszellemnek, mint a napsugár, mint a csillagok járása. Az ősember (hiszen tulajdonképpen mi is azok vagyunk az idők végtelenségében) csakugyan jobban jár, ha ebből a bonyolult helyzetből kiszabadítjuk és egész egyszerűen azt kérdezzük tőle: micsoda egyszerű hasznossági szempont vezethette őt abban, hogy meztelenségét eltakarja akkor is, amikor meleg, vagy hideg nem bántotta? Mert bizony éhez az egyetlenegy szóhoz: hasznossága kell kapcsolnod egész tiszteletedet a világegyetem iránt, minden törekvésedet, hogy megfejtsd annak rejtélyeit és hidd meg, hogy ebben a szóban tulajdonképpen sokkal mélyebb abszolút erkölcsiség van, mint akármi másban.

Ha meg akarsz fürödni a szabadban, mások előtt, — levetkőzöl, de úszónadrágot veszel magadra. Mi ez?

Semmi más, mint az egész szeméremkérdésnek ősi példája.

Az úszónadrág tested egész meztelenségét szabadon hagyja, de eltakarja nemi szerveidet. Az úszónadrág ilyenformán hajszálfinom megkülönböztetést tesz a kétféle meztelenség között. A megkülönböztetés pedig, ez esetben, a fürdőzés céljából célszerű meztelenség és az erotikus meztelenség között történik. Ha erotikus céljaid vannak, inkább boríthatná lepel az egész testedet, csak éppen ezt a részét nem. És megfordítva: ennek a résznek az eltakarása a fürdőnadrág által, minden szemlélőnek rögtön megmagyarázza: itt nincs szó és ne is legyen szó erotikus meztelenségről, csak az egyes embereknek a fürdőzéshez való célszerű meztelenségéről.

Emlékezzél csak vissza. Mi megkülönböztettük a vadászbundában levő embert és azt az embert, aki otthon tartózkodik. Az első volt a felöltözött, a második a meztelen ember. Az utóbbi, legalább is időnként, egyszersmind erotikusan meztelen is volt. Valószínűleg ennek folytán veszítette el még szőrözetét is, amint már említettük. Most ebben a fürdőnadrágról szóló példában ismét előttünk van egy még kiélezettebb foka a megkülönböztetésnek, — egy árnyalattal való megkülönböztetése a közönséges meztelenségnek az erotikus meztelenségtől.

Kétféle meztelenséget kell ugyanis megkülönböztetnünk. Az egyik: a célszerűségből eredő meztelenség, — és ez a barlanglakó családnál egyet jelent azzal a fogalommal, hogy otthon, a meleg barlangban nincsen szükség bundára. És megkülönböztetjük még emez általános fogalmon belül az

erotikus meztelenséget. Van-e annál közelebb fekvő gondolat, mint hogy ezt a megkülönböztetést ne csak gondolatban, hanem külsőleg is megtegyük valami erre alkalmas, meghatározott jel által? A megkülönböztetésnek pedig hol van a legjobb helye? A nemi szerveken. Azokon kell a jelnek rajta lennie. Hogyan lehetne azonban ezt kifejezőbben megcselekedni, mint valami apró takaróval, egy kis kendőcskével, egy kis kagylócskával, egy levéllel, esetleg csak néhány fonalszállal, ami azonban mégis sokatmondóan jelenti: nem ezt a bizonyos meztelenséget akarom én most mutogatni; ebben a pillanatban én nem erre gondolok, tehát te se gondold erre. Itt meleg van, egyszerűen csak azért vettem le a ruhámat. Avagy meg akarok fürödni, azért vagyok meztelen. Nem erotikus okokból.

Egyszóval az egyébként meztelen testen a szeméremtest eltakarása, a fügefalevél, nem egyéb, mint *jel, szimbólum*.

Ennek a jelzésnek egy napon be kellett következnie, minthogy a közönséges meztelenség és az erotikus meztelenség külsőleg nem különböznek egymástól. Minthogy a meztelen kifejezés egyéb célokra is használtatott, hosszabb időn keresztül nem jelölhette egyszersmind azt is, hogy: »készen a szerelemre«. Előbb vagy utóbb, de be kellett következnie ennek a megkülönböztetésnek az általános fogalmon belül. Be is következett csakugyan, de az eszközcsináló embernél — ennek megfelelőleg — ezt a megkülönböztetést nem a szervezetnek valamely elváltozása adta tudtul, hanem a legkényelmesebb módon maga egy eszköz: föltalálták a »fügefalevelet« valamely tetszés szerint letehető és felvehető alakban, amely jelzőlámpa módjára működik.

Ezzel az egyszerű gondolattal, meglátod, az egész probléma megmagyarázható.

* *

Felsorolok egy csomó példát, amik mindezt a föltevést igazolják. A maguk egészében e példák a leg-ritkább példái a szemérem egész problémájának.

De előbb lássunk még egy kis analógiát az állatvilágból. Az állatoknál általában a párzási és a páizástól tartózkodó időszak élesen meg van különböztetve testi jelek által. A párzási időszakban keletkeznek a testüket fedő külső szőr-, vagy toll-takarójukon azok az élénk színek, s az így megváltozott külsőt éppen ezért nászruhának nevezik. Ellenben a párzástól mentes időszakban, mintha egy általános elszíntelenedés jelezné azt, hogy: most nem! Csak a párzási idő alatt csillog az aranyhal a vízben, mintha kék ékkövekkel volna kirakva. A fésűhálnak szagatott fésűje csak szeretkezésekor dagad meg, hogy azután szánalmas módon lelohadjon. A vörösbegy párzási idején kívül sápadt, színtelen lesz, szemben az ő szerelmes korszakának ragyogó kék-vörösfekete színeivel. A búbos bibic szerelemtől mentes idejében elveszti tolldíszét, a majom pedig hátsó részének kellemetlen vörös színét. Itt is egész jóllehet már jeladásokról beszélni. És ha a nőstény, amelynek még nem jött meg a párzási ideje, félénken kerüli el a hímet, akkor ezt mindenesetre a szeméremézés egy korai fokának tekinthetjük: annak a lénynek a viselkedése ez, akinek a jeladására nem figyelnek és azzal nem törődnek. Hiszen beszéltem én már neked az erotikus illatokról és azok szerepéről is. Azonban igen természetes volt, hogy miután az ember az eszközkészítés fokán a ruhát egyáltalában megtudta csinálni, a

szerelmi életre vonatkozó megfelelő jelet is ebből az új mesterségéből vette — és egy takaró jelet választott magának, mint negatív jelet. Egyelőre azonban még arra sem volt szükség, hogy valósággal teljes takarót alkalmazzon. Ez már egy agyafúrta gondolat. Az első szükséglet, úgylátszik, csakugyan egyszerű »jel« volt, fügefalevél, vagy akármi. A nemi szervek tája amellet szabadon látható maradt, a fontos csak az volt, hogy legyen valami jel rajta, amely feltüntesse, hogy szó sincs erotikus állapotról. Az embernél különösen fontos kellett, hogy legyen ez, minthogy minden valószínűség szerint már kezdettől fogva nem volt meg a nemi életének az a pontos természetes korlátozása, mint ahogy az az állatoknál megvan a párzási és a párzástól mentes időszak váltakozása folytán.

Bizonyos dolgok egyébként nála is tisztán megállapíthatók. Szükséges egy bizonyos fokú érettség ahoz, hogy a meztelen test egyáltalában mint erotikus szerepelhessen, — amit egyébként a természet is eléggé világosan jelez, a leányok keblének lassú duzzadásával, a szeméremrészek szőrözetének kései jelentkezésével és elsősorban mindenekelőtt a csak megfelelő időben jelentkező fogamzási képességgel. Az az időpont azonban, mikor mindez bekövetkezik, legalább is manapság, már rendkívül változó az emberek között. A menstruáció mögött, amint már említettük, egy rendszeres párzási periódusnak régi nyomai rejtőzködnek. Általában elmondható, hogy a hószám után a legélénkebbek az erotikus érzések. És a legrégebb hindu és görög-római irodalomban feltalálható már az a szilárd hit, hogy a hószám és a megtermékenyülés között szoros összefüggés van. Ez a hit a XIX. században végre

egyik fiziológiai iskola alapelvévé lőb. Egy iskola ma már elegendő ismereteink alapján a női petesejtről azt hangsúlyozta, hogy éppen csakis a hószám idején vándorol a pete a petefészekből az anyaméhbe, tehát csak ebben az időben, vagy közvetlenül utána jöhet létre a megtermékenyítés, mert csak akkor van úgy a férfiondó magja, mint a nő petesejtje a megfelelő helyen úgy, hogy találkozhatnak. Ezt a véleményt azután egy másik modern kutató iskola ismét szenvedelmesen megtámadta, úgy hogy ma csakugyan nem lehet a dologról határozott véleményt formálni, sem pro, sem kontra. Mindenesetre valószínűnek látszik azonban a feltűnő külső hasonlóság a hószám és egy feltételezhető állati párzási periódus között, egészen függetlenül attól hogy az emberre nézve miképpen áll a dolog a fogamzást illetőleg. Ugyanolyan feltűnőnek látszik azonban rögtön az is, hogy milyen túlságosan gyakori módon áll be ez a periódus az embereknél. Nincs egy megfelelő időszakhoz kötve, pl. a tavaszhoz. Mellékes most az, hogy tisztára majomtól származó örökség-e az egész, amit támogatna a csimpánznősténynél előforduló hószám is, avagy pedig az eszközzel rendelkező embernek függetlensége az évszakoktól (amiként pl. északon a ruha, kunyhó, tűz által a téli hideget legyőzhette) segítették-e elő ezt a folytonosságot.

A mi elfinomodott kultúrállapotunkban ma csaknem az a benyomásunk, hogy az esztendőnek eme tizenkét időszakánál nem ennek megfelelő tizenkét párzási időszakról van szó, — hanem sokkal inkább tekinthető tizenkét kémelési időszaknak az esztendőben állandóan jelenlevő erotikus érzésekkel szemben. Számításba kell venni emellett még a férfinek majdnem teljesen egyforma szerelmi vágyakozását

egész esztendőben. Én csak annyit mondok, hogy »majdnem egyforma« vágyakozás, sokan azonban azt mondják, hogy teljesen egyforma. Én azt hiszem, hogy az esztendő folyamán tapasztalható a férfiaknál valami csekély párzási időszaknak megfelelő ingadozás, úgy a nemzési vágyakozásban, mint a nemzési képességekben, de ezek az ingadozások mindenesetre rendkívül csekélyek és azonkívül sokkal kevésbé ismeretesek, semhogy komoly szerepet játszhatnának megfontolásainkban. És bizonyos az is, hogy a férfiaknál is a gyakoriság a jellemző, hogy náluk is nem a párzási időszak képezi az intermezzót az egyébként erotikum nélküli esztendőben, hanem az erotikumnak apró hanyatlásai, mint egy állandó párzási év egyes intermezzói jelentkeznek.

Hogy külső körülmények az embernek ebben a csaknem állandó fizikai szerelmi életébe mindig belejátszottak és belejátszanak, az természetes. Hogyha egy statisztika szerint a német népesség egy nagy részénél megállapítható, hogy mostanában nyár közepén és őszszel kevesebb gyermeket nemzenek mint télen és tavasszal, akkor teljes valószínűséggel tételezhetjük fel, hogy ebben az időben jelentkező nagy munka a parasztság körében mintegy kímélési időt hoz létre. Nyilvánvaló azonban, hogy itt nem forgott fenn ősidőktől kezdve oly körülmény, amely ennek a kímélési időnek a testben fizikai módon állandó érvényesülést szerzett volna. Az én kedves szülővárosomban, Kölnben viszont a gyermeknemzésre vonatkozólag egy statisztikai maximum található, — ezek az úgynevezett »karnevál-gyermekek«, akik az évenként egyszer visszatérő karnevál-idő gyümölcsei, amikor is a népességnek nagyobbik része az életörömöknek fokozottabb mértékben adja át

magát, amiben nem kis része van az alkoholnak is. Ezek a karneválünnepek azonban nem a túlfinomodott kultúrának a találmányai, hanem ellenkezőleg, a természet egyszerű gyermekeinek az életmódjával visszamaradt emlékek ezek, amelyek a mi túlságosan szabályozott életünkben is még mindég életben maradtak. Bizonyos, hogy már az ősebernél nagy szerepet játszottak alkalmi és időszakos, ivással egybekötött ünnepek, orgiák, tömeges játékok, amelyek bizonyos mértékben társadalmilag szentesített mesterséges párzási idők voltak. A mi fizikai alkotásunkra azonban ez sem gyakorolt állandó befolyást. És így kellett bekövetkeznie egy oly értelmi cselekedetnek, amely a mindennapi élet számára az embernek a közönségesen meztelen és az erotikus voltát az egy jel által jól megkülönböztesse.

A gondolkozó észnek a fogalmát teljes nyugalommal használom itt, mert amit ezalatt értek, az nyilvánvalóan meg kellett, hogy legyen azóta, a mióta az ember szerszámokat állított elő. A szerszám, szemben a testtel, a gondolkozás eredménye. Egy második, magasabbfokú természeti eredmény. És abban a pillanatban, amikor ezt föltételezzük, föl kell tételünk, véleményem szerint, a teljes akaratszabadságot arra nézve is, hogy ugyanazt a dolgot — a párzási kedvet, vagy az attól való tartózkodást —, amit az állat testének egy sajátlagos elváltozásával fejez ki, az ember gondolkozása útján előállított eszközzel fejezze ki.

Azonban milyennek is kell vájjon elképzelnünk azt az ősi szimbólumot, amely még a mi mai úszónadrágunknál is egyszerűbb volt?

Beszéltünk már az eszkimóról. Ennél még ma is megfigyelhetjük az ősember két ellentétes viseletét: odakint a hidegben vastag bundát visel, bent a meleg kunyhóban meztelen. Mellékesen figyelmeztetek, hogy eszedbe ne jusson az eszkimót az ősemberrel egyszerűen teljesen azonosnak tekinteni. Nem más ő, mint a főtörzsnek egyik leginkább északra szorított mellékága, miután a jégkorszak után a mérsékelt övben már bizonyos »kulturális állapotot« ért el. Minthogy az északsarki vidékekre jutott, az eszkimó több olyan jégkorszakbeli vonást megőrzött, amelyek a tropikus vidékek meztelen vadjainál kivesztek. Magából a kultúrfejlődésből az eszkimók épp úgy⁴ kiestek, mint amazok; azt azonban, hogy mennyit veszítettek, a hideg égtájak alatt való huzamosabb tartózkodás folytán, a már megszerzett kultúrából, nem tudjuk.

Akármiképpen történt is, tény az, hogy az eszkimóférfi, mikor odahaza, a maga társaságában, valamennyi ruháját leveti, nem vesz fel úszónadrágot, hanem nemzőszerve bőrlebenyét egy fonállal összefűzi.

ötletesebben és egyszersmind egyszerűbben semmiképpen sem jelezhetné, amit mondani akar. »Most nincs szó *arról!*« jelenti ki ezzel a legegyszerűbben és mégis a legérthetőbb formában. Mindennek megvan a maga ideje! — mondja Salamon király a maga prédikációjában, most pedig nincsen *arról* szó, amire az ember gondolhatna, amikor ilyen meztennek látják őt. Az ajtó el van zárva, nem túlságosan erősen, lakattal, mintha tolvajok ellen védekeznénk, hanem csak úgy, mint amikor a zászlót félárbocra eresztik, hogy csöndesen jelezze: »nem vagyok itthon!«

Ha pedig az eszkimót meg akarnák fosztani az ő fonalától és különösen, hogyha asszonyok jelenlétében

akarnád ezt tenni, akkor az eszkimó — szégyellné magát. Hát ez mit jelentsen? Igen, az történt, hogy te most hirtelen erotikusán mezteleenné tetted őt, jól-lehet minden egyéb, az erotikus célnak megfelelő körülmény, hiányzik! Valami logikátlanság pedig kellemetlenséget okoz neki, visszahatást idéz elő benne — felháborodást. Haragjának egyik megnyilvánulása: a szeméremérintés, a szégyenkezés. Nem egyéb ez, mint harag egv ostoba cselekedet fölött.

De persze, az eszkimó nem fogja ezt előtted professzor módjára így fejtegetni. Elvégre is: ő nem vett órákat a logikából, sőt maga a szó is alighanem hiányzik nyelvkincséből. Alighanem van azonban neki másfajta fogalmi kifejezése erre: »erkölcs«, »szokás«, »régii illendőség«, vagy más ilyesmi. Nem tudok a világon népet, amely akár felöltözötten jár, akár anélkül, ezeket az egyszerű fogalmakat ne ismerné. Hogy mit értenek alatta, az ugyancsak változó; maga a fogalom azonban megvan. A te eszkimód, akiről éppen szó van, azt fogja mondani, hogy »nem illik* a bőrlebenyt összefűző fonalat most letenni. A valóságban azonban ez nem egyéb, mint az évezredekken keresztül átörökített formája az ősi érzésnek, hogy ez a cselekedet ily körülmények között oktalan. Az ember társas lény, éppen az ivadékok egymást követése, a tradíciók, a régi tapasztalatoknak közmondás alakjában való állandó továbbadása folytán, miket az öregek mindig átszármaztatnak a fiatalokra. Ugyanígy történt példának okáért a tanítással is — amit szintén a saját bőrükön próbáltak ki az emberek —: »ne ölj!« Néhány jellemző szó lesz végül is ezekből a megfigyelésekből s így maradnak fenn nemzetségről-nemzetségre. Ugyanígy tanította

meg az élet arra is az Ősöket már sorban egymásután, hogy milyen oktalanság a helytelen időben való erotikus meztelenség. Így hagyták ezt hátra, mint »illetlen dolgot«, az utódokra. Nevezetes azonban az, hogyha az erkölcsi felfogásnak emez átörökítése egyszer kimaradt volna, kétségtelenül újra föléled ugyanúgy, miként az a meggyőződés, hogy: »ne ölj!« A kellemetlenségek ugyanis állandóak volnának, úgy, hogy a dolognak végre is szabályozódnia kellene. És ebben az értelemben egész nyugodtan állíthatod, hogy a mai eszkimó felismeri, ha mindjárt csak az »erkölcs« ártatlan szavával jelzi is az illető cselekedetnek benső oktalanságát.

Egyébként sokkal mélyebben rejtőzködik bennünk a közvetlen érzése annak, hogy valamely cselekedet oktalanság, mint amennyire ezt hinni lehetne, ha egy olyan filozófiai szót hall az ember, mint »logikus«, »nem logikus«. Bámulatos élesen figyelhető meg ez lépten-nyomon a gyermekeknél, sőt még a kutyánál is. A gyermek is, meg a kutya is bizonyos tapasztalatok alapján néhány dolognak e tapasztalatoknak megfelelő lefolyására számít. Megfigyelték mind a ketten, hogy ilyen és ilyen körülmények között ezek és ezek a következmények állnak be, — esetleg bizonyos kellemes következmények. Próbáld meg egyszer és változtasd meg a következményeket, járj el egyszer éppen megfordítva, mint máskor, verd meg a kutyát, mikor simogatásodat várja — és sokszorozottan kelted fel a dühét, mert nemcsak magáért a verésért haragszik, hanem cselekedeted következetlenségeért, eljárásod oktalanságáért is.

És éppen azért, mert a szeméremérvény, a szégyen-érvény gyökerében tulajdonképpen: felháborodás, dühösség, azért jár vele oly érthetetlen jelenség, mint az

elpirulás. Aki haragos lesz, annak fejébe száll a vér, ezt már a pulykánál is tapasztalhatod, amelynek még a taraja is nekivörösödik. Ha a szeméremérzet egyszerűen ijedség lenne, az arc sápadttá válnék, ahelyett, hogy kipiruljon. A szeméremérés azonban sokkal nagyobb mértékben aktív lelki élmény, mint a félelem, — támadás van benne, ítélkezés van benne, kritika van benne és ilyenformán joggal kapta az emberi arcszínekkel való beszédében a plus előjelet, vagyis a vöröset. A piros szín azonban semmi esetre sem az igazi jellemző színe magának az erotikumnak. Amikor az érett szerelem leszaggatja a maga gyümölcseit, amikor megjött a szeretkezés ideje, olyankor az emberi arc az életerő teljességét fejezi ki és a szemek háborgó érzelmek közepette abban a csodálatos kében úsznak, csillognak, amelyet akkor látunk, mikor a napsugár az áttetsző ködbe süt belé és semmi sem emlékeztet arra a sötét bíborszínre, amely akkor lobban fel az arcon, amikor a szeméremérés tiltakozik a megbántás ellen.

Az eszkimó házonkívül felöltözködik, odahaza meztelen. Most vándorolj el pillantásoddal messze a sarki vidékről le, dél felé, a forró nap alá, oda, ahol az emberek mind meztelenek, meztelenek minden körülmények között. Mily fontosnak kell itt lennie ama bizonyos jelbeszédnek, amely a kellemetlen ségeket elhárítja. És csakugyan: mily beszédes egyszerűséggel alkalmazkodnak ilyenforma megfajtásához mindazok a régen ismert tények, amelyeket újra meg újra megcsodáltak és soha meg nem értettek.

Hogy törték rajtuk a fejüket azok, akik meg akarták magyarázni! Azt mondták: a vadembernek nem lehet szeméremérése, mert meztelen. Ám — úgy látszik — mégis csak van, hiszen számításba sem ve-

hető apróságokat szégyel. Az Admirál szigeteken a férfiak teljesen meztelenül járkálnak, csak egy öv van rajtuk, amelyen egy csigahéj van megerősítve, hogy a nemi szervet eltakarja. Egy utazó megvett egy férfitől egy ilyen csigahéjat és az eladó egy pillanatra félrefordult, amikor le akarta oldani, — e szimbólum nélkül egy pillanatra is szégyelte magát. Mit jelentsen ez? — kérdi az európai magamagától. A szemérmességnek ez a fajtája csaknem rossz tréfának látszik. És mégis mindaz, ami alapját képezi a mi szeméremérzésünknek, megvan ebben a vadban mintegy finom és tiszta kivonatban.

De nem is szükséges, hogy e szimbólum pontos takaróként legyen jelen. A képzelet sokkal kevesebbel is megelégszik. Elég egy kötélrész, egy szíj darab a nemi szervek közelében, sőt elég egy zöld ág is, ami a kérdéses helyet tulajdonképpen nem is érinti. Az új-kaledoniai férfinek csak egy szalag van a teste körül, az obbó-néger asszonynak pedig, aki az Albert-Nyanza tó mellett lakik, csak egy falombja van. Mikor a néger asszony a földmunkálatokat végzi és lehajlik, a jelét hátul erősíti meg és a szimbólum így épp oly szigorú szerepet játszik, mint egyébként és az asszony szeméremérzete minden felháborodásával fordul az ellen, aki elveszi tőle. Vogel beszél egy szegény asszonyról, aki ilyenfajta erkölcsöknek hódolt és aki, midőn a fogságban ezt a hátsó takaróját elveszítette, meztelenül ült a földön és mindaddig vonakodott felkelni, míg egy zöld lombot nem kapott, amivel betakarhatta magát. Samoa szigetén a köldököt takarják el ezzel az erotikus jellel és aki alkalmatlan időben szakítja le, azt ugyan nem kíméli a lesújtó kritika, jóllehet a valóságos nemi szervek fedetlenül maradnak, maradhatnak is, éppen erotikus

szempontokból, minthogy a szimbólumnak egésze ti mindegy, hogy hol foglal helyet, a fontos csak az, hogy képletesen takarja be a megfelelő testrészeket.

És legyen bár a szimbólum oly kicsi, mint az okmány-bélyeg egy roppant nagy aktapapiroson, az eredménye, a hatása mindig olyan, mintha teljesen takarna. És csak ott és akkor, ahol és amikor semmi sincs, vagy semmi sem sejthető, tűnik fel a meztelenség mint nyersesség és tisztességtelenség. A Fidzsi szigetbeli, aki egy kis kötőtől eltekintve teljesen meztelen, azt mondja a misszionáriusoknak, akikről azt hiszi, hogy teljesen e szimbólum nélkül járnak-kelnek: »Ezek még kötőt sem viselnek és arról beszélnek, hogy isteneik is vannak!« Rendkívül megszentelt, nagyjelentőségű pillanatokban azonban megtörténik, hogy e jelet szándékosan elhagyják, éppen azért, hogy bebizonyítsák, hogy most minden félremagyarázó gondolat lehetősége is kizárt dolog és ilyenformán történt, hogy a balonda-négerék királynője Livingstonet teljes paradicsomi meztelenségben fogadta. Ugyanazon jelenség ez, mint amikor egy istent teljesen meztelenül festenek le, vagy faragnak ki; oly magasröptű dolgokról van ilyenkor szó, hogy erotikus gondolatok ébredése teljesen lehetetlen. És ugyanilyen dolog az is, a mikor a tévelygő lovag meztelenül ugrik ki a fürdőből, hogy a megtámadott szüzön segítsen. Az előbbi esetben a meztelen udvari fogadtatás a képzelhető legnagyobb bizalmat jelentette a látogatóval szemben.

A legtanulságosabban tűnnek elő mindezek a dolgok a már említett meztelen indián-törzseknél Közép-Brazíliában. Egyesítetten található itt mindaz, ami a különböző példákban előfordult.

A bakairi ember (ezt a nevet itt kollektív érte-

lemben használjuk az ottani törzsekre, ámbár tulajdonképpen csak egy törzsnek a neve) teljesen meztelenül él. Ruha helyett befesti magát. A hajzatát varkocsokba ionja és ősrégi szokás szerint papos tonzurát visel. Testének egyéb hajzatát kiirtja, kivált a szeméremtestek szőrözetét. Alsó testén minden férfi kivétel nélkül faháncsból való zsineget visel. A zsinegen mindenféle apróság fityeg, átfürt magvak, csigaházdarabkák és hasonlók. Valaminek a hordására azonban ez a zsineg egyáltalában nem alkalmas, mert ha az indián a maga kézi szerszámait, kagylóit vagy éles halcsontjait, avagy egy ajándékba kapott kést viselni akar, akkor — meztelen testén zsebe nem lévén — egy külön kötélén a vállán hordja.

Azt hihetnéd tehát, hogy az altestén viselt zsineg talán tartalékul szolgál szükség esetére. Nagy tévedés: ez a férfíúi szimbólum. Az bizonyos, hogy semmit sem takar el és hiába keresnél egy róla lecsüngő fügefalevelet. Ha azonban jobban megnézed, feltűnő hasonlatosságot fogsz találni közte és az eszkimónak már említett fonala között. A fiatal ember, aki elérte a szerelmi érettséget, köteles nemi szervét fölfelé tolni és bőrlebenyével e háncszsinór alá szorítani. Ez mutatja szimbolikusan a pázrás lehetetlenségét. Azonban valósággal mechanikailag is megakadályozza a helytelen időben hirtelen fellépő erotikus föllobbanás észrevehetővé válását, azonkívül mechanikailag húzza, tágítja, bővíti magát a bőrlebenyt is a nyomás és kényszer.

Ez utóbbi tény célját külön is meg kell magyaráznunk.

* *

Az emberi bőrlebeny a nemi szervén némileg kétségtelenül alkalmatlan a nemi érintkezés alkalmával.

Hiszen egyrészt kétségtelenül védelmül szolgál. Azt a benyomást kelti, mintha egy régi børsapka maradványa volna a férfi ivarszervének nyílása fölött. Védelmezi pedig ezt attól, hogy kívülről valami hívatlan vendég belé ne kerüljön. Azt lehetne gondolni, hogy ez a védelem mindaddig, amíg csak vizeletnyílásról volt szó, nem is lehet eléggé nagymértékű, mert a távozó váladéknak elég volt egy rendkívül kicsiny nyílás is és én azt hiszem, hogy még mindig lappang a természetünkben egy bizonyos célzatosság arra nézve, hogy ezt az állapotot visszaállítsa: én ugyanis egy kicsi, nagyon csekély, de igen szívós ilyenfajta munkát látok az oly sok gyermeknél újra meg újra fellépő úgynevezett phimózisbait, amikor is a bőrlebeny teljesen vagy legalább is nagy mértékben befedi a gyermek nemi szervét, már születésétől kezdve.

Előbbi beszélgetésünkből emlékezel azonban arra, hogy ez a szerv a használhatatlan vizeletanyag eltávolításán kívül a fejlődés folyamán egy még sokkal fontosabb funkciót is elvállalt: a férfi ondómagvának kijuttatását közösülés alkalmával. A vizelet egyszerű levezetője ezzel a kiontással együtt nyerte azt az erőteljes kivető mechanizmusát, amely az érintkezés alkalmával az éltet adó váladékot a helyére juttatja.

Ennél az új feladatnál és berendezésnél azonban ez a bőrlebeny komoly nehézségeket okozott.

Amennyire hasznos lehetett egyébként, hogy a pihenő szervet hívatlan vendégtől és másfajta alkalmatlanságtól megvédelmezze, — ugyanúgy abban a pillanatban, amidőn az említett munka vált feladatává, minden legkisebb akadály is a legkellemtlenebb és legcélszerűtlenebb akadályt képezte. Pedig mily nagy célokról volt ezután szó!

A legtermészetesebb dolog az lett volna, ha a túlságosan kiterjedt bőrsapkácska az első érett szerelmi aktusnál szétszakadt volna, miként a női szűzhártya és így egyszerűen kikerült volna az útból. Aminthogy a női ivarszervnek ez a kis hártája egyébként feltűnően hasonlít a férfi említett bőrlébenyéhez abban, hogy annak sincsen semmi köze a vizeletnyíláshoz, hanem teljességgel mintegy védőszerkezetül szolgál a legfontosabb testnyílás előtt. Ez is enged annyi helyet, hogy a hószám vérzésének sima lefolyása nem ütközik akadályba. A legelső érintkezés alkalmával azonban, minthogy az sokkal több helyet kíván, el kell szakadnia annak a hártának, engedve a magasabb célnak.

Ez a vérzéssel öszekötött erőszakos szakítás mindenesetre azt a benyomást kelti, mintha itt valami kis tökéletlenség jelentkeznék, mintha a szervezetnek harmonikus felépítésében két cél némileg zavarólag hatott volna egymásra. Én nagyon valószínűnek tartom, hogy a szűzhártyának megvolt a maga szükségképpeni célja az ember állati őseinél, amelyeknél a párzási időszak nem volt folytonos, hanem csak egy rövid ideig tartó megszakítása a hosszú párzás nélküli időszaknak. Ekkor még igen jó szolgálatot tehetett ez a hártya a némileg érett nősténynek az év javarészen keresztül. Amikor azután bekövetkezett a párzási időszak: az elzáró hártya mindenesetre visszaszorult az első szerelmi aktusnál és az ivarszerv nyitottan maradt a párzási idő rövid tartamára. Ezután azonban a záróhártya valószínűleg ismét összehúzódott és csak a kölykezésnél szakadt szét, vagy legalább is kitágult. Szó sincs róla: a nemi érettség bekövetkezése itt is fontos szerepet játszott, amennyiben addig a záróhártya

teljességgel érintetlen maradt. De egy bizonyos szabályozottsággal azután simábban is folyt le az egész ügy és azt hiszem, hogy csak az embernél következett be a nagy különbség az érintetlen szüzességi és a hártjának elszakítottóságát jelző asszonyi állapot között, tekintettel arra, hogy az egyszeri párzási időszakot tizenkettő, vagy még sokkal több váltotta fel. A néhányszori kitágulás helyébe az állandó szabad út kedvéért az első közösülési alkalommal bekövetkező egyszeri, de durva szakítás lépett, amelyiknek mindenesetre megvannak a maga apró kellemetlenségei, mint minden vérzéssel járó kissé erőszakos eljárásnak.

Hasonlóképpen történhetett azonban a dolog a férfi bőrlebenyével is. Valami erőszakos szakításról az első aktus alkalmával itt semmiesetre sincs szó állandóan, — előfordulni azonban mindenesetre előfordul, ha nem is az esetek többségében. Bizonyos kellemetlenségeket és egyéb kellemetlen következményekre való hajlamot azonban mindenesetre rejt magában ez a félig elzáró bőr. Hivatásával ellenkezőleg, gyakran kellemetlen betegségeknek lesz az okává, sőt ha nem is túlságosan nagyszámú, de mégis néhány teljesen nemileg érett férfi számára állandóan akadályt képez, éppen azért, mert nem szakítható szét olyan könnyen, miként a szűzhártya. Ez utóbbinál is előfordul azonban oly eset, hogy rendkívül szívóssággal áll ellent a férfi behatolásának, ami meg is akasztja nem egy esetben az egész nemi aktust.

Ilyen körülmények között igazán nem csodálható, hogy az ember már korán elkezdett a fölött gondolkodni, hogy hogyan segíthetne ezen a kis kellemetlenségen. Amíg a fiú nem serdült fel, addig nem volt

fontos a dolog, még abban az esetben sem, ha a bőrköpeny annyira el volt zárva, hogy még a vizelet sem távozhatott rendesen. Hanem az ébredező szerelemmel ez a dolog komolylyá vált.

Ekkor azután sorrakerül a vágóeszköz, a kemény kőkés. Hiszen az újszülött gyermek köldökzsinórját már ezzel vágta el az ember és egész biztosan felhasználta ezt már különben is arra, hogy testén vagdalon vele. Orrába, fülébe, ajkán keresztül már ekkor lyukakat fúrt, hogy cicomákat aggasson belé és karjára, lábára, mellére különböző rajzokat tetovált. Magán a nemi szervén azonban még ma is nagyon sok vad törzsnél hihetetlen dolgokat visznek véghez.

A dajakoknál a herezacskót ezüsttűvel átszúrják s az állandóan nyitva maradt csatornába a közösülés idejére egy kemény eszközt helyeznek el, hogy a nőnek az izgatódását fokozza. Ezt a különös eszközt *ampal-lang-nak* nevezik; ez néha egyszerű elefántcsontból, vagy ezüsből való rudacska, néha pedig olyan, mint egy kettős kefe ezüstfogója. A battáknál, Szumatra szigetén, apró köveket, néha tízet is varrnak be a szeméremtest bőre alá, vagy pedig háromélű aranyvagy ezüstlapocskát. Úgy látszik, mintha az ember a maga szerszámjainak a hatalmával ez esetben erőszakkal akarná visszaszerezni azt, ami a kutyánál egy erős támasztócsont képében nemi szervében még ma is megvan.

Az ausztráliai törzseknél széles körben el van terjedve a »mika-operáció«. Itt is a csatornának kívülről való keresztül fúrásáról van szó, azonban ez esetben sokkal radikálisabb célt szolgál; azt tudniillik, hogy a szabad nemi közlekedés lehető legyen anélkül, hogy fogamzással járjon. Egy borotvaéles tűzkő-késsel, merész vágással, csaknem az egész csatornát föl-

vágják, hegyitől kezdve végéig és egybeforradás nélkül hagyják e vágást begyógyulni. Így azután az életet keltő váladék természetesen a csatorna kezdetén elfolyik a közösülés alkalmával, s így a női test belsejében nem teljesítheti feladatát

Nem csodálható, hogyha ezzel a radikális eljárással, amelylyel egyszer az érzéki gyönyörűséget fokozták, másszor meg a következményeit előzték meg, minden legkisebb akadályt is kiirtani igyekeznek

Vannak azután népek, amelyek a női nemi szervvel szemben járnak el szinte hihetetlen kegyetlenséggel.

Nem tudom biztosan, hogy szokásban van-e még ma rendszeresen a földön valahol hogy a szűzhártyát a nemi érettség ideje előtt egy bedugott eszköz segítségével szétszakítsák, nehogy esetleges akadályául szolgáljon a szerelemnek Szórványosan mindenestre előfordul különféle népeknél, — mindenekelőtt a kínaiaknál, akik a kis gyermekek túlzásba vitt tisztántartása közben általában ezzel a dologgal is idő előtt végeznek.

Teljesen céltudatosan történik azonban Afrikában, Jávában, Kamcsatkában és Peruban — tehát a legkülönbözőbb országokban — az úgynevezett »megmetszése« a leányoknak Ez nem egyéb, mint a külső nemi szerveknek, elsősorban a kisebb szeméremajknak és főképp a női nemi szerv ama különös részének, amelyet csiklónak nevezünk, a véres levágása. Ezek a részek, különösen néhány afrikai népnél, az asszonyok javarésznél annyira megnőnek, hogy a közösülésnek akadályaivá lesznek. Egyik előbbi megbeszélésünkben részletesen foglalkoztunk a csikló történetével és tudod, hogy milyen csökevényes maradékszerv ez az emberi testen. És éppen eme csökevényessége következtében körül

belül ugyanaz a sors jut neki, mint a szűzhártyának és a bőrlebenynek: bizonyos körülmények között ma kellemetlenséget okoz, mert a fönnálló körülmények közé nem igen illik be. Van egyébként mibennünk más ilyen csökevényes szerv is, amely nem egyszer egyenesen életveszélyessé válhat, így a vakbél ismeretes féregnyúlványa, amelyben a veszedelmes vakbélgyulladás keletkezhetik. Elképzelheted hát, hogyha néhány embertörzsnél még megvan a testnek a természetes hajlandósága, hogy ezt a csiklót meglehetősen nagyra kifejlessze, elvégre is műtéti beavatkozásra határozták el magukat az emberek és már a kislányoknál levágják ezt a kellemetlen kinövést csakúgy, amint egy kutyának a fülét, vagy a farkát körülmetszik.

Ehez csak egy lépés kell és az ősrégi, tiszteletreméltó szokáshoz jutottál el: a fiuk körülmetéléséhez.

Amit ma az orvos csinál nálunk a kis gyermekkel, amikor az a bizonyos védelmező és elzáró bőrlebeny túlságosan kifejlődve jelenik meg — ezt nevezik »phimosis«-nak —, ugyanezt tette meg a vadember és tették meg mind az ébredő kultúrnépek, korán felismerve már ennek szükségességét. Kemény kökésével az ember levágta a túlságosan előrenyúló bőrt a gyermek nemi szervéről, — azaz körülmetélte őt. Az első műszere éhez a kő volt. Mi már láttuk a köldökzsínórnál, hogy éppen a szakítás, nyiszálva vágás a kő által igen alkalmas arra, hogy a túlságos vérzést megakadályozza. Ebből az okból aztán megmaradt a kőkés erre a célra a kultúrnépeknél még akkor is, a mikor már a kő- és csonteszközöket a fémből valók váltották fel.

Sőt megmaradt még akkor is, amikor a gyógyászat annyira fejlődött, hogy a fémkés nyomán fakadó

vérzést csillapítani tudta. Vallásos mítoszok vették lassan-lassan körül a kő-, vagy a csontkést, amelyek megakadályozták a kiküszöbölését, és már a mi időnkől, a mi kultúránk javakorából való ama rabbinusról szóló história, aki, hogy ne érintse az újszülöttek nemi szervét vaskéssel, a körülmetélést a gyermekeken fogaival végezte. A szerencsétlen azonban bujakoros volt és így ez eljárásával teméntelen csapást hozott.

Maga az őseMBER valószínűleg épp oly kevésbé tudta, hogy miért járt el ilyen módon, mint ahogy a legtöbben nem tudják, hogy az ezen eljárást elrendelő hitbéli törvények min alapulnak. Mennyi álm. vágyakozás, töprengés, homályos tudás, mennyi merészség és akarat lehetett az ébredező emberben, ebben a zabolátlan Prometeuszban, aki a maga szerzőszámaival mestere akart lenni az ősi természetnek s javította, alakíttatta annak a termékeit, ha még oly sok vérébe is került. Az életben legfontosabb cselekedetről van itt szó. amelynek hatása messze túlterjedt az illető emberen. Az egész tülekedés, az élő természet hihetetlenül összebonyolódott kísérletezései, koncentrálnak jelennek meg egyszerre ilyen kísérletnél előtte. Az agya és a keze a világtermészetnek nagy művét akarja most továbbfejleszteni. Még fiatal ekkor az ember és nem csodálható, ha kissé durván tapogatózik. Hiszen a természet is egész felhőnyi virágpör-felhőt szórt szét egykoron, hogy egyetlen ágacska megteremtsen. Így törekszik ő is szinte öntudatlanul, hogy egy szemernyivel előre jusson a szerelmi életben. Mikor azután kedélye eléggé megfinomult ahoz, hogy egy szegény síró kis csecsemő testén oly kegyetlen műtétet hajtson végre: a legfőbb hatalmat hívja segítségül és a vallással

szentesíti a körülmetélést, amelyet az istenek parancsából végez. Míg nem napjainkban egy még magasabb fejlődés korában mindinkább a gyógyászat tudományától teszi a dolgot függővé, amely elvégzi a műtétet, ha szükséges és elhagyja ott, ahol szükségtelen.

Körülbelül az egész emberiség egy hetedrészét metélik ma körül. Ugyanis nemcsak a zsidók és mohamedánok azok, akik ennek a szokásnak hódolnak. Csodálattal fedezték fel ugyanezt a dolgot Kolumbus követői is Mexikóban és Dél-Amerikában. A bozótok között élő polinéziai sem cselekszik másképp és a számoai, vagy Fidzsi-szigetbeli indián szintén nem. Afrikában pedig mindenütt megteszik, — sőt nem a gyermekeken végzik a műtétet, hanem a serdülő ifjún az első szerelmi egyesülés előtt, hogy csak annál jobban kitűnjék, minő célt szolgálnak vele.

Igaz, hogy ott nagyon korán lép fel a szerelmi érettség. A tizennégy esztendő kis becsuán fiú számára az apa már menyasszonyt keres, — hogy azonban kapjon is, ehhez feltétlenül szükséges, hogy a gyermek erre ünnepies körülmetéléssel előbb méltóvá tegye magát. Mert az ugyanolyan nagy ünnep ott az ifjú számára, mint nálunk a konfirmáció. Miután a megfelelő időben több ifjú jelentkezett az elvégzendő műtétre: elsősorban egy nagy áldozati ünnepet készítenek elő. Egy magányos kunyhóban kell az illető ifjaknak találkozniuk, ahol egy csorda tehenet bíznak rájuk, hogy azoknak tejével erősítsék magukat. Megfelelő gyülekezési idő után aztán jön a törzsfőnök kíséretében a körülmetelő és az *assagai*-val, egy kétélű, törszerű acélkéssel elvégzi az operációt. A sebet aztán gyógyítófüvekkel veszik körül és gondosan lekötozik. Végre ennek utána mindenki köteles meztelen testét agyagfölddel hó-

fehérre bemeszelni. Gyógyulásig a legszigorúbb önmegtartóztatással kell élni: derékalj nélkül a pusztán földön a hamuban alszanak. A körülmetélő minden reggel eljön a törzsfőnök kiküldöttjével és utána néz, hogy tisztán tartják-e a sebet és a testet bekenik-e kötelelességszerűleg agyaggal. Aki nem jár el megfelelő módon, azt éppen úgy megverik, mint egy gyermeket. Végre azonban üt a megváltás órája. Ünnepeles befejezésként az ifjak minden eddigi használati tárgyukat elégetik. Azután nagy fürdőt vesznek és ekkor végre megjelennek büszkén, mint »férfiak«, a törzsfőnök előtt. A szülők elhozzák számukra új öltönyüket és nagy ceremóniák között ünnepi lakomát csapnak tejbe főtt kölesből. Végre átnyújtják az ifjaknak fegyvereiket és a törzs egyik véne hivatalosan mestereknek jelenti ki őket. Ezután az ifjak a törzsfőnöknek hűséget esküsznek, majd fegyvergyakorlatokat mutatnak be előtte és a nap vígsággal és tánccal fejeződik be. Ettől kezdve a fiatal embereknek új nevük van, szülőikkel együtt ehetnek, amit azelőtt nem tehettek meg, minthogy még tisztátalanoknak tekintették őket, viszont ezután nem aludhatnak a szülők kunyhójában. Körülmetszett nemi szervüket pedig ezután egy bőrcacskóban viselik, ami a nálunk dívó heretartó gyanánt van megerősítve, minthogy a férfikorba való jutásukkal egyszerűs mind a szimbólum viselése is vele jár.

* *

A bakairi indiánok, akikről már beszéltünk, nem tartoznak azok közé, akik körülmetélést végeznek nemi szervükön, de azért ők is foglalkoznak e bőröcskének a problémájával. Ha az orvos nálunk manapság azt a már említett fájdalmas szűkülést — a phimosét

— gyógyítani akarja: két módja van rá. Az egyik éppen a radikálisabb: a vérzéssel járó körülmetélés. A második, amely enyhe esetekben tökéletesen elég, abból áll, hogy lassanként kitágítják az akadályozó bőrt, ami úgy történik, hogy előre húzgálják és kinyújtják, mi által belül nagyobb hely keletkezik. Nos, úgy látszik, hogy a bakairi indián is ezt igyekszik elérni a bőrnek korai bekerítésével és lekötésével. Ez az egy, bizonyos mértékben szintén orvosi eljárás megakadályozza a későbbi bajokat és ha ez a gondoskodás a szimbólumhasználattal nem is függ össze, annál szorosabb összeköttetésben van a szerelmi étellel és a körülmetélés vértelen formájának tekinthető.

A bakairi indiánokkal rokon törzseknél megéppenséggel az eszkimók eljárása van szokásban: miként mi a kolbász végét, úgy fűzik keresztül a trumaiak nemi szervüket egy vörös faháncscsal. Egy másik indián törzs viszont szabályos reteszt használ, tölcésérszerű hurkot, durva pálmaháncsból. Ezt oly módon alkalmazzák a nemi szervre, hogy a hímvesző hegye kinyúlik rajta keresztül, a bőrt az egészségügyi céloknak megfelelőleg erősen lekötik.

A bakairi asszony is teljesen meztelen, kivéve, hogy szimbólumát viseli, ő is gondosan eltávolítja szeméremhajzatát. A szimbólum, ha éppen össze akarjuk valamivel hasonlítani, nála is inkább elzáró, mint eltakaró készülék. És nála is egyesül a szimbólum alkalmazásának céljával, a szerelmi étellel kapcsolatos higiénikus cél.

Az egyik törzsnél az asszonyok puha, vékony, fehér szalagot hordanak. Amint Steinen, e népnek kitűnő leírója is említi, »e szalag nem szolgálhatott arra, hogy a nemi tájakat eltakarja, mert ez esetben a szalagnak szélesebbnek kellett volna lennie.« A hosszú

keskeny bőrszalagot fölcsavarják, azután a gombolyagot a szeméremtestnél tartva néhányszor körülcsavarják testükön a szalagot, hátulról kiindulva, azután elől levezetve a lábak közé, fölviszik a vállra és így körülvezetve, körülcsavarják néhányszor, míg végül aztán lent megkötik.

Egy másik törzsnél a szürke bőrszalagot a hős szám idejére feketével cserélik fel az asszonyok.

Végül e népek közt nagyon elterejdt szimbólumként egy kis kemény marhabőrből való háromszög. A bakairi asszonyok ezt »uluri«-nak nevezik s ugyanúgy készül, mint a gyermekek papírból való ismeretes csónakja. Mind a három hegyén szalag van, amelyek a megerősítésre szolgálnak. A mikor az »uluri« a legnagyobb, akkor 7 centiméter széles és 3 centiméter hosszú. Nyilvánvaló, hogy a szeméremnyílásnak éppen csak a kezdetét takarja el, — tehát ez is olyan védőszerkezet-féle. Az »uluri« éppen úgy, mint e művészelkű nép minden munkája, kacér és csinos. A bakairiak kiválóan fejlett díszítő művészetében egy bőrnégyszög mellett, amely eredetileg egy hálnak a stilizált képe, az »uluri« egész kiváltságos helyet foglal el. Fahengeren, ivócsészéken és más egyebeken a szép díszítések mellett állandóan feltűnik a háromszög, amelyet maga a művész is mindig ulurinak nevez, — se dísz mértani-háromszög formája egészen egybeolvadt a művész szemében az asszonyok háromszögű kötőcskéjével. Steinen a bakairiak művészetéről szóló szép tanulmányában találó megjegyzést tesz arra a közkedveltségre, amelylyel éppen az ilyen erotikus mellékizzel felruházott díszszel szemben viseltetnek az emberek. »Mi is — mondja — a kulisehu indiánok módjára viselkedünk ebből a szempontból. Csakhogy mi, civilizált emberek, magát a női nemi szerv alakját

stilizáltuk, míg a nyers népek csak a csinos ruhácskát. És különös módon éppen az a bőrránc, amelyről annyit beszéltünk már, az, amit az uluri helyébe stilizáltunk. A bakairi nemzetségű kutató alighanem egész Németországban a legnagyobb meglepetéssel látná fáinkon, falainkon, ajtóinkon kivágva, vagy kirajzolva ezt a jelet, amit ő odahaza a pakuhalról stilizáltan készített: a négyszöget, közepén a ponttal. Jaj annak, aki egyszer rászokott, hogy ezt az indián pakuhalmintát mindenütt, ahol csak föl van rajzolva, meg is lássa. Ha menekülni akarna e látvány elől: sem vasúti állomásba be nem léphetne, sem egy fason végig nem sétálhatna, sem egy kilátóhelyre el nem mehetne, — szóval sehova, a hova emberek szoktak járni, egy lépést sem tehetne, mert mintha egy ismeretlen és titokzatos társaság összeesküdött volna ellene, mindenütt megtalálható e jel, — megtalálható az Öserdők fatörzsén épp úgy, mint a frissen hullott hóban.

Amily naivan használja fel a vadember az ulurikiását művészi díszítésül, épp oly kész arra is, hogy ezt magát is művészileg felcicomázza. Nagyon sok vad-törzsnél figyelhető meg hasonló tény, így pl. a mi fiatal afrikai betsuánunk nemi szervének bőrlebenyét sötét színű gyöngyökkel aggatja körül, a brazíliai bororó indián pedig az ünnepségek alkalmával egy hosszú vörössárga zászlót akaszt magára, beszédes bizonyosságául annak, hogy itt mindenről inkább van szó, mint arról, hogy a pillantást a testnek e részéről eltereljék: csak tessék nyugodtan idenézni, de vegyék is észre, hogy a jel szerint miről lehet szó és miről nem. Ékszernek azonban mindenütt kell lennie a művészyermekek szerint, ahol csak hely van arra, hogy felaggassák.

A bőrszalag és az uruli egészségügyi célja az asszonyoknál kézenfekvő: a hőség idején felkötőül szolgálnak, mint ahogy egészségi szempontból a legmagasabb kultúrában élő asszonyok is használják ugyanezt, persze — a ruhájuk alatt

Meg kell amellet jegezmem, hogy Steinen Károly megkísérelte, hogy egy szellemes bizonyítékot nyújtson arra nézve, hogy a szeméremtestnek eltakarása a meztelen népeknél tulajdonképpen egészségügyi okokból ered. E magyarázat szerint nemcsak a bőrlebenszerepe lett volna fontos, hanem általában az elzárás, ami megakadályozza az őserdők férgeinek az emberi testbe való behatolását. Saját tapasztalata alapján élénk képet rajzolt arról Steinen, hogy e szempontból Brazília őserdejében mi minden baj érheti az embert. Aki a folyóban fürdik, azt a kandiru-hal (*Cetopsis Candira*) fenyegeti, egy ujjnyi hosszú, átlátszó kis szörny, amely a természetnek körülbelül a leghitványabb teremtményei közé tartozik. Válogatott gonosszággal egyenesen a szeméremtest csatornájába fúrja magát, váladékai által ott elzárja az utat és a legkellemetlenebb, sajátmagán végzendő operációra kényszeríti az embert. Sokkal nagyobb bajok történhetnek azonban magában az erdőben, ahol az ágakról minden oldalról apró gonosz kis vérszopók hullanak le, amelyek vérrel szívják magukat telistele és a leggonoszabb gyulladásokat idézik elő, ha ügyetlenül szakítják le őket. A felöltözött brazíliai a legszörnyűbb élet-halál harcot vívja velük, mert ezek a vérszopók is a legkritikusabb részre vetik magukat. Ha egy ilyen állat befúródott a nemi szervbe, akkor égő cigarettával kell annyira megközelíteni, amennyire csak lehetséges, hogy a hőségtől fenyegetve, az állatka

inkább visszavonuljon, a nélkül, hogy szétszakadna. Ezekben a brazíliai őserdőkben használták először a függőhálót, hogy legalább a földön csúszkáló férgek ezreitől megmenekülhessen valahogy az ember. Közel-fekvő gondolat, hogy a meztelen vadember végre is nem tudott másként segíteni magán, mint hogy a fenyegetett alsó nyílásokat mesterséges úton elzárta. Semmiesetre sem tagadom, hogy ilyen kényszerítő ok működött némely helyen erélyesen közre abban, hogy az egyszerű szimbólumból tényleges elzáró szerkezet legyen, de maga Steinen utal ama további higiénikus cselekedetekre, mint pl. a bőrlebens kitágítása, amit ő segítő motívumnak tekint. Ezzel azonban az út azonnal nyitva áll a szerelmi élet számára, de úgy látszik, hogy ebben lehetetlen tekintettel lenni az erotikus szimbólumra. Ezzel szemben azonban a higiénikus dolgok mind kicsik és másodrangúak. A vérszívók szívásai folytán felidézett kellemetlenségek elvégre is roppant kicsinységek a szeméreméret óriási fontossága mellett.

Közép-Braziliának e meztelen vadjai minden tekintetben tanulságos például szolgálnak a fejlődés egy egész szakaszán. A szerelmi együttlét alkalmával nem tűrik egy harmadik jelenlétét, — ez egyébként a fejlődésnek egy oly foka, amire valamennyire ma élő nép eljutott már, sőt eljutott már az ősidőkben is. Éppen ezért azonban éles különbséget tesznek meztelenség és meztelenség között és míg szimbólum nélkül a meztelenségnek erotikus jelentősége van, a szimbólum a szerelmi készség jelen nem létét, a közönséges, társasági, munkára kész állapotot jelzi. Aminthogy a szimbólum igen világosan, szemmel

láthatlóag elzárja a nemi szerv nyílását, de egyáltalán nem takarja el magát a nemi szervet.

Nagyon érdekes ezeknek az indiánoknak a ruházat-hoz való viszonya. Ezek a vadak ugyanis, amelyek a meztelenek között is a legmeztelenebbek, nagyon régóta ismerik a ruha elkészítését és használatát. Sokkal régebben, semhogy az első európai utazóktól tanulhatták volna el, mert használják is már ősidők óta, mint — karnevál-jelmezt. Ez a dús képzelőtehetséggel megáldott nép ugyanis időről-időre álarcos multságokat rendez, amikor is az egész férfinépség eszeveszett táncolásnak adja magát, furcsábbnál furcsább kosztümökben és teszik ezt amellet oly nagy fontoskodással, mintha ez volna a világon a legfontosabb és legszükségesebb dolog. Az asszonyoknak azonban nem szabad ez ünnepélyeken jelen lenni, ezt már így parancsolják a szokások. Levélszalagokból és szalmából készülnek ezek a jelmezek: sapkák, ujjas kabátok és az éhez fűzött hosszú nadrágok. A vadak a maguk képzeletvilágával olyképp látják ezt, hogy az ember állatnak öltözött, amennyiben valami bundaszerűt vett fel.

Arról, hogy a ruha jobban szolgálja a szemérmetséget, mint a fügefalevél, persze sejtelve sincs a jámbor bakairinak és hogy ezt a semmit sem sejtését annál inkább bizonyítsa nekünk: kívülről a nadrágjára kukoricacsutkát akaszt a nemi szerv helyére. Hiszen, amikor így a férfiak között van, akkor különben sincs semmi jelentősége a szimbólumnak, állatokként szerepelnek és amellet valamennyi nép karnevál-ünnepének van egy bizonyos erotikus durva mellékíze. Egyébként pedig könnyen felvethető az a kérdés, hogy a ruhahasználat ismeretében nem rejtőzködik-e valami régi, homályos emlékezés arra

a korszakra, amikor ezek a meztelen délövi lakók valahol messze fent északon bundába burkolózva éltek? Az ilyen karneváli ünnepélyek szívósan megőrzik a régi szokásokat, amiként a rajnamenti városok karneváljaiban, is halhatatlanul élnek még ma is a régi városi katonák. Azt hiszem, hogy amikor már sehol a világon nem lesz többé szerzetes barát, a karneválokön még mindig találkozni fogunk vele.

Gyermeknek bot a paripája. Képzőtehetségének elég egy parányi hasonlatosság arra, hogy a többit kiegészítse. A felnőttnek igazi paripa kell, ő a gyermekkel szemben józan realista; de persze a valódi lónak a hasznos következményeit is élvezi, hogy eleven voltánál fogva őt igazán vihesse is.

Ezen az úton halad a népek élete is. Mennél realisabb lesz a gondolkozás, annál jobban válik a szégyenjelző szégyentakaróvá.

Jönnek az igazi fügefalevelek, a kötények, az igazi »fürdőnadrágok«, melyek céljukat már csak úgy érik el, hogy a nemi szervnek azon szervhez való egész vezetékét, melyet előtted már előbb elsőrangú erotikus távolsági szervként többször említettem, a szem elől elzárják.

Hogy erotikus dolgokra ne gondoljunk, az erotikus helyet egyáltalában nem szabad többé látni. Ez elvben durvább dolog, de még sokkal hatásosabb minden kétséges esetben.

Egész sereg eshetőséget vág el.

Amiről nem tudok, attól nem fáj a fejem. Ha felebarátaimon már semmi nemet sem veszek észre, rendes körülmények között mindjobban el is fogom felejteni, hogy magamat nemi lénynek érezzem.

Csak az volt a kérdés, hogy ez a dolog hol álljon meg. Mert mikor már a meztelen ember az erotikus embert jelentette, tulajdonképpen minden meztelenné válnak valahol és valami erotikus mellékíze volt. Már láttad, amint maga a szimbólum is ide-oda csúszott; a nemi kaputól a köldökre, sőt a hátsó oldalra is. És mindezen helyekről csakugyan azt láthatod, hogy az eltakarás tanulmányozásakor a szégyen fogalmához csatolódnak. Ekkor lesz fontos a nő emlője, mint tényleg erotikusan figyelmeztető, csábító táj és ezért elfedik. És így látod a »szernérem okából« alkalmazott takarót, ezt a már reálisabb takarót a meztelen ember körül megint darabról-darabra körülönni, mint egy új állati prémet.

De emellett még egyéb indokokat is végy tekintetbe. A kultúrember ma otthon is fel van öltözve, még pedig nemcsak erotikus okokból. A jégkorszak egy napon megszűnt és kiszolgáltatta őt a mérsékelt égövnek. Az eszkimó házonkívüli prémruhája és házonbelüli meztelensége közt levő élénk ellentét már vesztett éléből. A közepes éghajlat a ruházat kezelésében is középutra szorult. Északon még tovább is láthatsz élénkebb ellentéteket: az öreg germán például még meztelenül megy a csatába. Mentől magasabbra nő azonban a kultúra, annál jobban háttérbe szorul a meztelenség szerepe a mindennapi életben, a mindennapi élet praktikus okai-ból is, amelyeknek a szégyenhez semmi közük.

De mennél inkább történik ez így, vagy amúgy, mennél ritkábban látható nyilvánosan a legtöbb testrész meztelensége nem erotikus helyzetekben, annál élesebben azonosítják ezt a ritka meztelenséget az erotikussal és mivel az erotikusat a mindennapi életben láthatatlanná kell tenni, most már nyilván-

nosan is eltakarják szégyenérzetből még ott is, ahol azt valamely ok egyenesen nem követelte.

A kérdés abban csúcsosodik, hogy a meztelenség és az erotikum fogalma végül teljesen összeesik és a meztelen ember a nyilvános társaságból egyáltalán eltűnik, mert erotikus és mint ilyen, szeméreméretből eltakarandó. Ennek a fejleménynek vízvázasztóján mi magunk állunk. Egyrészt oda terelődünk a kultúrában, hogy a finom idegzetű kultúrember elpirulna, ha nyilvánosan meztelenül kellene mutatkoznia. Másrészt ez ellen is újra reakció keletkezik.

Vessünk egy futó pillantást e jelenkori problémára, mely az ősi dolgok egyszerű következményeiből fakad ily élesen.

A meztelenség eltűnésének a kultúra bizonyos fokán megvolt a maga szükségessége, de a maga kellemetlensége is.

Éppen nem nehéz, dolog kultúrtörténetet úgy írni, hogy ez az emberiség ébredő főszellemének diadalaként tűnjék fel. Mennél nagyobbak az emberiség feladatai, annál nagyobb a szigorú munkarend szükségessége. Az erotikum óvja meg a maga helyét nagy jogosultsággal, de ne hatalmasodjék el. Óriási célokat állítottak fel, amelyekhez az erotikum nem tartozott közvetlenül. Sőt ezeket zavarta, ha hozzájuk keveredett.

Ide tartozik az, hogy az egyén, a szellemi egyed szerepe a kultúremberiségben aránytalanul nagyobbá vált, mint valaha. A faj fenntartása és minden, ami ezzel összefüggött, emellett legfeljebb az értékelés egyenjogúságának helyzetébe lépett. Az állatban az egyed mindig csak hullámul szerepel e nagy fajvonalban és úgy látszik, hogy élete kimerül az e

vonat fenntartásához való munkában: a szerelemben. Úgy látszik, hogy az emberben a kultúra egy bizonyos magasságában az egyed fordítva egy egész más földszélességet, egy egész más erős térfoglalást bír, ő legközelebb esik és a haladó hullám ezen állomásmagyság mellett mellékesnek látszik. Hisz az emberiségnek végtére még egészen más, szellemivé vált eszközei vannak, melyekkel az egyed az utókorra hathat, nemcsak a szerelem. Egy könyvet, egy sor kötetet, Goethe munkáit tartja egy csomó sejtmag ellen. Aki ilyen könyveket teremt, annak joga van arra, hogy e sejtmagállatkák világa által magát megzavartatni ne engedje. És ha másképpen nem lehetne őt a láthatárból eltávolítani, mint minden meztelenség eltakarásával a nyilvános életben, — hát akkor vesszen ez a meztelenség.

E gondolatok keresztmetszetében kell igazán végigtekinteni egy pillanatra a kultúrtörténelmen, hogy megértsük azokat az ellentéteket, amelyek másképpen egészen érthetetlenek maradnának.

Az emberiség kultúráján át mindig újabb kísérletek történnek arra, hogy egy »nem erotikus embert«, mint különös típust, a szellemi munka növekvő követelése miatt megteremtsenek. Ez az ember ideális szempontból se legyen soha többé meztelen. Ez az eszme a tiszta szellemi embert akarja megteremteni, legalább egyéni jelenségül a többi közönséges ember között. Ez a tisztán szellemi munkateljesítményben annyira felolvad, hogy az erotikumot mindenkorra elveszti az életéből.

Ez eszme az, amely már régen is aszkézisbe hajtotta az embert és amelyről még szólni fogunk. Ez eszme az, mely kihallatszik a cinikus Diogenesnek a hordójáról szóló otromba meséből.

Nyílt piacon, az emberek szemeláttára önfertőzést űzött, mondják, hogy az erotikum elleni megvetését tanúsítsa. De e félszeg kép mögött mégis a görögség e mély eszmeáramlatában éppen ama kísérletnek az alapeszméje nyílik, amely az egyedülálló, az emberiséghez csak gondolataival fűzött szellemi életet élő embernek elkülönítése azon embertől, aki magát mint férfinak, vagy nőnek, azaz mint erotikus félnek érzi és az emberiséghez vezető utat magállatkák és petesejtek által akarja megépíteni. E gondolat az is, amely az egyházi cölibátusnak eredetileg igazán legbensőbb magját képezte: a megszentelt ember, aki a földön kizárólag csak szellemi életet éljen és ezért önkéntes munkamegosztással lemond az élet erotikus oldaláról. Csakhogy a mélyebb eszme itt elválaszthatatlanul összekapcsolódott a másikkal, mely nem ezen összefüggéshez tartozik: hogy a szerelemnek nemcsak a »maga ideje« és talán a »maga embere« is megvan, hanem, hogy a szerelem maga is rossz, ördögi, lealacsonyító. És még, hogy a cölibátusnak az egyház szervezetében is meg kellett érlelnie mindama károkat, amelyeket a még oly tiszta eszme is megszül, ha a kényszer, a felsőbbség, a hatalomsúly, a pártfegyelem vaskarjai közé kerül.

És mégis ez az eszme maga volt az, amely az egyháztól távol az emberiség legnemesebb, legtisztább szellemi vonásait egyenként mindig újra és újra az önkéntes lemondás cölibátusához vezette. Ez volt az, amely nagy költők, festők, zeneművészek és kutatók életrajzaiban annyiszor élénk tárul, mikor a laikus a nagyember életében fékevesztettebb szerelmi kirándulásokat keres, mint az átlagembernél és az életrajzíróknak be kell vallaniuk, hogy ez a lap itt sokkal üresebb, mint számtalan közönséges emberfiánál.

De még megtisztultan is mindig gyengén fog állani e szélső gondolatmenet, amely az erotikum és erotikumtól való mentesség vonalát többé nem az egyen takarója és meztelensége között, hanem ember és embei közt húzza meg, ama legegyszerűbb tanúság *előtt*, amit e föld parányi állatai hirdetnek több évezred óta, s amely úgy működik, mint maga az egész kultúra. A méhek és hangyanépek eleven példája ellen! Ezeknél a faj típusa háromféle egyedben van széjjelosztva, hímekben, nőtényben és nemnélküli munkáslényekben, nem erotikus munkásméhek sok ezerén állanak szemben az egy erotikus királynéval. Mi volt az eredmény? Beszéltünk már róla. Az egésznek megmerevedése emelkedés helyett, az értelmesség megkövülése, egy vénleányos meddő vonás az egész munkáságon, az egyed teljes lesüljedése önműködően dolgozó taggá, az egyénnek nálunk remélt győzelme helyett.

Ez egy világtörténelmi vonás visszája. De könnyen megtalálható róla az áthidalás ahoz, amit neked már a meztelenségtől való iszony alapeszméjében kellémetlennek jeleztem.

Amíg a kultúrában a meztelenség ellen való harc tartott, két elv harcolt ellene tántoríthatatlanul. Az a két ősrégi tényező ez, amelynek frigyéből egykoron a meztelenség származott. Az egyik a fiatalágnak erotikus választó- és csábítószükséglete volt; a fiatalság mindig maga »a tavasz«, szeretném mondani. A másik a művészet volt.

Elítélhetsz erkölcsileg négyszemközt mindent, ami a keveredő szerelemhez tartozik a csóktól kezdve: minden, ami a tulajdonképpeni erotikus csábításhoz tartozik, a távolsági szerelmen belül nyilvános cselekedet és az is marad. A szépségnek előbb valahol kínálkoznia kell, hogy megtaláltassák. Felhúzhatja

az erkölcs a köpenyt akár a füle fölé is: a szépség, a fiatalság, a tavasz mindig újra meg fogja kísérteni, hogy olyan rést keressen, amelyen át valamit látni engedjen. Itt ismét az erotikumnak amaz igazolt kívánsága rejlik, hogy legalább bizonyos korban az egész embert áthathassa, tehát a nyilvánosan láthatót is. A szép leány megtartja erotikus jellegét, ha belőle csak fél fürtöt is, vagy csak ujjá hegyét is láthatod. Erős úr azonban minden erővel azon van, hogy többet láthassunk. Minden eleven fiatal szépség versenyre áll ki a világba, és tegye is. Mert a szépség kiválasztásán nyugszik a világnak egyik legmélyebb, folyton felfelé iparkodó összhangbeli elve, mely az emberiség emelkedésének tényezője.

Minden öltözködésbeli divat története e vetkőztető Erős folytonos harca az eltakaró erkölcsessel. Az erkölcs a keveredő szerelmet izolálni akarja és ezért átnyúl a távolsági szerelemig. Az éppen oly szükséges szerelmi választás és szerelmi csábítás meg akarja menteni a távolsági szerelmet és veszélyezteti ezzel az erkölcsöt, örökös ingás ez, amelyen át az emberiségnek keresztül kell kígyózni, úgy, ahogy tud.

E meztelenségért való harcában azonban nagy segítője támadt a meztelenségnek a művészetben. Ne felejtsük el, hogy a meztelen ember testi szörtelessége valószínűleg sohasem jöhetett volna létre az emberben élő esztétikai ösztön segítségével nélkül, ama titokzatos ősi rhythrotropismus nélkül, amely a szebb, összhangzatosabb és tisztább vonalat ösztönyszerűleg előnyben részesítette. Mennél inkább változott át e rhythrotropismus az emberben művészetté, annál kevesebb kedve volt e művészetéről lemondani.

A legnagyobb akaraterővel követelte a maga meztelen testét a maga számára. Sem az a durva hasz-

nossági kérdés, mely e testet a hideg miatt felruházta, nem tartozott hozzá, sem az a finomabb, mely azt erotikus szemérembeli okokból eltakarta. A meztelen test a maga teljes meztelenségében egész a legkritikusabb zugáig egyszerűen összhangzatos szép dolog volt és mint ilyen, a művészetnek megbecsülhetetlen tulajdona, amelytől magát megfosztani nem engedte. De semmi a világon, fel a legmagasabb kultúráig is, nem követte oly ördögien a maga egyenes útját, mint a művészet. Ez nem üzérkedett, nem alkudozott, nem ereszkedett a hasznossági okok egymás mellett való mérlegelésébe. Keresztültört, mint az összhang minden áron való hasznosságának megtestülése, feltartóztatlanul minden egyéb ösztönbeli és öntudatbeli okokon át, mint amaz óriási hullámhegyek egyike, amelyek egy vízszínváltozást egy egész tWon kiegyenlítének és amelyek a kis szellőket a közönséges hullám játéokban feltétlenül felülmúlják.

Húzgálta bár az erkölcs a kendőt folyton felfelé és alkudozott a tavasz folyton egy sarokért lefelé is, ám a művészet a maga emberéről még a fügefalevelet is nyugodtan elvette és mindenkit alaposan kinevetett, aki azt újra fel akarta ragasztani. Ha a szuronyok jöttek, el kellett ezt túrnie, de nevetése még mindenkor oly rettenetes volt, hogy az erénycsőzők elmenekültek: az emberiségben élő nagy Pánnak volt ez a kiáltása, mely az erdőből jött.

De e tántoríthatatlan előnyomulása mellett a művészet az erotikumnak egy külön, egészen kiszámíthatatlan hasznot is juttatott.

Mennél inkább lett ugyanis az erkölcs az emberiség nagy szellemi feladataira nézve a kultúrában feltétlenül szükséges védőeszközzé és ennek folytán az egész nyilvános életben minden, még oly forró szerelmi

fuvallat felett előnyt kapott — annál inkább tünezett el a meztelen embertesttel az a mély, finom érzés e meztelen testnek tökéletesedő ideálja iránt.

Mennél inkább csomagolták a testet újra állandóan ruhák közé és a meztelenség, mintha ez a szélsőséges erkölcsnek végre is kívánsága lett volna, lehetőleg már csak sötét szobában éjjel jelent meg, annál inkább tompult el szükségszerűleg az ember érzeke e meztelenség részletei iránt. Ha a női emlő, vagy a hát vonala, vagy a comb vonala nyilvánosan, napvilágon és szabad izommozdulatban sohasem lett többé láthatóvá, akkor végtére a szem a képzelőtehetség minden erejét elveszítette arra, hogy az igazi szépség jeleit megrögzíthesse. Az erotikus választás eszmenélkülivé vált, elvesztette az irányt a legjobb, a legösszhangzatosabb iránt. De ezzel egyszerű természeti törvény szerint a testi szépség maga is alászállott. A meztelenség nem figyelve, ruhái alatt elcsenevészedhetett, mint egy szegény fegyvertelen fogoly a sötét börtönben, anélkül, hogy az erotikus választás ezen segített volna.

A kultúrtörténetem ingaütéseiben mindig visszatérnek olyan idők, melyekben e szempontból igazán sülyedés fenyeget, a kötél egész közel a földhöz csúszik és a test fölé húzott ruhában kezd elfajulni.

De minden ilyen veszély idejében a művészet volt az, amely, ahogy valamikor az erotikumnak a meztelenség eszményét kezére játszotta, most már ezt az eszmét a maga előhaladásában megmenteni törekedett. Fölhúztuk ruhánkat fülünk fölé és szerencsésen elűztük az erotikumot csaknem egészen, amikor a művészet hirtelen megint odadobta a csupaszn meztelen embert, még pedig egyenesen erotikus cél nélkül. És egyszersmind szemünk elé állította e meztelen

ember eszményét, belénk verte azt abban a pillanatban, amikor azt az életben már csaknem elvesztettük. Távol a meztelenség realitásától egy magasabb realitás eszményképével igyekeztek bennünket megtölteni. A meztelen Ádám kezdett előttünk ismeretlen lenni és helyette Praxiteleszszel és Michel-angelóval táplált bennünket a művészet. Mindenekelőtt a görögség volt az, amely így részünkre megmentette esztendőn át a meztelen embert a maga magasztos szépségében, úgy, hogy erotikus képzelőtehetségünk is jóllakhatott vele valahogy és üzempépes maradhatott.

Természetesen nem lehet eltitkolni, hogy hosszabb idő múlva a művészet e segítségével is határa van.

Mi ma minden művészetünk és művészettiszteletünk ellenére a test szemléltetésének egy mély hullámvölgyéből jövünk, melyben a művészeti ideálok nem mindig egészen segítettek. Éppen a meztelen művészet eszménye és a mindjobban begombolt ruházat között volt különbségből származott nálunk egyes esetekben a test megnyomorítása.

Ha ma sok művelt asszonyt levetkőztetünk, meztelen testükön a mesterséges derékmegszűkítésnek ijesztően elrútító jelenségei mutatkoznak ruháik miatt. A női test eszményét, amint az a vonalak nagy mestereinél szemmel látható, a legdurvábban kínozzák bennük és meghamisítják. És egyszersmind a természet őskézjegye van elrontva a belső részek zúzódása által a legegészségtelenebb módon. Schultze-Naumburg ezt legújában is oly drasztikus ábrákban mutatta be, amelyeket a női test összhangzatos szépségének barátja (amely szépség egyszersmind összhangot jelent az egészségben) csak borzalommal nézhet. De éppen ez esetben igen könnyen

kimutatható, mi hajtotta asszonyainkat és leányainkat arra, hogy ily módon forduljanak saját meztelen testük ellen.

A csábító tavasznak az eltakaró erkölcsessel való alkuja terén már régen valami csalafintaság történik: a ruhát elfogadták, de a szemléltetésnek erotikus szükségességénél fogva úgy viselték, hogy végtére ő maga lehetőleg híven adta vissza a meztelen alj plasztikáját. A legfőbb vívmány e tekintetben a színpadi trikó, azonban kísérletet láthatsz többé-kevésbé valamennyi újabb női viseleten. Ismered talán Vischnernek »Auch Einer« álnév alatt írt művét a divatról és cinizmusról, melyben ez a kiváló öreg úr iszonyattal közli azt a felfedezését, melyet már egész öreg korában tett: még pedig azt az egyszerű dolgot, hogy az erotikus szükséglet szép csendesen mindig azon van, hogy a meztelenséget külsőleg a ruházaton kívül újra feltüntesse, hogy ha már ez ruha nélkül nem megy. Vischner ezt ijedtében besúgta az erkölcsnek, mint valami hallatlan csalafintaságot. De inkább maradt volna itt is hű esztétikájához, akkor észrevette volna az elvnek azt az egyedül igazán veszedelmes oldalát, amelynek az erkölcsessel éppenséggel semmi dolga sincsen,

A meztelennek ez az utánzása a ruházat által az, ami olyan szerencsétlen tévedésekre vezetett, mint például a derék mesterséges elalaktalanítására. Az el nem változtatott eleven meztelen testen, mint a milói Vénuson, a meztelen művészetnek ezen az eszményén, vagy Tizián egy-egy alkotásán igen sok szépség van a mell vonalain, a test oldalain, a csipőkön, a háton egész az alfél elejéig. Ezek a vonalak épp olyan szépek voltak, mint erotikus hatásúak. Ezt akarták most a ruhában utánozni. Hogy ebből

csak valamit is, bár torzítva, külsőleg kidolgozhasanak, alatta az igazi meztelen testnek Prokrustes ágyába kellett jutni. A fűző izzó kínzóvasakat vágott a hasába, hogy felül a derék megközelítően hasonlóvá legyen az esztétikusan erotikus meztelen eszményhez. Amilyen kimondhatatlanul durva a ruhaszövet ilyen utánzásokra, alapjában külsőleg sem jutottak sokkal tovább az akarás jelképének egy neménél és ezt azután, mint számtani alakot, nemsokára egész az örültségig túlhajtották, úgyhogy végre a női test úgy festett, mint egy homokóra, amivel minden irány és csatlakozás elveszett. E homokóra kedvéért azonban az igazi bőr-, hús- és csont-testet elevenen megnyúzták. De ezek után senki sem kérdezősködött, mert nem látszottak. Legalább nyilvánosan, zavartalan világosság mellett nem látszottak.

Ilyen esetekből bizonyára felcsillan egy Mene Tekel. De a reformöltözet a haját még nem támadja meg gyökerében.

Amire szükség volna, ez újból csak az eleven meztelen testnek közvetlenebb szemléltetése. De hogyan lehet ehez hozzájutni, anélkül, hogy az erkölcs jogosult védsáncait pajzánul el ne pusztítsuk; oly vállalkozás ez, ami így is, úgy is utópia, mert az emberiség azt, amire szüksége van, nem engedi elpusztulni.

Szerencsére vannak még egészen egyedülálló esetek, amikor a meztelenséget kibírjuk erotikus felszabadulás nélkül, — így például fürdés közben. Ez annak a tanúsága, hogy belsőleg tulajdonképpen erősebbek vagyunk, mint a milyennek magunkat rendesen tartjuk.

Azt hiszem, hogy innen megint igen jól áttérhetünk egy történelmileg csak későn elveszett tulajdonságra: a meztelenül való tornázásra. Ha ez egész fiatal korban, erotikusan egyáltalában még közömbös években

megkezdődnek, igen jól megóvhatna bennünket ama rémkép ellen, amelyet ma a felnőttek fürdőintézete oly sokféleképpen kínál: a legeltorzultabb, legelhasnyagoltabb, képzelhetőleg legrosszabbul tartott, meggörbült, elsoványodott, vagy elhájásodott testek állatseregletétől. Ha legalább a tornatéren a fiatal kortól kezdve egyik ember a másikat látná, meztelen testének minden változását kiválasztaná, mindenki önmagán és társain egyidőben látná a szépség és egészség eszményét, akkor egészen magától következne be hamarosan olyan haladás, mely sok orvosi költséget takarítana meg, és a fajt magánkiválasztás és hasonnemű mások kiválasztása által előbbre vinné. Ehelyett most azon az úton vagyunk, hogy csak fejeket fejlesztünk, elfajzott testekkel. Az atlantosaurusok milliányi évekkel ezelőtt az ellenkező végletben pusztultak el: olyan testük fejlődött, mint a vándorló hegyeknek és azon olyan kis fejük, mint egy farkhegy, melyben egy homokszemnyi agyvelő fészkelte.

Csak ha a mindkét nemnél elkülönített meztelenül való tornázás tekintetünket a meztelenséggel szemben mindjobban és jobban »közömbössé« tette — és ezt a fokot belátható időn belül bizton el fogjuk érni egyszerűen a dolgok kényszere által —, csak akkor állítható a probléma szűkebbre, hogy tudniillik mindkét nemnél együttesen és alkalomadtán sokkal több történhetik, mint amennyit ma a védő erkölcs szükségesnek tart.

A megoldás sokkal mélyebben fekvő kérdésen fordul meg: hisszük-e az erkölcsi érzések haladó erősödését, az emberiségnek belső erkölcsi összhangját.

Ha nem bízunk benne, tehát az ember feltartóztathatatlan emelkedésében, akkor végre úgy is mind-egy, elfajul-e az emberiség, vagy nem.

De ha ez az elmélkedés végbemegy, akkor annak

a pontnak is benne kell lennie, ahol az ember az önmagán való uralkodás, a magában levő erkölcsi összhang által mindazt megint öntudatosan visszaszerzi, amit a meztelen ősemler a maga naiv képzelőtehetségében már egyszer tudott. Ereznie kell magában azt a tehetséget, hogy tántoríthatatlan elhatározása, megingathatatlan önuralommal a másik nem meztelen testét nem erotikus összefüggésben, nem erotikusan is nézi. Azt a jelképet, amelyre az ősemler képzelőtehetségének még szüksége van, emellett nélkülözheti, mert szellemi felfogása éppen a dolgok egész szellemi összefüggésében fekszik.

Hogy ilyen teljesen ártatlan felfogás lehetséges egy megfinomodott kultúrálláspontról, éppen a művészet példája mutatja legvilágosabban. Mióta a mi értelmünkben vett nagy művészet él, ez a művészet az embert arra is iparkodott nevelni, hogy a dolgokat eszményi szépségük szempontjából nézze közvetlen megkívánás nélkül, — egy abszolút meztelen férfit, egy abszolút meztelen nőt, hirtelen erotikus gerjedelem nélkül. Az ártatlanságnak ezt a varázsát a nagy művész árasztotta a laikusba, amennyiben annak szellemi műveltsége egy bizonyos befogadó érettséggel bírt. Maguk a művészek azonban már sokkal többre is vitték. A tiszta, minden egyéb kívánságtól mentes művészet az akarat hatása alatt nyugodtan meg tudta nézni és festeni a valódi meztelen modellt, tehát nemcsak a márványt, de a meleg, meztelen embertestet is.

Egy ilyen rokonvonást az elméleti tudományban is látunk. Az is a vágy felett álló álláspontról tanítja, szemlélést sub specie aeterni, — mint ott a titokzatosan már realizált, de erotikus szervekkel még sem elérhető eszmény nézésében, úgy itt az absztrakt tárgyiség szemléléseiben, — a tisztán objektív létezésnek, amely

szintén elválasztva marad egy titokzatos gyémántfal által erotikus kívánságainktól, mint minden szubjektív szeretetüinktől és gyűlöletüinktől.

Mindezek az utak azt mutatják, hogy a magasabbra emelkedő emberben mindig szilárdabb erők vannak, amelyek, Schopenhauerrel szólva, bennünket tiszta, határozott esetekben a tiszta képzetekre, a tiszta szemléletre központosítanak a vágyakozó akarat teljes lemondása mellett. Ezen a téren megmaradhat a meztelenség anélkül, hogy az erotikum elleni védővonalat megsértenők, tehát az erkölcs veszedelme nélkül. Az volna tehát a feladat, hogy ezt az átlépést lehetővé tegyünk.

Persze a mellékkörülmények még itt is nagy nehézségeket támasztanak, amelyekről nem tudom, hogy számtalan esetben hogyan kerülhetők ma el.

A szellemnek ahoz a magas összhangjához, amely egymaga ezt a megingatlan akaraterőt adhatná, tartozik egy bizonyos általános megnyugvás, az emberben levő ösztönök összhangba hozatala — tehát az erotikus ösztöné is. öntudatosan valamitől csak pillanatokra tudok eltekinteni, ha biztos vagyok benne, hogy az a kellő pillanatban mindenkor rendelkezésemre áll. Ha azonban bármennyire is erőlködöm, meg nem találom, akkor az ilyen követelés előtt, mint túlnehéz előtt, megbénulok, az örökké az utamat fogja keresztezni, üldözni fog úgy, amint én magam is üldözöm. Táplálkozási viszonyaim szép összhangja folytán a festményen levő szőlőt élvezhetem, anélkül, hogy gondolatom támadna, utána nyúlni. A halálosan éhező azonban utána nyúl és ha érzi, hogy sima vászon, ami őt bolondította, haragudni fog.

Az erotikumnak ebben a legkifejezettebb összhang nélküli állapotában szenved a mi kultúremlésünk

óriási része, és ez egyelőre a dolgokat messze kitolja, erős erkölcsi erejükön túl is.

Nem tudnak tárgyilagosaak lenni, mert valamely ösztön a ki nem elégitettséggel túlterhelt lesz. A kultúrember a legtöbb esetben nem az a meggondolatlan ember, aki azt mondja: »mindent a maga idejében« és aki ezután értékeli a vad jelképétől az erkölcsünkig terjedő vonalat, — de az akaratlan aszkéta, akiben ordít az a kívánság, hogy magát csak egyszer is erotikusan kiélhesse és aki minden részen át figyel, nem közeledik-e már ez a várva-várt idő. Ajkait összeszorítva hajol meg az erkölcs előtt, amit forrón kíván és sohasem ér el. Szidja fanatikus égő szemekkel a művészetet, vagy az elfogulatlan tudományt, amelyek tisztaságuk alapján a meztelent vigyázatlanul rehabilitálják, kiabál előttük az erkölcs köpenye után, éppen úgy, ahogy a szegény kiéhezett a festett szőlőt eltakarja, nehogy őt folyton ingerelje, anélkül, hogy tényleg jóllakatná.

Az erkölcsnek igazi szerepét, a tudománynak és művészetnek igazi feladatát még csak nem is ismeri, — nem is ismerheti a szerencsétlen.

Az igazi erkölcs egészségeseknek való diéta. Az igazi művészet emelkedő fejlesztési elv az emberiségben, amely, mint ilyen, természetesen csakis a legegészségesebb és legmagasabb típusnál keletkezhetik. A beteg egyikkel sem tud mit csinálni.

Aki testileg és szellemileg krónikus vértorlódással lép meztelen szobrokkal és képekkel teli múzeumba, az elejétől fogva el van veszve ilyen múzeum »céljaira«. Hogyan állhatna meg az ilyen erkölcsileg az eleven meztelenség előtt! Emberfeletti volna, amit tőle kívánnánk.

A kötelező cölibátus legnagyobb hibáinak egyike

is az volt, hogy ilyen kielégítetleneket teremtett, ilyen örökös erotika után szomjúhozókat, akik nem önként lettek semlegesek, hanem belső bizonytalanság által összeférhetetlenek. Az összeférhetetlenség minden forrása azonban az emberiség emelkedésének alapveszedelme, sokkal nagyobb, mint más vallásos cölibátus, amely legalább egy »eszmének« áldozott és mindig csak parányi számú embert sújtott, míg a mi nyilvános életünkben máig is megmaradt és erőszakolt cölibátus, társadalmi, gazdasági, anyagi, vagy állítólagos szokásbeli okok indokolva, nem elméletileg, de gyakorlatilag ezeket és ezeket terhel.

Oly sokaknál, akik ma erkölcsről, tudományról, művészetéről beszélnek és írnak és akik esetleg még törvények után is kiabálnak ennek a tudománynak és művészetnek a szabadsága ellen, mindig újra látom ezt a vakszerű kísérletet vigyorogni, életüknek ezt a korinthusi menyasszonyát, ki egészséges vérüket szívja.

Itt csak mélyreható sociális javulások segíthetnek. Tőlük függ majd annak megváltoztatása, amit mi társadalmi szokásnak hívunk kisvárosi értelemben. Szerencsére a társadalom haladása alá van vetve a maga igen erős sajátos fejlődési törvényének, mely a természeti erő súlyával jön, ha a megtelt pohár, az egyednek minden félelme és reakciós bölcsesége sem változtat rajtuk. Itt is az emberiség génusza az, amely minden esetben győzedelmeskedik, amint hogy még mindig így történt. Ez maga az emelkedő természet-génusza a maga emberi fokán, innen a természet törvényének súlya.

De a szűkebb gazdasági értelemben vett szociális haladáson kívül még az is szükséges, amit már egy előbbi beszédben érintettem: magának az erotikusnak egy egészen más, magas tisztelete. Ezeket a csoda-

latos jelenségeket, a melyeken az emberiség továbbléte nyugszik, valami szent, belsőleg abszolút tisztának kell elismerni, melynek az erkölcs ugyan előírja a maga idejét az emberi földi mű nagy munkaelosztásában, de amely saját magában az erkölcsös tett teljes magaságán áll, éppen úgy, mint az embernek minden más cselekedete.

A figyelőt utálat fogja el, ha látja a páriának az életét s elgondolja, hogy mily életnek van kitéve a nemi életünk, annak minden kárával. A tudatlanság kezében, mely szégyenből nem mer kérdezni, fekszenek földi halhatatlanságunk koronájának a jelvényei.

Az emberben levő belső összhang, a legnagyobb java, addig lesz kénytelen betegeskedni és szenvedni, míg a koronájában ez a kő nem lesz épp oly fényesre csiszolva, mint a többi valamennyi.

Jövendő álom! De a jövő azért nem álom.

Szegezzük ezt le, hogy a fonalat legalább a legvékonyabb aranytartalomban is egész a messze távolig kibonthassuk, mert ismét megkap egy másik probléma, mely ugyanazon töből ered, nem kisebb fontossággal.

Egy sor felhőt eloszlattál. De tovább forr és fő az emberiség boszorkányüstje, keletkezik és eloszlik a buborék. És kóvályog a kék gőz a széleken, emberi alakot öltve száll tovább a távolba. A kérdés még nincs teljesen kimentve.

A ködből kilép a mohamedán nő. Az eltakarásnak csúcspontja itt el van érve: az arc láthatlan lett a profán szemnek a sűrű fátyol által. Egy vándorló függöny, egy megmozdított kelmehalmaz, amelyben az emberi forma végre egészen elmerült. Mily óriási ellentét a meztelen nővel, mely jelkép gyanánt még csak egy

kagylót hordott! Mily realiztikus lehetett ez az emberiség, amely nem pihent, még csak e szélsőségig nem ért: ama szélsőségig, amely a női test szabad pilléjét egészen merev bábba zárta. És mindezt mint övrendszabályt, hogy a pille csak a maga idejében bújjék elő!

De kövesd a pille természetrajzát még egy kissé tovább. Az nemcsak ruházatának ezzel a hordozható bábjával bír. Beröpül a házába — és azonnal egy még sokkal erélyesebb bábba szorul. E háznak vannak elrácsozott ablakai, elzárt ajtói, herkulesi örök meztelen fegyverrel — te ellened. Mert nem te vagy ennek a pillének a férje. Oda, ahol kibújhat, meztelen emberszárnyait mozgathatja, oda egyáltalában nem tartozol többé. Mert férfi vagy, de nem a férje. E körül az elfátyolozott nő körül egy kettős báb húzódik: az egyik, amely az erotikus nőt általában elválasztja a mindennapi nőtől, a másik, amely még sokkal fontosabb, amely ezt az erotikus nőt ércfalakkal elválasztja a földnek összes hétszázötven milliónyi férfiától, kivéve attól az egytől, aki — az ő férje.

Itt a pillének olyan bebábozásáról van szó, amely az általános szégyen bábállapotából, amint ezt eddig kifejtettük, egymagában nem érthető meg.

* *

Képzeld el ebben az órában egy eszeveszett boszorkányságot. Egy varázslónak parancsszava törjön rá az egész mit sem sejtő kultúrvilágra. Talán egy álmodozó, mint amilyenek ők valamennyien voltak, a rejtett történelem ezen Panercelsusai és Faustjai. A végletekig álmodozott arról, hogy szükséges volna megint a testnek egy tenyésztés általi kiválasztása nálunk is, a szép, erős faj kiválasztása

testi értelemben és hogy egyszer kénytelenek legyünk önmagunkat mezteleneknek látni, hogy megértsük, mily szegények, mily elvadult ruták lettünk kultúr-takaróink alatt, mint a csirázó burgonya a pince éjében. És hirtelen, mágikus lökéssel, mindnyájunk ruhája el volna fújva. Mi lenne ennek az eredménye??

Egy vízió, ahogy művészszemek a halottak feltámasztását elképzelték. De e lelkek felett nem terülne el a halál eltávozottja, megközelíthetetlenje. Egy óriási fehér virág nyílnék hirtelen, — de e virág felett ugyanakkor egy vörös fény is lebegne: a szégyen fénye. És ebben a vörös fényben egész tisztán egyesülne két indok. Egyrészt a szégyen, meztelenül állani az utcán, a profán nyilvánosság előtt általában, másrészt pedig még az a külön szégyen is, meztelenül állani más, mint négy szem előtt: a magunk és egész határozottan kiválasztott lény szemei előtt, amely erre erotikus előjoggal bír.

Ez a szégyen tulajdonképpen felháborodás. Ezt a felháborodást félreismerhetetlenül látnád az összes férfiaknál, akiknek első dolga volna asszonyaikat a többi férfi szeme előtt eltakarni. Az ő asszonyaikat!

A kultúrtörténelem egy egészen határozott pontjában még egy érvnek kellett belejátszani a ruházat után növekedő vágyba és ez a házasság. Két különböző nemű egyén összetartása szűkebb kötelékben a nagy tömegben belül. Férfi és nő nemcsak jelképileg burkolta el a nemét, jelezvén, hogy most nem időszzerű erotikusan gondolkozni, de elburkolták a világ számára is, mint jelképet, hogy testük erotikusan át van adva egy egész határozott egyednek.

Itt egyszerre az új képeknek egész láncolata támad. Erről az oldalról való szégyenburkolás felett nemcsak az erkölcs örködik, az általános szokás, mint absztrakt fogalom és az erkölcsi önfelelőség. Együtt örködik a másik választott egyén szeme is — az a féltékeny szem, amely minden más emberben ellenséget lát, amint ő is e férfi, vagy nő előtt erotikus gondolatokat mutat, és amelyek ezt a férfit vagy nőt mint hűtelent széjjeltépnék, ha egy más embert, úgy mint őt, erotikusan fogadni akarnának.

Ezen a helyen tűnt fel az az eszme, hogy a szégyenzárból a nemi részek egy valódi biztonsági zárát alkossák, még pedig a másoknak szánt biztonsági zárt.

Még a kultúra magaslatán is találni az asszonyok erényéről csodálatos meséket. A lovag a keresztes háborúba megy, de felesége otthon addig egy vasból, vagy ezüsből való övet kénytelen hordani, amely a bejárót egy kis parányi nyílás kivételével szorosan elzárja és amelynek zárához egyedül a keresztes férj bírja a kulcsot. Nem egy monda töredéke röpködhetett készséges képzelőtehetség szárnyam ezekben a történetkében. De már korán gyökeret ver a népekben, mint szilárd igazság a szűzhártya felfogásában egy áramlat, mely szintén innen ered.

Itt ezt a hártycskát belevonja az ember a jogosulatlan előtt kívánt elzáró célba. Az a gondolat, hogy a nő erotikusan csak egy férfié legyen, kifejlődött visszahatólag is: hogy születésnapjától kezdve is csak egy férfi számára legyen fenntartva. Ha azonban csak érettebb korban ismerkedik meg vele, mi biztosítja az érintetlen múltat? Itt a féltékenység a paiányi zárótáblácskában, amiben a józan ész csak akadályt, felesleges komplikációt látott, hirtelen bizonyítványt, megbecsülhetetlen okmányt vélt fel

ismerhetni. Ha nem vérzett a nyílásba való első behatolásakor, ez a múlt nem volt többé tiszta.

Ünnepélyes szokások veszik körül ezt egész sereg népnél. A nászágy lepedőjének vörös csöppecskéje szent jellé válik. Olyan fontos, oly igazán szent, hogy még a nyilvánosságot sem kell többé elkerülni. A keleti kultúrnépeknél sokszor barátokból és rokonokból álló külön becsületbíróság alakul, hogy ezt a jelt hitelesen tanúsítsa. Ha a zulukaffereknél a vitorlácska nem akar megjelenni, akkor a menyasszony testvére, vagy atyja büntetésből egy ökröt fizet a férjnek. Mózes törvényében a nem ártatlan menyasszonyt megkövezik.

Ilyen szokások miatt végre ezért a hártýácskáért egész népek leány világát halálfélelem fogja el. A túljó természeti elzárás helyébe mesterséges műveletek lépnek, hogy pótolják azt, ami már elveszett. Perzsiában, ahol a férjnek minden körülmény közt megvan a joga, hogy feleségét még a nászój után is elkergethesse, ha kételyei vannak, a készséges sebész az elvirult leánynak mesterségesen összevarrja a szeméremajkakat egy könnyen szakadó varrással. Vagy egy vérrel itatott szivacsát tesznek titokban a hüvelybe. Ilyen ámítások tudvalevően egészen az európai kultúráig érnek. Ami az egész dolognak igazán tragikus színezetet ad, az az a bizonyos tény, hogy a szűzhártya homályos ingadozó természeti bizonyíték, ami azt a bizalmat abban a mértékben, amint ott várják, meg sem érdemli. Amint sokszor ott záródik, ahol nem kellene, úgy nem is olyan ritkán puhának és lazának mutatkozik és az aktus alatt félretolható szakadás nélkül így gyanút ébreszt ott, ahol a legkisebb ok sem forog fenn. A jövő emberiség áldani fogja azt a napot, amelyen hűsre és hitre, er-

kölcsi logikára építheti következtetéseit, amennyiben erre még szüksége lesz. — de eltekinthet egy vércsepp szerencsétlen istenítéletétől.

Az afrikai szerecseneknél, akiknél a természetnek már a körülmetélésnél is karddal és késsel akarnak segíteni, ennél a partnál sem rettentek vissza a legfélelmetesebb eszközöktől, hogy biztosságot nyerjenek. A leánynak úgynevezett infubalitióját találták ki.

Már mint gyermek, vagy legalább ha a nemi érettség közeledik, a leányt rettenetes műtétnek vetik alá: a nemi bejárást mesterségesen összevarrják egészen a legszükségesebb parányi nyílásig. Megelőzi ezt egy körülmetélés, mely szabad sebszéleket létesít. Ezeket a sebszéleket vagy hosszasan tartó befűzés által szoros kötésben úgy elosztják, hogy ezentúl egy természetes varrat összeköti őket és a rést zárja, vagy egyenesen egy rendes varrat képződik a legdurvább sebészeti eszközök és a legbarbárabb kínzások mellett. Ha végre évek után az igazi lakodalom közeledik, akkor hasonló kínok közt ezt a tolózárt előbb mesterségesen ismét ki kell nyitni. A férfi szerv maga persze erre a munkára nem képes. Az igazi lakodalmat megint megelőzi egy kínzás. A törzs vénasszonyai fából, vagy agyagból csöveket készítenek, a férfitag képmását, de pontosan a völegény által adott egyéni méretek szerint. Ezzel annyit tágítanak, hogy éppen csak ez a kiválasztott végezheti a lakodalmi aktust. Csak, ha már a lebetegedés közeledik, törlik be a bejárást teljes szélességében. De a szülési aktus után azonnal egy új elvarrást készítenek, amely a szoptatás idejére a szűz állapotát ismét helyreállítja.

Erre következik, mihelyt a férj újra jogaiba lép, a tágító műtét. Ez így megy éveken át, ha a férfi ehez ragaszkodik.

Egész közép- és északkeleti Afrikára kiterjed ez a félelmetes szokás: a gallasoknál, somáliknál, Mas-suában és a beduinoknál Chartumtól északra és Kor-dofánban. Bizonyára a legborzasztóbb képek közé tartozik a nő szenvedése történetében ezen a földön. Az idegen megfigyelőknek ilyenkor mindig a nő le-alacsonyítása volt a legerősebb benyomása. De itt is alapjában ismét csak az ember őserős viaskodása látszik; az önmagával való titáni viaskodás saját természetével, az a kísérlet, hogy kívánságait, esz-ményeit, erkölcsszabályait a saját testébe belevesse, mint ahogy a tetoválást belekarcolják a bőrbe.

Elmeséltem egy alacsonyfokú rákszerű állatnak, a pinceráknak történetét. Ott létesített a természet felváltva ilyen elzárásokat és gátasokat. Olyan, mintha az ember tapogatózva ide igyekezne, de milyen eszközökkel!

És mégis; ha látjuk, mily eszközöket használ a természet, hogy céljait elérje, mint vándorol ránga-tózó, elkínzott testek, agyonzúzott tetemek, elperzselt, megfagyott platenákon keresztül, — akkor az ember-től sem lehet túlsókat kívánni eszközeinek meg-választásában, — hisz maga is csak egy tény, egy szerep, ennek a természetnek egy produktuma. Ez a természet mind magasabbra és magasabbra hág a maga útján. És végtére az emberben is e vérgőzön és sebeken keresztül egy tisztább, összhangzatosabb erkölcsi törvény utáni vágy támad.

Ezek a szegény infibulált leányok a közbeeső állomások, ők annak az eszmének a szélsőségei, hogy az abszolút testelzárással nemcsak az egyedi erotikái odaadás, hanem ennek az odaadásnak erkölce is meg-menthető.

A házasságig tartó abszolút tisztaságot követeltek

a nőtől. Itt megállapodott az erkölcs, mert szembe került a gyarlósággal. Hogyan tartható meg ez a tisztaság a másik nemmel való folytonos érintkezés közben mindenféle intimitásban? Ennek az ellentétnek az oltára előtt ismét keresztre verték a gyarló embert: a szerelem útja, mely magasabb erkölcsi álláspontra törekedett, megint kés alá kerül.

Ha a fekete lányok millióira gondolunk, akik mind ilyen nehéz, fájdalmas, mélyen megszegyenítő műtétnek alá vannak vetve, önkéntelenül az a gondolatunk támad: milyen ördögi súlya lehetett magában véve egy ilyen eszmének, mint itt a szüziességnek, az emberi agyvelőben. Ennek az erőnek a lehelletét érezzük egy ilyen, örült úton, ahol a vihar megfeneklett és tényleg nem száguldhat tovább.

De volt még valami minden tekintetben elragadó, ami itt közrejátszott.

Hogy ezt teljes nagyságában felfoghassuk, az emberiség régi szerelmi bibliájában egy másik lapot kell felütnünk, amely ebben az egész utolsó szemlélésben tulajdonképpen már mellettünk állott.

Ez az emberi házasság története.

A házasság nem az emberek találmánya. Idősebb az, mint az ember. Az állat találta fel az embert. De mielőtt erre rájött volna, sokkal előbb feltalálta a házasságot.

Itt van újra a mészkőbeli barlang, a modern kutatás e paradicsomképe. A tűzhelyláng vörös fénye meztelen embertestek felett izzik. Kint a jégkorszak gleccserjei fénylenek csillagfényben és zug a szélvész. Volt-e már e korszak előtt valami, ami házasságunkhoz hasonlított?

Minket az ma nem érint, hogy házasság nélkül is elgondoljuk az ősembert.

Ha a házasság »örök intézményéről« érchangú szavakat hallunk, megmozdul bennünk egy csendes, becsületes szerénység. Hisz az ember nem örökös, valamikor állat volt. Hal és féreg. Mit változtat ezen, ha a házasságot valahol hozzáillesztjük. Valamikor az is csak keletkezett.

Most mérjük tekintetünkkel. Ott vagyunk az embernél, de még az állati lét határán. Csak imént hullott el régi majomszőre. Igazán már itt is tulajdonítsunk neki olyan látszólag bonyolult fogalmat, mint a »házasságot?«

A barlang meleg belsejében ott ül a meztelen csoport a tűz körül, férfiak és nők. Prédát ejtettek, egy mammutot fogtak egy gödörben, ijakkal lőtték agyon a gödör széléről. Hosszas koplalás után megint valamennyien jóllaktak. Vérük izzik a melegtől és fiatal erőtől. Így mozdul meg a leghatalmasabb ösztön. Évezredek választják el ezt a napot a szilárd emberi szerelmi törvények legrégebb hagyományaitól. Mily közel fekszik elgondolni, hogy valamennyi valamennyivel szabadon ölelkezik. Valamely átvett szabály szelleme nem hat zavarólag a forró helyiségben. Csak az ősrégi szerelmi parancs maga. Hol lennének itt korlátok? Éppen úgy, mint az állatok, ők is kitombolhatták magukat, választás nélkül, rendetlenül, csak csirákat ültetve sötét ösztönből, hogy az emberiség ne haljon ki ismét, miután már végre itt volt, — mint az egynapos legyek, mint a heringek az ő nagy nemi éjszakai reszketéseikben ...

Mint az állatok! Ez annyira valószínűen hangzik.

Itt eszembe jut egy történet, melytől nem akarlak megfosztani. Volt egyszer Ceylon-szigetén egy főnök

Ez a történet az újabb időben játszik és emberünk feltétlenül a házasság bizonyos fogalmán belül élt. De soknejű volt, az ország szokása szerint, tehát több felesége volt. A sziget őserdeiben barangolva, elérkezik a Veddákhoz, ahoz a sokkal ősrégibb, törpe, a kultúra barátainak látszólagosan igen közeli néptöredékhez. Úgy érezte, mintha mi a jégkorszak határán levő Schussenriedenek és Taubenbacherek közé kerülnénk. Az embernek nemi életét nézve, olyant észlel, ami meglepi, mert mindenkinek csak egy felesége van, akitől csak a halál választja el. Hallatlan, — hisz ezek tisztán úgy élnek, mint a vandenu majmok.«

E történetet két oly ember tekintélye erősíti meg, mint Lubbock János és Darwin Károly.

Legfontosabb tartalma az, hogy a paradicsomsziget e fia magának határozottan más véleményt alkotott arról, hogy a szerelmi élet szempontjából mit jelent az, mint a majom, tehát mint egy állat élni. Neki ez monogamikus szigorúsággal való házasságot jelent. Ha a maga vandenu majmára gondol, a fekete legényre, hosszú fehér patriárkaszakállal az erdőnek ágain, akkor olyan állatpárra gondol, amely feltűnő következetességgel a páros élethez ragaszkodik. És egy embertörzsnek bonhcnizmusát abból a szempontból nézi, hogy közel áll ily vandenu-szokáshoz.

De a dolog lényege elől most már nem lehet kitérni: ennek a főnöknek a maga szempontjából igaza van.

Ha a mi schussenriedi kőkorszakbeli embereinkről azt akarjuk mondani: ők szerelmi élet szempontjából úgy éltek, mint »az állatok« — akkor figyeljünk meg egynéhány állatpéldányt, hogy arra az eredményre jussunk: éppen az nevezhető állati életnek, ha két egyed a legkifejezettebb, legszorosabb, leghűségesebb

házasságban él élete végéig. Barlangjuk körül egy egész sereg magasfejlettségű állat élt, amelynek éppen ilyen nemi élete volt. Ma is élnek még és éppen ügyelnek, az állatok általánosan érvényben levő maradiságával. Itt tehát közvetlenül következtethetünk és tanúsíthatunk, még pedig nem csak többé-kevésbbé valószínű következtetésekkel. Még csak a »házasság« szót kell tisztázni, amely ma oly költőileg akar kezeinkből kisiklani. Ennek a szónak az állandó jelentése érdekel, a legrégebb értelmétől a plébános kézikönyvéig és az anyakönyvvezetőig. Hallom egy plébános beszédjét. Legyetek most már férj és feleség. Ez azt jelenti, egy asztalotok és egy ágyatok legyen. Feltétlenül húék maradtok egymáshoz az utolsó lehelletig. Ahová az egyik megy, a másik oda követi. Veszedelemben úgy összeálltuk mint egy test. Házasságtokból gyermekek sarjadzanak. Gondoskodtok róluk közösen egész az önfeláldozásig. Mindegyikük közös, egyformán kedves, szent. Ha így cselekedtek, isten áldása lesz rajtatok, — a világlogika áldása.

Épp ez a házasság az, amelyet bizonyos helyeken az állat már akkor ismer, amikor az ember még csak keletkezett.

Az előzményeknek, az állati szükségleteknek egész határozott láncolata vezetett ide.

* *

Tudod-e, milyen mesterműveket létesített a természet kezdetben a nemek elválasztására? Itt egy hímet, ott egy nőtényt. Mindegyik egészben a leg-
tökéletesebben kidolgozott egyed. Csak a nem tekintetében volt mindegyik egy fél. A nemi aktushoz szorosan egymás mellé kellett kerülniök. Az ondóömlés pillanataért mindkettőnek egy pillanatra egy

magasabb egyedben kellett összeforni. Egy pillanatra! Igen, ez volt a kezdet. De ezen a ponton a gép hamarosan tovább futott és a kisujjánál fogva az egész kart kívánta.

Egy hím és egy nőstény egyszer életükben kerülnek össze a közösülési aktushoz. Ennél a petéket megtermékenyítik és egyszersmind lerakják. Ezután mindkét állat elhal.

Ennek a vonalnak ez az ősfoka. Jól ismerjük: az egynapos légy ez. Mivel csak két egyedről, egyáltalában csak egyetlen egy aktusról van szó, úgy itt látszólag valami monogamikus fekszik, de a valóságban ezen értelemben minden egyes szerelmi aktus monogamikus és emellett házasságról még szó sincsen.

Második fok: a hím és a nőstény még az aktus után is tovább él és azonnal, vagy későbbben bírnak azzal az erővel, hogy az aktust még egyszer és többször végrehajtsák. Ebben az esetben a dologból kifolyólag egyelőre nincs ok, hogy minden új nőstény a hímre nézve valóságban is újat jelentsen és fordítva. Úgy szólván nincs erotikus emlékezés és ezzel most már éppen valami házasságfélének semmi nyoma.

De csak lassan: a harmadik fok az »azonnal vagy későbbnél« kezdődik. Ha a nemi érintkezést nem is követi többé a kimerülés halála, mégis követi egy bizonyos erőhianyatlás, amelynek megnövekedésre van szüksége, tehát időt igényel. A nősténynél még hozzájárul éhez, hogy a szülés és az ivadék gondozása ismét egy újabb időközt jelent. Röviden, egy ismert jelenséget látunk bekövetkezni: a nemi érintkezés ideje nem tart egész éven át, hanem közbeeső szünetekkel van szabályozva. Fellépnek a szilárd »érintkezési időszakok«, sokszor csak évenként egyszer. Ebben az időszakban egyesülnek hímek és nőstények.

Ha az időszak elmúlt, örökre széjjelmennek. A következő évben előlről kezdődik a játék, de mennyi minden történt eközben. A régi egyedek, mindenütt szétszórva, újakkal, új szerelmi örömekre egyesülnek. És így tovább. Még itt sincs semmi nyoma a házasságnak.

De itt már figyelemreméltó új vonást látunk.

Legalább is már ezen a fokon az érintkezési időszakban nem választja az egyed válogatás nélkül majd ezt, majd am azt.

Szükség lehet nőstényekben épp úgy, mint hímeiben. Akkor boldog a hím, ha az egész érintkezési időszakban csak egy nősténye van és szívósan ragaszkodik hozzá, ritkasága miatt. Hevesen védelmezi, más hímeikkel szembeszáll lángoló féltékenységben. Ekkor aztán érvényesül a paradicsommadár értelmében vett szerelmi választás. A legerősebb, legfel-tűnőbb, legszebb hím, vagy nőstény előnyben fog részesülni és ez is a kiválasztottak szívós összetartását eredményezi az egész érintkezési időszakra, a ritkasághoz most már az egyéni érték is hozzájárul. Szigorúan véve, ez már ott kezdődik, ahol többször visszatérő érintkezési időszakról még szó sincs. Így az éjjeli pilléinknél, amelyek valamennyien kevesebb nősténnyel bírnak, mint hímmel, már a számszerű ritkaság is figyelemreméltó és éppen (valamennyi pillének magas rhythmotropizmus mellett) ezért kisebb fontosságú a »legszebb« egyed esztétikusan erotikus választása. Ennek a jelenségnek az alapján mondhatjuk, hogy az érintkezési időszakban csak egy hím egyesül mindenkor egy-egy nősténnyel, de ez még nem jelent házasságot. A döntő mégis az, hogy az érintkezési időszakból még sem lesz házasság, mert ez az érintkezés hamar elmúlik, jön a hosszú interregnum,

melyben semmi sem tartja őket össze, majd jön az új közösülési idő, új választással.

»Mily távol van, ami valamikor az enyém volt« hangzik, a régi egyedek elszéledtek és elfelejtették egymást. Alapjában véve az egész csak egyedi választás nemi érintkezés céljából, semmi egyéb. A következő magassági vonal abban a mondatban keresendő: »hosszu interregnum, melyben kettőjüket semmi sem tartja vissza.« Ez az interregnum egy napon mégis gondoskodik valami összetartásról.

A negyedik fok ugyanis egészen más okból keletkezik, mint az érintkezés. Emlékezzünk vissza a pókra és tüsképókra. A fiataloknak ápolás kell! A két öregnek egyikét itt azonnal bevonják az interregnum egy részére.

A póknál a nőstény, a pikónál a hím. De ha a követelmények növekednek, mind a két félre szükség van. A hím és a nőstény, amelyek az érintkezést elvégezték, ezen időn túl is kénytelenek együtt maradni. Fészket kell építeni, eledelt kell szerezni, a szülő anyát és a gyámoltalan fiókákat védelmezni. Ezek a feladatok részben visszanyúlnak az érintkezési időszakba, s ezeket csak egy és ugyanaz a pár végezheti. A kötelességek egész tömege hárul minden oldalról a házasságra. Ez az állapot már határozottan házassághoz hasonlít. A bármikor felbontható házasság egy neme.

A fiatalok együttes ápolása eltart a következő érintkezési időszakig. Mi fog történni? Ők akkor is együtt maradnak. Közreműködik ilyenkor a szokás is. Elvégre nemcsak a szerelmi mámor hozta őket össze a közös időszakban, de valami határozó és tartósabb is: a közös munka. A madár továbbá így gondolkozhatik: hátha nem találok jobbat; lehetséges, hogy egészen pártában maradok, ha ezt most el-

engedem. Hogy ezt a madár maga gondolja-e így öntudatosan, vagy (az ösztönről való felfogásod szerint) benne működik-e valami így öntudatlanul, rád bízom. A végeredmény mindenesetre az, hogy a házassági szerződés hallgatagon az új érintkezési negyedre is kiterjed. Ez az érintkezési időszak ismét ivadékokat hoz és ezzel a dolog ismét a régi kerékvágásba jut. Az időszaki házasságból egyszerűen tartós házasság lesz. Ha meg akarod alkotni az egész képet, marad még együttlét a szaporodási időn túl, ahol az érintkezési időszakok megszűnnek. Hogy ezt is megismerjük, gondoljunk a kis selyemmajmokra, vagy a papagályok közt a kedves inseparables-ekre: itt láthatunk olyan párokat, amelyek a közös szerelem és a fiatalok ápolásán kívül annyira rászoktak az átkarolásra, nyomkodásra, kölcsönös melegre, együttálásra, hogy ilyen párokat nem lehet többé elválasztani, hacsak meg nem öljük mind a kettőt.

Ezzel az ötödik fokkal azonban már a csúcson vagyunk: a legszigorúbb értelemben vett házasságnál. És mégis még mindkét lábunkkal szilárdan állunk az állatorszámban, tehát az emberen alul.

Hogy ne maradjunk pusztán az állításnál, még egy pár rövid példát akarok felhozni ez utolsó fok bizonyítására.

* *

A legszebb példát az utolsó és legmagasabb fok már kész befejezéséhez a madarak szolgáltatják.

Az emberrel és az emlőssel szemben a madár jelentősen alacsonyabb fokú állat. A csúszó-mászó típus csúcса, a gyík legmagasabb teljesítménye, a mely megtollasodott, legnagyobb mértékben melegvérű és szellemileg igen élénk lett. E madárnál nem

kivétel a szigorúan monogamikus házasság élethossziglan, hanem szabály, melyen egyes kivételek nem változtatnak.

Ennek a házasságnak a benyomását természetesen nem szabad elhomályosítani szélső eszményi követelésekkel, amelyek a legmagasabb kultúremlernél is oly kevésbé válnak be. A jog minden fegyverével, a vallásos felmagasztaltság minden szentesítésével, az erkölcs minden lángjával körülvett »házasság« csakugyan szintén csak cölöpépítményt képez a hűtenség, a zavarások, eszményelhomályosítások, mindenmű erőszakos szakadások széles tengerében.

Ez így van és mindig így is volt. A nőstény madár is sok esetben hűtelen, házassága sokszor megszakad, az özvegy hamarabb vigasztalódik, mint a hires ephesusbeli. De ez mellékes: minden intézménynek általános törekenysége. A tömegben mindennek dacára föltétlenül diadalmaskodik a madár monogamikus tartós házassága.

A legcsekélyebb gondolkozás mutatja, hogy annak a skálának az értelmében éppen a madárnak kellett erre a házasságra eljutni.

A gyíktól vette át azt a szokást, hogy tojásait még külsőleg lerakja. Csak a tojás vastag mészburkolata alatt fejlődött a fióka, az anyatesten kívül. De ennek a madáranyának valami különös tulajdonsága volt: a melegsége, mondhatnók, hogy a belső fűtés. A természetnek ezen a fokon nem sikerült ezt a fűtést már a tojásba úgy belevinnie, hogy ez magamat felülről fűtse és ezért a szülői test által akar melegedni. Az állat abbéli szükséglete, hogy kotolva tojásaira üljön, létesítette fészket. A strucc éppen úgy, mint a teknősbéka, tojásait egyszerű homokgödörbe rakja és legalább a kotlás szüneteiben ennek

a homoknak a melegét használja fel kotlókályhának. A nyári éjben tovasurranó kis kecskefejő egyszerűen a bozóttakarta erdőalja egy rejtett zugát választja fészkelőhelynek; fészkepítést még nem ismer. De ezután már lépésről-lépésre emelkedik a haladás. Ez a földbe egy kis teknőt váj, amaz már maga is valamicske bozótot kapar össze. A vadréce már néhány puha tollal béleli ki — ez a dunnalúdnál már valószínűségi pihés ágygyá válik. A pingvin a teknőt feneke felé csövé mélyíti, végre a házinyúl földalatti vacokká. A parti fecske, a szép jégmadár és a boldog méhkapó többet is tud, mint kígyószerűen a mélybe menni: mély csöveket váj a folyampart falába. De a madár birodalma a levegő.

Keresi tehát magasan a fa ágai közt a maga helyét, odaviszi pompás szervével, a csőrével a gödör rözsetöltelékét, míg az örvös galamb és gerlice fészke egyelőre durván lebeg lombos búvóhelyén. A szél el akarja szakítani a laza építményt, de egy természetes ragasztószer odaerősítette: a madárganéj. Ezt megéri a szarka: a ganéjt kidobja, de nedves földet hord bele és ezzel ragasztja meg fészket. Miután a csőre az, a mely a földet hozza, nyál folyik rá és úgy tesz hozzá természetes ragasztószert. Tehát köröskörül bejuttatja az éneklő rigó a fűzfák összerágott, rothadt fájából való morzsát és ragaszt fészkeknek belőle erős falat. Az alangán pedig, az indiai fecske, köpködésgyakorlatában annyira viszi, hogy végre az egész fészkek nyálból épül fel, — éppen ezt a fészket választotta az ember eledelül. Időközben a többi fecske rendszeresen agyagból tanult falazni és Amerika gölöncsérmadara már kétkamrás házacskát falaz. A harkály csöveket váj a fa tövébe, mint a jégmadár a part falába. Ilyen faodúban költ aztán

a nagy szarumadár nőténye, de hogy ott valaki ne zavarhassa, a hím a nyílást agyaggal befalazza, parányi kis nyílást hagyva, melyen át a börtönben levő apácát eteti. A kicsinyek legkisebbjei, melyeknek csőröcskéje a legügyesebb, a fűrást, köpködést és falazást egészen elhagyják. Ezek zöld golyóvá építik fészüket egy kis bejárással, mint az ökörszem. Cölöpépítményképpen nádszálak közé építik a víz tükre fölé, mint a nádi veréb, hogy nagyobb emlős ne férközhessen hozzá. Szabóvá válik, amely csőrét tű gyanánt használja és finom, magacsavarta fonallakkal összeilleszti az átszúrt leveleket úgy, hogy a fészek rendszeresen összevarrt levéltokban van, melyet az eleven levélszárak szabadon hordanak. Végül takácsokká válnak, melyek gyapotból és hánscsóból díszes függőkosárkát, zacskót és üveget fonnak, melyek meredeken lecsüngnek a víz felett az ág szabad végéről, szintén bámulatosan megvédve az ellenség ellen.

Ebben a fészekben bújnak ki a fiókák a tojásból, számtalan esetben teljesen gyámoltalanul, csak eleség után kiabálva éjjel-nappal. Ezt is az öreg állatnak kell idehordania szünetlen munkával. És még tanítani is kell a fiatal madarat.

Semmi kétség, óriási munkát igényel mindez. Már a fészeképítés megkívánja mindkettejük működését. Ha a nőtény kotlik, a hímnek etetni kell a párját, vagy ebédközöket kell neki engedni, amikor ő maga fedi el a tojásokat. Ha itt vannak a fiókák, mindkettőnek egyesülten hordania kell az eledelt. Ebben az iskolában igazán nem csoda, ha az a kettő, mely egymást választotta, mint igazi házaspár egymáshoz is szokik.

A bábapapagájoknál mindkettő akarata és tette között a legteljesebb összhang uralkodik; ha az egyik

eszik, a másik is azt cselekszi; ha fürdik emez, a másik elkíséri; ha kiabál a hím, a nőstény is vele kiabál; megbetegszik az egyik, a másik eteti; és ha bármennyien is sereglettek össze egy fán, az összetartozó párok sohasem válnak el egymástól.«

A legóriásibb papagájok, az avarosok egy párjából egy vadász a nőstényt lelőtte és lova nyergére akasztotta. A hím követte a lovast egész a város közepén levő házáig, reávetette magát ott holt társára és több napon át nem volt elűzhető. Kézzelel fogatta meg magát és végtére foglyul maradt ott az embereknél.

Ha az aranyharkályok Észak-Amerikában szerencsésen megházasodtak, meséli Audubon, e páratlan leíró, minden pár azonnal egy fatörzset kezd kivájni, hogy oly lakást építsen, amely nekik és fiókáiknak megfelel. Mindkettő a legnagyobb igyekezettel és, úgy látszik, a legnagyobb élvezettel dolgozik. Ha a hím el van foglalva, a felesége szorosán melléje fura-kodik és szerencsét kíván neki minden forgácshoz, melyet csőrével a levegőbe hajigál. Ha pihen, úgy látszik, a legkedvesebben beszélget vele és ha elfáradt, felváltja. Ily módon kölcsönös megerőltetéssel az odút hamarosan kivésik és befejezik. Most az ágon cirógatják egymást, valóságos élvezettel másznak a fák törzsén fölfelé, vagy körüle, csőrükkel elhalt ágakon dobolnak, elkergetik rokonaikat, a vörös-fejúeket, védelmezik fészüket a biborseregélyek ellen, nevetnek és kacagnak közbe.

Aki tudja, hogy a madárban egyáltalában mily erős összetartozási érzés van, az nem fog csodálkozni egy pillanatig sem, hogy ez a házas életközösség az erotikumon túl is melegítő lánggá éleszti őket. A veresbegy történetére kell gondolni, melyet Brehm saját tapasztalatai alapján közöl: »Két hím veresbegy,

melyet szülőfalumban egy kalitkában tartottak, állandóan torzsalkodásban és veszekedésben élt, irigykedtek minden falatért, látszólag még a levegőért is, melyet közösen élveztek, a legerősebben csipkedték egymást, dühösen kergetőztek a nekik szánt helyiségben. Egy alkalommal az egyik valamely szerencsétlen véletlen folytán lábát törte. Ez órától fogva minden harcnak vége volt. Az egészséges hím elfelejtette haragját, résztvevően gondjaiba vette a fájdalomgyötörte beteget, eleséget hordott neki és a leggondosabban ápolta. Az eltörött láb meggyógyult, a beteg hím megint erőhöz tért, de a közte és jóltevője közt folyt civakodás mindenkorra megszűnt.«

Vagy a másik kedves veresbegy-novella, Suellnél, melyben a hím, fiókaival a fészekben megfogva, előbb a maga költését neveli fel a szobában és aztán még egy másik, idegen fészekét is.

Ilyen alapok mellett, két egyed örömének és bánatának ily élethosszigan való megosztása mellett okvetlenül létrehozza a házasságot is minden kedélyhullámozásával együtt.

Mélyen a földben, a régi kertkerítés alatt, ahol a pók szerelmi életét figyeltük, terül el, profán szemektől elrejtve, egy titokzatos eszkimó-építmény. Ott sűrög-forog szabad óráiban egy fekete remete, akit munkaidejéből jól ismerünk. Ez a vakondok.

Messze ettől a búvóhelytől halmot halom után túr fel zöld rétegben. Az ő vadászterülete ez s ezekben a gyorsan vájt földalatti folyosókban cserkészik. Helyenkint a felesleges anyag egy terhét feldobja, emellett egyszersmind tiszta levegőt juttat katakombáiba. Amit ilyen körutak alkalmával talál, azt meg-

fogja és haragos fogával szétzúzza: gilisztát, tücsköt és pajort. Az erdei siklónak azonnal beleharap a ruhájába, a szegény békát hirtelen a lábánál fogva rántja le a sülyesztőbe. De ha jóllakott és elfáradt a vadászatban, akkor egy különös alakú és szerkezetű állandó folyosóba vonul, amely ötven méter hosszú is lehet. Csak ennek a nagy futófolyosónak végén fekszik a tulajdonképpeni házacskája, az említett eszkimó-építmény.

Főalkatrésze egy gömbölyded kamara, puhán kibélelve, mint egy lágy fészek, zsenge rozs, moha és gyökérrostokkal.

E tanya körül terül el egy folyosóból álló igen elmés gyűrűsorozat a megszokás és észrevétlen eltávozás céljaira. Mindenekelőtt három cső sugárzik ki ebből a kamarából, melyeket a lakótanya felett egy kis kör-csatorna gyűrűszerűleg egyesít. E felső gyűrűből azonban hat közbenső cső vezet lefelé egy nagyobb kör-csatornába, mely a kisebbel párhuzamos, de mélyebben, éppen a kamara szintjében fut körül. Ebből a nagy gyűrűből megint tíz új cső vezet ki, látszólag egészen távoli irányba. De tovább követve ezeket, majdnem mind elhajlik és a végén, mint egy elgömbült folyamháló, a leghosszabba torkol, amely maga aztán igazán mind tovább és tovább vezet és tulajdonképpen nem más, mint az a futócső, mely óriási kiterjedésében a réti vadászterülethez vezet. De ebben a külső csatornában még egy sülyesztő nyílás van, egy olyan cső, amely a kamara fenekéből függélyesen levezet és hosszú ívben szintén ide torkol. Ennek az agyafűrt titkos folyosónak bejárata közvetlenül a vakond vánkosságja alatt fekszik. Ha hivatlan nyitja meg a kamrát felülről, akkor az öreg mohavánkosságait félretolja és köztük egyszerűen a

mélységbe zuhan, eléri egy bukfencsel és egy irányváltozással a görbe ágon át futó folyosóját és elszárguldozik ott már a maga ötvenméternyi folyosóján látatlanul, míg az otromba ásó fenn utána túr.

Ez a vakondok a maga várában az alacsony emlősök világában csodálatos példa a mi negyedik számú állomásunkhoz a házasság genezisében. Tartós házasságot még nem ismer, de ennek ellenében: időleges házasságot, egyéni választást és a legörültebb féltékenységet.

Nem hiába tanyázik a pókkerítés alatt. Házasságon kívüli idejében, hím úgy mint nőstény, a legellenségesebb remete és saját népének gyűlölője. Mindegy, akár hím, akár nőstény. Ha csöveiben másik vakondra bukkan, minden körülmények közt vad küzdelem lesz belőle, ha nem élet-halál harc. Ha bír vele, hát egyszerűen felfalja a másikat Itt ugyanaz történik, mint a póknál: az erősebb Ádám lelki ismeretfurdalás nélkül beleharap a gyengébb Évába és fordítva. De egyben megelőzi a pókot: egész határozottan ismeri a különbséget étel és szerelem között.

Ha szerelmi bundájába öltözik, jól tudja, hányat ütött az óra. Ádám úgy, mint Éva kivonulnak magányos építményeikből a távolba, ama határozott kívánsággal, hogy egymással találkozzanak. Olyan feltétlenül könnyen éppen nem megy a dolog. Több ugyanis az Ádám, mint az Éva. És ha Ádám Ádámra akad ilyen napokban, akkor az ellenszenv még fokozódik, hisz vetélytárssal van dolga. De mondjuk, hogy a szerencse kedvez: a hosszú futófolyosóban nekiszalad Ádám egy valódi Évának. A ritkaság dönt: vagy ez lesz a felesége, vagy senki. Ám a nő előtt így, előre, ez nem szokott ilyen magától értetődő dolog lenni. Elmegy ugyan vele, de közben bizonyos istenítéletet vár. Vagy az ő odújába megy vele, vagy

a magáéba ereszti be. A hím mindenkor az erősebb, egyszerűen megszökni előle tehát nem tud. Elvégre ezt ő maga sem akarja, hiszen férjre mégis csak találni akar. Azonban okvetlenül igazolásra van szükség, hogy igazi és valódi férfi, hogy nemének mintapéldánya. És ehhez nem szokott késni az alkalom.

Alig hogy Ádám Éva kisasszonyt némi gorombasággal (régi remeteszokása még nem egyhamar finomul) fészkébe hajtotta, rögtön hozzákezd fészkéből kiindulólag újfajta külön csöveket ásni a távolba, melyek azonban a házban levőktől abban különböznek, hogy hátul falban végződnek, mint egy zsák, melyet valamivel meg kell tölteni. És erre legtöbbször hamarosan megjön az idő.

Valamilyen kedves illat által, mely a menyasszonyból árad, vagy más okból, a hír hamar el szokott terjedni egyéb bolyongó férfi vakondok között, hogy ebben az építményben egy frissen szerzett nőstény található. Egy ilyen bolygó lovag tehát hamarosan megtámadja a szerelmi várat, a külső járatokban megjelenve és lár-mázva. Mindjárt benn lesz, itt gyorsan kell cselekedni.

Ádamban örült féltékenység támad. Fel és ki a harcra. De a várnak sajátos építése szerint annyi vészkijárata van, hogy valamennyitől félni kell. Míg hölgyéért vív, ezt nem őrizheti. Hátha most megszökik? Vagy ha éppen ebben a pillanatban egy harmadik lovag vonul be? A szorultságban tehát a menyasszonyt kíméletlenül az új zsákutcák egyikébe tolja és a szobába való bejárást mögötte szorosan eltorlaszolja, betömi, felismerhetetlenné teszi. Most már jöhet a vetélytárs. Jön is és megkezdődik a párbaj. Ebben a párbajban az egyéni testi erő félreismerhetetlen istenítéletet szolgáltat. Aki győz, az a legvitézzebb. Ezt kétségekívül senki sem gondolta át élesebben,

mint Éva maga. Mindazonáltal előrelátó. Keresztültúrja, míg a borzalmas csata odaát a sötétben tombol, börtönének elzárt külső végét és tovább tolja magát a magaásta folytatólagos csatornában saját felelősségére. De a győző hirtelen felrántja hátul a zárt és utána jön. Jó, hát legyen így. Ámde, melyik ez? Az első-e, vagy az új, az neki teljesen mindegy. Itt a sötétségben úgyszem lehet semmit látni. De a győző mindenesetre az »erősebb«. Éljen az erős férfi! És most már csakugyan meglesz a nász.

A kölykök részére új építmény készül. Ebben nőstény nem fog többé szülni.

A tulajdonképpen meleg kotlófészske a meleg anyatest. De éppen ezért a viselős anyának gondoznia kell magát. És még így is ugyancsak gyengén és gyámoltalanul jönnek a kölykök a világra. Szoptatni kell őket és később még összehordott élelemmel etetni is. Már itt a férfi és az asszony a legmegindítóbb módon vállvetve szorgoskodik. És csak ha a fiatalok bizonyos érettségi fokot elértek, lesznek egyszerre olyanok, mintha az Öregek házassága most már céltalan lenne. Az üzekedés ideje még nincs itt. A mindennapi munkában pedig a két öreg tulajdonképpen csak egymás útjában van. A remeteség vágya újra megmozdul bennük és egy szép napon megint külön ül mindegyik a maga vackában, mint a pók a hálóban. Nem ismerik már meg többé egymást, ha a következő tavasz meghozza az új üzekedési időt.

És mégis: mily kevés kellene, hogy az időszaki házasság is tartós házassággá váljék! Még egy emlős állattörténetet mesélek el neked mindjárt közvetlenül ezután, amely majdnem számtanilag pontosan a negyediknek az ötödik állomásra való fordulóján áll még ma is a forrón lüktető szerelmi életben.

Emlékszel a heringek vad szerelmi útjára. Amint véghetetlen tömegek a part felé szorongnak és a tengert messzire elárasztják petéikkel és ondóval.

Ez a hal volt. De ezen a halon magasan túlemelkedik a gerinces állatok fejlődése egész az emlős állatig. Egészben véve ez a vonal egyszersmind a vízből a szárazföldre való kijutás vonala is volt. A szárazföldön és a szárazföld számára létesült már eredetileg is úgy a madár, mint az emlős állat. De amint a madarak közül a pinguin ismét majdnem halformában, pikkelyszerű tollazattal és uszányszerű szárnynyal visszament a sóshullámba — utólagosan még egyszer —, úgy az emlőstörzsből is a fóka, a rozmár és a bálna.

A halemlős, vagy tengeri emlős létrejött, — nem, mint azt a laikus hiszi, még élő átmenetül a halról az emlősre, hanem a szoptató patásállat és ragadozó állat egy újból való csodálatos visszaalkalmazkodásáról a nedves elemhez.

Ez az utólagos alkalmazkodás azonban a szerelmi életben ugyancsak különös következményekre vezetett.

A fóka is, az óriási bálna is: szerelmük történetében igazi emlősök maradtak, úgy, mint a légzőszervük is tüdő maradt halkopoltyú helyett. Ezeknél, mint a vakondoknál, vagy mint az embernél magánál, az első fészek, amelyben a tojásokat termékenyítették, lerakták, kiköltötték, maga az anyatest mélyen rejtett belseje volt. A méhnek e fészkecskéjével volt kénytelen a halemlős a víz mélységeit átúszni. De még tovább: ha a kölyök megjött, vagy alkalomadtán kölykök a nőtény emlőin meleg anyatejet akartak táplálékul és a nemi érintkezést magát is teljesíteni akarták a maga egész bonyolult módján, amint azt

a nyílást ág és belső csatlakozás által keletkezni láttuk egész fel a magasabb emlős állatig.

A legszélsőbb csodát a bálna és faja létesítette: nála nemcsak a nemzés, de a szoptatás is az óceánban történik. De ahol az emlősállat csak egy kicsit jobban a földhöz ragadt még, legalább időnként önként, gyámoltalan uszonnyal egy szigetszirtet, vagy partot meg tudott mászni, itt a szerelmi élet még hasznosította is a segédelvet. És itt látjuk, ahol a fóka szerelmi története kezdődik, a tengeri kutyaét.

Ha egy nagy földgömböt úgy nézel, hogy a csendes óceán éppen veled szemközt gömbölyödik, akkor ez a föld egy kék golyónak látszik, egy egységes vízbolygónak. Ez egész vízaron át terjed azonban annak a fókának a hazája, melyet »tengeri medvének« is hívnak. Szorosan rokon a tengeri oroszlánnal, melyet ma minden állatkert mutat, valamivel kisebb, mindazonáltal a hímje még a három métert is eléri.

Első feltűnésekor csakugyan olyan, mintha a tengeri medve szerelmi élete ismételné az örült hering-kisérteget.

Itt fenn a Bering-tengerben, ahol Amerika és Ázsia egymásfelé sietnek, felébredt a tavasz. A szigeteken felolvadt a hó és a tenger jégmentesen terül el. Úgy április közepe tájt lehet.

Most egyszerre, mint a skandináv viharos éjben, felbukkannak a magas tenger felől ideúszó állatok, vagy tengeri emlősök, melyek úgy bögnék, mint az ökör: az öreg hím tengeri medvék.

Megjelennek egy titokzatos vándorlásnak előfutáraiul. Nyolc hónapig kószált most ez a főkanépség szabadon a tenger messzeségében, ebben az óriási tengerben, mely délfelé ismét egész a sarkig hullámzik, lengő pálmákkal és kanárikkal teli korálszigetek

mellett el egész a vad pusztaságig, ahol már csak a fekete-fehér pinguinek vitorláznak tova hosszú sorban egy kristálykék jéghegyen. Ott szerelemről nem tudtak semmit, sem a házasságról. Legfeljebb általános ártatlan társaséletről. De most, épp úgy, mint a heringeknél, megmozdul mindkét nemben hirtelen egy meggátolhatatlan ösztön.

Ki a szárazföldre!

Olyan ez, mint egy visszaemlékezés az Ősrégi emlősállati hazára, — Melusina, kinek hirtelen eszébe jutott, hogy valamikor ember volt. . . Sőt még több is. Vissza a saját fiatalságának hónapja! Valamikor mindegyikük szárazföldön volt, ott pillantotta meg a napvilágot. Ez a fiatalabbakat különösen vonzhatja homályosan. Az idősebbekben, az érettebbekben még valami egészen is dolgozik, valami még »elevenebb« ösztön.

Hímnél és nősténynél ez egyelőre különbözik, de éppen ebben van meg a heringekéhez való igazi hasonlatossága.

A hím foka szerelmi vágyat érez a heringhím értelmében: üzekedése felébredt, nemzősejtjei a faj halhatatlanságához való nagy vándorútra kíváncsoznak.

A nőstényfoka ellenben oly ösztönt érez, amely ugyancsak mindenben azonos a női heringéivel és amely ott a heringasszonykánál csakugyan szintén összeesett a szerelem fogalmával, de amely itt, az emlős állatnál inkább egy sokkal magasabb fejlődésre mutat: a házasság szükségére. A heringnőcske petéit elveszteni vágyakozott még a fogamzás előtt és csak abból az okból, hogy ez létrejöjjön. Fóka asszony azonban már régen hord magában egy termékenyített petét, ebből fejlődött meleg bensejében egészen lassan ezen nyolc hónap alatt egy nagyon fiatal tengeri medvécske,

mely most megszületni akar és azt kívánja, hogy gondozó szülei legyenek. És legelőször ezért iparkodik az előrehaladt vemhes nőstény tengeri medve a szárazföldre, miután a sok hónapon át lassan növekedő vemhességet minden nehézség nélkül hordta a magas tenger hullámain. Ami egyéb a szárazföldön aztán még történhetik, ez egyelőre az ő részére még homályosan a háttérbe szorul e cél előtt. Nőstényfókánk szakasztott annak a szegény leánynak a helyzetében van, aki közvetlenül lebetegedése előtt mondja . most férjhez kell mennem minden áron. Éppen csak hogy ez a fókák népénél nem botrányos, hanem megszokott, úgyszólván szent dolog. A vemhességnek, emlős szokás szerint, háromnegyed éven át kiterjesztve, nincs szüksége házasságra. De most itt az ideje, tehát haza a szárazföldre. Szigorúan elő van írva ennek az útja.

Mert minden körülmények közt szárazföld a szülőföld, — minden egyedre nézve az az egész határozott pont, az a szigetecske, az a szirt, melyen született. Évről-évre így történik ez. A Behring-tenger Szent Pál-szigetén feltűnt az embereknek egy tengeri medve: hiányzott ugyanis az első fél uszonya. A következő évben rendes időben ugyanazon a kőszirten feküdt. És így ment ez tizenhét esztendőn keresztül! Akaratlanul tekint a szem ismét a földgömb kék oldalára. Ez itt a vadászterülete — és aztán mégis tizenhét esztendőn át áprilisban ugyanazt a szirtet keresi fel.

A fókák érkezése ugyanazon az ünnepélyes módon megy végbe, mint a lazacok felvonulása a zöld Rajnában. Az előőrsök, egy pár tiszteletreméltó öreg, szemügyre veszik először is pontosan a területet, hogy rendben van-e még minden. Ha vizsgálatuk eredményével meg vannak elégedve, akkor elhosszítják a csapatot. Megint csak egy ezred hím az, amely közeledik.

Idősebb és fiatalabb hímek. Az idősebbeknek itt már egyéb joguk is van, mint egyszerűen a születés joga, ez észrevehető. Mindegyik keres magának egy bizonyos partterületet, amelyhez másnak nem szabad közelítenie. Elég nagyot választanak, körülbelül huszonöt négyzetmétert fejenként.

Csak ott, ahol véletlenül üres hely marad, egy régi hely a múlt évi urát nem találja többet, mivel ez valahol időközben jobblétre szenderült, vagy ahol a part oly annyira kiterjedt, juthat a fiatalabb urak egyike is azonnal szárazföldi lakáshoz. A legtöbb esetben azonban ezek ögyelege, kóborolva és mindenféle véletlenségre ügyelve, maradnak a vízben. Az öregek időközben addig vicsorognak egymásra, ordítanak és prűszkölnek és ásnak sáncot köröskörül, míg mind-egyiknek szerencsésen megvan a maga huszonöt négyzetméternyi helye. Hogy mit akar vele, rövid időn belül kiviláglik.

Mert június közepe táján megkezdődik a második felvonás. Éljen; jönnek az asszonyok. Csapatonként jelennek meg, valamennyien igen gömbölydeden, várakozásteljes terhük folytán, de igen élénken. Körülússzák a partot, felháborodva elutasítják a fiatalembereket, akik a part láttávolában szerelmes szemekkel kószálnak (mert egyelőre minden egyébre gondolnak, csak érzéki szerelemre nem) és úgy látszik, csak egy kívánságuk van: hogy az öreg urak partját egyszer vizsgálódva áttekinthessék. Ha csak lehetséges, felmásznak egyes kiálló szirtekre, mindenfelé nézegetnek, különös hívóhangokat hallatnak és figyelnek, hogy az öregebb hímek területéből felel-e valaki.

Ez a magaviselet félreérthetetlen. A nőtények a »maguk hímjét« keresik, édes terhük atyját, múlt nyári férjüket.

Hosszas kóborlás után a régi helyre visszatérve, felkeresik ugyanazt a hímet, amelylyel előbb együtt éltek és tudtul adják neki, hogy elérkezett az ideje annak, hogy az oly sokáig félbehagyott házasságot ismét folytassák. Mert szerelmüknek nemsokára gyümölcse lesz s ez mindkét szülőnek együttes munkálkodását kívánja.

Megtörténik hát a csatlakozás, mindazonáltal itt-ott új választásra van szükség. Előidézi ezt az a körülmény is, hogy a házasság polygamikus. Minden hímet egész sereg nőstény vesz körül és a többnejű család fő szokása szerint minden hím szükségét érzi annak, hogy háremét egy-két új taggal szaporítsa. Az erősebb most is elveszi a gyengébbek asszonyait és mialatt ketten viaskodnak, előjön az a bizonyos »harmadik« és szépszerével magához csábít egy-egy háremhölgyet. Mert bármennyire is igyekeznek a medvenőstények a régi férfit, aki már egyszer »erősebbnek« bizonyult, visszaszerezni, e tekintetben mégis kétegyeik támadnak, ha még erősebb férfi tűnik fel a láthatáron, épp úgy, mint a vakondok ő nagysága. A »jobb« kétségkívül előnyösebb.

Vége is elrendezkednek, minden hím maga köré gyűjti nőstényeit és béke honol az egész törzsben. Kivételt csak a fiatal nemzedék képez, amely még távol állván a családi élet édes gondjaitól, vigan lubicokol a habokban.

Következik a harmadik felvonás. A háremhölgyek partraszállásuk második vagy harmadik napján egy-egy fűrg medveköllyökkel gazdagítják a törzset.

Ezzel létrejön a házasság fejlődésének negyedik foka.

Az utódok közös gondozása »házassági« együtt-létben tartja a hímet és nőstényt körülbelül négy hónapig. Említésre méltó azonban az a körülmény,

hogy ez a négy hónapi házasság egyúttal alapját is képezi a jövő évi további együttélésnek. Alig múltak el a családi események, a nőstényekben ismét fel-támad a szerelem, s a nemek vonzódása egy újabb generációt eredményez, mert a négy hónap lefolyása után a nőstények megtermékenyülve távoznak.

A nemek szétválnak és elszélednek, mintha sohasem létezett volna házasság és ez addig tart, míg a hím újabb szerelem, a nőstény meg a közeli szülés jeleit érzi. Ismét visszatérnek a régi helyre és folytatják a házasságot, mintha közben mi sem történt volna.

A fiatalok gondozása bámulatosan hű és megindító. A szerelemben azonban különféle eshetőségek lehetségesek. Magát a nemi érintkezést, tekintettel idomtalan testalkatukra, könnyebben és szívesebben végzik a vízben. Ezzel pedig különféle szerelmi tolvajlásra nyílik alkalom: a csavargó fiatal uraknak itt-ott sikerül egy-egy háremhölgyet a vízben meghódítani. A szerelem hevétől megrészegevedve, az ilyen nősténynek most ez ellen kevesebb kifogása van, különösen akkor, ha ura és parancsolója már a patriarchális korhoz közeledik. A lazacokra emlékeztet az a körülmény, hogy az egész társaság, hímek úgy, mint nőstények, az egész fürdőévad alatt hetekig semmiféle táplálékkal sem élnek. A mézeshetekkel itt velejár a koplalás. Nyilvánvaló, hogy a szabad élet mennyire hizlal: táplálékkal telítve, mint úszó zsírtömegek eveznek be a pocakos medvék a házasság révébe, hogy egész munkálkodásukat négy hónapig másra szenteljék s ne telhetetlen gyomrukra.

Ha az egész képet a maga általánosságában áttekintjük, éppen a házasságnak a keletkezésére nyerünk betekintést. Az egyik oldalon időszakos házasságot látunk, amely négy hónapig tart, melyben bentfoglal-

tatik a szerelem, a szülés, az ivadékok gondozása, ezt követi a nyolchónapos pihenő, házasság nélkül. Másrészről látjuk azt a törekvést, hogy a férjjel való érintkezés és az ettől származó vemhesség, valamint az ivadékok gondozása két házassági időszak között oszolja meg. A pontosan ugyanazzal a helyivel való kapcsolat természetesen a két időszak egybekapcsolására vezet s ez abban is nyilvánul, hogy a nőstény mindig ugyanazt a hímet választja. Ezzel azonban az állandó, az egész életet betöltő házasságnak az elve is megvalósult: az elkülönített időszakos házasságok végül csakugyan egybeolvadnak, mivel állandóan ugyanazok a párok egyesülnek.

Ez a példa mindenesetre sokkal valószínűbb és átlátszóbb lenne, ha nem vegyülne bele olyasvalami, amit én eddig a fejlődés egyenes vonalából szándékosan kihagytam: és ez a polygámia. Ezzel azonban egy újabb fokozathoz értünk.

Az ember, aki célunkat képezi, nem a madártól, hanem az emlőstől származott. Nem igényel bővebb fejtegetést, hogy az emlős magasabb fejlődési fokozat, mint a madár. Mindamellettagadhatatlan, hogy az emlősök nagy tömege nem válik ki oly határozottan, mint a madár. Az ötödik fokozatot rendszerint semmi esetre sem érik itt el, sőt a sokféle kísérlet legnagyobb része, miként a vakondnál, a negyedik, vagy legfeljebb a negyedik és ötödik fokozat határán van.

Még mindig az időleges nász uralkodik. Mindenesetre meg kell említenünk, hogy állandó lengésben van és a körülmények legcsekélyebb közrejátszásánál az állandó házasságra tér át. Ahol a legcsekélyebb kényszerítő körülmény elősegíti, hogy ugyanaz a pár

a legközelebbi szeretkezés idejében egymásra akadjon, leginkább valószínű az állandó viszony. Ha egy párt állandóan elkülönítve tartunk, magától érthetően bekövetkezik az állandó viszony, épp úgy, mint a madaraknál. A kis amerikai majmok olyan vonzó-dással vannak ilyenkor egymás iránt, mint a szabadon élő papagájok. A kényszerítő körülmények, amilyenek a ritkaság és az egyéni szeretkezés ösztöne, a szabad természetben is ugyanezt az eredményt hozzák létre. A ritkaság az állandó viszony jeleit és a hímnek nagyfokú gyengédségét mutatja, amint azt az emlősök némely óriásánál, pl. az orrszarvúnál látjuk.

Az egyéni választás (esztétikai választás) eltagadhatatlan a kutyáknál. Kutyaidomítók jól tudják, hogy a nőstény semmiesetre sem fogad el akármilyen hímet, hanem megvan a saját ízlése. Ez az ízlés, mint egyéni tulajdonság, okvetlenül állandóan ismétlődő nászhoz, vagy állandó viszonyhoz vezet. Egy nőstény pincs, mint Darwin említi, szenvedélyesen szeretett egy vadászkutyát s midőn ezt tőle elválasztották, nem engedett magához más kutyát és coelibatusban maradt. Egy kopó nőstény három hímmel élt együtt, de mindig ugyanazt az egyet részesítette előnyben és három egymás után következő szeretkezési időszakban a kölykei ettől az egytől eredtek. Hasonló jelenségeket tapasztaltak lovaknál és szarvasmarháknál.

Éppen egy orangutánról, amely az emberhez való közelsége miatt érdekel minket, azt írja egy megfigyelő, hogy azt olyan nősténynyel látta együtt, amelynek egy nagyobb és egy egészen kis kölyke volt. Valószínűleg két szeretkezési időszakról van itt szó, amelyek állandó viszonyba olvadtak. Kétségen kívül megvan a madárral való ellentét. A jegesmedve eseténél nyilvánvaló az a körülmény, amely az emlősnél

az állandó viszonyt hátráltatná, ha nem szolgálnának különös szabályok annak védelmére; a jegesmedvénél mindkét fél feltétlenül biztos visszatérése ugyanarra a helyre. Az ok a terhesség idejének hosszú volta. A terhesség ideje, úgy látszik, viszonyban van a testi nagysággal. Minél nagyobb az emlős, annál több hónapig tart — egészen húsz hónapig, mint az elefántnál. Különös védelmet a nőtény ebben az időben nem igényel. A közös munka az, amit a pár ilyenkor megkíván. Közelfekvő tehát az a föltevés, hogy ez őket teljesen lefoglalja és hogy az új nász szüksége új választás szükségét hozza magával. Azonban éppen itt egy másik körülmény játszik közre, amely aztán a viszony kérdésének egészen másirányú fejlődést ad.

* *

Tekintsünk végig egy pillantással az eddigieken. A fejlődés iránya, idáig semmi egyebet sem tekintve, azt mutatja, hogy az ember állatvilágból fejlődött, melyben egyrészt az állandó nemi viszony szilárd intézménye, másrészt az időleges nász oly fejlődési fokán van, hogy a legcsekélyebb segítő körülmény állandó viszonynyá fejleszti.

Ha látjuk, hogy az ember mivé fejlődött, kétségkívül őszállapotában is olyan tulajdonságokat kell neki tulajdonítanunk, melyek az állatvilág körülményeinek szelleméhez képest nála is az állandó viszonyra való átmenetet segítették elő. Rhythmotropismus, mely egyéni esztétikai választáshoz vezetett és altruisztikus hajlamai semmiesetre sem állíthatják alacsonyabb fokozatra, mint a madarat. Barlangja, tűzhelye, szerszámai határozottan fészekkel, illetőleg otthonnal bíró állattá teszik épp úgy, mint a madarat, de a legerősebb helyhezkööttséggel, mint a jeges-

medvét. Szinte érthetetlennek látszik, hogy mindjárt kezdettől fogva nem az egyéni és állandó viszony terén látjuk, annál is inkább, mivel nála a szeretkezés idejének az időszakos volta, mely az emlősöket annyira hátráltatja, egészen elesik, és a szeretkezés ideje az érett koron belül szinte állandósul — férfi és nő erős kötelekkel, egész csekély megszakítással állandóan egymáshoz van láncolva, egészen eltekintve a közös gyermekápolástól.

Egy pillanatra önkéntelenül szükségét érezzük annak, hogy a szerelem nagy bibliáját letegyük, és azon gondolkozzunk, hogy támadhatott gondolkozó embernek a fokozatos fejlődés eme átlátszó volta mellett az az eszméje, hogy az emberi szerelem nem a násznak ezzel a formájával kezdődött.

Igaz, hogy ama zoológiai ténykörülmények nem önmaguktól akadnak utunkba. Nyilvánvaló az is, hogy a házasság ősokairól sokan írtak már könyvet, anélkül, hogy ama ténykörülményeket elemezték volna. Végtére azonban a zoológia csak alapépítményét képezi annak, amit, az összes emberi körülményekből ítélve, önmagától értetődőnek tartunk.

Kulturális gondolkodásunk mindig a házasságból indult ki, a házasság volt mindig központja, hogyne lett volna az a valóságban is így. Előttünk van az az egész régi álláspont, amelyet éppen Darwinnak az ember származásáról való eszméje rendített meg. Azonban éppen ebből az eszméből olyan állattani részleteket meríthetünk, melyek szerint ez a házasság az állatoknál már az ember jelenlétében megvan. Visszatérünk mégegyszer ugyanahoz az állathoz, mert még további tanulságokat is nyújt.

A házasság fejlődésének egyenes irányát az állatnál egy másik fejlődési irány keresztezi, amelynek szintén őszerejű, ellenállhatatlan hatalma van.

Legtalálóbbrak véljük erre a »szociális« kifejezést, amely azonban magyarázatra szorul.

A házasság maga szociális tény, amennyiben két, vagy több egyént egy magasabb közületbe kapcsol össze. Sokan már régóta úgy vélekednek, hogy minden szociális társulás a házassági közületből ered, vagy röviden kifejezve: a család a társadalom kiindulópontja. Tegyük azonban mi is úgy, miként a bibliában írva vagy, menjünk fel a zergékhez az ő magaslataikra és szálljunk le a nyulakhoz az ő vackaikba. A gyakorlat és szokás, melyet itt látunk, mégis csak régibb keletű, mint az emberi doktrína. Ha a vakondok az ember után következő abszolút példánykép, akkor csakugyan minden társulásnak a nász a kezdete. Csak ez képes két állat közt állandó kapcsolatot létesíteni, igaz, hogy elég hiányosan, mivel csak időszakonként történik. Ha ez a »próbaházasság« elmúlt, a hím és nőtény vakond ismét elkülönítve él, mintha Stirner követői lennének. Ha valamilyen közösséggé, vagy társakká akarnók őket nevelni, elsősorban az időszakos nászról állandó nászra kellene áttérnünk, az öregek és fiatalok között állandó kapcsolatnak kellene lennie, így aztán lassankint kifejlődhetnék egy patriarchális őscsalád, egy törzs, egy nemzetség, melynek belső kapcsa a vérrokonság. Sok ilyen család néppé, várossá olvadna össze, s így keletkezne a vakondok társadalmi világa. A vakondok azonban a maga egyéni gazdasági rendszerével, melyet a házasságon kívül folytat, éppen nem példa, hanem kivétel az emlősök világában. Az emlősök nagy tömege a társas berendezkedést éppen a házasságon kívül

alkalmazta, éppen azért, mert a házasság még nem állandósult. A házasság, eltekintve teremtő céljától, védelmi szövethozó, mely két állat között jön létre. Ha a házasság egy napon felbomlik, a hím és nőstény hónapokon át ismét külön egyedi életet folytat. Gondoljunk csak a jegesmedve nyolchavi interregnumára. Mért nem történnek ilyenkor is kísérletek védelmi szövethozásra? Rájuk természetesen nem vonatkozik a férfi és nő kettős elve. Közös védelem céljából együtt élhetnek, külön a nőstények, külön a hímek. A házasságon kívül való társulás eme első fokozatára azonban nagyszámú példát találunk az állatvilágban.

* *

Az öreg Fechernek van egy csinos kis költeménye. Egy egérke hallott a menyországról, amelyben az angyaloknak nagyszerű életük van. Nemrég sikerült neki a tűzhelyre felmásznia és onnan fölfelé tekintett. Azt hitte, a mennyországot látja. Fenn a kéményben megszámlálhatatlan sokaságú szalonna, melyet szárnyas egérangyalok: denevérek röpködnek körül. Ha a vakondok sötét odújából kiemelkedve, a magasba szárnyalhatna: ő volna a denevér. Ez a denevér azonban már tudtával bír ama társas egyesülésnek, mely a házasságon kívül létezik. A vidáman röpdöső denevérek házassága még nagyon alacsony fokon áll. Alig emelkedik ki egy kissé szövődése stádiumából. Rövid idejű szerelmi incselkedés, nyaktörő vadászatok a levegőben, átkarolás, ingerkedés, majd lehemperedés — ezzel a szerelem bevégeződött. De maga az időszakos nász is befejezést nyert. A hímek tovarepülnek, hogy vadászterületüket fölkeressék, hogy a szerelem munkájától elfáradva, a rovarvilág

örökké terített asztalánál gömbölyű bendőjüket megtöltsék, ők tehát a vakond állapotában maradnak, valamivel szabadabban mint az, mivel, mint Stirner követői, mindenféle kommunizmustól idegenkednek. Ám másként cselekszenek a nőtények. Nászuk napjától kezdve nagy csoportokba verődve megalkotják *külön társas köteléküket*. Közösen laknak egy faodúban vagy sziklahasadékban. Könnyörtelenül kiűzik azt a hímet, amely női lakosztályukba be akar hatolni. E női lakosztályban betegszik csak le a nőtény körülbelül másfél hónap múlva, ami részére nem könnyű feladat. Míg a denevér otthonában hátsó végtagjaival a tetőzetbe kapaszkodik és testét lefelé lógatja, szárnyait ernyőként összehúzza, terhes állapotában éppen fordítva cselekszik. Szárnyvégtagjainak kiálló karmával, amely olyan, mint az ernyő nyele, belekapaszkodik a tetőzetbe, farkát felkunkorítja és a bőrlebernyeg segítségével teknőhöz hasonló mélyedést idéz elő, mint egy kiugró szenteltvíztartó a lelógó has alatt. Ide ejti be megszületett kölykét, melyről rögtön leharapja a köldökzsinórt, mire a kis magzat anyja hasába kapaszkodik és emlőit keresi. Sokkal nehezebb az eset azoknál a denevéreknél, amelyeknek a farka vitorlalebernyeg nélkül szabadon áll: ezeknél megtörténik az az érdekes jelenség, hogy a magzat szülés közben szájával anyja gátjának szemölcszerű kidudorodásába kapaszkodik és csak innen kúszik aztán ereje növekedésével anyja igazi emlőihez. Ettől kezdve több hétig magával hordja az anya a keblére kapaszkodó magzatát esti röpködései alkalmával, míg egyszer aztán próbaképpen és anyja vezetése mellett elválik és egy kis röpködést végez. Ám ez egész időszakban semmiféle segítőszerepet nem játszik a hím és mindenben pótolja a nőté-

nyek szövetkezete. Olyan az eset, mintha például nálunk valamennyi nő esküvője után zárdába vonulna. A zárda szónál azonban tovább akarjuk szőni gondolkozásunk fonalát. Apácazárda — mért nem férfizárda is. Mért ne egyesülnének a nőtlen hímek is nászuk után valami védő szövetkezetben. Ekkor tulajdonképpen két szövetkezés létesülne, mindkettő a házasságon kívül, sőt a házassággal ellentétben; egyrészt a szerelemre már megérett és kielégített hímek szövetsége, másrészt a szerelemre szintén megérett és kielégített nőtények szövetsége, valamennyi csecsemővel és gyerekekkel, egészen a szerelemre még alkalmatlan ifjakig és nőig.

Ha azonban zárdára gondolunk, könnyen eszünkbe jut a zárda főnöke és főnöknője. A nőtények csoportján belül egész természetesen létre jön egy bizonyos irányú vezetés, az anyák vezetik és irányozzák magzataikat. De az anyák is különböző korúak s ugyanez áll a hímek szövetségére is. Az állatnál épp úgy, mint az embernél is az öregebb elnevezés bizonyos észbeli fokozatot is jelent. Ha az állatok pusztán személyesen működő érzéki gépezetek volnának, a szerelem munkájától elfáradt éveknek, vagyis a kornak nem volna jelentősége. A valóság azonban az, hogy az állatok igen sokat tanulnak. Az idősebb egyúttal sokkal tapasztaltabb is. önmaguktól, minden külső behatás nélkül tehát az érett állatok ily csoportjában a legöregebbek, mint a legtapasztaltabbak, bizonyos fokú magasabb vezetést és irányítást gyakorolnak. Az öregeknek természetesen »legjobb erejükben« kell még lenniök és nem szabad aggkori gyengeségben szenvedniök.

Az állatvilágban az emberekéhez hasonlóan nagy szerepet játszó lángész sem tagadhatja meg szerepét

a rangsor kérdésében. A dolog veleje azonban mindenképpen csak az, hogy a férfikolostor apátot nyer, a női zárda főnöknőt.

Keressünk ezekre a fokozatokra mindjárt példát is. Ezzel aztán az emlősöknek a társasélet szempontjából legtanulságosabb csoportjára akadunk: a kérődzőkre. Ezek az állatok a házasság fejlődésének különben annyira zárt vonalának a társasélet különmemű tényei által való megzavartatásáról többre tanítanak meg, mint amennyit a leggazdagabb képzelőtehetséggel megáldott közgazdaságtani tanár katedráján kieszelhet.

A kérődzők osztálya minden tekintetben roppant érdekes. Egészében az alkalmazkodás legszebb példáját mutatják. Emlékezzünk csak az őz csinos lábszárára s a bak lábára, amilyen a mithologia szerint Faunnak volt. Mindenütt a kettéhasított patával találkozunk, a kettős patával. Eredetileg minden emlősnek öt ujjá volt minden végtagján, amint az még most is megvan a csőrös állatnál, a vakondoknál és nálunk.

A patás állatoknál, amelyek a futáshoz való alkalmazkodás legszebb példáját mutatják, a végtag öt ujjá ez alkalmazkodás céljából kettesével összenőtt, a lónál valamennyi a középujjon kívül, a kettőspatájúaknál pedig a középső és a mellette levő ujj maradt meg. Ezzel ellentétesen fejlődött amaz állatok végtagja, melyek azt ásásra, ugrásra, úszásra, repülésre, vagy kúszásra használták. A ló éri el az alkalmazkodás tetőpontját a kemény talajon való futás terén. Ezzel ellentétben a kettőspatájúak a puha erdei talajon való kényelmes ügetéshez alkalmazkodtak.

Ez utóbbi cél irányadó a sertésnél és a vízilónál, leg-
tökéletesebben érik azonban el a kérődzők: juh,
ökör, szarvas, antilop, zsiráf, teve és a mósuszállat.

Mindenütt, ahol nagy területeken buja vegetációt
találunk, a kérődzők osztályát hihetetlen nagy szám-
mal látjuk képviselve. Azok a körülmények, melyek
ennek az osztálynak a gyarapodását elősegítették,
egyúttal megteremtették a világ legszebb társadalmi
kötelékeinek a példáit. A társulás ezeknek a nagy
füevőknek elsőrendű szükséglete, mely szükségletük
azonban a nemi életben nem találhat kielégítést.

A kérődzőknél is megtaláljuk a kettős életmódot: a
rövid nászidőt, majd az azt követő hosszú időközt. Ez
az életmód náluk a legegyszerűbb módon szabályo-
zódik, akárcsak a denevéreknél: a hímek a nászidőn
kívül, mogorva, önző remeték módjára, szabálytalanul
kóborolnak szanaszét, míg a nőstények kölykeikkel
nagy szövetségeket képeznek.

Az a zárdaszerűség, amelyről e denevéreknél szól-
tunk, itt külsőségekben nem nyilvánul, mivel ily nagy
állatoknál közös tartózkodási helyről nem lehet szó.
Ami a zárdaszerű összetartozást mutatja, az szabad
mezőn hosszú menetben, a csordában nyilvánul.

A tibeti fensík füves pusztáin így él a yak, egy nagy
vad ökörfaj, hosszú, földig érő szőrtalárral. Elkülö-
nítve, egyenkint legelésznek itt az öreg mogorva
hímek, amelyek semmi iránt sem érdeklődnek. Amott
távolabb azonban óriási tömeg lépteitől remeg a föld:
száz meg ezer tehén vonul erre borjaival és a már
kifejlett fiatal nemzedékkel öszetartva, minden veszély-
nél és minden pihenésnél szorosán egymáshoz simulva.

Nézzünk meg egy másik képet. Spanyolország
hegycsúcsain egy pompás faj tanyázik: a vadkecske.

A nász náluk is egy hónapig tart évenként. Az év

többi részében a hím és a nőstény különválva él. E hosszú idő alatt azonban mindegyik szükségét érzi a társas védelemnek. Ha megmásszuk a Sierra de Gredos hegységeit, 2500 méter magasságon felül százával találunk csordába verődött hímeket. Merész és edzett állatok, amelyek a legmeredekebb havas hegycsúcsokra is felmásznak. Ha azonban lejjebb szállunk, egy másik, számra nem csekélyebb csordára bukkanunk: ez a gyengébb nem, a nőstények.

A hímek klubja merészebb, mint a nőstényeké, mindegyik érzi azonban a társadalmi élet előnyeit. Legnagyobb jelentőségű mindkét szövetségnél az, hogy mindegyiknek megvan a maga vezető állata, amely rendesen a csorda legravaszabb tagja. A hímeknél egy öreg viharedzett bak a vezető. A nőstényeknél a legtekintélyesebb, legtapasztaltabb kecske. Különösen a félnkebb nőstények viseltetnek határtalan bizalommal vezetőjük iránt. A vezető állat rendesen a csoport előtt halad, kémlel, néz, hallgatódzik, vizsgálja a talajt, jelzést ad, majd bátorítóan, majd figyelmeztetően éles füttyel, szóval megbecsülhetetlen szolgálatokat teljesít. Ha egyedül nem képes feladatát teljesíteni, akkor néhány társát küldi el különböző irányokba előrsnek. Ilyen berendezésekkel tehát a nyugalom és a biztonság érzetét nyeri az egész faj: az egyén szeme és a füle az egész szövetség látó és halló szervévé lesz. Mindez nemi érzelmek nélkül történik, sőt éppen abban az időben, midőn erotikái tényezők nem játszanak semmi szerepet, — abban az időben, mikor a hímek és nőstények csoportja annyira idegen egymástól, mintha két ellenséges faj volna.

A társas köteléknek általában a nőstények érzik nagyobb szükségét. A kérődzők nagy tömegénél

a hímek csordája mindig lazább szervezetű és kevésbé állandó, a nőstényeké állandó és mindig van vezetőjük, így van ez a mi kedves antilopunknál: a zergénél is. A nászidőn kívül a bakok majd egészen egyedül kószálnak, majd kettesével, hármásával, de soha sem megállapodott csordákban. A nőstények ellenben magzatjaikkal harmincan-negyvenen állandó csordákba verődnek, melyek szintén egy-egy sokat tapasztalt zerge vezetése alatt állnak. A bak könnyebben is védekezhetik az őt környező veszélyek ellen, míg a nőstények védetlenségük tudatában összeverődnek. A fejlődésnek eme fokozatáról már könnyű az átmenet a következő fokhoz.

Miért ne lenne lehetséges, teljesen eltekintve a nemi élettől, a nőstények szövetsége részére egy vagy több erős hímet megnyerni, amely tisztán a vezető és védő teendőket végezné minden erotikái vonatkozás nélkül. A mi viszonyainkra vonatkoztatva, körülbelül olyformán, ahogy például egy női kolostor éjjeli őrt alkalmaz, aki házát megvédi, vagy jogtanácsost fogad, aki jogvédelemben részesíti. Innen már aztán a végső lépés sincs messze: hogy tudniillik a hímek és nőstények egészen tekintet nélkül a nemi életre, közös csoportokba verődjenek s azután valamennyi között a legöregebb hímet vezetőül válasszák.

Ha szétnézünk Corsica hegyein, megtaláljuk ez utóbbi szokást ősi erejében a vadjuhnál, a muff Ionnál. ötven, sőt száz kos és juh egyesül közös nagy szövetségbe, élén egy öreg, tapasztalt hímmel.

Tisztán nőstények olyan szövetségére, amelyben csak a vezetést gyakorolja egy hím, számtalan példát tudunk. Ezt látjuk a délamerikai lámáknál, sőt nem szükséges e célból a kérődzőknél maradnunk. Így élnek a páviánok is. Itt azonban a nemi életen kívüli társas-

életnek egy keresztezését látjuk magával a nászszal, ami más eredményhez vezet.

* *

Láttuk eddig, hogy az állatvilágban a nemi életen kívül álló társas kötelékek keletkeznek. Az a kérdés már most: hogyan alakulnak ezek a kötelékek a nászidőben, midőn annak kívánalmái jelentkeznek.

A felelet egyszerűnek látszik. A nászidő feloldja az összes társas kötelékeket, amelyekből a tagok kettésével kiválnak. Ahol a hímek különválva élnek, a nőstények pedig szövetkezve, ott a hímek a nászidőben beköszöntének a nőstényekhez. A nász tisztán választás dolga, néha versengés előzi meg, amiből küzdelem támad, végre azonban minden hím egy nősténnyel elvonul és kezdetét veszi a hosszabb, vagy rövidebb időre szóló nász. Csak midőn az elmúlt, verődnek össze a nőstények ismét csordákba.

Éppen így történik, ha a hímek zárdaszerű szövetséget alkotnak. Az egyik zárda fölkeresi a másikat, fölbomlik és párosával szétoszlik.

Végre, ahol a két nem közös szövetséget alkot, olyan a kép, mint a táncnál: elrendezkedés a tánchoz, a párok megalakulnak, majd elválva a csoporttól, tovalejtenek.

E logikai következtetés valóságának nagyszerű példáját mutatja az északamerikai bizon-bövény.

Ismeretes ez a fekete sörényű, tüzesszemű szörnyeteg, melyet állatkertjeink még ápolnak, de amely az ősi prárieiken már pusztulófélben van. Kis csoportokban élnek ezek az óriások, külön a hímek, külön a nőstények. Néha megszűnik ez a zárközöttség és az egyes csoportok, egymáshoz közel legelésznén, összekeverednek, mint midőn a fiú-diákegyesületek és leány-

diákegyesületek egy hosszú menetben egyesülnek. Ennek azonban itt nincs fontossága.

A nászidő közeledtével minden a fent vázolt logikus sorrendben történik. Mikor nyáron a hímek fölkeresik a teheneket, a választás egész egyénileg megy végbe. A hol ugyanannak a tehénnek több kérője akad, vad párviadal keletkezik, a vaskos koponyák egymáshoz ütődnek, miként a páncélos vitézek a lovagi tornánál, végre azonban ez is elmúlik, a párok pedig vigan szétoszlanak. Szigorúan monogámiai alapon történik a nász, melynek elmúltával a csordák ismét megalkulnak, így megy ez évről-évre teljes egyetértésben, a két nem minden vizzálya nélkül.

A dolgok ez egyszerű szabályozódása azonban változást szenvedhet, amint a való életben őket gondosabban szemügyre vesszük.

Gondolj arra az esetre, midőn a hímek egyedül kószálnak, a nőtények pedig kis csoportokban élnek. Egy erős hím ilyen nőtényekből álló kis csoportra akad. Ellenfele nincs, ereje megengedi neki azt a fényűzést, hogy több nőtényt boldogítson, a nőtények pedig vonzódnak hozzá. Miért választana ilyenkor csak egy nőtényt és mért ne az egész csoportot. Egész egyszerűen élükre áll és a nőtények szövetségét többnejű házassággá alakítja át.

Ugyanez az eset áll elő, ha a nászidő alatt egy kis csoport hím egy nagy csoport nőtényre akad. A hímek felosztják maguk közt a nőtényeket, mindegyikre annyi jut, ahányan hozzá vonzódnak és ahányat meg tud védelmezni.

A fejlődésnek legbiztosabb folyamata azonban az, ha egy erős hím már a nászidő előtt vezetője a nős-

tények csoportjának. Itt semmiféle megszakítás nem szükséges: a vezető hím, ha elérkezik a nászidő, a nőstények csoportját a maga egészében nejevé teszi.

A többnejű házasság itt mindenütt csak folyománya a nemi életen kívül keletkező társulásnak, legvilágosabb ez az utolsó esetben, ahol az egyik alakzat a másikba olvad. A polygámiánál látjuk legelőször a nemi életen kívül keletkező társulásnak befolyását a házasságra.

Erre nézve számtalan példát lehet felhozni, még sokkal találóbbat is a bizonybölény egyszerű eseténél. A mi jegesmedvéink is ilyen polygamia esetét mutatják, sőt a legtöbb kérődző esete is ide sorolható.

Ha a szerelmi hév elragadja, az egyedül élő bak hirtelen megjelenik a nőstények csordájánál. Az egész csordára fáj ilyenkor a foga, nemcsak egyes nőstényre, ha pedig ellenfele akad, élet-halál harcba bocsátkozik vele. A győző aztán az egész csapattal elvonul.

A mufflonoknál az egész csorda, amelyben mindkét nem képviselve van, annyi kis csoportra szakad, ahány érettkorú kosból áll; mindegyik elkülöníti a maga kis csapatát, az oroszlánrész persze az egész szövetség eddigi vezetőjének, a legöregebb kosnak jut.

A lámáknál (guanakók) a vezető hím mindig kiválóan gondoskodik arról, hogy a felcserepedett fiatal hímek, mihelyt az érett kort elérik, a csordától elűzessenek — világos bizonyosságául annak, hogy a vezetése alatt álló nőstények nemcsak társas, hanem nemi szempontból is féltékenység tárgyát képezik.

Egy másik lámafajnál (a bikunjaknál) a hím a nászidőben megnyeri a nőstény csordát, de továbbra is hű és gondos vezetőjük marad; a többnejű házasság és a nőstényeknek egy hím vezetése alatt álló szövetsége sok más esetben is alig különböztethető meg egymástól.

Végül álljon itt még a majmok esete. Lássuk Brehm eredeti szövegét, mert minden átírás csak gyöngítené e gyönyörű leírás erejét. »A csorda legerősebb és legöregebb, tehát e célra legalkalmasabb hímje lesz a vezető. Nem általános szavazással nyeri e méltóságát, hanem hosszú és kemény küzdelem árán, melyet a többi pályázóval, t. i. a csorda többi öreg hímjével folytat.

Hosszú fog és erős kar dönti el a küzdelmet. Aki önként nem fogad szót, azt harapással és ütleggel utasítja rendre, amíg észre nem tér. Az erőse a pálma: az ő fogaiban rejlik a bölcsesség. A vezető feltétlen engedelmességet követel minden tekintetben. Lovagi udvariasságot a gyengébb nimmal szemben nem gyakorol. A *jus primae noctis* ellenben még ma is megilleti. Törzsfőnöke lesz egy népnek, nemzetsége pedig sokasodik, miként Ábrahámé, Izsáké és Jákobé, mint a tenger fövénye. A szövetség női tagjainak tilos holmi éretlen ifjúval balga szerelmet folytatni. Szeme éles, fegyelme szigorú; szerelmi ügyekben nem tréfál. Azokat a nőstényeket, akik magukról, vagy jobban mondva róla megfeledkeznek, könyörtelenül megveri, úgy, hogy örökre elmegy a kedvük attól, hogy a szövetség más hősei iránt érdeklődjenek; az az ifjú pedig, aki a jogaira büszke szultán hárembeli törvényeit megszegi, még rosszabbul jár. A féltékenység roppant kegyetlenné teszi. Balgaság is a majom-hölgytől, ha ilyen féltékenységet felidéz; van elég férfi vezető az egész hölgykoszorú számára. Ha a tagok száma túllép bizonyos határokat, egy időközben megerősödött hím vezetése alatt a főcsoporttól elválik egy rész, itt aztán megint kezdődik a küzdelem a csapat vezetésére és a szerelemre irányuló birtokért. Küzdelem mindenütt támad, ahol többen

ugyanazon célra törekszenek; a majmoknál azonban nem múlik el nap veszekedés és verekedés nélkül. Csak meg kell figyelni egy csoportot rövid ideig, hamar tisztában vagyunk a veszekedéssel és annak okaival. A vezető feltétlen méltósággal tölti be hivatását. Már a külső tisztelet is, amiben részesül, bizonyos biztonságot és önállóságot kölcsönöz neki, ami pedig alattvalóinál hiányzik, akik nagyban hízelegnek neki. Látjuk, hogy a nőstények azon fáradságot, hogy a legnagyobb kedvezményben részesítsék, amiben egy majom egyáltalán részesülhet. Gondoskodnak arról, hogy szőrruháját mindenféle tisztatlanságtól megóvják, ő maga pedig ezt a hódolást a pasa méltóságával fogadja, akinek kedvenc rabszolganője a lábát simogatja. Viszont ezért hűen gondoskodik a szövetség biztonságáról és ezért állandóan aggódik. Minden irányba néz, kémszel, senkiben sem bíz, így aztán sikerül neki mindig idejében felfedni az esetleges veszélyt.

* *

Az egynejlőségnek ez az átváltozása többnejlőséggé példa az előbb említett körülményre, vagyis a házasságnak kereszteződésére, a nemi életen kívül keletkező társasélettel. Van azonban erre még egyéb példa is. Tudunk olyan esetekről, midőn a házasság csak gyenge módosítást, változást szenved a társasélet befolyása folytán, tudunk olyanokról is, midőn éppen a társasélet szenved változást a nemi élet miatt.

Maradjunk a majmok előbb említett eseténél. Világosan látjuk itt, hogy a vezető állat viszonya a többihez túlmegy a polygámia határán, egészen addig, ahol a házasság már másodrendű kérdéssé lesz,

A csapatban ugyanis hímek és nőstények vannak.

Mindkettő, s azok egymáshoz való viszonya fölött áll a vezető, mint a csapat kiváló tagja, aki az egyesek viszonyait csak addig tűri, ameddig érdekével nem ellenkeznek, aki azonban csapatjának valamennyi nőtagjára egyenkint jogot formál. Megengedi, hogy csapatjában korlátlanul keletkezzenek nemi viszonyok, akár monogám, akár poligám alapon, időhöz kötötten, vagy állandóan; a vezetőnek azonban valamennyi fölött kollektív joga van, ő maga csapatjának minden nőstényével kollektív házasságban él, amely, mint valami felsőbb házasság, valamennyi viszonyát magában foglalja, de egyúttal saját kívánalmaihoz képest valamennyiét ki is zárja.

Ebben az elvben nemcsak a házasság körének tagításáról van szó; ez már átmenet egy bonyolult társas viszonyhoz. A nő birtoklásának olyan joga, amely a házasság fogalmát már nem fedi.

* *

Ez a »birtoklás« szócska már magában is újabb érdekes jelenséget fed.

A birtoklás fogalma a nemi élet körében az állatvilágban épp olyan régi, mint a ritkaságbeli érték és az egyéni érték. Ahol az egyik nembeli nagyon ritka volt, tehát szerencsés véletlen tárgya volt egy szerelmes pár találkozása, — vagy ahol az egyéni választás szépség, vagy erő okából egészen meghatározott másnemű egyedet választott a sok közül — mindenhol az állandó nász, ezzel párhuzamosan pedig a birtoklás fogalmát látjuk keletkezni.

Miután az egyednek sikerült elérni vágyainak netovábbját, most arra került a sor, hogy azt bármi áron megvédje.

Hogy a magasabbrendű állatoknak nagyon kifej-

lett képzetük van a birtokról, azt láthatjuk a kutyánál, amely csontját mindenkivel szemben védelmezi.

Ámde a birtoklás fogalmánál a nemi élet körében egy dolog nem értődik éppen magától: az tudniillik, hogy éppen a hím tekintse a nőtényt birtokának. Logika szerint eredetibb mindenesetre a kölcsönös tulajdon képze volt. Ez felelt meg a házasságban a két teljesen egynemű egyed közötti munkamegosztásnak. A vakondok eseténél ez szépen meg van osztva: a hím ritkaságáért védelmezi a nőtényt, mert csak egy van neki; a nőtény *egyéni* értékért védelmezi a hímet, mint a legerősebbet a hímek között, tehát mint az ő ideálját; a házastársi kötelességeket azonban egyenlően megosztják.

Már itt is megvan azonban annak a lehetősége, hogy a hím, erősebb létére, *inkább* tekinti a nőtényt tulajdonának, mint ez amazt. A nőtény a legerősebb hímet kívánván, olyan házastársra tesz szert, amely erősebb, mint ő és esetleg olyanra is kényszerítheti, amit nem akar megtenni.

Ama bonyolult fejlődési vonalban, amelyben a nemi életet az állatvilágban szemléljük, a tiszta logika mindenesetre megváltozott a tulajdon feletti hatalom bizonyos egyenlőtlensége javára.

Itt is világos azonban, hogy e túlsúlynak nem kell *feltétlenül* a hím javára billennie. A nőtény a nász kezdetén inkább látszik erősebb félnek, ő a tulajdonképpen *munkás*, még pedig nem a rabszolga értelemben, hanem szabadabb, nemesebb értelemben.

A tiszta fizikai szerelemnél a nőtény végzi a nehezebb részt, vagyis a kölyök világrahozatalát. Az esetek legnagyobb részében az ivadékok további gondozása is elsősorban az ő feladatát képezi. Tisztán védelműl szolgáló egyszerű külseje is a munkában való nagyobb

fontossága mellett bizonyít, amint ezt a paradicsom-madárnál is láttuk.

A hím ezzel szemben számtalan esetben mint a szerelem tarka dísztagya szerepel. Csillogó színei és hullámzó farka pompásságát emelik; táncol, énekel és különféle külső hatásokkal igyekszik célt érni.

Magában a házasságban kiegészítő szerepet játszik, ő az alkalmi tartalékszerv, a mesternő segítse, ki mindig az ő kezdeményezésének szolgálatában áll. A hím ereje, szarva, aggancsa és különböző fegyverei nem képezik a dolgok kezdetétől fogva az ő férfiúi privilégiumát, ezeket is a nőstény körültekintő, gondos választásának köszönheti. A nőstény fejlesztette ezt nála ki, mint olyan valamit, amire neki munkája közben szüksége van; azáltal, hogy mindig a legjobban felfegyverzett hímet választotta, ő teremtett neki erős fegyvereket.

Csak ennek az erőnek az *alapján* nyert a hím bizonyos fölényt, mely azonban ismét csak a társas viszony beavatkozása útján jutott feltétlen uralomra.

A »vezető állat« a csapatban oly jelentőségre jut, hogy a házasság egyszerű munkamegosztása ezzel szemben háttérbe szorul. Azáltal pedig, hogy a vezető egyúttal hím is, oly túlsúlyra jut, hogy egészen új rendet teremt.

Már most sok esetben a házasság ezen a tényen jegecesedik ki, polygámiává lesz, a vezető hím kollektív férje lesz egy csapat nősténynek. Ezáltal a birtoklási viszonyok is egészen megváltoznak: egy hím ereje hús nőstényével válik egyenlővé, egy nőstény a hím erejének huszadrészével. A nőstény kezdeményezése bizonyos fokig itt is megvan: egy bizonyos számú nőstény egy igen erős hímet választ vezetőnek. Ez részint takarékoság, részint ügyes kihasználása

a legnagyobb erőnek: jobb, ha húsz nőstény bir egy erős hímet, mint ha húsz pár közül tizenkilencnek gyenge védelmezőre van kilátása. Ez a vezető állat azonban ereje segítségével férj is lesz s ezáltal keletkezik az ő kimagaslóbb birtokjoga. Ennek fokozása pedig az a sajátságos viszony, hogy a majmoknál a vezető hím, a mindkét nemből álló csapatban a többi hím jogai fölött állva, valamennyi nőstényt birja. Így ismét olyan fokozathoz értünk, ahol a társas élet a házasságot egészen magába olvasztja. Minél társasabb a viszony, annál inkább emelkedik a jelentősége az ivadékok gondozásának.

* *

Ezen a tényen épül fel tulajdonképpen a házasság: ezen a ponton válik a »szerelem« házassággá. A madarak és emlősök világában mindenütt észrevehető, ahol a társas kötelékek előtérbe lépnek, az ivadékok nevelésének bizonyos szocializálása, mely a szűk házassági kereteket fölöslegessé teszi. A szülők és ivadékaik között levő kötelék átváltozik az egész törzs szolidaritásává az összes ivadékokkal szemben; akár vannak szülői, akár nem, az egész törzs, az egész szövetség gondoskodik az ivadék jólétéről.

Megszámlálhatatlan csapatokban költik ki tojásaikat a bűvármadarak, még pedig északon az Alk és a Lumme, délen a pinguinek. Közös vonás uralkodik itt az ivadékok fölnevelésében, bár a monogámia érintetlen marad. A költés idejében úgy látszik, mintha alkotásuk nem elégítené ki ösztönüket. A nőstényeknél a tojásrablás nyilvánvaló; ahol csak tehetik, idegen tojásokat szereznek a magukéhoz. Közben a faj különbség nem képez határt. A nagyobb fajok erőszakkal viszik el a kisebbek tojásait ezek

fészkéből, úgy hogy aztán a legkülönbözőbb külsejű madárfiókákat látjuk egymás mellett. A Lummeknél nemcsak hím és nőstény ülnek a tojásokon felváltva, hanem minden agglegény kitüntetésnek veszi, ha a költésnél majd itt, majd ott kisegítő szerepet játszhatnak. Ahol ilyen erkölcsök uralkodnak, nagyon természetes, hogy az egyes szülő-párok jelentősége elmosódhatik, anélkül, hogy ezáltal az ivadékok jóléte szenvedne.

»Leírhatatlanul élénk élet uralkodik itt« mondja Brehm az ilyen bűvármadár-telepről »és mégis béke és egyetértés honol községeikben, amelyek számra nézve legnagyobb városainkat felülmúlják. Ezekben megesisik, hogy az ember éhező társa mellett hidegen halad el: a madarak községében százan vannak, melyek csak az alkalmat lesik, hogy jótékonytágot gyakorolhassanak. A madárfióka, mely szüleit elveszte, nem veszett el: *az összesség gondoskodik az egyes jólétéről.*«

A vízövezte kopár sziklákról és szigetekről fordítsuk tekintetünket a tropikus erdőrengetegekre. Az ágak és gallyak tompa recsegését éles tülkölés követi: az elefántcsorda vonul el lassan szemeink előtt. Ezek az óriások is közösségben élnek, ötvenen, sőt száznál többen is alkotnak egy csapatot, mely kevés számú hímből és nagyobb számú nőstényből áll. Ezek a nőstények a legcsodálatosabb viszonyban vannak a kölykökkel. Nem bánnak csapatukban gyengédebben saját ivadékaikkal, mint bármely máséval. Amint éppen menetelés közben valamelyik fiatal a közélébe kerül, válogatás nélkül nyújtja neki tőgyét, mert minden, ami a csapathoz tartozik, az övé is egyúttal; a gyermek a szövetségé!

Igy az állatvilágban a társasviszony keletkezésével

a lehetőségnek két esete forog fenn: — vagy közös tulajdon *valamennyi* kölyök, közösen nevelik föl és tartják el a származásnak mindinkább homályosuló egyéni tudatával, vagy *egy* hím köt viszonyt *valamennyi* nősténnyel és ez a hím oly nagyfontosságú szolgálatot tesz az összességnek, hogy ezért valamennyi nősténnyel rendelkezhetik.

Innen már csak egy lépés kell és a házasságnak semmi jelentősége nincs. Ami a vezető hímnek jogában áll és ami neki lehetséges: kollektív tulajdonjog valamennyi nőstényre és a tőle származó ivadékok közös felnevelése, azt végtére a szövetség minden hímtagja követelheti, amint a munkafelosztás révén ő is jelentékeny szolgálatot tesz az összességnek. Vagyis valamennyi hím a közösség valamennyi nőstényére jogot tart, az ivadék pedig az összesség részéről való felnevelésre. Szabad szerelem és egy társadalmilag szentesített állami lelencház mellett a házasság céltalan. Notabene: mi itt folyton csak majmokról, pingvinekről és elefántokról beszélünk és egyelőre azt tervezzük, ami *ott* könnyen létre is jöhetett volna.

Az előbbiekkal szemben az ellenkező hatásnak is érvényesülni kellett — a házasság betolakodó elvének a hatása a társas életre.

Az eredetileg nem erotikus szövetség lassankint nemi kötelek szövetségévé lett. A fiatal nemzedék megmaradt a szövetségben, a szövetségben belül létesítette nemi köteleit és kiegészítette a szövetséget, midőn az öregek elhaltak. Bár rendszertelenül létesültek a nemi viszonylatok a szövetségben, ennek összképe lassanként mégis egy nagy családhoz kezdett hasonlítani, még pedig nem egy nemzedéket, hanem az összes egymásután következő nemzedékeket te-

kintve. A vérségi kötelékek mindinkább összefonódtak a szövetségben belül, a törzshöz tartozás mindinkább tiszta vérségi kapcsolat lett. Így van ez az előbb említett elefántcsapatnál. Néha a csapat tagjai szétzóródnak, a bensülött indus azonban első pillantra tudja, hogy ez vagy az a kószáló elefánt melyik közismert nagy elefántcsapathoz tartozik.

A bensülött észrevesz egy különös ismertető jelet: egy különös fajú orrmányt, a szemnek egy különös helyzetét, vagy a homloknak különös profilját s rögtön feltétlen biztossággal tudja, hogy ennek vagy annak a csapatnak a tagjai, bármennyien legyenek is, ilyen vagy olyan tipikus jelleggel bírnak. Az oka ennek éppen az, hogy a tagok a csapatot nemzedékeken keresztül saját körükből egészítették ki. A csapatnak valamennyi tagja, hím, nőstény, vezető vagy alárendelt, egymással szoros vérségi viszonyban van. Innen az egyenlő orr, homlok és szem: nem egyéb ez, mint állandó fenntartott vérségi keresztezés által fejlesztett családi jelleg.

Ez a vérségi keresztezés azonban éppen a társas életet veszélyezteti. Kétségkívül szép elv az, hogy a törzset, illetve a csapatot, ha már egyszer létrejött, exlusiv módon fenntartsák nemzedékeken át. A fiatalokat az új consolidatio godjaitól felmentsék. Hiszen vannak utódok, mért ne egyesülnének ezek, ha nem is az egy anyától származott fivér és nővér, de legalább az egy törzsbeliek. Eleinte a dolog nagyon egyszerű, lassankint azonban a folytonos keresztezés által valamennyien oly közeli vérségi viszonyba jutnak, mintha valamennyien egy házasságból származnának. A nemi viszonyból vérfertőzés lesz s ha ez tovább is ily irányban halad, a törzsnek arisztokratikus tisztaságában és kékvérűségében el kell pusztulnia.

Ezen a ponton tehát a nemi viszonylatok a társakat veszélyeztették s ha mindkettő fenn akart maradni, bizonyos szabályozásnak kellett közöttük létrejönni. A természet kifogyhatatlan ily módozatokban, amelyekkel a vérfertőzés veszélyét elhárítja. Az elefántoknál nem egészen bizonyos a viszonyok alakulása. Náluk is találunk, mint az összes társaséletet élő állatoknál, magánosan kóborló hímeket. Ezek egy csapathoz sem tartoznak, hanem különálló, dacos agglegény életet élnek. Egészen jól elképzelhetjük, hogy ezek a hímek az alkalmi vérfelfrissítők tartalékseregét képezik a különböző csapatok részére. Eredeti csapatjaiknál ugyanis a nőstény-szabályozás alkalmából feleslegessé váltak, attól elváltak, ezután pedig, ha kóborlásaik között valamely csapathoz tartozó nősténnyel találkoztak, azt alkalmas pillanatban elcsábították. Így képeznek ők, akaratlanul bár, a vérfertőzés ellen fölötte hasznos ligát.

Egy másik, sokkal általánosabb szokás az, hogy a vezető hím, vagy az öreg hímek testülete, a fiatal úrfikat, ha a nőstényekkel szerelmeskedni kezdenek, a szövetségből kirekeszti. Szövetségből kizárt hímeket, amelyek az egyes csapatok nyomán leskelődnek, már láttunk a jeges medvéknél. Hasonló viszonyok uralkodnak a társas életet élő majmoknál. A hazátlanul sóvárgó ifjak állandó kísértés gyanánt követik az egyes csapatokat s mindig hajlandók itt vagy ott egy nőstényt elrabolni; nem mindig erőszakkal, mert ha valamely csapatban fölösleg képződik a fiatal nőstényektől, ezek önként kiválnak. Eleinte csak alkalmi szeretkezés folyik a vezető tudta nélkül, majd szökés és új szövetség létesítése. Ilymódon a különböző csapatok között való szabad választás által elhárult a vérfertőzés veszélye.

Ám a fejlődésnek ezt az irányát is tovább vihetjük egy kis fantáziával. Képzeljük el a majmoknak ilyen fent említett, de szilárdabban szervezett szövetségeit. Minden szövetségen belül rendezett házassági viszonyok léteznek, melyek hathatós védelemben részesülnek. A fiatalok szabadok; rájuk nézve csak egy törvény létezik: a szövetségen belül nem köthetnek viszonyt. Mihelyt az érett korba lépnek, arra vannak utalva, hogy más csapathoz menjenek háztűznézőbe. Itt ez, a fiatal nőstények nagyobb liberalizmusa folytán, lehetővé válik. Rövidebb-hosszabb ideig tartó szeretkezés után a választás állandósul: a fiatal hím megtalálta a maga ideálját. Ezután most már két lehetőség áll fenn. A fiatal hím választottjával vagy ennek csapatába illeszkedik be, vagy ősi csapatához tér vissza választott nejével. Az egész kérdés aszerint szabályozódik, amint az egyes csapatok egymással jó, vagy rossz viszonyban vannak. Ha rossz viszonyban vannak, akkor a nőstény elválása törzsétől nőrablásszerűen megy végbe. Mindkét esetben azonban meg van akadályozva a vérfertőzés; biztosítva van a csapatok egészséges fejlődése. Ez természetesen csak képzelhető fejlődése az elefántok és páviánok között meglevő állapotoknak.

Ezzel bevégeztük az állatvilágból vett példákat, de egyúttal az ősember házasságának kifejlődését is megalkottuk.

Amit pedig most állítok, az az, hogy ezzel az egész ősember is előttünk áll.

A »házasság« fogalmában is magában foglalja az ember az állatot, az az ember, aki a föld minden nyilvánulását végre is magába foglalta és a földi fejlődés minden »eszméjét« a maga lényében tovább éli.

Az ember kezdettől fogva társas, társadalomban élő állat volt. Ezt az állítást annyi valószínűség támogatja, a mennyit csak az ilyen őstörténeti kérdésekben kívánhatunk.

Ama Jáva-szigetbeli lény, az ember és a majom között középutat tartó híres Pithekanthropos combcsontjának egyetlen ránk maradt példánya forradást mutat, mely súlyos, begyógyult tályogról tanúskodik. De az a lehetőség, hogy ez a huzamosabb ideig életét fenyegető tályog begyógyulhatott, azt jelenti, hogy ennek a majomembernek kell, hogy társai legyenek, akik azalatt védelmezték, táplálták és ápolták. A shussenriedi és taubachi jégkorszakbeli embert őskulturája maradványaiban nem mint árva Ádámot látjuk, akinek legföljebb még Évája van, hanem falkában, vadásztársaságban, kis kolóniában egy-egy tónak a partján. A legfontosabb dolgok, melyek az embert az állat fölé emelik, tisztára társadalmi jellegűek: a társadalmilag összekapcsoló találmányok legnagyobbjából, a beszéd és a szerszám, annak a problémának igazi megoldása, hogy miként lehet a szervet különválasztani az egyéntől, hogy sok egyén egyaránt használhassa. A karom a maga véletlen erejével csak az én testemhez nőtt hozzá és velem együtt elpusztul, — a késemet ezer ember használhatja egymásután és megmarad, ha első tulajdonosa elpusztul is; társadalmilag tovább öröklődik. Az emberiség egész, világosan kivehető története társadalomtörténet. A legkezdetlegesebb vad népeknél találnak már társadalmi formákat, részben bámulatosan bonyolultakat. Minden csúcsait és mélységeit annak, ami emberi e földön, áthatja a szociális. Ott van Tamerlan koponyákkal rakott gúlájában és ott az utolsó vacsorában, melyen Krisztus

az emberszeretetet felavatta. Annak a változásai, annak a haladása mozgat bennünket most épp úgy, mint ahogy néhány ezer év előtt mindent össze-vissza forgatott. A szociálisnak síkjában fekszenek politikai problémáink és kenyérkérdéseink.

Az emberi házasság őstörténetének embere is ilyen, kezdettől fogva szociális lény. És ezzel az emberre nézve is nagy jelentőségűek lesznek azok a körvonalak, amelyeket előbb jeleztem: szociális kezdetek a házassággal együtt és házasságon kívül; és kereszteződések, a házasság eltolódása e társadalomkötelékek által, viszont e kötelékeké a házasság által.

Keressük csak a mai embernél azon dolgokat, melyek mindamaz állati részlet vonásokra emlékeztetnek.

Az első, végre is kereken le nem tagadható az, hogy az emberek között számtalan esetben a monogámházasság még ma is létezik. Példái a ceyloni meztelen weddahtól a legfejlettebb kultúremberig terjednek, végighaladnak nagyjából az élő emberiség összes körein. E pont tehát kétségtelenül megvan az embernél.

Ahol ez a monogámházasság hézagot hagy, feltűnik a poligám. Afrikában és Ázsia nagy részében ma is tetemes erővel uralkodik ez is, ellenben sok primitív népnél, valamint a legmagasabb kultúrájú népeknél hiányzik. Általában középső jelenség benyomását teszi, mintha bizonyos fokon a már létező monogámiának közelébe lépett volna, hogy az, megszakítás nélkül fennállva, végre emezt ismét kiszorítsa. Állatpéldáinkra hivatkozva, azt fogjuk mondani, hogy a poligámiában már a szociális a házassággal kereszteződött, még pedig olyan formában, hogy általa a házasságban valami eltolódott. Az eltolódás a nő lealacsonyításához vezetett és sejthetjük, hogy ez lehetett oka annak.

hogy az emberiség legmagasabb fejlődési fokán a magasabb célszerűség ismét kiirtotta.

Mindenesetre figyelmünk itt a szociálisnak az emberben magában való felkeresésére irányul.

Ha társadalmi rendre gondolunk, első képként mindig olyan rend tűnik elénk, amely magában foglalja a házasságot. Így nálunk az államban a házasság szorosan bevett intézmény. De nézzük azokat az állati közösségeket, melyek házasságon kívül keletkeztek, a párosodási időn kívül külön-külön társas életet élő hím- és nőstény-csordákat. És ez tekintetünket az embereknél is található bizonyos közbülső szociális tagolódások felé irányítja, melyek bizonyos ellentétben állanak a házassággal.

Kis vidéki városban meglátogatok egy házaspárt, barátaimat. Évek óta mintaszerű házasságban élnek. Azonban nem találok otthon senkit. A ház úrnője a papné asszonynál van a szomszédban egy kis kávé melletti pletykára. A ház ura a cimboráival a »Vörös szarvas«-beli törzsasztalnál ül. A fiú nevelőintézetben van a fővárosban. A leány Svájcban van leány-penzionátusban. E triviális példában íme négy kis társadalmi kísérlet, házasságon kívül, az egyneműek kifejezett összetartásával: nők, férfiak, fiúk, leányok külön társadalma. A két utóbbi még a házasság előtt van, előbbieket azonban már közéje tolnak be. Azt vethetné ennek ellene az ember, hogy az őskorban mammutok és jégkorszakbeli gleccserek idején nem voltak kártyaesték és leány-penzionátusok. De cseréljük csak fel vidéki fészünköt holmi közép-brazíliai folyóparttal, ahol amaz ismert bakairi-indiánok tanyáznak. Amint tudjuk, ezek ma is a kőkorszakban

élnék még és anyaszülte meztelenül szaladgálnak, csak egy picike nemi jelvénynyel.

Ezeknél az indiánoknál két egészen élesen elhatárolt intézményt látunk egymás mellett.

Itt a házasság a család, a családi otthon, ahol az ember, az asszony és a kis gyerekek laknak. És emellett a férfi-szövetség, egy házasságonkívüli, vagy jobban mondva házasságmelletti klubtársasága a férfiaknak. A férfiklubnak megvan a maga külön klubháza, a »férfiház«. Általában az asszonyok ki vannak innét zárva. A férfiak egyedül és zavartalanul itt tartózkodnak, amennyit csak lehet, — mintha attól a pillanattól fogva, hogy az ajtó bezárul mögöttük, nem léteznék már másik nem ezen a világon. Itt táncolnak, dalolnak és zenélnek, itt dőzsölnek és isznak, itt rendeznek ünnepeket, itt farsangolnak és itt tanácskoznak, tisztítják a fegyvereket, mesélnek az ősokról és tartják fenn a hagyományokat. A fiatal, felnőtt, de még nőtlen férfiak is itt élnek. Aki nős, családos, csak látogatóba jön, de az is második otthonra talál itt.

Könnyen érthető, hogy miként fejlődhetett ki épp ezeknél a törzseknél ilyen határozott formában a férfiklub. Elsősorban pótolja a házasságot a még párt kereső legény számára. De ez csak egyik gyökere. A másik az, hogy a házasság itt is nagy megszakításokat szenved a munkamegosztás által. Az asszony otthon ül, gondoskodik a gyerekekről, munkálja a földet és főz. A férfiak viszont vadászni járnak együtt. Hosszú ideig kóborolnak, mindig maguk között. Külön, tisztán férfi-társasélet fejlődik. Vadászünnepek rendeződnek. És mivel ez folyton ismétlődik, intézményé lesz a férfiház.

Ebbe a házba aztán alapos okokból nem való az asszony. Éppen, hogy tisztaságban megmaradjon a

házasság. A férfiházban csak úgy hemzsegnek az asszonyt kereső legények. Ebbe a társaságba, ahol éjszakáznak, isznak és táncolnak, nem illik férjes asszonyokat hozni. A férfiházba más törzsbeliek is járnak, ide szállásolják az idegen utast, ez a törzsnek a nagy hotelje, melyre nem szívesén bízzák a feleség jó hírét.

A férfi-szövetségnek a törzs hajadon leányaihoz való viszonya, persze, a legtöbb esetben kevésbé szigorú. Itt kivételek is előfordulhatnak, hogy a szerelmi választásnak az útja szabad legyen. Hiszen a férfiháznak nem az a feladata, hogy a házasságot ebben az értelemben, állandó újrakeletkezésében támadja, hogy a nemeket teljesen távol tartsa egymástól épp abban az időben, mikor szabadon kell, hogy keressék egymást. Persze, ahol a lányok folyton behatolnak a legényházakba, a házassági választásból folyó szabad közlekedésből a prostitúciónak bizonyos kezdőfoka fejlődik; ezek a lányok már egyáltalán nem mennek férjhez, hanem a klubháznak egyébként jóakarattal megítélt hetairái lesznek, akiknek a gyerekeiről, biztosan megállapítható apa nem létező, a törzs gondoskodik.

De hagyjuk ezeket a bonyolultabb kialakulásokat. A dolog magva a szoros férfi-szövetség, mely bár nem a házasság ellen, de mégis a házasság mellett áll fenn és melynek számára négy fala között — legalább elméletben — nem létezik asszony. Hogy hivatalosan mily szigorúan kizárják az asszonyok, azt tapasztalták a prédikáló páterek bizonyos, már előbb megtértett »szelíd« bakairi törzseknél. Nagy meglepésükre minden faluban találtak egy-egy »fuvolás-házat«, tudniillik éppen a férfi-szövetség klubhelyiségét. Hiszen ezt az Isten is templomnak teremtette, hogy abba gyűljön az új hitközség. Hanem, amikor

először gyűjtötték volna össze a híveket, a jámbor úr a régi mondásnak, hogy: *Mulier taceat in ecclesia*, előre nem látottan szigorú követésével állott szemben; ugyanis csak a férfiak jöttek el, az asszonyok nem merészkedtek tovább a küszöbnél, mert hiszen a »fuvolásház«-ról volt szó!

Ilyen, mindenféle bonyolult szokásokkal összekapcsolt klubházakat nemcsak a bakairiknél lehet találni. Semon például, a götetal és a csőrös emlős nevezetes fölfedezője. Új-Guineából ír le ilyeneket.

Ez az ország, ahol a vadak házai gyakran igazi cölöpépítmények, mint ahogy azt történelemelőtti őseink csinálták a svájci tavakon, úgy hogy az egész dolog ezzel a staffage-zsal valami jégkorszakszerű szint kap. Eszerint a férfiház, mint. közös helyiség, szintén jó hosszú cölöpökre magasan felrakott építmény. A neve »marea«. A legények állandóan a mareában laknak, a házasemberek legalább időközönként. Asszonyok testi épségük, sőt életük veszélyeztetése nélkül be nem tehetik a lábukat. A férfinép fegyverei és zsákmánya szabadon hever szanaszét, a cölöpök szeretettel kifaragvák, a kapu előtt tutaj himbálódzik, melyen hébe-korba nagy multságok vannak, disznóölés, kutyaölés (odavaló szokás ez) és lakomáznak, mint Homerosnál a kérők Odysseus csarnokaiban.

A hasonlat magától adódik: nem száll-e önkéntelenül a gondolat innét amazokhoz a dőzsölő férfiakhoz, Pénélopé házába? Egész kultúrhistóriánkban, a görögöknél, germánoknál, indusoknál tényleg lépten-nyomon ilyen férfiházak, férfi-szövetségek nyomára bukkanunk. Ahol a vadászat háttérbe szorul, ott a háború egyesíti a férfiakat s a klubház kaszárnyaszerű jelleget kap. Az ivás is nagy szerepet játszik mindig, akkor éppen úgy, mint napjainkban.

De kérdezzük: alapjában véve mi más ez, mint annak az ősrégi hánynak kialakulása, melynek kezdeteit már a bizonnál és a kőszáli kecskénél láttuk: társadalomkötelékek a házasságot megelőző időbea és a házasságon belül is, elfoglaltság nélküli órákban, miközben a nemek külön-külön csoportosulnak.

A külön asszonyháznak, az asszonyklubnak szokása különösen a mai vad népek életében ritkábban mutatható ki, mivel itt az asszony általában szorosabban van odaláncolva az otthonához és a családjához. Sok esetben meg összemósódik ez a kép a polygámiával: a hárem is az asszonyház egész hasonló vonásokkal bíró fajtája, csak beleolvasztva magába a házasságba. Itt csak az történt, ami a lámáknál és egyéb kérődzőknél: az asszonyklub férfitvédelmet fogadott, aki aztán férj-basává nőtte ki magát és végre becsukta az asszonyházat, mint a maga nevével való magántulajdonát. De mégis találunk a legényszövetségekhez, legalább alkalmilag, megfelelő nőit, a serdülő fiatal lányok klubját. Ilyeneket találunk, minden kétséget kizáróan kifejezett leányházzal, némely négertörzsnél. Az erre való hajlam végre is ezerféle formában él még nálunk is, a bakfisélet barátságaiban, titkolódzásaiban, összetartásában, amely távolról a férfira pislant és a házasság gondolatával játszik, de egyelőre még minden szociális érzése a tulajdon neméhez való viszonyában merül ki.

Az ilyen házasságon kívüli társadalomkötelékek létezésével mindazokat a következményeket is látjuk aztán az embernél fellépni, melyeket részben megtaláltunk az állatoknál, részben mint csekély logikus fokozást ismertünk meg.

Úgy látszik, az ember egyszerűen ez a logikus fokozás.

Íme, a beltenyésztés veszélyei.

A fenyegetően növekvő beltenyésztés veszélye a szociálisan élő embernél ugyanazon a ponton adódott, mint az elefántnál. Amint ugyanis kisebb társaságok különváltak, melyeken belül néhány házasság történt — és amint az ilyen társaságok egymást követő nemzedékek során keresztül önmagukban zártan megmaradtak.

Az ilyen csoport már a második generációtól fogva mindig csak a csoporton belül házasodott és a nemzedékek során mindig jobban és jobban belejutott a beltenyésztésbe. De hiszen nyilvánvalóan éppen az ilyen kis csoportokká, törzsekké, nemzetségekké való tömörülés volt a házasságon felül minden szociális tagolódásnak az alapja. Bárhol kutassunk is a népek történetében, rátalálunk erre.

Hisz oly végtelenül közelfekvő. Tekintsük újra a régi, jégkorszakbeli barlang képét. A barlang nagyon becses tulajdon. De többen férnek el benne kettőnél. Egész kis csoportnak teszi lehetővé az életet. Hol vannak még az emberszeretet napjai? Praktikusan egyszerű szempontok a döntők. Éppen ezek szólnak azonban a társadalmiság mellett. Minden barlangban egyesül egy embercsoport, a barlang alapján egyesülnek. Ahány lakható barlang van a mészhegységben, annyi különálló csoport keletkezik. Mind-egyik kielégíti, sőt kimeríti a résztvevők társadalmi szükségleteit.

E teljesítésen túl azután újra a régebbi alapelv lép életbe: az eltaszítás, az ellenséges indulat. Csoport csoporthoz úgy viszonyult, mint a köznapi életben a pók a pókhoz, a vakond a vakondhoz. Csupán magasabb fokról kiindulva. A csoportokból egyszerűen magasabbrendű egyének lettek, az egyén minden

dacával együtt: ez én vagyok — és aki még kívülem »Én« akar lenni, azt fölfalom. A magasabb fokon az előbbi fok nagyjából mindig ismétlődik.

Ebben az esetben a régesrégi természeti átékok azok, melyek újra megteremnek: a vonzás és taszítás. A csoport tagjai, — úgy, mint az egyes egyénben a sejtek — egymással mind vonzási viszonyba lépnek, míg az idegen csoport felé a taszítás sündisznótüskéit fordítják. A haladásnak mindig újra, meg újra szüksége van mindkét erőre. A csoportnak kiszámíthatatlan előnye, hogy a körén belül békét tart; kölcsönös segítség és munkamegosztás áll elő. De az is előnye, hogy megmarad mint egész, mint külön test, mely közösen elfér ugyanabban a barlangban, mely bizonyos területet határol el magának és arra alapítja növekedését és erejét.

Ezalatt tovább haladnak a magasabb dolgok is épp úgy, mint a póknál és a vakondnál. A pók is, a vakond is elpusztulna, ha állandóan maga termékenyítené meg magát. Tehát időnkint el kell, hogy térjenek a princípiumoktól és egyéniségüket a szerelem céljaira feltételesen mégis oda kell, hogy adják egymásnak. Legyen bár testüknek egyetlenegy sejtje csak, melyet egy idegennel, más testből származóval való keveredésnek kiszolgáltatnak, — ezt az egyet el nem kerülhetik.

Hagyjuk el a sötét őskor barlangjának látományát és lépünk ki a jelen ránk mosolygó napsütésébe. Álmodjuk magunkat zöldelő északamerikai prairiekre, Bórharisnya-környezetbe: az irokézekhez.

Ezeknél az indiánoknál a nép összességének, ama sok külön csoportra való tagolódásnak pompásan konzervált példáját találhatjuk, vagy jobban mondva találhattuk még nem is olyan régen.

Ezek a csoportok nem állnak ugyan már — mint a vakondok — a »megeszlek, vagy te eszel meg engem« álláspontján; ahoz már túlságosan magas fokon állnak úgy a társadalmiságban, mint az emberiségben. De azért bizonyos fokig még mindig kisebb népeket képeznek a népen belül. Minden csoport maga választja a főnökét, tagjait eltemeti és örököl utánuk és vérbosszú tekintetében összetart. Minden csoportnak megvan a maga külön címere, vagy szimbóluma, melyre a csoport tagjai mintegy fölesküsznek, — »totem«-nek hívják ezt —, esetleg valami állat, mondjuk farkas, medve vagy bölény; az ilyen címerszörnyetegnek a képe azután mindenütt szerepel, a neve az a szabadkőművesjel, melyről egymásra ismernek az emberek.

A házasságra nézve azonban szigorú törvényt találunk itt. Minden, a maga szent totemjének védelme alatt álló csoport, sok házaspárból áll. De mind e házasságok időtlen idők óta a következő figyelemre-méltó módon jöttek létre:

A saját csoportján, a saját totemjének szent körén belül sem ifjú, sem leány nem házasodhatik soha.

ősrégi szent szokás szerint, mely már szigorú »morál«-lá vált az idők folyamán, farkasirokéz férfi, ki törzsi címerként a farkast viseli, sohasem vehet el farkasirokéz leányt, sem bölényleányt a bölényifjú. Kizárólag csakis különböző csoportok tagjai között köthető házasság. Tehát farkas és medve és bölény, vagy fordítva, házasodhatnak, amennyit tetszik; ezen az egyetlen ponton, a szerelmi egyesülésnél nem elválasztó jelvény a szent totem, hanem, ellenkezőleg, parancsolja a közeledést.

Első pillantásra nyilvánvaló, hogy itt egyszerűen a beltenyésztés megakadályozására irányuló alap-törvény vált szent erkölcscsé, melyet már előbb, mint

az elefántcsorda megmentéséhez szükséges követelményt, logice kigondoltunk.

Minden házasság egyszersmind a totem-csoport vérének megfrissülését hozza magával, mivel az egyik házaspár tényleg más totemcsoportból kell, hogy kikerüljön.

Persze ebben az indiánus társadalmi és házassági kódexben egy másik probléma is bonyolítja a dolgokat.

Mikor megvolt már a totemközi, keresztben való házasság alapvető törvénye, maradt egy másik, ezzel még meg nem oldott kérdés: melyik totemcsoportba tartozik az új házaspár, meg a gyerekei?

A bölényleányt elveszi egy medveférfi. Vájjon már most gyerekestől a bölénytotemhez, vagyis az asszony csoportjához fog-e tartozni, vagy átmegy-e a bölényleány a házassága által a medvetotem szent bűvkörébe? A totemeknek meg kell maradniok maguknak; azok nem keveredhetnek — mi történjék most?

El kell vágni ezt a gordiusi csomót, valamilyen társadalmi törvénynek kell teremnie, amely akár így, akár amúgy, de eldönti a dolgot.

Nekünk magától értetődő, hogy bölényleány minden utódaival egyetemben medvévé lesz. Ha Fekete kisasszony nőül megy Horvát úrhoz, akkor azontúl a neve Horvát és a gyermekei is in dulce infinitum Horvát-ok lesznek. Az irokéz azonban majdnem pontosan ellenkezőképp határoz. Medve elveszi a bölényt. Medve medve marad, mint ahogy Horvát ur is Horvát marad. Bölény asszony azonban szintén az marad, ami volt, t. i. bölény. A medve-bölényfrigyből származó gyermekek pedig — és ez a fontos — nem medvék lesznek, mint az apjuk, hanem bölények, mint az anyjuk.

Minden körülmények között az anyjuk totemjéhez tartoznak. Ennek a totemnek — és nem az apjuké-

nak — jogaiban és szokásai szerint nevelődnek. Sőt a csoportjukban az apjukon kívül még külön gyámot kapnak, többnyire az anyjuk fitestvérét, tehát nagybátyjukat.

* *

Ez az első pillantásra nagyon különösnek tetsző szokás pompás példája annak, amit a néprajz kissé nagyhangú névvel »anyaauralom«-nak, »anyai jog«-nak nevezett el.

Az anyának ez a sajátyszerű előjoga, hogy gyermekeit saját törzsébe és nem az apjukéba vétetheti fel, épp úgy végigvonul az emberiség egész természetrajzán, részben még élő példaként, részben mindenféle maradványok és történelmi hagyományokként, mint a totemizmus maga. Hiszen az északamerikai indiánok maguk ma csak egy kisded töredék, mely úgy pusztul el a kultúra keze között, mint a tulajdon prairieinek bölénye, mint a tulajdon vizeinek hódja. Velük együtt kihal az egész totemrendszer. Éppen így halt ki más népeknél is, már a történelem határán innen, a haladó szociális fejlődés, vagy a népek tökéletes átalakulása folytán.

Az irokézek »Sippe«-je az európai történelemben oly csalódásig hűen ismétlődik a rómaiak »gens«-ében, hogy Morgan, amaz indiánszokások zseniális modern történetirója, a latin szót egyszerűen átvitte oda. Párhuzamokat találunk a régi görögöknél és germánoknál. Egy még ma is igen közelfekvő példa a skót clan. Totemisztikus emlékek rejtőznek, a mi még ma is kultúrképes, — majd azt mondtam eleven — címerállatainkban is. Ott vannak a mi német neveinkben: mint pl. Wolfgang (farkas) vagy Bernhard (medve), múmiává és vallássá merevedve ott nyug-

szanak a régi egyiptomiak szent állataiban, macskáiban, vércsében, vízilovaiban és krokodilusaiban. De a totemfogalommal együtt az »anyai jog« fogalma is bejárja az emberlakta földet és időt.

Az afrikai aranyparton a gyermek születésétől fogva anyja osztályához tartozik: — ha anyja szabad, ő is az, — ha rabszolga, ő is rabszolgának születik. Az ausztrálnégerекnél, a Fidzsi-szigetek lakóinál az új-zélandi maoriknál osztály és név az anya és nem az apa után öröklődik. A borneói dajakoknál és Közép-Brazília bororo-indiánjainál az ifjú férj egyenesen apósa házába költözik, tehát maga is belép az anya családjába. Messzi északon ugyanaz járja, ami az egyenlítő táján: Kamcsatkában az itelmánoknál férj és gyermekek az asszony totemjéhez tartoznak.

A mi összefüggő kultúrnépeinknél, persze, körülbelül abban a korban, mikor Strabo az ő szép földrajzát, a késői ókor egyik legfinomabb írásművét írta (mondjuk kereken Krisztus születése körül), már az ilyen jog visszatetsző, sőt elgondolhatatlan volt. De még Herodotos a régi lyciaiakról azt tudja, hogy azok a gyermekeket anyja után nevezték és annak osztályába sorozták, amit ő a bolondos barbárság eszeveszett arabeszkjének ítélt. Maguknál a görögöknél is kell, hogy hosszú ideig ez a szokás uralkodott legyen, hogy aztán lassacskán átalakuljon az apa javára,

A görög lélek legmélyebb tragédiáiba beléhangzik még az apai és anyai jog küzdelmének zaja: Orestes tragédiájába az Aischylos »Eumenidák«-aiban,

Klytemnestra, Agamemnon hűtelen felesége részes férje meggyilkolásában. Orestes, a kettejük fia pedig megöli tulajdon édesanyját, hogy megbosszulja apját. A régi igazság szellemével megegyező »szemet szemért!«-je ez?

Az Erynnisek azt mondják, hogy nem!

Üldözik Orestest, mert anyagyilkosságában egy rettenetes bűnfelesleg van. A feleség, házasságuk dacára, sem rokona férjének, míg a fiú anyjához abszolút vérrokonsági viszonyban áll. Az ő bűne tehát mérhetetlenül nagyobb amannál; saját vérén követte el.

Manapság talán másképp ítélnénk. A mi szemünkben apa és anya egyenlően közel állnak gyermekükhöz. De az Erynnisek a drámában az »anyai jog« alapján álló totemizmus szempontjából ítélik meg.

Nagyon érdekes viszont, hogy Aischylos költeményében nem nekik ad igazat. Apolló és Athéné közbelépnek Orestes javára. Az anya, szerintük, semmiképpen sem több az apánál. És a végén Orestest mégis feloldozzák — győzött az »apai jog«. Az új idők, a kultúra, a haladás magában a nagy népmesében maguk vetik szavazógolyójukat az urnába.

Ha az »anyai jogot« egész mai legutolsó kultúrabuvóhelyéig követni akarnók, megtaláljuk azt az anyós konvencionális képében vagy torzképében. Az anyóséban, aki a férjet a családba betolakodónak érzi és leányához és annak gyermekeihez szorosabb viszonyban szeretne lenni, mint maga a férj. Az »anyai jog« alapján álló totemizmus utolsó, kicsi, gyenge hulláma ez, mely kultúránk egyébként mindenütt megváltozott partjaihoz csapódik.

Amióta csak az idevonatkozó tényeket ügygyelbajjal összegyűjtötték és megrostálták, fáradhatatlanul igyekeztek megmagyarázni, hogy miért részesíti a totemizmus éppen az »anyai jogot« előnyben.

Először a könnyen félreérthető »anyai uralom« szó vetett mindenféle buborékot, mintha mindenütt ősrégi amazonállamokba látnánk, amelyek igazán a pók-típus szerint valók; a férfi csak nemzésre való, ezentúl

minden az »uralkodó nő« kezeiben van. Ez ma már csak vidám mese a kutatásnak egy határállomásáról.

Azt hiszem, a helyes feleletet mi magunk sokkal egyszerűbben kiolvashatjuk amaz Erynnis-históriából.

Miután itt a dolog a végsőkig kiélesedett, minden totemizmuson és társadalmi, meg jogi kérdéseken túl egy olyan vita keletkezik, melyet ellentétül embrió - lógiainak lehetne nevezni. Az egésznek a csúcspontja tényleg egy olyan döntés, melyre csak mai műveltségű természettudós volna hivatott, feltéve, hogy képes erre.

Az Erynnis azt veti Orestes szemére, hogy saját vére ellen vétkezett. Mert anyja egykor szive alatt viselte őt, mint tulajdon véré. Kérdés: nem volt-e a meggyilkolt apa is az ő vére, akit így meg kellett bosszulnia? Itt Apolló Orestes védőjeként felszólal és beszédében az — embriológiára támaszkodik. Szó-ról-szóra ezeket mondja:

»Megmondom azt is, tudd meg azt, ez helyes.
A gyermeknek nem anyja adja életét,
Az elvetett mag ápolója ő csupán.
Az atyja nemzi; az anyja őrzi magzatét,
Hogy visszaadja, hogyha Isten élteti.«

Az Erynnisek intik:

»Te a világnak ős rendjét felforgatád:
Elkábítá az agg istennőket borod.«

Az emberbírák maguk is ingadoznak: a szavazatok aránya egyenlő. Erre Orestes pártjára áll Athéné is. Döntő érvekkel hozakodik elő, még pedig ugyancsak az embriológiából; az anya nélkül, csak apából való parthenogenesis-sel.

»Enyém a tiszt, e pörben végül dönten, S az én szavazatom Orestesé lesz;
Hiszen nekem nem volt szülő anyám soha,
Azért teljes szívemből a férfit pártolom.«

Athéné tudvalevőleg, a monda szerint, közvetlenül Zeus atyjának fejéből jött a világra. A levéltetvek vagy méhek valódi parthenogenesiséről Aischylos korának valószínűleg fogalma sem volt.

Az egész ügy, nézetem szerint, igazán vitát lehetlenné tevő bizonyítóerővel bír. Az »anyai jog« oka egy határozott, régebbi embriológia. Vele állt és vele dőlt meg a házasság, minden egyéb fejlődésétől eltekintve.

De ama totemközi házasságnál csak két eset volt lehetséges. A gyermekek vagy az apai vagy az anyai totemhez tartoztak. Az a logika, mely itt az anya javára döntött, korántsem az asszony holmi képzelt amazonszerű uralkodó szerepének a következménye, hanem egyszerűen az a nézet hozta magával, mely szerint a gyermek nemzésében az anya szerepe a döntő, a túlnyomó.

Hiszen a nemzés valódi folyamatát, melynél a férfinak egyetlen, az összes apai örökséggel megrakott sejtje elkeverődik a nő egyetlen, épp így megrakott sejtjével, csak manapság ismerjük teljesen, hála a XIX. század szerencsés mikroszkópiai munkájának. A férfi és nő részvételéről felállított minden korábbi felfogás csak sejtés. Az egész XVIII. századon végigfolyik a küzdelem az exakt természetbúvárok legfőbbjei között, hogy vájjon a férfinak vagy a nőnek van-e egyáltalán része a nemzésben.

A praeformatió tana azt tartotta, hogy minden csirát már az első emberi testbe beleteremtette az Isten, mikroszkopikusan picike modell alakjában. De vájjon hova volt e milliárd és milliárd jövendő homunkulus beleteremtve: Ádám heréjébe-e, vagy Éva petefészkébe? Vájjon minden új Ádámfia csak beléül tette a maga homunkulusát az asszonyának ölébe, mint a palántát a jól megrágyázott virág-

ágyba, vagy megfordítva: az Ádámfia mindig csak mintegy felszántotta és megöntözte a kemény rögöt, hogy az asszonyban szunnyadó emberke, mint a virágcsira a langyos tavaszi esőben, egyet nyújtózzék és nőni kezd] m? Egész könyvtárt írtak akkor össze erről a kérdésről. Csoda-e, ha még előbb, sőt egészen tudomány nélkül való primitív népeknél a vélemények még egyoldalúbban paradoxak.

A természetes értelem, mely egy pillanattal kilenc hónapot állít szembe, arra a következtetésre kell hogy jusson, hogy az anya a döntő. Hiszen a vér a tulajdonképpeni élet, »vérrokon« — ez volt a nagy szó. Ha ketten vérszövetséget kötöttek, még utólag, legalább szimbólistikusan, elkeverték a vérüket. A halálos sebből is piros vér ömlött, — aztán mereven, holtan feküdt a tetem: a vér az élet!

Nos hát: az apa a nemzésnél nem vesztett igazi, piros vért. De mikor a gyermek születésekor nyöszörögve elszakadt az anyjától, akkor patakostól dőlt utána a drága piros életnedv. Úgy látszott, mintha az a vér táplálta volna a gyermeket az egész kilenc hónapon át. De ha nem volt az asszonynak gyermeke, akkor magától elfolyt minden hónapban a vére, mintha értékesítésért kiáltana. És ha megfogamzott a gyermek, a kis vérszívó, odabenn, akkor hirtelen kiapadt a külső forrás. A régi Indiában, Susrutának, az orvosnak tanai szerint az embrió egyenesen a menstruális vérből bukkan fel a férfiúi mag lökésétől, mint a lótusz-bimbó a vízből. Ez a felfogás megvan Aristotelesnél is és onnét átment az arab orvosok tudományába. Aristotelesnél a női menstruális vér az »anyag«, az ondó csak az indító lökés. A viszony olyan, mint a tejé és oltóé: a tej adja az anyagot, az oltó a lökést az alvadáshoz. Ilyen nézetek mellett persze a totem-

kérdés csomójának elvágásánál a logika nagyon élessé lesz: a gyermek csak anyjával igazán vérrokon és ezzel kétségen kívül annak totemjéhez tartozik.

Mindazonáltal ez az »anyai jog« nem szükségszerűen adódott már magából a totemizmusból és a velejáró antibeltenyésztésből. Erre nézve tisztán társadalmilag az ellenkező elv épp úgy érvénynyel bírhatott volna: épp úgy átmehetett volna házassága által az asszony gyermekeivel együtt a férj totemjébe. Ahol minden társadalmi tagolódás ellenére a házasság lehetőleg szoros formában gazdaságilag fenn tudta magát tartani, ott tisztán gyakorlati szempontokból is közelebbiek vő volt, hogy a család vérségi értelemben is a férfihez, védelmezőjéhez csatlakozzék, tehát az ő totemjébe lépjen át. Tényleg, ha a konzervatív irokézknél nem is, de másutt gyakran látjuk, hogy az »anyai jog« elválik a totemizmustól és helyébe az »apai jog« lép, mint pl. Aischylosnak fent idézett helyén.

De éppen az átmenet szembeszökően igazolja azon föltevés helyességét, mely szerint az egész »anyai jog« nem a nőnek bizonyos különös társadalmi helyzetén, hanem lényegileg egy egyoldalúan az anyának kedvező embriológián alapult.

Nyilvánvaló, hogy ez az embriológia sokkal hosszabb ideig tartotta magát, mint amennyit a költő isteneinek Ítélete után elvárnánk.

Igaz, hogy Aischylosnál Apolló embriológia ja a korabeli iskolás orvostudomány egy éppen változásban levő áramlatának felelt meg: kevéssel utóbb Hippokrates hevesen vitatja, hogy a női menstruális vérnek a tulajdonképpeni nemzéshez semmi köze sincsen. Hippokrates nézete a tényállásról erősen közeledő a mai tudományos felfogáshoz; szerinte a nő a nemzéshez spermaszerű anyaggal járul hozzá,

csak úgy, mint a férfi. A két anyag közösüléskor találkozik és mindkettő képes a gyermekre hasonlatosságokat átvinni, mivel mindegyik az illető szülői test minden alkatrészének kivonatát tartalmazza; sőt napjainkban ez utóbbi hozzátevést Darwin is újra fölvetette az ő épp oly hires, mint sok vitára alkalmat adó pangenesis-elméletében. Ilyenfajta új eszméket egyébként már Aischyos Apollója is megpendít az ő embriológiai védőbeszédében.

Másutt azonban, ahol az orvostudomány nem volt ily előzékeny, egészen más, sokkal bonyolultabb utakkal próbálkoztak attól a perctől fogva, hogy az »apai jog« gyakorlatilag kívánatosabbnak látszott. Itt is, mint az említett hátborzongató varró- és metszőműveleteknél, megpróbálkoztak a dolgot a természetre utólag rákényszeríteni.

Nem lehetne-e az apát mesterségesen gyermekének vérrokonává tenni?

A legközelebb fekvő persze egyszerű jogi aktus lett volna: az apa saját gyermekét totemje számára adoptálja. És valóban az ilyenféle ceremóniák világosan felismerhető maradványait magasabb kultúrájú népeknél, teszem a rómaiaknál meg is találjuk. De a természethez közelebb álló ember realiztikus fantáziája az ilyen ész-aktussal nem elégedett meg. Neki olyasmit kellett a dologba belevinni, ami legalább némileg igaz.

Hátha az apát még gyermeke születése után testi kapcsolatba lehetne vele hozni, miáltal annak testileg is rokonává válhatnék, az eredeti nemzésnél állítólag oly csekély szerepe ellenére?

Itt kezdődik a »férfigyermekágyról« szóló furcsa fejezet.

Első pillantásra alig van bolondabb valami, mint

annak az elgondolása, hogy férfi is feket gyermekágyat. Hiszen férfi nem betegedhet le, mert férfi nem lehet várandós.

De szükséges, hogy ennél a pontnál ismét kissé körülnézzünk, hogy az embernél alacsonyabb fokon mi minden is lehetséges a természetben.

A magasbbrendű állatok fejlődésében egészen kétségtelenül volt egy pont, amikor a természet komolyan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy vajjon nem volna-e jobb a terhességet az anya helyett az apa feladatává tenni.

A mezítelen ősember jégkorszakbeli barlangja egy pillanatra modern, hűvös, kékes üvegszemekkel kísértetiesen megvilágított grottává változik. Aquariumban vagyunk.

Az aquariumban a laikus állattani tudománya felmondja a szolgálatot. Növény és állat össze-vissza terem itt. Meg kell szoknunk, hogy állatok olyan szimmetrikusok, akár egy virág (mint pl. a tengeri rózsa), vagy olyan felépítésűek, mint egy csillag. Az »elől« és »hátról« ősi fogalmai csődöt mondanak. A tintahalnak a fején vannak a lábai és a bomlasznak egyáltalán nincs is feje. Most még hozzájönnek a nevek. A tintahal nem is hal és a tengeri uborka nem uborka, hanem állat. A tengeri lovacska ellenben hal.

Utóbbinak esetében a türelmes szemlélő talán minden laikus-szerénysége mellett is vitába bocsátkozik. A lófejről, Isten neki, nem beszélünk. De ugyan mióta változtatja a hal a vízben a helyét úgy, hogy egész testét mereven függőlegesen tartja és csak a hátából nő ki egy kis úszóhártyakerék, mely kísérteties sebességgel pereg és a gépet hajtja, akár csak

a gőzhajó csavarja. Vagy micsoda hal az, amely nyugalmi helyzetben testével egy galyra csavarodik rá, mint valami hernyó. Viszont a természetbúvárt épp ezek az abnormitások teljesen hidegen hagyják. Neki a »hal«-fogalom olyan tág, hogy a külső formának még sokkal különb ugrásai is beleillenek. A mi tengeri lovacskáknak van egy ausztráliai rokona, amelynek »rongyhal« a neve, mert a bőrét cafatokban hurcolja maga után, mint valami rongyos nadrágot; ugyanis ennek a halnak érdeke, hogy hasonlítson egy darab lebbenyes, szakadozott moszathoz és ez olyan alaposan sikerül is neki, hogy a laikus egyszerűen annak is nézi; itt kezdődnek csak a hal torz és extrém formáinak igazi csudái, melyekhez képest a tengeri lovacska semmi. A valódi ok azonban, amiért az állatfilozófusnak a tengeri lovacska zoológiai-filozófiai szerencse-fia, valami egészen különös, amit a laikus szem egyszerűen észre sem vesz.

Az állatvilág komédiájának olyan darabja fordul itt elő, melyet híres minta után »Az apa« címmel kellene ellátni. Még pedig ismét egészen más értelemben, mint ahogy azt előbb a cigányhálnál láttuk.

A tengeri lovacska a férfi terhességének teljesen kifejlődött példáját nyújtja.

Emlékszünk még, hogy hogyan állott elő a gerinceknél a tulajdonképpeni terhesség: a petéket nem rakták le többé kifelé, hanem a születésig a test belsőjében tartották és érlelték.

Már a tengeri lovacska-hal is a peték akármilyen fészekbe való szabad lerakása helyett az ilyen belső terhességet részesíti előnyben.

A különös mesterség ennél az, hogy bár a petéket az anya termeli, a terhességet mégis az apának kell elvállalni.

A szerelem időszakában a kis tengeri mén testének alsó felületén a hám sejtjeinek erős szaporodása által jó téres tasak keletkezik. Az átviteli aktus azután abból áll, hogy a két lovacska nevezetes csavarodási képessége révén egymás köré csavarodik és az anya így petéit egyenesen az apa testére rakja le. A hám-tasak szélei védelmül ráhajolnak és — az anya örülhet, az ő fáradalmai véget értek, az egész teher ezentúl a szó szoros értelmében az apa nyakán van. Neki kell cipelnie az édes terhet, míg mindegyik pete csinos kis tengeri csikóvá nőtte ki magát; ezek aztán kis nyíláson át próbaképpen elhagyják a tasakot, míg végre nekibátorodva, egészen kivándorolnak.

Természetesen a terhesség itt is épp oly igazán megterhelt állapota az apának, mint másutt az anyának. Vannak más, már valamivel magasabbrendű állatok, akiknek hasonló apai kötelességeik vannak és akik az apai hivatás e hallatlan megnehezítése folytán valóban egy időre rendszeres száműzetésre és aszkézisre vannak ítélve.

Ugyanis, amit a tengeri lovacska először csinál, azt bizonyos varangyos békák utánozzák és a méretekkel együtt ijesztően nőnek a következmények is.

A vörös westfáliai földben él egy kis farkatlan, mely fajának a legtréfásabbja egész Európában: a szülészvarangy. Neve a hím állat feladatával függ össze. Ezek a kis szürke varangyhímek a szerelem időszakában ugyancsak tüzes fickók, akik egy-egy varangyhercegnő bírásáért ádáz harcokat vívnak egymással. Ha aztán végre megköttetett a frigy, az apa hűséges odaadással a hátát odakínálja »hasnak«. Neki azonban nem nő tasakja, mint a tengeri lovacskának. Varangyszokás szerint, a peték hosszú zsinór alakjában látták meg a napvilágot. Ezt a zsinórt a

varangy apa ügyesen a combjai köré csavargatja és a nyílt teherrel mindenekelőtt félrevonul. A szigorú természettudomány nem hallgatja el azt sem, hogy apahiány esetén néha egy és ugyanaz a varangy-princ egyszerre három varangyhercegnőtől is elfogad ilyen szerelmi emléket.

De az elcipeléssel még semmi sem történt igazában. A petéket nedvesen kell tartani, mert hiszen kétéltű tojások, melyeknek vízre van szükségük. A legtanácsosabb persze az volna, egyenesen a vízbe menni vele. De éppen ezeknek a varangyoknak az életmódja máris időközönkénti vízhiányhoz való alkalmazkodást látszik tartalmazni. Így a mi békánk édes terhével először másfél hétre a nedves földbe ássa magát, vagy időről-időre vizes fűvön ugrál keresztül. Ezenközben a petékben érnek a porontyok. És egy szép napon mégis csak talál a vándor egy pocsolyát, elmerül benne és az apró farkos nép elválík bölcsőjétől, hogy fejlődésének hátralevő részét közönséges békamódra fejezze be. A kész kis varangy azután leveti az evező farkot és kimászik a szárazföldre.

Egészen világosan kiérezhető, hogy a dolog itt ősrégi utazó-alkalmazkodás. A szerelem víztől távol játszódtott le. Egy utazásnak kellett tehát közbeiktatódni. Az apának ilyenén csomagszállító szolgálatai nélkül a peték a sivatagban maradtak és nyomorultul elpusztultak volna. Ma az unokák a régen szerzettek automatikusan megtartják, még ha van is a közelben pocsolya. Egy darab megkövesedett őskori szükségyszerűség ez a varangy, emléke sok szorongó órának, távol a megváltó vizektől. De milyen különös, hogy éppen az apa lett a megmentő, a csomagpostás.

A mi derék szülészvarangyunk viszont ismét csak

egyszerű kezdő a chilei orrosvarangyhoz képest, melynek neve, Darwin után, rhinoderma Darwinii.

Egészen kicsi, feketés szörnyeteg ez, az orrán levő bőrlebenyek által még varangyideálokhoz képest is rendkívüli rút. Egy természetbúvár fölveszi az állatot és alsó oldalán csudálatosan dagadtnak találja. Fölmetszi tehát a hasát és egy üres dobszerű tartóból, mely az összes zsigereket helyükből kiszorította és csaknem az egész hasüreget kitölti, egy tucat teljesen kifejlődött, fiatal varangy dől ki. Tehát nőstényt sejt és azt hiszi, hogy élő magzatot szülő kételtűt fedezett fel. De a varangy valójában hím és a rejtélyes dob nem más, mint a kitágult, az egész has alá lefurakodott gégezacsó, tehát közönséges varangyszokás szerint zengőszekrénye a mocsár e fülemüléi kedves dalának.

Nem csekély fáradsággal végre a következő történet derül ki amaz orros apáról. Mikor anyámasszony a petéit szerencsésen megtojta, apámuram lenyeli őket, azaz, hogy lenyeli, de nem a gyomrába, hanem csak (hogy emberi módon fejezzem ki a képet) a gégéig. Innét hátragurulnak az ismeretes gégezacsókba, mely a tehertől szinte megrepedésig dagad, mint valami túlságosan megtömött tarisznya. De azért mégsem reped meg és nemsokára víg élet van odabenn. A petében porontyocská fejlődik és ebből (a víz itt egészen ki van kapcsolva) végre igazi fiatal varangy. Kétségtelen, hogy e kedélyes állatsereglet magávalhurcolása az apának ebben az esetben valódi vértanúságot jelent. Mivel a botanizálószelence élő tartalmával a gyomrot minimumára szorítja össze, a diéta magától értetődik: minden jel arra mutat, hogy bizonyos időre ez teljes aszkézissé fejlődik — az apa szerelméért koplal és csontvázzá fogy, a vastag dobnak

dacára. Még nem sikerült megfigyelni, hogyan szabadul meg újra merész falatjának következményeitől — más út nem igen van, minthogy a csemeték egy napon nekibátorodva, a torkán ugrálnak ki — ami nem mondható éppen kellemesnek. De a természet ismét megmentett egy fajt és ez a földolog.

* *

Ezek kételtűekkel való kísérletek voltak. Az emlős állat erről már mit sem tud. A kenguru zacskója, mely a kölykeket védi, az anya hasán van és a kölykeket csak az anya viseli a hasában. De ime, egyszerre egész más oldalról közeledik — az ember.

Gyerünk még egyszer a brazíliai őserdőbe ama meztelen bakairikhez.

Vérbeli indiánokként, ha délre valók is, ők is bizonyos fokig még a totemizmusnál tartanak, ha már nem is élesen. Még megvan minden falunak a maga címerbeli állatja, melyet lehetőleg élő példányban is tartanak, mint ahogy Bern tartja a medvéit és Róma a kapitoliumi farkasokat. Egy ily falu piacának közepén utazók több mint házmagasságú, hosszú, sátorszerűen összefutó, rudakból épített ketrecet találtak. Ebben a ketrecben keselyű ült, a vércsét pótolandó, mely után a telepet tulajdonképpen »Vércsefalu«-nak hívták. Ebben a szigetszerűen különálló világban, ahol annyi emberi régiség él tovább szép, meztelen, mai emberi testekben, itt, mondom, egy olyan szokásra bukkanunk, mely kezdettől fogva nem keveset csiklandozta megfigyelőinek a rekesz-izmát.

Indiánus gyerek jött a világra. Tudjuk, hogy átlag milyen kevésbe veszi ott az egészséges anya ezt az aktust. Az asszony letérdel és belekapaszkodik egy,

a földbe vert cölöpbe. Így betegedik le. A tulajdonképpeni fekvőhelyét, a függőágyát, sajnálja ennél a még sem egészen tiszta históriánál. Szépen elvágják a köldökszínort és nem nagyon sokára az indiánus asszony újra ép és egészséges és megy a dolgára. És mégis szertartásos gyermekágy van a kunyhóban.

Ugyanis a férfinak le kell feküdnie a függőágyba és böjtölnie, vagy legalább is szigorú diétát tartania. Ápolják, mint valami nehéz beteget, sőt az asszonya maga ápolja. Mellette fekszik a csecsemő, mintha fájdalmak között szülte volna. Vigyáz, hogy a köldökszínór maradványa rendjén begyógyul-e. Az a nyolc nap, ameddig ez tart, legszigorúbb ideje. Nem szabad a függőágyat másért elhagynia, mint szükségletei kielégítésére. Ha esetleg az asszony ez idő alatt még mindig beteg, vagy ha a gyermek gyenge és állandóan kétszeres segítségre van szüksége, akkor a gyermekágyas« férfi és gyermekágyas asszony minden komolysággal ott függnek egymás mellett a gyékényeiken. Steinen egy kunyhóban négy függőágyas »gyermekágyas« szobát talált, melyek közül kettőben férfi és kettőben nő feküdt. A szegény szenvedő férjek egyedüli tápláléka valami egészen hig leves volt, némi mandiocával keverve.

De ez már kedvezés, mert más indiántörzseknél a szomorú férjnek az első öt napon egyáltalában semmit sem szabad enni. Azután további négy napig csakis lisztlevest és így fokozatosan valamivel többet. Húsételek még néhány hónapig tilosak. És ebben a szenvedéssel teli állapotban a »gyermekágyas« még feketére is festi magát, mint valami kéményseprő.

A törzs szokásai szerint azután még mindenféle módon súlyosbítják a dolgot. Ott, ahol a nyugodtan fekvés és diétabetartás hónapokra terjed ki, a szegény

férj a »gyermekágyból« csontvázzá aszva kél fel. De ez nem elég. Vannak a délamerikaiak között egyes törzsek, melyek a játékot még inkább elkomolyítani igyekeznek. Az apa ne csak veszteg heverjen és böjtöljön: vérezzék és vergődjék fájdalmában, úgy, mint az anya. Itt aztán a vagdosás és sütögetés bevált módszereit hívják, mint rendesen, segítségül.

Az első negyven nap leforgása után a szerencsétlen köteles lakomát rendezni. A rokonság köréje gyülekszik és elsősorban ünnepélyesen elfogyasztja az összes kenyérhéjakat, melyek a negyven nap alatt nála összegyűltek, mivelhogy ez idő alatt csak a belét volt szabad megennie. Hálából azután úgy bánnak vele, mint a pokolbeli ördögök. Az aguti éles fogával összevissza hasítják a bőrét, mintha elevenen meg akarnák nyúzni. Ezután 60—80 szem legerősebb fajtájú spanyol borsból vastag pépet főznek és tapasztként ráraják a szerencsétlen Marsyas sebeire. Azt mondják, hogy elevenen megsülni roston: semmi éhez képest. De az áldozatnak mukkani sem szabad, különben az apa nem méltó a nagy tisztességre. Csak ha vérben és borsban fetreng, érdemelte ki a gyereket és mehet vissza a függőágyába és a diétájához, mely még további hónapokig tart, mialatt a kedves rokonság, a tulajdon oldalbordájával együtt, nagy gyermekágyünnepélyt rendez, természetesen dús és Ínycsiklandó lakomával egybekötve.

E szokásnak látszólag felülmúlhatatlan bolondossága elsősorban arra a következtetésre vezet bennünket, hogy itt talán csak az emberiség egy kis eltévelyedéséről van szó. De ez a bolondok háza közel egész Dél-Amerikát foglalja magában. Meg aztán az öreg Marco Polo arról oktat ki, hogy hatszáz évvel ezelőtt Kínában ugyanez a szokás járta és járja ma is a

miau-tszek hegylakó népeinél. Afrikában nem nagyon régen még a kongónégereknél található volt. Diodornál és Strabonál, azután szorosán a mi kultúránk kapuinál történetileg is feltűnik: Diodor szerint Korzikában szokás volt az ilyen férfi-gyermekágy. A megbízható Strabo Spanyolországban az ibereknél talált ilyet. És az egésznek koronája az, hogy egy spanyol-francia határszéli fészekben, a Pyrenaeusok vidékén, a régi baszkok tengődő maradványainál, ez a szokás tényleg és valóban, mai kultúránk közepette, felöltözött, modernül államilag nyilvántartott parasztnál is előfordul. Onnét kaptuk számára a hivatalos címet is, a franca »couvade« szót. A baszk parasztasszony felkel, amint csak elmúlt az első roham; a paraszt ellenben az újszülöttel a karjában a felesége helyébe lefekszik az ágyba és fogadja a gyermekágyi látogatásokat és a szomszédok jókívánságait.

A bolondság e világot körüljáró hullámával szemben valódi megváltás annak az elmondhatása, hogy ebben az örültségben legalább van rendszer. Ismét nem egyéb ez, mint az ember ősvilága egy darabjának megtestesítése.

Mindenütt, ahol a felmerülő és győztes »apai jog« e gyermek neve, birtoka és nemzetsége fölött ellenkezésbe jutott a régi embriológiai képzetekkel, melyek a gyermekben az anyának juttatták az oroslánrészt, feltűnik a férfi-gyermekágy, mint valami misztikus kiegyezés megkísérlése.

Mesterségesen rehabilitálta az az apát.

Utólagos kapcsolatot igyekezett teremteni az apa és gyermeke között, mely körülbelül megfelelően a szülési aktusnak, ha már egyszer a nemzés egyedül nem elegendő. Csodálatosan össze-vissza játszik itt valóság és fantázia. Mert hisz tulajdonképpen mégis csak

komédia volt. De bele kell, hogy éljük magunkat a népléleknek eme folyamataiba. Minden gyógyítás, minden orvosi dolog kezdettől fogva a varázslással és bűbájjal volt összekötésben. Bőjtölés, ágyban fekvés, sőt vér és törött bors: mindennek mágikus hatalma volt, átnyúlt embereken és dolgokon túli összefüggésekbe. A boszorkány szalmabábot dob a tűzbe, hogy elégjen, közben valakire gondol, akit gyűlöl, de aki százmérföldnyi távolban van; ugyanabban az órában megmagyarázhatatlan betegség fogja el amazt, melybe belepusztul. Ilyen eszmenet vezet a férfi-gyermekágyhoz is. Nem más az, mint mágikus örökbefogadási aktus. Csak ha ennek feltételei teljesítvék, tekintheti magát az apa Isten és ember előtt gyermeke birtokosának, csak akkor tartozik testtel-lélekkel hozzá, az ő családjához, az ő törzséhez. Bűbájosság és csodatétel által az ő totemjéhez tartozó lett, bár idegen totembeli anyja szülte. Itt is kitör újra az embernek az a hatalmas vágya: igájába hajtani a természetet és tetszése szerint gyúrni és alakítani. Ugyanaz a vágy ez, mely végül hegyeket fűr át és mely megszelidítette az ég villámain, mely ma gőzkocsin utazik és át tud látni kőfalakon. Csupán az a különbség, hogy amaz első, régibb út egy bűvös formulával akarta legyőzni a világot, míg mi kezdjük a természet szellemeinek finom nyelvét — a természeti erők törvényeit — megérteni és értelmes beszélgetést tudunk velük folytatni, mely igazán célhoz vezet. De a vágyódás ma is ugyanaz, mint évezredekkel ezelőtt. Ebben a vágyódásban van benne az ember. Egy vágy uralkodik az élet egész folyásán, de a végtelenségig szétforgácsoltan: a vágy, hogy a dolgok ura legyen. Ebből fakad az ezer meg ezer alkalmazkodás. Míg egy napon mindez emberi szellemmé lesz.

Prometheussá, ki végre az ezerfejű állatvilág nyüzsgő vágyódását a kezében egyesíti — és aki kinyitja ezt a kezét, hogy meglopja az égi tüzet; azt az égi tüzet, amelyben a világalom pallosát fogja kovácsolni.

Törzs tehát ismét úgy állott törzsszel szemben, mint hím és nőstény a nemek különválásának kezdetén, mint egy magasabbrendű szerelmi individuum két fele. Minden egyes törzs sokfejű, hermaphroditikus, ama kétnemű csigához hasonló, egy és ugyanazon testen hím és nőstény nemi szervekkel bíró egyénné lett. Mint a csigánál, úgy itt sem termékenyítette meg önmagát a hermaphrodita, hanem két külön egyén szerveinek kellett kereszteződve érintkezni, így cserélték a törzsek fiaikat és leányaikat.

Ezen a fokon világos, hogy mindazon ellentéteknek ismétlődniök kellett, melyek lejjebb a szerelmi egyének egyszerű összetalálkozásánál a szemünkbe tűnnek. Törzs és törzs, mint egyszerű egyének között, vad ellenségeskedés lehetett, mint pl. a pókoknál és vakondoknál. Itt aztán a szerelmi egységet is durva formában kellett kierőszakolni. Vagy tűrhetően békés viszony is lehetett a törzsek között, a törzseknek ismét nagyobb közössége »népet« képezhetett, egy általános jogrend szabályozván az ügyeket. Ilyen esetben a mindkét nembeli ifjúság kicserélése békés ügylet volt, mely csupán totemisztikus és ezzel összefüggő gazdasági jogszabályokat tett szükségessé.

A legegyszerűbb logikai vonal mentén itt ismét valami »valóságos« kapcsolódik be. Tudniillik a nőrablás és nővásárlás szokása.

Ha a legedesebb romantikába akarjuk magunkat beleálmodni, merészen magas sziklacsúcsra épített

lovagvárra gondolunk, hol a gonosz vén apa éberen őrzi világszép leányát. Az erős karú ifjú lovag vadviharos éjen megmássza a meredek sziklafalat és gyors lován megszökteti a szerelmes kisasszonyt. Vagy a sűrű fekete erdőből előtörnek a rablók és elragadják a polgárleányt, hogy királynőjükké tegyék. Az iskolában tanuljuk sok egyéb unalmassal együtt a szabin nők elrablásáról, az erőszakkal Hadesbe szállított Proserpináról, vagy a merész Parisról szóló pikáns históriákat, aki a szép Helénát megszöktette; a vad Brunhildáról is hallunk, akit erővel kell legyőzni és aki kigúnyolja a nálánál gyengébb királyt. Mind-ezen képeken egy gondolat vonul végig: az, hogy a vőlegény rabolja a menyasszonyát! Többé-kevésbé erőszaktevések ezek. De ez nem volna tulajdonképpen romantika. A romantika mindkét fél részéről forró szerelmet, célul házasságot kíván. De itt, mint valami különös fűszer, közbeiktatódik a vad, a kézzelfogható, az erőszakosság: a rablás, mely egy rántással mind-ama szálakat elszakítja, melyek eddig a menyasszonyt befonták, mely őt szimbolikusan meztelenül adja szeretője kezébe, mint ezentúl egyetlenébe, aki most már atyja, anyja, mindene lesz egyszerre, mint ahogy az Homerosnál, Andromache gyönyörű, Hektorhoz szóló beszédében is benne van.

Régi fűszer ez, ősrégi konyhából való. Tekintsünk újra ama nagy panorámába, melyet pedig ez az egész romantika nem is ismert: a tropikus őserdőbe, a gőzölgő vulkánikus szigetre, pálmafás korallzátonyra a kék déli tengerben. Ott bőviben vannak példák rá, hogy még ma is ilyen vidám rablóromantika előzi meg a házasságkötést. Szinte kötelező hagyomány ez, bár többnyire félig játék már csak, mely azonban megmutatja, hogy a szelídült szokás már csak

megmaradt árnyéka a régi véresen komolynak. Az ausztráliai kontinensen és Új-Guineában, a korall-tengerbeli Fidzsi-szigeteken, a Kurilokon, messzi északon a szamojédeknél és lappoknál, messzi délen a tűzföldlakóknál — a vőlegény mindenütt titkon, sötét éjjel, betörés és csel által, sőt szükség esetén a rokonokkal való harc után hozza el menyasszonyát idegen törzs kebeléből. Természetesen a legtöbb ilyen még eleven esetben már nem éppen életre-halálra való rablásról van szó. Végre mégis csak azt akarják, hogy az ifjúság házasodjék. Az ausztráliaiaknál a tulajdonképpeni durva rablás csak kivezető út, ahol a törzsek között rendes jogügylet létrejönni nem tud. E békés jogügylet útja persze az volna, hogy mindegyik törzs a rendelkezésre álló ifjakat és leányokat keresztben kicserélné. Ahol azonban az egyik törzs ifjai nem rendelkeznek elegendő számú leánytestvérrel, tehát már összekuszálódik a fonál, ott az árva ifjúnak rablással kell segítenie magán: egyezségen kívül szerez magának leányt és ha az önszántából megy is vele, a szöktetőnek esetleg még tényleg véres harcot kell vívnia a leány rokonaival. Másutt azonban, éppen az erkölcsök javulásával együtt, az egész »rablás«-ból csak komédia lett, csupán arra való, hogy átsegítsen a menyasszony családjától való elszakításának aktusán. A menyasszonyrablás itt lakodalmi tréfává, durva komédiává alakult át. Ezt találjuk ma is a mi parasztjainknál, a bajor »mátkafutás« nevű lakodalmi játéknál, ahol a vőlegény üldözi és megfogja a menyasszonyt, vagy hasonló helyi tréfáknál, ahol a kedves rokonság annak rendje és módja⁴szerint jól elpüföli a vőlegényt, anélkül, hogy komolyabban fognák ezt föl régi hagyományos mulatságnál. Pedig az eredeti oka amaz ősrégi, igazán durva korból való

ok, hogy, bár a törzsek ellenséges lábon álltak, mint a hímpók a nőstényhez, mégis szükséges volt, hogy egymás között kicseréljék a leányaikat. A »nőrablás« volt a régi kompromisszum, épp úgy, mint ahogy a hímpók a maga férji jogát az alkalmas pillanatot kileső rablás által szerzi meg.

* *

Amint az erkölcsök finomodtak, a békés csere, vagy ahol az nem volt lehetséges, az egyszerű vásár lett általános. Az egyik törzsből való fiatalember megjelent a másik törzsnél és megvette a neki tetsző leányt. Keserűen hangzik ez, keserűbben, mint a »rablás« szó. A rablásnak még számunkra is romantikus ize van, a vásár utálatos kufárkodásként hat. Az asszony hirtelen végtelenül lealacsonyította válik. Értéke, melylyel előbb a kérő vére hullása éppen csak hogy egyensúlyt tartott, most alig több a baroménál. És barmokról van is többnyire szó, mint például a négereknél, ahol határozott számú ökörért (a betsuánoknál, akik a legszerényebbek, öt darabért) kapható a leány.

Mégis, ha valódi színére tudjuk ezt visszavezetni, akkor nem is olyan megbotránkoztató. A leányt elviszik a törzse kebeléből. A hézagot, melyet hagy, megfelelő gyarapodásnak kellene kitölteni, amennyiben egy törzsbeli ifjú a vőlegény törzséből hozna magának asszonyt. Ez volna az a — mondhatni — matematikus szabályozás, ahol egyik fél sem járna rosszabbul a másiknál. Igen ám, de bonyolultabb viszonyok között ezt így keresztülvinni lehetetlen. Mitévők legyenek most? A rablás nem felel már meg az erkölcsöknek. Tehát újra kompromisszumot keresnek. A kérőnek valami kárpótlást kell adni a leány

törzsének. Ezen a naiv állásponton nagyon jól átszámítható egy ember értéke ökrökbe, még csak nem is kell hozzá az asszonynak valami különös megvevése. A férfit adott esetben épp így lehetne értékelni.

A zulukaffereknél a házassági vételt »ukulobola«-nak nevezik. A legszigorúbb szabályok szerint történik. Az asszony átlagos ára négy és hat darab marha között ingadozik, a főnök leánya azonban legalább huszonötöt, sőt gyakran százat ér. »E szokás legmélyebb gyökerét«, mondja igen helyesen Ratzel, »nem a férfiak szívében kell keresnünk, hanem az asszonyokéban, akiknél értékük tudata az értük árul adott marhák számával növekszik. Épp oly kevésbé hajlandó rendesen a férfi ingyen fogadni el asszonyt; saját magát érezné ezáltal megalázva. A kölcsönös elismerés erejét a házassági kapocs csak e vétel által nyeri és sem a férfi, sem a nő nem tekintenek magukat igazán házastársaknak, ha amaz nem adott, vagy legalább is nem ígért volna valamit emezért.« Ha az asszony a házasságban különösen használható, ami munkaerejét, vagy termékenységét illeti, úgy a rokonok gyakran még utólagos követelésekkel lépnek fel. Viszont fordítva az is megtörténik, hogy a férj visszaküldi a feleségét apósának és azon a címen, hogy a nő használhatatlan, a vételárat visszakéri. Ha ebbe nem egyezik bele az öreg, akkor rabszolgává fokozhatja le a férj az asszonyt; éppen a vétel, amíg mind a két fél rendjén levőnek ismerte el, bizonyította, hogy az nem rabszolga, hanem szabad nő!

Másrészt viszont nem szabad az asszonyvásárt a mi hozomány-fogalmunkkal egy kalap alá fogni. A hozomány a fiatal páré lesz és arra van szánva, hogy anyagi alapját képezze házasságuknak. A vételárat ellenben az após és az ő személyében a törzs

kapja, melyből a leányt elvitték, quasi vezeklésként az ideális »rablásért«.

Ó-testamentumbeli pásztornépek melódiai csendülnek itt közbe. A Ráchelért szolgáló Jákob mondájában a vétel legidillebb formáját látjuk. A kérő egyetlen felkínálható tőkéje a karja ereje. Hét esztendeig áll ezzel az erejével apósa szolgálatában, aztán vége a vezeklésnek és övé a leány. Távol vagyunk harctól és erőszakos rablástól. Nem a vére, hanem a munkája árán vásárolja meg a kérő a menyasszonyt. De még itt is az idegen törzs és nem a saját otthon részére végzett a munka. Aki az ó-testamentom szerelmi történeteit erre való tekintettel olvassa, mindenütt megtalálja még a régi ösvényeket, melyeket ezek az ősi szerelmi ügyek az emberiség lelkében kitapostak. A kultúra korai napfénye belevilágít már és elmosza a kontúrokat. De az teszi ezt a könyvet oly csodálatossá, hogy féllábbal valóban még a nagy szürke ködben áll, melyből ez a vad és gyengéd, nyers és kialakuló emberállat előbujt,

Hasonló, de egyúttal messzibb elvezető kép tárul elénk fent a távoli Kamcsatkában. Röviddel a tizennyolcadik század közepe előtt vagyunk. Egy expedíció hajótörést szenved és közel egy évig kénytelen ama vad partokon vesztegelni. Ugyanazokon a partokon, hol a tengeri medve szerelmi élete lejátszódik. Ez az expedíció két dolog által vált híressé. Végszükségükben a hajótöröttek élelmiszerül óriási rozmárfajtát fedeztek fel. Akkor még létezett, később az utolsó szálig kiirtották: megették ők és későbbi odavetődők. De hogy erről biztosat tudunk, azt ama másik körülménynek köszönhetjük, hogy az expedíciónak tagja volt egy nagy megfigyelő természetbúvár, Steller. De ez a Steller nemcsak medvefókról és rozma-

rokról, azok életéről és szerelmeiről világosított fel bennünket, hanem leírta az ott fent lakó kamcsadálok, az itelmánok szokásait, akik a Behring-szorosnál, a sarkvidéki pusztaság határán élnek egyhangú eszkimóéletüket. Itt is feltűnik a kérőnek képe, meg akarja szolgálni menyasszonyát apjának házában. »Ha az itelmánok között valaki házasodni akar« — halljuk itt, — »akkor más úton nem juthat asszonyhoz, mintha azt apjának megszolgálja. Ha tehát kiválasztott egy leányt, odamegy, egy szót sem szól, hanem úgy tesz, mintha Isten tudja mióta volna ott ismerős és elkezd a ház körüli munkában segídezni. Igyekszik magát erejével és kellemes, vagy nehéz szolgálatok elvégzésével a menyasszonynyal és szüleivel megkedveltetni. Habár mindjárt az első napokban úgy a szülők, mint a leány tudják, hogy a kérő kit szemelt ki, abból, hogy mindig az illető leány körül van, annak kezére járni és éjszaka hozzá lehetőleg közel feküdni igyekszik, — még sem vonja kérdőre senki, míg végre, egy-két-három-négy évi szolgálat után annyira jut, hogy nemcsak a szülőknek, hanem a menyasszonynak a tetszését is megnyerte. Ha ez nem sikerült volna neki, akkor minden fáradsága elveszett és hiába volt és minden fizetésre, vagy viszontszolgáltatásra való igény nélkül kénytelen elhordani magát. Ha azonban a leány kegyeinek jelét adta, akkor a kérő az apától megkéri, kijelentvén, hogy ő volt szolgálatának célja. Vagy esetleg maguk a szülők mondják, hogy: »íme, kész és szorgalmas ember vagy, folytasd tehát csak és láss hozzá, hogy nemsokára kifogj a menyasszonyodon.« Az apa sohasem tagadja meg tőle a leányát, de nem is tesz egyebet, mint hogy azt mondja: »gwatei«, azaz fogd meg. Attól az időtől fogva ugyanis,

hogy a kérő a lakásban dolgozik és szolgál, mindig joga van a leány után leselkedni, hogy nem tudna-e váratlanul és észrevétlenül rajtaütni. A menyasszony ellenben mindig gondosan ügyel, nehogy egyedül találkozzék vele.«

De valamelyik napon mégis csak kedvez neki a szerencse. Naivul nyers világban vagyunk. A támadás durvának és erőszakosnak van szánva. Legalább szimbolikusan el kell érnie bizonyos határokig. A győzőnek meg kell erőszakkal oldani a nő ruháját és ölet kezével megérinteni. Ha ez nem sikerül neki, a rokonok ráadásul még jól meg is verik. »De ha a menyasszony nagyon kedvelte a vőlegényt — teszi hozzá Steller —, úgy hamar megadta magát, nem zárkózott el oly szigorúan és maga adott rá alkalmat, hogy nemsokára hozzájuthasson; bár a becsület és a gazdaságosság mindenkor megkívánták, hogy vonakodást tetessen.«

Figyeljük meg jól, hogy hogyan válik itt még valami világossá.

Amióta csak tudunk a »leányvásárlás« szokásairól, azóta általános is a megbotránkozás afölött, hogy a nőt egyszerűen, saját akaratát tekintetbe nem véve, adták-vették, mint az okatlan barmot. És a vőlegény is különös színben tűnt fel, aki minden bevezetés nélkül csak jött és első látásra mindjárt vásárolt. Hol maradt itt a »szerelem«, vagy zoológiailag kifejezve, hol maradt a tökéletesebbek kiválasztása, hol az egyéni választás. Csak nem juthatott rá éppen az ember a szerelmi élet olyan formáira, melyeknél ez a rengeteg, már a magasabbrendű állatvilágban is egyre hatalmasodó tényező, legalább egy időre ismét egészen kikapcsolódott?

Hiszen lehetne mondani, hogy a kérőnek elég egy pillantás a leány szépségére, hogy kedvet érezzen azt megvásárolni és ez aztán máris esztétikai kiválasztás volna. A leány meg azt gondolhatná, hogy aki a legjobban fizet, az lesz a legjobb is. De már az utolsó kifogás veszedelmesen sántít. Az embernél csak úgy, mint a vakondnál, közelfekvő gondolat, hogy az a legkülönb ember, aki a leányhoz hozzá tud férközni — éppen mert erre képes. Brunhilda bátran alhatik a lobogó lángok közepén: mert Szigfrid legyen, aki keresztülgázol azon a tűzön. De ha a tűzön pénz által is át lehet jutni, mégis különös érzés fog el. És itt rendkívül tanulságos amaz itelman-história. Tisztán megmutatja, hogy a természet az ő kiválasztási törvényével a folytonos fajjavítás előnyére itt is érvényesült.

A menyasszonynak apja házában való megszolgálása a pénzkérdés mellett azzal az előnnyel is jár, hogy a felek megismerik egymást és hogy a leány számára hosszabb szabad választási idővel jár. Durva testi erőpróba koronázza az egészet, melynél azonban az is közrejátszik, hogy a leány a hajadonul való egymás mellett élésből kivonta magát. Persze, ez az apósnál való szolgálás nem mindenütt fordul elő, — hát ha a kérő tényleg egészen bevezetés nélkül a leány apjához jön és meg akarja vásárolni a leányt?

Mit ér, ha az apa meg is kérdi a lányát, hogy beleegyez-e. Ahol a viszonyok nincsenek többé-kevésbé degenerációban, vagy ahol a poligámia nem alacsonyította esetleg már le a normális mértéken túl az asszonyt, ott még a ruhátlan vadembernél is azt látjuk, hogy ezt a kérdést fölteszik és hogy az asszonynak vétőjoga van. Világos, hogy a leánynak már előre

a gazdag kérő imponál. És miért ne? A vagyon végre alapjában véve nem egyéb egy kifelé elhelyezett szervnél, egy darab kívül lerakott és így az asszonynak is hozzáférhető tápláló vérnél, egy darab tartalékos idegenergiaánál. De ha a vagyonnak azt kell kipótolnia, hogy a vőlegény elől-hátul púpos, akkor a mezítelen vad gyermektől a legfinomabb kultúrhölgyig, még minden egészséges leányban fellázadt az egészséges, természetes ösztön. És megfordítva, a szellemi és testi kellempluszt minden idők leányai a csengő aranyak teljes egyenértékének tekintették. És mindig, minden nép minden valódi vagy mondabeli szerelmi történeteiben látjuk, hogy a leányok erősen ragaszkodnak éhez az egészséges ösztönükhöz. A szép, fiatal disznópásztor kapja meg a királykisasszonyt és az aranyos ládával érkező vén embernek felkopik az álla. De emellett, sőt éppen emiatt, igazán kérdés, hol és hogyan adassék úgy a kérőnek, mint a leálynak alkalom, hogy egymást megismerjék, mielőtt egyáltalán az apa elé kerül az eset.

Itt ismét világossá válik egy vonala a primitív ember szerelmi életének.

Mennél határozottabban alakul ki a házasság, mennél magasabbra fejlődik, mennél inkább nagy és alapvető fontosságú ügygyé válik — *annál szabadabb a még nem házias, mindkét nembeli ifjúság érintkezése.*

Ez is megint egy olyan vonás, mely az emberiség egész történetén végighalad, a mezítelen vadembertől — ahol a fiatalság gyakran a lehető legszabadabb erkölcsű szövetségfélét képez, melyen senki sem botránkozik meg — föl egészen a mi ünnepélyes táncmultságainkig. A legkétségbeesettebb fejtörést

okozta a megfigyelőnek, hogy a legkülönbözőbb népeknél szorosán egymás mellett találták a házasságnak igazán legraffináltabb körülbástyázásait, mintha ez egyenesen az egyetlen helyes és szent viszony volna férfi és nő között — és másrészt ugyanott a legények és leányok oly korlátatlan érintkezését, mely ama másik kigúnyolásának látszott lenni.

Az afrikai négereknél sok helyütt a feleség hűségéről a legszigorúbb felfogás uralkodik és emellett semmiféle érzékük nincs a leányok szüzessége iránt. Lam-bokban a malájok a házasságtörő asszonyt szeretőjével összekötöztvén, a krokodiloknak vetik oda; míg a hajadon leány annyit érintkezhetik férfiakkal, amennyit csak akar. Ahol a »férfiház« az asszonyok előtt még oly szigorúan el van zárva, a hajadon leányokkal minden korlát nélkül fonódnak a szálak. Igaz, hogy ezen felfogással folyton kereszteződik amaz ellenséges másik: hogy a menyasszony házasságkötéskor még érintetlen legyen. Ahol ez a vételi szerződésnek egy pontját képezi, ott természetesen a leányok szabadságának határa messzi a tulajdonképpeni erotikus célon innen van. De másutt meg erre éppen semmi súlyt sem fektetnek és akkor semmi sem áll útjában annak, hogy a valódi házasságot a legkülönbözőbb próbaviszonyok előzzék meg.

Aki ezt fölületesen nézi, az minden morális álláspontot elvesztve, az ifjú népség égbekiáltó szüzietlenségét fogja emlegetni. És mégis, éppen ezeknek a dolgoknak megvan a maguk nyers, természetes erkölcsé. Ez a házasságot megelőző szabad interregnum mély okozati összefüggésben áll éppen ezzel a házassággal. Sötétben tapogatózó szándékkal ismét kompromisszumot képez: a végérvényes, fel nem oldható házasság kompromisszuma éppen ama szabad válasz-

tási princípiummal, hogy lehetőleg a legjobb, a házasság eredeti céljának legmegfelelőbb pár kerüljön össze.

Mennél szigorúbban zárkózott el egyik törzs a másiktól, — mennél szükségesebb lett ennek dacára a törzsközi, keresztben való házasság, annak minden kísérő jelenségével, a nőrablással és nővásárlással egyetemben: — annál fontosabbá vált a csomónak egy ponton való szétvágása, éppen a még nem házas fiatalság törzsközi érintkezésének pontján. Ennek a kedvéért a törzset, mint olyat, időközönként tényleg bizonyos fokig fel kellett függeszteni, a szabad közlekedést mindkét félnek túrníe kellett, *addig, míg a megfelelő fiárok meg nem találták egymást.*

Magában a házasságban nem lehetett és nem volt szabad kísérletezni. Ha az megkötetett, akkor becsukódott a kapu. Valami végérvényes volt benne, így hát meglehetősen közelfekvő, hogy ezek a házasságelőtti próbálkozások tapogatódzva átnyúltak már annak tényleges területére is. Elég erős lesz-e erotikusan a férfi? Lesznek-e a leánynak gyermekei? Okosabb előbb kipróbálni, semmint hogy azután a házasság ezen hajótörést szenvedjen. Az említett kamcsadáloknál a férfinak házasság előtt majdnem erőszakot szabad tenni a leányon, sőt megkövetelik, hogy legalább megmutassa, van-e hozzá elég testi ereje. De a végső célig csak szimbolikusan megy el, nem valóságban. Ha szimbolikusan kezével megérintette azt a helyet, ahol a házasságban az új élet kiviruljon, akkor kiállotta a próbát. De a mi kultúránk kellő közepén is találunk olyan szokásokat, melyek igazán sokkal messzebbre menők.

Végig kell élni egy paraszti lakodalom minden ünnepélyességét, hogy az ember fogalmat alkotasson

róla, mily fontos parasztjainknál éppen a jogi álláspontja a házasságnak. És mégis paraszti körökben tömegesen virul emellett az a szokás, hogy a mátkaság a házasság megkötése előtt rendszeres »próbaházasság«-gá fejlődik.

Ez a »próbaházasság« távolról sem valami nemi szörnyűség, ahogy azt a felületes moralizáló hiszi, hanem igenis egész határozott alapeszméje van. A jegyespár nem köti mindjárt meg az igazi házasságot, hanem egy-két évig szabad nemi viszonyt folytat. Kipróbálják — és éppen erre megy ki a dolog —, hogy a férfi ereje és a leány fogékonysága tényleg olyan-e, hogy a valódi házasság szükséges záloga, a gyerek, elvárható. Ha a viszony dacára terhesség nem jön létre, a pár ismét elválik és ebből a leányra semmiféle hátrány sem származik. Ha azonban beáll a terhesség, akkor az erkölcs úgy parancsolja, hogy a házasságot most már meg *kell* kötni. Becstelen csábitónak bélyegeznék azt a legényt, aki ilyen esetben jegyesét elhagyná. Becstelennek, aki ki akarja kerülni a célt, mely egyedül szentesítette az eszközt.

Ez a »próbaházasság« Európa népeinél nyilvánvalóan ősrégi. Az alemanntörvény ismeri már. A yorkshirei angol parasztnak határozott eljegyzési formulája van: »If thee tac I tac thee«, ami annyit jelent, hogy »Ha fogansz, elveszlek téged«. A schwarzwaldi parasztok »látogató-éjszakát« és »próba-éjszakát« különböztetnek meg. A fiatal legény az ablakon bemászik a leányhoz, előbb csak egyszerű beszélgetésre. Ez a »látogató-éjszaka«, az ismerkedéshez való első lépés. Csak idő múltán fejlődik belőle minden szabadsággal a »próba-éjszaka«. De ez is nyugodtan elmúlhat és a leány, jó hírnevének kára nélkül, vőlegényt változtathat. Csak ha ez nagyon is gyakran történik, akkor

tapad hozzá az a gyanú, hogy a legények az elhagyó fél és hogy a leánynak valami »hibája« van.

Mindenütt, ahol dajkakultúra van, hasonló szokásokra lehet következtetni. Csupán hogy ott a gazdasági oldal vált uralkodóvá. A házasság előtt teherbe esett leány állapotából kereseti ág lett, mely a házasságkötést még messzi az első gyermek születésén túl is halasztja. De ez a gyermek azért az esetek túlnyomó többségénél még sem igazán törvénytelen. A dajka visszatérván hazájába, feleségül megy próbaférjéhez. Ha pedig emez most elhagyná, úgy becstelen fickó, aki »hűségét« megszegte.

Az ember szerelmi életének e változó arabeszkjei között még mindig alig hagytuk el ezt a nagy vonalat, mely az állatvilágban már elő volt rajzolva.

Egy fok van még hátra, mely már ott is megvolt: a társadalomak a házasságra való bomlasztó hatása. És ez a vonás is érezhető az emberiség szerelmi regényében, ha teljesen kiépítve nincs is sehol.

Észrevehető, hogy eddig, legalább a történetileg megadott fejezetsorban, tehetetlen volt a házasság egyre növekvő hatalmával szemben. De mint felszínalatti áramlat, nem pihent még sem és fontos éppen ezt szem előtt nem tévesztetni, mert különben a legcsodálatosabb félreértések forrásává lehet. Mert mi az, ami ezen a téren nem volna érthetetlen, ha eldobnók az állati viszonyok egyszerű iránytűjét! Hiába akarnók az emberiség csónakját egyenesen a napnak kormányozni. Csak úgy érhet az a naphoz, ha ragaszódik a földhöz. E föld sarkai felé vigyen előre ismét utunk, — hiszen a nagy összefüggésben mégis csak napba való utazás az.

A bakairi-indiánoknál azt az esetet láttuk, hogy fiatal leányok nemcsak hogy kapcsolatokat tartottak fenn a házasságra való szerelmi választás végett a legényházzal, hanem egy részük szerelmi életével állandóan a legényházhoz alkalmazkodott.

Itt olyan hetairaosztály áll elő, melynél a házasság kikapcsolódik. De e házasságon kívül élő, a legények rendelkezésére álló leányok létezése lehetővé teszi azt, hogy a »fuvolásház« ne csak még eddig nem házas férfiak klubja legyen, hanem agglegényeké is, akik a házasságra füttyülnek. A fuvolásházbeli leány a férfi erotikus szükségletei tekintetében pótolja a feleséget. A klubház pótolja a családi otthon kellemetességeit. A gyermekkérdést is meg lehet társadalmilag oldani. »A leány esetleg születendő gyermekei atyjának tekintetik minden férfi, kivel az érintkezett« — mondja Steinen. — A klub és végeredményben a törzs itt szolidárisán viseli a felelősséget, mint a pinguinoknál. Ha azt tekintjük, hogy az indián ifjak milyen későn házasodnak, azt kell éreznünk, hogy ilyesvalami ott már tényleg be is állt. A dolgok már majdnem egyensúlyban vannak. A házasság megvan, de nélküle is létezik szerelmi örömmel teljes emberi élet.

E tényállás megközelítőit megtalálhatjuk végig a népek egész során. Gondoljunk csak magunkra. Nálunk is vannak házasságellenes hatalmat képező férfiklubok. Az egyszerű korcsma is kezdet már. Az egész diákélet ide tendál. A fuvolásházbeli leányt bőségesen pótolja a viszony, a prostituált az ő sokféle fokozatával. A férfinak nem kell magát féltékenységgel gyötörnie. Az asszonyért semmi felelősséget nem visel. Választhat, hogy kultúrájának minden uralkodó házassági szokását mellőzve, monogámista vagy poligámista akar-e lenni. No igen, a gyerekek. De első-

sorban nem szükséges, hogy legyenek. És ha vannak, lelencházba velük. Hiszen az adóval, melyet fizetünk, állami fölnevelésük költségeinek bizonyos százalékát megfizettük, épp úgy, mint a törvényes árvákét, vagy a népiskoláét stb. Ki ne ismerné ezt a pro domo meg-gondolását a megrögzött kulturagglegénynek, aki amellettt egyáltalában nem szándékozik aszkéta lenni? De van itt egy pont, mely kiáltó, mélységes ellentmondást tartalmaz. Nem szükséges, hogy gyermekek legyenek! Ahol ez jelszóvá válnék, ott a társadalom önmagát semmisítené meg, ahelyett, hogy a házasságot veszélyeztetné.

* *

Itt ismét különleges emberi sajáttság kapcsolódik be, olyan, mely az állatoknál még ilyen formában nem jött tekintetbe. A primitív ember kétségtelenül már igen korán rájött valamire, ami mind e dolgokra, fuvolásházbeli életre, házasságelötti szabadságra, próbaházasságra, stb. erős befolyással kellett, hogy legyen. Ugyanis utat-módot talált a fogamzás megakadályozására, még a nemi aktus teljes mértékben való végrehajtása esetén is.

Legmagasabb szempontból nézve a dolgot, azt látjuk, hogy az ember itt is olyasvalamire jött rá öntudata, akarata és eszközei által, ami a természetben réges-régen fontos nagy szervi princípium volt és a legmagasabb célokat szolgálta. A növényvilágban a legcsodálatosabb berendezéseket találjuk a termékenyítés megakadályozására, ha az bármilyen okból nem szabad, hogy beálljon. Porzótok és bibe gyakran ugyanegy virágon és egymáshoz oly közel vannak, hogy az ilyen virág puszta létezése már külső feltételekre nézve állandó nemi aktust képvisel. De a

belső tenyésztés veszedelmei miatt nem jó, ha a virág magát termékenyíti meg. Tehát a legkülönbözőbb berendezések alkalmaztatnak, hogy a térben úgyszólván tökéletesen végrehajtott aktusnál a termékenyítés mégis megakadályoztassék. Erről már előbb is beszéltünk. Emlékezhetünk arra is, hogy kétnemű ivarszervekkel bíró állatoknál hasonló eset forog fenn. Itt is egész fegyvertárát találjuk, képletesen szólva, a természet gummicikkeinek, melyek segítségével az aktusra való formális kényszer dacára a termékenyítés elkerülhető.

De mindez ott mint szerv, mint közvetlen testi alkalmatlanság van kifejlődve. Halpetével akármeddig hozunk érintkezésbe emlős állati spermát, nem fog halember előállni, mert a csíraanyagnak megvan a maga sajátos törvénye, mely minden külső érintkezés dacára megakadályozza az igazi, legbelsőbb keveredést, a valódi fogamzást.

Ahogy már most az ember minden egyéb természeti tudását szellemében egyesíteni kezdi, hogy ezentúl magasabb alapról öntudatosan tovább folytassa a nagy világcél felé, úgy magában véve bizonyára tiszta és szükséges dolog, hogy lehetséges félreértések esetére ezt a tartalékeszközt is kezébe kapja. Ha már az erotikus ösztönök erejével szemben (melyek, mint olyanok, épp oly szükségesek, mint pl. a virágon a kétnemű szerkezet más okokból szükséges volt a maga számára) bizonyos körülmények között a nemi aktust külső lefolyásában megakadályozni nem tudja, akkor a legóriásibb fontosságú, hogy egészen meghatározott esetekben a petesejt és ondósejt valóságos egyesülését, melyből az új ember származik, mégis megakadályozza.

Azt hiszem, ez a gondolat éppen magasabb szem-

pontokból megdönthetetlen. Mennél inkább belátjuk rettenetes károosságát a beteges testi hajlamok céltalan továbböröklődésének, mennél inkább felfogjuk, hogy olyan öröklődési törvényekkel kell gazdálkodnunk, melyek az apák vétkeit az utódokon hétszer hetedízigen menthetetlenül megbosszulják, annál inkább kell kötelességünknek éreznünk ennek legjobb tehetségünk szerint való egyensúlyozását.

Hiszen az egyes embernek nem okvetlenül testi gyermekek útján kell fenntartania az összeköttetést az emberiséggel és jövőjével. Hiszen ember és ember előtt más utak is állnak nyitva. Szeretettel vethetnek, önfeláldozó emberszeretettel, mely tovább hathat. Könyveket írhatok, melyek a végtelenbe tovább rezgő köröket vethetnek.

Az embernek lehetnek szellemi szülőttei is. Ha agyveleje ép, tüdeje pedig beteg, úgy szüljön agyvelejével és az utókor hálás lesz érte, de ne hozzon saját kínjaikra testi nyomorékokat létre, kik tüdejét kapják örökségül. A fogamzás megakadályozásának, mint öntudatos cselekedetnek, ebben az esetben szent célja van épp úgy, mint a bimbó önmegtermékenyítése elleni védekezésnek.

De ebből is rögtön világossá válik, hogy kire tartozik ennek a kétélű kardnak a használata fölötti döntés: az orvosra. Az érett gondolkodású emberre, kinek lelke megvilágosodott, mert az emberiség fogalma rajongó erővel támadt fel benne. Ez az ember a negatív kötelesség mellett mindig ott fogja látni a másikat, a pozitívat is; hogy t. i. minden egészséges férfúnak, minden egészséges nőnek kötelessége, hogy végigjárja a természet egész szerelmi titját, el egészen a tényleges gyermekszülésig. Ennek az embernek a kezébe nyugodtan teheted le azt az

arcanumot, mely fölött a tudomány ma még nem is rendelkezik; a teljesen biztos, mindig beváló fogamzást-gátló szert tudniillik és meglesz az a megnyugvásod, hogy soha sem fog vele visszaélni.

Ennyit a legmagasabb szempontból. De ez a szempont befejezése, nem pedig kezdete az emberiségnek. A kezdetet itt is többé-kevésbé sivár kísérletezés képezi minden eshetőségével és veszélyével együtt.

Az emberi ravaszkodás egyik oldala emellett meglehetősen ártatlan volt. Volt benne valami a bölcsek kövének kereséséből. Kutattak valami gyógyszer után, mely teljesen fogamzásmentessé tegyen, mint ahogy másutt olyan bájjalt törekedtek előállítani, mely megvédje használóját a csatában kardtól és golyótól. Ezek a kísérletek, számtalan változatban, persze sohasem vittek célhoz. A bölcsélet ártotta bele magát. Terméketlen fák, fűzfa, vagy nyárfá, teában élvezett magja terméketlenséget idézett volna elő. Hasonlót hasonlóval. A népbabonát még ma sem lehet a fűzfateától, melyről már a régi görögök és rómaiak írtak, eltántorítani.

Egy másfajta népelmelet a galagonyába oltott körte, vagy naspolya csalhatatlanságába vetette hitét. Mindhiába. Sem zimmtinktúra, vagy angol balzsam, sem vadméz, avagy a legerősebb drasztikumok, mint az aloe, vagy a myrrha, nem használtak semmit. Egész bűvös boszorkánykonyhát kotyvasztottak össze. A természet azonban meghiúsította kis játékaikat. Oly könnyen nem lehetett vele alkudozni.

Veszélyessé csak akkor vált ez a nagy hadviselés, miután szerencsésen fölfogták a szerelmi élet egyik alaptényét; az emberi sperma szerepét tudniillik,

mint a termékenyítés mindenkori, mellőzhetetlen előfeltételét.

Azok a módszerek, melyek az életforrásnak a fogamzás helyétől való egyszerű elrekesztését célozták, elvileg tényleg mind célhoz is vezettek, bárha éppen senki sem sejtette, hogy mi az, amit itt meggátolnak. Évezredekkel azelőtt, hogy a mikroszkóp kimutatta az első tényleges spermiozont, az Élet halacs-káját szentelt forrásában, rájöttek erre vakmerő, ösztönszerű kísérletezéssel. Már az ó-testamentumban megtalálod, mint hivatalos mondai alakot, az Onan-t. Ennek az Onannak meg volt mindenestre az a világtörténelmi balvégzete, hogy neve a szerelem könyvében egész tévesen került egy fejezet fölé; róla nevezték el az onaniát. Tényleg pedig a visszavonás szokásának emlékét örökíti meg, mint az emberiség egy ősrégi negatív lehetőségéét. Ez a szokás semmiképp sem valami raffinált kultúra találmánya; a néger és más vad népek épp úgy élnek vele, mint a kultúrember. Egyes törzsek, különösen Indiában, vagy Jáva szigetén, gyakran eltolják külső beavatkozás által a méhet, úgy, hogy a belső ajkak időről-időre zárva vannak. Ha végleges megakadályozásról van szó, tudja jól az ausztráliai nő a módját, hogy kell a petefészket kiirtani, kissé durván, de különben épp oly jól, mint ahogy azt ma könnyelmű párisi orvosok teszik, erre hajlandó pácienseiknél. A borzalmas mikaoperációról, melynél a hímtagot a vezeték elrombolására oldalról megfúrják, már szólottunk.

* *

Summa summarum világos, hogy ez a jelenség erősen belejátszott az épp most leírt folyamatokba. Korán meg kellett kezdenie szerepét, már az ifjúság

próbálkozásainál. Itt mindazonáltal kevésbé volt veszélyes, mert hisz a házasság mindig mint cél lebegett e kísérletek fölött. Korlátozta a házasság előtti gyermekek számát, tág teret hagyva a próbaválasztásoknak, de nem érintve magát a házasságot. Ám midőn a »fuvolásház« kezdte fenyegetni a házasságot, úgy egyszerre komolylyá vált a veszedelem.

Mégis csak végtelenül érdekes jelenség, hogy a természeti fejlődés menetében mint nyílik mindennek, bár csak egyszer is, alkalma arra, hogy a maga teljességében kifejlődjék. Csak a gyakorlat vezet aztán lassanként ezeket a túlzottan vad vonalakat a képtelenségig, hogy végül, mondhatni, saját nevetséges értelmetlenségükön szenvedjenek hajótörést. Jóllehet, vannak ennek a gyakorlatnak, a szegény kísérleti áldozatok szempontjából nézve, kegyetlen oldalai is. De mindenképpen azt a benyomást gyakorolja ránk, hogy szükségszerű volt a dolgok állásából kifolyólag. Nem lehetett a képtelenséget eltagadni, nem lehetett elsiklani fölötte, napfényre kellett annak törnie, tönkre kellett élnie magát. Csak így lehetett mindenkorra számúzni. Akinek alkalma volt, bármilyen szűk keretben, emberekkel együtt ténykedni — ha csak valami pir?ayi egyesületben, jelentéktelen politikai, vagy más célzatú párt szögletében is; az — furcsa, de való — bizonyára ugyanezt tapasztalta. Elv az, hogy az ostobákat nem szabad a tekintély hatalmával elnyomni; csak hadd tevékenykedjenek szabadjára, csak hadd tapasztalják ki önmagukat, saját butaságukat saját magukon.

Igaz, hogy ezáltal sok bajt okozhatunk másoknak és kegyetlen dolog is látni épszeműnek a vakokat romlásba rohanni és azt meg nem akadályozni. De

végül is meg kell nyugodnunk abban, hogy nincs más mód, ha a köznek haladnia kell, haladni magában az egyes ostobában is; nincs más menekvés, saját kárán kell végül tanulnia — teljes vigasztalódásunk céljából ugyanide persze még az egyénre és annak sorsadta nevelésére vonatkozó mélyebb gondolatokat is kell sorolnunk.

Szó, ami szó: a mi vonalunkon is sok minden tevékenykedett, de végleg ki is tevékenykedte magát. A fuvolásház leánya, kinek gyermekeit a törzs vállalta el, prostituálttá nőtte ki magát, ki az emberállat faj képén a nemileg elkorcsosult hangyához hasonlót ábrázol. A gyermek eszméje nála ki van küszöbölve. Vele együtt esett ki minden alakjában a házasság is. Ezáltal a szerelmi választás is, mint olyan, illuzóriussá vált, végül hasonlóan ki lett kapcsolva az egyéni választás elve is; mi sem akadályozza a prostituáltat, hogy minden férfival érintkezzen, amint ez reá nézve csak valamiféle kis előnnyel is jár. E kis előny folytán azonban olyan irányba tért, mely társadalmi és gazdasági kérdéseket ismét új oldalról érint. A prostituált megpróbál védelmi közösségbe lépni valamennyi férfival, mindenkitől kis támogatást kér: mint társadalmi tulajdon próbál besorakozni a társadalomba.

Valóban egész csinosan lehet a vonalat eddig vezetni és az emberi fejlődés menetében tényleg mindig is megkísérelték ennyire vezetni és azt logikussá tenni. Gyakran látszott ezeknek a terméketlen élvezeti hangyáknak a tenyésztése, kik használatuk esetében jogosultak voltak bizonyos társadalmi adó kivetésére, annyira, amennyire sikerül, mindaddig a magaslatig, melyen még a logikai szentesítés is hozzájárulhatott.

És mégis, mindig és mindig látták, ösztönszerűen, minden kétséget kizárva, hogy a számításban valami abszolút hiba van, hogy az valami ki nem irtható képtelenséget tartalmaz.

A prostituált, mint társadalmi intézmény, az által, hogy kiküszöböli a »gyermek« fogalmát, megtagadja ezt a társadalmi vonást, örökké fenyegető veszedelmévé lesz az emberiség éppen társadalmi fogalmának, mely a nemzedékek sorát, egy egyéne fölötti »halhatatlan emberiséget« kíván meg. A »társadalmi« fogalom itt saját lábai alól húzza ki a gyékényt, mint ahogy a mesebeli kolbász is önönmagát falja föl. A prostituált, mint társadalmi intézmény, tényleg eltörli az egyén szerelmi választását és ezzel a folytatólagos fejlődést mintegy gyökerében vágja keresztül. Nincs már semmi kibúvója az egyéni kedvezés számára, hacsak nem akarja megszakítani azt a gazdasági viszonyt, mely őt a közhöz fűzi. Mindenki, aki használni akarja, köteles kivenni részét eltartási költségeiből, le kell mintegy fizetnie azt az adót, mely lehetővé teszi az ilyen élvezeti hangya létezését a társadalmon belül. De ezen adó lefizetésével teljes jogot is nyer az illető a szerelmi aktushoz és a prostituátnak logikusan nem áll hatalmában, hogy egyénileg kivonja magát ezen birtoklási jog alól. Az, ami a legdurvább házassági vásárnál is csak látszólag, vagy csak annak teljes elfajulásánál volt lehetséges, az itt mint abszolút logikai kényszer lép föl; mint az egyéni választás elvének teljes megsemmisítése, azon óriás vonalé tehát, mely a paradicsommadártól egészen mihozzánk vezet föl.

Ez a kettős félreértés vitte mindig zátonyra a prostitúció elvét és fogja is azt, mint való emberi tényezőt, mindig zátonyra juttatni.

Csakis ennek logikai képtelensége okozta azt, hogy a prostituált mindinkább megsemmisítő erkölcsi megvetés áldozatává lett.

Hisz abban, nemde, egyetértünk, hogy a világtörténelem folyamán sohasem potyogott le egy »morál« valami természetfölötti égből. Az összes erkölcsi nézetekben is csak azok a természeti erők érvényesülnek, melyek kezeidet, vagy lábaidat hozták létre. Minden erkölcsi törvény alapját egy ösztönszerű, sejtésekben tapogatózó vágyódás képezi egy pozitív logika és egy negatív logikátlanság felé. Minél határozottabb az ilyen ösztön, annál nagyobb a megfelelő erkölcsi törvény világtörténelmi jelentősége, emellett persze szabad tere nyílik minden fejlődésnek; nem szükségszerű, hogy egy-egy ideiglenes logikátlanság örökké fennálló legyen és ezért kell a logikai ösztönnek formálódnia, és ennek következtében megváltoznia az erkölcsnek; de az emberiség történelme, néhány világos évezredében tekintve, még olyan nagyon rövid, hogy ezeknek az irányoknak a változása a főbb pontok körül valószínűtlennek látszik; ebben rejlik tehát legfontosabb erkölcsi tételeink viszonylagos állhatatossága és koradta tisztessége, melyekről csak a nagyon felületesen szemlélő, a mindenáron újítani akaró feledkezhetik meg.

Előttünk, kikbe ezt mesterségesen beleverték, természetesnek látszik, hogy a prostituált »erkölcstelen« szerepet játszik. De ama logikátlanság hijján, mi sem adott volna eredetileg alkalmat ilyen megítélésre.

Nem volt a fejlődő emberiség számára abban semmi önmagában véve erkölcstelen, ha egy nő több férfival érintkezett. Ellenkezett a tartós házassággal, de

láttuk, hogy ez a tartós házasság csak lassacskán kristályosodott ki az ideiglenes házasságból és mi most csak azokról a lehetőségekről beszélünk, melyek mellett a házasság lényegileg jutott a társadalommal ellentétbe.

Abban sem volt semmi erkölcstelenség, hogy a nőt pontosan felbecsülték és hogy a pályázó ökörcsor-dával fizetett, csak hogy elnyerhesse. Ez az elv uralja véges-végig az emberi házasság kezdetét; szó sincs róla, hogy a prostitúció sütötte volna ki. És végül nem volt önmagában véve erkölcstelen az élethullámot alkalmilag céltalanul verni föl, kiélni a vágyat anélkül, hogy legmélyebb értelmének eleget tennénk. Hová jutna a házasság bírálata, ha mereven végig-erőszakolná azt a követelményt, hogy az erotikus aktusnak csakis kimondottan nemzési célból szabad megtörténnie és miután ennek eleget tett, ennyi meg ennyi ideig szünetelnie kell. Itt nálunknál erősebb természeti erők jönnek számításba. Az ember kezdettől fogva adva van, egyrészt a nő hosszas terhessége és szoptatása, másrészt pedig a férfi hosszú évekig tartó, majdnem állandó nemi képességével együtt. Ezek tények, melyeken egyelőre mit sem lehetett változtatni; az emberiségnek meg kellett velük, mint legfelsőbb reállogikával, úgy ahogy, alkudnia. Arról se feledkezz meg, hogy maga a szigorúan monogám tartós-házasság is csak számtalan ilyen aktus feltételezése mellett állhatott fenn, melyekről meg volt állapítva, hogy valódi nemzés szempontjából nincs értelmük, mint ahogy így van ez például a nő terhessége alatt. Poligámia mellett a férfú, kinek szerelmi készsége önadta szünetek nélkül hosszú évekig tartott, aszerint válthatta az asszonyokat — elméletileg —, mint ahányszor arra

szüksége volt, évente 365-ször és elméletileg mindig a tényleges nemzési aktushoz. Egy asszonynyal való huzamos élet ugyanannyi kompromisszumot vont maga után. Hogy hallgassunk magának az asszonynak kívánatairól, kinél az erotikus vágy szintén nem olyan mellőzött valami, hogy vagy két évi terhesség és szoptatás idejére egyetlen egy fogamzási aktussal beérné. Ehez járultak még azok az orvosi szempontok, melyek a fogamzást egyénileg bizonyos egészségi viszonyok mellett inkább teljesen kizárták, anélkül azonban, hogy ugyanezen egyéneknél az erotikus hajlamokat kirekeszteni tudták volna. A mai prostitúció-rendszer visszataszító jelenségeinek egész sora, melyek minden továbbiak nélkül beleesnek az erkölcstelenség fogalmába, sőt azt éppen légelesebben domborítják ki; a lány egyéni eldurvulása és szellemi gyomlálatlansága, kultúránk valamennyi degenerációs és anakronizmus-os jelenségeit szörnyű torzképbe szokta egyesíteni, a kerítés intézménye és a többi, alapjában véve mind nem okai, de következményei ennek a hosszú, századokon át gyakorolt erkölcsi megvetésnek. Mérgező termései egy nyilvános megvetés közt való hosszú életnek; ők rejtik magukban a prostitúció-rendszer szörnyű emberi tragédiáját. Ez ama fejezet alá tartozik, melyben a logikátlanság fentemlített vértanúsága a már érzékenyebben szervezett szellemet ismételtelen fájdalmasan sebzi meg. Minden bűnös saját logikátlanságának vértanuja. És küzdelmének is mélyenfekvő célja van: a hamis elv képtelenségig való vezetésének célja. De egyéni szempontból mindig tragikus: épp ilyen negatív haladási tényezőkért küzdeni és végül saját fejével fizetne érte. Kegyetlenül, könyörület nélkül gyötörte a kultúra a prostituáltat, elvadulttá, gonosztevővé

aljasította le. A következmények ismertek a világ szeme előtt, de csak mint következmények. Semmiképp sem fekszik a prostituált lényegében, hogy félig idióta, részeges, eldurvult és bandita társnője legyen, kihez jogtalan létének nyomorában csatlakozott. De az már lényegében fekszik, hogy logikátlan elvet képvisel. Oly elvet, mely belsőleg bontja meg az emberiség szerelmi életét. Az erkölcsötalkotó ösztön ezt mindenesetre már korán fogta fel.

De kapcsoljuk ki a prostituáltat ismét tárgyalásunkból. Eresszük a szegény terméketlen élvezeti-hangyát, elhibázott útjával együtt, nyugodtan a pusztulásba. Vessük utána mindazt, ami csak némileg is reája emlékeztet. Több ilyen van kultúránkban, mint ahány szót rá vesztegetni szoktunk. A házasságon belüli prostitúciós vonásokra gondolok. Asszonyokra, kik nyíltan vallott könnyelműségből, a világi hölgy kényelmességéből a házasságban sem akarnak többé gyermeket, és ebből a szempontból, a házasság társadalmi formái által védve, a cocotte többé-kevésbbé virágos életét élik, rája ütve többnyire sok másban is. Majd a természetes szerelmi választásnak a nevelés tévutai által való eltolódására és akadályozására, melyek a serdült leányt gyakran nem is teszik egyéni szerelmi választásra képessé, aztán hirtelen a házasság karja közé vetik és emellett csak utólag látja meg, hogy miképpen is kellett volna természete szerint választania. Aki komoly szemmel nézi az életet és akit szavak meg nem tévesztenek, az sok ilyen és éhez hasonló vonást fog meglátni, melyeket a házasság szó csak rosszul kendőz és melyeken rajtafekszik a prostitúció minden átka.

De van még egy másik, jóval érdekesebb vonal is, mely szintén az őserdő fuvolásházának ama szabad leányához kapcsolódik.

Hiszen a szerelem ama társadalmi formájának, mely a házasságot átugorja, nem kell magában rejtene a prostitúció hátrányait. A fuvolásház lányának épp úgy születhettek gyermekei, mint a házasságnak, mint ahogy ez a bakairik közt, úgy látszik, így is van. A fuvolásház lányának sem kellett magát válogatás nélkül, kényszerűségből átadnia minden férfinak, ki őt megkívánta, szerelmi adományainak a legkülönbözőbb férfiak közötti szabados osztogatása mellett is megőrizhetett bizonyos választási szabadságot. És a logika által védve, e helyeken nem is kellett általános erkölcsi megvetés részesévé lennie, — megint oly pont, mely már a bakáinknál tényleg megvalósultnak látszik.

Az emberlélek nagy, évezredek óta tartó álmában ezeken a helyeken nem is a prostitúció szegény áldozatainak torzképe és kifestett halotti lárvái kísértének, sőt ellenkezőleg, bódító szépségű fantazmagóriák lépnek fel, egy felsőbb világboldogság felé való exaltált vágyódás ellesett bűvös képei.

Paradicsomi üdvösségről van szó, melyben a derék földi halála után részesülne. A mohammedán virágos réten való ébredésről álmodozik, hol szép lányok fogják körül, a paradicsom lányai, kik nem tartoznak feleségképpen egy-egyhez és mégis kiélveztetik vele végre fenéki a legmagasztosabb szerelem minden legédesebb harmóniáját és üdvösségét. Keleten ezt ragyogó érzéki színekkel festették meg. De maga Goethe is huri-ról ábrándozott, ki így szólítja meg karjai közt ébredő költőjét: »Dalold el a Suleikához írt dalt, hisz a paradicsomban sem viheted többre.«

És ismét a fuvolásháznak ilyen eszménynyé emelt lánya fogadja A régi germánok képzeletében, mint Walkür, a vitézül elesett harcost, derűs szerelemre, Walhalla Örök csarnokaiban.

Mai nap nem szívesen vetítik már a vágyakozásnak ilyen képeit a metafizikába. Ragyogó színeit az emberiség tényleges jövőjébe szórják, a nagy faji halhatatlanságba és annak haladásába. De itt fellép a huri, a Walkür-ideál. A nő, megszabadítva a prostitúció minden szégyenétől, de felszabadítva a házasság minden korlátja alól is, csupa-huri, csupa-Walkür, az ideál szertelenségére emelt fuvolásház leánya. Mindenkié, kit csak megajándékoz szerelmével és mindaddig, míg úgy akarja. Szerelmének szabad szülöttei pedig felnőnek az emberi közösség kiapadhatatlanul ragyogó napjában, boldogabban, mint a mai házasságok oly egyenlőtlenül ellátott gyermekei.

Csak ily képek világíthatják meg azt a kérdést, vajjon a folytatólagos fejlődés és a társadalom nagyarányú, elmaradhatatlan tökéletesedése nem fogják-e az embereknél is fölemészteni a házasság kis szociális kísérletét és azt, mint a fejlődés egy közbeeső fokozatát, feleslegessé tenni, mely megtette kötelességét és most már mehet?

Ha valami igaz ebből, úgy az az emberiség feltartóztathatatlan társadalmi haladása. Itt a logikának oly világos törvényei érvényesülnek, mint a kaleidoszkóp üvegrészecskéi között, melyek, ha egy ideig össze-vissza is rázódnak, végül is könnyörtelenül harmonikus mintába rendeződnek. Az emberiség planétáján még számtalan esetben csak a rázódás állapotánál tart s a nyers összeütközések közül vérbugyog elő és az elnyomatás és a nyomor hangja hallik. De már ott lebegnek felettünk a harmonikus

minta nagy vonalai, mint valami szertelen matematikai hálózat, mint egy matematikai etika rúnái, melyeket még csak a beavatottak tudnak elolvasni.

A tarka kövecskék majd rendbeszedődnek. A mészsíkla barlangja, mely a mamutra vadászókat gyűjtötte össze, az emberi kaleidoszkóp ily irányú lökése volt. Krisztus is az volt. Amit ma társadalmi kérdésnek nevezünk, az is csak az. És így az utánunk következő századok még több szót fognak találni a nagy állomások jelölésére. De az eredményben, úgy hiszem, nincs kétség. Itt is természeti törvény halad a maga előírt útján. És ami tej utakat épített fel harmonikusan, az majd csak szociális harmóniába szed egy parányi csillagon élő néhány százmillió embert.

De vájjon az elmúlás horoszkópja az, mely a házasság számára e szép csillagokban ragyog? Le kell-e tűnnie a szerelmi élet eme őstől fogva ragyogó csillagzatának, amint a békében egyesült emberiség ama csillagképe, melyből szükség és erőszak kihaltak, az ég másik felén lassanként feljebb és feljebb hág?

A kérdés, érdekes módon, egy másikkal is összefügg.

Ősi vonása a gondolkodó emberféléknek, hogy a jövőre vonatkozó eszményeit egyszersmind a történelmi múltba is vetíti.

A paradicsomot, mely csak egy egészen távoli fényideál felé való szüntelen törekvés eredménye lehetne, már egyszer odaálmodjuk a földi dolgok és az emberi dolgok legelejére. Így Rousseau sem látja makulátlan »Természet«-ének varázsbirodalmát az idők végén, egy az emberi ész és szeretet által kormányozott és megtisztított természetben, de a minden kultúra előtti kezdetben keresi, az emberszeretettől évezre-

dekkal innen, meztelen vadak közt. Napjainkban a házasság egy társadalmi ideálba való feloldásának eszméje az, mely a maga részéről a jövődön kívül, még a múltat is meg akarta hódítani.

A jövőt köd borította. Egy realiztikus kor szivebben támaszkodott történelmi tények biztos alapjára. A házasságnak ama társadalmi föloldódása, úgy mond, mint jövőbeli cél, lényegében nem más, mint az emberiség kezdődolgoihoz való nagy visszatérés. Az állatból kikristályosodó ember nem ismert házasságot. Amit magával hozott, az csak egy többé-kevésbé kiterjedt társadalmi tagolódás volt; kisebb-nagyobb csoportok összetartottak. Ámde ezen csoportokon belül teljes szabadságában állott fenn a nemi érintkezés. Minden asszony akarata szerint érintkezhetett minden férfival; gyermekeik pedig közösen a törzséi voltak. Jegyezzük meg jól; ebben a rendezetlen, házasságot nem ismerő társadalomban a prostitúció fogalma egészen hiányzott. A nemi érintkezés szabadsága nem járt semminemű kényszerrel az asszonyra nézve, és legkevésbé sem akadályozta a természetes gyermektermelést.

Semmi sem lehetett tehát szerencsétlenebbül megválasztott, mint az a szó, melyet e dolgok egyik első vizsgálója igyekezett behozni; ezen őállapotnak a jelölése t. i. mint »Hetairizmus«, mintha az az általános prostitúció egyik foka lett volna. Persze, egyáltalában nem volt azt könnyű alkalmas szóval megpecsételni. »Közházasság«, melyet szintén felkaptak, ugyancsak rossz, mert ez az elmélet, legalább kezdetében, egyáltalában nem ismer házasságot és épp ebben rejlik leglényegesebb tulajdonsága, melyet ez a szó is csak homályosabbá tette.

De hagyjuk a szót. A házasság plántája ebből a

szabad őstalajból csak történelmi idők folyamán csirázott volna ki, pusztára olyan dolgok által melengetve és öntözve, melyeknek az emberiség nagy felemelkedésében csakis múló jelentőségük lehetett.

Az elméletnek legelfogadhatóbb folytatása ilyfélén hangzik.

Tisztára összekeveredésből, mint őállapotból nem is jutunk egyhamar a házassághoz, ha csak valami egészen új elem nem lép hozzá. Kifejlődött a szigorúan vett totemizmus. Ama totemcsoporton belül először is szabadon szeretnek. De ez rokonok közti házasságok veszélyére vezet, a csoportok így hát nyakra-főre cserélgetik asszonyaikat. De még mindig nem keletkezik házasság, még ha törvényerőre is emelnék, hogy saját totemén belül senkinek sem szabad szeretnie. Törzs törzsszel szemben akkor köztulajdon stádiumában állana a szerelmet illetőleg. A törzs-testvérek közösen bírnák a szomszéd törzs valamennyi asszony test véreit, az összes bivalyok az összes nősténymedvéket. És mégis ezen a környéken kellett a házasságnak a játékba keverődnie. A nőrablás hozta magával.

A törzsön belül minden asszony minden férfié volt, nem létezett házassági monopólium, vagy magántulajdonnak nyoma. Minden asszony szabad akarata szerint cselekedett, azzal érintkezett, akivel akart, anélkül, hogy valami házasurának kizárólagos joga lett volna szerelméhez. De a férfiak portyázni vonultak, harcba szálltak idegen törzsekkel. Vadul folyt itt a dolog. Zsákmányt ejtettek, kincseket és fegyvereket — és asszonyokat is. A zsákmányt elosztották. Minden hadfinak odaítélték asszonyát, vagy asszonyait, mint ahogy odaítélték neki egy kardot, vagy egy aranyéket. Ezeket »birtokolta« azután tényleg,

ők voltak egy személyben rabszolgánői és asszonyai is. Aki hozzája nyúlt, az megszegte a bajtársi szerződést. Mint ahogy azelőtt a közösen elejtett mamut húsából mindenki megkapta az őt illető részt, úgy kapta meg most mindenki a saját darab emberhúsát, melyhez senkinek sem volt szabad hozzáérnie. De ez a zsákmányolt asszony — így következett az elmélet — volt az első »feleség«. Magántulajdon, leltári darab, a férfi rabszolgája, az egyedülié. Minél jobban háttérbe szorult, a rokonok közti házasság káros hatása folytán, a mindnek minddel való korlátozatlan szerelmi keverődése a törzsben, annál inkább ültette át minden férfi erotikus vágyait a hódított nőkre, kik kénytelenek voltak őt követni, még pedig őt egyedül. Most, a rabszolga-feleséggel, a férfi teljhatalmában levő asszonynyal, most lépett fel először a házasságtörés fogalma, a jogsértése, melyet a csábító idegen tulajdonon követett el, az ellenszegülésé, mely a becsületszegőt, mint rabszolgánőt tette bűnössé.

Így végződött a házassággal a nő szabadsága. A védtelen rabszolgaság évezredek következtek számára. Míg a szociális élet végre oly erőre emelkedhetett, hogy, mint általában, úgy itt is szétzúzza a magántulajdon bilincseit. A rablás régi nyomai eltűnnek. Amint magasabb fokon minden újból beleolvadt a társadalomba, a szociális egységbe, úgy az asszony is visszatér oda. Újból azzá a szabad lénynek lesz, ki csak saját magát és a társadalmat ismeri el, de nem a magántulajdonost, ki eltulajdonító erőszakkal áll közöttük. És íme, ott susognak a jövő paradicsom virágos lombjai az ősi forrás fölött és ismét megpillantják benne tükörképeiket.

Ennyi volt az, ami a házasság modern fejlődéstörténetébe jelentős hangon belekondult. Általában,

a végre ébredő, az összboldogságot nyújtó szociális szellembe vetett büszke bizalom. És azután a mai nő vágyakozásának hangjai, ki a férfival egyenrangon akar állani a társadalom bimbózó tavaszának közepe-
 pette. Könnyebbnek látszott mindennek a kivívása, ha mondhattuk egymásnak, hogy csak ama aranyos golyókat hódítottuk vissza, melyekkel az emberiség ártatlan gyermekkorában már egyszer játszadozott.

Nehéz ilyen elméleteket, melyeket ilyképpen egy mély, nagy és szentként küzködő kor szívevéérével táplált, a kutató hidegen bíráló szavával tárgyálni.

Ha ennek az elméletnek a képét, ahogy az körvonalaiban itt adva van, összehasonlítod azzal a széles alappal, melyet neked az állatvilág magasabb osztályaiból úgy a házasságra, mint a szociálisra nézve felépíttem, úgy világossá válik majd előtted annak magva és eme elmélet igaz voltánál kérdésénél csak arról lehet szó.

A házasság már az ember előtt létezett, — ez a tétel fennáll és aki tagadni akarná, az fittyet hányna az egész állattannak, modern emberbibliánk nagy »Genesis«-ének. A házasság mellett adva volt persze a szociális is, adva már az ember alatti állatban. És az elmélet ama első tétele ezen östényeknél fogva visszavezet arra az egyetlen megvitatható kérdésre: azt kell-e hinnünk, hogy az ember fellépésekor már annyira szociális állat volt, hogy nála a szociális a házasságot már teljesen újra feloldotta?

Az ősember ama elmélet szerint azon a fokon állott volna, mely felé a pinguinek már-már közelednek, csak egy kissé jobban előre volt haladva.

Csakis ebben az alakjában vitatható meg az ügy, ha csak nem akarjuk az állattant, melynek köteteibe már pedig az ember is beletartozik, arculütni. Az a

kérdés már most, vájjon milyen bizonyítékokat hozhatunk fel föltevésünk mellett, mert semmiképpen sem magától értetődő egyéb állatanalógiák módjára az emberállatnak ez a társadalmilag már tökéletessé fokozódott kezdete.

A bizonyítékok pedig bizony mind gyöngék.

Volt bennük, mikor először léptek föl, valami elámító, mert egész sereg érdekes dolog, melyeket már megbeszéltünk, mint például az anyasági jog, nőrablás, totemizmus, keresztező házasságok stb., e bizonyítás menetén jutottak először napfényre. De kérdés, vájjon helyesen magyarázták-e bele éppen ezeket a tényeket az elméletbe?

Egy ideig szó volt arról, hogy a föld ma még telistele van oly népekkel, melyek minden házasságon kívül, szabályozatlan nemi érintkezések közt élnek, vagyis szemeink elé vezetik élve az őállapotot. Afelől most megint csönd van. Végzetes módon keverődött ide főleg a házassulatlanok olyannyira elterjedt szabad szerelmeskedésével való összetévesztés. Láttad, hogy ez, mint a lehetőleg intenzív szerelmi választással szembeni engedmény szerepel, melyet csak azért teszünk, mert a házasság fennáll és lehetőleg szilárd alakban fenn kell állania.

Más esetben oly fázisokat tévesztettek össze az ősfázissal, melyek éppen ama elmélet szerint egészen későn mint házasságutániak léptek volna fel.

Az asszonyok nagymérvű lebecsülésének eseteit, mint ahogy az a poligámia és a szerfölötti asszonybőség feloldó hatásával együtt járt. Ilyen esetekben nem volt valami nagy dolog, hogy a férfiak kicserélték asszonyaikat, úgy érezvén magukat, mint óriási nyájak tulajdonosai, kiknek egy juh nem nagyon fekszik a szívéükön. De éppen ilyenkor lesz az asszony

határozottan »tulajdon«-ná, megfosztva teljesen a saját maga fölötti rendelkezéstől. A természetes őstalaj helyett elágazó arabeszkfordulatokra esik pillantásunk.

Majd meg ennek az ellenkezője hatott zavarólag: oly vad népek helyzetei, melyekre nézve az asszony »ritkasága« volt a döntő. Ha Ausztráliában fennáll az a szokás, hogy a házas férfi feleségét nőtlen fivéreinek rendelkezésére bocsátja, úgy ez csak alkonypír ja oly erkölcsöknek, melyek közt a fivéréknek közös feleségeik voltak és ez megint oly időkre vezet vissza, melyekben egy, vagy akár két törzs asszonyai is közös tulajdont alkottak s e törzsek közül az egyik valamennyi férfitestvére szabad szerelemben élt a másik törzs valamennyi nőtestvérével. De valahol csak fölmerültek ilyen nyomok, mindig megmagyarázhatjuk őket, eltekintve a hiányos fennmaradással járó nagy homálytól, melyben jelentős bizonyítékok hamarosan felismerhetetlenné váltak, a ritkaság feltételezésével. Az asszony ebben az esetben túlságosan drága egy férfinak. Többnek kell rajta osztozkodnia, a földolog pedig, hogy ezt testvérek tegyék. Kénytelen többférjűség (polyandria) lépett a poligámia helyére, de a házasság maga érintetlen maradt, és a régebbi, mely csak még itt is kompromisszumba ment bele.

Előléptek végül furcsa dolgokkal, melyek itt-ott kísértének az emberállat természetrajzában és melyekben tényleg a házasságnak a szociálisba való feloldódása, felszívódása vehető észre, oly értelemben, mint erről már szóltam. De sehol sincs bizonyíték arra nézve, vájjon egy rég kivívott győzelem maradványairól és nem-e inkább kis hozzákezdések és alkalmi próbálkozásokról van-e szó, a melyek győzelemre még csak ezután vezetnének.

Itt van a híres »jus primae noctis«. Annyi monda és mese fonja körül, hogy ezidőszerint nem is mondhatjuk el igaz történetét. Csak eszméjének magvát akarjuk megvilágítani.

Fogjunk egy modern képpel a dologhoz, ahelyett, hogy régi lovagregények egy fejezetét mondanók el. Van egy modern világváros nagy áruházában egy főnök és megannyi elárúsítónő, csupa gondosan megválasztott, csinos leány. A lányoknak megvannak a saját magánszerelmeik. De bevett, meg nem írott, szokáson alapuló jog, hogy a főnök előzőleg egyszer elcsábította őket, hogy egyszer bírta őket. Ez főnöki joga, mely ebben az esetben is fennáll. Ez az eset, sajnos, nem légből kapott. Ebben a laza formájában kétségkívül gyakran merült fel az emberiség történelmében az »első éjszakához való jog« (jus primae noctis), valahol csak főnökök voltak, — képzelj csak az áruházi szó helyére vagy egy tucat más közelfekvőt.

Hogy mennyiben volt ez a meg nem írott, erőszakon alapuló jog közel, vagy régmúlt napokban tényleges s »jog«, vagyis, hogy úgy mondjuk, a földesúr, vagy lovag jobbágyaitól hivatalosan követelhetette, hogy a menyasszony virágát neki áldozzák, mert különben az alájarendelt pártól megvonta egyszerűen a házassági engedélyt — ez a kérdés történelmi vita tárgya, melynek aktacsomóit nem akarjuk itt megbolygatni.

Bizonyos azonban, hogy az embernél itt is olyasmi tört felszínre, mely már világosan meg van az állatok közt is. Láttad a majom törzsfőnököt, kinek a csapat valamennyi párja felett joga volt, mint »főnöknek«, külön minden nőstényhez együttvéve, valahányszor csak akarta. A törzsvezetés szociális joga itt tényleg keresztezi az egyes házasságot. Azt is hangsúlyoztam, hogy ennek szociális továbbfejlő-

désében csak a »lehetőség« forgott fenn a házasságot alapjában megdönteni. Ha az emberiség még a majomtól örökölt »jus primae noctis«-féle szokásokat hozott magával, úgy ez a lehetőség is »benne volt« már.

De az ember szerelmi életének egész fennálló »ténylegessége« eklatáns bizonyíték arra nézve, hogy ennél a lehetőségnél« semmivel sem is jutottunk tovább.

A valódi házasság diadalmaskodott és a »jus primae noctis« minden alakját mind a mai napig nagyon is végzetes kényszerűségnek éreztük. Könnyen megmagyarázható, hogy mi működött ellene. A »jog« szociális kényszerűséget hozott be a szerelmi választásba és ezáltal bevitte a prostitúció egyik nagy átkát a dologba. Az asszony ebben önkéntes szociális segítő-társból ismét inkább a »szociális rabszolganői lett. A vezető szociális érdemeiért neki kellett bűnhődnie erotikus választási jogán esett megszorítással; ha ő jött, rendelkezésére *kellett* állania. A morállogika így teljes erővel visszaszorította a »jus primae noctis«-t, nemhogy ez a házasság szociális feloldásának csirájává vált volna. Mennyire másként hangzik ez, mint az elmélet igéi: a »jus primae noctis«-t egy kezdettől fogva érvényes, minden férfinak a törzs valamennyi asszonyára vonatkozó birtoklási jogmaradványul kell tekintenünk, mely végül szimbolikusan a törzsfőre koncentrálódott; a menyasszony mintegy szüzieségével fizetett a köznek, a magánházassághoz való jogáért. Mit tud az a főntemlített áruház főnöke ilyen történelemelőtti társadalmi állapotok szimbolikus megmentéséről. Egyszerűen kipróbálja a régi pávián-szokást, hatalmának tudatában, mint ahogy azt így már milliószor megtették. Alkalmilag, ahol ez a »hatalom« zavartalanul állott fenn, tényleg »joggá« is formálódhatott. De ama ellenirány ugyan-

annyiszor ismét kimarta és ki fogja végre marni valamennyi ilyen »hatalmi helyen«. Mint oly sok esetben, úgy itt is az emberek élő lehetőségeiről van szó, — nem pedig szimbólumokról és reliquiákról. A lehetőség fonja magát végig az őserdő páviánjától, kék, villamos fényben úszó nagyvárosainkig. Hogy ezen a vonalon belül már egyszer abszolúte teljesült volna és csak később szorult volna vissza, az csak alaptalan föltevés.

* *

Majd a »jus primae noctis« változataként, a vallásos szüzáldozatot játszották ki.

Legszokottabb példája a régi Babylonból származik. A leánynak, mielőtt házasságra léphetett volna, el kellett mennie Melytta-Vénusz templomába és ott egy ismeretlen férfinak adnia át magát. Ebben az alapformában is ősrégi társadalmi bizonyíték rejlenek. Az asszony ezen templomi aktus által is mintegy újra megváltotta magát az őszállapottól, melyben minden férfi tulajdona volt. És ez megint egész elfogadhatónak hangzik.

De ez a magyarázat, amint azt egy ideig a dolgokba beleértelmezték, nem is sejtí, hogy mekkora hatalma van a vallásnak az emberiség fölött.

A valóságban pedig összehasonlíthatatlanul bonyolódottabb dologról van szó, mint amilyen a »jus primae noctis« egyszerű urasági és páviánjoga.

A szerelem istennőjének babyloni templomában lefolyó aktus vallásos áldozat. Az isteneknek, ha úgy kívánják a körülmények, mindent feláldozunk: ma a föld első zsengejét, mely kedves áldozatként füstölög az égre, holnap kost, majd éppen embert, ki az oltáron vérzik el s kinek párologó szívét, mint a régi Maikóban, éles kőkéssel kivágják melléből és az érc-moloch

üreges húsában sütik meg. Ebben a fokozásban foglal helyet a női ártatlanság, a szüziesség is. Ám ott rejlik mélyen e mögött is egy fokozott szociális gondolat: Isten a legfelsőbb, abszolút uralkodó, övé minden, ami az egyéné, övé elsősorban. De ez aztán átvájta magát az emberi képzelet egész labirintusán és felvette a vallás minden végtelen bonyolultságát.

Az istenek nemcsak a szociális, gazdasági dolgok szertelenbe nagyított szimbólumai. Vad álomképek, hallucinációk, felhevült képzeleten testileg átvándorló kísértetek. Mint ahogy az erdei szellem tényleg kövekkel dobálódik és elissza a parasztok elöl a tejet, úgy lopózik a lidérc, a manó éjente a szűz ágyába és elrabolja szüzességét. Bele kell először élni magunkat a vallásos képzelet ilyen teljesen realiztikus képeibe. A lidércnyomás, a láz, az örültség és a lélekből kiszámíthatatlanul kifelé alkotó képzelet az az egész határvonal, melyen a világ ingadozik valami nekem kívülről adott és saját világotalkotó képzelmem szülőtte közt, — a megkapónak eme rengeteg területe, mely magából az emberből bugyog elő, ha csukva is tartja szeméit, ha halottként is fekszik és minden egyébként láthatóból mitsem lát, — mindezek ősi forrásai a vallásos elmélkedésnek, melyeknek eredetileg semmi közük sincs szociális, gazdasági tekintetekhez, házassághoz, vagy egyébhez.

Ami ebből származik, az egészen külön beszámítás alá is esik.

Ha a vallás nyomain kutatunk tovább, úgy alapjelenségül sokkal világosabb képeket kapunk, mint amilyen ama régi, meseszerűleg kiszínezett. BabyIonban, Indiában maga az isten rabolja el a szüziességet, — isten persze ama testi értelemben, mint a kiszámíthatatlan, kísérletszerűnek kézzelfogható bálvány-

képe. A bálvány kép már egyik lépése a kerülőnek. Mindaz, ami a kísérteiben inkommensurábilis, külső képbe lett foglalva, a képzelet felszabadította magát, szült, alkotott. Ezzel a bálvány képpel egészen jól ki lehet jutni. Kultusz övezi, a pap mellé ül, mint ő és mint beszélő. A kiszámíthatatlan így mintegy kiszámíthatóvá lesz. Nos hát: a bálvány kívánatra rabol szüziességet is. Az indiai lingam-kultusz szerint a menyasszony ráül egy bálványképre, mely utánzott férfi szervvel van ellátva és így válik meg a szüziességétől, mielőtt házasságra lépne.

Minél inkább helyettesíti, még előhaladottabb vallásos fokon, a pap, mint húsból és vérből való ember, a merev bálványt és az isten végrehajtójává, szelleműzővé, emberi és démoni közti médiummá válik, annál közelebbfekvővé válik, hogy ő vállalja el azt, amit kezdetben a démon maga, majd pedig a bálvány vitt véghez. Mint ahogy a pap végül is megeszi az áldozati állatot, melyet az istenség megbékítésére hoztak a templomba, úgy ő szakítja le a leány virágát, melylyel a menyasszony a démontól váltja meg magát. Nikaraguában a főpap kötelességszerűen fosztja meg a menyasszonyt szüziességétől és éhez hasonlót találunk még ma is az indiai brahminoknál.

Innen újból már csak rövid lépés vezet az emberi segítés egy másik szokásához: a démonizált ember által való segítéshez. Ama pillanatokhoz, melyekben a démoni önerejéből szüli magát az emberi lélekben, tartoznak ősidőktől fogva a mámor pillanatai is. Óriási a szerepe az alsóbbrendű, durvább vallásos élet minden fázisában, mint szent orgiáé, démoni részegségé. A jámborok gyülekezete részegre iszsa magát; most mindenki telve van a démonnal, beleolvad egy órára az istenségbe, isten cselekszik általa.

A leányt, kit a démoninak ebben az orgiájában foszt meg valaki szüzességétől, nem ő ejtette meg szociális és házassági fogalmaink korlátai közt; isteni lett általa, meghozta áldozatát istennek és azután megtisztulva, démonológiailag megmentve térhet vissza szive választottjához, kitől isten már nem fogja többé elkövetelni.

Csak innen jutsz el a babyloni tényálláshoz, mikor akárki is megfoszthatja a templomban a menyasszonyt, hacsak ez szent orgia közepette, démonilag mámoros férfi által történik. Minden vallásos rendszer történelmén végigvonul — gyakran kiűzve, de ugyanannyiszor visszatérve — az a makacs hit, hogy a gyülekezetet meglepő szent elragadtatás ilyen pillanatai széttörnek minden erkölcsi korlátot és jogukban van visszaállítani egy szentelt órára a szabad szerelem birodalmát, melynek cselekményei nem esnek a morálkritika alá. Erről tanúskodnak a vad, mint a szelid népek számtalan vallásos rendjének erotikus orgiái. Kijózanodva, fizikailag megtörve, kétféle rejlik benne: eltorzult elismerése a mómorközi démoninak és a kiszámíthatatlan képzeleti erőnek a narkotikumok hatására való hirtelen felébredésének, valamint az ostromló erotikus vágyak ugyancsak narkótikus ingerek hatására való hirtelen kiszámíthatatlan feltámadásának ténye. Ha elült a mómor, senki sem képes megérteni, hogy tehette ő azt meg. Így hát csak a démon lehetett az.

Mindent szentesít, az erotikus túlkapásokat is, melyek különben keserves társadalmi büntetésekkel jártak. Innen értjük, hogy nemcsak isteni szűzáldozatokat foglaltak az orgiákba, de hogy periodikusan ismétlődő orgiák még a legszilárdabb házassági élet közepette is képezhettek olyan kis közbeeső mámoros

szerelmi birodalmakat, melyekben mindenki kivétel nélkül mindenkié volt. Emlékezz csak az ókori Aphrodité-ünnepekre, a saturnáliákra és minden, e kultuszokat üstökösfarkszerűen szorosán követő, mind a mai napig szokásos farsangi »szabadságok«-ra.

Elegendő ezt az önmagában véve oly bonyolult vallási fonalat ennyire lebonyolítani, — több már tulmészire vinne társalgásunk menetétől. De azt hiszem, emellett is csak ugyanazt látod; semmi sem vall e dolgok közül a házasság kiküszöbölésével már egyszer kivívott szociális szabadszerelem ősz birodalmára. Még az istenekkel való ama szerelmi kompromisszum is a házasságot mutatja, mint az előbb fennállót, mely egyszerűen kompromisszumokba bocsátkozott, többet azonban nem. Ahol a házasság előtti szüziesség erkölcsi feltétel volt, ott mindeme vallásos dolgoknak még az sem állott hatalmukban, hogy ezt az engedményt kieroszakolják.

És úgy vagyunk az elmélet valamennyi támaszával, mint ezekkel.

Az anyai jog közvetlenül olyan időkre utalna, melyekben a gyermeknek csak anyja volt szigorúan kimutatható, míg az apa bizonytalan volt, mert hisz az anya szabadon érintkezett a törzs tetszésszerű iérfiaival. De amint ott a vallásos, úgy nézik el itt a dolog orvosi, embriológiai oldalát. Tanúja voltál, mily könnyen illeszkedik be az anyai jog oly gondolatmenetbe is, melynek szabad, házasság nélküli szerelmi keverődés őállapotára nincs szüksége és amely nem is talál olyat.

Ide tartoznak az indiaiak, ausztráliaiak, és polinézek bonyolult rokonsági viszonyai és ezek —

előttünk érthetetleneknek látszó — különös megjelölései, mint foszilik, mint rejtett maradványai oly ősrökonságnak, mely valamennyi férfinak a törzs, vagy a másik törzs valamennyi asszonyaira vonatkozó összirtoklására vonatkoznék. De hiába akarunk valami elmélet segítségével ebbe a labirintusba hatolni.

Egy tucatnyi legkülönbözőbb elméletet állíthatunk fel, mind leleményes, de egyik sem szavatol arról, hogy nem fog-e utólagos logikájuknak, nem ugyan a szabadszerelem, de bizony a vadak szabad képzelete és jögeszeskedése fittyet hányni.

Ezt a végtelenül ravaszkodó népfantáziát, mely a legvadabb erköcsarabeszkekben nyilvánul meg, korunk, mely mindenhol lebecsüli a vallás gyökeres erejét, szintén szívesen hanyagolta el, de mai elméleteink bűnhődnek is ezért. Nagyon is gyakran hasonlítanak ahöz a matematikushoz, ki megállapította, hogy az egyenes a legrövidebb út két pont közt és ki már most abszolúte természetesnek találja, hogy minden vándor, ki az egyik ponttól jön és a másikra megérkezik, ez egyenes mentén haladt. Ah, az emberiségnek volt ideje. Szerelmes volt, álmatag, részeges, babra és ezer más, és eme hangulatok minden huzavonája állotta útját. Ezt az utat a képzelet lóugrásai, nem pedig a matematikai vonal jelölik.

De ha ez a házasság nélküli összerelem egészében elesik, úgy meglehetősen érdektelenné válik a segéd-elmélet is, mely az emberi házasság kezdetét teljesen ki akarja desztillálni a nőrablásból.

Szívesen megengedem, hogy a nőrablás és nővásár mindig is újból megerősítették a házasságot, amely szociális részről és bizonyára már ősidőktől fogva állandó nyomásnak volt kitéve. »Ritkábbá«, »értékesebbé« tette az asszonyt, mert idegen törzsből a férfi.

nak munka útján kellett megszereznie, ahelyett, hogy az a sajátjában, fáradság nélkül kínálkoznék neki.

De úgy hiszem, egyoldalú felfogás volna, ha a férfinak az asszonyra való »birtoklási jogát«, a rabszolgajogot, hogy a szót legerősebb értelmében használjuk, egyszerűen már ebből a rablási vagy vásárlási viszonyból akarnók megmagyarázni. Brunhilda nem Siegfried rabszolgája, mert az őt elrabolta. Csak akkor lesz azzá, ha a társaságban éhez még egy más tartós gazdasági, vagy más helyzet járul. Az emberi körülmények tömegesen vezetnek ilyen helyzetekhez és ebben az esetben az asszony a házasságon belül tényleg rabszolgája a férfinak. Ezek a vonalak mind a mai napig vezetnek el.

Nem tartozhatik azonban ebbe a vonalba az, hogy az asszony a nőrablás korszakában emelkedett értékében. Minél értékesebb egy tulajdon, annál kisebb annak lábbaltiprása, annál nagyobb a becsülete. Láthatod már a versenyló tulajdonosánál is, hogyan bánik el az állattal. Majdnem, hogy arról lehetne vitatkozni, ki is itt a rabszolga. Csak meglehetősen áttekinthető embertörténelem folyamán lett a férfinak az asszony fölötti birtoklási joga periodikusan veszélyesebb értelemben véve erősebb, sőt gyakran fajult el napjainkban a női egyéniség elnyomásáig.

Ilyen irányban hatott elsősorban, mint azt már az állatnál kimutattam, a fölény, mely a férfit, mint szociális vezetőt, övezte.

A házasságban férfi és asszony volt. De a nyájban már az állatnál e házasságok fölött az esetek többségében egy közös vezér állott és ez férfi volt. Ebben a sémában megvan az ember-férfi szociális fölénye és vezetőszerpe is. Ezt látod ma is egész szociális életünkben megtestesítve; majdnem kizárólag a

férfi ül a prezidiumban, amint több mint két ember van együtt, ő a »hivatalnok«, az állami állat, mely maga számára foglalja le a szociális központokat, ő a szociális dirigens. Ezt a hatalmi helyzetét már mint hím-láma vagy pávián, elsősorban nagyobb fizikai erejének köszönheti, mely erőről már megjegyeztem, hogy azt eredetileg maga a nőstény tenyésztette benne. E fizikai erőnek a szociálissal és a vezéri elvvel egyesült túlsúlya aztán ismét oly növekvő egyenlőtlenségekre vezetett, mely a nőt a házasságban minden tekintetben gyengébbé tette. És a »gyöngeség«, bármilyen értelemben véve, magában foglalja a »rabszolgaság« növekedő valószínűségét. Mindazonáltal ne feledkezzünk meg arról, hogy itt a nő egyéniségének a házasságban való megmentésére irányuló ellenáramlat is működött.

Már előbb is ismételten hangsúlyoztam előtted, hogy a halál csiráját hordja magában az a házassági forma, mely az egyik szerelmi társ tartós elnyomtatására vezet. Ha az ember végleg ráállott volna a nő rabszolgaságára és idáig eljutva, megállapodott volna fejlődésében, úgy legkényesebb pontját illetőleg jutott volna el menthetetlenül a degenerációs vonalba. De nem tette ezt. Ott vannak mindenütt, hol az emberrendszerben oly fenyegető konstellációk mutatkoztak, melyek féllővé tették az asszony rabszolgaságát, a természeti törvény erős szabályosságával a szabályozások is, mint fent a bolygórendszerben, ha Jupiter és Saturnus túlságosan megközelítik egymást.

Ilyen önszabályozás volt a poligámiának lassú háttérbe szorulása. Az önszabályozás óriási lépése volt a kereszténység fellépése, a férfi és nő egy legfelsőbb világegység előtti egyenlőségének eszméjével, az »emberi« rajongó megvilágításával, a férfi

és nő fölött meg férfi és nőben, a házasság ideális céljával nemcsak mint gazdasági munkafelosztás, de mint két egyén lelki védsvövetsége, a világharmonióhoz vezető nagy útban. Új szabályozási fokot rejteget végül a nő mai szabadságharcának jobbik és jogosult része, melynek előhírnökei különben már hosszú időközre nyúlnak vissza.

Eme mai küzdelemfázisra nézve különösen két pont fontos, melyet semmiesetre sem lát meg még minden érdekelt.

A szociális vezetés előjogát a férfi, mint már mondtuk, elsősorban és már az állatnál is, fizikai erejének köszönheti. Az embernél ez hosszú időn keresztül csak még jobban előtérbe lépett: a férfi volt a »harcos«, ellentétben a fizikailag gyámoltalan nővel, mely még sokkal egyoldalúbb, mint valaha az állatnál. De a fizikai erő helyébe, ugyancsak lassan, egy másik, intellektuális, szellemi erő lépett. Ma már az egész szociális életben messzi háttérbe szorul a fizikai erő az intellektuális elől. Ezáltal azonban új helyzet alakult ki férfi és nő számára. Egyelőre ezzel az intellektussal is nyugodtan elfoglalta a férfi a vezetőség régi, fizikailag megszerzett birto- kát. Kérdés azonban, hogy ez maradhat-e így. Kérdés, vajjon ezen az intellektuális téren nem áll-e majd az asszony hirtelen ismét egyenlő »erő«-vel szemben vele, úgyhogy a felek még ott is egyenrangúaknak bizonyulnának, ahol erőszakosan dúl a konkurren- cia harca.

Az erre a kedvenc válasz, hogy az asszonynak éppen intellektuma az, mely pláne gyengébb a fér- fiénál. Oly ítézők, kik a divatnak hódolnak és áruba

bocsátják érte az igazságot, untig próbálták ezt »bebizonyítani«. Van elég egyes asszony, ki egymagában elegendő volna arra, hogy a férj urak használta egész ravaszkodást, mint abszolúte érvénytelent, menthetetlenül ad abszurdum vezesse. Meg kell jegyeznünk azonban ama nézet mentségére, hogy, bár nem a zseni kivételes eseteit illetőleg, de általánosságban, a látszat ma nekik szokott igazat adni.

Intellektus és fizikai erő közt rejtett vonatkozás áll fenn, mely lényegében bizonyára amaz östényre nyúlik vissza, hogy test és lélek belsőleg tulajdonképpen egy és ugyanazon jelenség.

Kultúrasszonyaink nagy többsége (maradjunk csak náluk) testileg most egy kevésbé degenerált.

A fizikai erő nemhasználatának átka ez olyan időben is, melyben e nemhasználatnak se oka, se célja nincs.

Hisz az a köznapi felfogás, hogy a nőnek gyengébbnek kell lennie a férfinál. Régente azt mondták, hogy ezt Isten rendelte így, mert hisz az asszony csak egy borda, a férfi pedig az egész. Ma természetudományosan bizonyítják be nekünk, hogy bizonyos anatómiai és fiziológiai okoknál fogva fenn kell állania az aránytalanságnak.

Legalább is óriási, ki nem pótolható erő veszteség lenne az asszonyra róva nemi munkája révén, a menstruációtól kezdve a szülésig és a szoptatásig. De az asszonyi testet ezenkívül is elpuhultabbnak, munkára kevésbé képesnek jelentik ki.

A magam részéről többnek tartom kápráztató paradoxonnál, ha azt mondom: az eredeti viszony ennek fordítottja. Az állatországban, mint már mondtuk, eredetileg az anya a fizikailag hatóképesebb fél. Számtalan esetben épp úgy viseli a létért való küzdelem terheit, mint a hím és ráadásul

viseli még azonkívül összes anyai kötelességeit is. Ha ebből általános következtetéseket akarnék levonni, csak így szólhatnék: a természet, hogy az anyai kötelességeket keresztülvigye, legalább másfélnyi erővel fegyverezte fel a nőtényt.

Magasabb fokon aztán mindenesetre megtalálod a házasságban a munkafelosztást, mely a dolgokat kissé eltolja. A két nem közt fennálló viszony egy ideig megint normálissá lesz; a hím annyit vállal el a nőtény létért való küzdelméből, mint amennyi erőt ez anyaságába fektet. De milyen erős marad még itt is a nőtény! Meg kell csak figyelni a tyúkot, amint kicsinyeit védelmezi. És megmaradhat sok erő, mert az anyaság lényegében, a legmagasabbrendű állatoknál sem elemésztő, de mindig erőt acélosító, edző dolog, főeseményei gyorsan és egészségesen folynak le, az eredetileg hatalmas természetes erő mindig újra kivágja magát, minden pillanatban készen állva, a régi többletet, ahol erre csak szükség van, a tartalékból előhozni és az egész anyai erő mellett egész apai erőt is megőrizni.

Ez még erős vonatkozásban áll a vademberrel. Hogy egyrészt milyen könnyűekké lesznek a vadaknál az anyai kötelességek: emlékezz csak vissza a magányos szülés és még aznapi kemény munka már elmondott eseteire. Másrészt azonban, milyen óriási szokott lenni a létért való küzdelemnek az a része, mely a vadasszonyra, minden házasság és munkafelosztás mellett is nehezeden szokott.

De még magasabb fokon a kép mindjobban és jobban eltolódik. Ha összefoglalom az eredményt, mint ahogy az magasabbfokú kultúránkban mutatkozik, két pont lesz benne jellegzetes.

Az asszony egyrészt mindinkább ki lesz vonva

minden fizikai munka alól. Magasabb kultúrfokon egyszerűen örültségnek látszik, hogy az asszony például a hadseregben szolgáljon. Másrészt azonban mindjobban nehezebbre esik az asszonymak anyai működése, minden menstruáció beteggé teszi, minden szüléskor élet és halál közt lebeg, amit hosszú lábbadozás követ, szoptatásra gyakran gyöngé, úgyhogy ereje már rendesen arra sem futja, hogy kötelességei e körének eleget tegyen.

Nem tehetek róla, de úgy hiszem, az egyik pont megmagyarázza a másikat. Az egészben bizonyos degenerációs jelenség rejlik, melynek semmi köze sincs a nő eredeti erőfokához. Csak az emberiség adott alkalmat kifejlődésére és rajta áll most, azt fokozatosan kiirtani.

Mindinkább távoltartottuk a nőt a testileg valóban edző, egészséget adó fizikai munkától. Csak a régi ijesztő szólásmódot idézem: kályha és asszony a házba való. Igen, a kályha mögött, egész a feje búbjáig, kényeztetve és becézgetve, — így tartották eléggé soká a leányt, mint a kalitkába való madarat, melynek erőit valóságos agyafúrtsággal *nem* fejlesztették. Eljött az anyai kötelességek ideje és az elnyomott, ki nem fejlődött erő még itt is felmondta a szolgálatot. Midőn azonban a kultur-asszony szerény anyai kötelességei teljesítése közben görnyed és görbül, mintha az ördög bujt volna belé, ahelyett, hogy éppen itt erejének teljében mutatkoznék, akkor aztán előjön a hétszer bölcs, hogy a »gyöngé« asszonyról beszéljen, aki kíméletet és ismét csak kíméletet igényel, aki a »padka mögé« való, nehogy megfázzék az élet egészséges levegőjében, önkéntelenül is az állatkert lakóira gondolok, kik — némely faj képviselői — ama naptól kezdve,

hogy ketrecbe kerültek, minden henye kényelem dacára sem szülnek, ha igen, csak korcsokat.

A kultúrasszony a természetes nemi funkciókban nyilvánuló növekvő elégtelenségének Mene Tekéiként kellene szemünk előtt izzania, hogy a nő gyöngeségére vonatkozó nézeteinkkel tévútra jutottunk. A nő nem a menstruáció, terhesség, szülés és szoptatás miatt gyönges; de kultúránk közepette gyönges fizikai erejének hosszas elsenyvedés és nemedzése által és mert emiatt gyönges, természetének ama szerény feladatai, melyek eredetileg erőbeli többletre, fizikai tartalékalapra épültek, megtámadják egész tőkét, sőt még ez sem elegendő teljes kifizetésükhöz.

Csak ha majd tornázás és mindenféle egészséges testgyakorlat által sikerül újra oly leánynemzedéket nevelni, melynek *egész* fizikai ereje újra megüti a jó emberi mértéket, akkor emelkednek majd ezek a különleges nemi működések is újra »egészséges« színvonalra.

A hű Bencéknek pedig, kik most azt hiszik, hogy a nő igazi, természetrendelte »nőiessége« csorbát szenvedne testi erejének kiképzése, úgymond, férfias izomedzés és az egész testrendszer fizikai átdolgozása által, azt vetem oda: csak ez az edzés teszi majd a nőt újból igazi anyává, igazi »nővé«.

Itt találok meg azonban amaz intellektuális kérdés bekezdési helyét is. Ez, mint már mondtam, legmélyebb lényében nem más, mint fizikai kérdés. Bizonyára: ha a dolgokat nálunk fejlődésükben tekintjük meg, úgy a nyers erő nagy része fölösként lép vissza kultúréletünkben. Diákjaink belátható időn belül nem fognak véres becsületsértéseket egymás arcába vágni és kultúrnépeink nem fognak puskával és golyóval legépebb részeik feláldozásával barbár-anarchizmusos, visszajára fordított létért való harcot

vívni »az alkalmas kiválasztására«. Háziéletünk számtalan rossz, testet emésztő, de nem edző testi munkája ugyanazon határidőn belül ismét el fog tűnni. De csak azért is fontos marad »a testi egészség« és lesz mindig fontosabbá, mint intellektuális munkálkodásunk alapja: a kultúrember meg fogja tanulni testét, mint energiagépet, agymunkája számára becsülni és ápolni és így az intellektuális, szellemivé finomult kultúra legmagasabb foka egyszersem állandó testi edzésünket és épentartásunkat célzó, ravaszul tökéletes gondoskodásunk legmagasabb foka is lesz. Szellemünk az, melyet ezzel a testtel edzünk és egészségben őrzünk meg.

Az asszony küzdelmére nézve ez megint azzal a nagyhorderejű következtetéssel jár, hogy a nő testi javulásának minden lépésével közelebb jut ahoz az úthoz, mely a mindig fokozottabban szellemiesedő, kultúránkban való növekedő részt vételhez vezet.

Ugyanaz az asszony, ki eredeti testi erejének teljes visszaállítása által megint egészséges, harmonikus rátermettséget fog mutatni anyai kötelességeivel szemben, ezen kötelességein túl intellektusának, új tavaszát fogja megérni, mely előtt minden szobabölcsesség, még a szellemileg gyöngé nőről szóló is, kénytelen lesz elnémulni.

Nem fog az asszonyban se több, de kevesebb sem nyilvánulni, mint — az ember. De erejének teljében, oly erőben, mely elég izmos arra, hogy ma a csillagok közt olvasson, holnap pedig gyermeket szüljön, anélkül, hogy egyik a másikat zavarná.

Az állat is, a szegény, küzködő, alsórendű állat, szintén világrahozta kicsinyeit és fel is nevelte őket és emellett és ennek dacára még valami sokkal nagyobbat is hordozott, táplált és szült végre magából: t. i. az embert.

Az embernő is képes lesz mind a kettőre, ha minden erejéből rajta lesz: embert szülni, mint gyermeket, mint örök természetes Éva ölének erejéből, és embert, mint egyszersmind szellemi lényt, mint örök Jézust mint Isten szellemi szülöttét, agyának erejéből.

De a valóságban nyugodtan elejthetjük ezeket a történelmi dolgokat.

A szerelem birodalma, mint az emberiség ideálja, nem áll és nem bukik meg semmiképp sem a mózesi kozmogóniával, melyben az idők elején egyszer már ott illatozik a paradicsom. Oly lényegtelenül érinti a házasság feloldódásának szociális ábrándját valami, az ősember szociális és házassági kezdetéről szóló, elméleti igazsága vagy hamissága.

Csak egy mindig megújuló, de lényegében mégis csak gyerekes törekvés rejlik ebben a kutatásban, mely a legfényesebb jövő újraéledését a legsötétebb múltban keresi, mintha bizony a világfejlődés tényleg csak a farkát harapó kígyó szimbóluma volna és semmi egyéb. Ugyanaz a gondolatmenet ez, mely a dolgok elejére egy rendezetlen tömeget képzel el és nem nyugszik addig, míg a tej utak és emberagyak minden nagyszerűségét újból fel nem oldotta ebbe a káoszba. A fejlődés valódi példái, mint ahogy a természetben találjuk Őket, a termelés, átalakulás és túlhaladás titokzatos jelenségeivel nem hangzanak sehol sem ilyen egyszerűen. A fa, mely egy évszázadig zöldéit, sem omlik nyomtalanul újból bele az indifferens anyagba, de százados működése, mint fa, egyénésítve folyik bele a jövő világmenet minden Áonjába. Világossá lesz végre mindnyájunk előtt, hogy ideáljaink egyedül foganosítható oldala-

ként csak a jövő áll előttünk és hogy egy ideál sem lesz jobb azáltal, hogy mögöttünk egyszer már teljesedett volna. És nem teremtünk ma már ideált azáltal, ha elénk kerül egy megsárgult pergamen, lezajlott évezredek pecsétjével. Éppen ebben vagyunk ma új emberek, kik a múlt végtelen sok megmerevedett hatalmával, annyi molyette lim-lommal, vérző szívvel, de a vágyakozás zászlója alatt, szakítottunk az élet minden terén.

Fömládoztuk a múltat a jövőnek. Most, azt hiszem, többé-kevésbé közömbös lesz előttünk, vájjon ez a jövő mégis csak a lappangó múltnak a képe, vájjon ideáljaink új testamentuma csak az újból meghódított régi-e?

Ha az emberiség nem is kezdte pályáját a házasságnak tökéletesen a szociálisba való olvadásával, mégis megvannak az ilyen megoldás hozzánk egyre fölszálló szimptomái és marad a nagy jövőbeli kérdés, hogy nem lesz-e tényleg ez a dolgok ideális végmegoldása: a házasság abszolút fölbomlása az emberiség szociális szervezkedése által, következetes fejlődésének menetén?

Csak ez végre az a pont, hol mindaz a fonál, melyet eddig elvezetünk, mélységes, nehéz és ráknézve aktuálisan legmozgalmasabb kérdéssé szövődik: t. i. ez emberi házasság tartós értékének kérdésévé.

Az ideiglenes házasságból lett a tartós házasság. Az állatból lett az ember. De most ez az ember magamagában emelkedik feljebb. A mai ember már nem az ezer, kétezer év előtti. Végtelenül megnagyobbodott látásának fényköre. Mit fog tartós értéknek látni a házasságban?

Ne tegyük ki magunkat az egyik oldalról csalódásnak. Láttuk a házasságot történelmileg felemelkedni, minden lehető gyakorlati védőtalanon. Maga csak mint kis szociális kísérlet tűnt föl. Védőszövetség alakult ki benne, mint kis deszkakunyhó a szerelem forrása fölött, a föld nagy, vad őserdejében. E régi gyakorlati megokolás vonalai még ma is megvannak mindenfelé, köznapi házasságaink képeiben. Az apában mi is a család szükségszerű fenntartóját látjuk, a nőben a gyermekek védelmére, egy gazdasági kristályosodási és súlypontot, melyek híján az emberek nem maradhatnának fönn. De ne ringassuk magunkat csalódásban aziránt, vajjon ezeknek a vaskos gazdasági védődolgoknak egy szép napon tényleg fel kell-e oldódniuk egy magasabb szociális rendbe.

A vad őserdő, hogy megmaradjunk képünknel, tüskebozótjával, kígyóival és tigriseivel, egy szép napon világos, napsütötte kultúrerdőre fog változni. Képzeld azt bár a közelbe, vagy a távolba, de el kell képzelned, ha egyáltalában hiszel a kultúra fejlődésében, ha világhivatást látsz benne és nem céltalan bűvészkedést, — már pedig itt jövőbeli értékekről beszélünk.

Nos hát: ebben a kultúrerdőben nem lesz a szerelem forrásának szüksége egy, a durva értelemben vett hasznosság fenyőléceiből összerótt védőtetőre, — szabadon buzoghat mindenütt, ahol elég ereje van a felbuggyanáshoz. Ha számára a házasság nem jelent egyebet ama deszkakunyhónál, úgy el fog egy napon esni, mint az; el kell esnie. A parkerdő napja szabadon akar tükröződni a forrásban és szabad is ezt neki ezután. Az emberiség szociális szervezete, szerény kezdetből új, magasabbrendű testté növe ki magát, minden magánvédelmet a harmonikusan szervezett társadalom összességébe helyez át. És a társadalom

megadja majd a módját annak, hogy gyermekeket neveljünk és levest főzzünk házasság nélkül is.

Ha a házasság nálunk is *csak itt* horgonyoznék, úgy ki fog esni, mert éppen ebben engedi át helyét egyszerűen az emberiség tökéletesebb, magasabbrendű alkalmazkodásának; eltűnik, mint ahogy eltűntek embertestünkéből a halkopoltyút és a majomfark.

Történelmi okok emellett nem lesznek hasznára, mert maga a kor még nem szentesít, mert különben szenteknek nevezhetnék a gyilkosságot, rablást és erőszakot. A történelmi értékek jelenlegi cél nélkül mind csak galvanizált hullák, melyek poshadt szaga a mégannyi tömjénfüst közt is elárulja mindenkinek, hogy miképp is áll a dolog.

Nem szabad magunkat az egész oldalt illetőleg illúziókban ringatnunk. A jövő szociális győzelmei nem lesznek felemások; vagy magukba foglalják a gazdasági vonalakat, a szélső védelmi vonalakat, vagy nem. Egészen, vagy sehogy. De ebbe az »egészen«-be aztán bele vannak értve a házasság összes gyökerei is. A házasság átszövi magát a nagy törzsön egész a láthatatlanságig, fölszívódik igaz jelentőségében a szociálisba, már csak emlék, nem továbbtermő eszme az emberlélekben.

Ebben az értelemben igen.

De a másik nagy kérdés, vájjon a házasság nem vert-e létezése alatt még egy, az előbbinél sokkal mélyebb gyökeret az emberiség legmélyebb talajföldjébe, melyhez a szociális, a világfejlődés megmásíthatatlan határozata folytán, hozzá nem férhet.

Kérdés, vájjon nincs-e a házasság múló szerepén kívül, mint védőkunyhó, a szerelem forrása fölött,

meg nem szakítható vonatkozásban magával ezzel a forrással, vájjon nem-e az a vezeték, melyen .ez a forrás a föld rejtélyes ősmélyéből a zöld erdőben felbugyog — az, amelyet ez erdő nagy szociális kulturkertesze nem fog soha eltömni, teljes szorgalmával fogja szentül és sérthetetlenül fenntartani.

Az egyedüli, mely a házasságot ily értelemben fenntarthatja, annak viszonya az egyénihez.

Hisz ez triviálisan hangzik. Bizonyára, ha a szociális, mint valami nagy özönvíz, mindent el fog nyelni, de úgy, hogy csak egy bárka mégis meg legyen mentve, úgy az csak egy másik véglet, az individualizmus által uszhatik fönn. A dolgot jobban megszorítva kell elmondanunk.

A dolgok folyásában, amint őket áttekintjük, két nagy szilárd bekezdés van.

Az egyik áttekinthető, kiszámítható, megérthető, kézzelfogható, értelmünk által meghódítható. A másik, legalább most még, homályos, kiszámíthatatlan. Van benne valami az imponderábilíák jellegéből; nem értek fza'att valami misztikus megfoghatatlanságot, de egyelőre objektív áthatóképességünk valami akadályát.

Az elsőnek birodalma a szociálisban, a másodiké az individuálisban van.

Az individuálisból egyre rejtélyes források bugyognak. Eredetüket nem látjuk. De ezek a források, mihelyt előbukkannak, csakhamar rengeteg folyóhálózatot alkotnak, a szociálist. Amilyen rengeteg, mégis felszínesen fekvő és ha elérjük a megfigyelőpont szükséges magasságát, úgy remélhetjük is, hogy értelmünkkel teljesen kibogozhatjuk azt, egymásra tóduló bőséges hullámok képében látjuk először. Vad küzdelem dúl. De ebből a harcból egy finomabb, harmonikus hálózat alakul ki, szabályos

körmenetekkel. A szociális küzdelem szociális rendbe megy át, mind magasabb fokúba, mígnem a harmónia minden legfinomabb erecskét is körülvesz s a hálózat csodás ritmikus alakzatot mutat.

De megmarad közben, mint föltevés, a források alulról fölfelé való működése. Mihelyt ez megbénult, kiszáradt az egész folyam, elhalványodott az alakzat. Az élet beszüntette működését a hálóképben, a szüntelen áramlást; az egészből először is megálladt, holt pocsolya lett, melynek kellemetlen szaga hullabúzként száll fel az égre. Megtagadta a szolgálatot a hálózat harmóniájának folytatólagos újjájavítása, melyet szükségessé tesz alatta a planétatalaj csendes magavándorlása, a nagy kozmikus viszonyok átváltozása, mért ne folyják a forrásokból új, kiszámíthatatlan anyag, amelylyel új számítások adódnának?

A két tényező munkáját látjuk az egész fejlődésben, melyről eddig beszéltünk. Van mindig egy többé-kevésbé átlátszó részünk, a szociális és egy titkos könyvünk, a harmonikus fajok képzéséé. Itt a létért folytatott küzdelemben való kiválasztás nagy, világos törvényei, az alkalmazkodásé, a maradandóan harmonikus fajok képzéséé, ott, mint alapanyag, a mindig új individuális változatok, az egyénileg kissé különböző, az adottól némileg eltérő egyes lényeg születése, melyekkel aztán ama nagy világos munka gazdálkodhatik.

Mondtam már: nem akarok én itt semmiképp sem csodát. A mélyebb világösszefüggésben az individuális sem lesz az. Csak egy emelettel mélyebben fekszik. És a látható világ mindkét emelet terméke.

Az állatvilágbeli ama fejlődésből nőtt ki — az ember. Benne is tovább működik mindkét kerék, a nagy folyamkerék fönt és a kis forráskerék a mélységben.

Ő is kitágítja világát szociálissá, ez a szociális mint emberiség feszül ki a föld fölé és megőrzi a benne működő törvényszerűségek és jelenségek értelmi világosságát, — de ebbe a mérhető súlyú szociális testbe folyvást belekeverednek az individuális csodálatos imponderabilitái. Az ember itt mindig, nemcsak mint az emberiség sejtegyénje születik meg, de belejátszik minden ilyen születésbe az individuális különlegességek titokzatossága is. Ott hat a testben, ott hat a szellemben. Felépíti kezéd legparányibb ránculatát, orrod legkisebb vonalát. De felépíti szellemed minden moccanását is. Csakhamar azonban beugrasz szellemi ébredésseddel a nagy szociális folyamhálózatba. Végtelen védelmi támaszt nyújt neked, az »emberiséget« adja segítségül, mint hátteret. De te is adsz ennek a hálózatnak valami megbecsülhetetlenül értékest, új egyéniséged forrásértékét. Úgy lehet, ebben a forrásértékben egy új világgá való átalakulás rejlik, a hálózat egy új harmóniafokká való átalakulása. Ilyen forrásértékekből kelnek ki a lángelmék, a megbecsülhetetlen pluszváltozatok, melyekre az emberiség folytatólagos alkalmazkodási kiválasztásának épp úgy szüksége van, mint ahogy szüksége volt a növénynél és állatnál az önként felmerülő célszerűbb testi változatokra.

Sohasem fogjuk elképzelhetni emez individuális értékek elnyomását a szociális által, az egész játszma megsemmisülése nélkül.

És ha most már van a házasságnak egy pontja, melynél, az embereknél is, maradandóan horgonyt vetett, ebben az individuális imponderabilitában, úgy őt sem nyelheti el soha komolyan a szociális.

Szerintem azonban megvan ez a pontja, A házass-

ság, mint ideál, két ideálmomentumot tartalmaz, mely legmélyebb lényében érinti az individuálist. Az egyik individualizálódott szerelmi választásban rejlik, a másik az individualizálódott gyermeknevelésben. Tartsd itt egyszer szigorúan fenn a gondolat fonálát, nehogy félreértés keletkezzék.

* *

Két tetszésszerinti lény megleli egymást és együtt gyereket szül. Ez az egyszerű alaphelyzet, mely szerint a szociálisnál általában az első munkaanyag képződik.

Hogy a dolog simán folyjék le a veszélyek gonosz világában, a szülők a szülésen túl is védőszövetiséget alkotnak, védik kölcsönösen egymást és védik gyermekeiket. Ez egészen ama vonalban marad. Miután azonban ez egy ideig így folyt, a szociális általában megerősödött, az unokák és dédunokák nagy társaságokat alkottak, melyek ezentúl mint társasági tagokat viselik és védik a szülőket és a szülötteket. Ez a házasság története, amelynél, amint most hiszem, egyáltalában nem jössz rá a magasabb értelemben vett individuálisra. Eme definíció mellett a házasságnak következetesen fel kell oldódnia a szociálisba.

De válasszunk csak más beállítást az elbeszélésnél, és teljesen új tényállás lép fel.

Nem indulok ki két tetszésszerinti lényből, de egyelőre csak egyből. De ez az egy, egész határozott individuum, az egyéninek ama mélyen járó gyökérértékeivel. Ez az individuum most egy másik individuumot keres. Nem keres tetszésszerinti lényt, éppen hogy a másik nemből. A másik nemen belül olyan egyént keres, ki kiegészítőképpen áll ama legmélyebb egyéni gyökereitekéihez. Ez a kiegészí-

tődés különböző irányban történhetik. Különböző ellentéti okokon alapulhat, melyek együttvéve éppen egy sokoldalú egészet adnak. Alapulhatik egyszerű hasonlóságon, úgy hogy az egyenlőnek egyenlővel való keveredése ama gyökérértéknek, az egyéni hatóerőnek egyszerű összegét adja. Minden esetben előfeltétel azonban az egyéni lényegpontoknak egymáshoz való határozott vonatkozása.

Ebből az összeköttetésből megjön aztán a gyermek. Nem pusztán egyszerű szociális anyag, mint új emberszám. Még csak nem is önmagában vett új gyökérérték, mely az ismeretlenből tör elő. Minden valószínűség szerint, amennyire már az átöröklés titkait ismerjük, egyidejű fokozása ama két annyira rokon szülői lénypontnak, tovább visz egy egészen határozott individuális konstellációt. És ennek eminens fontosságúnak kell lennie az egyénnek a fejlődés színjátékában való szerepére és hatóerejére vonatkozólag. Ez a határozott egyéni irányban termelt »választott gyermek« egész más valami, mint a tetszőleges egyszerű »nemzett gyerek«. Védőszövetséghez és gazdasági értelemben vett más egyébhez nincs azonban az egész ügynek semmi köze s így semmiféle szociálist sem érint. Legföljebb, hogy azt mondhatod: Minél kevesebb tekintettel kell a szülőknek a védőszövetségre lenniök, minél inkább fog védőleg borulni föléjük a szociális fedél, annál jobban meg lesz könnyítve az egyéni szimpátia-választás legmagasabb fokú megfinomodása. Ez fontos, sőt jövőbeli szempontokból nagyon is fontos. De maradjunk csak most egészen az egyéni vonalban.

Kézzelfogható, hogy a szülőegyének legmélyebb szimpátiáján alapuló individuális választásának finomodása a kultúrával csak növekedni és jelentősé-

gében gyarapodni fog. Gondolj csak azokra a mondhatatlanig megfinomodott módozatokra, melyekkel — növekedő műveltségi fokon — legmélyebb egyéniségünket szellemileg kifejezésre juttathatjuk. Gondold el, mennyit nyújtott itt csak az emberi nyelv, mit az etikai cselekvések lehetőségének végtelen komplexuma, mit a tudás értékesítése, a gyakorlati tehetségek és mit a finom tapintat. És most gondold el, mmt lettek az egyéniség legfinomabb elszellemiesedett vonásai éppen nálunk a legfontosabb gyökéértékekké. Nem lanyhábban, de mindig gondosabb ravaszsággal kell az egyéni választást megjátszani. Minél gondosabbá lesz azonban, annál inkább nő annak a valószínűsége, hogy két egyén, kik egymást valóban kiegészítőknak ismerték fel, együtt is akar maradni egy egész emberéleten keresztül.

Ide vegyül azonban mindjárt egy másik, pláne specifikusan emberi ok.

A madárhím és madárnőstény a nemzés után is együtt maradnak, hogy gyermekeiket megvédelmezzék. Képzeljük az embernél az efajta durva értelemben vett védelmet a szociális által elvállaltnak, vagyis közönyösnek. Nem marad-e fenn amaz egyéni vonal értelmében vett szükségesség, mely a szülőket és gyermekeket mindazonáltal összetartaná? Marad a valóságban egy rendkívül nagy, egy megbecsülhetetlen.

Az individuálisnak a szülőknek a gyermekekre való amaz átvitele, a szülői gyökérkonstellációk ama továbbvezetése nemcsak a szülés, nemcsak a spermium és a petesejt által. Egyéniséged, mint kultúremberé, egész más dolgokat is felölel, mint amilyeneket nemi szerveid testedben produkálnak. Nem viheted át nemző készüléked által Goethe Faustját. Az általad

nemzett gyermek állat marad, ha születése után is állandóan nem viszed hozzá szellemi véredet.

De, veted közbe, éppen ezt a szociális is tudja.

Közös nevelés olvasásra taníthatja valamennyi gyermeket és kezükbe adhatja a helyes napon Goethe Faustját. Mi szükséged van ennél éppen individuális szülőkre?

És mégis azt állítom, hogy azon a helyen úr van. Az individuális imponderabiliák ama jellegző varázsa, mely a nemzésbe is belejátszik, tovább hat az embernél még ezen túl is, ha szülő és gyermekek együtt maradnak. A nemzési aktus semmiképpen sem meríti ki teljesen óriásira növekedett emberi egyéniségünket, nem is merítheti ki. Csak a nevelés legalább az évek első során keresztül, nyelvével, eszközeivel, öntudatos meglátásával teheti tökéletessé az imponderabiliák ama teljes lelki folyamatát; szükségszerűen odavaló, hogy az igazi »egyéni arisztokráciának« (ha ez a félreérthető szó megengedett) mindig egész teljében vesse meg alapját. Mit tudnék, mit bírnék apámtól, ha csak a spermium révén függnék vele össze és nem azon évek által, melyeken keresztül ébredő világtudatom gyöngye lángja folyvást és folyton az ő régi, nagy, át- és átindividualizálódott lángján táplálkozott és növekedett. Egyéni irányzatot nélkülöző szociális nevelés *sohasem* adhatta volna meg ezeket a mind az alap irányában futó egyéni imponderabiliákat, sőt végzetesen éppen az ellenkező irányban hatott volna. A »nevelés« szó emellett talán túlságosan durva, még nagyon is emlékeztet az élet veszélyei ellen való védekezésre. »Együttélés« sokkal jobban megfelel az egyéni szellemértékek a nemzésen túli átáramlás finom útjának — együttélés a szó legmélyebb értelmében.

De mi más adódik ebből is, mint a házasságnak egy új gyökere?

És megint olyan gyökér ez, mely csak annál erősebb lehet, *minél inkább* fölöslegessé válik ama durva védelem a nagy szociális rend folytán. Minél több szabadság, annál nagyobb lehetőség mindama források számára, hogy a zöld kultúrerdőben zavarodás veszélye nélkül buzogjanak elő — annál élénkebb és reményteljesebb annak vágya, hogy egyéniségünk legjava és legelszellemliesedettebb részét, ne csak a nőlelés egy perce, de hosszú éveken át tartó öntudatos érintkezés által vigyük át gyermekeinkre. Ebben a nemzési pillanatban mintha felhő borulna öntudatunkra. Hagyd el, az a felhő az, melyben évmilliók vonulnak végig, melyben elődeid minden tulajdona parányi csepp világanyag kivonatában megy keresztül rajtad. De ha kiemelkedik ebből a felhőből az igazi gyermek, úgy annál hatalmasabban kezd dolgozni a másik, öntudatod rengeteg készüléke, a nyelv szárnyain küldi el angyalait éhez a gyermekhez. Agyvelőd az, mely ott a nemzés művét folytatja. Egyszerűen el akarod vetni az individuális munka emez óriási részét, mert egy megjavult szociális rend táplálja, ruházza és az élet szükséges védelmi jeleire is betanítja a gyermekedet, még ha nem is törődsz vele?

Azt hiszem, a nevelés eme legmagasabb fokú egyéni imponderabilitásairól nagyjában ugyanaz áll, mint a testi nemzésről: sohasem lesz a vásárra, a tömeg közé való, akárhogy forduljon a világ és erkölce, de a szűk kamrácskába, hol két ember nem hord szívében más vágyakozást, mint az egymás irányít, mert magukban érzik azt a világot, mely az örök titokzatosság borzalmaival dübörög fölötte.

Legyünk őszinték és be kell ismernünk, hogy a házasság gyökerében rejlı, eme valóban el nem múló tompa érzés egyszersmind annak legerısebb védelme, ha gyakran volt is tehetetlen. Ha szó volna arról, hogy a házasság már kialudt a jövı csillagiban, úgy megmozdulnának a kedélynek ezek a kristályszerően egyszerű emlékképei: szülık gyermekeik körében, a karácsonyfa alatt, mindnyájan egymástól áthatva és egyszersmind elzárva kifelé az egyéni imponderabiliák nagy fényfürdójétıl, mely védı glóriaként öleli át a családot. Eme kép ellen nem kelt ki soha mégoly zord kritika, mégoly vad kiáltás, szétdúlt, összekuszált, szétrobbantott, különleges helyzetbıl sem. Ha nem is volt egészen teljesedésben, de ideál volt. A szociális harmónia is csak ideál, jövıbeli ideál. Miért ölné meg ez a két ideál egymást? Nem hiszek hát ebben a megölésben. Látom, igaz, a szociális emberiségben ez emberiségnek a kicsinyes védelmi szükség értelmében vett állatiasságtól való felváltását. De valahol csak újra eltúnik ez az anyagias, durva, megjelenik alatta, mint a bogár kemény fedıhártyája alatt, a víztiszta tündérszárnyacska, a finomultabb, az elszellemiesedettebb, magasabb-emberi megdicsıült alakjában, mint legközelebbi szükség. A házasság durva védelmi célját, mint ahogy az az állatnál és ma még tényleg az embernél is úgy van, csendesen felváltva látom, egy sokkal magasabbrendő védelmi cél javára: a szociális kultúra nagy folyamálózatában lefolyó forrásképződés javára.

És emez új értelem szárnyain mai házasságunk bábjából a jövı házasságát látom kikelni, melyhez az elıbbi úgy vonatkozhatik, mint valami ideálhoz, de alapjában véve megvolt már ez az ideál régtıl

fogva emberi vágyódásunkban, ha házasságról beszéltünk.

És ezzel lapoztuk legyen végleg át a szerelmi biblia eme lapját.

Rövid már most az út, melyet meg kell járnunk, hogy oda jussunk, ahová törekedtünk, a Kongoerdő manójától Fidus nyájas emberanyjához, vagy még tisztábban ragyogva fölötte, a sixtini Madonnához.

Künn vihar dühöng. A vörösernyős függőlámpa fénye fel-fellobban. A falon kísérteties árnyak indulnak meg. Mintha csak megéledni, előbújni, sötét munkára szövetkezni akarnának. A régi bútoroknak izzó szemük, hosszú orruk támad. De a láng most csendesebben ég, eltűnnek a lidércek. Aszóba ismét csendes, könyvszemeinek, csillagszemeinek vidámságában.

Minden fejlődésnek megvan a maga kísértete.

Követi, mint a napos úton a vándorlót az árnyéka. Ha a fejlődés napja nyugvóra hajol, óriásira nő meg, annak a sötétségnek előhírnökeként, mely végre ezt az elhibázott pontot egészen el fogja nyelni. De ha a kelőben levő élet napja zenitje felé halad, a kísértet mindig kisebbre és kisebbre zsugorodik sugaraitól, míg végre delelőn a fekete alterego utolsó nyoma is eltűnik: a fejlődés győzött a kísérteten.

Az élet ezernyi próbaformáinál széles e földön mindenütt megtalálod e kísérteties árnyat. Ott leselkedik a leggyönyörűbb egyes alkalmazkodás mögött is.

Proteusként változó alakja sokféle, akár csak a fejlődés útjai, de mindig megmutatja a nap állását: hogy kelőben van-e még, vagy már nyugtához közel. Egyoldalúság, túlzás, degeneráció, megmerevülés, mint ugyanegy démonnak különböző arculatai. Ki-

halt fajok hekatombái nyugosznak az ő áldozataként a föld ölének közetrétegeiben, kiket elnyelt az éjszaka, mert lenyugodott számukra a továbbfejlődés napja. És ha körülnézünk a mai állat- és növényvilágban, megtalálhatjuk már a kijelölteket, kik amazok után fognak hullani. A túlságosan alkalmazkodottak, az élve megkövesedettek, a mozgó automaták, kik átalakulásra többé nem képesek, a paradox fantaszták, akik egy végletbe tévedtek és ottrekedtek — halál fiái mind.

Egyetlen életformája tudta eddig ennek a planétának árnyékát mindinkább legyőzni, — maga az ember, ő, a nagy zenithet-járó, itt a földön.

Ez a növekvő fölülkerekedés, melyet a kultúrtörténet egész menete világosan mutat minden új fölfedezésben, minden tudományos, esztétikai, vagy etikai cselekedetben, a vigasztaló az emberi utak e labirintusában. Egyébként mögöttünk, sőt mellettünk a valóságban elég az árnyék. Az ember, kezdettől fogva óriás lévén, óriási árnyékot is vetett. Szerelmi életét is súrolja az árnyék. Utunkon már néhányszor találkoztunk vele. Érdeemes még egy különösen fürkésző pillantásra.

Mindnyájan ismerjük Phaethon történetét. Több az puszta vig ovidiusi mesénél. Csodálatos szimbólum rejlik benne, mint minden régi mondában, a népek legbelsőbb élményeinek az extraktumában.

Phaethon az első ember, ki emberi erejével a természetet meg akarja fékezni. Évmilliók óta járnak pályájukat az örök csillagok — futásuk törvényei egy világréteggel mélyebben fekszenek az embernél. De egy napon feltűnik ez az ifjú ember. Meglesi a nap munkáját és eszébe jut, hogy nem tudná-e azt ő is, sőt nem tudná-e jobban. És felhág a nap

szekerére. A vége ismeretes: felgyújtja az eget és lebukik, elpusztul. Gyöngé volt.

De van olyan út, ahol nem bizonyulna gyöngének. Ha Phaethonból chaldaeus bölcs lesz, aki ezer meg ezer csendes éjszakán a csillagokban olvas; ha Phaetonból Aristarchos és Ptolemaeus, Copernicus és Newton lesz, akkor végre tudni fogja az égitestek futásának törvényeit. Ha Phaethonból Faraday és Edison lesz, akkor egymásután hatalmába keríti a természet erőit, a hulló kőtől és villámtól a holdakig és napokig mindenek fölött uralkodókat. Ha Phaethon százezer esztendő múltán ismét a világra jő, akkor az fog az eszébe jutni, hogy vájjon nem hagyhatná-e el ezt a planétát, hogy vájjon nem vándorolhatna-e a fénynyel együtt, mely másodpercenként 40.000 mértföldet jár meg, hogy vájjon nem igazgathatná-e a nehézkes úgy, mint ahogy egy gyermek forgatja az óramutatót. Ez Phaethon, aki lassan, de el nem téríthető biztossággal halad kifelé az árnyékból, a delelő nap irányában. Ha egyszer feje fölött fog állni az, akkor egy lesz vele: akkor a fejlődés az ő kezében lesz és nem kiszámíthatatlan idegen hatalmakéban többé; akkor Phaethon napistenként maga hajtja az aranyos szekeret, ő a természet, a felébredt, világosan látó természet maga.

De az évezredek e Phaethonja nem az, akiről a monda szól. Az még csak a keletkező emberiség homályába bámul és a veszély Phaethonját látja, aki már hajtani akarja a szekeret, csupán vágyai által, míg ereje még hiányzik.

A szerelmi életen is végigzúg ez a Phaethon. Az ember, aki először lát és gondolkozik — és egyszerűsmind az ember, aki kinyújtja a karját, hogy a szerelem urává váljon.

Csodálatos az embernek ez az ébredése. Gondolkodik! Ez ama mindenható bűvös szó első megcsendülése, mely majdan Phaethont a világ urává teendi. De milyen végtelen távolság fekszik a minden árnyékot csak erősebben hangsúlyozó első piros nap-sugár és ama delelő óra között, melyen a győzőnek árnyéka eltűnik és ő egészen egybeolvad a feje iölött izzó óriás napba, a mindenség gondolatába.

Ismét a mézshegységnek egy barlangjánál vagyunk. Előtte csillog a gleccser és fönt tündökölnék a csillagok. És itt áll az állat bábójából előbujt rejtélyes lény — és gondolkodik.

Most játszódik le először az a démoni jelenség, mely még ma is kísért egész bölcselkedésünkön végig: hogy a »világ« két részre szakad: az egyik az »én« és a másik a »természet«. De ugyanekkor az a végtelen vágy támad az emberben: visszahódítani, magának szervül megszerezni azt a másikat. Ez tulajdonképpen az ember csatája, amely gyökere minden technikának az ő praktikus, objektív kísérleteivel együtt, minden természettudománynak, — és minden isten után való vágyódásnak, a lélek minden vergődésének, hogy a legmélyebb világeszmében szellemileg is mint »én« visszaterhessen a természethez, mint mélyebb magához.

Az ember kezdettől fogva a vad és szelíd dolgok ama komplexumában, melyet ő mint »természet« érzékelt, két lehetőséget, két utat látott maga előtt.

Mikor először csalt ki a kovakőből szikrát, mikor először vette észre, hogy kivájt fatörzsön keresztül juthat a megúsztatlan folyón, — akkor látta meg az egyik utat. A természetet, mely legyőzhető, mely úgy engedi magát megülni, mint a jégkor utáni virágos

puszták vadlova. A természetet, mely a technika alattvalójává válik. Ez volt az a pont, hol a saját igazi Phaethon-voltában való hit felébredhetett és növekedhetett. A kiszámítható természet!

De emellett állott a másik oldal. Ez is természet, de merev, óriási, kiszámíthatatlan. A nap. A tél. A halál. Meg éhez hasonlók. Ez volt, egyszerűen volt; semmiféle technika nem fogott rajta. Nincs kötél, mely közelebb húzná a napot, nincs gerenda, mely visszaszorítaná a telet, nincs szerszám, mely az aggságtól és haláltól megvédené. Legalább is így látszott. Hogy kocsikázhatnék így Phaethon? De azért homályosan érzett itt is törvényszerűséget. De hogy lehetne megfogni ezt a törvényszerűséget, hogy a dolgok általa itt is engedelmes szerszámmá váljanak? Tudjuk, hogy mi mindent kísérelt itt meg. Hogy mi mindent kísérel meg a vadember. Kísérteteket, démonokat, csodákat keres a dolgok mögött. Imádkozik, idéz, erőszakkal keres lelki viszonyt. Áldoz, kínozza magát, vérzik, átkozódik, nyöszörög, — mindezt abban a reményben, hogy a természetnek ezt a kiszámíthatatlan, megfoghatatlan részét talán mégis lehetséges kovakővé, tuskóhajóvá változtatni. Phaethon ez, aki vakon nekivág, áttekintés nélkül, biztos alap nélkül, vakon kísérletezve. Phaethon, aki mindig újra a lángok közé zuhan. Ezen a ponton veszély volt az ember önmagára, veszély a fejlődésre nézve. Egethódító vágyában égve, folyton felgyújtással fenyegette az eget, kitéve magát is az elpusztulásnak.

S most ott áll ez az ember saját szerelmi életének tényei előtt. Gondolkodó szemmel először lát erekcziót, hónapszámot, nemzést, terhességet, szülést! Hová tartozik ez? A technikába-e, a természetnek kovakőszikrával, facsónakkal, horoggal és nyílvevesszővel

meghódított részébe? Vagy ama másikba, titokzatosba, amelyben felkél és lenyugszik, vagy hirtelen elsötétül a nap és a hold? A természetnek abba a részébe-e, melyet imádkozással, ráolvasással, üst-kongatással próbáltak befolyásolni?

Hirtelen reáborul az árnyék; a fejlődés veszedelmes árnyéka. Óriási nagy és ha erősen belenézel fakó félhomályába, kísérteties menetet láthatsz ott. Az ember vad lázálmainak kiszolgáltatott szerelmet. Phantasia, non homo, mondja Petronius. Óriási szürke kereszt mered ég felé a menet közepéből, rajta szépséges asszony test függ. Az ember vad, gyepelő vesztett fantáziájára feszített szerelem. Ezt az állatok közül egyik sem merészelte volt. A vakond is szeretett, de régtől fogva megállapított formák között. Nem volt életének egyetlen olyan pillanata, mikor saját okoskodásai nyomán napszekeres Phaethonként neki akart volna vágni az égnek. Egy sem, melyben kérdezné, hogy mi rejthetik még a szerelem mögött, micsoda misztérium, amelyet talán valahogy ki lehetne hámozni, ha a szerelmet ezer bolondsággal szőné át, azt magát tenné érthetlenné ...

* *

Íme a menstruáló leány, — a fantáziaárnyék vértanúja. Mint ausztráliai jó. Szájából vér szivárog. Első havi vérzésének ünneplésére a »Csirincsirri«-operációt hajtották rajta végre: kiütötték két fogát. Jobbra-balra fordul, izeg-mozog, de nem a fájdalomtól. Hanem szentül meg van győződve róla, hogy három napig nem szabad egyetlen embertársának sem a hátát látni, mert benne a szája és éhen vész. A két kiütött fogat viszont egy esztendeig struc-

tollakból készült tokban kell tartani, nehogy a leánynak két olyan óriási nőjjön utána, hogy elpusztul belé.

Az a kis ketrec ott, az a hat-nyolc láb magas, rácsos ablakú, libatömő szerszámhoz hasonló valami a Behringszoros vidékéről származik. Benne bekormozott arcú, szerencsétlen kis koljusa-leány kuporog. Már egy álló esztendeje szenved odabenn. A vétke csak annyi, hogy megérett. Az újbritanniai leánynak hasonló sorsot kell túrnie öt esztendeig, sőt tovább, magános erdei kunyhóban.

Mert a céltalanul csapongó fantázia a menstruációban nem a nő szerelme virágjának első reményteljes kibontakozását látja, hanem valami borzalmas vampír-szörnyeteget. Ott lépked a menetben a kövér Plinius, az egész antik természettudomány szatócsa. Megtanít rá, hogy a menstruáló nő érintésétől legfényesebb beretva is azonnal megrozsdásodik. A viselős tehén, láttára, ideje előtt megborjadzik. A kutya megvesz, ha ilyen vért nyal. Ha a boldogtalan fa tövébe ül, akkor a fáról lehervad a virág és kiszáradnak a hajtásai. Az az erejeszegett, beteg indiánus ott, akiről Plinius még mit sem tudhatott, azért olyan, mert menstruális vére talált lépni. Az Orinoko mentén sivatag támad, ahol menstruáló nő szükségletét elégítette ki. A mai Olaszországban, ahol a népképzlet még buján virágzik, az ilyen tisztátalannak érintésétől elhervad a fű és nem is nő ki a helyén többé soha. Egy XVIII. századbéli bábaasszonykönyvecske kijelenti, hogy az ilyen vér úgy hat, mint a választóvíz. Azon a tükrön ott azt a két kerek, üveget és higanyt keresztülmaró foltot a belenző vérző szűz hagyta: a két szeme égette a két lyukat. A felénk kúszó kígyó a szemétdomb kiköltő melegén, menstruáló nő hajaszálából támadt. Azt a görcsökben fetregő,

haldokló embert ott nem veszett kutya marta meg, hanem vérző asszony.

Baldassar Timáus von Güldenlee, a nagy választófejedelem orvosa, 1704-ben arra oktat ki, hogy a havi vért a súlyos mérgek közé kell sorozni, »mert«, úgymond »ez a testbe felvéve, az embert feledékenynyé, közöm-bössé, búskomorrá, sőt néha őrjöngővé és oktalanná, vagy bélpoklossá teheti és az ilyen szegény Henriken csak másik, melissa-vízből, viperaméregből, bezoarból és theriakból készült pokoli itallal lehet segíteni«.

Igaz, hogy néhány hasznos csodát is mivel a menstruáló nő. Plinius beszéli, hogy egyszer egy hajó úgy menekült meg pusztító viharból, hogy ilyen nő tartózkodott rajta: a tengeristen ugyanis vonakodott a tisztátalan hajót befogadni. Ugyanezen időben egy kappadociai nő kora hajnalban a földeket járván, mérge hasznossá vált, mert amint köntösét csípőig feltűzte, az összes kártékony férgek lehullottak a fákról. Persze, ha a nap így meglepte volna, a látványtól minden vetés elszáradt volna. Minden bába-asszonykönyvecske arra tanít, hogy egy darab ilyen foltos vászon, ha a csupasz bőrön viselik, szerencsét hoz a játékban és győzelmet a háborúban, betegséget gyógyít és tüzet olt; szóval: igazi bölcsek köve ez a kis vörös folt a vásznon.

A kísérteties menet tovább halad. Az árnyak egyre kuszábbak.

Ott az a vérző kis fiú hottentotta. Neki is, mint minden fajabelinek, azon a napon, melyen a férfiak sorába lépett, kivágták a bal heréjét, nehogy ikreket nemzzen. Mert az ikergyermek ismét egy lidérce az árnyékfantáziának.

Azt az észak-transvaali házaspárt mintha tarantella csípte volna meg. Hogyisne, mikor, bár a hitvesi

húségen csorba nem esett, az asszoay mégis ikreket hozott a világra. A szegény kis jószágokat rögtön megölték és fazékba téve, a folyóparton elásták. Azután elhozták a varázskirályt, a medicinimant.

Ő aztán az összes ruhákat elkobozza, mintha csak Pasteurtól, vagy Kochtól jönne valami kolerabeteghez; ez a misztikus antiszeptikus, aki a kisértetbacillust reméli elűzhetni. Mint jól bevált általános szabályt, elrendeli, hogy az ajtón senkifia ne hagyja el a házat. A hátsó falon kell e célra nyílást törni.

Utána vén parasztbanya bandukol, akinek hazája Németország és aki biztosan tudja, hogy minden ikreket szülő anya maga okozta a szerencsétlenségét, mert várandós állapotban összenőtt kettős répát evett.

Egyptomi asszony következik a sorban: kerek négyezer esztendő. Meg akarja tudni, hogy fajának szaporítására szemelte-e ki az istenség. Két kezében két zsákot visz, az egyik búzával, a másik árpával tele. Mindkettőt vizeletében megáztatta. Ha kicsiráztak, kívánsága teljesült. Ha csak a búza, úgy fiút, ha csak az árpa, úgy leányt várhatott. Ez itt erdélyi cigányasszony, kezében vízzel teli edény, melybe egy nyers tojást ütött bele. Ezenfelül bele is köpött és most már a rákövetkező reggelen eldől számára a próba: ha a tojás a felszínen úszik, akkor hamarosan szülni fog; ha a sárgája elvált a fehérjétől, fiú lesz, ha nem, akkor leány. Most kinéz az estébe és lesi, vájjon lát-e ludakat repülni: ha lát, akkor reggelre eljő nehéz órája.

Az a szegény, tántorgó, gyermekágyas asszony ott néger. Mikor lebetegedett, a törzs tudós asszonyai körülállták és ha a gyermek fej helyett lábbal előre búj ki, rögtön megölték. Ikreket természetesen hasonló sors ért. De később is életveszélyben forgott

a gyermek, ha ugyanis előbb jöttek ki a felső fogai, mint az alsók. A magzatvizet gondosan felfogták, mert erre a főnök, isten tudja miféle fura medicina készítéséhez, igényt tartott. Hogy a gyermekágyas asszony rossz színben van, az csak természetes, ha tekintjük, hogy három napig csak a saját vizeletét ihatta. Harmadnapon azután megszoptathatja az addig péppel táplált gyereket, miután a mellét előbb felhasították és gyökerek nedvével beszappanozták.

Azt hihetnéd, valami denevér az, ami itt röpköd. Pedig dehogy. Ez a filippin bennszülöttek fantáziájának szülötte, Asuang, a rossz szellem. A béna alatt misztikus olaj mirigyek vannak, ezek teszik, hogy repülni tud. Karmai is vannak ezenkívül és hosszú nyelve, fekete bőrből. A terhes asszonyok vámpírja ez. Felfalja a gyermeket testükben, úgyhogy nekik is meg kell tőle halniok. Mint a német mondabeli ördögnek, neki is van sekrestyése, egy éji madár — ha az megszólal, mindenki remeg, mert tudják, hogy most jár szét Asuang. A viselős észet nő eldobja a cipőjét: ezt minden héten egyszer megcselekszi, mert így az ördög, aki nála Asuang szerepét akarná játszani, nyomát elveszti; mindig rettentő buta ám az ilyen ördög. Azt a szegény cigányasszonyt azonban minden ravaszkodás dacára utolérte: mikor ugyanis az terhes állapotban ásítván, egyetlenegyszer elfelejtette a kezével befogni a száját, abban a minutában a testébe osont a rossz szellem.

A kirgiz nőt az »utófájdalmak gonosz szellemétől egész fegyvertárral védelmezik. Még a szülés tartama alatt folyton zsírt vetnek a sátorban a tűzbe. Aztán kiválasztják a ménesből a legnagyobb szemű lovat; ennek kell az asszony mellét megérinteni. Ezután baglyot hoznak a sátorba és addig ingerlik, míg

kiabálni kezd: mindezt nem bírja el a rossz szellem. Másik ragadozó madarat meg egyenesen szegény asszonynak a mellére ültettek és bogáncscsal dobálták meg, hogy a gonosz ráragadjon. Vánkosa mellett kardot ástak el, élével fölfelé. Végre, ha az utószülés még mindig késik, mert visszatartja a szellem, a törzsnek — nem az orvos, hanem az énekese lép a kunyhóba és pálcájával gyengén megveri a szenvedőt. Az énekessel ezt a szerepét az a voigtlandi paraszt-asszony ott szintén ismeri: mikor szülése elhúzódott, bejött hozzá a bakter és istenes éneket énekelt el neki. Ő maga megszentelt köménymagot evett ugyanakkor, melyet szent Iván éjszakáján éjfélkor szedtek, az egész házat kifüstölték és minden zárat felzártak. Az a stájer nő ott mellette szentképeket ragasztott a bőrére, bagzó zergebak szárított térdmirigyét tartja a kezében és dereka körül viperabőrrel visel. A pfalzi asszony vajúdas közben vízben kinyíltott jericho-i rózsát szagolgat.

Hallod azt a fülsiketítő dob- meg sípszót? A mez-telen nyam-nyam asszony barátnői muzsikálnak fanatikusan mindaddig, míg a középen vajúdo társuk célhoz ért. Mellettük az a komoly, izzószemű férfi, középkori viseletben, piemonti Ferenc, 1340 körül nápolyi mester. Ő is éppen gyermekágyas nőt kezel. Balkezébe szamar- és lópaták hamujával kevert magnéziát adott. A szegény szomjas torok itala az orvos szigorú rendelése szerint tintás víz. De nem közönséges tinta ám, hanem olyan, mely már át-szellemülési folyamaton ment keresztül. Ugyanis a »Miserere mei, Domine« kezdetű zsoltárt irták vele egy pergamenlapra addig, hogy »Domine labia mei aperis«, aztán az írást vízzel lemosták és ezt iszszák most a szenvedő asszony, a zsoltár szavait szim-

bólikusan lenyelve vele együtt. Jobb fülébe ugyanekkor »Memor esto Domine«-t és három miatyánkot mondanak, melyre a »Dixit Dominus Domino meo« van felírva és melybe érintetlen szűz gyapjúfonalat húzott.

Az öreg Plinius is hozzászól a dologhoz: a madarak királyának fészkében talált saskövet ajánl, mert ez születésnél hathatós talizmán. Az öreg római válla mögül modern arc vigyorog ravaszán feléd: reichenhalli bajor parasztdoktor, ő ugyanezt az ősidőktől fogva híres saskövet birtokolta és értékesítette. Sárgásbarna, laza szerkezetű agyagvaskő ez, úgynevezett csörgőkő. A foglalata réz és füle van, melynél fogva a szülő nő balcsípőjére lehet akasztani ugyanazon recept szerint, melyet már a derék zürichi Jákob Rueff 1554-ben megadott az ő »schön lustig Trostbüchle von den Empfangknussen und Geburten der Menschen« című könyvében. Itt-ott kopások látszanak rajta: a csodadoktor, vagy elődei valószínűleg valami különösen jól fizető betegüknek be is adtak egy kis agyagvaskövet. Az aztán hiányzik róla. A kő egyébként most a berlini »Museum für deutsche Volkstrachten«-ban fekszik.

Nias szigetéről való házaspár következik most a menetben. Az asszony áldott állapotban van és mindkettőjükre keserves idő vár. Mert ettől a naptól fogva népük fantáziájának hálójában vannak. Egész új életmód kezdődött számukra, minden csekélységben titokzatos vonatkozásokat keresnek a szülők mindennapi élete és az eljövendő gyerek között. Olyan helyek mellett, ahol valaha embert öltek, keraban-ökröt levágtak, vagy kutyát népük szokása szerint megégettek, nem szabad elmenniök, mert a gyerek görbe és haldoklóhoz hasonló lenne. Nem szabad házat építeniök, tetőt rakniök, szeget beverniök, ajtóba,

vagy létrára állniok, dohánylevelet az ágyzsákba törniök, — mert a gyereken mindez titokzatos módon vele történne. A szög a gyereket anyja méhéhez rögzíti és csak ha az apa a szeget ismét kihúzza, válik lehetségessé a szülés. Ha tükörbe néznek, a gyerek kancsal lesz, ha varját esznek, károgni fog, ha majmot fognak, majomfeje lesz, ha halotti toron disznóhúst esznek, rühes lesz, ha pisangfát ültetnek, daganattá nő benne, ha szarvasbogárlárvát esznek (ez a legnagyobb csemegéjük), a mellére üt, ha kígyót vernek agyon, a tüdejét teszik tönkre, ha olajat préselnek, a fejét szorítják. Ha olyan hely mellett mennek el, ahol valaha becsapott a villám, szénfeketére ég a gyerek, ha baglyot esznek, huhogni fog, mint a bagoly. Ha száraz rétet felgyújtanak és az egerek bennégnek, mintha a gyerek volna a lángok között. Jaj nekik, ha az egyik a másiknak kinyújtott lábait átlépi: csomót kötött a gyerekebe, mely a szülést akadályozza. Mindenütt ott vannak ezek a kísértetek. Az az orosz bábaasszony ott sietve, mormogva visz valamit félre. A méhlepény az, melyet az udvarban külön fazékban el kell temetni, különben nehéz betegségbe esik a gyerek. A temetésnél a bábaasszony így imádkozik: »Pusztulj el, pusztulj el«. Gonosz lidérc az, amit eltemet. Ambon szigetén poétikusabban csinálják. Ott fehér gyolcsba takarják a méhlepényt és három lyukkal ellátott tokba teszik. Ezt a kis koporsót ünnepélyesen eltemetik a dombon és hét lobogó fáklya ég fölötte hét nap, hét éjjel, őrt is állítanak mellé, aki folyton friss virágokat hint a sírra. A hét fáklya lángjába szilajabb tűz fénye világít bele. Norvégiából látszik ide és máglya tüze az. Itt a bába a gonosz méhlepényt, mint valami eleven vadállatot, késsel leszúrta és aztán elégeti, nehogy elő-

mászhaszon belőle a szörnyű Utbor, aki oly kicsinynyé tud lenni, mint egy egér és mégis úgy tud bömbölni, mint a bika és aki fel akarja falni az anyát. Sültszagot érzünk a konyhából: brazíliai indián asszonyok ülnek együtt lakomán, a peccsenyjük pedig a méhlepény. Jáván kisorsolják, hogy a szerencsés nyerő megegye és nemsokára egész biztosan maga is áldott állapotba jöjjön. Kedves kép az az úszó hajócska ott; ugyancsak jávai szokás. A méhlepényt itt kicsi bambusztutajra teszik, virágokat, gyümölcsöt tesznek mellé és az egészet körülrakják égő gyertyákkal, mint valami névnapi tortát. A hajócskát aztán nekiereszti a folyónak. Úszik, amíg a krokodilok fel nem falják. Ott meg jó helyre került, mert az ősök szellemei laknak a krokodilokban.

A kis gyertyák kiégnek, de helyettük glória ragyog felénk. Az nemcsak a gyermek légzőkészülékéből, a placentából, vagy méhlepényből áll, hanem egy üvegszem burokból, melyben a fejlődő emberke a méhen belül úszkált, mint a halacska az aquáriumban. A neve amnion; nem más, mint a peteburok. Nos, ezt az amniont vette körül a fantázia aranyos glóriával. Ha szülésnél a gyereken maradt és vele együtt kerül elő, akkor ez a »szerencsefőkötő«. Modenában ma is még istenanya-ingecskének hívják. Szent amulet, melyet a gyerek állandóan a nyakában viseljen, A megkeresztelendő gyermekre ráadják, hogy vele együtt megkereszteltessék. Gyakran ellopják a bábák és más gyermeknek adják, hogy szerencséje legyen. A 19. században Angliában az ilyen jelekben és csodákban való hit még oly nagy, hogy a szerencseamnionnak meghatározott szabott ára van. A »Times«-ben hirdetések jelentek meg, melyekben ilyent kerestek megvételre. 1779-ben piaci ára még 20 guinea

volt, 1848-ban a felvilágosodás 6 guineára szorította le; íme a felvilágosodás tőzsdei értéke. Emellett a vevők nemcsak a bábák közül kerülnek ki. Az a jogász ott hátul titokban ilyent visel a mellén, mert úgy beszél, hogy ez az ügyvédnek szerencsét hoz a bíróságnál. Islandban Fylgia, a gyermek védőszelleme, az amnionban lakik és általa összeköttetésben marad a gyermek lelkével. Déloroszországban ha egy leány e jól megőrzött amulettel a szerette legény csupasz testét megérinti, az rögtön kell, hogy szeresse őt.

De látod amott a rengeteg processziót, mely világhosszúságú Midgard-kígyóként nyúlik bele a ködbe? Emberfeletti nagyságú démoni alakok, férfiak és nők, közöttük kis gyermekekhez hasonló lidércek. A szülésnél jelen való istenek ezek. Számtalan sok, magától értetődően. Emlékezzünk csak vissza, hogy egyedül a mexikóiaknak az ő elszigetelt országukban, keveset számítva, kétezer istenük volt. Kétezer isten, kétezer emberi szükséglet számára. De milyen hatalmasan kimagaslik e szükségletek közül az a legerősebb: az ember után való vágyódás; szerelem, nemzés, születés. Ahol a fantázia úgy ontja az isteneket, mint tavaszi szellőben a cseresznyefa fehér virágját, ott e köré a központ köré csoportosulnak legsűrűbben.

Ott halad az Euphrát-völgy, a szumír-akkad kultúra Istarja, azé a kultúráé, mely először űzött asztronómiát, de ahol egyszersmind az istenek képeiben az egész csillagos ég lejött a földre, le egészen minden legprofánabb mindennapi dologig. Istar a szimbolikus őssasszony, mely minden nőt megszáll, mikor szülnie kell, mely benne és általa szüli meg a mindenségből a létre jövőt. Az özönvíz zúgása közepette — hisz onnét is származik a mythos, onnét maradt ránk ékírásos összövegben — ott kesereg

Istar, hogy az emberek, kiket mind ő szült, most elsüllyednek, mint a halak a feneketlen tengerben. De Istar nemcsak embereket szült. A fantázia istenével további csodalényeket nemzett. Astarte is leánya neki, a babilon óriás, szintén »mindenséget szülő«. Rajta keresztül folyik a misztikus nemzés, melyet minden természetes mögé odagondoltak, a csillagoktól le a termékeny földig. Minden az övé: a szűz és az anya, az ártatlanság és a gyermek.

Ő Mylitta is és az ő babiloni templomában történnek a nők virágának ama szent áldozatai, melyekről már szólottunk. Ott ülnek hosszú sorban az asszonyok, fejükön zsinórkoszorúval, kétoldalt sorfalat képezve a középben kifeszített kötelekkel szabadon tartott utca mentén. Az előkelőbb hölgyek zárt hintóban jelentek meg, körülöttük sűrű tömegben rabnőik. Mindnyájan az istenáldozatra várnak. A középső úton idegen férfiak jönnek. Tetszésük szerint választanak. A kiválasztott nő ölében pénzdarab csörren (a templom kincseit szaporítja majd), hozzá a szó: »Mylitta«. Mylitta akarja, Mylitta választott. Szótlatlanul követi a nő az isteni követet és odaadja magát neki. Ez az a misztikus, minden profánt beárnyékoló aktus; Mylitta, aki megszállja őt, hogy örökké vele maradjon.

Hallod a szilaj, részegítő baccháns-muzsikát? Több mint egy évezredig zug a syriai Hieropolis templomligetében. Astarténak szól az örök asszonyférfinak és férfinőnek, a kétneműnek, ki minden emberi közösülésnél jön csak létre teljesen. Imádságforma itt a nemzési aktus, az egyetlen pillanat, melyben az ember az istenséget egészen felfogni tudja. Férfiruhás nők, nőiruhás férfiak jönnek. Egyesülnek: — imádkoznak. Papok ügyelnek fel az ünnepen,

a muzsika szent templomi zene. Mérhetetlen seregben tódul a nép a tavaszi ünnepre. A dombon épült templom magas polcáról leragyog a városra. Jón oszlopok tartják tetejét, hatalmas terraszon nyugszik az alapja. És a templom egész, egyetlen kincstára a káprázatos ajándékoknak. Aki nem ajándékozhat aranyat, az templomi szolgálatra körülmélt rabszolgákat ajándékoz. Kapujánál két égbetörő obeliszk áll, a férfi nemzőerejének szimbóluma, kőből faragott phallos. Évenként felmászik mind-egyikre egy-egy ember, hogy odafenn hét nap, hét éjszaka imádkozzék; tövében azoknak a hívőknek ajándékai tornyosulnak, akiket imájába belefoglalt.

És ez így megy, míg odaát, a kéktükrű tengeren túl lassan kinőnek a földből a görögök szépséges márványtemplomai, melynek oszlopai alatt Plató az égi szerelemről filozofál; míg a Tiberis farkasa az ő szenátorait és cézárjait táplálja, mindaddig, amíg Konstantin császár fel nem veszi a kereszténységet. Akkor nagyjából elapad, hogy kicsinyben elolthatatlan lidércfényként itt is, ott is ismét fellobbanjon, amint a vallási hangulat táplálékot ad neki.

Édesebb, titokzatosabb az a muzsika, mely valamivel távolabbról hallatszik. Indiát söpri végig az árnyék, lotusvirágok nyílnak, a mélységben a szent folyó zug. A Nara-Lingam és Nari Nahamam pagodái állnak ott. Külön-külön. Eredetileg Nari a szerelem volt, az »arany világanyaméh«, aki Narával, a szellemmel egybekelt és így megteremtette a világot. Az ilyen fényes képben mintha a fantázia jósszemével egy-egy pillanatra igazán áttörné emberi voltunk korlátait. . .

De nem marad ennyiben. A brahmanizmus elvilágiasodásával Nari már csak a női ivarkapu

misztikus megistenítése. Szimbóluma a Nahamam, a női nemzőszer. Nara ellenben a szent férfi, Lingam, hímvessző alakjában. Mindegyik istenségnek megvan a maga külön pagodája, melyben mindenütt az istenség szimbóluma díszel, naivan, mint minden más szent jelvény a templomokban. A megszentelt órában azután a hívők tömege a szentélyekhez tódul. A férfiak Nara, az asszonyok Nari pagodájához. Amott a papnők vadul, érzékingerlően öltözve, virággal a hajukban, ezer illatba szinte belefúlva, itt a papok ugyanúgy. Tömjénfüst száll, istentisztelet ez, rendszertelen, össze-vissza nemzés alakjában. Kilenc napig tart a tavaszi és őszi nap-
 éj egyenlőségben a szerelmi ünnep, ez az egyetlen tomboló orgia. A helység összes lakosai részt vesznek benne. Mindegyikük a nyakán jelvényül női Nahamammal összeforrt Lingamképet visel. És mindnyájan azzal a hittel térnek haza, hogy jámbor időt éltek át, mert apró emberi bűneik leváltak róluk az istentisztelet felmagasztosulásában. Mérhetetlen hatalma a fantáziának!

Ijedtében elnémul a zene. Fából való pedáns jön elő. Jön a római, az öreg Cato, az öreg Cicero. Itt minden pontosan jogilag szabályozva van, még a fantázia is. Minden egyes nemi funkciónak a nevetőségességig megvan a maga külön istene. Itt van Mena, ő védi a hónapszámot. Lucina megvédi az ő esquilinusi ligetében virágot áldozó terhes nőt. Ha a gyermek már megjött, még egy hétig engesztelőlakomát tesznek ki Lucinának. Magánál a szülésnél rajta kívül még az isteneknek és istennőknek egész mintagyűjteménye segédkezik. Prorsa, mint az elülső helyzet istennője, a gyermek normális fekvése esetén segít. Postverta pedig fordított fekvésénél. Piluromis,

Intercidona és Deverra Silvanussal, a lidércistennel szemben védik az anyát és a gyermeket, Carna és Cunia különösen a csecsemőnek viselik gondját, Rumina a szoptatás istennője, Ossipaga a csontnövekvése, Vaticanus és Fabrilinus a gügyögése és sírása, Vitumnus az életet ébreszti fel, Setinus és Setina az érzést, Vagitanus a lélegzést és a sírást. Itt az isteni a földiek abszolút visszaverő tükrevé lesz. Minden aktusnak megvan a maga isteni tükörképe, az ég felé vetett pillantásnak épp úgy, mint a földhöz kötött szükségletnek.

De az árnyék csak borul tovább. Szépséges indus leány közeledik. Bájos, mint Sakuntala. Az indus vedák régi könyvéből jött. Szeret, de gonosz vetélytársnője van. A saját emberi bájai nem elégségesek. Tehát misztériumra van szüksége. Bűvös növényt visz a kezében. Mikor kiásta, így szólt hozzá: »Kiásom e növényt, a jótevő fűvet, melylyel legyőzhetem vetélytársnőmet. Te széleslevelű, üdvöthozó, erős istenek adománya, söpörd el messzire vetélytársnőmet, szerezz nekem férjet. Fölséges vagyok én, ó fölséges növény, fölségesebb a fölségeseknél, de az a másik alávalóbb az alávalóknál. Énfelem törekedj, mint a tehén borja, mint a víz a kivájt út felé«.

Apulejus következik, a későbbi római császárságkorabeli romantikus. Szerelmi italt visz valami dúsgazdag leánynak. Spárga úszkál benne, meg rákfark, halikra, szőlőlé és az lyopnak, a mesemadárnak nyelve—bizony ínycnek való eledel. Az a görög, ott mellette, kelyhet tart, melyben kedvese vérenek néhány cseppjében a hippomanes van feloldva: ez nem más, mint megszáritva és porrá törve egy újszülött csikó homlokán nőtt fügenagyságú titokzatos fekete bőrlebeny.

Végtelen, nedves-zöld bokros, rétes táj. Számptalan

kéklő csatorna szabdalja keresztül-kasul. Nesztelen siklik rajtuk a csónak. Ez a Spree-erdő. Az az ifjú ott a keskeny lélekvesztőben arra gondol, mialatt ütemben húzza evezőjét, hogy hogyan nyerhetné meg kiválasztottja szívét. Békát fog és hangyabolyba ássa bele. Néhány óra múlva újra kiássa a szegény vértanúnak egyik lábát és fölkeresi kedvesét, hogy kézfogásnál a békacombot hirtelen a kezébe adja — ez okvetlenül segít. Az a fiatal sváb paraszt még körülményesebben csinálja. Leveli békát tesz egy fazékra és az egészet egy hangyabolyba temeti. Mert hiszen ma szent György napja van. Esztendőre ugyanezen a napon majd elő veheti. Addigra a hangyák csontvázat csináltak a fogolyból. A csontvázból aztán veszi az egyik combcsontot és titokban végigsimít vele a lányon, de maga felé. Ez segít. Utána a Sam-földről való szerelmes következik. Vadászsákmányként baglyot visz a kezében. Éjfélkor majd meg fogja főzni. A fejéből azután kiszed két csontocskát, az egyik ásóhoz, a másik kapához hasonlít. A test többi részét elássa az esőcsatorna alatt. Ez azután a szer! Minden leány, akit a kapával megérint, rögtön belészeret. Ha szabadulni akar tőle, csak hozzá kell érni az ásóval.

Ott az a keleti porosz leány denevérkarmot szorongat a kezében. Azzal csimpaszkodik lerázhatatlanul a vőlegényébe. Mindenki védtelen ezzel szemben. Az a csinos calabriai olasz leány a szerelmet a tubákszelencébe szorítja bele. Igen ám, de az a tubák valójában egy borba fojtott gyíknak megszáritott, porrá tört teste, — aki ebből egyet szippant, halálosan belészeret a szép kisasszonyba.

Olvassuk csak el ennek a palacknak a felírását. Szerelmi bájjal van benne, amely megtöri a leány

tartózkodását, mint a chinahéj a lázat: babérgalyak, verébvelő, egy hangyákkikezdette varangyosbéka bal oldalcsontjai, szamar-, ló- és kakashere, és női menstruális vér; ez van benne. Később az asszonyt 1859-ben Berlinben becsukták, mert hasonló italokkal kereskedést űzött.

A varangy, — miért szerepel mindenütt a varangy a szerelmi fantázia ez árnyékuszályában? Az a tiroli parasztasszony talán megmondhatja. Csodálatos helyre zarándokol. De áldozatként nem viaszszívet visz. Kezében viaszból készült kis szörnyeteget láthatsz — varangybékának a jól sikerült képmását, kövéret, szétterpesztett lábút. A nyaka körül selyemzsinór van, annál fogva akasztják majd fel a szentség, talán valami templomi oltárkép mellé. Azt reméli a szegény asszony, hogy így megszabadul fájdalmától. Mert a varangyosbéka nem más, mint az anyaméhnek a szimbóluma. Az oltáron megszentelve, enyhíteni fogja a rettenetes fájdalmakat, melyek az asszony testében az igazi méhből kiindultak. A misztikus áramlatok átjárják majd és általa gyógyítóan behatolnak valóságos mintájába. De miért éppen varangy legyen ez a szimbólum?

A fantázia tündére megsuhintja pálcáját: igen, mert az anyaméh maga sem más, mint az asszonyok belsejében lakó titokzatos varangy. Mint ahogy a gyermek egy ideig a méhben lakik; mint ahogy a galandféreg mint önálló lény él beleinkben, épp úgy a nép képzeletében a méh is valami a nőben külön élő élősdie állat, ősrégi hit ez. A méhet etetni kell, különben nyugtalan lesz és harap. Már a bölcs Salamon is így beszéle: »Három dolgot nem lehet jól lakatni és a negyedik nem mondja: elég volt. A pokol, az asszonyok elzárt méhe és a föld nem eléglük meg

a vizet és a tűz nem mondja: elég volt«. Plató azt tanítja, hogy az uterus állat, mely a termékenyítést mint táplálékot kívánja, ha éhezni hagyják, vándorolni kezd és kínozni a testet, melyben lakik. Aretáus, a bölc s kappadóciai orvos így szól: »A két csípő között középen fekszik a nőnél az uterus, egy női zsiger, mely tökéletesen állathoz hasonló és ide-oda mozog a két csípő között. Az anyaméh a kellemes illatokban gyönyörködik és azokhoz közeledik, a kellemetlenek előtt azonban hátrál. Ezekért állathoz hasonlít és tényleg az is«. És ez mindmáig így megy tovább. A maláj még ma sem tudja másképp: az uterus külön életet él, az asszony csak a lakása és hogy egészséges maradjon, spermát kell neki enni. ő ezt malájul mondja. A mi ennsvölgyi parasztunk jó német-séggel így szól: »Wenn d'Muata aus'n Häusl is, hilft nix besser, als d'Muata fuatern«. De nemcsak természetes táplálékot ismer, hanem még egy külön fantasztikusát is. Agancsszeszből, szegfűszegből, mézből, muskátdióból és macskahájból pilulát gyúrnak és dióhéjba teszik. Azután kis viaszkoszorúra három viaszgyertyácskát tapasztanak. A koszorút, közepében a dióhéjjal, a beteg köldökére teszik és meggyújtják a gyertyákat. Azoknak a fénye előtt visszabújik a nyugtalan »Muata« a »Häusl«-jába és a szenvedőnek békét hagy.

Ilyen eszmékből sarjadzik ki aztán a fogadalmi varangyosbékával való zarándokút. »Hans Bibberger lányát — így szól egy csodahír — egész napokon át szakadatlanul marta a méhe, míg viaszból való méhet nem áldozott itt.« A varangyalakot a két szarvval bíró vastag szerv körvonalai juttathatták észbe, miután állat volta már meg volt állapítva.

Kísértetjárás. Mind sebesebben kavarnak az árnyak, eltűnik minden átmenet.

Ez az észbontó szépségű ördög“ itt Lilith. Síró anyák végtelen sora jelzi a nyomát. Mindegyik halott gyermekét tartja a karján. Vérrel és kéjjel átszőtt héber monda szól róla. Mielőtt Isten Évát adta mellé társul, Ádám Lilithtel, a paradicsom vad, erdei szellemével élt. Éva volt az első hű feleség. Lilith még a szabad szellemszerelmet testesíti meg. Amikor Ádám egy napon többé nem tetszett neki, faképnél hagyta, biztosan azért, hogy az őserdő más lakóival mulasson. De Jehova nem akarta, hogy Ádám egyedül legyen. Három angyalt küld Lilith után és borzalmas válaszut elé állíttatja. Vagy visszatér Ádámhoz, — vagy életének minden napján száz gyermekét ragadja el a halál. Úgy látszik, Ádám apánk e paradicsomban Titániának kevés örömet okozhatott, mert Lilith az utóbbit választja. De rettenetes így is a sorsa. Amint e hekatombák hullanak körülötte, irtózatoss bosszút áll értük: megfojtja Ádám és Éva utódainak gyermekeit. A gyermekágyas szobának mind mai napig rossz szelleme ő. Egyedül a Jehova által utána küldött három angyal, Senoi; Sanseno és Samangelof védhet meg tőle, ha a zsidó ember nevüket papírlapra írva, azt a felesége ágya fölé akasztja. Másutt hat zsinagógabeli embernek kell az anya ágyánál imádkozni. Krétával kört húznak az anya köré és az ajtóra ezt írják: »Add, ő Isten, hogy ez asszony fiat szüljön és hogy annak asszony adassék, ki Évához és nem Lilithhez hasonló«.

A paradicsombeli boszorkányt idegenszerű állatok követik, emberekkel keveredve. De nem is igazi állatok. Istenek rejtőznek bennük. Itt van amendes-i szent bak, a Nílus-delta vidékéről. Tömegestől adják oda neki magukat a megittasult asszonyok. Mert ő a napisten, a mindeneknél nagyszerűbb, a világhódító, kinek

nemzőereje arany napfényként árad szét a világon. Az a bika ott Zeus. Annak a tarka, torz, félig állat, félig ember, félig puszta arabeszk, egészben pedig csak fából való micsodának emberfölötti férfierőt tulajdonítanak Új-Guineán: a pápua nő terhes lesz, ha közel alszik.

Aztán a rossz álmok, a vámpírok, a lidércnyomás, incubus, succubus — az erotikusan izgatott alvásnak, az éjszakai pollucióknak szellemei. Odalopódnak férfiakhöz, nőkhöz, fekvőhelyükre, megkíváncsúsítják velük egymást, gyermeket támasztanak nekik, melyről ébren senki sem tudja, hogy honnét való. Kibogozhatatlan jogi bonyodalmak keletkeznek így; a lidérc felveszi a férj alakját és így megöleli az asszonyt, ki mit sem sejt: de gyermeke torzszülött, lidérckölyök, elátkozott törpe, ki bölcsőjében azt kiáltja, hogy idősebb a Wester-erdőnél. Hatalmas ágakon vigyorogva nyargalnak az erdei ördögök és manók, kik az erdőben megtámadják az asszonyokat, a mi fenyőerdeinkben épp úgy, mint Polynesia pálmái alatt. Mindezek mögött ott bólogat a piros sipkán a kakastoll: a sátán vigyorog feléd, ki elcsábítja az asszonyokat és cserébe boszorkányos hatalmat ad nekik. Frigyük gyümölcse persze torzszülött. Jéghideg az ördögnek magja, mert emberférfiaktól lopta azt. Végnélküli protokollumok vannak e tárgyról. Máglyák lobbannak fel vörösen, rajtuk az ördöggel cimborálok égnak . . .

Tovább! Tovább! Még pár kép vonul el. Amott különös terhet cipel egy chippeway-indián nő. Meghalt az ura. Most egy esztendeig mindig és mindenütt magával kell vinnie férjének szimbolikus »modelljét«. A legjobb ruháját vette elő hozzá, becsavarta, mint valami pólyásgyereket, a férje övével körükötötte és ékszereivel feldíszítette. Az ostjak asz-

szony, ha özvegygé lesz, durván emberi alakúra faragott deszkát hurcol magával. A gyászidőre ez az ő »férje«. Díszíti, magával viszi özvegyi ágyába, étkezésnél ételt és italt tesz eléje. Vértanúk ezek a szerencsétlen özvegyek, kedvesük egyszerű elvesztésén kívül is. Ha az indus özvegy férje holttestével együtt elégetteti magát, úgy ebbe még belécsendül valami hang a halálba is elkísérő heroikus szerelemről. De a fantázia még egészen más, raffinált kínokat tud számára. Indus hit szerint, ha az özvegy tovább él is, misztikus kapcsolat marad a férj és özvegye között. Az ő életmódjától függ a halott üdvössége. Ettől fogva mindig szent diétát kell tartania. Napjában csak egyszer ehetik, hal, hús és csemege tilos, de annál gyakrabban kell böjtölnie. Haját ápolnia, tükörbe néznie többé nem szabad. Durva gyékényen kell aludnia, párnája fatuskó. Mintha az elvesztettnek szelleme élete végéig a nyakában ülne.

Mit akarunk? Az a tolkotin-indián nő igazán zörgő csontváz súlya alatt görnyed: a férje csontjai azok. Amikor férjét elégették, az asszony a legnagyobb csontokat nyírfahéjból készült zsákba gyűjti. Egy esztendeig állandóan a hátán kell vinnie azokat. De ezzel nem értek véget kínjai. Még évekig legutolsó rabszolgája a törzs összes többi asszonyának, kitetszése szerint üthet verhet mindenki. Jaj neki, ha a tíz ujjával ki nem gyomlálja a legparányibb gatz is férje sírjáról. Csak a negyedik évben üt a szabaddulás órája. Nagy ünnepély áll. Utoljára viszi a csontokat a hátán. Végre leveszik róla, a csontokat új ládába rakva, leszögezik és felakasztják egy magas cölöpre. Aztán törvényt ülnek az asszony fölött, hogy vájjon hűséges volt-e. Ha kiállotta ezt is,

akkor a főnök fejét olajjal megkeni és madártollakkal ékesíti fel: most már férjhez mehet újra.

Az az Andaman-szigetről való asszony mintha valami anatómiai intézet hurcolkodásánál segítene. Balválláról rikitópirosra festett, farostokból való, rojtokkal díszített halálfej vigyorog le meztelen mellére. Férjének koponyája az, melyet addig kell csupasz bőrén viselnie, míg újra férjhez nem megy.

A következő kép vidámabbnak látszik. Zúg a tamtam, suhognak a tarka ruhák, pompás lakodalmi gyaloghintó közeledik. Kínában vagyunk. De e mögött a lakodalom mögött is ott áll félelmetesen a halál. Két embert holtuk után házasanak össze. Mindketten korán, még gyermekkorukban meghaltak. Ekkor az évek arra megszabott sora után eljön az az idő, mikor házasodniuk kellene. A szülők, mintha a halál mit sem változtatott volna meg, illő pár után néznek. Tehát házasságközvetítőt hívatnak, aki azután minden fiú számára néhány vele egykorú, ugyanakkor meghalt leányt keres és megfordítva. A szűkebb választást az asztrológus horoszkópja eszközli. »Szerencseestét« választanak ki a lakodalom napjául. Este a vőlegény szüleinél a szertartási teremben a halottnak lakodalmi díszbe öltöztetett papírbáb mását egy székre ültetik. Most elindul a gyaloghintó, hogy elhozza a menyasszonyt. Egy szónok megkéri a menyasszonyos házat, engedjék meg a leány lelkének, hogy a gyaloghintót elfoglalja. Ez a lélek (vagy kínai hit szerint az ember három lelkének egyike) szokás szerint a szülői házban az őstáblája mellett ül, mintegy az írott családfájában lakik, mint valami házi szellemecske, aki a családi bibliában ütötte fel tanyáját. Tehát leveszik a ház oltáráról az őstáblát és a leány papirosképmásával

együtt beteszik a gyaloghintóba. Így vonul a menet, elől két muzsikussal, kiknek egyike lantot penget, a másik a nagydobot üti. A vőlegénynél a szülői házban a két bábót két székre egymás mellé ültetik. Igazi, ízletes ételekből álló lakomát tálalnak fel nekik és nem kevesebb, mint hat pap áldja meg boldog házassági frigyüket. A végén aztán a papiros-házaspárt nagy sereg papírból való cselédséggel, hordozószékekkel, utánzott pénzzel, ruhákkal, legyezőkkel, pipákkal együtt elégetik. A füstben egyesül az a halottakkal.

Hadd terjengjen a füstfelhő. Vele szétmosódik az egész szilaj sereg. Az utolsó kép a humor határán állott már. És ezt újra megtalálhatod.

Mosolyogsz utoljára. Mennyi oktalanság. Mennyi mondhatatlanul groteszk melléjecsapás. Mennyi boldos átugrása az egyszerű valóságnak. De ez a mosolygás maga a megváltás. Mi, az előrehaladott kultúremberek, már kint vagyunk az árnyékból.

Bár hiszen még elég közel van hozzánk. Körülötünk ezer meg ezer ember él, aki szintén kultúremlernek nevezi magát és akinek mégis, még ma is, adott esetben nagy kételyei volnának, hogy vájjon a modern hygiene egyszerű szabályai fontosabbak-e pl. egy gyermekágyas nő egészségére nézve, vagy a párnájába bevarrt misztikus denevércsontocska. De ez az az emberiség, melyről előbb egyszer azt mondtam, hogy reá nézve nem kérdés, vájjon az ember a majomtól származik-e, mert ez egyáltalában nem »származik«, hanem még maga is az. Ez a tömeg nem döntő. A fontos a három igaz ember, mint a Gomoráról szóló mesében. Ez a három igaz ember

teremtette a hygienet, a nemzéstant, a fejlődéstant, teremtett tudományt a fantázia csapongásainak helyébe, ők ismerték meg, hogy a szerelem napszekere is mély természettudományi kerekeken szalad.

Bizonyos, hogy itt csak *kezdeténél* állunk egy tudománynak. De ott állunk. Abban a pillanatban, mikor tekintetünk először merült a sejttan misztériumaiba, az ondósejt és a petesejt viszonyába, mikor először világította meg keskeny fénysáv a mi szerelmi apparátusunk keletkezésének történetét is: abban a pillanatban az emberiség génusza ezen az oldalon ténylegesen *legyőzte* fejlődésének kísértetét.

Phaethon még nem az igazi napszekerét hajtja. Nem utazunk még Orion-csillagokkal, mert megtanultuk a nehézkedési törvényeknek első ABC-jét. Mint távoli ködös álom, fekszik a messzeségben: hogy tudományunk a szerelmi életben is a megismerésből uralkodássá fog majdan válni; hogy majd tamtamverés helyett megfontolt kutatóbölcseiséggel fogunk beleavatkozhatni e dolgok igazi belső pályájába; hogy a nemzést még végtelenül tökéletesebb mederbe kormányozhatjuk majd, mint amilyenre a természet közöttünk képes volt, mindig egészségesebb, erősebb, boldogabb generációk üdvére.

Hiszek ebben a pályában, mert nem látok határvágást, teremtő természet és öntudatos ember között. Az ember nekem csak egy lépcsőfoka a természetnek, annak saját fölfelé haladásában. Hogy a természet eddig építette a szerelmet annak minden csodájával egyetemben, miért ne építené azt tovább az ember, a magasságok lakója, aki a tudományig küzdötte fel magát? Hiszen ez a tudomány csak kezdete valódi, mélyebb öntudatunknak, a természet valódi öntudatossá válásának.

Mi más a szerelem egész története, mint öntudatossá válása saját magunknak, a mély szálaknak, melyeken felkapaszkodunk, mint planéta, mint állat, mint ősember — mint természet? A nagy természet-lény az, mely bennünk (és bizonyára ugyanekkor számtalan más csillaglényben) visszagondol eddigi művére. De mire való ez a visszagondolás? Mi mást jelenthet a természetnek ez a hirtelen, nagy visszapillantása az emberi agyon, mint eszközön keresztül, mint magáraeszmélést, magátösszeszedést, egy halatlant, még nagyobb fejlődési nekifutáshoz? Valahányszor magam elé képzelem az embert, mint természeti fokot, arra kell gondolnom, hogy mindaz, amit mi tudománynak nevezünk, mindez a nyugtalan befurakodás a történelmibe, a múltba, ismét életetöntés titáni munkája, csak ilyen előkészítő munka, csak ilyen magát összeszedése a természetnek, egy legnagyobb csata előtt. Még egyszer visszagondol egészen a ködfoltokig, hogy a következő lökéssel egészen új réteget üssön át. De hol menjen tovább, ha nem abban a lényben, melyet már ily messzire felhozott? Már mi is látjuk ma, hogy hogyan lesz lassan a megismerés uralkodássá, hogyan lesznek a megismert múltbeli értékek azonnal jövőbeli értékekké, hogyan irányítjuk a keletkezőt, mert a meglevőn tanultunk. Bennünk szedi össze magát a természet, — velünk tör tovább.

Ha Phaethon egyszer igazán a nap szekerét hajtja majd, akkor valóságos istene lesz szerelmének, nemzésének, születésének is, — istene abban az értelemben, ahogy az ember végre saját erejéből megtanulta hajójával az óceánt, léggömbbel a levegőt megjárni, miután elég soká lesett valami titokzatos túlvilágot, mely neredatutajon, vagy angyal szárnyon hordozná.

»Természetes«, ez lesz a végső nagy varázsigé, melylyel a természet látó szemmel megtalálta önmagát. Óriási szó ez!

Az Antáus-ige, melyben az ember végre ismét megérinti a földet, miután szabadjára engedett intellektusa a nagy munka egy közbeeső pihenőórájában kedvére hancúrozott és véresre bukfenchezte a fejét.

Ez érintkezés pillanatában a fantázia részeg vad néemberből, ki melleit levágja és orrán cölöpöt dug keresztül, bölcs látnokká lesz, ki a szerelem csillagaiban olvas, mint ama másik, ki a Neptun plánetának létezését kiszámította, mielőtt még emberi szem megpillantotta volna azt.

Szeress! Kutass! Mosolyogj!

Ez a három nagy parancs, mely istenhez vezet — az isten-természettel való egységhez, az ő nagy útjaival való összhanghoz, — az étellel való kibékülés három ígéje.

Milyen jó is volna e három igével valóban végigjárni az életet. A »szeress«-sel uralkodnánk a jövőn, amennyi munkaként nekünk osztályrészül jutott, a »kutass«-sal a múlton és benne még egyszer a jövőn — és a »mosolyogj«-jal át tudnánk siklani a jelen csodálatos keresztútjának apró kellemetlenségein és szűnyogcsípésein. Az utolsó mégis csak a legnehezebb, a mindig újra majdnem lehetetlen. Mily simán, mily szépen világít ki mindenütt a világ folyása, ha nagy múltbeli vonalak mentén, évmilliós viszonylatokban, világperspektívából nézzük. És még mennyivel simábban, harmónikusabban, eszmeiebben száll az aranyszárnyú vágy kéklő jövendőtengerek felé. De közben a hétköznapiakban mintha valami

manó birodalma rejtőznék. Mint »objektum«, bosszant kicsiben, mint a sors tökéletes értelmetlenségének kísértete, nagyban komédiaszerűen és egyszersmind tragikusan. A valóságban csak az egymást keresztező fejlődési szálak szövevénye rejlik benne, melyet szerencsétlenül rövid keresztmetszetben láthatunk csak. Mindenütt, ahol csak felütjük a világtörténelmet, találkozunk ezzel a manóval. Ez az a száka, melyen egy lángész megfullad, ez a pallónak sikamlós helye, melyen a győző diadala pillanatában megcsúszik és halálát leli.

Az ember szellemi életének is megvan a maga manója. Egy olyan ráadás, mely teljességgel kiszámíthatatlanul, egy összefüggéstelen sarokból súrolta tiszta pályáját, mint ahogy a régi néphit szerint az üstökös teszi. A paraszt vidáman hajtja marháját a legelőre. Hirtelen üstökös áll az égen és dögvést szór a földre. Mintha onnét fentről hirtelen hosszú orrot mutatnának, minden logika csúfolására. Külön neki kitalált, eredeti manója van az ember szerelmi életének. Semmiféle más földilénynek nincsen ilyen. De a feltételeit, úgyszólván az eszmei kikötőhelyét, már állatoknál is igen jól lehet tanulmányozni.

Emlékszel a kis zöld édesvízi polipra, melynek szerelmi életéről előbb sok mulatságos dolgot hallottunk? Ennek a zöld hidrának azonban még egy egészen különös tulajdonsága van, mely külön fejezetbe vág. Kedves színe a zöld, már régóta sok fejtörést okozott a természetbúvároknak. A hidra-polip valódi állat, közeli rokona a szép kék keletitengeri bomlasznak és a korallzátonyok tarka állatvirágainak. De e kétségtelenül állati lény zöld színe mégis igazi növényi módra jön létre. Az úgynevezett chlorophyll, vagy levélzöld az a jellegzetes festőanyag, melyet a növény elegendő

fény és szükséges vastartalom jelenléte mellett fejleszt és mely egész életháztartásában rendkívül fontos szerepet játszik. Ez a chlorophyll adja ősidők-től fogva a költőknek és festőknek a »zöld erdő«, a »zöld rét« és a »zöld levélkoszorú« képét.

A föld színeképében egyenesen összeolvad a növény fogalmával. És mégis, a hidra testszíne is zöld azáltal, hogy növényi zöld halmozódik fel bőrében. Miután sokáig foglalkoztak ama kérdéssel, hogy bizonyos körülmények között egy állat, melynek táplálkozási módja és kémiai életfeltétele oly élesen különbözik a növényekétől — növényi zöldet képes termelni, a megoldás végre egy alapjában különböző, bizonyos mértékben harmadik igazságra vezetett. A polip sem nem növény, sem pedig nem áll itt az az eset, midőn állat növényi anyagokat termel. Ellenben: a »zöld hydra« zöld színe tekintében egyszerűen kevert termék: magában véve nem zöld állat, melynek bőrébe zöld növények fészkelődtek be. Képzeld, ha hajad hirtelen zöldre változna és mikroszkóp alatt megállapítanák, hogy minden hajszál közé burjánozva tekerődött egy zöld növényecskéből való erős fonat — s így chlorophyl-zöld hajat termelt volna. A hidra-polip már nem oly egészen alacsonyrendű állat, teste egész csoport oly sejtből áll, melyek — miként a te bőr- és belsejtjeid — mindannyi állati sejtek, állati táplálkozási móddal. Itt, ahol e sejtek a polyp testében zöldnek látszanak, idegen sejtek csempészték be magukat, melyeknek sem a poliphoz, sem az állathoz nincs semmi közük. Minden ilyen sejt egy különálló, igen kicsiny, önmagába zárt növényecskét alkot, — az algát, — mely még nem érte el ama fejlődési fokot, hol a test több sejt összetételéből, hanem

csak egyetlenegy sejtből áll. Ez az egyes sejt azonban szabályszerű növény és képes saját szervezetében szabályszerűen növényi levélzöldet termelni. Miként a rózsza, mely önmagát és a kertet díszíti, úgy ezen növényecskék is, amennyiben önmagukat zöldre festik azáltal, hogy tömegesen helyezkednek el a polip belső bőrrétegében, saját kertjüket, azaz a polip testét, zöldre festik.

Ezt a folyamatot, vagyis egy élő lény beskatulyázását egy másikba, symbiózisnak, — magyarul együttélésnek nevezzük. Ez esetben nagyon valószínű, hogy a polip és alga közötti viszony többékevésbé egészen kellemes. Azon növényecskék, melyek az állati bőrben élőködnek, biztos tetővel bírnak. A két társ lélegzési módja konkrét, az egyik a másiknak átadja lélegzetben, amire szüksége van; az alga oxigént választ ki, mint lélegzési terméket s a polipnak éppen erre van szüksége. Bizonyos azonban, hogy a zöld növényi szín is hasznos a polipnak, mint védő- és támadószín, amennyiben ez őt ama zöld vízi növényekkel kapcsolatban, melyekre kapaszkodik, mint valami ártatlan növényi bimbót tünteti fel. Mindenesetre azonban, bármily messzeható legyen is e körülmény, az algák az állatra való támaszkodásukat saját javukra, a lehetőség határáig kiaknázták. Ez a bizonyos alga-faj lemondott arról, hogy a polipállatokon kívül önállóan is előforduljon. Ismeretlen idők óta valószínűleg nem ismer más lakhelyet az egész világon, mint újabb és újabb polipgeneráció testét. Generációk? De hogyan kerül át mindig az új generációkba? A régi kutatók, akik még azt hitték, hogy a polip maga termel chlorophyllt, tehát nem sejtették az algák élősdiségét, mint vizet a saját malmukra,

guy nézték, hogy a fiatal, a tojásukból éppen előjövő polipok mindannyiszor ismét zöldek lesznek. Szerintük a zöld szín termelése egyszerűen örökölhető lenne a polipoknál. Amint az algákhoz értek, valóban kemény diónak látszott ezen pont megoldása. Most azt hitték, hogy az algák mindannyiszor valószínűs éhínséggel vetik maguké; a kis polipokra, hogy azokat saját magukkal zöldre béleljék ki. De hogyan jutnak ide az algák?

Hiába kutatták a vízben a polipok lakhelye körül leselkedő algákat. Fölös mennyiségben algákat telepítettek egy gondosan tisztántartott algamentes akváriumba és ezek mégis fűzöld fiatalokat költöttek. A rejtély megfejtése végre az volt, hogy az algák már az anyapolip testében a tojásba kerülnek és így jutnak az utódhoz. Az algák rendszeren igen mélyen vannak a polip bőrében. A polipnak ugyanis az a sajátja, hogy midőn a nőstény tojásokat termel, ezeket mint szemölcsöket kisarjasztja külső bőrtakarójából. Amint megindult ez a folyamat és még mielőtt a petesejt kívül van, a zöld algák szintén a tojás környékére furakodnak, bejutnak a tojásba s ott, mielőtt a tojás megtermékenyül és egy új polipot fejleszt önmagából, valamint a leendő polipokban szerelmi életet élnek, egyszerű osztódás útján szaporodnak, míg végre az új polipot egy belső rejtett köpeny nyel vonják be, növényi zöld tartalmuk segítségével. Ilyen művészet birtokában az algák lemondhattak egyéni külön életükről s csak polipokra szorítkoztak.

Könnyen elgondolható még tovább is ezt a történetet. Képzeld el, hogy a polip és alga közötti viszony nem lenne oly kellemes, amint látszik. Például: ha az alga nem csupán kellemes oxigént

választana ki, amit a polip oly szívesen szív magába, mint a champagnert, hanem más undorító excrementumot is, ami nem felel meg a polip természetének. A polip az öt zöldre festő növények révén a legfatálisabb hasfájást kapná, ami elkese-
 rítené esetleg egész életét. De mit tehetne? Végre is a hasában lennének. Minden utód, melyet kikölt, menthetetlenül örökölné az algákat az anyai testből. Egy végtelen csávára ez a kínoknak. Jóllehet, az algáknak végük volna, ha a polipok megszűnnének létezni. Ha nem lenne polip, nem léteznének az algák sem, miután a szabad vízben a polipokon kívül nem fordulnak elő. Doktor Eisenbartnak ez lenne a tanácsa: főbelövés, mint fogfájás elleni gyógyszer. Ha a polip gondolkozni tudna, mint mi és kifejezhetné magát: megátkozná a napot, mely őst az első algával ajándékozta meg. Életének lidérce lenne e zöld sátánok inváziója. Milyen pokoli véletlen hozhatta létre ezt a valószínűtlen kombinációt: egy egészen más csoporthoz tartozó lény, egy egysejtű növény, a soksejtű állatba csempészi magát. És nemcsak mint individiumba furakodik belé, hanem szerelmi életébe is beleszól. Mi köze volt a polip nehezen kiküzdött szerelmi életének az algák szerelmi életéhez, ami reá nézve egy közönyös szaporodási szándék volt. És az algák mégis szaporodtak és megkeserítették a polip gyermekének és unokájának életét, amennyiben beleavatkoztak legszentebb életműködésébe és ennek az irtózatosságnak nem lett vége mindaddig, amíg a polyp meg nem átkozta saját szerelmi életét. . .
 Elmesélem neked a syphilis történetét.

A gondolkozó polip az ember, akivel körülbelül így esett meg ez a történet. A syphilis átkozott, gonosz szelleme a szerelmi életnek. A syphilis nem valami különös nagyság, mely tévedésből vegyül bensőleg az emberiség szerelmi életébe. A szerelmi életnek meg volt minden lehető határa, árnyéka és fejlődési jellege. De ennek a lehetőségnek paránya sem élt benne: egy egymást szerető emberpár egyesül; teljesen eléri a nagy természeti folyamat célját; az egyesülésből gyermek származik; de egyidejűleg az egyesülés végzetes mérgező folyamatot rejt magában. Oly pusztító mérég szállt át az egyesülésnél, mint amilyen volt Philoctetesé a görög tragédiában, mint mikor szikra csap át egyik fémtől a másikhoz. S ez a mérég nemcsak a szeretők között száll egyikről a másikra, beleeszi magát a férfi mikroszkopikus kicsinységű ondósejtjébe s a nő petesejtjébe, mérgező a nemzés pillanatában s a gyermek örökös sínylődések között fejlődik, — így száll a mérég nemzedékről nemzedékre.

A nagy Goethe a német nyelv legszebb szerelmi költeményeiben, az ő római elégiáiban, klaszszikus jellemrajzát adja az ember szerelmi életében megnyilvánuló ezen jelenség démoni, képtelen voltának.

»Zwei gefährliche Schlangen, vom Chore der Dichter gescholten,
Grausend kennt die Welt Jahre die tausende schon,
Pytyon dich und dich, Lernáischer Drache! Doch seid ihr
Durch die rüstige Hand tâtiger Götter gefällt.
Ihr zerstöret nicht mehr mit feurigem Atem und Geifer
Herde, Wiesen und Wald, goldene Saaten nicht mehr.
Doch welch ein feindlicher Gott hat uns im Zorne die neue
Ungeheure Geburt giftigen Schlammes gesandt?
Überall schleicht er sich ein und in den lieblichsten Gärtchen
Lauert tückisch der Wurm, packt den Genfessenden an. —
Sei mir, hesperischer Drache, gegrüsst, du, du zeigtest dich mutig.
Du verteidigtest kühn goldener Apfel Besitz! —

Aber dieser verteidigt nichts — und wo er sich findet,
Sind die Gärten, die Frucht keiner Verteidigung wert.
Heimlich krümmt er sich im Busche, besudelt die Quellen;
Geifert, wandelt in Gift Amors belebenden Tau.«

Csak néhány év óta tartó kutatásaink közelednek annak megismeréséhez, hogy tulajdonképpen mi a dolog lényege. A syphilis bacillusbetegség. Bacillusát még nem találták meg, de komoly kétség nem állhat fenn aziránt, hogy eme gyanúnak alapja van. Ezzel meg van adva az első fénysugár. A gonosz szellem mögött egy oly létért való küzdelem lappang, mely saját testünkben megy végbe. Az élet két egymástól teljesen független szerelmi jellegének szerencsétlen bonyodalma rejlik benne.

Itt az ember, mint ez a polip, soksejtű állat, csak még hasonlíthatatlanul magasabb fejlődési fokon. Ott egysejtű őslények az élet legutolsó határáról, oly kicsik, hogy talán legjobb mikroszkópjaink láthatárán is alul esnek: a syphilisbacillusok. Ezek a lények egyszer csak találkoznak. A nagy, magas fejlettségű egyén figyelemre sem méltatja a parányok legparányabbját, hiszen jóformán észre sem veszi. De amazok rája vetik magukat. Befészkelik magukat bensejébe. Iszonyatos garázdálkodást visznek ott végbe; el-árasztják lakhelyüket bomló termékeik halmazával, úgy hogy végre az óriás is észreveszi a veszedelmet s rémülettel látja, hogy mi játszódott le benne.

S közben már megtörtént a legravaszabb dolog is, épp úgy, mint a polipnál. Ezek a bevándorlók egészen leszoktak arról, hogy külső, az ember testén kívüli életet folytassanak. A legmerészebb értelemben véve, rábízták ügyüket arra a fölfedezett emberállatra.

Egész szerelmi életüket — mely az egysejtűeknél a legnagyobb mértékben egyszerű, — az illető emberbe helyezték át. Amellett azonban következetesen ugyanazon problémára lettek figyelmesek, mint az algák a polipnál, — tudniillik, hogy embertől emberhez kerüljenek, generációtól generációhoz. Valami ilyesfélének kellett történnie, hogy szerelmüknek a halhatatlanságot biztosítsák, mivel gazdájuk halála az ő halálukat is jelentette, ha mindjárt gazdájukban oly mohón szaporodtak is, mint fővény a parton. Ez volt azon pont, ahol az ember szerelmi élete nekik is fontossá lett.

Gazdájuk szerelmi életében két fontos tényrt találtak. Először az ősrégi nemzőformát, mely már a polipnál is megvan: leválasztása egy ondósejtnek és egy petesejtnek a két egyén részéről s azután a két sejt keveredése, miből a következő generáció egyik új embere származik. Másodszer az a bonyodalmas módszer, mely szerint ez magasabb emlősállatoknál történik: a sejteket tartalmazó szervek egymásra helyezése, a férfi nemi szervnek a női nemi szervbe való bevezetése kékizgalmak kíséretében, — mindmegannyi dolog, melynek történeti fejlődését, fel az emberig, már régebben behatóan megvizsgáltuk. A syphilis-bacillus, halhatatlanságáért való küzdelmében, mindkettőt felhasználta.

A bacilluskolóniák — miként az algák a polipokhoz — vándorcsoportokat küldtek a szerelmi életet élő ember ondó- és petesejtjeibe, hogy befurakodjanak a következő generációba és így biztosítsák maguknak a jövő örökkévalóságát.

A bacillusok azonban kolóniákat létesítettek a szerelmi életet élő emberek külső nemi szerveiben is, s így az embertől emberhez jutás így is sikeres lett, —

az egyszerű salto mortale bőrről bőrre. Olyan volt ez, mint a kikötőhid végső pontjának meghódítása oly célból, hogy egy csónakba ugorjunk. Ha még ez a csónak is az ekkori generációhoz tartozott, még mindig megvolt az előreugrás lehetősége. Különben a térbeli terjeszkedés mindig kedvező esély volt a korai halhatatlansághoz.

S most te, szerencsétlen ember, ebbe a harcba kerülsz bele, ha egy végzetes órában oly ember karjaiba veted magad, kit elárasztott már a bacillus-légió, történjék bár ez a legszentebb, legtisztább szerelmi hangulatban, mikor nincs is más vágyad, mint hogy még egyszer megmentsd emberi halhatatlanságodat és Goethe, Raphael, Darwin népét egy nemzedékkel tovább vidd előre. Szerelmi életed egészen más halhatatlansági törekvés eszköze, nemi szerveid pedig a fejlődés teljesen közömbös őslidérceinek át-hidalójává lesz, melyek magukért űznek politikát, azonban olyan politikát, mely a szálak gyógyíthatatlan összekuszálásánál téged hálóz be.

Ez a syphilis komédiája, tragédiája, tragikomédiája. Van egy magasabb nézőpont, honnan nézve, ez a sakkjáték is egy vonalban helyezkedik el. Ezen egész összeütközés mögött, mely ember és bacillus között folyik le és mely életünkben úgyis oly óriási szerepet játszik, — valószínűleg bolygónknak egy mély, fölötté fontos létharca rejlik.

A legmagasabb s a legalsóbbrendű életformák összezsapnak egy végső, döntő ütközetben. Itt áll az ember, a soksejtű lények fejlődésének tetőpontján, ura most már mindezen soksejtűeknek a földön. Ott áll a bacillus, az ősfoma, az egysejtű lény, az élet

első alkalmazkodási formája, mely még ma is miriádokban él tovább, melyek a soksejtűeket, a magasabb lényeket újra és újra elárasztják, fenyegetve ama veszélylyel, hogy mindent, mi fölénk került, saját nivójukra lerántanak. Ezen gondolatot más helyen (*»A bacillustól a majomemberig«* című könyvemben)* behatóan tárgyaltam. Ez a kemény tárgy konfliktust meglehetősen világosságba helyez. Úgy látszik, mintha ez lenne az ember utolsó, legnehezebb küzdelme a földön való uralomért.

Ha embertestek kéve módjára hullanak el s egy rettenetes bacillusepidémia, pestis vagy kolera pusztítja, ilyenkor ingadozik a mérleg, — vájjon melyik lesz a győztes? Egy egyszerű gondolkodásmód mégis megmutatja az egéretat: az emberi agy intelligenciája, mely csak egy pár agysejthez van kötve, megállítja, feltartóztatja és ártalmatlanná teszi végre az őselet sejtmiriádokból álló számumját. Ez ért elemsejtek megalapítják az orvostudományt, feltalálják a mikroscópot, öntudatosan felfedezik ellenségeiket és megfogják a higiénia eszközeivel. Ezzel meg van adva egy archimedesi pont, mely a földet is mozgatja. A földben, vízben és levegőben élő parányok isteni fegyvereit: láthatatlanságot, algajelenlétet s a halált-hozó erőt, mit titkos, látszólag az égből repülő mérgegyilak rejtenek magukban; mindez megtöri az értelem még istenibb erején, mint ahogyan megtörne ma a vén Jupiter, villámaival együtt, villámhárítónkon.

És elvileg ezen is múlik szerelmi életünk örökös lidércének, a syphilisnek a megtörése.

* *

* Megjelent az Athenaeum irod. és nyomdai r.-t. kiadásában.

A syphilis az emberiségnek ismeretlen idők óta kétségtelenül nagyon súlyos károkat okozott. A szerelmi életnek a mai napig oly jelleget adott, amely annál veszélyesebb, amennyiben lényegénél fogva nem tartozik a dologhoz. Nemcsak a testi szenvedésről van szó, mely nekünk kimondhatatlan károkat okozott, hanem épp oly kellemetlenek azok a szellemi károk, melyek a szerelemről való gondolatainkba beleévődtek.

Általánosságban tekintve, részben összeolvadt a prostitúcióval.

Semmi sem közelfekvőbb, minthogy itt uralomra tett szert, hol a nemi egyesülsből minden finomabb megválasztás hiányzik, ahol egy bonyodalmas örületében választásnélküli egyesülsök követik egymást, ahol egy beteg egyén hidat épített a bacillusinvázióknak az egészségesek testéig, e tervnélküli kapkodások hajnalában. Ha itt egyszer lokalizálódott, akkor a syphilis a prostitúciónak egy új, rettenetes hatalmat kölcsönzött, pozitív hatalmat, — holott a prostitúció eddig csak negatív hatott.

A prostitúció egyik veszedelme volt, hogy a gyermeket kizárta. Azonban, ahogyan a dolgok voltak, a prostitúció éppen ezt nem vitte keresztül, mellette győzedelmeskedett az igazi nemi szerelem, melynek célja a gyermek volt s mely megmentette az emberiséget: az anya újra meg újra győzedelmeskedett a kéjhölgy fölött. A syphilissel minden megváltozott. A prostituált asszony, amennyiben termőhelye lett a mérgező bacillusinvázióknak, belemarkolt az eddig még érintetlen körökbe. Számtalan esetben megmérgezte a férfit. Ha pedig a férfi visszatért a házáséletbe, akkor a szerelmi élet tisztasága és szentsége szatanikussá lett: a férfi, tönkretette az igazi,

árvaságra kész asszonyt és elvetette a korai halált, vagy százféle finom, lassanölő méregcsírát az ott nemzett és születendő új generációban.

Tragikus sors már magábanvéve az, hogy társadalmunk fiatalsága, amint a nemi érettség korát eléri, a legtöbb esetben az igazi asszony előtt a prostituáltat ismeri meg. Neki ajándékozta erotikus tavaszát. Szociális viszonyaink készítetik erre, szinte nem is lehet ez másképpen manapság. Ez magábanvéve is kemény iskola. Az asszonyt legnagyobb nyomorában látod meg először, — eszményeid a legnagyobb durvasággal rántódnak a sárba. Van-e valaki, akivel ez nem így történt meg? A legnemesebb, legjobb és leg-egészségesebb embereket meglepte egyszer a nemi érettség követelése, a szent őst örvény: kellett az asszony. És most társadalmi és ezerféle, öröklésből feltámasztott egykori sorompók — melyek eddig az igazi asszonytól visszatartották — bejutnak a szerelem csatornájába. Mily kevés ember van, akinek ez a pár sor ne lenne emlékezetében: az első odaadás órája, midőn egy asszonyé leszel, az emberélet másik felé s azoké a nagy, örökkévalóságszerű érzéseké, melyeket évmilliókon át halmozott és gyűjtött a természet, amelyek számára végre is megérlelt téged és most előtted áll a legdurvább, legperverzebb, legpiszkosabb, amivel kultúránk egyáltalán rendelkezik, egy »asszony«, ki kultúrértelemben nem is ember — és benne tanulod magismerni az asszonyt....

Nos, az élet nem kielégítő. Megnyugszunk benne. Ha az eszmények erősek, úgy újra kell születniök a porból. Tehát egy szép napon mégis felküzdöd magad az igazi asszonyhoz. Joggal ártatlannak tartod magad, mivel egy korai társadalmi bűnért bűnhódtél. Ilyen esetben nem csügged a valamirevaló ember, hanem

feloldja magát új, jobb tettel. »Az élet iránti tartózkodásunk a megbánás«, mondja Mackay.

Itt történik meg azonban a legördögösebb fokozás. Sok esetben a prostitúcióval való fizikai érintkezés, melyet szellemileg leráztál, mint egy utálatos álmot, melyből éber öntudattal tisztán mentetted ki magad, most fizikailag megmérgezett, mert azok a bacillusok megnyerték testedet saját szerelmi életük számára, tönkretéve ezáltal a te szerelmi életedet. És ez kérlelhetlen következetességgel megtörténik: megvan az a borzalmas lehetőség, hogy eszményi, igaz, érzéki szerelmedbe a halált és romlást viszed.

Innenfogva visszahatás volt a prostituáltak tragikus sorsának legmesszebbmenő megerősítése. S innen tapadt hozzá egy méregnövény minden átka. E borzalmas lehetőség miatt, melyért épp oly kevésbé volt felelős, mint saját létezéséért, emberi méltóságának utolsó maradványát tekintet nélkül, szükségből összetaposták. Jött az orvosi felügyelet. Vele kapcsolatban a bordély védelmezése az egyes egyén prostituálásával szemben, holott a bordély kultúránk egyik legkietlenebb rabszolgaságát jelenti. A syphilis volt az, mely Schiller szavai szerint: »den Pechkranz in das brennende Gebäude warf«.

Az eredmény pedig az volt, hogy egy nagy felhő árnyékolta be a szerelem összes eszményeit.

A megzavart fantázia már úgyis régóta kereste a legijesztőbb démonokat a szerelem paradicsomában. E pontnál tényleg a mérges kígyó bujt elő a virágos ligetből. Nem volt-e a szerelem tényleg bűn, nem volt-e az ördögé és nem volt-e átkozott, ha egy ily betegség együtt járhatott vele? Ha a szerelmesek elbuktak csapása alatt, míg az érzékileg asszony által soha nem érintett ifjú s az élete végéig szűz leány

makulátlan testi tisztasággal tűntek ki, — nem volt-e végre minden igazi érzéki szerelem egy ördögháló, mely a természet isteni törvényei szerint tovább csábitott, — nem volt-e okosabb az abszolút önmegtartóztatás az összes testi gyönyöröktől? A bűn fogalma, ez az ősrégi démona az emberiségnek, mely erőt szívott itt magában, mint Medea varázsládájából: hogy szellemi bacillusokat szórjon el a meggyötört agyakba, — melyek pusztítottak, mint a syphilis vándorló egyséjtűi.

* *

Hol legnagyobb a szükség, ott van legközelebb a segítség. Az emberben létező istent csak saját ereje győzi le, nem pedig egy lidércszerű objektum.

Ha van valami megírva a csillagokban szerelmi életünk számára, úgy ez nem más, mint a syphilis legyőzése a fejlődő tudomány által. Mióta legalább megközelítőleg tudjuk, hogy milyenfajta ellenségről van szó, a védekezés útja is biztosabb.

A syphilit sem filozófia, sem morál, sem pedig társadalmi faktorok nem fogják megsemmisíteni; meg fog szűnni az orvostudomány fejlődése következtében. El fog pusztulni, mint ahogyan el fog pusztulni a pestis, kolera, diphteritis és malária bacillusa.

Már ma is látjuk, hogyan pusztulhatna el, ha az illető bacillusfajt kipusztulásra kényszeríthetnők. Ha a tizenötmillió ember közül minden egyént megvizsgálnának és a nemi betegségben szenvedőket egy időre elkülönítve kigyógyítanák, ily módon a bacillus az embert illetőleg kipusztulna. Visszatérve az ásadék állatokhoz, a mammuthoz, ichtyosaurushoz. Ilyen társadalmi munkához azonban még nincs kellő erőnk, de a jövő esetleg rendelkezni fog ilyen erővel, ha az »emberiség« tényleg eszményt jelent.

Valószínű, hogy a közvetlenebb gyógymódot már hamarabb feltalálják és ha feltalálták, akkor a szenvedés maga fog minden esetben gondoskodni arról, hogy önkéntesen keressék a gyógymódot, anélkül, hogy egy általános humánus törvény lenne szükséges hozzá. Ez az egyszerű logikája hasonló vágyaknak is, melyek azon a napon, midőn az egységes »emberiség« létezni fog, minden valószínűség szerint fölöslegessé teszik a »törvényeket«.

A jövő háztartásában, amely nincs fantasztikus távolságban, hanem egyszerű logikával a már ma is látható kezdetekből fog kifejlődni, — nem lesznek olyan félelmes lidércek, mint a syphilisbacillusok. A föld ura a syphilisnek is urává lesz.

Éjfél van. Ódon kolostorodon mintha valami tompa moraj vonulna keresztül. Füstös falaid ropognak, a korhadt gerendákban rág a szú, ablakodon egy éji madár vijjog.

Mindezek fölött uralkodik egy távolból hallatszó melódia: harangbúgás. Ezek a szerelem jó szellemei, melyek körüllegik a házat. Átszűrrik az emberről szóló melódiákkal a fagyos, csillagos éjszakát.

»Béke a földön.«

Egy ilyen fagyos téli éjszakán született, mint egy szegény koldus, ki az erdő szélén jön a világra. Szörnyű nagy üstököse már maga mögött hagyta a fiatalság örömmünepeit. Annyira elsötétült, hogy távoli világok csillagokként láthatókká lettek felette. Utolérte őt a jégkorszak, mint egy lázborzongás. Ez azonban a szülés láza volt. összes ősi napsugarát egyetlen lénybe öntötte át, — az emberbe. Kelj föl, emberke, nézd magad fölött a csillagokat és gondolkozz felőlük

s gondolkozz magadról is! — Te légy ezentúl a planéta-szellem. Hordozd a fényét és hordozd a komorságát. Meztelenül és csupaszon feküdt az emberfia a kemény földön s nem a paradicsomban. De a föld kebléből szítta magába a természet összes ősejét. Az alkotó fantáziát, mely oly hatalmas, hogy vágyait valóra válthatja; a szilárd logikát és a szerelem és nemzés csodás erejét, mely örökké új embert szül és ki mégis lélekben egy az elsővel.

»Béke a földön.«

Búgnak az éjféli harangok, de ha elhal rövid dallamuk az éjszakában, nekünk sem lesz több mondani valónk a szerelemtől. Csak még egyről legyen szó.

Van még egy utolsó, végső küzdelme a szerelemnek az embernél,— ez a legnehezebb mind között, rosszabb, mint amit a szerelem a fantázia phaethon-szellemével küzdött, — rosszabb, mint amit a lidérccel küzdött. Nagy volt a szerelem és küzdenie kellett az emberben létező legnagyobbal, s küzdött régi, bibliai értelemben egészen a »hiszen megáldasz«-ig.

Az üstökös fiának volt még egy legfenségesebb, legsajátosabb birtoka: az értelem, a szellem a legmélyebb logikai értelemben. Ezzel a szellemmel kellett a szerelemnek élet-halálharcot vívnia.

Az emberiség hullámozó tengeréből két óriás alak merül fel. Egy meztelen nő, olyan, mint a milói Vénusz és egy férfi, sötét szemekkel és hullámos szakállal, olyan, mint a milyennek Michel Angelo Mózeszt látta.

A nő így szól: »Én vagyok a szerelem, én vagyok a legfenségesebb, mert én tartom fenn az emberiséget a homokszemek vad záporában, mik az idő óráján keresztülperegnek«.

A férfi azonban felemeli zord tekintetét, szakállába vájja kezét, mondván: »Érdemes-e arra, hogy fenn-tartassák?«

Ez már nem ifjúi szeleburdiság többé, nem a boszorkánykonyhabeli tamtamverés, nem manóvetette kavics csupán.

Ez a szerelem kérdése a sorshoz, az »ember«-fokon.

»Jobb volna, ha meg sem született volna!« Ha ez az igazság, a töprengő értelem végső igazsága, — akkor pálcá töretett a szerelem fölött, akkor elítéltetett és halott.

* *

Egy régi kép. A föld szépségében ragyogva, bőségében pompázva, ragyogóan a szerelemtől, csengve a zenétől. Virágok illatoznak, pálmák lengedeznek, ezüst források csörgedeznek. De amott hátul, kint a napos erdő mögött, egy meztelen pusztá csíkja húzódik el. Sakálók üvöltenek ott, homokszínű mérges viperák nyújtják ki vastag fejüket a földből és a por, a forró por, mint megannyi vörös felhő halad szellemekként a pusztaság felett.

Itt, ebben a sivatagban tűnik fel egyszerre az ember. Ez az ember, aki odaát kéjelgett; még hajában lóg az utolsó hervadt Bacchus-koszorú, ruhája az utolsóját árasztja amaz illatoknak, amelyek csábkörébe jutott ott a szép asszonyok szerelme. De a ruhák elrongyolódtak, a hajfürtök szétziláltak, az arc eltorzult. Menekülő ő, ki a magányosságot keresi. Beledobja magát az egyiptomi sivatagba, mint egy égő a vízárba. Átkozzátok meg ama *világot* odaát! Le vele, el vele! Ki mindenből, a szeretetből, az emberiségből, — az egyedüllétbe, pusztá sziklák közé. Minden csak hiúság! Menekülj, menekülj!

Egy szörnyű sziklaodúba dobja magát, melyet valamikor egy pénzhamisító keresett ki magának, mint az elgondolható legelrejtettebb földi barlangot. Mint hiéna, kúszik egy ősrégi, elhagyott sírűregbe. A kígyók nyújtogatják nyelvüket körülötte, a boltozat oly alacsonyan hajlik feje felett, hogy nem tud felállni. De ő éppen ezt kívánja. Semmit sem látni mást, mint a legundokabbat és a semmit magát.

Persze: a borzalom világa szívós. Együtt megy vele gondolataiba. Éj terül el a sivatag fölött; az izzó éj, melyben a csillagok vörösen ragyognak. Ekkor kinyílnak az odú falai, melyben az élő hever. Démonok közelednek, kígyók, oroszlánok, bikák, farkasok, skorpiók, leopárdok, medvék, egy ordító csorda. Herkulesi emberképek rohannak elő és szétzúzzák a remetét, emez átkozott »élőt«. Odakünn folytonos böngés, panasz, ujjongás: gyermekek kiabálása, végtelen báránynyájak elhaladó bégetése, ökrök bögése, egy hosszú hadoszlop léptei. Most kísértetiesen, fakón jő fel a hold: egy kocsi megvadult lovakkal rohan, örült robajjal, egyenesen az üldözött felé: »Jézus!« szakad ki hörögve melléből és a kísértetjárás eltűnik a földben. De amint fel szeretne lélegzeni, már egy ujjat szül ez a föld: busásan megrakott asztalok emelkednek ki a pusztasivárságból, szőlők dagadnak, arany bor folyik a serlegben. A párnákról azonban szépséges meztelen asszonyok emelkednek fel, kibontott hajjal, nedvesen ragyogó szemekkel, a szerelmi szerek vad illatával... Izzadságában ázva menekül a remete szélirányában a pusztába. De vállára ördögi nyomás nehezedik, árnyék terül el fölötte: kísértet ül nyakán, üli, mint az oroszlán a zsiráfot »oroszlániramban«. Győzedelmeskedve hangzik szörnyű nevetése a sivatag csendjén keresztül.

Nem lehet megölni ezt a világot. Életben tartják azok a szervek, melyeket a menekülő magával hozott. A legrosszabb a szerelem szerve. És az aszkéta késhez nyúl és kiheréli magát, kioltja magában a nemi egyént. Ha a szerv holtan lehull róla, mint egy leterített mérges állat, akkor a szellem is elpusztul ott alul. Akkor a megszabadult gondolat végre az imádságban teljesen elmerülhet, az új értelemben: a szerelem sátán; mert a szerelem fenntartja az embert; de az ember csak jajszó és nyomor; az örök ember az örök kárhozát az érzéki szerelem miatt; csak ha az emberek meghalnak, teljesen kihalnak, szűnik meg végre a szörnyű kísértetjárás, sülyed el ez az árnyékvilág a pusztaság talajába, miként a vad kocsi ott elsülyedt; nem az emberiség az isten; boldogtalan hit; isten ott van, hol nincs már ember; isten a pusztaságban, nem a világban van; világ és emberiség csak sátántakarók isten előtt; csak aki eltépi, jut végre haza.

Ez régismert kép, Constantinus napjaiból, Paulus, Antonius és Hilarionok napjaiból, több mint másfél-ezreddel előtted.

* *

De most egy modern gondolkodó. Dolgozószobájában ül és homlokát kezére támasztja. Kívül zug a világváros zaja. Idebent barátságos, fényes napsugár ragyog a művészet és tudomány mindenféle tarka adományain, festményeken, szobrokon, jó könyveken. Bolond mámorban nem dőzsölte át ezt a világot, vad asszonyokkal és pohárcsengésekkel. Nem is menekül a sivatagba. Mert hol van »sivatag«? Ott lóg a világ térképe. Mindenütt csak a partnélküli mindenség van és nincsen benne fent, se lent. Lehetsz itt, vagy amott, lehetsz aszkéta vagy világfí: min-

denütt csak menthetetlenül benne vagy. Ettől a kis földtől sem vagy képes megszabadulni. Akár élsz, akár halsz, föld vagy. Hát maradj csak csendesen itt az északi világvárosban és ne zárandokolj Egiptomba. És mégis: emez új, fiatal napnak bölcse is maga elé bámul. A dolgok legmélyén mégis csak igazad van, te remetéje a kígyófeszeknek a pusztában. Ez a világ hiú. Az emberiség egy átok és nincsen értelme. Jobb ha kihalsz, amily gyorsan csak tud. Ha élnie kell, akkor élete csak folyton felújuló kínlódás lesz. Én legalább nem fogok hozzájárulni a magam részéről. Nem az orgiák utáni fáradtságban mondom ezt. Józanul, mint ez a szürke háztenger itt künn, mely oly sok kínnak színhelye. De mégis: átkozott legyen a szerelem!

* *

Mindkét esetben az emberben legmélyebben rejtőző valami az, ami a szerelmet tagadja: világnézete. A szerelem a legmesszebbmenő ideális alkalmazásában egyszerre, egy szóban jut kifejezésre. E szónak neve: világszeretet.

De abból a filozófiából a másik szó cseng felé: világ-megtágadás. Ez az utolsó, de egyszersmind a legfelsőbb ellentét.

Világnézet, ez a legnagyobb értéke az emberiségnek. Ezzel végképp elszakad az ember az állattól. Ez a fogalom az ember nagykorúsági nyilatkozata. Ezzel elfoglalja világuralmát. Jobbágyból szabad polgár lesz belőle. Eddig azért élt, mert úgy jött a sora. Ezen-túl azért él, mert akar. Az ember, ki egy világnézethez eljutott és életét aszerint rendezi be, úgy áll ott, mintha a paradicsom fája hajladoznának susogva előtte széjjel; akarsz, — jó, hát menj; ott fekszik

a széles szántóföld; légy saját magad irányítója, légy szabad ember, keress; nem jár mindig vidámsággal, szabadnak és férfinak lenni, a gólya-tóban jobban esik a heverés; de ezért megkapod azt a nagyon nagy elégtételt, hogy győzedelmeidet mindig tenmagadnak fogod köszönhetni, magadnak, a látónak, kutatónak.

Az ember, miután a paradicsomból elbocsáttatott, az új szemekkel csak kis utat hagyott még hátra a régi tüskéken által, ekkor eljutott a legjelentékenyebb keresztúthoz.

Optimisztikusan vagy pesszimiztikusan ítélje-e meg a világot? Az ember egész nagysága napvilágra jut a választás eme mozzanatában. Mily *rengeteg tényállás* ebben a választásban! Az idő *áonjai* óta, amennyire csak egyáltalában visszatekinthet szemünk a múltba, a világ anyagának legősibb ködformái óta nyilván mindig jóváhagyták ezt a világot, soha meg nem szakadó folytonos egymásutánban. Az ember előtt azonban egyszerre vitássá lesz. A világszeretet ellenében teljes komolysággal lép fel a világmegtágadás lehetősége. Ha a *világnézet* már most arra az eredményre vezet, hogy egy szükségszerű számítás, mely hiu romláshoz vezet: miért számítsunk még öntudatunkkal ez ördögi számadáson tovább?

Ily szempontból azonban azonnal helyet kell adni a szerelemnek. Mit, az ördögbe is, a faj halhatatlansága? Éppen itt kell az örökös számadást módszeresen agyontaposni, számonkint letörülni.

Meg kell engedni, hogy a szerelem még nem állott ily körülmények között soha, — sem az ember összes ősének sorozatában, sem pedig az alatt. A világszeretetnek volt egy terméke, talán éppen a leginkább elmés és értelmes. De most? Itt egy egész új dolog kezdődött. Abban a pillanatban, midőn a felébredt

szellemnek szövetkeznie kellett volna vele, ez a félelmetes lehetőség, hogy: ez az ember világnézetének vastag tollvonásával kitörli. . .

Tekintsük meg azonban még egy pillanatig egész vizsgálódásunk elfogulatlanságával ezt a fekete tollvonást is.

Mindenekelőtt egyet. Előző beszédünkben mindig bizonyos abszolút értéket tulajdonítottunk az emberiség jövőbeli fejlődésének, egy feltétlenül tovahaladó vonal értékét, a nagy, már most is látható ideáljaiban. Ebben az értelemben következetesen itt is a legnagyobbat kell feltételezned. Meg kell engedned, hogy minden ember lassankint oda fog fejlődni, hogy tényleges világnézete lesz — tehát azt a paradicsomi lépést tényleg megteszi. Továbbá meg kell engedned, hogy ez a világnézet végre minden emberben azzá a hatalommá fog fejlődni, amely már a legjobbakban eddig is volt: vagyis az ember abszolút imperatívuszává egészen az élet és halál feletti határozásig. Ezzel megadatott, hogy az ember, ha nem is a világ ura, de legalább emberlétének leszen egykor ura és szabadon határoz. Már most: ha az egykor így uralkodó világnézet csak egy világtagadás lehetne, akkor az uralkodás eme napján kétségtelenül elég erős lenne az ember saját magát legalább a világ fájáról lefűrészelni. Azon a napon az ember szerelme, tehát az általunk ismert legfelsőbb szerelmi hajtás — halott volna. Szerelmi regényünk úgy végződne, mint Werther.

A dolgoknak ezt az erejét egyszerűen el kell, hogy ismerjed, az ideálok beteljesedésének erejét, ha valódi ideálról van szó, — ha tisztán negatív értelemben is. Kérdéses azonban, hogy éppen a világtagadásnak kell-e győznie a világnézetek keretében, vagy sem.

Az emberiségben a pesszimizmus, mint világnézet, mint vad normanncsapat wikinghajóján tör elő minduntalan évezredek óta. De emellett két alakot vett fel, homlokegyenest ellenkező a kettő, együtt benne. Az egyik dualisztikus, a másik monisztikus alapelveiben. Az egyik csak feltételes, a másik abszolút pesszimizmus.

Az első formája a régebbi, de a még ma is életerős formája egy kettős dologból indul ki: a világból. . . és egy világotúli üdvözítő birodalomból. A világ egy siralomvölgy, legyen akár az ördög műve, vagy egy bűnökkel telt hagyatéka istennek; akár pedig egy istentől elrendelt megpróbáltatás; vagy akár kívül minden isten- és ördöggépzeten, egy sötét» akarat«, egy szörnyű, vak természettörvény szülötte, mely azonban mindenesetre csak egy rossz, zavarhoz vezető törvény. Ezzel a világgal szembeáll azonban egy másik, a második. Erről is különböző meghatározások szólnak. Az egyik Istennek, mennynek, paradicsomnak, boldogságnak nevezi; a másik nirvánának, »semminek«, ellentétben amazzal a rossz »lét«-tel. Mindenesetre azonban ez a másik üdvözítő világ, ha semminek is definiálják,akkor mégis egy kedves semmi. Ezért az üdvözülésért küzd a mi nyomorult létünk, de csak teljes megszűntével érheti el. A világmegölés magunkban vezet el hozzá. Hagyj fel minden érzéki élvezettel, mert nem igazi öröm, csak minduntalan e felé a rossz világ felé csábít. Szabadulj meg mindenekelett a szerelemtől, mint termékeny, világalkotó, halhatatlansági elvtől ennek a világnak keretében. Mit jelentsen ez a halhatatlanság? Csak a nyomor halhatatlansága ez. Menj a pusztába, emelkedj felül még álmaidban is a világon és mélyedj el ama másikba. Úgy visszatérsz a jobb rendbe, megszabadulsz, bele-

mélyedsz a boldogító nirvánába, vagy átlépsz istenhez és az ő egéhez.

Ez a tan, mint mondtuk, csak feltételes pesszimizmus. Üdvözülést tanít befejezésül. Egy napon az egész világ oly értelmes lesz, hogy magát megtagadja, hogy a kedves »másikba« ismét eltűnjék. Így mindig marad egy napos tekintete az optimizmusnak, úgy az egyes, mint a világ részére. Marad egy »fejlődés« noha a világ szempontjából visszás is.

De a mi esetünkre így is a szerelemmel szemben való állásfoglalás a döntő. A szerelem halálos ellensége amaz üdvözülésnek. A sötét világban a legsötétebb foltot képezi, minden boldogulás ellenszerét. A legnagyobb akadálya amaz egyetlen valódi fejlődésnek.

A másik formája a pesszimizmusnak hasonlíthatatlanul radikálisabb. Csak benne válik minden holló-feketévé a lét körül, mindenütt és mindenkorra.

E szempont alapja teljesen monisztikus. Csak egy alapvető dolog létezik: ez a világ. Semmi sincsen kívül rajta és sohasem szűnhetik meg. Ezen is egy vak természetakarát uralkodik, az agyban, mint. természeti törvény, de előle nincs most felszabadulás máshová. Alaptulajdonsága a tökéletes értelmetlenség. Egy örökös káosz a világ, mely idestova leng, öröktől fogva, mindörökké. Ebben a káoszban előfordul ugyan, hogy véletlenül, a véletlenek kiszámíthatatlanságában, sima, harmonikusan lefutó hullámoknak bizonyos száma keletkezik: látszólagos kezdete értelmes összhangnak jelenik meg esetenként a káosz végtelen morajlásában. Egy fölfelé való fejlődésnek »látszata« keletkezik, mint ahogy éppen a mi naprendszerünkben földünkön, ahol egy ily haladás intelligens lényekig vezetett. De már ennek a kis darab útnak is mondhatatlan nyomor, örülten fokozott kín az ára, szülés ez, pokoli kínok-

kai. És egészben véve, emellett mégis megmásíthatatlanul csak egy holtszülés. Miként a holt, közömbös föld, minden egyes intelligens egyént rövid idő múlva ismét elnyel, akként bizonyos idő múlva az egész emberiség, az élet maga, sőt a naprendszer rövid összhangja is megszűnik, jégkorszakok, planéták összeütközése, nap kihülése és általános kozmikus megfagyás folytán ismét belevegyül a kaotikus őanyagba, — »es ist so gut, als wär es nicht gewesen«, — mondja Mephistó.

A legfelsőbb, ami a látszólagos állandóságban, fejlődési tartamban ebben a világban elérhető volna, csak egy (szintén véletlen) konstellációja a dolgoknak a világ egy sarkában, amely »a dolgok örökös visszatérésében« nyilvánulna meg. Tehát a naprendszerünk összeesése, az összes holt planéták lezuhanása a kihűlt napba talán ismét mint átok szerepelhetne, hogy ez a holt anyaghalmoz újólag egy ősi gáztömeggé alakuljon, mely aztán ismét egy izzó napot szülne magából planétákkal. Az előbbi játék minden egyes dologban ismétlődnék, megmásíthatatlanul ugyanazon eredménynyel. A folytonos tovafejlődés látszólagos játéka egy »kerék-teóriává« alakult, amely szerint bizonyos időkből minden örökké épp úgy ismétlődik, a teremtés és halál minden kínjaival — és ez így tart mindörökké, egy tényleges fokozat minden lehetősége nélkül.

E feltétlen pesszimizmus állásfoglalása a termékeny, világalkotó szerelemmel szemben teljesen indifferens. Hiányzik a szerelem iránti fanatikus gyűlölet, mely amabban uralgott, mert hiányzott éppen az utolsó remény a dolgokon még valamit változtathatni; a gyűlölet alapjául mindig remény szolgál; ahol teljesen hiányzik, rezignáció áll be. Ama pesszimizmusnak első fokozata a szerelemmel szemben szintén a rezignáció. Akár szerelemmel, akár anélkül ül: úgymint minden

csak visszavezet abba az értelemnélküli játékba. Miként az öreg Hauderer, Anzengruber mélységes komoly vígjátékában mondja, midőn jelentik neki, hogy a szerelmespár öngyilkos lett: »bolondság«; és mikor pedig hallja, hogy valóságban az »Alm«-ra utaztak és ott egész egyedül ülték lakodalmukat, akkor némi gondolkodás után így szól: »az is bolondságé.

Ebből a rezignált közömbösségből épen gondolkodó, erkölcsileg komoly embereknél szükségszerűen még egy másik következtetés is adódik. E pesszimizmus szempontjából sincs végre semmi erkölcsi indok többé új ember nemzésére. Az egyén épp úgy, mint az emberiség ugyanahoz a szürke siralomvölgyhöz vezet vissza, az örökös káoszba. Az ember, akit nemzek, mint egyes ember, szenvedésekben fog élni és mint az emberiség tényezője, csak szenvedések nagy fonalán fog tovább nőni, értelem és szabadulás nélkül.

Igen, hiszen pillanatnyilag elragadtathatom magam a szerelemtől, nemzhetek a rövidke kéj kedvéért, ha szükségképpen nemzésnek kell lennie, hogy ezt elérhessem: ez olyan, mint mikor ama másik fajta pesszimizmát egyszer az ördög elcsábítja. Hiszen én az ördög miatt semmit sem aggódom. De ha készen vagyok a dologgal, mégis mindenem lesz inkább, mint egy erkölcsileg magasztos hangulatom. De éppen ez a hangulat az, melynek jellemeznie kellene egész beszédünk értelmében a valódi gondolkodó ember szerelmét. Egész tárgyalásunk a- és o-ja, hogy a szerelem testi tényezői is végül valami szellemileg tiszta, valami teljesen és tökéletesen erkölcsi tényezőben nyilatkozzanak meg. Ez itt most megmásíthatatlanul elesik. A szerelem egy bizonyos fajta marad a részegségi rohamnak, épp úgy, mintha egy üveg bor után egy tetszésszerinti rongyos utcai lányt keres-

tek magamnak, akinek nevét sem tudom. Eljön az óra, amikor ez mégis kibírhatatlan lesz, — ha tényleg ez jelent »mindent«. Ez a pesszimizmus is belsőleg agyonüti a szerelmet, ha máglya nélkül is, de legalább annál biztosabban. Egy szellemi kasztrációt jelent, amely a szellemi emberben többet jelent, mint a szegény aszkétának a tette a pusztában, aki egy szervét vágja le.

* *

A szerelem nagy kérdése végül mégis csak egy döntés felé közeledik, mely előtt választanod kell.

Ha életed hite együtt halad e két pesszimiztikus irány egyikével, úgy csukd le itt a szerelem könyvét. Világtörténelmi méregvirág volt akkor ez az egész szerelem; vagy értelmetlen kísértet járása egy értelmetlen világnak. Oly sok komoly, nagy szellemi társad van mindkét nézetben, hogy jó társaságban találhatod magad. Nekem azonban engedj meg egy utolsó, egy személyes szót.

* *

Az út az erdei manótól a madonnáig, ahogy én látom, teljesen távol áll e két sötét úttól.

Hiszen én is tudom, hogy napjainkban nincs gondolkodó ember, aki tudna a körülötte levő világra és saját életére tekinteni anélkül, hogy a fájdalom, elégtelenség, tökéletlenség nagyságának tudatára ne jusson. Bizonyosan nem akarok szószólója lenni annak, amit egy oly nagy szellem, mint Schopenhauer, »verrucht« optimizmusnak nevez: egy langyos szépen beszélésnek a lét szörnyű szenvedésforrásai előtt, amely burkolásokkal segít magán és azt gondolja, hogy egy »szerető atya« mindennapi szavával elmellőzheti a világnak »véres és sebekkel telt« másik arcát. Ez az emberi szellem tekint rád a túskekoszorúval, bármerre is fordulj. És a szerelem is viseli

ezt a túskekoszorút. Minden filozófiának számolnia kell a lét eme fájdalmas arcával, mint a világ egy alaptényével. De az a kérdés, vajjon van-e a jelenségeknek egy másik oly láncolata, mely elég súlyos ahhoz, hogy ezt ellensúlyozza.

Itt először is fontosnak tartom, hogy amaz egész első idősebb alakja a pesszimizmusnak napjaink és gondolkodásunk számára már erősen háttérbe szorul, egyszerűen dualisztikus alapelvei folytán. Egész új természetmegismerésünk, mint ahogy itt beszédünkben is arra támaszkodunk, kényszerítő hatalommal törekszik a természet egysége felé. Rajta kívül semmi sem adatott nekünk. Még maga a »semmi« sem. Amióta végre sikerült nekünk az embert is eredete alapján a természet többi láncába bekapcsolni, a természet fogalma tényleg univerzális fogalommmá lett. Körülfogta azt egészen a legtávolabbi ködfoltig. Ami létezik, benne van. Egy ilyen fogalom nem tűr már »tul«-t. Nem létezhetik már ég, vagy nirvána »tul« rajta, mint valami második, mint ellentét. Egy kiemelését ennek a természetnek, ennek a természet-akarathoz, hogy a Schopenhauer szavával éljünk, maga a fogalom zárja ki. Ha ez a természet alapjában véve rossz, úgy mindenesetre így kell benne élnünk.

Ezt a pesszimizmus második faja is, amely általában közelebb áll, feltételeiben legalább, a mi gondolkodásunkhoz, helyesen belátta. Bezárt bennünket legalább elszántan ebbe a világba, mint az elkerülhetetlenbe. Csak az a kérdés most már, hogy úgy kell-e felfognunk ezt a világot, ezt a természetet, mint ahogy ezt a második pesszimizmus is teszi.

Az első, amit ettől a pesszimizmustól követelek, az, hogy ne akarja ráerőszakolni, hogy mindent tud.

Halálos ellensége vagyok az oktalannak, épp az ilyen, a

mindentudásában önelégült butaságból kinőtt igno-ribionusnak. Nem látom határát az intellektuális fejlődésnek ebben a világban és nem merészkedem éppen ezért itt egy bizonyos határt vonni. De amit látok, az a mi tudásunk töredékessége. Még rejtélyekkel vagyunk körülvéve a természetben, Goethe szavával élve. Vess egy pillantást oda fel a csillagokra és gondolj arra, hogy ez így megy tovább, sugárzó világok a térben, mindig tovább. Nézz azután a kis porszem után, mely ott táncol a vörös függőlámpa előtt és mondd magadban, hogy nincs határ az anyagban lefelé sem, hanem itt is csak mindig új világok, új rejtélyek léteznek, a végtelen kicsinyig. Minden világnézettől, mely a természet való fogalmával dolgozik, tiszteletet követelek ez iránt a mindenütt végtelen tere iránt a titokzatosnak, amely még előttünk árad.

Nem lényegtelen ezt hangsúlyoznom, mert egy rejtélyekkel teli természetben még lehet túrhetően élni, míg egy már teljesen pesszimiztikusan felfogott természetben ez már nem lehetséges. A rejtélyektől még nemzhetek gyermekeket, — a véglegesen felfedezett éjszakától már nem.

A pesszimista persze azt feleli erre, hogy őt ez mind nem érdekli, ő a szokásos módon következtet az ismertből az ismeretlenre és mivel a világ megismert része rossz, tehát. . .

Ezen következtetés helyességét is elfogadom, de akkor másodsorban azt is követelem, hogy ez a következtetés szűkebb értelemben helyesen alkalmaztassák és önkényesen ne hagyja ki ezt, meg amazt.

Történelmileg csak egyetlen kis darabját ismerjük a természetnek, t. i. megközelítőleg és általánosságban, bolygónk történetének egy részét, talán még naprendszerének is, biztosan ismerjük keletkezésének és

pályafutásának történetét az utolsó ezermillió évben, főleg pedig növényeinek, állatainak és embereinek életét és embereinek kultúráját néhány évezreden át. Ebben az egyetlen átlátható alakulásban föltűnően meglepő a fejlődésnek fölfelhaladása a legcsodálatosabb módon, egy folytonos fölmenettel intelligens lényekig és ezeknél pedig a barbarizmustól a kultúráig. Aki nem látja ezt a haladást: egy nyers, kihűlő meteortömegetől, mint amilyen a föld volt, egészen Goetheig, azon nem lehet segíteni, hiányzik belőle az ősténye mindannak, amit a természetből ismerünk. Ez egyetlen vonalban egy harmóniákban Való állandó felülmúlás folyik le. Először létrejön a bolygók rendszerének harmóniája. Azután a legelső életformák harmóniája, növények és állatok, növénytől az állatig. Ekkor a végtelen, magukat mindig fölülmúló alkalmazkodási kísérletei ez élőlényeknek. Végül az univerzális alkalmazkodás, a mindannyit követő ember. Az emberben ismét a mérhetetlen alkalmazkodás tette, az emberszeretet, egyidőben az összes földi föltételek legyőzésével az ész által és az általa alkotott technikával.

Most lássuk: ez a gyönyörű vonala az egymást fölülmúló összhangkísérleteknek, kivételt képezzen a teljesen zavaros káoszban, a véletlen látszólagos összhangkivétel. És ezt az adottból az ismeretlenre való következtetésnek hívják. Az egyetlen általunk ismert történelmi fonál egy kivétel!

De még fogunk utalni az útra, melyen ez az összhangképződés valószínűleg járt. Vakon odadobott légyen a lehetőségek káosza és csak véletlenül marad fenn a »megfelelő«, így színlelve a harmóniák keletkezését.

Csinálmány. Először is a harmóniák mindenestre jelen vannak és nemcsak látszatok. A megfelelőnek

ama » véletlen fönmaradásai által létrejövő fejlődés pedig egy új, igen fontos tényre tanít bennünket a természetre vonatkozólag.

Az alkalmasabb, harmonikusabb megmarad tehát a diszharmonikussal való konkurenciában. Igen, de miért? Hiszen ez logikus, mondják erre. Igen, de mi a logika? Egy természeti tulajdonság nyilván. A természetben egy ősi törvény uralkodik, hogy a harmonikus, a jó győz a diszharmonikus, a rossz felett, ha a kettő versenybe lép egymással. Kérdezem, vájjon pesszimiztikus alapvonás-e ez?

Mindenesetre oly tulajdonság, mely a harmonikust, mihelyt az jelen van, mindig csak növelheti és győztessé kell, hogy tegye, minden diszharmonikus képződmény felett. De viszont mindenütt, ahol csak vannak érzetek (és mi nem tudhatjuk, hogy ez mily messzire terjedhet; hogy vájjon nem alaptulajdonsága minden dolognak a természetben), ott ez a harmonikusabb mindig, mint az örömtelibb, appercipiálódik; egy világ, mely őslógikája által a harmonikus rendszerek növekvő győzelmén alapszik, csakis az örömezzetek állandóan növekvő mennyiségének világa lehet.

Az átmenet egyik összhangból egy magasabbrendűbe, talán mint az alacsonyabbrendű feloldása, folytatólagosan fájdalomérzést is szülhet, de még itt is az egész fölfelé irányuló haladásban növekvő csökkenést látok. E csökkenések szükségszerűen következnek az észből, amely kezd a dolgokon uralkodni, amely öntudatosan törekszik az átmeneteket csökkenteni és amely (éppen mint világlátó megismerés) a fájdalomba ülteti reményét, minden meglevő boldogság elmúlásán kiengesztelődik, ha e halálban keletkező jobb élet csirájára tekint. Mily verőfényes lesz már előttünk a fájdalom és lemondás, sőt magának

az életnek odaadása is, ha az ideál ereje sugárzik bennünk, saját áldozatunkban való hit ideáljaink beteljesedése érdekében. De hiszen mi egyebek az ideálok, mint szellemünkben öntudatosan előrelátott magasabb fokozatai ily harmóniáknak? Ily összhang utáni vágyban feszítetteti magát keresztre egy Krisztus és lép nyugodtan máglyára egy Giordano Bruno. El tudom képzelni a dolgok átlátásának egy oly álláspontját, amelyben a legmindennapibb szenvedést is bátran elviselik, mint a haladás egy szükséges áldozatát. De emellett még a segítő szerelem végtelen sok tüskéjét szedné le ennek a szenvedésnek, mint ahogy erre való hajlamunk ma már oly fölismerhető. Ezzel a kettővel, az ideálban való reménnyel és szerelemmel kell a harmóniák növekedésénél keletkező átmeneti fájdalom növekedésének találkoznia.

Mindamellet azonban a »véletlen« szó érteimetlenné válik, mihelyt komolyan fogjuk fel a természet egységes fogalmát.

Hiszzen minden »véletlen« a természet keretén belül folyik le, tehát szintén csak egy benne rejlő tulajdonság következménye. Ha a természet valami nagyot állít elébem és azt mondanám rá, hogy egy véletlennek a szüleménye, akkor ennek ugyanannyi értéke volna, mintha azt mondaná valaki, hogy Goethe költői egyéniségében az véletlenség volt, hogy a »Faust« született meg belőle. Éppen a természet egészében minden látszólagos véletlen szükségszerűszámba megy, mint egy nagy alkalmazkodásnak része.

Ha letről nézi valaki a dolgok folyását, úgy valószínűig igen pusztának fog az tűnni. Számptalan sikertelen kísérlet rongyai hevernek ott, mielőtt valami létrejönne, talán egy állati alkalmazkodás, vagy talán egy bolygó szabályos pályafutása. Valóban

azt hihetnők, hogy egészen vad véletlen eredménye, ha végre valami sikerül. De felülről nézve, ezek csak kísérletek a természetben magában. El tudnék képzelni egy állapotot, amelyből nézve a dolgokat, Goethe agyában végbemenő fejlődéstörténete az ő Faustjának, a kétségtelenül végtelen sok próbálgatásával, kísérletezésével, elhagyásával és végül eltalálásával, egészen hasonló volna egy oly vad véletlentáncnak, mely a kockapohárban folyik le. Mégis, a megalkotott Faust megmarad annak, ami és mi teljes joggal mondjuk róla: Goethe nagysága alkotta. Amiként pedig az ő dolga marad.

Emellett pedig a hasonlat nincs is még tökéletesen keresztülvive és nem is vihető keresztül. Goethe Faustja, mint egy oly ember költői műve, aki az általunk ismert emberiség csúcán áll, kétségtelenül sokkalta nagyobb mennyiségét tételezi fel az öntudatos akarás- és céltudatos törekvésnek, mint pl. egy zöld levelibéka keletkezése. De itt se felejtjük el, hogy ez a Goethe ugyancsak a természetben van, egy darabja, része, egy tette ennek — Goethe mindentől, ami van benne.

Tudom jól, hogy vannak definíciói a természetnek, melyeknél a »természet« mindig ijesztő szörnyként áll előttünk »erő és anyag«-ból.

Alattunk fekszik, mint valami nagy torok, mely mindent elnyel és semmi egyéb. A ferde definíciók emez útján, melyek valójában munkaszobák üres abstrakciói, persze nehezen juthatsz optimisztikus vonásokkal a természet elé.

De hisz éppen ez a nagy vívmánya a mi modern gondolkodásunknak és világnézetünknek, hogy nekünk az ember is megvan a természetben—mint természet. Ez a természet, mint egész, nemcsak erő és anyag, — emberi

szellem is. Nemcsak bolygórendszer, hanem Kepler is, aki megismeri a bolygók mozgásának törvényeit. Az irta Goethe »Faust«-ját és Beethoven szimfóniáit, az csinálta a milói Vénuszt és az »Utolsó Ítélet«-et, az prédikálta Krisztus képében az emberszeretetet és hirdette a szegényeknek és megterhelteknek, hogy a magasságbeli embernél nem a »szemet szemért, fogat fogért* elv fog érvényesülni, hanem hogy a szeretet minden vétket hétszer-hétízben bocsásson meg.

Ez elég triviálisnak látszik. És mégis, az emberek zöménél a természetről való nagy és felszabadító fel-fogás éppen azon szenved hajótörést, hogy ennél a szónál mindig újra kihagyják az emberit. Ha azt elszántan belehelyezed, akkor azt sem kerülheted el, hogy belehelyezd a dolgok fenekére is. Minden, ami mint szellem, erkölcs, öntudat, felebaráti szeretet, mint művészet, mint ritmus, mint szépség felül előjött, annak már mélyen lent, mint őstulajdonság, elvileg meg kellett alapozva lennie. Tulajdonságaiknak mélyében nyugodott; ezért keletkezhetett az úgynevezett természeti törvények egyszerű termékeként mechanikusan, minden felülről jövő beavatkozás nélkül. Egyszerűen kiszámítható causális sorozatként keletkezhetett, épp úgy, mint Goethe Faustja valóban, mint egyszerű következmény, Goethe személyiségének összes tényezőiből mechanikusan ki volna számítható.

Ismét hallom a kételkedő szót. Mire való a természetnek ez az egész virágfakadása? Hiszen Goethének is mégis csak meg kellett egy napon hálnia. És a Faustnak is el kell valamikor nyomtalanul tűnnie. Egy napon »eloszlik, mint a buborék«, az emberi nem. A vén föld ismét holtan és jégbe fagyva belehull a napba. És akkor mégis csak Mephistónak van igaza. »Es ist so gut, als wär' es nicht gewesen.« És hogy

eheí a végeredményhez jussunk, kellett minden emelkedési fokon a legszörnyűbb vajúdáson keresztül-mennünk. Semilyen, még oly magasra vivő út, nem enyhítheti a múltnak kimondhatatlan igazságtalanságát, ha a legsugárzóbb fénybe vezetne is. És a mi utunk láthatólag nem is visz egészen föl, hanem év-milliók rövid láncolata után ismét a semmiben, a pusztulásban ér véget. Vagy ha van mégis folytatás, akkor ismét ugyanez a körforgás jön, mindig újra ugyanaz a világ. Aeonokig mindig újra Goethe Faustja: utóvégre ez is unalmas perspektíva. Annál is inkább, mert a fejlődést kísérő pokoli kínok, amint azt te is megengeded, szintén mindig visszatérnek.

De most képzeld el, hogy a még tisztán tárgyilagos, természettudományi eszmék is, melyek ennek alapját kell, hogy képezzék, mind teljesen problematikusak előttünk. Sokkal kevesebbet tudunk mi még az élet lényegéről, hogysen azt állíthatnók, hogy ez az élet elegendő idő alatt ama jövőben lefolyó dolgokat is (mint pl. a nap kihűlését) ne tudná legyőzni folytonos alkalmazkodás útján. Nagyon könnyen lehetséges, hogy éppen az ember lesz ez az alkalmazkodás technikájával együtt. Mivé fejlődhetik ez előtt a technika előtt a »hideg«, vagy pedig a »bolygótávolságok« fogalma!

Abban marad, hogy ezekről a dolgokról pozitíve keveset tudunk. De negatíve kevésbé állíthatunk róluk valami tagadót. A közömbös semmiről éppen a természetbúvár nem tud sehol semmit, tehát oda egy világösszeomlás sem vezethet. A természettudomány, ellenkezőleg, az összes hatások örök időnkig tartó megmaradását tanítja. Egy szellő, egy hullámcsapás sem múlhat el tényleg a mindenségben: hatáskörei a végtelenben, az öröklétben vannak. Nemcsak a világerő összege örök, mely így fönnmarad. Az

összes dolgok alakjai is, melyek egykor léteztek, fennmaradnak a tér és idő végtelenségében, meghatározott ható hullámkörök alakjában, melyek egy meghatározott, individualizált centrumba, egy eredeti konstellációba állíttatnak be örök időkre. Ez az a tény, melyre Fechner alapította nagyszerű halhatatlansági elméletét, melynek legkisebb pontjában sem hiányzik a természettudományi anyag.

Éppen ez alaptényből kiindulva, válik ama kerékteória legalább is oly valószínűtlenné, mint lehetőségessé. Mindenesetre a legközelebbfekvő sejtésnek kellene lennie, hogy még egy világ összeomlásából is egy új világ születnék, amely már kezdettől fogva sem tökéletesen ment a régi hatásoktól, hanem ősi hajlamaiban egy, ha még oly csekély fokkal is, de magasabb világot képezne, amely hamarabb jutna el a régi célhoz, sőt még egy arasznyival azon túl is. Éppen a szerelem a legcsodálatosabb példa, hogy miként hullanak porba egész nemzedékek és belőlük ujak keletkeznek, melyek csaknem megegyezők és mégsem azonosak amazokkal — és miként alakult ki minimális nagyobbodásokkal e csekély elváltozások alapján a leggyönyörűbb fejlődési vonal, melyet ismerünk, az egysejtől az emberig. Tőlem az egész világ lehetne egy ilyen szerelmi lépcső, csaknem kerék, de mégis mindig egy kis fejlődési fokozattal. Úgy is mindegyikünk örökösen visszatérne, de nem mindig egyazon értelmetlen egyféleségben, hanem mindig feljebbtolódva egy darabkával, mert az egész világ fázisa feljebb lesz annyival tolódom. Ez még mindig kifizetné magát és így a kerékelmélet, optimisztikusan nézve, még mindig nem lenne a legrosszabb.

De mindezen határvonalai a jövőnek természet-szerűleg nagyon lazán folynak össze. Tulajdonképpen

bizonyítani sehol sem lehet velük, mint mondtuk, tehát kontra sem.

A pesszimista azt mondja: az összes előbbi nyomort mégannyi napsugaras jövő sem simíthatja el. Én azt mondom: ha már mindenáron akarunk valamit állítani a jövőről: miért ne?

A természet cselekvéseinek ama kis részében, melyet mi ismerünk, a ködfolttól az emberig, egy egészen világos irány mutatkozik, mely a »szemet szemért, fogat fogért« ösrégi, merev törvényét, mely lényegében nem egyéb az egyszerű okozatiság törvényénél, hogy hasonló okok, hasonló hatásokat szülnek, — fölemelni igyekszik egy magasabb erkölcsi színvonalra: szeress, bocsáss meg, a rosszat ne ismét rosszal, hanem jóval igyekezz kiirtani. Az ichthyo-saurus-fokon a természetben mindebből még semmi sem volt meg. Krisztusi fokon már ezt prédikálta. És miért ne vihetne akkor igazán keresztül a jövő áonjaiban olyan lényekkel, kiknek a csillagok talán csak útjelző kövek? És helyes, hogy ennek az örök szerelmi törvénynek csak akkor tétetnék elég, ha a múltba is visszaható erőt nyerne. De ennek, a mi apró emberi szemünkkel is már évmilliós múltba visszatekinteni és ott alakokat, körvonalakat fölismerni kezdő természetnek nem volna-e ily magas fokon elég hatalma, ott lenn önmagát ismét fölébreszteni és visszafelé haladva, teremtményről-teremtményre mégegyszer fölfedni és megváltani?

Rajta, azt kívántad tőlem, hogy a jövőbe álmodjak, — álmodjak, hallod-e? De legalább be akartam neked bizonyítani, hogy én ezt optimisztikusan is tudom, ha te pesszimistaként merészkedel a ködös világvégig szőni álmoképeidet.

Valóban semmi sincsen a természettudományban,

ami ilyen lehetőségeknek ellentmondana, — eszményteljesülések, melyek egy korlátlan fejlődési vonalon épp úgy bekövetkezhetnének, mint ahogy az emberi emelkedés néhány évezredében egész tömeg kis ideál teljesezett be.

Az annyi napok, összejtek, ichthyosaurusok után néhány embernél hirtelen, a természet legbelsőbb hangjaként jelentkező felebaráti szeretet egyszerű gondolata mögé helyezd a jövő áonjait, melyekben a természeti erők nem hatnak el soha, hanem mind magasabbra tornyosítják a dolgokat, helyezd a természetbúvár áonjait, ki egy-egy csillag fényét évbiliókig, évtriliókig csurgatja a partnélküli úrön át — és végigborzongat az új veretű régi mondás: »a szerelemnek soha sincsen vége«. Ő is úgy vándorol, mint a csillag fénye, ama »sohá«-val meghódítja a tér mélységeit és az idő távolságait jobbra és balra, előre és hátra. A pesszimista így szól: mindennek vége. Én ugyanolyan joggal mondhatom: minden csak szerelem.

* *

Ily gondolatokban végre kiengesztelődik az állatvilágból előtörő vad, érzéki szerelem szatírképe, azzal a fényes alakkal, ki szerelmi királynőként, magasztosan átszellemlülve lebeg a felhők felett.

Egy ideál zarándokútja a szerelmi életnek ez az óriási regénye, minden örültségeivel, kínjaival, brutalitásaival egyetemben.

És e legmélyebb értelemben minden melódiájából az az egyetlen, legnagyobb szó cseng ki, amely több, mint szerelem, — az a teremtő ige, mely világokat épített fel és meglevő világokból jobbakat. Minden teljesezés diadalszava és minden időbeli korlátozásai szemben való csendes megadás kifejezése egyszersmind: *vágyódás*.